

ДЭПАРТАМЕНТ ПА АРХІВАХ І СПРАВАВОДСТВУ
МІНІСТЭРСТВА ЮСТЫЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ
НАЦЫЯНАЛЬНЫ ГІСТАРЫЧНЫ АРХІЎ БЕЛАРУСІ

*Серыя «Гісторыя,
архівазнаўства, крыніцазнаўства»*

Архіварыус

Зборнік навуковых паведамленняў і артыкулаў

Выходзіць з 2001 года

Выпуск 8

Мінск
НГАБ
2010

УДК [930.22+94(476)«15/19»(082)]
ББК 79.3(Бел)+63.3(4Бел)41
А87

Серыя заснавана ў 1998 г.

Рэкамендавана да друку Вучоным саветам
Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі

Рэдакцыйная калегія:

*У. І. Адамушка, Ю. М. Бохан (галоўны рэдактар), Г. Я. Галенчанка,
А. К. Галубовіч, У. М. Дзянісаў, М. М. Забаўскі, А. М. Люты,
А. Я. Рыбакоў, І. В. Саверчанка, М. Ф. Шумейка, З. В. Шыбека,
З. Л. Яцкевіч (адказны рэдактар)*

Рэцэнзенты:

*доктар філалагічных навук А. І. Мальдзіс,
кандыдат гістарычных навук С. У. Жумар*

Архивзнаѣства

М. Ф. Шумейко

**БЕЛОРУССКОЕ ОБЩЕСТВО АРХИВИСТОВ:
ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ**
(К 20-летию создания
Белорусского общества архивистов)

Говоря о созданном 26 сентября 1990 г. Белорусском обществе архивистов, юбилей которого отмечается в 2010 году, нельзя не вспомнить о его предшественнике, традиции и опыт работы которого, без сомнения, учитывались в прошлом и, смею надеяться, продолжают учитываться юбилейром в настоящее время. Речь идет о созданном в России в марте 1917 г. Союзе архивных деятелей, который возглавил выдающийся российский историк, академик А. С. Лаппо-Данилевский (1863–1919). «В его лице, — выступая в годовщину смерти ученого, сказал его заместитель, князь Н. В. Голицын, — сочетался для нас и европейски образованный ученый с широким взглядом на задачи науки, и тонкий специалист архивной работы над документами, и знаток архивного дела в его современной постановке. С другой стороны, он не был профессиональным архивным работником, и это он считал недостатком для председателя Союза; но мы понимали, что это было и его громадным преимуществом, так как оно позволяло ему стать выше всех мелочей архивной жизни, взглянуть на наши профессиональные нужды и чаяния с высоты присущего ему общего понимания задач архивного дела в России, а не с точки зрения интересов отдельных учреждений» [8, с. 66–67].

Согласно утвержденному 16 июня 1917 г. уставу союза в его задачи входило объединение архивных деятелей на общих принципах и методах работы, забота о правильной постановке архивного дела в России, охрана архивных материалов, защита профессиональных интересов архивных деятелей и издание их трудов по архивоведению, описанию архивов, руководство по устройству и управлению архивами.

При пересмотре устава весной 1918 г. в него была внесена еще одна, крайне важная, особенно в тех условиях, задача — подготовка и повышение квалификации архивных работников посредством курсов, проведения занятий и лекций по архивоведению [7, с. 516].

Напомним, что союз, в свою очередь, явился преемником образованной в 1911 г. при Русском историческом обществе «особой комиссии для обсуждения мер, касающихся порядка сохранения местных архивных материалов», которую возглавлял государственный секретарь А. Н. Куломзин (секретарем комиссии был А. С. Лаппо-Данилевский).

Тогда же, в 1917 г., в условиях революционной разрухи, отразившейся на архивах, все, кому были дороги исторические материалы, обратились к Лаппо-Данилевскому, который в период Временного правительства видел Союз архивных деятелей как полномочную государственную общественную организацию в сфере архивного дела. Создание 1 июня 1918 г. Главного управления архивным делом Наркомпроса расходилось с видением роли Союза архивных деятелей инициатором его создания в руководстве архивным делом. Сподвижник А. С. Лаппо-Данилевского по Союзу архивных деятелей, известный российский историк А. Е. Пресняков писал: «Однако дальнейшее развитие Главархива в направлении большей централизации всей работы в руках органа правительственной власти парализовало значение совета [по делам управления Государственным архивным фондом. — *М. Ш.*], и А. С. Лаппо-Данилевский отошел от этого дела, сосредоточив внимание на «Союзе архивных деятелей», как ученом обществе, имеющем целью разработку вопросов научно-архивоведения и заботу о проведении в жизнь здравых его начал» [5, с. 522–523].

Известно, что члены союза (в 1918 г. их насчитывалось свыше 200) внесли большой вклад в разработку Декрета «О реорганизации и централизации архивного дела в РСФСР» от 1 июня 1918 г.¹, по основным положениям которого проводилось реформирование (правильнее будет сказать — создание) архивного дела не только в России, но и в

¹ Подробнее об этом см.: Автократов, В. Н. Из истории централизации архивного дела в России. 1917–1918 / В. Н. Автократов // Автократов, В. Н. Теоретические проблемы отечественного архивоведения. — М., 2001. — С. 313; Иванова, Л. В. Из истории Союза российских архивных деятелей в 1917–1924 гг. / Л. В. Иванова // Проблемы истории русского общественного движения и исторической науки. — М., 1981; Шмидт, С. О. К истории архивного строительства в первые годы Советской власти / С. О. Шмидт // Проблемы архивоведения и истории архивных учреждений. — Л., 1970; Хорхордина, Т. И. Союз рыцарей архивного дела / Т. И. Хорхордина // Вестник архивиста. — 1998. — № 3(45); Хорхордина, Т. И. Российская наука об архивах // История, теория, люди. — М., 2003. — С. 286–359.

других советских республиках, включая Беларусь. Но главная его роль заключалась в спасении никому не нужных (особенно после октября 1917 г.) архивных материалов. И не случайно, один из бывших уже к тому времени его членов, ректор БГУ В. И. Пичета, выступавший в мае 1924 г. на Первой всебелорусской конференции архивных работников, счел необходимым подчеркнуть, что если бы не «кружок архивистов под руководством Лаппо-Данилевского, который поставил своей задачей сохранение архивных фондов, и если бы не героизм этих лиц — членов кружка, то множество архивов центральных учреждений России безвозвратно [бы] погибли» [6, с. 16].

О Союзе архивных деятелей как предшественнике новой общественной организации — Общества архивистов СССР — шла речь и на Учредительном съезде архивистов, историков, документоведов и представителей других профессий, который проходил 14–15 ноября 1990 г. в Москве. Об этом, в частности, говорил зав. кафедрой истории и организации архивного дела Московского государственного историко-архивного института (МГИАИ) Е. В. Старостин: «Мы не последнее государство в мире, которое создает свою профессиональную организацию. В России в марте 1917 г. был создан Союз архивных деятелей, профессиональное общество архивистов. И в данном обществе работали выдающиеся наши историки, которыми мы должны гордиться. Это общество действовало не только между февралем и октябрём, но продолжало свою профессиональную деятельность и дальше. В дальнейшем оно структурировалось, создавались отделения в городах, где была уже установлена Советская власть. Члены данного общества принимали активное профессиональное участие в подготовке *Ленинского декрета*². Это общество продолжало действовать вплоть до 20-х годов, когда Центрархив мог организовать деятельность архивов... Не подумайте, что я хочу приуменьшить заслугу инициативной группы, но мне бы хотелось, **чтобы мы не забывали о том, что мы не первые, кто посетил необходимым создать такое общество** (выделено мною. — М. Ш.)» [1, с. 47].

На наш взгляд, данное обращение известного российского историка-архивиста очень важно для привлечения общественности в сферу управления архивным делом. Оно свидетельствует, что такие традиции возникают в переломные эпохи, когда общество наиболее отчетливо осознает свою значимость и предлагает государственным структурам

² Сегодня, когда тщательным образом изучена история и предыстория Декрета «О реорганизации и централизации архивного дела в РСФСР» от 1 июня 1918 г., в том числе и Е. В. Старостиным, выражение «ленинский декрет» должно восприниматься не более чем дань времени.

свое сотрудничество. Однако нет оснований для полной аналогии между революционными событиями 1917 г. и событиями начала 1990-х гг., которые не могли не затронуть архивное дело. Если в 1917 г., несмотря на неоднократные попытки реформирования последнего (проекты барона Г. А. Розенкампа 1820 г., Н. В. Калачова, Д. Я. Самоковасова второй половины XIX – начала XX в. и др.), так и не было создано в России органа по управлению архивным делом и Союз российских архивных деятелей в условиях постреволюционной разрухи вынужден был взять на себя его функции, то к началу 1990-х гг. существовал хорошо отлаженный государственный механизм по управлению архивами, сотрудничать с которым и собирались создаваемые общественные организации архивистов.

Активизация деятельности историко-архивной общественности проявляется с началом так называемой перестройки, т. е. со второй половины 1980-х гг. Показателен в этом отношении проходивший летом 1990 г. в Москве общий съезд архивистов и историков, на котором было принято решение об учреждении «Независимой ассоциации архивистов и историков». Ее целью было создание «благоприятных условий для проведения независимых от официальной науки и идеологии исторических исследований, развитие подлинного научного плюрализма, свободы творчества» [3]. Здесь же говорилось о необходимости реформирования архивного дела на основе концепции инициативного авторского проекта «Закона СССР об архивах и архивном деле», разработанного под руководством зав. кафедрой теории и методики архивоведения МГИАИ Б. С. Илизарова.

В сопроводительном письме к рассылаемому для обсуждения проекту закона отмечалось: «Инициативная группа не представляет какого-либо официального учреждения. Тем не менее ее деятельность активно поддерживалась коллективом МГИАИ. Инициативный авторский проект является альтернативным безымянному проекту, разработанному Главархивом СССР в 1988 году» [4].

В соответствии с проектом закона общее управление архивным делом в СССР должна была осуществлять Главная архивная комиссия, образуемая Верховным Советом СССР и подотчетная ему в своей деятельности (ст. 16; с. 6). В состав комиссии входили народные депутаты СССР, представители КПСС и иных общественных организаций, научных учреждений, религиозных объединений и др. В проекте закона была выделена особая (23) статья «Участие общественности в организации архивного дела», где гражданам СССР гарантировалось право участия в организации архивного дела, которое они могли осуществлять через «союзы и общества архивистов, историков, иные объединения, общественные советы при архивных учреждениях и

органах управления архивным делом, а также в других формах» [4, с. 10]³.

Архивисты всех союзных республик позитивно отнеслись к инициативе образованного в конце 1989 г. Подготовительного комитета создать Общество архивистов СССР. В октябре 1989 г. комитет принял обращение «К государственным органам, учреждениям науки и культуры, общественным организациям и гражданам», в котором содержался призыв объединить свои усилия, опыт, разум и коллективно выработать и осуществить меры по коренному улучшению архивного дела в стране. Обращение было опубликовано в печати, издано отдельной листовкой и получило широкую поддержку среди архивистов союзных республик. Активно обсуждался разработанный Подготовительным комитетом и разосланный во все архивные органы и учреждения проект Устава Общества архивистов СССР.

Следует отметить, что ко времени созыва общесоюзного Учредительного съезда архивистов, историков, документоведов 14 ноября 1990 г. в ряде союзных республик уже были созданы общества (союзы) архивистов (историков-архивистов). И первым среди них стало Белорусское общество архивистов, оформленное на Учредительной конференции архивистов Беларуси, состоявшейся 26 сентября 1990 г. (Учредительный съезд архивистов России проходил параллельно с общесоюзным; Общество архивистов Таджикистана создано 2 ноября 1990 г.; в этом же месяце образовано и Общество архивистов Казахстана) [1; 2].

Избранный председателем общества директор тогда еще ЦГАОР БССР В. Д. Селеменев представлял новую общественную организацию архивистов республики на общесоюзном Учредительном съезде и вошел в состав Центрального совета общества в качестве заместителя председателя (наряду с руководителями обществ архивистов Таджикистана, Казахстана, России и председателем Уставной комиссии профессором МГИАИ А. Д. Степанским). Членами Центрального совета от Белорусского общества архивистов были избраны директор Госархива Гродненской обл. С. А. Кондрашова и зам. директора ЦГИА БССР в г. Минске С. И. Павлович.

Выступая на съезде и в целом поддерживая инициативу создания общесоюзного общества архивистов, руководитель белорусской общественной организации вместе с тем обратил внимание коллег на то, что при разработке программы действий нового объединения следует учитывать тот факт, что «среди архивистов, в частности, нашей республики, идея создания Общества архивистов СССР не вызвала особого

³ Подробнее о проекте этого закона см.: Пихоя, Р. Г. Размышления об архивной реформе / Р. Г. Пихоя // Археографический ежегодник за 1994 год. — М., 1996. — С. 8.

восторга и горячей поддержки. Люди уже разуверились, — продолжал он, — в деятельности общественных организаций, да и сама жизнь общественных организаций стала настолько сложной, что эти идеи не встречают горячей поддержки. Мы это должны учитывать в деятельности общества» [2, с. 10].

Говоря о структуре и задачах всесоюзного общества, В. Д. Селемев предложил, чтобы оно не копировало и не дублировало деятельность архивных органов и учреждений. По его мнению, общество должно заниматься специфическими вопросами, создавая временные комиссии по каким-то проблемам. «Общество должно быть компактным, — резюмировал он свое выступление, — в него должны войти люди, которые горят желанием работать, а не просто ввести туда членов для представительства с громкими званиями и титулами, тогда это общество будет действенным, и именно тогда его поймут и поддержат низы» [2, с. 12].

Эта идея и реализовывалась в деятельности Белорусского общества архивистов, которое в течение нескольких лет возглавлял В. Д. Селемев, затем сменившая его на этом посту А. И. Сурмач (после нее БОА возглавлял Е. И. Барановский; ныне председателем общества является зам. директора НИАБ Л. М. Лисова).

Если сравнить 20-летнюю деятельность Белорусского общества архивистов с работой аналогичных общественных организаций, существующих у наших ближайших соседей — России и Украины, мы, конечно же, вряд ли можем тягаться с ними и по масштабам организационной и научно-издательской работы⁴. Однако нельзя не признать роли БОА в пропаганде идей бережного отношения как к мировому документальному наследию, так и к его белорусскому сегменту, содействию повышению общественной значимости и престижа труда архивных работников, активизации творческой деятельности сотрудников архивов, в защите социально-правовых интересов архивистов и др. Известно, что общество архивистов участвовало в разработке проекта Закона Республики Беларусь «О Национальном архивном фонде и архивах в Республике Беларусь», значительный вклад члены общества внесли в формирование и последующую реализацию этой концепции. Непреходящее значение имеет участие БОА в работе совещания руководителей государственных архивных служб и обществ архивистов суверенных государств, проходившего в Минске 22–23 апреля 1992 г. Под итоговым протоколом, наряду с подписью руководителя архивной

⁴ Подробнее об этом см.: Вестник архивиста (издается Российским обществом историков-архивистов с 1991 г. как информационный бюллетень, с № 2(102) за 2008 г. выходит как журнал); Новохатський, Констянтин. Так починалася Співка... // Архівіст: Вісник Співки архівістів України. — Київ, 1999. — Вип. 1(4). — С. 11–17.

службы Беларуси А. Н. Михальченко, стоит и подпись председателя Белорусского общества архивистов В. Д. Селеменова [9, с. 148–150].

Состоявшаяся 19 декабря 2007 г. отчетно-выборная конференция БОА и носившее довольно критический характер обсуждение работы правления и первичных организаций общества вселяют уверенность в том, что общественное объединение белорусских архивистов, вступая в третье десятилетие своего существования во главе с новым инициативным руководителем, сможет активизировать свою деятельность и «на основе тесной и взаимоуважительной связи с архивными учреждениями республики» будет способствовать совершенствованию архивного дела в Беларуси, поднятию престижа архивного работника, его социальной защиты, в том числе и достойной оплаты его труда.

Источники и ЛИТЕРАТУРА

1. Вестник архивиста. — 1991. — № 1.
2. Вестник архивиста. — 1991. — № 2.
3. Илизаров, Б. С. Архивы без замков? // Советская культура. — 1990. — 21 июня.
4. Личный архив автора. Ротапринтный экземпляр проекта закона на 21 странице датирован 7 июня 1989 г. В числе его авторов: канд. юрид. наук Ю. М. Батурин, Б. С. Илизаров, канд. истор. наук А. Б. Каменский, канд. юрид. наук М. А. Федотов, канд. филол. наук Э. И. Ханпира, канд. юрид. наук Ю. В. Щемелева, канд. юрид. наук В. Л. Энтин.
5. Памяти А. С. Лаппо-Данилевского // Исторический архив, издаваемый Главным управлением архивным делом. — Кн. 1. — Петроград, 1919.
6. Первая всебелорусская конференция архивных работников 12–15 мая 1924 г. — Минск, 1999.
7. Союз архивных деятелей // Исторический архив, издаваемый Главным управлением архивным делом. — Кн. 1. — Петроград, 1919.
8. Старостин, Е. В. Архивы и революция / Е. В. Старостин, Т. И. Хорхордина. — М.: РГГУ, 2007.
9. Шумейко, М. Ф. Собрать рассеянное : о реституции белорусских архивов в прошлом и настоящем. — Минск, 1997.

И. А. Вишневский

АРХИВ МИТРОПОЛИТА ДАНИИЛА ГРОМОВЕНКО В ФОНДЕ БЕЛОРУССКОГО ОБНОВЛЕНЧЕСКОГО СИНОДА

В Национальном историческом архиве Беларуси¹ хранятся документы Даниила Громовенко — одного из самых видных белорусских обновленческих иерархов, который являлся митрополитом на протяжении семи лет (1928–1935) и был одним из последних председателей Белорусского православного Священного Синода, ликвидированного в 1935 г.

Обновленческая церковь — это объединение нескольких реформистских церковных групп, пришедших к центральному управлению в Русской православной церкви (1922) и на протяжении двух десятилетий контролировавших религиозные учреждения СССР [3, с. 501]. Приход обновленцев к управлению церковью был инициирован большевиками с целью раскола и ослабления православной церкви. Обновленцы выступили против восстановления патриаршества в 1918 г., за установление лояльных отношений с Советской властью и изменение традиционных форм религиозной деятельности, не затрагивающих при этом основ вероучения и культа (например, допущение женатого епископата, второбрачия для священников, введение григорианского календаря) [1]. На протяжении 1920–1930-х гг. на территории СССР повсеместно существовали обновленческие и канонические православные, именуемые также «староцерковнические», «тихоновские» (признавшие избрание патриарха Тихона), органы церковного управления.

Обновленческая церковь в Беларуси начинает оформляться в 1922 г. с возникновением местных учреждений — епархиальных управлений в Могилеве и Витебске [8, с. 114]. Решение о создании ее главного органа — Белорусского православного Священного Синода было принято на Могилевском церковном соборе в 1924 г. Обновленческая церковь в Беларуси (в документах именовалась как Белорусская Православная Церковь, в историографии более известна как Белорусская Автономная Церковь) обладала статусом автономии, будучи ограниченной в своей деятельности Священным Синодом Православных Церквей в СССР в «административном и каноническом единении», в котором церковь находилась [13, л. 1]. В 1935 г. с ликвидацией епархиальных учреждений обновленческая церковь в Беларуси прекратила свое существование.

Сведения о митрополите Данииле, в основном, представлены в российской и белорусской научно-справочной литературе об обновленческих

¹ Далее [далее] — НИАБ [НГАБ — Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі].

и репрессированных православных иерархах, в Интернет-ресурсах. Общая биографическая информация о нем приводится в каталоге обновленческих иерархов митрополита Мануила (Лемешевского) (издан в 1956 г.). Сведения о митрополите были дополнены данными «Каталога русских архиереев-обновленцев», опубликованного в новой редакции в составе сборника «“Обновленческий” раскол» [11, с. 736–737], на основании материалов базы данных «Епископы и епархии периода гонений на Церковь (1917–1955 гг.)» [4], а также «Общего алфавитного списка православных епископов и раскольнических иерархов 1917–1946 гг.» [31]. Кратко упоминается митрополит Даниил в трудах А. Э. Левитина-Краснова [7, с. 455] и А. И. Кузнецова [6, с. 504], в которых освещается история обновленческого раскола. Сведения о нем как об осведомителе ОГПУ и его судьбе после снятия с должности митрополита имеются в справочном издании Ф. Кривоноса [32, с. 89]. Наиболее полную биографию митрополита приводит Л. Моряков [12, с. 258–259].

Информацию о Данииле Громовенко можно также найти в монографиях и статьях белорусских исследователей, в которых освещается история православной церкви 1920–1930-х гг. и обновленческой в частности. Н. Н. Левчик одна из первых обратилась к личности митрополита, используя материалы НИАБ [8; 9]. Отдельно можно выделить труды церковных исследователей Д. Шиленка [34] и Ф. Кривоноса [5], которые, помимо историографической составляющей для изучения личности митрополита, использовали архивные документы НАРБ, КГБ, НИАБ. Д. Шиленок в своей работе при рассмотрении истории обновленческого раскола в Беларуси в значительной мере использовал документы Даниила Громовенко, которые хранятся в НИАБ, а Ф. Кривонос обратился к следственным материалам по делу митрополита из Центрального архива КГБ.

Даниил Романович Громовенко (15.12.1889 – после 07.06.1935) происходил из крестьянской семьи. Приводятся противоречивые данные о месте его рождения: по одним сведениям — он родился в Херсонесе [12, с. 258], по другим — в с. Огородники Слуцкого уезда [34, с. 122]. В 1911 г. закончил Херсонеское духовное училище. В 1913 г. закончил Одесскую духовную семинарию и получил аттестат зрелости Александровской частной гимназии. Рукоположен в сан иерея в 1915 г. Служил в Иркутске, Благовещенске-на-Амуре, Новосибирске [5, с. 83]. В 1917 г. являлся студентом медицинского факультета Томского университета, куда поступил по личному ходатайству архиепископа Артемия Томского, но в том же году покинул данное учреждение. Приблизительно в это время исполнял обязанности катехизатора окружного миссионера в европейской части России, а с 1916 г. — в Сибири. До 1923 г. служил в с. Вознесенское Томской области. Тогда же «уклонился» в обновленческий

раскол. 23 марта 1923 г. назначен председателем уездного церковного совета г. Тарска. В Сибирской обновленческой округе 12 мая 1923 г. назначен Собором сибирских делегатов епископом Тарским и викарием Омской епархии. Затем, уже будучи женатым на Людмиле Вуколовой, 31 мая того же года хиротонисан в кафедральном соборе Александра Невского в Новониколаевске митрополитом Блиновым и архиепископом Введенским. С 31 мая 1923 г. — епископ Вилюйский и Якутский, с 8 июля 1923 г. — епископ Поморский и Благовещенский, с 16 января 1924 г. — временно управляющий Новониколаевской епархии, с 30 сентября 1924 г. — архиепископ Тобольский. В 1923 и 1925 гг. Даниил присутствовал на обновленческих Поместных соборах [15, л. 17–17 об.].

В октябре 1925 г. был приглашен на епископскую кафедру в Минск. Однако в Беларусь он прибыл только в феврале следующего года [30, л. 3, 8]. Здесь Даниил развернул деятельность по увеличению числа обновленческих приходов. Представители ОГПУ отмечали: «Человек может и хочет работать. Количество приходов обновленческих значительно возросло и достигает несколько десятков. Даниил энергично разъезжает по приходам, и его поездки всегда удачны» [5, с. 83]. Так, в марте 1927 г. Даниил при помощи милиции подчинил себе Минский Петро-Павловский и Борисовский Воскресенский соборы. О непопулярности таких действий архиепископа среди населения свидетельствует письмо протоиерея В. Тышкевича, отговаривавшего Даниила посещать Червень: «Обстоятельства, сопровождавшие занятие Кафедрального собора, а также — имевшие при посещении Вашим Преосвященством г. Борисова — стали в районе моего прихода злободневным вопросом и обсуждаются на все лады...» [16, л. 1].

На Минской епископской кафедре Даниил пробыл недолго. В мае 1927 г. в связи с конфликтом с митрополитом Белорусским и Могилевским Иосифом (Кречетовичем) он переезжает в Смоленскую епархию [12, с. 258]. В июне 1928 г. Кречетович из-за конфронтации со Священным Синодом был переведен в Крым и этому, надо отметить, способствовал Даниил, который критиковал митрополита в своем письме московскому иерарху А. Введенскому [17, л. 26]. Громовенко был назначен председателем Синода и возведен в сан митрополита. С его назначением Белорусский Синод был переведен в Минск, а сам митрополит разместился в помещении Синода, в доме игуменьи Спасо-Преображенского храма по ул. Интернациональная (на месте бывшего кляштаря бенедиктинок, сегодня — здание прокуратуры) [5, с. 114].

Став митрополитом, Даниил для улучшения материального положения Синода пытается активизировать издательскую деятельность. В 1928 г. перестало выходить основное обновленческое периодическое издание «Белорусский православный вестник», и митрополит попытался

заменить его бюллетенями, однако и здесь он столкнулся с трудностями, отмечая в своем письме, что «на них (бюллетени. — *И. В.*) нет денег» [8, с. 119]. В 1929 г. он подготовил «Православный календарь», в котором приводилась краткая история календаря, имелись астрономические примечания, указывались церковные и светские праздники [30]. Но попытки распространить календарь окончились неудачей, о чем Даниил написал: «Приготовил календарь, напечатал его, и каких трудов и денег это стоило, и вдруг его у меня конфисковали» [8, с. 119].

Вместе с тем, в 1930-е гг. Даниил сумел наладить крупное производство свечей, лампадного масла и иных церковных принадлежностей, которые продавал не только на территории БССР, но и в других регионах СССР (в Украине, на Северном Кавказе, в Омской, Тюменской епархиях и др.). Также он изготовлял и распространял церковную литературу (молитвы, венчики) [5, с. 177]. Надо полагать, делал он это нелегально: «Листовки и другие церковные издания теперь печатать нельзя... Посылаем 100 кратких молитвословов, 15 акафистов и 10 полных акафистов. Убедительно просим ликвидировать возможно скорее... крайне нуждаемся в средствах... просим поддержать в распространении литературы» [20, л. 36].

В 1928 г., став председателем Синода, на первом заседании Громенко отметил, что «верит и твердо желает, чтобы жизнь Белорусской Церкви была отзвуком сердечных биений Всесоюзного центра — Синода в Москве» [17, л. 51]. Однако в дальнейшем между митрополитом и Московским Синодом происходит конфронтация. В 1932 г., будучи в Москве на праздновании юбилея обновленчества, он попытался обратить внимание на бедственное положение белорусских обновленцев. Однако, вернувшись, митрополит отозвался о членах Священного Синода Православных церквей в СССР так: «Люди собственного интереса и личного благополучия» [24, л. 32].

26 января 1935 г., после своего выступления с докладом, митрополит Даниил «за неподчинение Священному Синоду» был снят с должности председателя и исключен из списков обновленческого епископата [25, л. 8]. Как полагают исследователи, он попытался отстоять автономию Белорусского Синода. Некоторое время бывший митрополит продолжал служить в Минском Петро-Павловском соборе. В марте 1935 г. он был арестован за то, что, будучи секретным сотрудником НКВД, «никаких материалов о проводимой церковниками контрреволюционной работе не давал...» [5, с. 177]. Кафедральный собор был закрыт. 7 июня 1935 г. Даниила Громенко «за разглашение не подлежащих оглашению сведений и спекуляцию» приговорили к пяти годам исправительно-трудовых лагерей [5, с. 178]. Дальнейшая его судьба неизвестна. В 1992 г. Даниил Громенко был реабилитирован прокуратурой Беларуси [12, с. 259].

Документы Даниила Громовенко хранятся в фонде НИАБ № 2786 «Белорусский православный Священный Синод» (1922–1935, 608 дел). В 2001 г. в результате переработки описи данного фонда заведующей отделом информационно-поисковых систем Н. Н. Левчик были выделены архив (5 дел) и переписка митрополита Даниила (21 дело), которые следует рассматривать в комплексной связи.

Архив Громовенко составляют документы о его деятельности как в России, так и Беларуси с 1916 по 1929 гг. Так, период пребывания на Дальнем Востоке представлен тетрадью с надписью «Автокефальная Якутия», датируемой 1922–1923 гг., где приведены заметки Громовенко об обновленчестве, его проповеди, черновые записи [27, л. 1–15]. В архиве также имеются устав пчеловодческого товарищества духовенства Благовещенской епархии за 1916 г. (членом которого, вероятно, был Даниил), клировая ведомость церкви из Пермской епархии, служебная переписка Тобольского епархиального управления [29]. К периоду служения в Беларуси следует отнести «Православный календарь 1929 г.», проповеди, обращения, прејскуранты на парчу и церковную утварь [30]. Кроме того, имеются вырезки из газет «Амурское эхо» и «Безбожник». Прежде всего это статьи «Что такое тихоновская церковь», «Об обрядах старых и новых», «Тихон и тихоновщина», отражающие положение церкви в советском обществе и церковное противоостояние «тихоновцев» с обновленцами [29, л. 5, 6].

Отдельно следует отметить фотоальбом Даниила Громовенко [28, л. 1–20]. На фотографиях запечатлены участники Оршанского пленума Синода 1928 г., Гомельского епархиального управления 1929 г., сибирские обновленческие иереи, сам митрополит. Часть фотографий была опубликована в фотоприложении книги Д. Шиленка [34].

Помимо личного архива, в первой описи имеются материалы переписки Даниила Громовенко со священно- и церковнослужителями, мирянами. Документы переписки Даниила существуют как отдельно, так и присутствуют в делах Синода (1928–1935 гг., 109 дел) и Минского епархиального управления (1925–1927, 1928–1935 гг., 33 дела), что следует связывать со смешением личных и служебных отношений в его корреспонденции. Переписку Громовенко можно датировать с 1924 по 1935 гг., т. е. с периода замещения им еще Тобольской кафедры. Даниил вел переписку не только по Беларуси, но и за ее пределами. Будучи архиепископом Минским, а позднее митрополитом, он переписывался с иерархами и знакомыми из Тобольска, Омска, Москвы, Ленинграда, Украины и других регионов. Последнее письмо, хранящееся в фонде, адресовано московской знакомой Даниила уже после того, как он был исключен из состава Белорусского Синода [26].

Все письма Даниила Громовенко, хранящиеся в НИАБ, напечатаны на машинке. Рукописных же документов немного. К ним, например, можно отнести тетрадь с надписью «Автокефальная Якутия» и черновик обращения в Наркомфин в связи с переобложением духовенства налогами [22, л. 59–61 об].

По переписке митрополита Даниила можно судить, прежде всего, о положении православной церкви в 1920–1930-е гг. и обновленческой в частности. Вот что он писал в 1931 г.: «Кроме нашей, в Белоруссии имеются ориентации: Автокефальная во главе с епископом Филаретом и Тихоновско-сергиевского толка, имеющая в Белоруссии 3 епархии... Если у нас осталось к настоящему времени 160 приходов, то сергиевцев, приблизительно 180, а автокефалистов 200... Признаков усиления нетерпимости или сближения представителей других с обновленчеством не замечается. В поисках священников в особо острых случаях миряне обращаются к епископам всех ориентаций. Это явление почти обычное при общем для всех ориентаций недостатке священников» [23, л. 15]. Помимо этого, переписка Даниила позволяет рассмотреть положение обновленческого духовенства. Так, в 1930 г. о материальном положении духовенства в Минске Громовенко писал: «Мы очень бедны. Живем чрезвычайно скудно. Достаточно сказать вам, что наши соборные священники получают от 6 до 9 рублей в месяц и ничего более» [20, л. 13], что говорит о непопулярности обновленческой церкви среди населения. В трудном положении находился обновленческий и Синод, о чем Громовенко зафиксировал в докладе на майском пленуме 1929 г.: «Нет средств. Нет возможности уплачивать жалование служащим... Поступления с мест или вовсе не бывают, или незначительны» [18, л. 9 об.] (Синод содержался на сборы с приходов).

С активизацией антирелигиозной политики в конце 1920-х – начале 1930-х гг. возрастает количество писем и рапортов духовенства митрополиту с просьбой о помощи. Об этом Громовенко пишет: «Жалобы на непосильные налоги нередки. Многие священники обращаются к нам за содействием, помощью, советом. Никакой помощи или содействия оказать Священный Синод, разумеется, не может в каждом отдельном случае» [21, л. 12]. Архиепископу Могилевскому Сергию по поводу обложения налогов Сергию Даниил в 1929 г. писал: «Налоги на храмы у Вас не есть исключительное явление, а повсеместное. И вообще налоговый вопрос так остро стоит для плательщиков не духовенства только, но и прочего сословия и занятия» [22, л. 67].

Кроме этого, митрополиту подают ходатайства в связи с закрытием приходов, конфискацией имущества, арестами. Так, из Алма-Аты осужденный на три года вольной высылки священник Е. И. Лесков писал Даниилу: «...За полгода заключения и месяц тяжелого путешествия так

ослабел, что еле хожу; я арестован не у себя на квартире, а неожиданно в Сурожe. Я семь месяцев хожу в том, в чем арестован... Денег ни гроша. Скорой гибели от голода неизбежны... Единственная надежда на вас... помогите, как можно скорее». Сложившуюся в 1930-е гг. ситуацию для церкви и конкретно для Могилева, одного из обновленческих центров, Даниил запечатлел так: «Ряды пастырства редeют. Кандидатов нет. Приходы множество пустуют... Могилевские соборы давно ликвидированы. Собор заменила кладбищенская церковь (теперь каплица трех святителей). Три святителей закрыта (сейчас кафедральный собор трех святителей)» [23, л. 11]. О происходящих переменax и политике государства в отношении церкви Громовенко писал: «Происходит коренная ломка общественной жизни, проводятся основные реформы, взрываются устои прежнего быта. Мы оказываемся на пути этого делания, а по крайнему разумению этих делателей оказываемся не просто лишним, а просто вредным балластом на корабле передвижки к строительству социализма» [19, л. 22].

Присутствуют в составе фонда и другие документы, связанные с личностью митрополита, но не попавшие не только в личный архив, но и в материалы переписки. Например, журнал Благовещенского епархиального совета за 1923 г., Декларация Сибирского управления (1923), вырезки из газет Дальнего Востока, находящихся в деле Минского епархиального управления [14]. Эти документы не попали в состав пяти дел, которые в 1961 г. были переданы в архив Амурской области и, надо полагать, принадлежали Даниилу Громовенко. Данные дела можно отнести к утраченному архиву митрополита. Кроме того, часть документов могла быть изъята во время его ареста в марте 1935 г., который был произведен в здании Синода по ул. Интернациональная, 9, где бывший митрополит продолжал жить после снятия его с должности председателя [12, с. 259].

Стоит отметить, что в фонде Синода также находятся документы еще одного белорусского обновленческого митрополита Иосифа Кречетовича (1926–1928). Однако они составляют незначительную часть. Так, в описи фонда выделено всего 3 дела, относящихся к переписке митрополита. В 1928 г., когда его вывели из состава Белорусского Синода и перевели на Крымскую кафедру, он захватил с собой часть документов архива Синода [17, л. 95 об.], которые сейчас хранятся в его личном фонде в Государственном архиве Автономной Республики Крым (ф. 540, 212 дел, 1879–1928) [10, с. 297]. Кроме того, как полагает украинский историк А. В. Стародуб, часть документов Иосифа Кречетовича ошибочно была приписана в 2001 г. к документам переписки Громовенко [33].

Таким образом, документы митрополита Даниила Громовенко составляют третью часть фонда «Белорусский православный Священный

Синод». Архив митрополита, в значительной мере представленный перепиской, позволяет глубже понять его личность, церковный раскол на территории Восточной Беларуси и Сибири, положение духовенства, антирелигиозную политику Советской власти в 1920–1930-е гг. Вместе с тем, следует сказать, что документы Даниила Громошенко, хранящиеся в НИАБ, в настоящее время были использованы лишь в качестве источниковой базы для работ Д. Шиленка и Ф. Кривоноса. Архив митрополита как таковой остается пока малоизученным.

Источники и ЛИТЕРАТУРА

1. Абнаўленцы // Рэлігія і царква на Беларусі : энцыклапедычны даведнік / рэдкал.: Г. П. Пашкоў і інш. — Мінск : БелЭн, 2001. — С. 7.
2. Вестник Св. Синода Православной Российской Церкви. — 1926. — № 6.
3. Всемирная энциклопедия. Христианство / гл. ред. и сост. М. В. Адамчик ; гл. науч. ред. В. В. Адамчик. — Минск : Современный литератор, 2004. — 831 с.
4. Епископы и епархии периода гонений на Церковь (1917–1955 гг.) : база данных [электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.pstbi.ru/cgi-bin/code.exe/episk.htm?ans>. — Дата доступа : 11.01.2010.
5. Кривонос, Ф. (священник). У Бога мёртвых нет: неизвестные страницы из истории Минской епархии (1917–1939 годы). — Минск : МФЦП, 2007. — 240 с.
6. Кузнецов, А. И. Обновленческий раскол в Русской Церкви // «Обновленческий» раскол: материалы для церковно-исторической и канонической характеристики / сост. И. В. Соловьев. — М. : Крутицкое патриаршее подворье, 2002.
7. Левитин-Краснов, А. Э. Очерки по истории церковной смуты / А. Э. Левитин-Краснов, В. М. Шавров. — М. : Крутицкое патриаршее подворье, 1996. — 672 с.
8. Левчик, Н. Н. Документы фонда «Белорусский православный Священный Синод» по истории обновленческой церкви в Беларуси (1922–1935) // Беларускі археаграфічны штогоднік / рэд. кал.: Р. П. Платонаў (гал. рэд.) і інш. — Мінск : БелНДЦДАС, 2002. — Вып. 3. — С. 113–122.
9. Левчик, Н. Н. Обновленческая церковь в Беларуси : по документам фонда «Белорусский православный Священный Синод», 1922–1935 гг. // Архівы і справаводства. — 2002. — № 4. — С. 97–106.
10. Личные архивные фонды в государственных хранилищах СССР : указатель. — М., 1962. — Т. 1. — 478 с.
11. Мануил (Лемешевский) (митр.). Каталог русских архиереев-обновленцев : материал для «Словаря русских архиереев-обновленцев» (1922–1944 гг.) // «Обновленческий» раскол : материалы для церковно-исторической и канонической характеристики / сост. И. В. Соловьев. — М. : Крутицкое патриаршее подворье, 2002. — С. 607–981.

12. Маракоў, Л. Рэпрэсаваныя прайваслаўныя свяшчэнна- і царкоўнаслужыцелі Беларусі 1917–1967. — Мінск : Беларускі Экзархат, 2007. — Т. 1. — 460 с.
13. Национальный исторический архив Беларуси (НИАБ). Ф. 2786 (Белорусский православный Священный Синод). Оп. 1. Д. 1.
14. НИАБ. Ф. 2786. Оп. 1. Д. 66.
15. Там же. Д. 133.
16. Там же. Д. 251.
17. Там же. Д. 335.
18. Там же. Д. 407.
19. Там же. Д. 424.
20. Там же. Д. 461.
21. Там же. Д. 488.
22. Там же. Д. 489.
23. Там же. Д. 496.
24. Там же. Д. 528.
25. Там же. Д. 583.
26. Там же. Д. 585.
27. Там же. Оп. 2. Д. 1.
28. Там же. Д. 3.
29. Там же. Д. 4.
30. Там же. Д. 5.
31. Общий алфавитный список православных епископов и раскольнических иерархов 1917–1946 гг. // Акты Святейшего Тихона, Патриарха Московского и всея Руси, позднейшие документы и переписка о каноническом преемстве высшей церковной власти, 1917–1943 : сборник в 2-х частях / сост. М. Е. Губонин. — М. : Республика, 1994. — 559 с.
32. Синодик за веру и Церковь Христову пострадавших в Минской епархии (1918–1951 гг.) / сост. Ф. Кривонос. — Киевец : Свято-Троицкая церковь, 1996. — 98 с.
33. Стародуб, А. В. Документы из архива митрополита Иосифа Кречетовича как источник для изучения истории обновленческого движения в Украине и Белоруссии // XXI век : актуальные проблемы исторической науки: Материалы международной научной конференции, посвященной 70-летию исторического факультета БГУ (Минск, 15–16 апреля 2004 г.) / редкол.: В. Н. Сидорцов (отв. ред.) и др. — Минск : БГУ, 2004.
34. Шиленок, Д. (священник). Из истории Православной церкви в Белоруссии (1922–1939) : «обновленческий» раскол в Белоруссии. — М. : Крутицкое патриаршее подворье, 2006. — 217 с.

Ю. В. Нестерович

К ВОПРОСУ О СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ АРХИВОВЕДЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ ¹

Одними из существенных терминоведческих проблем современного архивоведения представляются: полисемия терминов «архив» и «архивное учреждение», интерференция содержания терминов «архив», «архивный фонд», «архивная коллекция». При корреляции базисных понятий архивоведения, на наш взгляд, целесообразно исходить из обозначенного термином «национальный документальный фонд» (безотносительно современного значения термина «документальный фонд») понятия совокупности предметов деятельности с закрепленной информацией (далее — ПДЗИ, прежде всего, документов, документальных материалов ²), имеющих политическую, культурную, историческую значимость (ценность) для определенной нации и подлежащих (вследствие этого) сохранению государством (составляемым данной нацией).

Представляется также обоснованной трактовка понятия, терминированного словом «архив», как комплекса либо собрания документов, документальных и нарративных материалов, сохраняемых юридическим либо физическим лицом по причине определенной их значимости, ценности; понятия терминированного как «текущий архив» как комплекса, собрания указанных выше объектов, принятого на хранение в процессе

¹ Рэдакцыя не падзяляе пазіцыі аўтара, аднак лічыць магчымым апублікаваць дадзены матэрыял у дыскусійным парадку. — *Рэд.*

² Подчеркивание первостепенности в составе ПДЗМ, относящихся к национальному документальному фонду документов и документальных материалов, позволяет считать соразмерным внесение в соответствующий термин терминологического элемента «документальный». Более точным будет вести изложение о документарных ПДЗИ, воспользовавшись дифференциацией и интеграцией терминологических элементов, связанных с термином «документ», которую развивает Ю. Н. Столяров. Терминологический элемент «документарный» он употребляет в значении «существующий в форме документа» [1, с. 9]. Мы употребляем терминологический элемент «документарный» в значении имеющего статус документа, экс-документа, документального материала. При этом термин «документ» употребляем в значении доступного для восприятия индивида ПДЗИ, выполняющего оперативные служебные функции (либо имеющий служебную значимость) в деятельности учреждений/организаций, созданного (либо составленного, оформленного, заверенного, санкционированного) в учреждении/организации, выполняющего оперативные регламентационно-регулятивные, договорные, декларативные, удостоверительно-подтвердительные функции в социальности. А термин «документальный материал» употребляем в значении ПДЗИ, выполняющего в социальной деятельности функцию первоначального запечатления информации.

(жизне)деятельности; понятия, терминированного словосочетанием «постоянный архив», как комплекса, собрания указанных выше объектов, принятого на постоянное либо долговременное хранение; понятия, обозначенного термином «архив неофициального происхождения», как совокупности (комплекса) ПДЗИ, сохраняемых юридическим или физическим лицом (группой лиц), не составляющими учреждение (такой группой является, в частности, семья); из обозначенного термином «архив официального происхождения» понятия комплекса ПДЗИ, сохраняемых учреждением (государственным, общественным, частным), взятых на хранение архивным учреждением; из терминированного словосочетанием «архивный фонд» понятия фондируемого архива (либо его части), т. е. группированного в архивном учреждении по фондам и ставшего объектом комплекса архивных работ.

Именно архивные фонды составляют национальный архивный фонд. Вместе с нефондируемыми архивами личного и официального происхождения, а также отдельными, как правило, документарными ПДЗИ они составляют национальный документальный фонд. Видами архивов неофициального происхождения приемлемо называть: документарное собрание отдельным лицом (группой лиц), создающимся в процессе его (жизне) деятельности, и документарную, нарративную коллекцию — собрание ПДЗИ (преимущественно документарных, нарративных материалов), хранимое им (ими).

Видами архивов официального происхождения являются: документарное собрание учреждения/организации; документарное собрание неофициального происхождения, сохраняемое в учреждении/организации; архивный фонд учреждения/организации. Под видами архивных фондов подразумеваем: архивный фонд учреждения, архивный фонд личного происхождения, объединенный архивный фонд, архивную коллекцию, т. е. единицы классификации архивных документов. При этом необходимо конституировать «архивный документ» как элемент фондируемого архива, ПДЗИ (как правило, документарный), взятый на хранение архивным учреждением и выступающий объектом комплекса архивных работ. Термину (не терминопонятию) «архивный фонд» придается значение комплекса, собрания архивных документов.

Дихотомия архивов официального и неофициального происхождения позволяет, на наш взгляд, снимать коллизию терминов «личный архив» и «частный архив», возникающую вследствие наделения понятия частного архива признаком нахождения в частной собственности. Вместе с тем, она требует интеграции, поскольку не позволяет избегать смешения содержания терминов «архив» и «архивный фонд», весьма распространенного в литературе по архивоведению. При следующем определении термина «личный архив» — «совокупность документальных

материалов, отложившихся в процессе жизни и деятельности отдельного лица» [2], отсутствует признак сохранения документов данным лицом. Этому соответствует выделение личного фонда видом архивного фонда. В международной англоязычной литературе по архивоведению принято деление понятия архива на понятия архива личного происхождения и архива учреждения [3, с. 113]. Следует заметить, что данное деление игнорирует соотнесение терминов «архив» и «архивный фонд». Даже допуская, что в частном учреждении сохраняемые документы тоже могут быть фондированы, архивный фонд образовывается совокупностью архивных документов.

Кардинальное различие между архивом и архивным фондом заключается в том, что архивный фонд представляет собой не просто совокупность сохраняемых ПДЗИ, а является результатом их фондирования (группировки по фондам архивного учреждения на основании определенных признаков) и выбора их объектом осуществления комплекса архивных работ. Комплексы, собрания архивных документов (т. е. комплексы, собрания, прежде всего, документарных ПДЗИ, составляющие архив при архивном учреждении) допустимо, но неточно характеризовать как «архив».

Предложенная базисная архивоведческая схема соответствует принятому сегодня изложению истории архивного дела, в частности, истории архивного дела в Великом княжестве Литовском (XIII – вторая половина XVIII в.). Метрика Великого княжества Литовского характеризуется как центральный архив великокняжеской канцелярии. Основными группами ПДЗИ («документов»), которые входили в состав Метрики (книги записей, судных дел, публичных дел, книги дани, посольские книги, книги аренд и др.), выступают именно документарные ПДЗИ. При изложении истории белорусских архивов конца XVIII – начала XX в. Виленский и Витебский центральные архивы древних актовых книг рассматриваются как первые исторические архивы Литвы и Беларуси. Исторические архивы предстают фондируемыми архивами, архивами, составляемыми из архивных фондов, а также архивных коллекций. Когда же объектом изложения выступают не исторические архивы, а архивы, рассматриваемые в исторической перспективе, то в соответствии с предложенной схемой, напр., центральный архив госканцелярии ВКЛ «Литовская Метрика», следует идентифицировать не как *архивный фонд организации*, а как архив официального происхождения. Архив Радзивиллов — не как *объединенный архивный фонд*, а как архив неофициального происхождения. Именно фонд Метрики ВКЛ, фонд Радзивиллов, находящийся в архиве (либо архивах) архивного учреждения (архивных учреждениях), необходимо идентифицировать как *архивный фонд*. Архивисты обычно проводят следующее различие. Так, А. К. Голубович ведет изложение

об архивном фонде «Радзивиллы, князя» как о составной части исторического архива и о Несвижском архиве Радзивиллов как документарном собрании неофициального происхождения, см.: [5, с. 97, 99].

Таким образом, в рамках архивоведения предлагается исходить из двулинейной схемы соотнесения базисных понятий, которая основывается на различении понятий, обозначаемых терминами «документальный фонд», «официальный архив», «неофициальный архив». Ее использование позволяет, в частности, проводить параллели между «широким» понятием официальных и неофициальных архивов, рассматриваемых в конкретной исторической перспективе, и более «узким» понятием архивного фонда, находящегося в составе архивного учреждения.

Источники и ЛИТЕРАТУРА

1. Столяров, Ю. Н. Развитие документологической терминологии // Научно-техническая информация. — Сер. 1. — 2004. — № 8.
2. Дмитриев, С. С. Личные архивные фонды. Виды и значение их как исторических источников // Вопросы архивоведения. — 1965. — № 4.
3. Иванова, Н. Проблема эволюции дефиниций в архивоведении (на примере комплексов документов личного происхождения) // Терминологія документознавства та суміжних галузей знань : зб. наук. праць / за заг. ред. В. В. Бездрабко. — Вып. 2. — Київ, 2008.
4. Шумейко, М. Ф. Архивоведение Беларуси. Ч. II : теория и методология архивоведения : уч. пос. для студ. / М. Ф. Шумейко, К. И. Козак, В. Д. Селеменев — Минск, 1998.
5. Голубович, А. К. Обзор документальных материалов фонда «Радзивиллы, князя» // Беларускі археаграфічны штогоднік. — Вып. 1. — Мінск, 2000.

Г. В. Шупляк

АРХИВНЫЙ ФОНД ВИТЕБСКОГО УЧИТЕЛЬСКОГО ИНСТИТУТА В НИАБ

В 2010 г. исполнилось 100 лет Витебскому учительскому институту. Институт был создан в соответствии с Положением об учительских институтах, введенным в России в 1872 г. [3]. Данная статья базируется на материалах архивного фонда Витебского учительского института, который находится на хранении в НИАБ.

Необходимость открытия соответствующих институтов в Минской, Витебской, Могилевской губерниях объяснялась недостатком

квалифицированных школьных учителей. Такое положение дел было связано с быстрым расширением сети начальных школ и слаборазвитой системой подготовки педагогических кадров. Виленский учительский институт, учительская семинария в Полоцке и педагогические курсы не могли обеспечить нужной потребности в педагогах. В этих условиях вопрос о расширении и улучшении подготовки учителей приобрел первоочередное значение. Для его решения Управление Виленского учебного округа направило ходатайство в Министерство народного просвещения об открытии в пределах учебного округа учительского института. В феврале 1909 г. попечитель Виленского учебного округа сообщил городским властям о решении открыть еще один учительский институт — в Витебске или Могилеве.

Понимая большое просветительское и культурное значение нового учебного заведения для развития города, Витебская городская дума в марте 1908 г. приняла на себя обязательство ежегодно выделять на его содержание 2500 руб. Это решение поддержал Витебский губернский комитет по делам земского хозяйства, который выразил готовность ассигновать на работу учительского института по 3000 руб. ежегодно. Участок земли для строительства согласились безвозмездно предоставить городу известные горожане В. П. Сулима-Самуйло и П. Ф. Коссов [6, л. 36 об.]. Благодаря готовности местных общественных управлений Витебска оказывать необходимую и достаточную помощь в становлении и развитии нового педагогического учреждения Управление Виленского учебного округа принимает решение открыть учительский институт в Витебске.

Витебский учительский институт и городское училище при нем были открыты 1 июля 1910 г., занятия начались с 15 октября [9, л. 13].

Официальное открытие института состоялось 21 ноября 1910 г. [6, л. 14] в присутствии попечителя округа Г. В. Левицкого, витебского губернатора Б. Б. Гершау-Флотова, епископа Полоцкого и Витебского Серафима, делегации Полоцкой учительской семинарии. По действующему положению об учительских институтах 1872 г. он представлял собой закрытое учебное заведение с 3-летним курсом обучения, но дирекция имела право принимать и приходящих воспитанников. Цель нового учебного заведения состояла в подготовке учителей для городских училищ. Институт находился в ведении Виленского учебного округа, возглавлял институт директор, назначаемый попечителем учебного округа, но в должности его утверждал министр народного просвещения. Первым и бессменным директором был статский советник Клавдий Иванович Тихомиров, преподававший педагогику. В числе преподавателей значились: священник А. Д. Каркадиновский (Закон Божий), Н. И. Зорин (русский язык), В. И. Попов (физика), Д. С. Леонардов (история и география), В. И. Медяков (математика). Кроме того, в институте работали

внештатные учителя Б. В. Нужный, Д. И. Рохлин, П. И. Смирнов, Г. И. Коуделько, врач доктор медицины П. М. Красовицкий и письмоводитель [2, л. 18]. Учителя имели высшее образование. Оплата определялась в следующем размере: директор получал 2000 руб. в год и дополнительное содержание в размере 400 руб. Преподаватели — 1200 руб. в год и дополнительное содержание 240 руб. [8, л. 1–1 об.].

В институт принимали юношей всех званий и сословий не моложе 16 лет, которые окончили учительские семинарии и имели 2-летний педагогический стаж [5]. Ограничением было вероисповедание — учительские институты предназначались исключительно для православных. Лица, окончившие курс учительской семинарии и имеющие опыт работы, принимались по конкурсному экзамену; те же, кто окончил курс средних учебных заведений, принимались без экзамена. При приеме предпочтение отдавалось лицам, занимавшим уже учительские должности [1]. В первый класс Витебского учительского института в 1910 г. было набрано 35 человек, еще 40 учеников приняло двухклассное городское училище, открытое при институте для педагогической практики воспитанников. К 1 января 1912 г. общее количество в I и II классах института составляло 68 учащихся: в I классе — 33, во II — 35. По сословному признаку это были дворяне (1 чел.), потомственные граждане (1 чел.), мещане (7 чел.) и крестьяне (59 чел.). Возрастная категория учащихся составляла от 19 до 35 лет [9, л. 4].

Для поступления в институт требовалось наличие следующих документов: заявление, свидетельства о рождении, происхождении, звании учителя начального училища, удостоверение начальства о прохождении службы в течение не менее 3-х лет и одобрительный о ней отзыв. Учителя вместо подлинных документов могли представить удостоверение начальства об отсутствии препятствий к поступлению в институт, в котором указывались возраст, семейное положение, образовательный ценз, продолжительность службы и отзыв, а также удостоверение воинского присутствия [4].

Абитуриенты сдавали предметы: Закон Божий, русский язык, арифметику, геометрию, историю, географию России [4, л. 195].

Оплата за обучение в институте составляла в год 25 руб. со «своекошного» воспитанника, который не получал стипендии; стипендиат, учившийся за казенный счет, получал стипендию в размере 200 руб. в год. [9, л. 5 об.].

На 1 января 1917 г. (последний год, за который имеется отчет института) учащихся было 44 человека: в I классе — 10 человек, во II — 17, в III — 17. По сословному происхождению это были дворяне — 1, духовного звания — 2, мещане — 7 и крестьяне — 34 [16, л. 4 об.].

Управление институтом было сосредоточено в руках педагогического совета в составе директора, законоучителя и 15 преподавателей.

Основными предметами, которые преподавались в институте были: педагогика, русский и церковнославянский языки, арифметика, алгебра, геометрия, история, география, естественная история и физика, черчение и рисование, чистописание, пение и гимнастика, ручной труд. Для качественного преподавания и практических занятий со слушателями при институте работали две библиотеки и несколько кабинетов. Фундаментальная и ученические библиотеки на 1 января 1912 г. насчитывали 103 тома, затем к ним были добавлены 776 томов библиотеки бывшего Витебского родительского кружка, переданные институту в качестве пожертвования П. И. Синечковым и М. Ф. Рейдемейстер [16, л. 1 об.]. На 1 января 1916 г. фундаментальная библиотека института насчитывала 2035 томов, ученическая — 1324 тома [17, л. 1 об.]. Это была учебная литература, русская и зарубежная классика, литература по искусству, истории, археологии, педагогике, логике. Библиотека положила начало одному из старейших книжных хранилищ города.

Открыты были кабинеты: физический, естественно-исторический и прочих учебных пособий [9, л. 1 об.]. В первых двух находились физические приборы и предметы по естественной истории. Кабинет прочих учебных пособий хранил атласы, глобусы, географические и исторические карты, модели и предметы для рисования и черчения, другие учебные пособия. В кабинетах на 1 января 1916 г. было представлено: в физическом — 238 приборов, естественно-историческом — 577 предметов, в кабинете прочих учебных пособий — 328 предметов [16, л. 2].

Преподавание в институте имело особенности, которые должны были учитываться педагогическим персоналом: возраст и опыт работы слушателей по специальности, который составлял от 2–3-х лет до 9-ти и даже 20-ти [12, л. 6–9]. В отчете о работе за 1911 г. отмечалось: «...с этими трудностями педагогический персонал института справлялся вполне успешно, положив в основу своей деятельности серьезные научные интересы и возвышенное понимание задач учительства» [9, л. 2 об.].

В январе 1917 г. в списке награжденных по Виленскому учебному округу значатся фамилии учителей Витебского учительского института и городского училища при нем. Орденом Святой Анны 3-й степени были награждены педагоги института: коллежский ассессор, учитель Василий Попов, и коллежский секретарь, учитель пения Петр Смирнов. Орден Святого Станислава 3-й степени получили учителя городского училища Емельян Ивацки и Иван Бирилко [18, л. 11 об.–12 об.].

Средства на содержание института поступали из государственного казначейства в сумме 34 237 руб. В эту сумму входили поступления от города — 2500 руб., от губернского земства — 3000 руб. [9, л. 13 об.].

При институте действовали курсы учителей ручного труда, физвоспитания, чистописания, русского языка.

Каждый поступающий давал подписку после окончания института отработать не менее шести лет в должности учителя городского училища по распределению учебного начальства. Лица, окончившие полный курс института, получали аттестат учителя городского училища.

Институт размещался в бывших казармах Ленкоранского кавалерийского полка, по ул. Гоголевская. Здание принадлежало городу, арендная плата в год составляла 4300 руб. [9, л. 1]. Кроме главного здания, где находились классы института и городского училища, физический и естественно-исторический кабинеты, библиотека, канцелярия и другие служебные помещения, институт арендовал еще дополнительные площади для квартир служащих. Ввиду тесноты и отсутствия помещений для домашней церкви, актового и гимнастического залов, классов для рисования педагогический совет института постановлением от 11 января 1911 г. возбудил ходатайство перед попечителем Виленского учебного округа о строительстве собственного здания [9, л. 1 об.]. Однако с началом Первой мировой войны этот вопрос утратил свою значимость. Интернат при институте не открывался, все воспитанники до момента его закрытия проживали на частных квартирах.

При институте состояло двухклассное городское училище для практических занятий воспитанников с трехлетним курсом обучения [9, л. 5 об.—6]. Учебно-воспитательная работа в нем строилась в соответствии с программами, утвержденными министром народного просвещения. На 1 января 1912 г. в двух классах училища было 66 человек, 32 ученика в первом классе и 34 — во втором. По вероисповеданию ученики распределялись так: православные — 52, старообрядцы — 2, католики — 6, иудеи — 6; по сословиям: дворяне и дети чиновников — 4, мещане — 23, крестьяне — 39. Оплата за обучение составляла 14 руб. в год.

В 1913 г. состоялся первый выпуск воспитанников Витебского учительского института. Свидетельство учителя высшего начального училища получили 32 человека [12, л. 6–9 об.].

Первая мировая война внесла изменения в деятельность института и городского училища при нем. С осени 1915 г. Витебск стал прифронтовым городом. В 1916 г. помещение института было занято под штаб Двинского военного округа. Учебные занятия перенесли в помещение 3-го высшего начального училища Витебска и организовали в две смены: с 12 до 21 часа. Трудности военного времени коснулись и жизни воспитанников института. Казенные стипендии в размере 200 руб. в год оказались недостаточными, и воспитанники были вынуждены искать иные возможности заработка [16, л. 9 об.].

Для помощи материально нуждающимся в 1914 г. при институте было создано «Общество вспомоществования недостаточным воспитанникам института и городского училища». Членский взнос составлял 3 руб. В 1916 г. поступило членских взносов и возвращено ссуд на 247 руб., ссуды составили 137 руб. 50 коп. [16, л. 7 об.].

На воспитанников выпускных классов института, поступивших с учительских мест, и до начала войны распространялась отсрочка от призыва независимо от их возраста. Учащиеся, на которых отсрочка не распространялась, были призваны в действующую армию. Первая мировая война неблагоприятно сказалась на материально-финансовом положении института — его бюджет был сокращен. Однако пока фронт не подошел к границе Витебской губернии, ее земство выполняло свои обязательства по финансированию учительского института в полном объеме.

За время своей деятельности Витебский учительский институт сделал 5 выпусков, подготовил около 150 учителей [5, с. 331]. Тем самым он выполнил основные задачи по подготовке кадров для работы в школе. Занятия в институте способствовали повышению квалификации, образовательного и нравственного уровня слушателей, приобретению и совершенствованию ими практических навыков преподавания. Анализ словесного представительства позволяет сделать вывод о том, что обучение в институте давало возможность лицам крестьянского происхождения, а их было большинство, изменить свой социальный статус, если не юридически, то фактически, т. к. после окончания института они оставались работать в городе и пополняли ряды разночинцев, межсословную категорию населения.

После Февральской революции 1917 г. все религиозные и политические ограничения для воспитанников института были отменены, учительские институты стали средними специальными заведениями смешанного типа, где могли обучаться представители всех национальностей и конфессий, в том числе и женщины.

После Октябрьской революции Витебский учительский институт был передан в ведение Наркомпроса. В 1918 г. на его базе создан историко-географический кабинет. 1 октября 1918 г. постановлением Всероссийского съезда представителей учительских институтов Витебский учительский институт был реорганизован в высшее учебное заведение — Витебский педагогический институт.

Хронологические рамки фонда «Витебский учительский институт» охватывают период с 1908 по 1917 гг. Первое поступление документов об учительском институте в Центральный государственный исторический архив (ЦГИА) в г. Могилеве относится к 1948 г. В 1949–1960 гг. фонд Витебского учительского института пополнялся делами, переданными

из других архивов. В 1952, 1965, 1974, 1979 гг. были проведены проверки наличия и состояния документов.

В 1985 г. проведена каталогизация документов фонда. На документы, представляющие интерес для использования, составлены тематические карточки.

В соответствии с постановлением Совета Министров БССР от 11 ноября 1963 г. «О мерах по улучшению архивного дела в БССР» ЦГИА БССР был переведен из Могилева в Минск. В настоящее время документы фонда № 2645 «Витебский учительский институт» за 1910–1917 гг. в количестве 256 дел хранятся в НИАБ.

Анализ дел фонда позволяет выделить их в две большие группы по направлениям работы института: документы о приеме и обучении и документы об административно-хозяйственной деятельности. В первой группе по тематическому признаку выделены подгруппы: документы о приеме в институт и обучении; документы, относящиеся к периоду Первой мировой войны; бухгалтерские документы по учету и отчетности; документы об открытии класса ручного труда и курсов при институте; списки личного состава института и слушателей, поступающих в институт. Отдельную группу составляют документы городского училища при институте.

Документы о приеме в институт и обучении составляют большую часть фонда. Они отражают организацию приема и характер учебного процесса. Сведения об этом содержат дела: об открытии института, найме и устройстве помещений [6], списки лиц, подавших прошения о приеме в институт с отметками, полученными на приемных испытаниях [21]. Дела с протоколами заседаний педагогического совета свидетельствуют об оперативном рассмотрении вопросов учебного процесса и в целом деятельности института [22; 56]. Важнейшими источниками, повествующими о направлениях учебно-воспитательной и административно-хозяйственной деятельности института, являются годовые отчеты [23]. Классные журналы содержат записи учебных предметов, заданий, списков отсутствующих и опаздывающих учеников, замечаний преподавателя [24]. В балловых книгах имеются фамилии и имена учеников, названия изучаемых предметов, полученные оценки и записи о переводе в следующий класс [25]. Дела с копиями циркуляров попечителя Виленского учебного округа отражают характерные особенности периода времени, связанного с запрещением принимать в учебные заведения политически неблагонадежных слушателей и исключением из учебных заведений лиц, распространяющих прокламации; они содержат также переписку по направлениям деятельности института [26]. Сведения о выпускниках института находятся в делах со списками и копиями дипломов [27]. Фонд содержит: учебные программы, расписания

экзаменов и уроков в институте [28], дела о выпускных и переводных испытаниях [29], письменные работы учащихся по математике, истории и географии [15], свидетельства о сдаче испытаний на звание учителя [30], циркуляры об отмене экзаменов в учебных заведениях по случаю юбилея 300-летия царствования дома Романовых и созыве 2-го Всероссийского съезда преподавателей математики в Москве [11]. Несколько дел относятся к открытию курсов подготовки учителей гимнастики для средних учебных заведений, женских педагогических курсов для окончивших женские гимназии, вечерних курсов математики для взрослых [31].

Три дела фонда связаны с открытием класса ручного труда в институте: о командировании преподавателя ручного труда Павла Латышкевича в Вильно для изучения организации работы по ручному труду и ремеслу в местных учебных заведениях, об открытии класса и приобретении для него инструментов, отношение Министерства народного просвещения об открытии при институте класса ручного труда [32].

Особую группу составляют дела с документами фонда, связанные с Первой мировой войной и военными действиями: о пожертвованных капиталах в пользу Российского Общества Красного Креста и семейств запасных воинов, призванных в действующую армию; циркуляры о выдаче добавочного содержания лицам учебно-воспитательного состава учительских институтов и семинарий и о проведении досрочных выпускных экзаменов в школах, учительских институтах и семинариях; прошения разных лиц об освобождении их от оплаты за обучение и предоставлении отсрочки от призыва в армию; циркуляры об освобождении от оплаты за обучение лиц, мобилизованных в армию; прибавка денег служащим, выданным на пособие семьям воинов и на содержание педагогических курсов; организация трудовых дружин из учащихся для оказания помощи семьям лиц, призванных на войну [33].

Документы фонда содержат переписку директора Витебского учительского института с директором Могилевского учительского института, открытого в 1913 г., по вопросам организации учебного процесса и передачи конспектов преподавания педагогических дисциплин [34].

Бухгалтерская документация по учету и отчетности сосредоточена в журналах и книгах для записи прихода и расхода денежных сумм по институту [35], требовательных ведомостях о содержании чиновников института [36], ведомостях о выдаче денежной помощи воспитанникам института [37], балансовых книгах [38], главной книге о денежных оборотах по сметным расходам [39], смете расходов на содержание института [19] и в прочих документах [40].

Особую группу документов составляют различные списки личного состава. В период работы института они являлись необходимым

источником сведений для учреждений статистики. Кроме общих списков личного состава института [41], в фонде имеются ведомости о числе учащихся и именной список преподавателей [42], списки кандидатов для поступления в институт [43], списки лиц, принятых в институт [20], списки лиц его окончивших [44], список адресов учащихся института [7]. В настоящее время списки содержат ценнейшие данные для проведения генеалогических, тематических и биографических исследований.

Представляет интерес дело с характеристиками, составленными на первых слушателей института, окончивших учебное заведение в 1913 г., с указанием фамилий, где и когда ими получена первоначальная педагогическая подготовка, срока педагогического стажа, характеристики способностей и пригодности слушателей к педагогической работе; срок получения ими казенной стипендии [12, л. 6–9 об.]. Также имеется дело с фамилиями слушателей института, состоявших со второй половины 1915 г. на военной службе в действующей армии [14, л. 24–24 об.].

В списках личного состава преподавателей института есть сведения о штатном враче и преподавателе гигиены с 1912 г. Федоре Ивановиче Григоровиче, докторе медицины, военном враче в отставке, участнике русско-японской войны, действительном тайном советнике, председателе Витебской городской думы (1918 г.), человеке, по общему мнению горожан, воплощавшем идеал безвозмездного служения людям [45]. Судьба его трагична — в период «красного террора» он был арестован и без предъявления обвинений расстрелян в сентябре 1918 г.

К документам об административно-хозяйственной деятельности института относятся дела: о постройке здания и ремонте помещений института [46], заключении контрактов с разными лицами о найме помещений для учителей [47], инвентарные описи учебных пособий и журналы входящих и исходящих документов [48], дела о заключении договора между институтом и столяром о доставке мебели для института, изготовлении бланков для выдачи учителям, окончившим курс учительской семинарии, приеме разных лиц в Витебский учительский институт [49]. Дела о выписке книг, учебных пособий, списки приборов для кабинетов дают представление о формировании фондов библиотек института и оснащении кабинетов нужными приборами [50].

Особую группу составляют дела, относящиеся к деятельности городского училища при институте. Это прошения и списки лиц, желающих поступить в училище [51], классные журналы с записями учебных предметов, успеваемости учеников и посещения ими уроков [52, 54], балловые журналы [53], копии аттестатов [55], балансовая книга училища [10], прошения об отсрочке от воинской повинности, подаваемые директору училища, и программы испытаний по учебным предметам [13].

Представленный обзор документов фонда «Витебский учительский институт» дает возможность для более глубокого и всестороннего изучения истории института, его значения и влияния на развитие педагогического образования в Беларуси и подготовку национальных педагогических кадров. Обзор позволяет ввести в оборот и сделать более доступными документы фонда, тем самым, способствуя выполнению важнейшей функции архива — расширению знаний об истории своей страны, развитию культуры и просвещения.

Источники и ЛИТЕРАТУРА

1. Витебские губернские ведомости. — 1910. — № 195. — 31 августа.
2. Памятная книжка Витебской губернии на 1912 г. — Витебск, 1918.
3. П ПСЗРИ. Т. 47. № 50 909.
4. Свод законов Российской империи. — Т. 11. — Ч. 1.
5. Сяліцкі, С. В. Віцебскі настаўніцкі інстытут // Энциклапедыя гісторыі Беларусі. — Мінск, 1994. — Т. 2. — С. 331.
6. НИАБ. Ф. 2645. Оп. 1. Д. 1.
7. Там же. Д. 4.
8. Там же. Д. 15.
9. Там же. Д. 35.
10. Там же. Д. 48.
11. Там же. Д. 80.
12. Там же. Д. 85.
13. Там же. Д. 168.
14. Там же. Д. 230.
15. Там же. Д. 233.
16. Там же. Д. 35.
17. Там же. Д. 238.
18. Там же. Д. 255.
19. Там же. Д. 257.
20. Там же. Д. 258.
21. Там же. Д. 3, 55, 58, 82, 134, 165, 207, 213, 215, 221, 222, 246, 248, 249, 251, 253, 254.
22. Там же. Д. 23, 91, 96, 126, 144, 160, 209, 219.
23. Там же. Д. 15, 35, 149, 238.
24. Там же. Д. 50, 74, 117, 120, 121, 130, 133, 136, 137, 162, 166, 192, 237, 240, 241, 244, 245.
25. Там же. Д. 27, 47, 61, 94, 124, 241, 242.
26. Там же. Д. 17, 105, 163, 210, 259.
27. Там же. Д. 85, 87, 103, 183, 205, 212, 213а, 232, 233.
28. Там же. Д. 78, 148, 177, 192, 225.

29. Там же. Д. 100, 165.
30. Там же. Д. 84, 188, 231, 321.
31. Там же. Д. 79, 97, 217.
32. Там же. Д. 8, 39, 172.
33. Там же. Д. 83, 102, 115, 163, 175, 179, 230, 249.
34. Там же. Д. 79, 128.
35. Там же. Д. 40, 72, 89, 109, 110, 112, 114, 146, 173, 180, 185–187, 191, 227.
36. Там же. Д. 43, 76, 90, 111, 226, 250.
37. Там же. Д. 46, 92, 190.
38. Там же. Д. 47, 61, 94.
39. Там же. Д. 14, 19, 178, 256.
40. Там же. Д. 11, 18, 45, 167, 202, 204, 211.
41. Там же. Д. 132, 205, 235, 255.
42. Там же. Д. 98, 218.
43. Там же. Д. 213, 215, 222, 243, 248.
44. Там же. Д. 85, 87, 183, 212.
45. Там же. Д. 54. Л. 84; Д. 179. Л. 72; Д. 230. Л. 16.
46. Там же. Д. 25, 42, 59, 93, 113.
47. Там же. Д. 6, 52, 127, 164, 193.
48. Там же. Д. 13, 22, 20, 21, 208, 216, 228, 229.
49. Там же. Д. 34, 196.
50. Там же. Д. 9, 70, 88, 99, 108, 118, 145, 174.
51. Там же. Д. 58, 69, 86, 104, 161, 182.
52. Там же. Д. 30, 49, 62–67, 71, 95, 116, 119, 122–123, 139–143, 150–156, 171, 176, 181, 189.
53. Там же. Д. 31, 48.
54. Там же. Д. 63, 68, 116, 125.
55. Там же. Д. 107, 169.
56. Там же. Оп. 2. Д. 1.

Публікацыя і археаграфічная працоўка архіўных дакументаў

В. У. Галубовіч

ІНВЕНТАРЫ ПОЛАЦКАЙ ЭКАНОМІІ ПЕРШАЙ ТРЭЦІ XVII СТ.

Толькі ў апошнія дзесяцігоддзі для беларускіх гісторыкаў паспраўднаму сталі дасягальныя польскія архівы, сярод якіх адным з важнейшых для даследавання эпохі Вялікага княства Літоўскага з'яўляецца Галоўны архіў старажытных актаў (ГАСА) у Варшаве. Менавіта тут захоўваецца значная частка былога Нясвіжскага архіва Радзівілаў, без якога складана ўявіць паўнаватарскае сучаснае даследаванне беларускай гісторыі часоў Сярэднявечча і Новага часу. Асабліваю каштоўнасць радзівілаўскія зборы маюць для асвятлення палітычнай гісторыі, але не толькі. У межах гэтага архіўнага збору захаваліся матэрыялы, датычныя некаторых шляхецкіх сем'яў, з якімі Радзівілы былі шчыльна звязаныя па сваяцкай лініі. Да такіх унутраных збораў трэба аднесці архіў Кішкаў, які ў межах Радзівілаўскага архіва атрымаў нумар дзесяць (Archiwum Radziwiłłów, dział X). Гісторыя роду Кішкаў адносна добра вядомая дзякуючы працам польскага гісторыка Адама Банецкага [4, s. 101–105] і літоўскай даследчыцы Нэлі Асадаўскене [3]. Звесткі пра гэты род змяшчае і «Энцыклапедыя гісторыі Беларусі» [1, с. 189]. Дакументы з дзясятага аддзела Архіва Радзівілаў у ГАСА да нядаўняга часу заставаліся несістэматызаванымі, таму нават у манаграфіі Н. Асадаўскене не былі выкарыстаны (спасылак у спісе крыніц на гэты аддзел няма) [3, р. 370–371]. Між тым тут захоўваецца вялікая частка спраў, якія адносіліся да ўрадніцкай дзейнасці некаторых прадстаўнікоў роду, у тым ліку полацкага ваяводы і вялікага гетмана Януша Кішкі. Акурат у яго частцы «архіва Кішкаў» знаходзяцца дакументы, якія,

на нашу думку, маюць пэўную цікавасць для гісторыі Полаччыны: два інвентары з пералікам прыбыткаў ад полацкай эканоміі, якія збіраліся на ўтрыманне ваяводы ¹.

Першы з публікуемых ніжэй дакументаў датаваны 21 траўнем 1616 г., г. зн. быў створаны пры полацкім ваяводзе князі Міхале Друцкім-Сакалінскім, які займаў пасаду ў 1613–1621 гг. [5, s. 46]. Другі дакумент быў створаны ў 1630 г., у часы Януша Кішкі, які кіраваў ваяводствам з 1621 па 1653 г. [5, s. 46]. Апошні дакумент быў засведчаны, а магчыма, і створаны полацкім лентвойтам Янам Хармінскім. Абодва дакументы змяшчаюць падобныя статыстычныя матэрыялы, хаця інвентар 1616 г. менш разгорнуты. Каштоўнасць публікуемых крыніц найперш ў тым, што яны дазваляюць высветліць стан дзяржаўнай маёмасці ў Полацкім ваяводстве ў першай трэці XVII ст. Асаблівую каштоўнасць яны маюць для гісторыі ваяводскага ўрада, а дакладней, для высвятлення крыніц асабістых прыбыткаў вышэйшага ўрадніка ў ваяводстве. У сувязі з публікацыяй гэтых інвентароў трэба нагадаць, што пералічаныя ў іх сродкі забеспячэння ваяводаў вядомыя і ў XVI ст., але ў значна больш скарачаным выглядзе [2, с. 614]. Не выключана, што згаданыя ў спісах XVII ст. вёскі яшчэ ў часы самастойнасці Полацка былі адмыслова вылучаныя ў своеасаблівыя дамен, коштам якога забяспечваліся патрэбы полацкіх князёў. Адметна, што гэта пераважна паселішчы на левым беразе Дзвіны, адпаведна больш паўночным і менш урадлівым, але багатым на розныя прыродныя рэсурсы.

Параўнанне дакументаў, розніца паміж узнікненнем якіх складала 14 гадоў, сведчыць пра зменлівасць з году ў год як памераў грашовых збораў, так і колькасці адзінак падаткаабкладання (службаў). Так, у 1616 г. за лентвойтаўства на ваяводу ішло 140 коп, у 1630 г. — толькі 100; млын прыносіў прыбытку ў 1616 г. 40 коп, у 1630 г. — 50 коп. Сярод падаткаплацельшчыкаў асобна выступае такая катэгорыя насельніцтва, як баяры, прычым збор з іх на 1630 г. складаў 300 коп, што было ў тры разы больш, чым у 1616 г. Рост прыбыткаў заўважаецца і з некаторых вёсак, напрыклад з Чарніцаў: ад 70 да 105 коп.

Звесткі інвентароў складана параўнаць альбо правярыць, паколькі абодва дакументы адрозніваюцца па паўнаце і падачы інфармацыі. Больш поўны і цікавы па змесце інвентар 1630 г., паколькі ўтрымлівае мноства дадатковых звестак: гэта і памеры паставак са службы прадуктаў харчавання, падарункаў на Вялікдзень, Каляды, Божае нараджэнне, і пералік відаў рыб і жывёл, на якія былі багатыя азёры і лясы, прына-

¹ Паводле ступені паўнаты інфармацыі дадзеныя інвентары варта аднесці да ліку няпоўных інвентароў, а менавіта люстрацый (перыядычных вопісаў дзяржаўнай маёмасці, якія складаліся з мэтай вызначэння яе прыбытковасці). — *Рэд.*

лежныя ваяводскаму ўраду: «*Азёры ... з якіх здабываецца многа рыбы: ... лешич, каштоўныя тлустыя шчупакі, галаўні, карась, акунь, судак ... Звер усялякі ёсць у замкавых пушчах: рысь, ліс, куніца і іншыя, бабровыя гоны*». Да таго ж у інвентар 1630 г. трапіў у якасці дадатку кароткі спіс маёмасці, прыпісанай да эканоміі і перададзенай на пажыццёвым праве ў трыманне розным асобам. Паказальна, што сапраўдны стан справы не быў вядомы нават складальніку дакумента, паколькі ён спадзяваўся на блізкую рэвізію, праз якую многія сёлы баярскія вярнуліся «*да ваяводства*».

Правілы публікацыі. Дакументы друкуюцца з захаваннем асноўных адметнасцей арыгіналаў, скарачэнні не раскрываюцца. У сувязі з нерэгулярным выкарыстаннем літары «f», ва ўсіх выпадках яна прастаўлялася ў адпаведнасці з сучаснымі патрабаваннямі польскай мовы. Знакі прыпынку прастаўлены намі. Вялікія літары ў словах *pan, wojewoda, boiarzyn* заменены на малыя, з вялікай літары набраныя ўсе назвы геаграфічных аб'ектаў. Скароты літар пазначаны ў тэксе знакам «°».

ДАКУМЕНТ 1

Інвентар грашовых і натуральных падаткаў з места Полацка і ўсёй воласці, прыналежаючых да Полацкага ваяводства, за 21.05.1616 г.

[s. 1] **Inwentarz prowentów z miasta Połockie° u wszystkieu włosci do woiewodstwa Połockie° należącej w roku 1616 mca maia 21 dnia spisany.**

Naprzod.

Arenda w mieście Połock	kop 800.
Lentwoystostwo Połockie	kop 140.
Od rzezników i z ambarszczyzny	kop 23.
Kwitowe na poganicze	kop 60.
Podroznictwo	kop 60.
Młyn na rzece Zapolocie	kop 40.
Puszcza Biedziecka	kop 20 ² .

² Даданая іншым аграмантам: а часам 40.

Włosc.

Sioło Ziabki służeb 13 dymow 20 czynszu	kop 26.
Za łowy z dymu po złotemu	kop 8.
Za kunic 13 po gr 30	kop 6.
Miodu	pułow 13 poklonny 1.
Zyta	нр ³ 13.
Owsu	нр 13.

Sioło Chocimicze, Lisno y Hnilce	
służeb 16 dymow 14 czynszu	kop 20.
Za łowy z dymu po złotemu	kop 5 ⁴ .
Jaz na rzece Lisnie	kop 30.
Węgorzow 100, sztuk 100 ⁵ .	
Miodu	pułow 12.
Kozacy waryka i rtuth	kop 3.

Sioło Polzuny sł 2.

Sioło Kaszycze ⁶ sł ⁷ czynszu	kop 28.
Za łowy po złotemu	kop 6 ⁸ .
Miodu	pułow 12.
// [s. 2]	

Sioło Niszczce sł 43 czynszu	kop 103.
Za łowy po złotemu	kop 20.
Miodu	pułow 40.
Manaszyszczyna sł 7 czynszu	kop 14.
Za łowy po złotemu	kop 2

48.

³ Гэта значыць бочак.

⁴ Справа лічба: 36.

⁵ Дапісана іншым атрамантам: а za dobrym połowem więtrzey.

⁶ Напэўна, сучасныя Клясціцы.

⁷ Дапісана іншым почыркам: uzeb.

⁸ Справа лічба: 48.

Włosc Ukleienska służeb 29 czynszu	kop 80.	
Za łowy po złotemu	kop 20.	
Miodu	podow 27.	
Zyta	nr 1.	
Owsu	nr 12.	
Za robote na jezierzce uszycu	kop 7	70.
Sioło Jazno sł 3 czynszu	kop 4.	
Za łowy	kop 1	12.
Miodu	purow 2 pokłony 1.	
Sioło Kresuty sł 19 czynszu	kop 17.	
Za łowy	kop 3	30.
Za pustowskie sianozęci	kop 3.	
Za jaz albo jezioro	kop 16.	
Miodu	purow 9 pokłony 1.	
Sioło Sitno sł 22 czunszu	kop 24.	
Za łowy	kop 2	48.
Za przewoz i karczme	kop 5.	
Miodu	purow 2 pokłony 1.	
W Chlewieczczach sianozęci koscic powinni.		
Sioło Nieszerda sł 8 czynszu	kop 23.	
Za łowy	kop 2	48.
Jeziornego uswiackiego	kop 1	30.
Z Horodziszca	kop 1	30.
Sioło Przychaby sł 5 czynszu	kop 12.	
Za łowy	kop 2	48.
Jeziornego	kopa 1	30.
Od jazu	kopa 1.	
Za karczme	kop 2.	

// [s. 3]

Sioło Biedco sñ 10 czynszu za łowy y od boiarzyna kop 24.

Miodu pudow 10 pokłonu 1.

Pod Połlockiem sloboda Bielczycza kop 25.

Sioła Sareyskie sñ 9 czynszu kop 13.

Za podwody kop 9.

Jaz na Sarze rzece kop 10.

Miasteczko Drysa kop 30.

S Czernice kop 70.

Od boiar pancernych kop 100.

Jaz na rzece Swolnie tam tez jaz popowski kop 4.

Od poddanych boiar.

Z Lisna jeziora czwarta ryba albo czwarty grosz.

Na Łoswidzie jeziorze niewodow 4 albo 6 na Je^o M pana woiewode chadzaia.

Na Swieczy jeziorze ryba czwarta albo czwarty grosz.

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Radziwiłłów, dział X, sygnatura 63, s. 1–3.

ДАКУМЕНТ 2

**Інвентар правентовы з места Полацка і Полацкай воласці,
сабраны для патрэб ваяводы, за 1630 г.**

**[s. 5] Provent z miasta Połlocka y z włosci do zamku należącej, który
przychodzi na Je^o Msc pana wojewode.**

Zyd arendarz za portorium na święty Michał w terazniejszym 1630 roku,
ktore arendował od święta Wielkonocnego przeszłego ma dac kop 400.

Od świętego Michała w roku terazniejszym 1630 do takiegoz święta,
ktore ma byc w roku 1631 ma dac na raty kop 700.

Od płotow ktore idą rzeką Dzwina ktore na się wyziął Je° Msc doszło Je° Msci tego roku po Wielkiej nocy	kop 350.
Za lantwoytowstwo	kop 100.
Ze młyna	kop 50.
Za kwitkowe na pogranicze	kop 50.
Drugie kwite ktore idą za granice te rozdaie z zamku pan podwoiewodzy y bierze od nich dochod.	
Podroznictwo	kop 30.
Od rzeznikow	kop 20.
Prawo poberezne według czasu y dozoru z slobody Je° Msc	kop 11.
Summa z miasta oprócz accidenty co wszystko miasto daie tylko za arendy uczyni z miasta	kop 1011.
Włosc iako teraz daią	
Sł 30 włosci Ukleienska	kop 100 Mio „Pud,, 30.
Sł 30 włosc Mischzanska	kop 120 Mio „Pud,, 43.
Sł 12 sioło Klasicze	kop 24 Mio „Pud,, 13.
Sł 9 sioło Chociwicze	kop 24 Mio „Pud,, 13.
Sł 14 sioło Ziabki s Poleinem	kop 30–24 Mio „Pud,, 14.
Sł 8 sioło Nieszczerdo	kop 27 Mio „Pud,, 1.
Sł sioło Sitno	kop 29 Mio „Pud,, 7.
Sł sioło Przychaby	kop 14 Mio „Pud,, 5.
Sł sioło Jazno	kop 7–12 Mio „Pud,, 3.
Karczma w Przychabach	kop 3.
Z Sary y z Drisy	kop 170 Mio „Pud,, 11.
Z Czernice	kop 105 Mio „Pud,, 11.
To sioło Czernice teraz trzyma Je° Msc pan połocki nie za przywilegiem, ale z łaski Jego Msci czego zaraz ustępuię.	
// [s. 6] Summa z włosci	kop 646–36.
Od boiar	kop 300.
Za kunice	50.
Z włosci y od boiar	kop.
Za jaz na rzece Lisnie	kop 55.

Zniozszy summe z miasta ktora tego roku doydzie w jesieni (nie includuiąc w to kop 700, co na raty maią byc dane) ⁹ czyni summy kop 2062–36.

Miodu	pu dow 140.
Z włosci stacja iako Jch Msc roskażą teraz co rok daią służeb 132 ¹⁰ 115.	
Zyta	½ hr zyta n 66.
Owies z służby	hr 1 hr 132.
Pszenice	czwierc hr33.
Jęczmienia	czwierc hr33.
Grochu	czwierc hr33.
Siano	woz wozow 132 ¹¹ .
Jałowiec z służeb 10 ¹²	1 13.
Kury z służby	2 264.
Gęsi z służby	1 132.
Barany z służeb 6	1 22.
Wieprze z służeb 10	1 13.
Masło z służeb 10 pud	1 13.
Syry z służby syr	1 132.
Głusce z służby	1 132.
Cietrzewie z służby	1 132.
Zaiące z służby	1 132.
Jarząbki z służby	2 264.
Jayca z służby	20 czyni kop 44.

Osobno krom stacyey daią włoczebne na Wielką noc y Kolendy, na Boze narodzenie z służby po 2 jarząbki y po 20 jajec jajec kop 48. jarzebkow 528.

Osobno krom stacyey z sioła z Zabek daią.

Zyta	hr 13.
Owsa	hr 13.
Kunic	13.

⁹ Дужка дададзена намі.

¹⁰ 132 перакрэслена, але далей усе разлікі пададзены зыходзячы ў 132 службаў.

¹¹ Побач дапісана: Krom siana w sianozeci woiewodzkich, ktorego iest nad sto wozow.

¹² Злева на палях зроблены запіс: Sluzeb 132 krom boiarskich 26, ktorych nie kla ratowne tego ze ogulem daią kop 300 y nie wiem iako z nimi postanowienie o statią.

Z Ukleina oziernego owsa nr 4.

Zyta nr 4

Taką stacją na przyjazd WM me^o msc pana dawali. Teraz ze mnieyszą pa(nu) podwoiewodzemu w arendzie położono udaią chłopi ze teraz wydali o co owych ze pytac.

// [s. 7] Jeziora iedne są ktore ciągnąc powinna włosc pewne sioła do tych zaden nie ma wstępu oprócz samego Je^o Msc Pana woiewody z ktorych dostaiesię wielki ryb dostatek: ryby wszelakiego rodzaju iescz, kosztowne zyrowne szuki, główne, karas, okun, sudak. Zeresperowa wszelaka ryba na Je^o Msc są tak offite ze w iedney tonicy dostaią ryb za W 100(7).

Zwierz wszelaki iest w puszczech zamkowych rys, lis, kunica y insze, gony bobrowe.

Puszcza na robienie towarow.

A gdy stanie revisia sowito przybyc moze kozakow zamkowych iest koni szesz zamkowi służą stacją daią.

Pobory.

Pobory z włosci y od boiar poddanych do skarbu zostawa reszta.

Dobra ktore dozywotne trzymaia:

Czerswiat folwarek wielki.

Sudzilowicz folwarek.

Krynki sioło dobre.

Czemeso sioło.

Kuryłowicze folwarek.

Husino sioło.

Inszych sioł wiele boiarskich, ktore małą fide trzymaia różne osoby z ktorych skoro stanie revisia wiele się do woiewodstwa przywroci.

Tu wszytko tak się verificuie, iako iest na ten czas w uzywaniu.

*Jan Charminski
Lentwoyt Polłocki*

// [s. 8] Ten summaryusz przepiswszy racz dla informatiey Jey mci poslac.

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Radziwillów, dzial X, sygnatura 63, s. 5–8.

КРЫНЦЫ І ЛІТАРАТУРА

1. Думін, С. Кішкі // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі : у 6 т. — Т. 4. — Мінск : БелЭн, 1997.

2. Лаппо, И. И. Великое княжество Литовское от заключения Люблинской унии до смерти Стефана Батория (1569–1586). Опыт исследования политического и общественного строя. — Т. 1. — СПб. : Тип. И. Н. Скороходова, 1901.
3. Asadauskienė, N. Kiškų giminė LDK XV–XVII a. (genealoginis tyrimas). — Vilnius : Leidykla VAGA, 2003. — 390 p.
4. Boniecki, A. Herbarz Polski. — Т. X. — Warszawa : Skład główny Gebethner i Wolff w Warszawie, 1907.
5. Wolff, J. Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego (1386–1795). — Kraków : Druk. Anczyca i Spółki, 1885.

А. В. Грыб

КАНФІРМАЦЫЙНЫ ПРЫВІЛЕЙ ДЗІСНЕ НА МАГДЭБУРГСКАЕ ПРАВА АД КАРАЛЯ АЎГУСТА II АД 29.05.1699 г.

Горада Дзісна ўзнік на падставе каралеўскага прывілея ў 1565 г. пасля захопу маскоўскімі войскамі Полацка. Увогуле прывілей — заканадаўчы акт у феадальных дзяржавах, якім вялікія князі ці каралі надавалі або пацвярджалі асаблівыя правы пануючага класа, саслоўя, пэўных сацыяльных або этнічна-рэлігійных груп, асоб. Выдзяляюць прывілеі льготныя, даравальныя, ахоўныя. Акрамя гэтага вылучаюць земскія, абласныя, гарадскія, валасныя прывілеі [2, с. 468]. Прывілей Дзісне на магдэбургскае права адносіцца да даравальных гарадскіх.

Першы каралеўскі прывілей Дзісне на льготны гандаль быў нададзены 28 студзеня 1566 г. Ён на восем гадоў вызваляў дзісенскіх мяшчан ад мыта, падаткаў з правозу і попісу тавараў, капшчызны [4, с. 106–107]. 20 студзеня 1569 г. Дзісне ад караля Жыгімонта Аўгуста быў нададзены прывілей на магдэбургскае права [7, с. 226–230; 1, с. 164–169].

У ім замацоўваліся наступныя палажэнні:

1. Гораду надаецца самакіраванне — магдэбургскае права, горадам кіруе выбарны орган — магістрат.
2. Гораду надаецца права карыстацца гербам — «Ладдзэй». Выява герба змяшчаецца на гарадской пячатцы, якой замацоўваюцца ўсе дакументы, створаныя ў магістраце.
3. Склад выбарнай часткі магістрата: лентвойт, бурмістры, радцы, лаўнікі. Выбары лентвойта адбываліся наступным чынам: мяшчане абіралі са свайго складу чатырох асоб, абавязкова адукаваных, аселых у горадзе, з якіх староста выбіраў аднаго і прымаў у яго прысягу. Бурмістраў, радцаў і лаўнікаў абіралі разам мяшчане

і лентвойт, затым падавалі на кожную пасаду па чатыры кандыдатуры, з якіх войт зацвярджаў патрэбную колькасць ураднікаў. Усе пасады ў магістраце былі рочнымі, г. зн. кожны год выбары адбываліся зноў і кожны год ураднікі павінны былі даваць прысягу і «трымаць лічбу» (даваць справаздачу) перад войтам і ўсімі мяшчанамі.

4. На выракі магістрата мяшчане мелі права падаваць апеляцыю да войта або да вялікага князя.
5. Гарадскія прыбыткі павінны былі складацца з памернага ад гарадскіх вагаў, падаткаў з крамаў, лавак і гарадскіх падаткаў. Акрамя таго мяшчане павінны былі пабудаваць гарадскія лазні і гасціны дом для прыезджых купцоў, платы з якіх павінны былі ісці ў гарадскую скарбонку.
6. Абавязкі ў мяшчан былі наступныя: папраўляць паркан (агароджу) і вежы вакол горада, запасацца гакаўніцамі, рушніцамі, порахам і іншым васенным рыштункам, у час васеннай небяспекі ва ўсім падпарадкоўвацца старосце, плаціць капшчызну з корчмаў мядовых, піўных і гарэлачных, саладоўняў і бровараў, збіраць платы з гарадскіх зямельных участкаў.
7. Мяшчане мелі наступныя льготы: вольна варыць піва для ўласнага ўжытку, браць лес на будаўніцтва і спаленне ва ўказаных старостам межах, падводны ўраднікам і іншым асобам даваць толькі за грошы (пазбаўляліся ад падводнай павіннасці), лавіць рыбу ў Дзвіне і Дзісне малым начыннем без абмежаванняў (забаранялася невадам і іншымі вялікімі сеткамі).
8. Перавоз па Дзісне і Дзвіне арганізоўваў староста, а аплочвалі яго па загадзя вядомых тарафах (як плацілі яшчэ полацкія мяшчане), мыты і паборы з купцоў ішлі да гаспадарскага скарбу.

Акрамя прывілея на магдэбургскае права каралі надавалі і іншыя прывілеі. Некаторыя з іх пазней былі ўключаны ў прывілей на магдэбургскае права. Прывілей Жыгімонта II Аўгуста ад 28 лістапада 1569 г. рэгламентаваў распараджэнне гарадской нерухомасцю: мяшчане маглі вольна карыстацца пляцамі і агародамі, а платы за гэта падаваць да гарадскога скарбу. Прывілей Жыгімонта III Вазы ад 20 мая 1600 г. замацоўваў за дзісенскімі мяшчанамі выган для быдла, з вызначанымі ў тым жа прывілеі межамі, акрамя таго пацвярджаў вызваленне дзісенскіх купцоў ад падужчыны (падатка, збіраемага з воза). Гэтыя палажэнні былі ўключаны ў пацвярджальны прывілей на магдэбургскае права.

Прывілей Яна Сабескага ад 13 сакавіка 1676 г. пацвярджаў і гарантаваў дзісенскім мяшчанам падчас міжкаралеўя і ў час канфедэрацый судзіцца магістрацкім судом, а не падпарадкоўвацца

каптуровым і канфедэрацкім судам. Дадзены прывілей Аўгуст II Моцны пацвердзіў 26 ліпеня 1699 г., ён быў занесены ў кнігу 152 Метрыкі [5, арк. 18 адв.–19 адв.], але асобна ад пацвярджальнага прывілея на магдэбургскае права. Дадзены прывілей друкаваўся ў зборніку ИЮМ [3, с. 153–155].

Кожны наступны манарх пацвярджаў прывілей — выдаваў свой канфірмацыйны прывілей з перадачай тэксту папярэдняга. Аўгуст II Моцны выдаў канфірмацыйны прывілей Дзісне на магдэбургскае права 29 ліпеня 1699 г. [5]. Арыгінал прывілея перадалі ў рукі прадстаўнікоў горада бурмістра Пятра Сушчэвіча, лаўніка Габрыэля Крывейкі і пісара Стэфана Дубіны. Яго далейшы лёс невядомы. У канцылярыі была зроблена копія, якую занеслі ў кнігу 152 Метрыкі.

Кніга 152, у якую быў занесены прывілей, С. Л. Пташыцкі аднёс да кніг запісаў [6, с. 100–101]. Яна вялася ў часы канцлерства Станіслава Антонія Шчукі. Кніга змяшчае розныя прывілеі (у асноўным пацвярджальныя), глейты і паточныя справы караля Аўгуста II Моцнага.

Кніга мае заглавак «*Liber metrices seu Instaurationis antiquae praxis scribendorum omnium privilegiorum, confirmationum et immunitatum restitutionis sepultae autoritatis ministerii ac toti Cancellariae restauratore illustriissimo Stanislao in Szczuczyn et Radzyn Szczuka procancellario M.D.L. Capitaneo Lublinensi, Varsaviensi etc. omnia munus hoc concernentia in vi sua fixa sunt*» [6, с. 100–101], што перакладаецца, як «Кніга запісаў Метрыкі з запісамі прывілеяў, пацвярджэнняў, глейтаў, паточных спраў. Захоўваецца ў канцылярыі пад наглядам славетнага Станіслава Шчукі, падканцлера ВКЛ. Створана ў Любліне, Варшаве, дзе многія справы былі зафіксаваны».

Кніга складаецца са 160 аркушаў, прывілей Дзісне займае 8 з іх — з адвароту 10-га да адвароту 18-га. Пасля публікуемага дакумента змешчаны яшчэ адзін пацвярджальны прывілей Дзісне на правы падобна сталічнаму гораду Вільні.

Зраз кніга захоўваецца ў Расійскім дзяржаўным архіве старажытных актаў (РГАДА), у фондзе 389 «Літоўская Метрыка» (РГАДА. Ф. 389. Д. 152). У НГАБ маецца яе мікрафільм (Калекцыя № 18. Літоўская Метрыка (Архіў канцылярыі ВКЛ) з Расійскага дзяржаўнага архіва старажытных актаў у Маскве. Спр. 152), на падставе якой ажыццяўляецца публікацыя.

Публікуемы прывілей на магдэбургскае права (1699 г.) складзены на польскай мове, прычым ёсць запіс пра тое, што ўсе папярэдня прывілеі былі напісаны на рускай (г. зн. старабеларускай) мове, а на польскую мову перакладаліся «для лёгкасці і разумення» [5, арк. 11]. Ці то пры перакладзе, ці пры перапісцы ў кнігу Метрыкі былі дапушчаны памылкі: герб Дзісны «Ладдзя» памылкова запісаны як «Łoś», а

на польскай мове павінна быць «Łódź»; дата прывілея Жыгімонта Аўгуста запісана як «студзеня 12 дня», хаця трэба «студзеня 20 дня». Памылкі фанетычнага характару кажуць пра няўважлівасць пісара. Прывілей напісаны польскім скоранісам лацінскай графікай. Дакумент быў перапісаны адным почыркам з нязначнымі праўкамі тым жа атрантам.

Прывілей перадаецца палітарна адпаведна з тэкстам крыніцы. Змены тэксту мінімальныя. Так, уведзена новая пунктуацыя, зменена яго структура: у публікацыі тэкст разбіты на абзацы для зручнасці карыстання. Скарачэнні расшыфраваны, адноўлены літары падаюцца ў круглых дужках. У квадратных дужках падаюцца пашкоджаныя месцы і месцы, якія дрэнна чытаюцца, а таксама нумары старонак. Канец кожнага радка пазначаецца адной вертыкальнай рыскай, канец старонкі — дзвюма. Памылкі не выпраўляюцца, але абгаворваюцца ў падрадкавых заўвагах. Вялікая літара ўжываецца згодна з сучаснай арфаграфіяй у пачатку сказа і ва ўласных імёнах. Вынасныя літары перадаюцца курсівам. Падкрэсленыя ў тэксце месцы перадаюцца таксама, кожны выпадак тлумачыцца ў падрадкавых заўвагах. Пры публікацыі захоўваецца арыгінальны заглавак. Для аблягчэння карыстання дакументам быў зроблены пераклад на сучасную беларускую мову.

КРЫНІЦЫ І ЛІТАРАТУРА

1. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Санкт-Петербургской археографической комиссией / под ред. Н. И. Костомарова. — Т. 1 (1361–1598). — СПб. : Типография Э. Праца, 1863. — 316 с.
2. Вялікае княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах / рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш. — 2-е выд. — Мінск : БелЭн, 2007.
3. Историко-юридические материалы, извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилевской, хранящихся в Центральном архиве в Витебске и изданные под редакцией сего архива Дм. Ив. Довгялло. — Вып. 29. — Витебск : Губернская Типо-Литография, 1901. — 577 с.
4. Метрыка Вялікага княства Літоўскага : кніга запісаў 44 (1559–1566) / падр. А. І. Груша. — Мінск : Артс-Фэкс, 2001. — 229 с.
5. НГАБ. КМФ-18. Спр. 152.
6. Описание книгъ и актовъ Литовской Метрики / сост. метрикант С. Л. Пташицкій. СПб. : Типография правительствующаго Сената, 1887. — 280 с.
7. Lietuvos Metrika. — Knyga Nr. 51 (1566–1574) / Lietuvos istorijos institutas. — Vilnius : Zara, 2000. — 485 p.

ДАДАТАК

[10 adw.] Confirmacya prawy, wolności miastu | Dzisienskiemu służąca | August II etc., etc.

Oznaymuiemy ninieyszym listem naszym wszem wobec | y kazdemu zosobna, komu o tym wiedzieć należało, jz po | kładuny był przed nami przywilej na pargaminie, większą | częścią po rusku pisany, ręką nayiasnieyszego Jana Trze | ciego, krola antecessora ¹ naszego, podpisany y pieczęcią ie | go stwierdzony, confirmacyą praw y swobod miastu Dzisien | skiemu || [11] służących, w sobie zawierający, zdrowy, cały y nienaruszo | ny, y zadney suspicyey w sobie niemający, a dla lepszey latwo | sci y zrozumienia na polski ięzyk wiernie przetłomaczony, | tak, iako następuie:

Jan Trzeci, z Bozey łaski król Polski, | wielki xiążę Litowski, Ruski, Pruski, Zmudzki, Mazowiecki, | Jnflantski, Smolenski, Wołyński, Podolski, Kiiowski, Podla | ski, Siewierski y Czernichowski. Oznaymuiemy tym li | stem naszym, komu by o tym wiedzieć należało. Pokładany | był przed nami list confirmacyiny praw, przywileiow, swo | bod y wolności miastu Dzinzniskiemu ² służących, na pargami | nie księgami pisanych, zadney w sobie nie mający suspicyy, | z podpisem nayiasnieyszego antecessora naszego s(więtego) p(amięci) krola | Jana Michała, z przycisnieniem pieczęci wielkiej W(ielkiego) x(ięstwa) L(itewskiego) o. Deda | ta w Krakowie, dnia 15, m(iesią)ca 8bra, roku MDCLXIX, y | wniesiona iest nam przez niektorych pp(anow) rad y urzędnikow | naszych dwornych, przy boku naszym na ten czas będą | cych. Supplika jmieniem sławetnych Piotra Suszcze | wica, pisarza mieyskiego dzizninskiego, y z rady | Kuryła Heyskiewicza, iako posłów z miasta Dzisny do | Krakowa wysłanych, takze Szczęsnego Stephanowicza | Suszcza, Bazylego Bobkowicza, Rheorego Illinicza, Stepha | na Kofszycza, Zacharyasza Adamowicza bormistrzow, Awła | za Chapoewicza ³ Uza, Stephana Spirkowicza, Kazimierza Sus | szczewicza, Jana Phiedorowicza, Afhanazego Bazylewicza, | Jana Kononowicza raycow, Bazylego Michayłowicza Skrahi, | Michała Seyszewica, Bazylego Hreorowicza y jnych ławni | kow, abysmy z osobliwego respektu y clementey naszej kro | lewskiej przerzeczony list przywileji confirmacyiny, mia | stu Dzisnieyskiemu służący, stwierdzili y zmocnili. Ten | list confirmacyiny zadney w sobie nie mający wątpliwo | sci, cały, zupełny y nienaruszony, tu wpisać słowo do | słowa roskazalismy cucus tenor leguetur takowy: |

Michał, z Bozey łaski krol Polski, W(ielki) x(iąże) L(itewski), R(uski), P(ruski), Zm(udzki), Mazo(wiecki), | Jnfl(antski), Smol(enski), Woł(ynski), Kiiows(ki),

¹ Так у рукописі, треба «antecessora».

² Другое «п» перапраўлена з «s».

³ «е» над радком.

Pod(laski), Podol(ski), Siew(ierski) y Czerniechowski. | Oznamuiemy tym listem naszym, komu to wiedziec na | lezy. Pokładany był przed nami list nayiasnieyszego | krola j(ego) m(o)sci Jana Kazimierza, antecessora naszego, mieszcza | nem naszym miasta Dzisninskiego dany y służący ktorym, | krol j(ego) m(o)sc przywileia dawnieysze s(więtey) p(amięci) krolow jch m(o)sc(iey) Pol | skich, antecessorow swoich, tym ze mieszczanem na pra | wa magdeburskie y pewne wolności nadane, utwier | dzic raczył, y wniesiona iest do nas przez PP(anow) rad y urzędni | kow naszych dwornych, przy supplice tey ze mieszczan pro | zba, abysmy takze panską wyswiadcziuiac clementię et | circa casdem jn munetaly pomienionych mieszczan zachowu || [*Иладѳ.*] zachowuiac ten list naia(s) n(iej)s(zego) antecessora naszego, y w | nim wyrazone s(więtey) p(amięci) krolow jch m(osciey) Polskich przyweleia, ru | skiem pismem pisane, mocą y powagą naszą krolewską | stwierdzili. Ten tedy list confirmacyiny na pargaminie | księgami pisany, pieczęcią naszą W(elkiego) x(ięstwa) L(itewskiego) o wiszszęcą zapieczento | wany, cały, zupełny, nienaruszony y zadney wątpliwosci | w sobie niemaący, słowo do słowa tak się w sobie ma: |

Jan Kazimierz, z Bozey łaski krol Polski, Wielki x(ięze) L(itowski), Ruski, Prus(ki), | Zmudzki, Ma(zowiecki), Jnfl(antski), Smolens(ki), Czerniechowski, a Szwedzki, Godzki, | Wandalski dziedziczny krol. Oznamuiemy tym listem | naszym⁴, komu to wiedziec należy. Pokładany | był przed nami przywilej s(więtey) p(amięci) krola j(ego) m(os)ci Władysława IV, pana | brata naszego, w[d]aw na Bochlanowey⁵ okolicy, roku pans(kie)go | MDCXXXIV, m(iesią) ca january, dnia XXIII. Mieszczanom naszym dzi | sninskim dany confirmacją dwóch przywileiow s(więtey) p(amięci) krola | j(ego) m(os)ci Zigmunta Trzeciego, pana oycy naszego, iednego w ro | ku MDLXXXV⁶, m(iesią)ca apryla XVI dnia, a drugiego roku | MDC, m(iesią)ca maia, d(nia) XII, na prawo maydeburskie y wol | nosci pewne tym ze mieszczanem naszym dzisninskim | danych, w sobie zawieraiący, pieczęcią większą W(ielkiego) x(ięstwa) L(itewskiego) zapie | czentowany, cały, zupełny, nienaruszony y zadney w sobie | wątpliwosci niemaący. Wniesiona przytym była do nas | przez niektorych PP(anow) rad y urzędnikow naszych dwor | nych jmieniem tych ze mieszczan naszych dzisninskich | prozba, abysmy jm pomieniony przywilej we wszystkich | z nego punktach, paragraphach, clausułach mocą y powa | gą naszą krolewską stwierdzili, umocnili y approbowa | li, ktory słowo do słowa wpisuiac, tak się w sobie ma: |

Władysław IV, z łaski Bozey krol Polski, Wielki xiąze Lite(wski), | Ruski, Pruski, Zmudzki, Mazowiecki, Jnflant(sk)i, a Szwedzki, Godzki, | Wandalski dziedziczny krol, obrany Wielki kniaz Moskiewski. | Oznamuiemy tym listem naszym, komu o tym wiedziec nale | zy. Pokładane były przed nami jmieniem poddanych na | szych mieszczan dzisninskich dwa przywileia na pargaminie | pisane, z pod-

⁴ Dzisnins — закрэслена.

⁵ Так у рукапісе, трэба «Bochdanowey».

⁶ Верагодна, трэба «MDLXXXIX».

pisem ręki s(więtej) p(amięci) krola j(ego) m(os)ci Zigmunta Trzeciego, | pana
oycy naszego, jeden pod datą 1600 roku m(iesią)ca maią, | 10 dnia, mieszczanem
dzisinskim w Warszawie dane, pra | wo maydeburskie, wolności im służące w
sobie zamykaia | ce, pieczęcią mnieyszą W(ielkiego) x(ięstw)a L(itewskiego)o za-
pieczętowane, całe, [...] | authenticzne, zadney w sobie wątpliwosci niemaiące.
| Supplikowano nam, abysmy te przywileie we wszystkich | punktach stwier-
dzieli, które słowo do słowa tak się w so | bie maią:

Zigmunt III, z łaski Bozey krol Polski, Wielki | xiążę Lit(ewsk)i, Ruski, Pruski,
Zmudzki, Mazowiecki, Inflantski y kro | lestwa Szwedzkiego naybliższy dzie-
dzic y przyszy krol. | Oznamujemy tym listem naszym wszem wobec y kazde-
mu | zosobna || [12] zosobna, teraznieyszym y na teraz ⁷ będącym, komu by |
tylko o tym wiedzieć należało. Pokładali przed nami pod | dani nasi, mieszczenie
miasta naszego dzisiejskiego, przywi | ley na pergaminie pisany, z podpisem ręki
antecessora nasze | go, krola j(ego) m(os)ci Stephana, s(więtej) pa(mięci), z pie-
częcią zawieszistą kancle | rza W(ielkiego) x(ięstw)a L(itewskiego)o, z podpisem
ręki Macieia Sawickiego, kaszte | lana Podlaskiego, pisarza. Ktorem przywileiem
krol j(ego) m(os)c | Stephan wolności wsielekie y prawo maydeburskie od | an-
tecessora naszego krola m(os)ci Zygmunta Augusta miastu | dzisiejskiemu nada-
ne stwierdził wiecznymi czasy raczył, y | jch przy tych wszystkich wolnościach,
w tym przywileiu | przed nami pokładanym, opisanych, zachowawszy, y w ten |
list nasz w słowo od słowa wpisawszy, tym listem naszym | nawieczność ztwier-
dzili, w czym my, widząc bydz suppli | kę ich słuszną, ten przywiliy teraznieyszy
list nasz wpi | sac roskazaliśmy, który słowo od słowa tak się w sobie ma: |

Stephan, z łaski Bozey krol Polski, Wielki x(iąże) L(itewski), Ruski, Pruski, |
Zmudzki, Mazowiecki, Inflantski, xiążę Siedmigrodzkie y | jnych. Czyniemy
iawnym tym naszym listem wszem wo | bec y kazdemu zosobna, teraznieyszym y
potym będącym, | komu będzie potrzeba o tym wiedzieć. Suplikowali nam |
poddani nasi burmistrz, raycy y całe pospolstwo miasta | naszego dzisiejskiego
y powiedali przed nami, jz po wzięciu | zamku Połockiego od nieprzyiaciela
naszego Wielki x(iąże) L(itowski)i, krol | [anes] s(więtej) p(amięci) Zigmunt
August, antecessor nasz, chcąc, aby poddani ta | mecznego kraiu, którzy byli
od ręki nieprzyiacielskiej rospro | sięni, gdzie na pewnych mieyscach takoze
w Połockiej ziemi po | siadali, dla tegosz y ten zamek Dzisiejski, miasto przy
nim zało | zyc roskazać raczył, do którego wiele z tamecznych kraiu, wie | le
roznych y kupieckich ludzi, y tych, którzy z rąk nieprzyiaciel | skich wysli, a inni
tez apusciwszy osiadłość, domy y maię | tnosci swoje po jnych miastach, w tym
mieście naszym Dzi | sinkim osiedli. Takosz krol j(ego) m(os)ć antecessor nasz,
maiąc łą | skawy wzgląd na takowe mieysce, które na kształt Połocka | założone,
a chcąc, aby w nim ludzie kupieccy bezpiecni byli | po mieszkaniu swego, a do-
mami y domami swemi y kupca | mi władneli, iako y jnni poddani naszych miast

⁷ Яўная апіска, трэба «на потым będąцым».

uprzy | wileiowanych, tedy nadać im raczył prawo maydeburskie | y niektore wolności pewne, na co wszystko przywileia przodka | naszego jm dane były, oni przed nami pokładali, supliki | [ja]c nam, abyśmy jch przy tych wolnościach wszystkich, | w tych przywileiach opisanych, zachowali, y tym listem na | szym *na*⁸ wieczności stwierdzili. Przeto my, krol, te przywile | ie antecessora naszego obaczywszy, jz są całe y zadney | wątpliwosci y naruszenia w nich nie było, roskazalismy ich | porządkiem ieden pa drugim w ten nasz list wpisać, które sło | wo od słowa tak się w sobie maia, to iest pierszy:

Zygmunt | August, z Bozey łaski krol Polski, W(ielki) x(ią)ze L(itewski), Ruski, Pruski, Zmudzki, | Mazowiecki, Inflantski. Oznaymuję my tym listem naszym || [12 *adē.*] komu będzie potrzeba o tym wiedziec, terazniejszym y na po | tym będącym. Suplikowali nam poddani nasi mieszczane | dzisinscy y powiedali przed nami, jz po wzięciu zamku Po | łockiego przez nieprzyjaciela naszego, Wielkiego kniazia | Moskiewskiego, gdzie z roskazania naszego w ziemi Poł | ckiej zamek nasz Dzisinski założony, wiele poddanych | z miast naszych krolowskich, xiążecznych, panskich y ziemian | skich, duchownych y swiedzkich, opuściwszy domy y osia | dności swoje, a znać z rąk nieprzyjacielski(ch) wyszedszy, | wiernemu poddanstwu ku nam, krolowe swemu przy | rodzonemu skłoniwszy się, wyniesli się na mieszkanie z zona | mi y dziatkami swoimi y z majątnościami w ten kray spu | stoszony do pomienionego zamku naszego Dzisienskie | go, przy którym domy sobie pobudowawszy, parkan niema | ty około miasta y wiezy przy nim kosztem y nakładem | swoim własnem zarobili, działami, hakownicami, ru | snikami, strzelby według możności swoiey na ten czas | baszty opatrzili. Jeszcze nad to chcąc większym bezpieczen | stwem to miasto obwarowac, w nadzieie łaski naszej | krolowskiej wały przekopami y zbudowaniami | wiez, przydawaiąc strzelby ku obronie, fundowac się | przy tym zamku chcą, daiąc tego przyczynie, ze z wielu | stron różnych państw naszych lud kupiecki z zoma | nami | y z dziedzi, y ze wszystkimi majątnościami swemi na | mieszkanie do tego miasta naszego, do nich we zabie | raia się, y gdziebysmy prawo maydeburskie temu | miastu naszemu nadawszy, pozytywki niektore, iakie są | w jnszych miastach państwa naszego W(ielkiego) x(ięstwa) L(itewskiego) o temu miastu | Dzisinskiemu na miasto y ratusz przywłaszczyli, y li | stem naszym na wieczność uprzywileiowali, o czym ze | pan Wilenski, hetman nasz naywyszszy W(ielki) o x(ięstw) a L(itewski) o, starosta | Cherodenski y Mohilowski, p(an) Hrehori Alexandrowicz | Chotkiewicz. Za nimi listem swoim nas w przyczynie zedał y starosta dzisinski p(an) Borkołap Jwanowicz | Korsak, swiactwo o snetliwych⁹ służbach ich ku nam, | krolowi, daiąc, do nas pisał.

A tak my z łaski naszej | krolowskiej na jnstancją pana Wilenskiego y za [o] | znaymieniem starosty dzizenskiego o ich wierno | sci y ochocie ku służbie naszej, y na suplikę | tych mieszczan naszych dzizenskich to uczynilismy |

⁸ Упісана над радком.

⁹ Падкрэслена алоўкам.

y prawo maydeburskie dalisimy, y tym listem naszym | temu miastu naszemu nadaiemy wiecznymi czasy | y wyzwalamy wszystkich mieszczan Dzizinskih, | kupcow ¹⁰ || [13] kupcow y rzemieśników wszelakich tamecznych, | w parkanie y za parkanem, na grontach, temu miastu | od nas, kroła, nadanych, y na nich mieszkających, y kto | rzy na potym na gołych placach mieyskich w parkanie | y za parkanę mez jnych miast tam na mieszkanie | zbiorą się y pobuduią się, od przysądu zamkowego | staroscinskiego y jego urzednikow, statutem ziemskim | panstwa naszego W(ielkiego) o x(ięstw) a L(itewskiego) o, y od jnych win zamkowych | na wiecznosc. Ale maią się wszyscy mieszczanie dzisin | scy prawem swoim maydeburskim sądzic y sprawo | wac się we wszystkim, tak iako się sądzą mieszczanie | w jnszych miastach naszych krolewskich uprzywileio | wanych pan(stwa) n(asze) go W(ielkiego) x(ięstwa) L(itewskiego) o. A pieczęć temu miastu naszemu | Dziysienskiemu na wieczne czasy nadaiemy cherb Łoc, kto | rą urząd mieyski sądowe y jne wszystkie sprawy | mieyskie pieczentowac y odprawowac maią, zwy | czaiem jnych miast wiecznie uprzywileiowanych. |

A co się dotyczye woitya tamecznego d(zisienskiego), tedy my urząd | woityowski z władzy naszej krolewskiej na starostę | naszego tamecznego dziysińskiego, teraznieyszego y napo | tym będących starost dzisienskich przeklādamy y tym | przywileiem naszym zlecamy. Czyniąc postanowienie | w tym na wieczne czasy tym obyczaiem, jz staro | stowie nasi dzisinscy na kazdy rok po cztery osoby | ludzi bacznych y rostropnych, w tamecznym miescie osia | dłych, ktorzy by tez mogli y prawu maydeburskie | mu wydałac wybirać y staroste dzisinskiemu iako | woityowi naszemu opowiadac. A starosta z onych | czterech osob iednego, ktorego na to godnego y sprawne | go będzie rozumiał na mieysce woityowskie łandwoy | tem, miastu dzisinskiemu podawac ma przysięge zwy | czayną, na ten urząd łandwoityowski od niego przyiąwszy. | Tym sposobem w kazdy rok obie-ranie łandwoitya czynie | ne bydz ma. A łandwoyt urząd zdaięć powinien być | dzie kazdemu ze wszystkiego usprawiedliwic się przed | staroste. Jesli by co komu na sprawie uczynił który łan | dwoyt z ławnikami przysiężnikami swemi, ma wszy | stkie sprawy sądowi woityowskiemu należaci, iako rzeczy | krwawe, tak inne rzeczy potoczne sądzic, radziey odpra | wować w jnych sprawach na gardło skazać, iednak ze | nieinaczey we wszystkim się zachowuiący, sprawuiąc | tylko według statutu prawa maydeburskiego. A iezeli | by się kiedy rzecz taka wielka przytoczyła, zeby iey łan | dwoyt sam odprawowac nie mógł, tedy maią o tym | staroscie dziysienskiemu tamecznemu iako woityowi || [13 *adē.*] głownemu znać dać. A starosta z mieysca woityowskiego | powinien sam na ratuszu stanowic się y takowe rzeczy, | także prawem maydeburskim, a nie inakszyn, z przysiężni | kami swoiemi sądzić, sprawowac y odprawowac, winnych | karcac z ¹¹ sprawa według występku kazdego. Co się dotyczye | bormistrzow, radec rocznych, tych łandwoyt z mieszcza | ny tamecznymi na kazdą osobę po 4 [c]

¹⁰ Падкрэслена тым жа чарнілам, якім напісаны тэкст.

¹¹ Выпраўлена з «w».

ekła godnych | podawszy, opowiedac będzie staroscie naszemu iako woy | towi
głownemu. Y starosta z mieysca woytowskiego | między tą lidzbą, tylko iak
wiele będzie trzeba bormi | strzow y raycow obrac y, przysięgę od nich przyiąw-
szy, | sprawę mieyską im zlecic onas. A gdy rok swoy | skonczą, starosta nasz
z miesczany tako z przy | chodow, tak y roschodow mieyskich ma z nich lidzby
| sluchać. Jezeli onemi przystoynie szafowali y kazdę | mu ukrzywdzonemu z
nich sprawiedliwosc czynić. | A gdy by się komu z poddanych naszych miesczan
dzisin | skich, albo komusz kolwiek od sądu starosty dzisinskie | go iako woyta
głownego, albo od łandwoyta z urzędu łand | woytowskiego, albo od bormistrzow,
raderc krzywda y | ublizenie iakie w sprawiedliwosci jego albo w czym kol | wiek
widziała, tedy kazdemu od sądu onych appela | cya do nas, kroła, zapuszczona ma
bydz zawzdy.

A po | zytki temu miastu naszemu z szcudroblivosti naszej | krolewskiej w tym
przywileiu naszym namienie ro | skazalismy, to iest pomiar od miary, waze wiel-
ką | y małą y wazne, a z kramow, klatek y kadek miey | skich od mieysca dochod
ratuszowi nadaiemy na | wiecznosc, który miedzy sobą nayslusniey zwycza | iem
jnszych miast naszych, gdzie miesczanie prawa may | deburskiego uzywaią, po-
stanowic mają sprawuiąc się | bez uciężenia pospolitego człowieka tamecznego
y | ludzi przyezdzaiących y poselskich.

A za to powin | ni będą miesczanie ratusz porzynny zbudowac, | parkan y baszty
około miasta poprawowac y zno | wu na moc budowac, y ziemią fasowac, dzia-
ła, ha | kownic, rusznic, prochu y strzelbę y broni dostatkem przy | sposobiając
przymnazać, u miescie porządku od ogni[a] | y czasu niebezpieczenstwa od nie-
przyiaciela pilno dogle | dać, a strasz swoje w miescie y na basztach miewac. A
co się | tknie strazy, polowy w tym oni mają zachowac się, po te | mu iako mias-
czanie, polowy zadzierzenia naszego kro | lewskiego W(ielkieg)o kniazia przed
wzięciem tego zamku Poło | ckiego przez nieprzyiaciela naszego, W(ielkieg)
o kniazia moskie | wskiego zachowali y sprawowali się. A budowa | nie || [14]
parkanu około miasta y baszt, tego sami miesczanie mie | dzy sobą pilnie mają
doglądac y stanawiać swoich przy | stawow nad robotnikami, lecz ze nie inaczey
pudowac ¹² y popra | wowac ieno iako im będzie od starost naszych tamecznych
y od w(szyskie)go | urzędu z zamku roskazano y czasu niebezpiecznego od
nieprzyia | ciela w miescie y na parkanie, mają miesczanie we wszystkim | bydz
poslusznyimi starost naszych tamecznych dzisenskich, | iako w rzeczy naszej
krolewskiej własney, krolewskiej, która | do sądowej sprawy nie się niesięga
y owszem w takowych | rzeczach czasu niebespecznosci w posluzenstwie swo-
im ku | urzędowi naszemu zamkowemu nam, krolowe, wiernie sluzyc | będą
powinni.

Karczmy miodowe y piwne, gorzałczane, słodo | wnie, browary, od tego wszyst-
kiego kapsczyzna y płat ma | z tego miasta naszego Dzisienskiego isc do skarbu

¹² Так у рыканісе, трэба «будова».

naszego | wiecznemi czasy, po temu, iako w inszych miastach na | szych uprzywileiowanych zachowu(i)e. Względem za z | karczm piwnych, o to oni nam, krolowi, supplikowali, | aby im wolno w domach swoich bez dania kapszczyzny y | jnych płatow piwo trzymac, powiedaiąc, ze y mieszcianie | połowy z łaski naszej krolewskiej tę wolność mieli. | Przeto iezeli mieszcianie połoccy wolni byli od kapszczyzny | piwney w domach swoich, szynk piwny wolny trzymac, | tedy y mieszcianie dzisinscy *po*¹³ temusz maią bydz zachowane | wiecznie. Z grontow mieyskich, ktore im z łaski naszej kro | lewskiej przydane y naznaczone będą, y ktore iurz na ten | czas trzymaią, z tych czy(n)sz maią dawac, iako im ustawa | od rewizorow naszych z roskazania naszego będzie dona | przykładem jnych miast naszych uprzywileiowanych. | Maią tez miec wolnosc mieszcianie dzisenscy na budowa | nie parkanow y domow swoich drzewa, y drwa na opał | brac z puszcz naszych krolewskich, blisko temu miastu przy | ległych, więc ze by się zaraz nie wypustoszyli, to się na | przyszły czas zachowało, ma starosta nasz dzisinski | zawisle y pewnymi kopami zagraniczyc, poki maią miec | wiazd do puszcz naszych. Pastwiska, wypusty około miasta | bydłu swemu, mieszcianie maią miec wolne tam, gdzie | im od starosty naszego za roskazaniem naszym będzie | zawiedzieno. Cerkwi wszystkie, ktore k uchwale Bozey | mieszcianie swoim nakładem w miescie tamecznym | postanowili y budowali, y potym buduią, to maią | w jch mieyskim podawaniu y zawiadywaniu. | A wszak ze władza nad zakonnikami y kapłanemi y wia | zdy na opatrzenie nauczaja w wierze chrzescianskiej | ma bydz władyk naszych wiecznymi czasy, po temu iako | się zdawna około tych wiazdow w ziemi Połockiej y || [14 *ods.*] Witebskiej zachowywało. Bractwa, kanony, prasniki roczne | te maią miec dwa razy w rok na roczne prasniki, kiedy sa | mi między sobą postanowią, pozytek z tego cerkiewnym spra | wam przyznazaiąc według dawnego zwyczaiu połockie | go, więc ze tym obyczaiem, iako by tymi kanonami, karczma | mi, pozytką naszym szkoda nie byla, wolni tez będą mie | szcianie dzisinscy zbudowac sobie łąznie mieyskie, iak | wiele by było potrzeba, z ktorych dochod y pozytek ma | jsc na miasto tameczne wiecznemi czasy, lecz takowe | łąznie maią bydz budowane na mieyscach bespie | cznych *od ognia*¹⁴ nie poblizu domow mieyskich, ale na stronie | od miasta przy wodzie, a tego postrzegaiąc, aby iuz | jny nikt z mieszcian tamecznych łązni miec nie | smiał pod winami z urzędu na to zalozonemi. To tez | mieszcianom dzisienskim waruiemy, upewniamy, jz | podwod wszelakich tak posłancom naszym kro | lewskim, iako y staroscinskim, y tez kniaskim, pan | skim, duchownym y swiedzkiem, y nikomu jnnemu | nie maią y nie będą powinni dawać daręmnno, tylko | za pieniądze po ustawie naszej krolewskiej, iako | się y w jnych miastach naszych przywileiowa | nych zachowuie.

Dzieszytnicy wszystkie, draby | roth pieszych, ktore w tym miescie dzisinskim | na gruntach mieyskich pobudowali się y potym | się buduią, także ludzie

¹³ Упісана над радком.

¹⁴ Над радком.

kniaskie, panskie y ziemian | skie, duchownych y swiedskich, y rzemieślnicy [y] | wszelkie, ktore w domach jch, w zamku y przyrodoku, | w parkanie y za parkanem mieszkac będą, maią y | będą powinni pospołu z mieszczany naszymi dzisiin | skimi parkany robic, baszty budować, ziemią faso | wać y wszelkie powinności mieyskie pełnić. A są | dzie jch maią starostowie nasi dzisinscy. |

Rybacy tameczni dzisinscy mieyskie maią mieć | wolności w rzekach ryby łowic siecią, udami y jn | nym małym naczyniem, okrom niewodow y jnych | wielkich sieci. Maią tez mieć y wolno będzie | mieszczanem dzisinskim na mieyscu pozornym | dom wielki goscinny dla ludzi przyiescych kupie | ckich w mieście tamecznym Dzisnienskim zbudowac, | y pozytywki wszelakie z tego domu na miasto brac wiecznie, | po temu ¹⁵ || [15] po temu, iako się i w jnych miastach naszych krolewskih | uprzywileiowanych zachowuie.

Lecz ze myta, pobory | nasze wielkie y małe, tak ze staroscie naszemu pozytywki | należące od kupcow, jawka, obwiestka, poduzne y | jnni dochody, ktore w Polocku od ludzi kupieckich przy | iecych ¹⁶, gosci wszelkiego stanu bywały, te wszystkie | powinności na nas y na starostw naszych zachowuiemy. | A co się thnie przewozow tamecznych na rzece Dzisnie | y Dzwinie, okolo tych mieszczan dzisieskich zachowu | iemy, iako się z zamku Połockiego na przewozie na Dzwi | nie mieszczanem połockim zachowywało, iaki płat mieszczą | nie stoecy w rok od przewozu z domu płacili, po temu y | mieszczanie dzisiesncy płacić na zamek maią wiecznie.

J na | to dalismy miastu dzisinskiemu y wszystkim mieszczanem ta | mecnyim ten nasz przywilyi, który, podpisawszy ręką naszą | krolewską, na twardosc tey rze- czy pieczęć nasze do niego | zawiesic kazalismy. Pisano y dano w Lublinie. Roku Bozego | narodzenia 1569 tego ¹⁷, m(iesią)ca january, 12 dnia. Sigizmun | dus Augustus rex. Maciey Sawicki, pisarz y sekre | tarz, starosta Mielnicki, woyski Drohicki.

A to iest | wtory przywilyi:

Sigmunt August, z Bozey łaski krol Polski, W(ielki) x(ia)że L(itewski), Ruski, Pruski, Zmudski, Mazowiecki, Jnflantski y jnych. Oznaymuję my tym listem naszym | niniejszym y napotym będącym. Supplikowali nam woyt, | bormistrze, raycy y wszystkie mieszczanie miasta naszego dzi | snieskiego o to, jz w ktore place na budowanie domow | swoich pobrali oni, siadając przy tym zamku naszym dzi | snieskim, abysmy one place w parkanie leżące, na ktorych | oni domami swoiemi pobudowali się, takze y te place, na kto | rych ieszcze pudowania nie maią, y ogrody za miastem nadali, | Listem naszym utwierdzieli mieszczanom miasta naszego dzi | snieskiego na wiecznosc. A ktory by płat po wysciu wol | ności od nas, krola, onym daney do skarbu naszego z tych | placow

¹⁵ Падкрэслена чарнілама, якім напісаны тэкст.

¹⁶ Адно «с» закрэслена.

¹⁷ Падкрэслена.

y ogrodow dawac, postanowiono, abysmy ten płat | tamecznyie miastu wiecznie nadali. Za który by płat cza | su więcey zbroj, spisow, strzelby, prochow, kul, puszka | rzow na tameczne miasto oni przysposobiali y te | potrzeby na pewnym mieyscu na ratuszu w schowa | nie mieli.

Przeto my, widząc te prozbę bydz słuszną, | z łaski naszej krolewskiej na supplikę onych uczy | nilismy to. Te place w miescie dzisinskim, na kto | rych się oni domami swemi iuz pobudowali, yłe na | ktorych || [15 adw.] ktorych ieszcze pudowania nie maią, y ogrody za mia | stem dalismy mieszczanom dzisienskim, y ten płat, który | po wysciu wolności jch dawac jm będą postanowiony, na | to miasto nasze dzisięnskie nadaięmy y utwierdzanią | to tym listem naszym. Maią mieszczenie dzisinscy te | place y ogrody ku miastu tamecznemu dzisinskie | mu trzymac y uzywac wiecznie, y który płat po wy | sciu wolnosci jch będzie z tych placow y ogrodow | pestanowieny, tego płatu oni takze na wieczne cza | sy do skarbu naszego nie daiąc, będą powinni ten | płat do urzędu przysięętego mieyskiego odda | wac y kazdego roku za ten płac zbroj spi | sow strzelby, prochy y kule ku obronie miasta | tamecznego kupowac y przysposabiać y puszka | reca dobrze, umięęntnych chowac y tę strzelbę | opatrawac y naprawowac maią.

J na tos my | poddanym naszym mieszczanom dzisienskim | dali ten nasz list, ręką naszą krolewską pod | pisawszy, do ktorego na twardosc tego pie | częc naszą zawiesic kazalismy. Pisan w Knyszy | nie. Roku Bozego narodzenia 1569tego, m(iesia)ca | 9bra, 28go dnia. Sigismundus Augustus Rex. | Michał Hraburda pisarz.

A tak my, Stephan, | z Bozey łaski krol Polski, Wielki xiąze Litewski, | Ruski z pany radami naszymi, jch mosciami | Korony Polskiej y W(ielkiego) x(ięstw)a L(itewskiego)o na soymie teraznieyszym | Torunskim będącymi te obadwa przywileiu przod | ka naszogo w ten list słowo od słowa wpisa | wszy, uznawszy onych bydz słusznymi, uzma | cniając prawo y wolności temu miastu Dzisien | skiemu nadane, wszystkie artykuły, nazwiski | w nich, mianowicie opisane potwierdzamy | tym przywileiem naszym na wiecznosc. Maią | bormistrze, raycy, ławnicy y wszystkie pospol | stwo tego miasta, według nadania y uprzywi | leiowania przodka naszego króla j(ego) m(ości)ci Zi | gmunta || [16] Sigmunta Augusta tych wszystkich wolnosci y ar | tykołow wyzey opisanych we wszelkich jch własno | sciach uzywac y tego wszystkiego nienaruszenie od nas, | krola, y potomkow naszych, krolow y wielkich xią | ząt jch mosciow. Tek tez od starostw naszych dzi | sienskich wiecznymi czasy sądzic się prawem swoim | maydeburskim y sprawuieć się w miescie porządkiem | swoim zwykłym, nie inaczey, iako y jnne miasta | uprzywileiowane panstwa naszego W(ielkiego) x(ięstw)a L(itewskiego)o sprawuia | się y tego wszystkiego spokojnie uzywac maię, czego | byli y są po te czasy w dzierzeniu y w zadności swoiey. J na | to dalismy mieszczanom dzisienskiem ten nasz przywiley, | który podpisawszy ręką naszą krolewską, y pieczęc naszą | W(ilkiego) x(ięstw)a L(itewskiego)o przywiesic roskazalismy. A przy tym byli PP(any) | rady nasze jch mosc Korony

Polskiej y W(ilkiego) x(ięstw)a L(itewskiego)o, duchowni | y swieccy, do Torunia zgremadząc. A mianowicie | PP(any) rady naszey j(ch) m(o)sci W(ielkiego) x(ięstwa) L(itewskiego)o: p(an) wilenski, starosta | zmundzki marszałek ziemski W(ielkiego)o x(ięstw)a L(itewskiego)o, administrator y het | man ziemi Inflantskiy, starosta kowenski, dzierza | wca Telszenski p(an) Jan Chotkiewich, pan trocki, podkan | clerzy nasz W(ielkiego) x(ięstwa) L(itewskiego), starosta brzeski y kobrynski p(an) Osta | fii Wołowicz, woiewoda połocki, starosta wołkowy | ski y Łapeski, dzierzawca wielunski y szerzeszowski, | ciwon godynski y boysagolski p(an) Mikołay Dorohostay | ski, woiewoda brzeski, starosta minski, dzierzawca kamie | niecki p(an) Gabriel Chornostay, kasztelan minski, dzierzawca | oniasztenski, zeygwysylski y radoskowski pan Jan Chlebo | wicz, podskarbi ziemski y pisarz nasz W(ielkiego) x(ięstw)a L(itewskiego)o, starosta pin | ski, dzierzawca olycki y kwatowski pan Lawryn Woyna, pi | sarz nasz W(ielkiego) x(ięstw)a L(itewskiego)o pan Andrzej Jwanowicz, podkomorzy | nowogrodzki y pan Mikołay Jasinski, podkomorzy wilinski, | dzierzawca luborzanski y jnni panowie urzennicy ziem | scy y dworzanie. Dan y pisan na seymie walnym w Toruniu. | Roku pan(skiego) 1576, m(iesią)ca 9bra, siodmego dnia. U tego listu podpis | ręki j(ego) k(rolewskoj) m(os)ci tymi słowy: Stephanus Rex, y pieczęć zawie | sista W(ielkiego) x(ięstwa) L(itewskiego)o y podpis ręki pisarskiej: Maciey Sawicky, ka | sztelan podlaski, pisarz.

A tak my, krol, z jch mosciam PP(any) | radami naszymi Korony Polskiej y W(ielkiego) x(ięstw)a L(itewskiego)o na seymie terazniey | szym warszawskim w roku tysiąc pięćset osmdziesiąt dziewięć | tym będącym y ten przywily antecessora naszego w ten list | nasz od słowa do słowa wypisawszy, uznawszy jego bydz | słusznym y znacniając prawo y wolności temu prawu¹⁸ | dzisninskiemu nadane y wszystkie artykuły wszystkich | wolności nazwiskami pomieniene y rzetelnie opisane, | tym naszym przywileiem na wieczność stwierdzamy. || [16 adw.] Maią bormistrze, raycy, ławnicy y całe pospolstwo tego | miasta naszego Dzisnienskiego według nadaniu y uprzywi | leiowania antecessora naszego krola j(ego) m(os)ci Zygmunta Au | gusta y potwierdzenie krola j(ego) m(os)ci Stephana, tak tez y te | raznieyszego od nas j(ch) m(osci) na wieczność danego tych swo | ich wolności, artykułów wyzey opisanych we wszy | stkie takich własnościach według stwierdzenia krola | j(ego) m(os)ci Stephana y według confirmacyey teraznieyszey | naszey uzywac nienaruszenie od nas, krola, y potom | kow naszych krolow jch m(os)ci(ey) Polskich, wielkich xiążąt | Litewskich, tak tez y od starost naszych Dzinin | skich wiecznymi czasy sądząc się swoim prawem | maydeurskim y sprawując się w miescie porząd | kiem swoim zwykdem przykładem, iako jnne mia | sta nasze uprzywileiowane tego panstwa nasze | go W(ielkiego)o x(ięstwa) L(itewskiego)o sprawują się, y tego wszystkiego zzywac, | czego byli y są asz do tych czas w spokojnym dzierzzeniu | y własności swoiey. J na to dalismy całemu miastu | Dzisninskiemu ten nas przywily

¹⁸ Так у руканісе.

z podpisem ręki na | szey krolewskiej, do ktorey y pieczęć naszą W(ielkiego) x(ięstw)a L(itewskiego)o zawie | sic roskazalismy. Pisan w Warszawie na seymie walnym. | Roku pa(nskiego) 1589 tego ¹⁹, m(iesią)ca aprila, 19 dnia. Zigmund Rex. | Maciej Woyna, sekretarz.

A drugi przywiliy tak się w so | bie ma:

Zygmunt Trzeci, z łaski Bozey krol Polski, W(ielki) x(iąze) | L(itewski), Ruski, Pruski, Zmudzki, Mazowiecki, Jnflantski, a Szwedz | ki, Godzki, Wandalski dziedziczny krol. Oznaymuję | my tym listem naszym komu to potrzeba będzie wiedzieć, | terazniejszego y napotym będącego wieku ludziam. | Oznaymowali nam burmistrze, raycy, ławnicy y wszy | scy mieszcianie miasta naszego Dzisinskiego, jz oni z da | wnych czasow mają w spokojnym uzywaniu y dzier | zeniu swem grontow na wygon dla wszelakiego | bydła. A naprzod od wielmoznego niebosczyka Pawła | Paca, pa(na) Wilenskiego, bywszego dzie-rzawcy Dzisien | skiego za dobrowolnym ustąpieniem niebosczyka Zie | nowicza roku przeszłego 1591go, m(iesią)ca septembra, | 21 dnia, sobie zawiedzionego, a potym takze roku prze | szłego (15)96go, m(iesią)ca maia, 29 dnia, od skarbnego naszego, | urodzonego Łukasza Mamocza, starosty dzisinskiego, | Krzysztofa Buianowskiego w granicach pewnych | kopcami zasypanego y wiecznie jm po-danego, ktora | granica tego grontu na wygon jm wydzielonego tak | się ma: To iest począwszy od rzeki Dzwiny, narok | rowkiem, na którym iest koptęk zasypany wedle | brzegu || [17] brzegu, tego rowka na gorze, na koncu niwy, drugi ko | piec niedaleko drogi wielkiej, ktora droga idzie do Poło | cka, a przez tę drogę wielką przeszedzszą miedza stara | między starými kopcami przez polę do samego blotka, | pięć kopcow zasypanych przez te błotko w rogu na Bo | rowiny droga, przez droszkę kopiec, od tego kopca mi | nąwszy trochy Wołotowski na niwie, kapiec wedle dro | gi Bobinickiej, a przez tę drogę Bobinicką przeszedzszy | na Borowinie pod gorę dwa kopce ztąd przez mech | steczka rzuczay, ktory graniczy z grontem korsakowem | y w Dzisne rzękę wpadli. Na co y listy ograni-czenia | y podanie jm tego grontu na wygon przed nami poka | zując, suppli-kowali nam, krolowi, abysmy ich przy tym | wiecznie zostawili y wiecznością miastu Dzisinskiemu | nadal. Za ktoremi urodzony skarbnik nasz, dzierza | wca jeh dzisinski w przyczynie zadał powiadaiać, isz | oprócz tego grontu mało im dla bydła wypustu iest. |

A tak my, krol, supplikę ich laskawie przyiąwszy, tez | wyzey ograniczony wygon według co to w jm zawie | dziony, wszystkim mieszczanom miasta naszego Dzi | sinskiego na wieczne czasy daiemy y tym listem na | szym stwierdzamy. Maię burmistrze, raycy, ławnicy | y wszyscy mieszcianie dzisinscy ten wygon dla wupu | sto wszelakiego bydła trzymaiąc, spokojnie uzywac na | potomne czasy.

Dali tez nam takową wiadomosc mie | szanie nasi dzisinscy, jz oni według przy-wileiu, | zdawna temu miastu Dzisinskiemu nadanych y | od nas stwierdzonych,

¹⁹ Падкрэслена чарнілам.

poduszczyny nikomu dawac | nie powinno, a to do nas supplikowali, abysmy jch | y teraz tym listem naszym wyzwolili.

A tak my, krol, | przy tych przywileiach y wolnosciach jch zachowa | wszy, wszystkich mieszczen dzisinskih, bormistrzow, | raycow, ławnikow tego miasta od tey poduszczyny wol | nymi czyniemy. Takze iuz oni sami od własnych wo | zow swoich, iako tez od formanskich, na ktorych by | wozach zkąd y gdzie kolwiek z domow y do domow | swoich majątnosci y towary swoje przedawali, tey | poduszczyny płacic nie mają y nie będą powinni na | potomni czasy. Jednak ze myta, pobory nasze wiel | kie y małe, takze staroscie naszymu pozdyki nale | żące od kupcow, jawka, obiestka, poduzne y jnne | dochody, ktore w Polocku od ludzi kupieckich przy | ieczych i gosci wszelkiego stanu bywały, te wszyst | kie na nas y starostw naszych zachowuiemy. Y na | to || [17 *adv.*] na to wszystko dalismy ten list nasz z podpisom ręki | naszej krolewskiej, do ktorego y pieczęc naszą zawiesic | roskazalismy. Pisan w Warszawie. Roku pan(skie)go 1600, m(iesią)ca | maia, 20 dnia. Sigismundus rex. Maciey Woyna pi | sarz.

A tak my, Władysław IV, krol, łaskawie się do | prozby jmieniem mieszczen dzisienskich do nas przez | PP(anow) rad y urzennikow naszych skloniwszy, przywileie | wzwysz mianowane y wypisane we wszystkich punktach, | clausulach, conditiach y paragraphach, jle się prawu po | spolitemu nie zprzeciwiają powagą y zwierzchnością naszą | krolewską stwierdzamy, zmocniany y przy zupełney mocy | teraznieyszym przywileiem naszym zachowuiemy, chąc, | aby one przy wieczney y nieporuszoney, wadzey twardosci | zostawały. Na to dalismy ten list, przywilej z podpi | sem ręki naszej y pieczęcią W(ielkiego) x(ięstw)a L(itewskiego)o. Dan w obozie za | Smolenskom na Bohdanowey okolicy. Dnia 23, m(iesią)ca | january, roku p(anskie)go 1634, panowania krolestw na | szczyh Polskiego pierszego, a Szwedzkiego wtorego roku. | Władislaus rex. Martian Tryzna, referendarz | y pisarz W(ielkiego) x(ięstw)a L(itewskiego)o.

My tedy, krol, do pomienioney | prozby, jmieniem mieszczen naszych dzisinskih do | nas wniesioney, łaskawie się skloniwszy, pomie | niony s(więtey) p(amięci) krola j(ego) m(os)ci p(ana) brata n(asze)go w ten nasz list | onferowany, przywilej y jnne wen s(więtey) p(amięci) przodkow | naszych wpisane przywileie we wszystkich pun | ktach, conditiach, clausulach y paragraphach, by | ile się z prawem pospolitym zgadzają, mocą naszą | krolewską stwierdzamy, zmocniamy y approbuię | my y one przy zupełney mocy wiecznymi czasy za | chowuiemy. Na co dla lepszey wiary ręką własną podpi | sawszy, pieczęc W(ielkiego) x(ięstw)a L(itewskiego)o przycisnąc roskazalismy. Dan | w Warszawie. Dnia XV, m(iesią)ca july, roku pan(skie)go MDCL, pano | wania naszych krolestw Polskiego II, a Szwedzkiego | III roku. Jan Kazimierz, krol. Jan Dougiało | Zawisza, referendarz y pisarz W(ielkiego) x(ięstw)a L(itewskiego)o.

My tedy, | krol, na takowe prawa, przywileia y confirma | cyę nayiasnieyszych antecessorow naszych krolow | Polskich miastu Dzisninskiemu nadane, nie nasze pi | ięc y owszem zycząc temusz miastu w publicznych | ozdobach, dostatkach

y manicyi pomnozenia, | iako się łaskawie do prozby pomienioney skła | niamy, tak wszystkie prawa, przywileie y confir | macye wyzey pomienioney, w ten nasz list wpisane, | mocą || [18] mocą y powagą naszą krolewską we wszystkich pun | ktach, clausulach, paragraphach, contententach na wszy | stkie potomne cza- sy approbiemy, roberzuemy, stwierdza | my y zmoczniany. Na co się ręką własną podpisawszy, | pieczęc W(ielkiego) x(ięstwa) L(itewskiego) przywiessc roska- zaliśmy. Dan w Krakowie. XV, | m(iesią)ca 8bra, roku p(anskie)go MDCLXIX, panowania naszego | Polskiego pierszego roku. Michał krol. Reapit Alexander | Kotowicz, schołasticus [ze snem, s rontel], secretarius et maioris | cancellarie M(agni) d(ucis) L(itvinia)e, regena correxithascza.

My tedy, krol, | do pomienioney suppliki przez PP(anow) rad y urzennikow na | szych dwornych, od przerzeczonych posłow mieyskich nomi | nego zupeł- nego magistratu y wszystkiego miasta Dzisiej | skiego wniesioney, iako słuszne y łaskawie się skloniwszy | y chcąc, aby za szczęśliwego panowania wszyscy mieszcza | nie poddani nasi z swoich praw, swobod y wolności od | nayiasniey- szych antecessorow naszych, krolow jch m(os)ci | Polskich, miastu dzisniskie- mu nadanych, a przez nas | swiezo confirmowanych, cieszyli się y onych przy- wileia | y prawa maydeburskie in się zostawały, nabore pomie | niony przywilyi confirmacyiny s(więtey) p(amięci) krola j(ego) m(os)ci Michała | we wszyst- kich punktach, paragraphach, artykułach, con | ditiach y clausulach, mocą y po- wagą naszą kroewską | stwierdzamy, zmacniany, approbiemy, ratificuiemy | y przy zupełney mocy maquantum juris est cale y nienaru | szenie in perpetuum zachowuiemy. Na co dla lepszey | wiary rękę się własną podpisawszy, pieczęc W(ielkiego) x(ięstwa) L(itewskiego) za | wiesic roskazalismy. Dan w Krakowie na szczęśliwey | koronacyey naszej. Dnia XII, m(iesią)ca marca, MXCLXXXVI, | panowania naszego pierszego roku. Jan krol. Michał | Drudzki Pokolinski, pisarz W(ielkiego) x(ięstw)a L(itewskiego)o.

A tak y my, August | krol, do jnstancyey rad naszych tu dziesz pokorney | sup- pliki sławetnych Piotra Suszczewica, burmistrza, Ste | phana Michałowicza Dubi- ny, pisarza, y Gabryela Krzywiew | ka, ławnika, mieszcan naszych dzisienskich, iako słu | sne y łaskawie się skloniwszy y chcąc, aby za szczęśli | wego pano- wania wszyscy poddani mieszczenie nasi swo | ich praw, swobod y wolności od nayiasnieyszych ante | cessorow naszych, krolow jch mosciow Polskich, miastu | Dzisnickiemu nadanych y przez nich confirmowanych, | cieszyli się y onych przywileia, prawa maydeburskie, wol | nosci y nadaniom swo(im) zostawałym, trwały robere | pomieniony przywilyi confirmacyiny s(więtey) p(amięci) krola j(ego) m(os)ci Jana | Trzeciego, antecessora naszego, we wszystkich pun | ktach, paragraphach, artykułach, conditiach, clausu | łach || [18 adw.] clausulach mocą y powagą naszą krolewską stwierdza | my, zmacniamy y aby mieszczenie dzisienscy swoim | prawem maydeburskim sądząc się y pieczęcią mniej | ską uprzywileio- wana, a nie woytowską, przykładem | jnych miast naszych uprzywileiowanych wszystkie | sprawy, pozwy pieczęntuiąc w swoich wolnościach | za szczęśliwego panowania naszego cieszyć się magły | po wielmożnych urodzonych starostach

y woytach | naszych dzisienskich, aby poddanym naszym wszy | stkim mies-
 czanąm dzisienskim w urzywaniu tych | praw, przywileiow, swobod y wolno-
 ści, od nayiasniey | szych krolow jch mosciow antecessorow naszych, | zdawna
 temu miastu nadanych y od nas mi | łosciwie confirmowanych, zadnych krzywd y
 pre | iudicium czynic, domow, placow, grontow, w miescie y | za parkanem bę-
 dących, nienależące zabierac y na | swoy pozytek obracać nie wazyli się. Ale ze
 wszy | stkich, iako przesli antecessorowie, jch starostowie | y woytowie dzisnins-
 nscy nasi nie następując na | zadne prawa y wolności mieszczan dzisninskich, |
 iako nayskromniey y nienaruszenie one zacho | wali, miec chcemy, iako my one
 ratyfikuiący, | znacniając, in perpetuum zachowuiemy. Na | co dla lepszey wiary
 ręką się własną podpi | sawszy, pieczęć W(ielkiego) x(ięstw)a L(itewskiego) o za-
 wiessic roskazalismy. | Dan w Warszawie na seymie walnym szescnie | dzielnym
 29 July, roku pans(kiego) MDCXCIX, pa | nowania naszego wtorego roku. Augu-
 stus rex. | Locus sigilli. Ponsilis minor cancella(rya). Expeditan | die ut supra.

ПЕРАКЛАД

Канфірмацыйны прывілей Дзісне на магдэбургскае права ад караля Аўгуста II ад 29.07.1699 г.

[10 адв.] Канфірмацыя правоў і вольнасцей, якія служаць гораду Дзісне. Аўгуст Другі і інш., інш.

Знаёмім гэтым нашым лістом усіх увогуле і кожнага асобна, каму б тое ведаць належала, што быў пакладзены перад намі прывілей на пергаміне, большай часткай па-руску пісаны, рукою найяснейшага караля Яна Трэцяга, продка нашага, падпісаны і пячаткай яго сцверджаны, канфірмацыя правоў і вольнасцей, якія служаць гораду Дзісне, [11] завераны, правільны, цэлы і непарушны, і ніякага сумнення ў сабе не мае, а для лёгкасці і лепшага разумення правільна перакладзены на польскую мову так, як надалей:

Ян Трэці, з Божай ласкі кароль Польскі, Вялікі князь Літоўскі, Рускі, Прускі, Жамойцкі, Мазавецкі, Інфлянцкі, Смаленскі, Валынскі, Падольскі, Кіеўскі, Падляскі, Северскі і Чарнігаўскі. Знаёмім тым нашым лістом, каму б тое ведаць належала. Быў пакладзены перад намі канфірмацыйны ліст правоў, прывілеяў, свабод і вольнасцей, якія служаць гораду Дзісне, напісаны на пергаміне, ніякага ў сабе сумнення не мае, з подпісам найяснейшага продка нашага святой памяці караля Яна Міхала з прыцісненнем вялікай пячаткі Вялікага княства Літоўскага. Здзейснена ў Кракаве 15 кастрычніка 1669 года і ўнесены нам некаторымі з паноў-рады і ўраднікаў нашых дворных, якія пры нашай асобе на той час былі, просьба ад імені слаўных мескага пісара Пятра Сушчэвіча і з рады Курыла Грыскевіча, з горада Дзісны прысланых да Кракава ў якасці паслоў, таксама Шчэснага Стэфанавіча Сушча, Базыля Бабковіча, Рыгора Вівіча, Стэфана Кофшыца, Захарыяша Адамовіча бурмістраў, Аўласа Снаповіча Ужа, Стэфана Спірковіча, Казіміра Сушчэвіча, Яна Федаровіча,

Афанаса Базылевіча, Яна Канановіча райцаў, Базыля Міхайлавіча Скрагі, Міхала Сышэвіча, Базыля Грыгаровіча і іншых лаўнікаў, каб мы з асаблівай павагі і ласкі нашай каралеўскай вышэйпамянёны прывілей канфірмацыйны, які служыць гораду Дзісне, зацвердзілі і змацавалі. Той ліст канфірмацыйны ніякага ў сабе не мае сумнення, цэлы, поўны і непарушны, тут упісаць ад слова да слова загадалі, які зместу законнага такі:

Міхал, з Божай ласкі кароль Польскі, Вялікі князь Літоўскі, Рускі, Прускі, Жамойцкі, Мазавецкі, Інфлянцкі, Смаленскі, Валынскі, Кіеўскі, Падляскі, Падольскі, Северскі і Чарнігаўскі. Знаёмім тым лістом нашым, каму б тое ведаць належала. Быў пакладзены перад намі ліст найяснейшага караля яго моцці Яна Казіміра, продка нашага, дадзены і служачы мяшчанам нашым горада Дзісны. Кароль яго моцць даўнейшыя прывілеі каралёў іх мосцей Польскіх, продкаў сваіх, тым жа мяшчанам на права магдэбургскае і пэўныя вольнасці наданья, зацвердзіць дазволіў. Унесена было нам прашэнне ад паноў-рад і ўраднікаў нашых дворных, разам з той просьбай мяшчан, каб таксама аказаць панскую ласку і для службы ўзгаданым мяшчанам захаваць [11 адв.] той ліст найяснейшага продка нашага і ў ім выражання паноў каралёў іх мосцей Польскіх прывілеі, рускім пісьмом пісання, моцай і павагай нашай каралеўскай сцвердзілі. Той ліст канфірмацыйны на пергаміне пісаны, пячаткай нашай ВКЛ віслай запячатаны, цэлы, поўны, непарушны і ніякага сумнення ў сабе не маючы, ад слова да слова такі ў сабе ёсць:

Ян Казімір, з Божай ласкі кароль Польскі, Вялікі князь Літоўскі, Рускі, Прускі, Жмудскі, Мазавецкі, Інфлянцкі, Смаленскі, Чарнігаўскі, а Шведскі, Гоцкі, Вандальскі спадчынны кароль. Знаёмім тым нашым лістом, каму тое ведаць належыць. Быў пакладзены перад намі прывілей светлай памяці караля Яна Уладзіслава IV, пана брата нашага, дадзены на Багданавай ваколіцы 23 студзеня 1634 года. Мяшчанам нашым дзісенскім дадзена пацвярджэнне двух прывілеяў светлай памяці караля яго міласці Жыгімонта Трэцяга, пана бацькі нашага, аднаго ў 1585 годзе месяца красавіка 16 дня, а другога 1600 года месяца мая 12 дня, дадзеных на права магдэбургскае і вольнасці пэўныя тым мяшчанам нашым дзісенскім, у сабе заверанае, пячаткай большай ВКЛ запячатанае, цэлае, поўнае, непарушнае і не маючае ніякага сумнення. Унесена прытым была нам праз некаторых паноў-рад і ўраднікаў нашых дворных ад імя тых жа мяшчан нашых дзісенскіх просьба, каб мы, іх моцці, узгаданы прывілей ва ўсіх яго пунктах, параграфх, клаўзулах моцай і павагай нашай каралеўскай сцвердзілі, умацавалі і апрабавалі, які слова да слова ўпісаны, такі ў сабе ёсць:

Уладзіслаў IV, з ласкі Божай кароль Польскі, Вялікі князь Літоўскі, Рускі, Прускі, Жмудскі, Мазавецкі, Інфлянцкі, а Шведскі, Гоцкі, Вандальскі спадчынны кароль, абраны Вялікі князь Маскоўскі. Знаёмім тым нашым лістом каму аб тым ведаць належыць. Былі пакладзены перад намі ад імя нашых падданных мяшчан дзісенскіх два прывілеі на пергаміне пісання, з подпісам

рукі светлай памяці караля яго мосці Жыгімонта Трэцяга, пана бацькі нашага, адзін пад датай 10 мая 1600 года, мяшчанам дзісенскім у Варшаве дадзены, права магдэбургскае і служачыя ім вольнасці ў сабе змяшчае, пячаткай меншай ВКЛ запячатана, цэлы, аўтэнтычны, не маючы ніякага ў сабе сумнення. Прасілі нас, каб мы той прывілей ва ўсіх пунктах зацвердзілі, які слова да слова такі ў сабе ёсць:

Жыгімонт III, з ласкі Божай кароль Польскі, Вялікі князь Літоўскі, Рускі, Жмудскі, Мазавецкі, Інфлянцкі, і каралеўства Шведскага найбліжэйшы спадкаемца і ранейшы кароль. Знаёмім тым лістом нашым усіх увогуле і кожнага асобна, [12] цяперашнім і будучым, каму б толькі аб тым ведаць належала. Паклалі перад намі падданыя нашы, мяшчане горада нашага Дзісны, на пергаміне пісаны прывілей, з подпісам рукі продка нашага караля яго мосці Стэфана, светлай памяці, з пячаткай віслай канцлера ВКЛ, з подпісам рукі пісара Мацея Савіцкага, кашталяна Падляскага. Тым прывілеем кароль яго мосць Стэфан вольнасці ўсялякія і права магдэбургскае ад продка нашага караля яго мосці Жыгімонта Аўгуста гораду Дзісне наданыя сцвердзіць на вечныя часы дазволіў, і іх пры тых усіх вольнасцях, апісаных у тым прывілеі, перад намі пакладзеным, захаваўшы і ў той ліст наш у слова да слова ўпісаўшы, тым нашым лістом навечна зацвердзілі. У чым мы, убачыўшы іх слушную просьбу, той прывілей у цяперашні ліст наш упісаць загадалі, які слова да слова такі ў сабе ёсць:

Стэфан, з ласкі Божай кароль Польскі, Вялікі князь Літоўскі, Рускі, Прускі, Жмудскі, Мазавецкі, Інфлянцкі, князь Сяміградскі і іншых. Чынім яўна тым нашым лістом усім увогуле і кожнаму асобна, цяперашнім і потым будучым, каму будзе патрэба аб тым ведаць. Прасілі ў нас падданыя нашы бурмістры, райцы і ўсё насельніцтва горада нашага Дзісны і распавялі перад намі, што пасяя ўзяцця замку Полацкага непрыяцелем нашым Вялікі князь Літоўскі, кароль светлай памяці Жыгімонт Аўгуст, продак наш, жадаючы, каб падданыя таго краю, якія ад рукі непрыяцельскай уцяклі, на пэўных месцах у Полацкай зямлі аселі, для таго той замак Дзісну і горад пры ім заклаці загадаў, да якога з тамашніх краёў шмат розных і купецкіх людзей, і тых, якія з рук непрыяцельскіх выйшлі, а іншыя таксама пакінуўшы аселасць, дамы і маёмасць сваю па іншых гарадах, у тым месцы нашым Дзісне аселі. Таксама кароль яго мосць продак наш меў прыязны погляд на такое месца, якое нахштальт Полацка закладзена, а жадаючы, каб у ім людзі купецкія ў бяспецы былі на жыхарстве сваім і дамамі сваімі і купецкімі валодалі, як і іншыя падданыя нашых гарадоў прывілеяваных, тады надаць ім загадаў магдэбургскае права і некаторыя пэўныя вольнасці. На гэта ўсё прывілей продкам нашым нададзены яны перад намі паклалі, просячы ў нас, каб мы іх пры тых усіх вольнасцях, апісаных у тых прывілеях, пакінулі і тым нашым лістом на вечнасць зацвердзілі. Тады мы, кароль, тых прывілей продка нашага паглядзеўшы, што цэлыя і ніякага сумнення ў іх не было, загадалі іх

парадкам адзін за другім у той наш ліст упісаць, якія слова да слова такія ў сабе ёсць, вось першы:

Жыгімонт Аўгуст, з Божай ласкі кароль Польскі, Вялікі князь Літоўскі, Рускі, Прускі, Жмудскі, Мазавецкі, Інфлянцкі. Знаёмім тым нашым лістом, [12 адв.] каму будзе патрэба аб тым ведаць, цяперашнім і потым будучым. Прасілі ў нас падданыя нашы мяшчане-дзісенненцы і паведамлілі перад намі, што пасля ўзяцця замку полацкага нашым непрыяцелем, Вялікім князем Маскоўскім, з загаду нашага ў зямлі Полацкай наш дзісенненскі замак закладзены, многія падданыя з гарадоў нашых каралеўскіх, князскіх, панскіх і зямянскіх, духоўных і свецкіх, пакінуўшы свае дамы і месцы жыхарства, а некаторыя з рук непрыяцеля выйшаўшы, верныя падданству нам, да караля свайго прыроджанага схіліўшыся, выйшлі на пасяленне з жонкамі і дзецьмі сваімі і з маёмасцю ў той край спустошаны да ўзгаданага замку нашага дзісенскага, пры якім сабе дамы пабудавалі, паркан немалы каля горада і вежы пры ім коштам і сіламі сваімі ўласнымі зрабілі, рыштункам, гакаўніцамі, рушніцамі, стрэльбамі паводле сваіх магчымасцей на той час вежы забяспечылі. Яшчэ, жадаючы большай бяспечнасцю той горад умацаваць, з надзеяй ласкі нашай каралеўскай, валы выкапалі і збудавалі вежы, прыдалі стрэльбы да абароны, будавацца пры тым замку хацелі. Па той прычыне, што з многіх бакоў розных дзяржаў нашых люд кулецкі з жонкамі і з дзецьмі, і з усёй сваёй маёмасцю на пасяленне да таго нашага горада да іх збіраўся, і калі б магдэбургскае права таму гораду нашаму надалі, падаткі некаторыя, якія ёсць у іншых гарадах дзяржавы нашай Вялікага княства Літоўскага, таму гораду Дзісне на горад і ратушу аддалі і нашым лістом навечна упрывілеявалі. Аб тым жа пан віленскі, гетман наш найвышэйшы Вялікага княства Літоўскага, староста Гарадзенскі і Магілёўскі, пан Грыгоры Аляксандравіч Хадкевіч услед за імі свой ліст нам з той жа нагоды даў. І староста дзісенскі, пан Баркулаб Іванавіч Корсак, сведчанне аб добрых службах іх да нас, караля, пісаў.

А так мы з ласкі нашай каралеўскай на інстанцыю пана віленскага і з азнамленнем старосты дзісенскага аб іх вернасці і жаданні да службы нашай, і на просьбу тых нашых мяшчан дзісенскіх тое ўчынілі і магдэбургскае права далі, і тым нашым лістом таму гораду нашаму надалі на вечныя часы і навечна вызваляем усіх мяшчан дзісенскіх, тамашніх купцоў [13] і ўсякіх рамеснікаў, унутры паркана і за парканам, пражываючых на наданых таму гораду ад нас, караля, землях, і якія потым на пустых гарадскіх месцах унутры паркана і за парканам з іншых гарадоў на пасяленне збіраюцца і будуюцца, ад прысуду замкавага старосцінага і яго ўраднакаў статутам земскім нашай дзяржавы Вялікага княства Літоўскага і ад іншых павіннасцяў замкавых. Але павінны будучь усе мяшчане-дзісенненцы правам сваім магдэбургскім судзіцца і кіравацца ва ўсіх, як судзяцца мяшчане ў іншых гарадах нашых каралеўскіх прывілеяваных дзяржавы нашай Вялікага княства Літоўскага. А пачатку таму нашаму гораду Дзісне навечна надаём герб «Ладзю», якую

гарадскі судовы ўрад і іншыя ўсе гарадскія справы замацоўваць пячаткай і вырашаць маюць звычай іншых гарадоў, вечна прывілеяваных.

А наконт войта тамашняга дзісенскага, тады мы ўрад войтаўскі з улады нашай каралеўскай на старосту нашага тамашняга дзісенскага цяперашняга і потым будучых дзісенскіх старостаў перакладаем і тым прывілеем нашым замацоўваем. Чынім пастанову ў тым на вечныя часы, каб на кожны год па чатыры асобы людзей бачных і ўпраўных, у тым месцы аселях, маглі па магдэбургскаму праву выбіраць і старосце дзісенскаму як войту нашаму прадстаўляць. А староста з тых чатырох асоб аднаго, якога на тое годнага і спраўнага будзе разумець, на месца войтаўскае лентвойтам гораду Дзісне падаваць мае, звычайную прысягу на той урад лентвойтаўскі ад яго прыняўшы. Тым спосабам кожны год абіранне лентвойта чыніцца будзе. А кожны лентвойт будзе павінен здаваць урад з усяго для апраўдання перад старостам. Калі б што каму на разборы зрабіў які лентвойт з лаўнікамі прысяжнікамі сваімі, павінен усе справы, да суда войтаўскага належныя, як рэчы крываваыя, так іншыя рэчы паточныя судзіць, радзей адпраўляць, у некаторых справах на смерць асуджаць, аднак ва ўсім захоўваецца судзіць толькі паводле статуту магдэбургскага права. А калі будзе, што справа такая вялікая здарылася, што яе лентвойт сам адправіць не мог, тады павінен аб тым старосце дзісенскаму тамашнему як войту [13 адв.] галоўнаму даць знаць. А староста з месца войтаўскага павінен сам на ратушу з'явіцца і тую справу таксама правам магдэбургскім, а не іншым, з прысяжнікамі сваімі судзіць, справаваць і адпраўляць, вінаватых караць па справе паводле выступу кожнага. Што датычыцца бурмістраў, радцаў штогадовых, тых лентвойт з тамашнімі мяшчанами на кожную асобу па 4 годных падаўшы, апавядаць будзе старосце нашаму як войту галоўнаму. І староста з месца войтаўскага павінен толькі з той лічбы абраць, колькі трэба будзе бурмістраў і райцаў і, прысягу ад іх прыняўшы, справы гарадскія ім даручыць. А калі год свой скончаць, староста наш з мяшчанами як з прыбыткаў, так і з гарадскіх выдаткаў павінен з іх лічбу слухаць, каб яны прыстойна трацілі і кожнаму пакрыўджанаму справядлівасць чынілі. А калі б каму з падданных нашых мяшчан дзісенскіх ад суду старосты дзісенскага як войта галоўнага, або ад лентвойта з ураду лентвойтаўскага, або ад бурмістраў, радцаў крыўда і абраза якая ў справядлівасці таго, або ў чым колісь бачылася, тады ад кожнага апеляцыя да нас, караля, запушчана можа быць заўсёды.

А прыбыткі таму нашаму гораду паводле шчодрасці нашай каралеўскай у тым нашым прывілеі загадалі, а менавіта мернае ад меркі, вагі вялікія і малыя і важчае, а з крамаў, клецяў і кадак гарадскіх ад горада прыбытак ратушы надаём на вечнасць, якія паміж сабой найслушней звычай іншых нашых гарадоў, дзе мяшчане ўжываюць магдэбургскае права, маюць пастанавіць, абходзячыся без абіяжарвання простага тамашняга чалавека і людзей прыездных і мясцовых.

А за тое павінны будуць мяшчане ратушу збудаваць, паркан, вежы каля горада папраўляць і зноў на моц будаваць, і зямлю адмяраць, рыштунак, гакаўніцы, рушніцы, порох і стрэльбы і браню дастаткова прыстасоўваць, памнажаць, у горадзе парадак ад агню і ў час небяспекі ад непрыяцеля пільна даглядаць і стражу сваю ў горадзе і на вежах мець. А што датычыцца стражы, палова ў тым яна мае захоўвацца на мяшчанах, а палова на ўтрыманні нашым каралеўскім Вялікага князя, як перад узяццем таго замку полацкага праз непрыяцеля нашага, Вялікага князя Маскоўскага, захоўвалі і кіраваліся. А што да будавання [14] паркану вакол горада і веж, тое самі мяшчане паміж сабой пільна павінны даглядаць і ставіць сваіх прыставаў над работнікамі, але не іначай будаваць і папраўляць, але як ім будзе ад нашых тамашніх старост і ад усяго ўраду з замку загадана. А ў час небяспекі ад непрыяцеля ў горадзе і на паркане павінны мяшчане ва ўсім быць паслухмянымі нашым тамашнім старостам дзісенскім як нашай каралеўскай асабістай рэчы, якая да судовай справы не тычыцца, і ўсім у такіх рэчах часу небяспекі ў паслухмянасці сваёй да нашага замкавага ўраду, нам, каралю, верна службыць павінны будуць.

Корчмы мядовыя і піўныя, гарэлачныя, соладавыя, бровары, ад таго ўсяго капшчызна і платы павінны з таго нашага горада Дзісны ісці да нашага скарбу на вечныя часы, падобна таму, як у іншых гарадах нашых прывілеяваных захоўваецца. Датычна корчмаў піўных, пра тое яны нас, караля, прасілі, каб ім вольна ў дамах сваіх без дачы капшчызны і іншых платаў піва трымаць, паведамляючы, што і мяшчане полацкія з ласкі нашай каралеўскай тую вольнасць мелі. Паколькі мяшчане полацкія вольныя былі ад капшчызны піўной, у дамах сваіх шынк піўны былі вольныя трымаць, тады і мяшчане дзісенскія па таму ж маюць захоўваць вечна. З зямель горада, якія ім з нашай каралеўскай ласкі прыдадзеныя і прызначаныя будуць, і якія ўжо на той час трымаюць, з тых чынш маюць даваць, як ім устава ад рэвізораў нашых з загаду нашага будзе дадзена па прыкладу іншых нашых прывілеяваных гарадоў. Будуць таксама мець вольнасць дзісенскія мяшчане браць на пабудову парканаў і дамоў сваіх дрэва і дровы на спаленне з нашых каралеўскіх пушч, прылягаючых блізка да таго горада. Але, каб усё за раз не выпусташылі, як у мінулым здаралася, староста наш дзісенскі павінен завесінамі і пэўнымі капцамі абмежаваць, пакуль маюць мець уезд у нашыя пушчы. Пашы, выганы вакол горада для свайго быдла мяшчане будуць мець вольныя там, дзе ім ад старосты нашага паводле загаду нашага будзе заведзена. Цэрквы ўсе, якія да ўсхвалення Бога мяшчане сваім накладам у тамашнім месцы пастанавілі і збудавалі, і потым збудуюць, то павінны быць у іх гарадскім падаванні і заведыванні. А ўлада над законнікамі і каплаанамі і будаванне ўездаў, настаўленне ў веры хрысціянскай павінна быць уладых нашых на вечныя часы, так як здаўна каля тых уездаў у зямлі Полацкай і [14 *адв.*] Віцебскай захоўвалася. Брацтвы, каноны, святы штогадовыя могуць мець два разы ў год на гадавыя святы, калі самі паміж сабой пастановаць, пажытак з таго царкоўным справам прымнажаюць паводле даўняга полацка-

га звычай, значыць тым звычай, як бы тымі канонамі, корчмамі пажыткам нашым шкода не была. Таксама вольныя будуць мяшчане дзісенскія збудаваць сабе лазні гарадскія, колькі было б патрэбна, з якіх прыбыткі і пажытак павінен ісці на тамашні горад на вечныя часы. Але такія лазні павінны быць збудаваны на месцах бяспечных ад агню, не паблізу гарадскіх дамоў, але ўбаку ад горада пры вадзе, а таго перасцерагаюць, абы ўжо іншы ніхто з мяшчан тамашніх лазні мець не смеў пад штрафам заложаным намі з ураду на тое. Таксама мяшчанам дзісенскім умаўляем, упэўніваем, што падвод усялякіх як пасланцам нашым каралеўскім, так і старосцінскім, і таксама князскім, панскім, духоўным і свецкім, і нікому іншаму не будуць павінны даваць дарма, толькі за грошы па ўставе нашай каралеўскай, як тое ж у іншых гарадах нашых прывілеяваных захоўваецца.

Усе дзесятнікі, драбы пешых рот, якія ў тым горадзе Дзісне на землях гарадскіх пабудаваліся і потым пабудуюцца, таксама людзі князскія, панскія і змянскія, духоўныя і свецкія, і рамеснікі ўсякія, якія ў дамах іх у замку і прыгародку, унутры паркана і за парканам сяліцца будуць, маюць і будуць павінны сумесна з мяшчанамі нашымі дзісенскімі парканы рабіць, вежы будаваць, зямлю выбіраць і ўсякія павіннасці гарадскія выконваць, а судзіць іх будуць нашыя дзісенскія старосты. Рыбакі тамашнія гарадскія дзісенцы будуць мець вольнасці ў рэках рыбу лавіць сеткамі, вудамі і іншым малым начиннем, акрамя невадаў і іншых усялякіх сетак. Будуць таксама мець і вольныя будуць мяшчане дзісенскія на бачным месцы вялікі гасціны дом для людзей прыезджых купецкіх у горадзе тамашнім Дзісне збудаваць і прыбыткі ўсялякія з таго дому на горад браць вечна, [15] па таму, як у іншых гарадах нашых каралеўскіх прывілеяваных захоўваецца. Але ж мыта, паборы нашыя вялікія і малыя таксама нашаму старосце прыбыткі належачыя ад купцоў, яўка, абвестка, падужнае і іншыя прыбыткі, якія ў Полацку ад людзей купецкіх прыезджых, гасцей усялякага стану былі, тыя ўсе павіннасці на нас і на старостаў нашых захоўваем. А што датычыцца тамашніх перавозаў на рэках Дзісне і Дзвіне, тым мяшчанам дзісенскім захоўваем, як тое пры замку полацкім на перавозе на Дзвіне мяшчанам полацкім захоўвалася, якія ўстаноўленыя платы мяшчане ў год ад перавозу з дома плацілі, па таму і мяшчане дзісенскія плаціць на замак будуць вечна.

І на тое далі гораду Дзісне і ўсім тамашнім мяшчанам той наш прывілей, які, падпісаўшы рукой нашай каралеўскай, на цвёрдасць той справы пячатку нашу да яго прывесіць казалі. Пісана і дадзена ў Любліне, году Божага нараджэння 1569-га, месяца студзеня, 12 дня. Жыгімонт Аўгуст, кароль. Мацей Савіцкі, пісар і сакратар, староста мельніцкі, войскі драгіцкі.

А вось другі прывілей:

Жыгімонт Аўгуст, з Божай ласкі кароль Польскі, вялікі князь Літоўскі, Рускі, Прускі, Жмудскі, Мазавецкі, Інфлянцкі і іншых. Знаёмім тым нашым лістом (усіх, каму тое трэба будзе ведаць,) цяперашнім і потым будучым. Падавалі

просьбу да нас войт, бурмістры, радцы і ўсе мяшчане горада нашага Дзісны аб тым, што пабралі яны некаторыя пляцы для будовы сваіх дамоў, селячыся пры тым нашым дзісенскім замку, таму жадалі, каб мы тыя пляцы, ляжачыя ўнутры паркана, на якіх яны пабудавалі свае дамы, таксама і тыя пляцы, на якіх яшчэ пабудоў няма, і агароды за горадам надалі, нашым лістом зацвердзілі мяшчанам горада нашага Дзісны навечна. А якія б платы пасля выйсця тэрміну вольнасці, дадзенай ад нас, караля, да скарбу нашага з тых пляцаў і агародаў даваць, пастанаўляем, каб тыя тамашнія платы гораду навечна надалі. За тыя б платы болей зброі, спісаў, стрэльбаў, пораху, куль, пушкароў на тамашні горад яны прыстасавалі і тыя патрэбы на пэўным месцы пры ратушы ў сховах мелі.

Так мы, бачачы, што тая просьба слушная, з ласкі нашай каралеўскай на просьбу іх тое ўчынілі. Тыя пляцы ў горадзе Дзісне, на якіх яны дамы свае ўжо пабудавалі, ці на якіх [15 адв.] яшчэ няма будынкаў, і агароды за горадам далі дзісенскім мяшчанам, і тыя платы, якія пасля выйсця тэрміну іх вольнасці ім будзе пастаноўлена плаціць, на той горад наш Дзісну надаём і сцвярджаем тое гэтым нашым лістом. Мяшчане дзісенскія могуць тыя пляцы і агароды горада тамашняга Дзісны трымаць і ўжываць вечно, і тыя платы пасля выйсця вольнасці іх будуць з тых пляцаў і агародаў пастаноўлены, тыя платы яны таксама навечна да скарбу нашага не даюць, а павінны будуць тыя платы да прысяглага гарадскога ўраду аддаваць і кожны год за той пляц зброю, спісы, стрэльбы, порох і кулі да абароны тамашняга горада купляць і прыстасоўваць, і пушкароў добрых і ўмелых наймаць, і тыя стрэльбы чыніць і напраўляць павінны.

І на тое мы падданым нашым мяшчанам дзісенскім далі той наш ліст, рукой нашай каралеўскай падпісаўшы, да якога на цвёрдасць таго пячатку нашую прывесіць казалі. Пісаны ў Кнышыне, года Божга нараджэння 1569-га, месца лістапада, 28 дня. Жыгімонт Аўгуст, кароль. Міхал Гарабурда, пісар.

А так мы, Стэфан, з Божай ласкі кароль Польскі, Вялікі князь Літоўскі, Рускі з панамі-раднымі нашымі, іх мосцямі Кароны Польскай і Вялікага княства Літоўскага, якія на сойме цяперашнім Торуньскім прысутныя, тыя абодва прывілеі продка нашага ў той ліст слова ад слова ўпісаўшы, даведзўшыся, што яны слушныя, пацвярджаем правы і вольнасці, наданыя таму гораду Дзісне, усе артыкулы, назвы ў іх, менавіта апісаныя, пацвярджаем тым нашым прывілеем навечна. Могуць бурмістры, радцы, лаўнікі і ўсё насельніцтва таго горада, паводле надання і ўпрывілявання продка нашага, караля яго мосці Жыгімонта [16] Аўгуста тыя ўсе вольнасці і артыкулы, вышэй апісаныя, ва ўсёй іх уласнасці ўжываць і таго ўсяго не парушаць ад нас, караля, і нашчадкаў нашых, каралёў і вялікіх князёў іх мосцяў. Таксама ад старостваў нашых дзісенскіх вечнымі часамі судзіцца правам сваім магдэбургскім і кіравацца ў горадзе парадкам сваім звыклым, не іначай, як і іншыя гарады прывіляваныя дзяржавы нашай ВКЛ кіруюцца, і тое ўсё спа-

койна ўжываць могуць, што было і ёсць да гэтага часу ў трыманні і ў патрэбе сваёй. І на тое далі мяшчанам дзісенскім той наш прывілей, які, падпісаўшы рукой нашай каралеўскай, пячатку нашу ВКЛ прывесіць загадалі.

А пры тым былі паны-рада нашыя іх моцці Кароны Польскай і ВКЛ, духоўныя і свецкія, якія да Торуні сабраліся, а менавіта паны-рада нашай іх моцці ВКЛ: пан віленскі, староста жмудскі, маршалак, земскі ВКЛ, адміністратар і гетман зямлі Інфлянцкай, староста ковенскі, дзяржаўца цельшаўскі пан Ян Хадкевіч; пан троцкі, падканцлер наш ВКЛ, староста брэсцкі і кобрынскі пан Астафей Валовіч; ваявода полацкі, староста ваўкавыскі і лепельскі, дзяржаўца вяленскі і шарашэўскі, цівун гандынскі і бейсаголаўскі пан Мікалай Дарагастайскі; ваявода брэсцкі, староста мінскі, дзяржаўца камянецкі пан Габрыэль Гарнастай; кашталян мінскі, дзяржаўца анікштынскі, зэйгвольскі і радашковіцкі пан Ян Глябовіч; падскарбій земскі і пісар наш ВКЛ, староста пінскі, дзяржаўца аліцкі і квасаўскі пан Лаўрын Война; пісар наш ВКЛ пан Андрэй Іванавіч; падкаморы навагародскі і пан Мікалай Ясінскі; падкаморы віленскі, дзяржаўца любашанскі і іншыя паны ўраднікі земскія і дворныя. Дадзены і пісаны на сойме вальным у Торуні, года панскага 1576, месяца лістапада, сёмага дня. На тым лісце подпіс рукі яго каралеўскай моцці тымі словамі: Стэфан, кароль, і пячатка ВКЛ прывешана, і подпіс рукі пісарскай: Мацей Савіцкі, кашталян падляскі, пісар.

А так мы, кароль, з іх моццямі панамі-радай нашымі Кароны Польскай і Вялікага княства Літоўскага на цяперашнім варшаўскім сойме, які ў годзе 1589 адбываецца, той прывілей продка нашага ў гэты ліст наш ад слова да слова ўпісаўшы, вырашыўшы, што ён слухны, замацоўваючы правы і вольнасці, нададзеныя таму гораду Дзісне, і ўсе артыкулы ўсіх вольнасцей назвамі ўзгаданыя і добра апісаныя, тым нашым прывілеем на вечнасць зацвярджаем. [16 адв.] Могуць бурмістры, райцы, лаўнікі і ўсё насельніцтва таго горада нашага Дзісны паводле надання і ўпрывілеявання продка нашага караля яго моцці Жыгімонта Аўгуста і пацвярджэння караля яго моцці Стэфана, таксама і цяперашняга ад нас, іх моцей, навечна дадзенага тых свае вольнасці, артыкулы ўсе апісаныя, ва ўсёй уласнасці паводле зацвярджэння караля яго моцці Стэфана і паводле цяперашняй нашай канфірмацыі ўжываць непарушна ад нас, караля, і нашчадкаў нашых, каралёў іх моцей Польскіх, вялікіх князёў Літоўскіх, таксама і ад нашых дзісенскіх староштаў навечна, судзіцца сваім правам магдэбургскім і кіравацца ў горадзе сваім звыклым парадкам, як іншыя гарады нашыя ўпрывілеяваныя той нашай дзяржавы Вялікага княства Літоўскага кіруюцца і тое ўсё ўжываюць, што было і ёсць аж да гэтых часоў у спакойным трыманні і сваёй уласнасці. І на тое далі ўсяму гораду Дзісне той наш прывілей з подпісам рукі нашай каралеўскай, да якой і пячатку нашу ВКЛ прывесіць загадалі. Пісан у Варшаве на вальным сойме, года панскага 1589-га, месяца красавіка, 19 дня. Жыгімонт, кароль. Мацей Война, сакратар.

А другі прывілей такі ёсць:

Жыгімонт Трэці, з Божай ласкі кароль Польскі, Вялікі князь Літоўскі, Рускі, Прускі, Жмудскі, Мазавецкі, Інфлянцкі, а Шведскі, Гоцкі, Вандальскі спадчынны кароль. Знаёмім тым нашым лістом, каму будзе патрэба тое ведаць, цяперашнім і потым будучага веку людзям. Паведамлялі нам бурмістры, райцы, лаўнікі і ўсе мяшчане горада нашага Дзісны, што яны з даўніх часоў маюць у спакойным ужытку і трыманні сваім грунтам на выган для ўсялякага быдла. А перад тым ад вяльможнага нябожчыка Паўла Паца, пана віленскага, былога дзяржаўца дзісенскага, па добраахвотным саступленні нябожчыка Зяновіча, зробленым у мінулым годзе 1591, месяца верасня, 21 дня, а затым таксама ў прайшоўшым 1596 годзе, 29 мая, ад скарбніка нашага, ураджонага Лукаша Мамоніча, старосты дзісенскага, Крыштафа Буяноўскага, у межах вызначаных, капцамі засыпанага і навечна ім паданага. Тая мяжа таго ўчастка на выган ім выдзеленага такая ёсць: пачаўшы ад ракі Дзвіны, на рог раўком, на якім ёсць капец, засыпаны каля берагу [17] таго раўка на гары, на канцы нівы, другі капец недалёка ад вялікай дарогі, якая ідзе да Полацка, а праз тую дарогу праходзіць старая мяжа паміж старымі капцамі праз поле да самага балота — пяць капцоў, засыпаных праз тое балота, у рагу на Баравіны дарога, праз дарожку капец, ад таго капца, мінуўшы трохі Валатоўскі на ніве, капец каля дарогі Бабініцкай, а праз тую дарогу Бабініцкую, падыйшоўшы да Баравіны, пад гарой два капцы, адтуль праз мястэчка ручай, які мяжуе з грунтам корсакавым і ў раку Дзісну ўпадае. На тое і лісты размежавання і надання ім таго ўчастка на выган перад намі паказалі, прасілі ў нас, караля, каб мы іх пры тым навечна пакінулі і навечна гораду Дзісне надалі. Затым ураджоны скарбнік наш, дзяржаўца іх дзісенскі, па прычыне пажадаў паведаміць, што акрамя таго ўчастка мала ім для быдла ёсць выпасу.

А так мы, кароль, ласкава прыняўшы іх просьбу, той вышэй аписаны выган паводле завядзёнкі ўсім мяшчанам горада нашага Дзісны на вечныя часы даём, і тым нашым лістом зацвярджаем. Будуць бурмістры, райцы, лаўнікі і ўсе дзісенскія мяшчане той выган для выпасу ўсялякага быдла трымаць, спакойна ўжываць на будучыя часы.

Далі таксама нам такое паведамленне мяшчане нашыя дзісенскія, што яны паводле прывілеяў, здаўна наданых таму гораду Дзісне і намі пацверджаных, падужчыны нікому даваць не павінны, а да нас прасілі, каб іх і цяпер тым нашым лістом вызвалілі.

А так мы, кароль, пры тых прывілеях і вольнасцях іх захававшы, усіх мяшчан дзісенскіх, бурмістраў, райцаў, лаўнікаў таго горада ад той падужчыны вольнымі робім. Таксама ўжо яны самі ад уласных вазоў сваіх, як таксама ад фурманак, на якіх бы вазах адкуль, дзе, калі з дамоў і да дамоў сваіх маёмасць і тавары свае прадавалі, той падужчыны не павінны на будучыя часы плаціць. Аднак, мы паборы нашыя вялікія і малыя, таксама старасце нашаму прыбыткі належачыя ад купцоў, яўка, абестка, падужнае і іншыя прыбыткі,

якія ў Полацку ад людзей купецкіх прыезджых і гасцей усялякага стану былі, тыя ўсе на нас і старостаў нашых захоўваем. І на [17 адв.] тое ўсё далі той наш ліст з подпісам рукі нашай каралеўскай, да якога і пячатку нашу прывесіць загадалі. Пісан у Варшаве, года панскага 1600, 20 мая. Жыгімонт, кароль. Мацей Война, пісар.

А так мы, Уладзіслаў IV, кароль, ласкава да просьбы ад імя мяшчан дзісенскіх да нас праз паноў-раду і ўраднікаў нашых схіліўшыся, прывілеі вышэй узгаданыя і выпісаныя ва ўсіх пунктах, клаўзулах, умовах і параграфях, для народа павагай і вялікасцю нашай каралеўскай сцвярджаем, змацоўваем і пры поўнай моцы цяперашнім прывілеем нашым захаваць хочам, каб яны пры вечнай і непарушнай цвёрдасці былі. На тое далі той ліст, прывілей з подпісам рукі нашай і пячаткай ВКЛ. Дадзены ў абозе за Смаленскам на Багданавай ваколцы, 23 студзеня году панскага 1634, праўлення каралеўстваў нашых Польскага першага, а Шведскага другога года. Уладзіслаў, кароль. Марцін Трызна, рэфэрэндар і пісар ВКЛ.

Мы тады, кароль, да ўзгаданай просьбы, ад імя мяшчан нашых дзісенскіх да нас унесенай, ласкава схіліўшыся, узгаданы ліст светлай памяці караля яго моцці пана брата нашага ў той наш ліст-прывілей ва ўсіх пунктах, умовах, клаўзулах і параграфях, якія праву народнаму адпавядаюць, моцай нашай каралеўскай сцвярджаем, змацоўваем і апрабуем і тое пры поўнай моцы на вечныя часы захоўваем. На тое для лепшай веры ўласнай рукой падпісаўшы, пячатку ВКЛ прыціснуць загадалі. Дадзены ў Варшаве, 15 ліпеня, года панскага 1650, праўлення нашых каралеўстваў Польскага другога, а Шведскага трэцяга года. Ян Казімір, кароль. Ян Даўгяла Завіша, рэфэрэндар і пісар ВКЛ.

Мы тады, кароль, на такія правы, прывілеі і пацвярджэнні найяснейшых продкаў нашых каралёў Польскіх гораду Дзісне нададзеных, і безумоўна зычучы таму гораду ўсеагульных упрыгожанняў, заможнасці і памнажэння, ласкава да просьбы ўзгаданай схіляючыся, усе правы, прывілеі і пацвярджэнні вышэй узгаданыя, у той наш ліст упісаныя, моцай [18] і павагай нашай каралеўскай ва ўсіх пунктах, клаўзулах, параграфях, патрабаваннях на ўсе наступныя часы здавальняем, робім, сцвярджаем і змацоўваем. На што рукой уласнай падпісаўшы, пячатку ВКЛ загадалі прывесіць. Дадзены ў Кракаве, 15 кастрычніка, года панскага 1669, праўлення нашага Польскага першага года. Міхал, кароль. Аляксандр Катовіч, схластык, сакратар і рэгент вялікай канцэлярыі ВКЛ.

Мы тады, кароль, да ўзгаданай просьбы праз паноў-раду і ўраднікаў нашых дворных, ад названых гарадскіх паслоў названага цэлага магістрата і ўсяго горада Дзісны ўнесенай, як слушна і ласкава схіліўшыся і жадаючы, каб шчасліва кіраваліся ўсе мяшчане падданыя нашы сваімі правамі, свабодамі і вольнасцямі, ад найяснейшых продкаў нашых, каралёў іх моццей Польскіх, гораду Дзісне нададзенымі, а перад намі нанова пацверджанымі,

радаваліся і тыя прывілеі і правы магдэбургскія засталіся, іх узгаданы прывілей канфірмацыйны светлай памяці караля яго мосці Міхала ва ўсіх пунктах, параграфях, артыкулах, умовах і клаўзулах, моцай і павагай нашай каралеўскай сцвярджаем, замацоўваем, здавальняем, зацвярджаем і пры цэлай моцы гэта права цэлае і непарушнае навечна захоўваем. На што для лепшай веры ўласнай рукой падпісаўшы, пячатку ВКЛ прывесіць загадалі. Дадзены ў Кракаве, дня 12, месяца сакавіка, 1676, праўлення нашага першага года. Ян, кароль. Міхал Друцкі Пакалінскі, пісар ВКЛ.

А так і мы, Аўгуст, кароль, да інстанцыі рады нашай тую пакорнай просьбы слаўных Пятра Сушчэвіча, бурмістра, Стэфана Міхалавіча Дубіны, пісара, і Габрыеля Крывейкі, лаўніка, мяшчан нашых дзісенскіх, як слушна і ласкава схіліўшыся і жадаючы, каб падчас шчаслівага праўлення ўсе падданья мяшчане нашыя са сваіх праў, свабод і вольнасцей ад найяснейшых продкаў нашых, каралёў іх мосцей Польскіх, гораду Дзісне наданых і праз іх пацверджаных, парадаваліся і тыя прывілеі, права магдэбургскае, вольнасці і наданнем сваім пакідаем, трывалы ўзгаданы прывілей пацвярджалны светлай памяці караля яго мосці Яна Трэцяга, продка нашага, ва ўсіх пунктах, параграфях, артыкулах, умовах, клаўзулах [18 адв.] моцай і павагай нашай каралеўскай сцвярджаем, замацоўваем і каб мяшчане дзісенскія сваім правам магдэбургскім судзіліся і пячаткай гарадской упрывілеяванай, а не войтаўскай, па прыкладзе іншых гарадоў нашых упрывілеяваных усе справы, позы пячаталі ў сваіх вольнасцях за час шчаслівага праўлення нашага ўжываць маглі, па вьяльможных уроджаных старостах і войтах нашых дзісенскіх, каб падданым нашым усім мяшчанам дзісенскім ва ўжыванні тых правоў, прывілеяў, свабод і вольнасцей ад найяснейшых каралёў іх мосцяў продкаў нашых, здаўна таму гораду нададзеных, і ад нас міласціва пацверджаных, ніякіх крыўд і прысудаў чыніць, дамоў, пляцаў, участкаў у горадзе і якія знаходзяцца за парканам, якія не належаць, забіраць, на свой пажытак звяртаць наважыліся. Але з усяго, як былыя продкі іх старосты і войты дзісенскія нашыя прытрымліваліся за ўсімі правамі і вольнасцямі мяшчан дзісенскіх, як найсціплей і непарушна яны захавалі, мець хочам, як мы тое рагыфікуем, змацняем, навечна захоўваем. На што для лепшай веры рукой уласнай падпісаўшыся, пячатку ВКЛ прывесіць загадалі. Дадзены ў Варшаве на сойме вальным шасціднёвым, 29 ліпеня, года панскага 1699, праўлення нашага другога года. Аўгуст, кароль. Месца для пячаткі, прыкладзенай меншай канцылярый. Канчатковая дата як зверху.

*А. Л. Грывянёў***ЛІСТ ЧАЧЭНЦА МАГАМЕТА МУТУШАВА Ў ВІЦЕБСКАЕ
ГУБЕРНСКАЕ ПРАЎЛЕННЕ АД 03.04.1908 Г.**

Фонд 1416 «Віцебскае губернскае праўленне» НГАБ змяшчае шмат розных матэрыялаў як па гісторыі ўстаноў Віцебскай губерні, так і пра службовую і асабістую дзейнасць яе жыхароў — ад простых сялян да вышэйшага кіраўніцтва губерні. Віцебскае губернскае праўленне займалася агульным кіраўніцтвам установамі Віцебскай губерні і падпарадкоўвалася Міністэрству ўнутраных спраў і Міністэрству юстыцыі. Судовыя справы, пасямейныя спісы жыхароў губерні, дазеныя аб замежных падданных, што пражывалі на яе тэрыторыі, — далёка не поўны пералік спраў, якія ёсць у фондзе. Ёсць тут і матэрыялы аб міжнацыянальных зносінах. Не з’яўляюцца рэдкімі дакументы, што сведчаць аб стасунках жыхароў губерні са славянскім насельніцтвам губерняў Цэнтральнай Расіі і жыдамі — як мясцовымі, так і тымі, што пражывалі па-за межамі губерні.

Дакументы аб сувязях жыхароў губерні з жыхарамі Каўказа сустракаюцца рэдка. Адзін з дакументаў фонду распаўядае пра кантакты з чачэнцамі. Ніжэй прадстаўлена заява жыхара слабады Ваздвіжэнская Церскай воласці Магамета Мутушава ў Віцебскае губернскае праўленне ад 3 красавіка 1908 г., якая сведчыць аб магчымасці прызначэння на пасады паліцэйскіх стражнікаў Віцебскай губерні чачэнцаў Церскай воласці [арк. 173–173 адв.]. У аб’яве ад 5 мая 1908 г. Віцебскае губернскае праўленне паведаміла Магамету Мутушаву аб немагчымасці задаволіць яго хадайніцтва па прычыне адсутнасці вольных пасада [арк. 174].

Крыніцы

1. НГАБ. Ф. 1416. Воп. 2. Спр. 22 267.

ДАДАТАК**Ліст Магамета Мутушава ў Віцебскае губернскае праўленне
ад 03.04.1908 г.**

Витебское губернское правление
Жительствующаго в слободе
Воздвиженской Терской Области
Магомета Мутушева

Заявление

Если имеется надобность в требовании людей для состава конной и пешей стражи полицейской в Уездах в Витебской Губернии, то я имею охотников, желающих служить в полицейской страже. Люди будут из Кавказских горцев Терской Области, а именно под названием Чеченцев, как благонадежные молодцы во всех отношениях требования служебных обязанностей, таковые стражники большими партиями находятся в настоящее время во многих Губерниях России. Условие стражников, как они желают и объявили мне, заключается в нижеследующем: проезд по железной дороге от станции Грозной Петровской ветви Владикавказской железной дороги до места требования стражников, жалованье стражнику в месяц двадцать руб., хорчи, помещение, отопление, освещение, ружья и верховая лошадь с кормом, если она потребуется при исполнении служебных обязанностей, все это на счет требователей стражников, т. е. от Казны или же от частных лиц, смотря кем и куда они стражники будут вызваны. В случае надобности в требовании людей адрес мой: на Кавказ Терской Области в слободу Воздвиженскую мне Магомету Мутушеву.

3 апреля 1908 года.

В. М. Корсак

**ТЭСТАМЕНТ ТАМАША КРЫШТАПАВІЧА ПЯДЗЕВІЧА,
АКТЫКАВАНЫ 09.05.1730 г.**

У НГАБ у дакументах Лідскага магістрата за 1706–1785 гг. нами выяўлены тэстамент Тамаша Крыштапавіча Пядзевіча ад 09.05.1730 г.

Пэўную частку лексікі тэстаментаў складаюць запазычанні, большасць якіх паходзіць з лаціны. Лацінізацыя польскай мовы пачынаецца ад моманту ўваходжання Польшчы пад уплыў заходняй лацінскай культуры. Гэтая з’ява ўзмацняецца ў XVI–XVIII стст. Тэксты навуковага і адміністрацыйна-канцэлярскага стыляў даўжэй захоўвалі лацінскія элементы, таму што існавала неабходнасць у адназначнай, універсальнай тэрміналогіі [2, s. 88]. Марыя Рольска піша, што лацінскія элементы прымалі ўдзел у фарміраванні лексічных сродкаў канцэлярскага стылю наступным чынам: яны маглі выкарыстоўвацца ў тэкстах без зменаў арфаграфіі і значэння альбо на падставе лацінскіх каранёў спрыялі ўтварэнню лексічных запазычанняў у польскай мове [2, s. 71].

Знойдзеныя ў гэцце лацінскія запазычанні, таксама як і М. Рольска, падзяляем на дзве групы.

1. Да першай групы адносім лацінізмы, нярэдка скажонныя пісарам, якія прысутнічаюць у тэксце без значных зменаў арфаграфіі і вызначаюцца як іншамоўныя элементы. У тэксце тэстаменту Пядзевіча маем тры прыклады: *post decessum* — пасля смерці, *ab antique* — здаўна, *comparendo personaliter* — стаўшы асабіста.
2. Да другой групы адносім запазычанні з лацінскай мовы, фанетычна, арфаграфічна і граматычна ў рознай ступені адаптаваныя польскай мовай, якія захавалі сваё значэнне.

Пра марфалагічную адаптацыю дзеясловаў сведчыць суфікс — *owa-* (*-uj-*): *leguię* — *legować* (лац. *lego* — распарадзіцца сваёй маёмасцю шляхам тэстаменту), *obliguię* — *obligować* (*obligo* — абавязаць). Пра фанетычную і арфаграфічную адаптацыю слоў сведчыць наступнае: змена *c* → *k*, *t* → *s* (*Kalkulacyi* — лац. *calculatio*), *s* → *sz* (*Mszy* — лац. *missa*), *x* → *ks* (*Refleksyi* — лац. *reflexio*) і інш.

Граматычная адаптацыя лацінізмаў адбывалася праз змену роду і тыпу скланення, таксама канчаткаў назоўнага склону: *kalkulacyi* — ж.р., склан. на —*ja* (лац. *calculatio* — *onis* ‘вылічэнне, рахунак; разважанне’); *legacya* — ж.р., склан. на —*ja* (*legatio* — *onis* ‘запіс’); *refleksyi* — ж.р., склан. на —*ja* (лац. *reflexio* — *onis* ‘адбітак’); *dyspozycya* — ж.р., склан. на —*ja* (лац. *dispositio* — *onis* ‘воля, пастанаўленне’); *summy* — ж.р., склан. на —*a* (лац. *summa* — *ae*); *mszy* — ж.р., склан. на —*a*, аснова на зацвярдзелы зычны (лац. *missa* — *ae*); *testamentu* — м.р., аснова на цвёрды зычны (лац. *testamentum* — *i*); *patronow* — м.р., аснова на цвёрды зычны (лац. *patronus* — ‘абаронца, адвакат’); *mandatow* — м.р., аснова на цвёрды зычны (лац. *mandata* — *ae* ‘распараджэнне’); *akt* — м.р., у мн.л. наз. склону захавалася форма на —*a*, як у лацінскай мове, — *akta* (лац. *acta* — *orum* ‘дакументы, судзібныя кнігі’); *aktora* — м.р., аснова на цвёрды зычны (лац. *actor* — *oris* ‘віноўнік’); *procent* — м.р., аснова на цвёрды зычны (лац. *pro centum* ‘ад ста’); *kosciele* — м.р., аснова на цвёрды зычны, слова запазычана праз старажытначэшскую і старажытнаверхнямецкую мову з лаціны (лац. *castellum* — *i* ‘замак, крэпасць’); *patronek* (*patronka*) — ж.р., аснова на цвёрды зычны, гэта польскае слова, утворанае ад ужо адаптаванага польскай мовай лацінскага назоўніка *patron*; *fant* — м.р., аснова на цвёрды зычны, з нямецкай *bfa*нд ‘фант’, якое ў сваю чаргу запазычана з лацінскага *pannus* — *i* ‘лахман, шмата, адзенне’, менавіта ў блізкім да гэтага значэння слова ўжываецца ў тэксце.

Запазычанні з іншых моў: *talarow* (ням. *taler*), *obligach* (італ. *obbligo* ‘пісьмовае пацвярджэнне пазыкі’), *folwarku* (ням. *vorwerk*), *parafii* (грэч. *paraphyia*), *parafialnym* — польскае слова, утворанае пры дапамозе суфікса —*aln-*, *magdeburskim* — польскае слова, утворанае пры дапамозе суфікса —*sk-* ад назвы нямецкага горада *Magdeburg*.

КРЫНІЦЫ І ЛІТАРАТУРА

1. Dłubisz-Kurczabowa, K. Słownik etymologiczny języka polskiego / K. Dłubisz-Kurczabowa. — Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009. — 658 s.
2. Rolska, M. Elementy łacińskie w stylu urzędowo-kancelaryjnym XVIII wieku (na przykładzie «Księgi miejskiej Częstochowy z lat 1759–1765») / M. Rolska // Studia z filologii polskiej i słowiańskiej XXX, 1993. — S. 69–90.
3. Słownik wyrazów obcych / pod red. Jan Tokarski. — Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1972. — 826 s.
4. Wiśniakowska, L. Słownik wyrazów obcych / L. Wiśniakowska. — Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007. — 1068 s.
5. НГАБ. Ф. 1718. Воп. 1. Стр. 2. Арк. 54–55 адв.

ДАДАТАК

Тэстамент Тамаша Крыштапавіча Пядзевіча ад 09.05.1730 г.

Akt Testamentu przez Tomasza Krzysztofowicza Pjadziewicza, uczynionego roku tysiąc siedymset trzydziestego miesiąca maija dziewiątego dnia.

[Арк. 54] Na urządzie J[ego] Kr[ólewskiej] M[oś]ci magdeburskim mieyskim lidzkim, comparendo personaliter, J[egomości] P[ana] Andrzej Pjadziewicz Testament oycy swego Tomasza Pjadziawicza do akt podał, ktorego słowa następnę. W imie Troycy Przenaświętszey, Boga Oycy, Syna y Ducha Świętego, stań się Jego wola Święta ku wieczney pamięci. Amen. Pamiętaiąc na to, że nic niemasz pewnieyszego, nad śmierć, y że każdy człowiek prędzeyczy późniey dni zycia ukończyć musi. Ja tedy Tomasz Krzysztofowicz Pjadziewicz, stosuiąc się do mandatow naywyższego Pana y Matki Jego Nayswiętszey, przepędziwszy niemało wieku, chociaź będąc na ciele chorym, iednak przy dobrej refleksyi y rozumie zupełnym zostaiąc, chcąc, aby po ustałym zyciu moim niebyło iakowey trudności zonie moiey miłey J[ejmości] P[ani] Padziewiczowey y Panom synom moim y corce, tak onych rozporządzam tą ostatniey woli moiey dyspozycyą. Nayprzed — duszę mą grzeszną w ręce Pana, Bogu Wszzechmogącemu w Troycy S[więtej] Jedynemu y Jego naywyższą moc y opatrność, zaprzyczyną wszystkich Świętych Patronow y Patronek, oddaię. A ciało moje grzeszne, iako z ziemi wyszło, tak też w ziemię ma bydz oddano, y przez miłą zonę moią J[ejmość] P[anią] Teodorę Steckiewiczownę Tomaszowę Pjadziewiczowę y synow moich wedle zwyczaiu chrześciańskiego przy kosciele parafialnym Eyszyskim ze mszami Świętymi ma bydz pogrzebione. Do kosciola Eyszyskiego za pochowanie, światło y msze SS[więte]: złotych czterdziecie. Do kosciola Dubickiego na mszy Święte z[łoty]ch dziesięć y do Nayswiętszey Panny Ostrobramskiej do Wilna złotych dwadziescia. Ktorą [арк. 54, адварот] котора то legacyą moią aby synowie moie I[chmościowie] P[anowie] Andrzej y Bartłomiej Pjadziewiczowie wypłacili,

naymocniey obowiazuię. A co się ściąga do maiątku mego tak ruchomego iako też y ziemnego, aby wczas przyszly między miłą zoną moią a synami memi y corką moią była spokoynność y błogosławieństwo Boga, tak rozporządzam. Ponieważ zeszy oyciec mój Krzysztof Piadzewicz, posiadaiąc dobra tak oyczyste iako też y macierzyste, a szczególnie maiętność Michnokiem y Lubkiszkim, w p[owia]tu Lidzkim, w parafii Eyszyskiej położenie, maiące z poddanemi wieczystemi, ab antique do tych maiętności należącemi, ieszcze za zycia swego uczynił podział tych maiątkow, przeznaczaiąc dla syna swego młodszego, a brata mego rodzonego, Krzysztofa Piadzewicza maiętność Michnokiem z poddanemi wieczystemi Barancykami, Dawidowiczami z ich zonami y dziećmi oboiey płci. Dla mnie, zaś Tomasza, wydzielił folwark Lubkiszkim także z trzema poddanemi, a chociaż ten podział maiątkow nie iest rownym co do swey obszernosci y dobroci, iednak kiedy wypłata summy posagowey dla siostry moiey Maryanny na syna swego młodszego Krzysztofa, włożył, tedy synowie moi J[chmościowie] PP[anowie] Andrzej y Bartłomiej Piadzewiczowie w niczem tego działu poruszać nie wazyli się. Naymocniey zastrzegam y waruię, gdyż taka była wola y chęć zesłego oycia meiego. Co zaś do folwarku mego Lubiszki zwanego, tak oyczystego iako y macierzystego, tak rozporządzam. Nayprzod J[egomości] P[anu] Andreziowi Piadzewiczowi, starszemu synowi memu, zapisuię połowę folwarku mego, Lubiszki zwanego, z dwoma poddanemi wieczystemi Jakubem Mikołaiewiczem y Stanisławem Woyciechowiczem Stankiewiczami, przy którym miła zona moia, a ich matka J[ejmość] P[ani] Teodora Steckiewiczowna Tomaszowa Piadzewiczowa przy wszelkim uszanowaniu y usłudze ma do żywocia zostawać, ktorey połowę ruchomego maiątku mego, iako [ap. 55] iako to złota, srebra, miedzi, cyny, koni, bydła y fant do żywocia y własnego iey rozporządzenia zostawuię. Nad to, ieszcze aby wszelkie swe potrzeby też miła zona moia do żywocia zaspokoić mogła. Dla tego summy, iakie mam na obligach u Pana Prysziąta Talarow bitych dwieście, u Pana Stanisława Ilcewicza Talarow bitych sto dwadzieście y u Pana Woyciecha Jacewicza Talarow bitych dwieście trzydzieście, procent tedy od tey summy do żywocia pobierać będzie miła zona moia J[ejmość] P[ani] Tomaszowa Piadzewiczowa bez żadney przeszkody y kalkulacyi od nikogo. Na co służą u mnie obligi, do rąk miłej zony moiey oddaię. Młodszemu synowi memu J[egomości] P[anu] Bartłomiejowi Piadzewiczowi przeznaczam y zapisuię drugą połowę tegoż folwarku, Lubkiszkim zwanego, z poddanym Tomaszem Fiedorowiczem y pustosz, gdzie mieszkał zbiegły poddany Jerzy Drahol, — corce mey J[ejmości] P[ani] Maryannie Piadzewiczownie, z pierwszą zoną moią splotzoney, a terazniejszey Kazimierzowey Wołochowiczowey, niedopłaconego posagu Talarow bitych sto, synowie moi J[chmościowie] PP[anowie] Andrzej y Bartłomiej, uzyskawszy od J[egomości] P[ana] Jerzego Sągnia, opłacą. *Post decessum* miłej zony moiey J[ejmości] P[ani] Piadzewiczowey summy, iakie zostaią pod Jey do żywociem, po zgonie oney przeznaczam y leguię wnukom moim, mianowicie, Wiktoremu, Janowi y Antoniemu Piadzewiczowi, synom Andrzeia, Talarow bitych trzysta, a Macieiowi y Ignacemu, synom Bartłomieia,

Talarow dwieście y corce jego Judycie Talarow bitych piędziesiąt. Kończąc tedy ostatniej woli moiey Testamentową dyspozycyą długow żadnych niezostawię. Zonie moiey [арк 55, адварот] moiey miłey J[е]моści] pani Pjadziewiczowey za opiekuna uprosiłem W[ielmożnego] J[е]гомоści] P[ana] Kuncewicza, sędziego ziemskiego lidzkiego. Zegnám miłą małżąkę moią. Zegnám y błogosławię synow y wnukow moich, obliguiąc, aby duszy mey grzeszney niezapominali. Do ktorego Testamentu, ostatniej dyspozycyi przy, podpisie mym uprosiłem I[chmościów] PP[anow] pieczętarzow. Pisan roku tysiąc siedymset dwudziestego dziewiętego miesiąca marca trzynastego dnia. U tego Testamentu podpisy rąk aktora y pieczętarzow temi słowy. Tomasz Krzysztofowicz Pjadziewicz. Proszony pieczętarz od J[е]гомоści] P[ana] Tomasza Krzysztofowicza Pjadziewicza do tego Testamentu popisuię Stanisław Kamieński. Proszony za pieczętarza podpisuię Jan Ilcewicz. Jako proszony za pieczętarza podpisałem się Andrzej Sagni. Takowy Testament za podaniem onego do akt przez wyż wyrażoną osobę iest do xiąg magdeburgskich lidzkich spraw wieczystych przyięty y wpisany [5].

ПЕРАКЛАД

Акт тэстамента Тамаша Крыштапавіча Пядзевіча, складзены ў годзе тысяча семсот трыццатым, месяца мая, дзевятага дня.

[Арк. 54] На судзе Яго Каралеўскай Мосці магдэбургскім мейскім лідскім, стаўшы асабіста, Андрэй Пядзевіч тэстамент бацькі свайго Тамаша Пядзвіча да актаў падаў, змест якога наступны. У імя Троіцы найсвяцейшай, Бога Айца, Сына і Духа Святога, няхай будзе воля Яго святая на вечную памяць. Амінь. Памятаючы пра тое, што нічога не маеш больш пэўнага, чым смерць, і што кожны чалавек раней ці пазней дні жыцця закончыць мусіць. Тады я, Тамаш Крыштапавіч Пядзевіч, падпарадкоўваючыся загадам найвысшага Госпада і Маці Яго найсвяцейшай, пражыўшы нямала часу, хаця целам хворы, аднак застаючыся пры добрым разважанні і поўным розуме, жадаючы, каб пасля доўгага жыцця майго не было ніякіх цяжкасцей жонцы маёй мілай яе мосці Пядзевічавай і панам сынам і дачцэ, так для ніх вызначаю гэтым апошняй волі маёй распараджэннем. Першая справа — душу маю грэшную ў рукі Госпаду Богу Усемагутнаму ў Тройцы Святой Аднаму, у Яго найвышэйшую магутнасць і вышэйшую волю, пры заступніцтве ўсіх Святых Патронаў і Патронаў, аддаю. А цела маё грэшнае, як з зямлі выйшла, так таксама ў зямлю вернута павінна быць, і мілай жонкай маёй яе мосцо паняй Гэадорай Стацкевічаўнай Тамашовай Пядзевічавай і сынамі маімі паводле хрысціянскага звычаю пры касцёле парафіяльным Эйшыскім з імшамі святымі павінна быць пахавана. Да касцёла Эйшыскага за пахаванне, свечкі і святыя імшы сорок золотых. Да касцёла Дубіцкага на святыя імшы дзесяць золотых і да найсвяцейшай Дзевы Вострабрамскай да Вільні золотых дваццаць. Такім [арк. 54, адв.] завяшчальным запісам маім, каб сыны маі іх мосці

паны Андрэй і Бартламей Пядзевічы выплацілі, моцна абавязваю. А што да тычыцца маёмасці маёй як рухомай, так і нерухомай, каб у будучым паміж мілай жонкай маёй і сынамі маімі і дачкой быў спакой і блаславенне Бога, так вызначаю. Паколькі памерлы бацька мой Крыштап Пядзевіч, валодаючы маёмасцю бацькі і маці, а асабліва маёмасцю Міхнокем і Любкішкі, якая знаходзіцца ў павеце Лідскім, у парафіі Эйшыскай з падданымі вечнымі, якія здаўна да той маёмасці належаць, яшчэ пры жыцці сваім зрабіў падзел гэтых маёнткаў, прызначаючы для сына свайго малодшага, брата майго роднага, Крыштапа Пядзевіча маёмасць Міхнокем з падданымі вечнымі Бараньчыкамі, Давідовічамі з іх жонкамі і дзецьмі абодвух палоў. Мне ж, Тамашу, выдзяліў фальварак Лубкішкі таксама з трыма падданымі, а хоць падзел гэтай маёмасці няроўны па сваёй велічыні і вартасці, але калі выплату сумы пасагавай для сястры маёй Марыянны сыну свайму малодшаму Крыштапу прызначыў, тады сыны маі іх мосці паны Андрэй і Бартламей Пядзевічы ніякім спосабам гэтага падзелу парушыць не асмелваліся. Наймоцней агаворваю і абумоўліваю, калі ж такая была воля і жаданне памерлага бацькі майго. Што тычыцца фальварка майго з назваю Лубішкі, ад бацькі і маці, так вызначаю. Найперш яго мосці пану Андрэю Пядзевічу, старэйшаму сыну майму, запісваю палову фальварка майго, названага Лубішкі, з двума падданымі вечнымі Якубам Мікалаевічам і Станіславам Войцахавічам Станкевічамі, пры якім мілая жонка мая, а іх маці яе мосць пані Тэадора Стацкевічаўна Тамашова Пядзевічава пры вялікім шанаванні і ласках павінна да канца жыцця заставацца, якой палову рухомай маёмасці маёй, як [арк. 55] як то золата, срэбра, медзі, цынку, каней, быдла і цэнных рэчаў да канца жыцця і ўласнага яе распараджэння пакідаю. Больш таго, каб усе свае запатрабаванні тая ж мілая жонка мая да канца жыцця заспакоіць магла. Таму сумы, якія маю на распісках у пана Прышнента талераў бітых двесце, у пана Станіслава Ільцэвіча талераў бітых сто дваццаць і ў пана Войцаха Яцэвіча талераў бітых двесце трыццаць, тады працэнт ад гэтай сумы да канца жыцця браць будзе мілая мая жонка еймосць Тамашова Пядзевічава без ніякай перашкоды і разлікаў ні ад каго. Для гэтага служаць у мяне распіскі, у рукі мілай жонкі маёй перадаю. Малодшаму сыну майму яго мосці Бартламею Пядзевічу прызначаю і запісваю другую палову таго ж фальварка, названага Лубкішкі, з падданым Тамашам Федаровічам і пустыр, дзе жыў збеглы падданы Юры Драхоль, — дачцэ маёй яе мосці пані Марыянне Пядзевічаўне, ад першай жонкі маёй народжанай, а цяперашняй Казіміравай Валахавічовай, недаплачанага пасагу талераў бітых сто, сыны маі іх мосці Андрэй і Бартламей, атрымаўшы ад яго мосці Юрыя Сагня, заплацяць. Пасля смерці мілай жонкі маёй яе мосці Пядзевічавай сумы, якія застаюцца ёй да канца жыцця, пасля смерці яе прызначаю і завяшчаю ўнукам маім, а менавіта Віктару, Яну і Антону Пядзевічам, сынам Андрэя, талераў бітых трыста, а Мацею і Ігнату, сынам Бартламея, талераў двесце і дачцэ яго Юдыце талераў бітых пяцьдзсят. Сканчаючы тады апошняя волі маёй тэстаментавае распараджэнне,

даўгоў ніякіх не пакідаю. Жонцы маёй [арк 55, адв.] маёй мілай яе моці пани Пядзевічавай за апекуна я папрасіў вяльможнага яго моці пана Кунцэвіча, судзю земскага лідскага. Развітваюся з мілай жонкай маёй. Развітваюся і бласлаўляю сыноў і ўнукаў маіх, абавязваючы, каб душы маёй грэшнай не забывалі. Да гэтага тэстаменту, апошняга распараджэння, пры подпісу маім запрошаны іх моці паны пячатары. Пісан у годзе тысяча семсот дваццаць дзевятым, месяца сакавіка, трынаццатага дня. У тым тэстаменце подпісы рук завяшчальніка і пячатараў гэтымі словамі. Тамаш Крыштапавіч Пядзевіч. Запрошаны за пячатара ад яго моці Тамаша Крыштапавіча Пядзевіча да гэтага тэстаменту падпісваецца Станіслаў Каменскі. Запрошаны за пячатара падпісваецца Ян Ільцэвіч. Як запрошаны за пячатара падпісаўся Андрэй Сагні. Гэты тэстамент, які пададзены да актаў вышэйзгаданай асобай, да кніг магдэбургскіх лідскіх, спраў вечных прыняты і ўпісаны.

В. М. Лебедзева

СВЯТАР ХВЕДАР ЖУДРО І СТРАКАПЫТАЎСКІ МЯЦЕЖ 1919 г. У ГОМЕЛІ ¹

Асоба святара і асветніка Хведара Жудро вядома даследчыкам, асабліва тым, хто займаецца рэлігійнай гісторыяй і краязнаўствам. Ён быў прадстаўніком генерацыі інтэлігентаў-універсалаў канца XIX – пачатку XX ст., якія сумяшчалі прафесійную, грамадскую і навукова-даследчыцкую справу.

«Энцыклапедыя гісторыі Беларусі» прэзентуе Хв. Жудро як царкоўнага дзеяча і гісторыка [3]. Патомны святар (як дзед і бацька), ён быў ураджэнцам вёскі Кузьмінічы сучаснага Добрушкага раёна ² (нар. у 1864 г.), скончыў Магілёўскую, а затым (у 1889 г.) — Санкт-Пецярбургскую духоўную семінарыю, пасля чаго вярнуўся на радзіму,

¹ Дадзеная публікацыя з'яўляецца працягам станючай традыцыі даследавання біяграфіі і навуковай спадчыны царкоўнага гісторыка Хведара Андрэевіча Жудро, якая была распачата беларускім даследчыкам З. Л. Яцкевічам і дасягнула сталасці ў яго артыкуле «Забыты гісторык праваслаўнай царквы», надрукаваным у 1-м выпуску «Архіварыуса» за 2001 г. Гл. таксама сумесную публікацыю Ю. М. Снапкоўскага і З. Л. Яцкевіча ў раздзеле «Хроніка і бібліяграфія» цяперашняга выпуска «Архіварыуса». — *Рэд.*

² У «Энцыклапедыі гісторыі Беларусі» памылкова ўказаны Кармянскі раён. Кузьмінічы знаходзіліся ў былым Гомельскім павеце, бліз вёскі Карма, вядомай знаходжаннем мошчаў Іаана Кармянскага. Сучасны раённы цэнтр Карма ўваходзіў тым часам у Рагачоўскі павет.

у тагачасную Магілёўскую губерню. Атрыманая ў сталіцы адукацыя і грамадзянскае пачуццё дазволілі яму паспяхова спалучаць пастырскую дзейнасць з педагагічнай, грамадскай і навуковай. У 1892–1898 гг. Хв. Жудро выкладае ў Магілёўскай духоўнай семінарыі і Магілёўскім жаночым вучылішчы духоўнага ведамства, адначасова рэдагуе «Магілёўскія епархіяльныя ведамасці», на старонках якіх надрукаваў нарысы па гісторыі канфесійных устаноў Магілёўскай губерніі, артыкулы пра мясцовых епіскапаў. З 1897 г. Хв. Жудро цесна супрацоўнічае з Е. Р. Раманавым, становіцца правадзейным сябрам створанай пад кіраўніцтвам апошняга камісіі па ўладкаванні будучага Магілёўскага царкоўна-археалагічнага музея.

З 1899 г. лёс Хв. Жудро звязаны з Гомелем, дзе ён працуе выкладчыкам Закону Божага ў Гомельскай мужчынскай і жаночай гімназіях і нясе абавязкі святара, а ў 1914 г. становіцца протаіерэем. Даследчык біяграфіі Хв. Жудро З. Л. Яцкевіч адзначае, што гомельскі перыяд стаў найбольш плённым у навуковых вышуках святара, у выніку чаго пабачылі свет больш за 10 публікацый, у тым ліку сумесная са З. І. Даўгялам і І. А. Сербавым праца «Город Гомель», якая ўвайшла ў скарбніцу краязнаўства [4].

Уведзеныя ў навуковае выкарыстанне звесткі пра Хв. Жудро скончваюцца 1915 годам, а інфармацыя аб яго далейшым лёсе губляецца. Дагэтуль застаюцца невядомымі дата і месца яго смерці.

Падчас працы над матэрыяламі, звязанымі з палітычнай гісторыяй Гомельшчыны пачатку ХХ ст., аўтару дадзенай публікацыі пашанцавала натрапіць у фондзе «Гомельскі Рэвалюцыйны трыбунал» Дзяржаўнага архіва Гомельскай вобласці (ДАГВ) на следчую справу па абвінавачванні святара Хведара Жудро ў дачыненні да «стракапытаўскага мяцяжу», што адбыўся ў Гомелі ў сакавіку 1919 г. [1]. Як і ўсе справы, заведзеныя Рэвалюцыйным трыбуналам з гэтай нагоды, справа Хв. Жудро невялікага аб'ёму, змяшчае ўсяго 6 дакументаў на 8 аркушах. Але пры такім невялікім аб'ёме следчая справа дазваляе не толькі рэканструяваць важны эпізод з біяграфіі Хв. Жудро, але і высветліць некаторыя яго светапоглядныя і ідэйна-палітычныя арыентацыі. Матэрыялы таксама дазваляюць прасачыць лёс і палітычную самаідэнтыфікацыю рэлігійнай інтэлігенцыі³ ў паслякастрычніцкі перыяд⁴.

Як вядома, «стракапытаўскі мяцеж» ўзнялі палкі 2-й брыгады 8-й стралковай дывізіі Чырвонай Арміі, якія пакінулі савецка-ўкраінскі фронт пад Калінкавічамі і на пяць дзён захапілі Гомель,

³ Маецца на ўвазе праваслаўнае духавенства. — *Рэд.*

⁴ На наш погляд, выпадак са святаром Хв. Жудро ўяўляе сабой толькі прыватную з'яву, якую нельга лічыць тыповай і, тым больш, беспадстаўна ўніверсалаваць яе да ўзроўню «рэлігійнай інтэлігенцыі». — *Рэд.*

ліквідаваўшы ў ім Савецкую ўладу. На чале мяцежнікаў паўстаў Палескі паўстанцкі камітэт, які паспрабаваў надаць гомельскаму выступленню агульнарасійскі характар.

Маладаследаванай на сённяшні дзень з'яўляецца праблема стаўлення да паўстання мясцовага насельніцтва і грамадскасці, хаця можна канстатаваць, што частка з іх паставілася да антыбальшавіцкіх сіл са спакуваннем і надзеямі на змену ўлады не толькі ў Гомелі, але і ва ўсёй краіне. Найбольш актыўна падтрымалі паўстанцаў службоўцы гомельскага чыгуначнага вузла, якія дазволілі размясціць штаб паўстання на станцыі «Гомель-Палескі». З паказанняў сведак падзей вынікае, што 26 сакавіка 1919 г., на трэці дзень пасля заняцця Гомеля паўстанцамі, службоўцамі кіраўніцтва гомельскага вузла быў замоўлены малебен «о низвержении большевиков», пасля якога быў скліканы шматлюдны мітынг у падтрымку паўстанцаў і лозунга Устаноўчага сходу [2, арк. 139].

Як высвятляецца з дакументаў ДАГВ, малебен адбыўся ў былой Аляксандраўскай царкве пры Гомельскай мужчынскай гімназіі і адслужаны ён быў якраз айцом Хв. Жудро.

Падзеі развіваліся імкліва і не на карысць паўстанцаў: 29 сакавіка Гомель быў заняты Чырвонай Арміяй, а з пачатку красавіка ў ім пачала дзейнічаць спецыяльная следчая камісія і вызны рэвалюцыйнага трыбунал Заходняга фронту па расследаванні падзей «контррэвалюцыйнага мяцяжу». Тады ж былі праведзены шматлікія арышты асоб, што мелі дачыненне да згаданых падзей.

З дакументаў вынікае, што святар Хв. Жудро вызной сесіяй рэвалюцыйнага трыбунала 12 мая 1919 г. быў асуджаны да зняволення ў Гомельскім выпраўленчым доме на папулярны на той час тэрмін «да сканчэння грамадзянскай вайны». Прысуд уступіў у сілу неадкладна, але ўмовы зняволення не былі празмерна жорсткімі — па прычыне «адсутнасці належнага штату супрацоўнікаў» святару было даручана выдзенне канцылярскіх спраў, а стаўленне да яго з боку карнай адміністрацыі было даволі прыхільным.

Праць пяць месяцаў у Выпраўленчым доме пачала працаваць спецыяльная камісія па «разгрузцы месц зняволення», задачай якой быў перагляд прысудаў, найперш з мэтай замены зняволення для асуджаных чырвонаармейцаў адпраўкай на недалёкі польскі фронт. Падчас работы камісіі было ўзнята пытанне аб амністыі для святара Хв. Жудро, прычым зацікаўленаць, як вынікае з дакументаў, выказаў не толькі сам зняволены, але і мясцовыя карныя структуры. З ініцыятывай вызвалення Хв. Жудро звязаны і змешчаны ў следчай справе комплекс дакументаў.

Найбольшую каштоўнасць і інфарматыўнасць прадстаўляе ўласнаручная заява зняволенага на імя губернскага камісара юстыцыі, у якой выкладзены важныя факты аўтабіяграфічнага і гісторыка-

краязнаўчага характару, якія датычацца розных падзей у Гомелі пачатку ХХ ст.

Матэрыялы справы даюць таксама ўяўленне аб працэсуальным баку савецкай судавытворчасці пачатковага перыяду.

Дакументы ўключаны ў справу і пранумараваны ў парадку, не адпавядаючым храналогіі, таму пры публікацыі гэты парадак адноўлены. Стыль дакументаў захаваны, скарачэнні раскрыты ў квадратных дужках. Да дакументаў складзены загаловкі.

КРЫНІЦЫ І ЛІТАРАТУРА

1. Дзяржаўны архіў Гомельскай вобласці. Ф. 100 (Гомельскі Рэвалюцыйны трыбунал). Воп. 1. Спр. 598. Дело Гомельского губернского революционного трибунала по обвинению Жудро Федора в служении молебна во время Стрекопытовского мятежа.
2. Расійскі дзяржаўны архіў сацыяльна-палітычнай гісторыі. Ф. 17 (Цэнтральны камітэт РКП(б), Бюро сакратарыята). Воп. 84. Спр. 17. Пісьмо, даклады і тлумачальная запіска прадстаўніка ЦК РКП(б) аб прычынах мяцяжу ў Гомелі з матэрыяламі.
3. Яцкевіч, З. Жудро Хведар Андрэевіч // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. — Мінск : БелЭн, 1996. — Т. 3. — С. 372.
4. Яцкевіч, Зм. Л. Хведар Жудро і Гомель // Гомельшчына. Старонкі мінулага : нарысы. — Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 1996. — Вып. 2. — С. 54–56.
- 5.

ДАДАТАК

Дело Гомельского губернского революционного трибунала по обвинению Жудро Федора в служении молебна во время Стрекопытовского мятежа ⁵

№ 1

1919 г. верасня 7. — Заява аб датэрміновым вызваленні зняволенага ў Гомельскім выпраўленчым доме святара Хв. Жудро гомельскаму губернскаму камісару юстыцыі.

Тов[арищу] Комиссару Юстиции ⁶

Заключенного в Гомельском
Исправительном Доме
Федора Жудро (священника)

⁵ ДАГВ. Ф. 100. Воп. 1. Спр. 598.

⁶ Пасаду губернскага камісара юстыцыі займаў Гухман.

Заявление

Выездной сессией Реввоентрибунала Западного фронта 12-го мая сего года я, за совершение молебна во время Стрекопытовского мятежа в бывшей гимназической церкви для служащих Управления Полесских жел[езных] дор[ог], осужден к заключению в Исправительном Доме до конца гражданской войны.

Ни по складу своих убеждений, ни по своим действиям я не принадлежал и не принадлежу к противникам революции. Знакомый с социалистической литературой еще со школьной скамьи, я ясно видел, что непреложные законы человеческого развития ведут к крушению капиталистического строя и утверждению социализма. Принадлежа как законоучитель гимназии, никогда не имевший недвижимой собственности, к промежуточной группе в классовой борьбе, я в своей учительской среде неоднократно указывал, что интеллигенция должна стать на сторону пролетариата и не бежать за колесницей капитализма.

Убеждениям моим соответствовала и линия моего поведения. В течение 20 лет службы в гимназии я всегда был в оппозиции господствовавшему течению. Свободный от религиозного и национального шовинизма, а также от классовых и сословных предубеждений, я был на стороне тех, для кого старым режимом ставились рогатки на пороге школы. С такими «перлами» прежней школы, как циркуляры о «кухаркиных детях» и процентной норме, я считал своим долгом, как член педагогического совета, всячески бороться. В гимназии с разнородным и разнонациональным составом учащихся мои усилия направлены были к уничтожению всякого антагонизма между ними, за что на меня сыпались иногда и угрозы, и инсинуации. Следствием моей школьной политики было то, что меня учащиеся со времени революции выбирали в члены-сотрудники своих организаций. Мое приветствие учащейся молодежи при открытии «Дома юности» было напечатано в ученической газете «Пробуждение».

Школьной политике, так сказать, будничного характера соответствовало и мое поведение в дни общественного подъема. Когда начались школьные забастовки и петиции с 1905 г., я был на стороне учащихся, и на многочисленных и бурных собраниях педагогов и родителей подавал голос за удовлетворение ученических требований и изменение школьного режима. За эти мои выступления имя мое в черносотенной газете «Вече» было пронесено яко зло, как «развратителя юношества» и «шабес-гой»⁷. — Когда в Гомеле началась полоса погромов и появилась черносотенная прокламация о

⁷ Шабес-гой (іўр. «суботні гой») — чалавек нежыдоўскага паходжання, наняты артадаксальнымі жыдамі для працы ў шабат (суботу), калі самі яны не могуць рабіць адпаведныя справы з нагоды ўласных веравызнаўчых меркаванняў. У пераносным сэнсе — любы паслугач жыдоў. Тэрмін выкарыстоўваўся рускімі шавіністамі для

необходимости разгромить дома некоторых революционных деятелей 1905 г., я отправился к тогдашнему полицмейстеру и просил оградить дома поименованных лиц в прокламации от разгрома, особенно одного врача, арестованного за железнодорожную забастовку; разгрома не было; но от чинов полиции пришлось выслушать по моему адресу довольно «приятных комплиментов». Когда пред выборами во вторую Думу были арестованы более сознательные крестьяне из уезда и заперты в подвал уездной полиции, я отправился к Исправнику хлопотать об освобождении своих земляков — крестьян села Кузьминич и с усилием и неприятностями для себя имел успех. Вообще мое отношение к крестьянству было самое благожелательное; земляки мои хорошо знают мою квартиру и часто обращаются ко мне за советами. Целые десятки и сотни их могли бы засвидетельствовать обо мне, как о человеке, всегда готовом помочь им в их нуждах в период прежнего для них бесправья.

С 1905 г. за мной установилась в городе определенная репутация человека либерального, передового. Поэтому я был выбран от учительства делегатом на первое революционное собрание уезда 20 марта 1917 г., был членом первой революционной Думы в Гомеле по учительскому списку. Будучи беспартийным, я почти всегда голосовал с крайней левой здесь. С утверждением в Гомеле Советской Власти я был выбран членом коллегии б[ывшей] гимназии, а с уничтожением в школах религиозного обучения — учителем русского языка. По закрытии на время школ я был принят на Советскую службу помощником заведующего похоронным отделом.

Все изложенное показывает, что я не был контрреволюционером.

Что касается совершенного мною молебна, то признаю свой проступок, но прошу принять во внимание смягчающие мою вину обстоятельства. Инициатором этого молебна я не был. Мысль о молебне явилась у служащих, когда они собрались на митинг. Я был в канцелярии гимназии, где помещается и Управление, куда, т. е. в канцелярию, я заходил ежедневно, ко мне явился человек 15–20 и вызвали служить молебен. Когда я дошел до лестницы, ведущей на второй этаж и в церковь, меня обступила возбужденная толпа, взяла под руки и повели в церковь, в которой уже было много служащих Управления. Я попал в водоворот толпы, поддался массовому настроению и совершил молебен — обычный. Перед молебном я сказал несколько слов, призвав богомольцев к терпеливому несению креста и следованию за Христом, исполнением его заповеди о любви к ближнему (была крестопоклонная неделя). Ничего о Советской Власти я не говорил и никакого сочувствия мятежникам не выражал.

Прошу Вас, тов[арищ] Комиссар, принять во внимание мое прошлое, смягчающие мою вину обстоятельства, а также бедственное положение моей семьи, лишившейся единственного для нея работника, и освободить меня досрочно, признав достаточным наказанием пятимесячное заключение в Исправдоме.

С своей стороны заявляю, что я не только не буду (да и не был) противником Советской Власти, но и готов остаток сил своих (мне 55 лет) отдать на служение ей работой в военном госпитале, к какой я окажусь способным (практически с уходом за больными и ранеными я знаком).

За мою лояльность к Советской Власти и безвредность для нея даны письменные ручательства тов[арищей] коммунистов Никитина-Нехамкина⁸, Сырцова, Антонова, Куца и Гуци, приложенные к прежним моим просьбам.

Федор Жудро

1919

7 сентября.

Арк. 7–8. Рукаписны.

№ 2

1919 г. верасня 28. — Даведка часова займаючага пасаду загадчыка Гомельскага выпраўленчага дома загадчыку карнага аддзела Гомельскага губернскага камісарыята юстыцыі аб паводзінах зняволенага Хв. Жудро.

СПРАВКА. Податель настоящего прошения Федор Жудро, осужденный выездной сессией Реввоентриба Западного фронта 12 мая с[его] г[ода] к заключению в Исправительном Доме до конца гражданской войны, за время содержания его в Исправдоме поведения хорошего, ни в чем предосудительном не замечался и возлагаемые на него канцелярские работы, за неимением положенного штата канцелярских сотрудников, выполняет добросовестно.

28 сентября 1919 г.

Вр[еменно] и[сполняющий] д[олжность] Зависправдомом *Егоров*.

Заведывающему Карательным Отделом Гомельского Губкомюста

Предоставляется на рассмотрение.

Вр[еменно] и[сполняющий] д[олжность] Зависправдомом *Егоров*⁹.

Арк. 1–1 адв. Рукаписны.

⁸ Няхамкін — перад мяцязом начальнік Гомельскай павятовай міліцыі, а пасля мяцязу — начальнік аддзела губернскай ЧК. Астатнія прозвішчы невядомы.

⁹ На рагу дакумента стаіць рэзалюцыя чырвоным атрамэнтам: «Предложить караг[ельному] отделу ходатайствовать перед Ревтриб[уналом] о досрочном услов-

№ 3

1919 г. кастрычніка 15. — Адносіна карнага адзела Гомельскага губернскага камісарыята юстыцыі ў Гомельскі губернскі рэвалюцыйны трыбунал аб датэрміновым вызваленні з Гомельскага выпраўленчага дома Ул. Міхайлава, Хв. Жудро, В. Міхеева, М. Іванова, Ул. Астаньковіча і І. Бусяцкага.

Р. С. Ф. С. Р.

Карательный Отдел
Гомельского Губернского
Комиссариата Юстиции

15 Октября 1919 г.

№ 2638

Губ[ернский] г[ород] Гомель

В Гомельский Губернский Революционный Трибунал

Гомельский Губернский Карательный Отдел на основании постановления Народного Комиссариата Юстиции о досрочном освобождении, опубликованого в № 85 Собр[ания] Указ[аний] и Распоряжений Рабочего и Крестьянского Правительства, и резолюции Заведующего Отделом Юстиции гор[ода] Гомеля и губернии от 2 октября с[его] г[ода], предоставляя при сем заявлении содержащихся в Гомельском Исправительном Доме заключенных: Михайлова Владимира, Жудро Федора, Виктора Михеева, Михаила Иванова, Владимира Останьковича¹⁰ и Ивана Бусяцкого, настоящим возбуждает ходатайство пред Губернским Трибуналом о досрочном условном их освобождении по следующим основаниям:

1) Все означенные лица осуждены, как участники бывшего в гор[оде] Гомеле в марте месяце с[его] г[ода] так называемого Стрекопытовского мятежа, и понесли суровые кары только потому, что дела об них разбирались одним из первых, тогда когда еще живо было воспоминание о тяжелых жертвах, понесенных в дни мятежа Советской властью и не было еще места для спокойного и объективного суждения о причастности всех привлеченных к этому делу лиц.

Все дальнейшие процессы аналогичного характера кончались в большинстве либо полным оправданием, либо условным осуждением.

ном освобождении. 12.X.[19]19. [подпіс неразборлівы]; папярэк тэксту напісана алоўкам: «К делам разгрузочной Комиссии».

¹⁰ Астаньковіч Уладзімір Міхайлавіч — кандыдат праў, зяць Хведара Жудро, быў жанаты з яго старэйшай дачкой Нінай (НГАБ. Ф. 2301. Воп. 1. Спр. 693. Арк. 79). — Рэд.

2) К указанным заключенным не была своевременно применена амнистия 1-го мая, на основании которой все они подлежали полному освобождению, так как они не являются ни главными зачинщиками, ни организаторами мятежа, а были вовлечены в него ходом событий и с течением обстоятельств.

3) За время пребывания своего в Гомельском Исправительном Доме все указанные осужденные, будучи привлеченными к работам канцелярии Исправдома, проявили любовь и преданность к порученному им делу, которое они своим опытом и знанием поставили на небывалую высоту.

Наблюдая их ежедневно за работой в канцелярии и часто беседуя с ними по различным вопросам бытового и политического характера, Карательный Отдел имел полную возможность убедиться в их совершенной преданности и лояльности Советской власти, которой они готовы служить и будут полезны на любом поприще.

4) Все указанные лица по своему социальному положению несомненно принадлежат к классу трудящихся, а некоторые из них — либо по происхождению, либо сами крестьяне.

По всем означенным данным, Карательный Отдел считает себя обязанным воспользоваться предоставленным ему правом и просит Губревтрибунал ходатайство заключенных: Жудро, Бусяцкого, Останькевича, Михайлова, Иванова и Михеева об их досрочном условном освобождении удовлетворить.

Заведывающий Карательным Отделом *М. Аринштейн*

Арк. 4. Машинописны.

№ 4

1919 г. кастрычніка 25. — Пастанова Асоба-Надзвычайнай камісіі па разгрузцы месцаў зняволення Гомельскага павета аб датэрміновым вызваленні ўдзельніка Стракапытаўскага мяцяжу Хв. Жудро з Гомельскага выпраўленчага дома.

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

1919 года октября 25 дня Особо-Чрезвычайная Комиссия по разгрузке мест заключения Гомельского уезда в составе: Председательствующего т[оварища] Володько¹¹ и членов т[оварища] Леонюка и т[оварища] Гухмана, рассмотрев дело по обвинению Федора Жудро, осужденного Военно-революционным трибуналом в контрреволюционной деятельности, выразившейся в том, что во время Стрекопытовского мятежа он по требованию мятежных банд служил молебн, и, принимая во внимание его преклонный возраст 55 лет, а также его чисто пассивную роль в преступлении, в коем он

¹¹ Валадзько Антон — адзін з лідэраў гомельскіх бальшавікоў, у дні мяцяжу замяняў адсутнага М. Хатаевіча на пасадзе старшыні Палескага камітэта РКП(б).

обвиняется, а также и то, что в молебне он также, как и в слове своем, политического момента совершенно не касался, постановила: Федора Жудро досрочно освободить.

Председатель *Володько*

Члены *Леонюк, Гужман*.

Надписанному «Осужденному Военным Революционным Трибуналом до конца гражданской войны» верить ¹².

Арк. 2. Рукапісны.

№ 5

1919 г. кастрычніка 30. — Адносіна карнага аддзела Гомельскага губернскага камісарыята юстыцыі ў Гомельскі губернскі рэвалюцыйны трыбунал аб разглядзе хадайніцтва аб датэрміновым вызваленні з Гомельскага выпраўленчага дома *М. Іванова, В. Міхеева, Ул. Міхайлава і Ул. Астаньковіча*.

Р.С.Ф.С.Р.

В Гомельский ревтрибунал

Карательный отдел
Гомельского губернского
Комиссариата юстиции

30 окт[ября] 1919 г.

Гомельский губернский карательный отдел в дополнение к отношению от 15 сего месяца за № 2638 настоящим ставит в известность Ревтрибунал, что вследствие организовавшегося в Гомеле Военно-Революционного трибунала, в таковом находятся ходатайства Каротдела о досрочном условном освобождении заключенных Жудро и Бусяцкого, как осужденных выездной сессией Военно-Революционного Трибунала.

Посему Карательный отдел просит Ревтрибунал принять к своему рассмотрению ходатайства о досрочно-условном освобождении только 4-х заключенных: *Иванова, Михеева, Михайлова и Останьковича*.

Арк. 5. Машынапісны.

№ 6

Прамова святара Хв. Жудро падчас набажэнства ў дзень Пакрова Божай Маці ¹³.

¹² На верхнім полі дакумента стаіць паметка: «исполнено 31.X.–[19]19 года».

¹³ Пакроў Божай Маці святкуецца Рускай праваслаўнай царквой 1 кастрычніка па юліянскаму календару. — *Рэд.*

Слово, произнесенное Жудро молящимся в день Покрова Пресвятой Богородицы, во время совершенного им богослужения с разрешения Карательного Отдела.

Когда И[исус] Христос посетил в Вифиани ¹⁴ преданное ему семейство Лазаря и сестер его Марфу и Марию, то одна из сестер, Марфа, стала хлопотать, как бы лучше принять высокого гостя, а другая, Мария, села у ног Христа и слушала учение Его. Марфа, видя, что сестра ее не помогает ей в хлопотах, обратилась к Спасителю как бы с жалобой на сестру: «Или тебе нужды нет, что сестра моя одну меня оставила служить. Скажи ей, чтобы помогла мне» ¹⁵. Христос отвечает: «Марфа, Марфа, ты заботишься и суетишься о многом, а одно только нужно. Мария избрала благовую часть, которая не отнимется у нея» ¹⁶. Часто ответ Христа Марфе толкуют так, что Христос здесь запретил всякие земные заботы и велел думать и заботиться только о небесном.

Поэтому другие люди упрекают христианство в том, что оно совершенно забывает о земном устройении. Но такие суждения не верны. Христос своими словами указал, что кроме мира земного есть в величайшей степени важный мир — вечный, духовный. Земное же устройство, пока мы здесь, на земле, нисколько не запрещено, ибо знает он, что мы в этом нуждаемся и прожить не можем без него.

Куда же в этом отношении направляет нас христианство? Вспомните, как Христос относился к неравномерному распределению благ земных: «Горе вам, богатые, горе вам, пресыщенные! Богатство есть сеть для хотящего войти в Царство Христово. Скорее канат корабельный пройдет сквозь ушко иглы, чем богатый войдет в Царство Божие» ¹⁷. Вот почему первые христиане, движимые любовью к ближнему, не могли удерживать свою собственность, продавали дома и земли свои и отдавали апостолам. Что же вышло из этого: все верующие были вместе и имели все общее и продавали имения и всякую собственность и разделяли всем, смотря по нужде каждого. Не было между ними никого нуждающегося, и каждому, в чем кто имел нужду... ¹⁸

¹⁴ Так у гэксце. У Сінадальным перакладзе Бібліі ўжываецца варыянт «Вифания». — *Рэд.*

¹⁵ Даслоўная цытата з Евангелля паводле Лукі X, 40. — *Рэд.*

¹⁶ Даслоўная цытата з Евангелля паводле Лукі X, 41–42. — *Рэд.*

¹⁷ Недакладная цытата сшытых разам некалькіх евангельскіх месцаў. Параўн.: «Напротив, горе вам, богатые! ибо вы уже получили свое утешение. Горе вам, пресыщенные ныне! ибо взалчете» (Евангелле паводле Лукі VI, 24–25); «трудно богатому войти в Царство Небесное» (Евангелле паводле Матфея XIX, 24). — *Рэд.*

¹⁸ Такое тлумачэнне святаром Хв. Жудро новазапаветных сюжэтаў празмерна нацягнутае. Выпадкі адрачэння ад прыватнай уласнасці сапраўды мелі месца ў раннехрысціянскай царкве, але ў Новым Запавеце (Дзеі IV, 32–37) яны падаюцца хутчэй з пункту гледжання апісання рэальнай тых дзён і не абвяшчаюцца ў якасці аба-

Братие, нынешняя власть наша борется всеми силами с неравномерным распределением земных благ, так называемым капиталистическим строем, за коммунизм, за уничтожение собственности и общение имений¹⁹.

И учение Христа, и пример первых христиан удостоверяют, что это стремление способно водворить на земле лучшую жизнь и уничтожить те вопиющие явления, когда один утопает в роскоши, а другой изнывает от голода.

Не верьте же людям, которые говорят, что коммунизм — учение противохристианское²⁰.

Л. б. Машынапісны. Назва рукапісная.

В. М. Ляшук, З. Л. Яцкевіч

ПАДАРОЖНЫ ДЗЁННІК ДАНІЭЛА КРМАНА

Даніэл Крман малодшы (1663–1740) — выдатны дзеяч славацкай евангеліцкай царквы і рэлігійны пісьменнік. Напісаны ім па-лацінску ITINERARIUM (Падарожны дзённік) змяшчае падрабязнае апісанне падарожжа 1708–1709 гг., зробленага з дыпламатычнымі мэтамі, да лагера шведскага караля Карла XII па

вязковых прынцыпаў існавання хрысціянскіх суполак. Тым больш, што гэта тычыцца толькі хрысціян і з утапічнай ідэяй перабудовы ўсяго чалавечага грамадства на камуністычных асновах нічога агульнага не мае. — *Рэд.*

¹⁹ Так у тэксце.

²⁰ Мяркуючы па ўсім, Хв. А. Жудро знаходзіўся пад моцным уплывам рускай рэлігійнай публіцыстыкі пачатку XX ст. Так, у яго прамове знаходзяць адлюстраванне ідэі ў духу «хрысціянскага сацыялізму» рускага рэлігійнага філосафа і публіцыста Сяргея Мікалаевіча Булгакава (1871–1944), які лічыў, што «паміж хрысціянствам і сацыялізмам могуць і павінны існаваць *станоўчыя* суадносіны. Хрысціянства дае для сацыялізма неабходны яму духоўны падмурак, вызваляючы яго ад мяшчанства, а сацыялізм з'яўляецца сродкам для выканання загаду хрысціянскай любові, ён уваважае праўду хрысціянства ў гаспадарчым жыцці» (Булгаков, С. Н. Хрысціянство і социализм // Булгаков, С. Н. Христианский социализм. — Новосибирск : Наука, 1991. — С. 221). Увогуле прамова святара Хв. Жудро з'яўляецца яскравым прыкладам, праўда, у больш прымітыўнай форме, так званага «багаслоўя вызвалення», галоўная герменеўтычная задача якога — «вытлумачыць біблейскія тэксты з пазіцыі і на карысць бесперапыннай барацьбы за вызваленне прыгнечаных» (Гай, К. М. Социология познания и искусство подозрения (Социологическое толкование толкования) // Петерсон, Ю. Библия в современном мире : аспекты толкования / Ю. Петерсон, Г. Д. Фи, Э. Дик и др. ; пер. с англ. Е. Канищева. — М. : Триада, 2002. — С. 119). — *Рэд.*

тэрыторыі Польшчы, Усходняй Прусіі, Літвы і Беларусі. Гісторыка-дакументальная вартасць гэтага твора вынікае з наяўнасці ў ім шматлікіх геаграфічных, этнаграфічных і культурна-гістарычных звестак з займальнай для чытачоў дэталізацыяй. Ярка і эмацыянальна аўтар апісвае сустрэчы з вядомымі гістарычнымі асобамі.

У ацэнках і інтэрпрэтацыях падзей аўтарам выразна прасочваецца яго рэлігійнасць, прыналежнасць да артадаксальнага лютэранства.

Маючы безумоўныя мастацкія вартасці, рукапіс не публікаваўся, аднак, да 1969 г., калі нарэшце быў выдадзены паралельна ў арыгінале і славацкім перакладзе. Суправаджаўся грунтоўнымі каментарыямі і аналізам мастацкай творчасці аўтара. Пазней, у 1975 і 1984 гг., перавыдаваўся славацкі пераклад. У 1976 г. Л. М. Паповай і М. І. Цэтлін упершыню быў зроблены пераклад на рускую мову асобных урыўкаў твора, апублікаваных у артыкуле гісторыка Веняміна Яфімавіча Шутоя¹.

Для перакладу на беларускую мову, зробленага Вікторыяй Ляшук з першага выдання 1969 г. з улікам усіх змешчаных у ім матэрыялаў, абраны фрагмент, прысвечаны Беларусі. Гістарычны каментарый беларускіх рэалій і навуковае рэдагаванне перакладу падрыхтаваў Зміцер Яцкевіч.

[...] Наступнага дня, 29 ліпеня [1708 г.], была восьмая траецкая нядзеля, у самую раніцу пад дажджом мы рушылі з Покашавай і дайшлі да самай ракі Нёман і пераначавалі ля вёскі Даўшэ ў апусцелай хаце, на самым беразе ракі, туды нам раніцай прынеслі гарэлку і папрыходзіла шмат перавознікаў. Гэтая рака вельмі глыбокая і шырэйшая за раку Ваг² нават у самым шырокім яе месцы, вельмі чорная, а ў мора ўліваецца на мяжы Прусіі і Самагіціі³; хоць яна цячэ па раўніне, аднак, выглядае вельмі хуткай. Пераправа кожнага воза абышлася нам у адзін талер.

Адтуль мы праз сучэльныя пушчы дайшлі аж да горада Новае Места, які нядаўна пабудавалі самі яго насельнікі — жыды. У нашым суправаджэнні быў сяганаосец, ён спяшаўся ў шведскі лагер з Гамбурга⁴, дзе ад імя суседніх князёў і самой яго шведскай каралеўскай вялікасці зноў расследаваў справу

¹ Шутой, В. Е. Малоизвестный источник по истории Северной войны // Вопросы истории. — 1976. — № 12. — С. 93–111.

² Ваг — р. у Славакіі, прыток Дуная.

³ Самагіція — лацінамоўнае найменне этнаграфічнага рэгіёна на паўночным захадзе сучаснай Літвы, які таксама меў назву Жмудзь (Жамойць).

⁴ Гамбург — «вольны імперскі горад» у межах Свяшчэннай Рымскай Імперыі (цяпер — «вольны і ганзейскі горад», адна з 16 зямель Германіі).

Крумбгольца ⁵, які сваімі казаннямі выклікаў разлад, за што яго арыштавалі. У таго сцяганосца, што начаваў у вёсцы побач, нейкі жыд, так нам здалосся, скраў уначы каня і хуткім галопам, як нехта з нашых заўважыў, перагнаў да найбліжэйшай вёскі. Але калі сцяганосец жыда моцна ўдарыў, а за тое, што адпіраўся, адняў двух валоў, той разам з нейкім шляхцічам каня прывёў, калі мы былі ўжо ў Новым Месце, і абвясціў, што каня знайшоў з вялікімі намаганнямі, канешне, у шляхціча. Раніцай, калі мы яшчэ толькі меліся рушыць да Новага Места, жонка таго жыда, падобная пасля народзін да напаймёртвай, адмаўляла злачынства свайго мужа з вялікім гвалтам, вохканнем і праклёнамі. З гэтага відаць крывадушнасць жыдоў у стаўленні да хрысціянаў.

З Новага Места мы цэлы дзень ішлі лясамі і першага жніўня паспяхова дайшлі да Вільні, галоўнага горада Літоўскага княства. Перш чым увайсці ў горад, мы мусілі чакаць гданьскі воз, на якім да шведскага лагера везлі віно; яго ўсё ж з прычыны непраходнай дарогі і аддаленасці лагера выгрузілі ў Вільні. Як толькі, аднак, наш воз стаў на ўзгорку паблізу горада, бач, заўважаю ў траве нейкага злодзея, які ўсочваў момант нам пашкодзіць, але калі ён угледзеў нашы пісталеты, то потайкі знік з майго зроку, а быў я тады адзін, бо пан Пагорскі ⁶, прагнучы навінаў, адбег на прадмесце. Горад лязьбы паміж пушчамі, абкружаны імі з усіх бакоў. На яго ўсходзе маецца верхні замак, на захадзе — разлеглы прадмесці, абнесены мурам; некалі горад меў шыкоўныя будынкі, але пажар 1703 года вельмі яго папсаваў. Ёсць у ім універсітэт ордэна езуітаў, да якога далучана прыгожая базіліка і вельмі добра забяспечаны шпіталь. З той базілікай суседнічае прыгожы палац літоўскага князя Сапегі ⁷. Гэта надзвычай сьлынным купецкі горад. Евангелісты ⁸ тут маюць свайго прыходскага святара і кірху, але гэты святар за межамі свайго збора і жытла знаходзіцца ў меншай бяспецы і па вуліцах мусіць хадзіць пераапанутым, каб яго не заўважылі студэнты універсітэта езуітаў.

Начлег мы атрымалі насупраць вялікакняжацкага палаца ў Фішара, да якога нагодай пасыходзіліся дваццаць пяць татарскіх вазоў, што меліся адвезці да шведскага лагера віно, гарэлку ды іншыя рэчы. Мы захацелі да іх далучыцца і не марудзячы запасліся каралявецкім півам, якое тут можна было

⁵ Маецца на ўвазе ўдзел гамбургскага святара Крысціяна Крумбгольца (1662–1725) у бунце мяшчан супраць магістрату. У 1690–1696 гг. быў святаром у Браціславе. Памёр у астрозе.

⁶ Пагорскі Самуэл — другі ўдзельнік дыпламатычнай місіі, спадарожнік Д. Крмана.

⁷ Сапега Казімір Ян Павел (1642–1720) — грамадска-палітычны дзеяч РП, ваявода віленскі ў 1682–1703 і 1705–1720 гг., у Паўночнай вайне знаходзіўся на баку шведаў, разам з імі вёў баявыя дзеянні ў Беларусі.

⁸ Маюцца на ўвазе лютэране.

дастаць, ды гарэлкай і сухарамі; вэнджанае мяса мы везлі з Караляўца⁹. Калі б, аднак, улічылі мае парады, мы маглі б лепей паклапаціцца і пра хлеб, і пра іншыя прадукты, тым больш, што мелі магчымасць свае рэчы везці; але фанабэрыя ўпартай мудрагелістасці і ў Караляўцы, і тут грэбавала маімі парадамі, і яе не спынялі перасцярогі ваякаў і купцоў са шведскага лагера, якія нас сустракалі і даверліва казалі, каб мы раздабылі і прывезлі ў лагер хлеб, але дзікія пярэчанні потым заўсёды даваліся ў знакі, бо ў дарозе мы спажылі ўсё, што меліся прывезці ў лагер. Я ўсё ж раздабыў новыя пляшкі і, поўныя піва, данёс іх да лагера, для сябе назапасіў паўмеры проста-такі выдатнай акавіты, не зважаючы на ніякія кпіны і прадбачыўшы паганныя часы лепш за Сервацыя¹⁰.

Каля палудня ад Фішара мы рушылі з тымі татарамі і, праходзячы ля шынкі, у якім той размаўляў з нашым сцяганосцам, мусілі зайсці на глыток віна. Фішар выказаў ахвоту пачаставаць нас і, калі мы выпілі добрага абсента за адзін рэйнскі залаты, хітры Фішар выйшаў, а мы нічога такога ад яго не чакалі. Але калі Фішар тайком адышоў, шынкар нам расказаў, што той ужо і раней многіх іншых клікаў на віно, падобным чынам іх пакідаў, а потым абцяжарваў выдаткамі. Нам было непрыемна, што гэты чалавек, па сутнасці аднаго з намі веравызнання, даўся на такія ўчынкi. Было нам прыкра, што немец пераймае грэцкую веру¹¹ ў русаў, званых схізматыкамі, якія тут жывуць.

Мушу тут, праўда, давесці, што ў Літве і ў другіх польскіх правінцыях існуюць русінскія цэрквы дзвюх плыняў: адны называюцца уніяцкімі — гэта тыя, што прызнаюць галоўным папу рымскага, другія, схізматычныя, яго вяршыства не прызнаюць. Папа рымскі ў мінулым, за тры стагоддзі да нашага, жадаў ад русаў хаця б таго, каб прызналі яго за галаву, а ў выніку гэтага ўсіх сваіх догмаў могуць без перашкод трымацца. Ведаў таксама, што фармальна прычына адлучэння царквы, якую ён называе ерассю і схізмай, залежыць ад прымання папы рымскага; калі некаторыя цэрквы гэта зрабілі, то нечакана далучыліся да яго моцы. Каля 1578 года Пасевіна¹² горача спрабаваў упэўніць маскавітаў, адкінуўшы грэцкую веру, шанаваць папства,

⁹ Каралявец — найменне Кёнігсберга (цяпер — г. Калінінград, цэнтр Калінінградскай вобл. Расійскай Федэрацыі).

¹⁰ Сервацы Маастрыхці (IV ст. н. э.) — першы епіскап г. Тонгерэн (Бельгія), вядомы сваім прадбачаннем дрэнных часоў і запасліваццю.

¹¹ Тут у выкарыстаным у арыгінале лацінскім выслоўі *fides Graeca* (сумленнасць грэкаў) змяшчаецца гульня слоў з улікам указання на грэка-каталіцкую (уніяцкую) веру.

¹² Пасевіна Антонія (Possevino Antonio) (1534–1611) — езуіт, папскі легат, прыезджаў у Расію ў 1581 г. з мэтай аб'яднаць праваслаўную і каталіцкую цэрквы.

але вялікі князь Васільевіч¹³ на баярскай думе быццам бы адказаў, што ён верыць не ў грэкаў, а ў Хрыста, што ўсе апосталы прарочылі Хрыста, але ніводны з іх не быў вышэйшы, што Пятра і іншых прызнае за святых, але з прычыны, што тыя, хто прыйшоў за імі, жылі нягодна, не лічыць, што яны могуць быць Пятровымі паслядоўнікамі, альбо як бы яны маглі з той самай сур'ёзнасцю сесці на Пятроў прастол, калі папа рымскі нават не святар, бо крыж Хрыста кладзе ля ног, дазваляе насіць сябе на насілках і паводзіць сябе як Бог. Такі гэты вялікі князь.

Але Шарамецьёў¹⁴, пасланнік цяперашняга цара Пятра¹⁵, накіраваны ў Рым да Інакенція¹⁶ з тым, каб гэтаму папе давёў жаданне свайго цара і ўсяго свайго народа адносна больш блізкага сяброўства з папай, ды і пасля заключэння саюза супраць турак, агульных ворагаў хрысціян, і пасля злучэння маскоўска-грэцкай царквы з рымскай, — калі быў да папы дапушчаны, як верыць рымскім крыніцам, ахвотна пацалаваў Інакенцію ногі, чаго маскавіты раней страшыліся; нават сам цар Пётр пусціў на свае землі езуітаў, гаварылі, што яму не чужая думка пра унію з рымскай царквой. Такім чынам, каля Вільні уніяцкія царквы вельмі шматлікія, не так як у Казакіі¹⁷ і пад Кіеўскім мітрапалітам, пра што гаворка яшчэ будзе.

Каля Вільні ёсць і дзве тысячы крымскіх татараў, якія ўсе, калі толькі спатрэбіцца, і так як і шляхцічы Рэчы Паспалітай, павінны за ўласныя сродкі ваяваць за свайго караля. Яны такія ўпартыя ў сваёй веры, што, калі разглыбляюцца на нейкага татара, маюць у вуснах такую формулу лаянкі: «Хэй кафірым, чарна шашык!»), якая змяшчае найвялікшы праклён, прыблізна, каб такі чалавек вырадзіўся ў хрысціяніна. Бач, гэтыя разбойнікі думаюць, што хрысціяне з двухногіх стварэнняў самыя нікчэмныя! Ёсць, аднак, рэч, за якую тыя заслугуюць пахвалы. Усхвалена іх сумленнасць пры захаванні грошай ці іншых давераных ім рэчаў, у чым татары пераўзыходзяць многіх хрысціянаў і могуць іх засароміць.

І, такім чынам, мы з Вільні рушылі з тымі праваднікамі, якія добра ведаюць дарогі, і калі мы лясамі пераадолелі чатыры мілі¹⁸, дык пераначавалі

¹³ Іван IV Грозны (1530–1584) — вялікі князь маскоўскі і ўсяе Русі (з 1533 г.), першы рускі цар (з 1547 г.).

¹⁴ Шарамецьёў Барыс Пятровіч (1652–1719) — дзяржаўны і вайсковы дзеяч, дыпламат, генерал-фельдмаршал (з 1701 г.), граф (з 1706 г.). У 1697–1699 гг. вандраваў па Еўропе, у т. л. па Італіі.

¹⁵ Пётр I (1672–1725) — рускі цар (з 1682 г.), імператар (з 1721 г.), прадстаўнік дынастыі Раманавых.

¹⁶ Інакенцій XII (у свеце Піньятэлі дэль Растрэла Антонія; 1615–1700) — папа рымскі ў 1691–1700 гг.

¹⁷ Казакія — казацкая «рэспубліка» Запарожская Сеч.

¹⁸ Міля — мера адлегласці. У дадзеным выпадку, верагодна, маецца на ўвазе прускае міля, роўная 7,5 км.

ў вёсачцы, у якой, акрамя касцёла і карчмы, можна было бачыць некалькі жыдоўскіх хацінак. Татары, аднак, клапацячыся пра выпас, начавалі непадалёку ад нас пад бяскрайнім небам, раніцай, аднак, прачыналіся да часу і лёгка нас даганялі, хіба калі недзе ў каго з іх ламаўся воз, то ўсе дзеля аднаго спыняліся і калі пачынялі, то гналі сваіх коней яшчэ хутчэй. Вазы яны маюць, да слова, вельмі простыя, вялікую іх колькасць мы бачылі ў Караляўцы і даведаліся, што адзін можна замовіць усяго за адзін талер. Колы такіх вазоў, зробленых з сагнутых доўгіх дрэў, у якія заганяюць тонкія лучыны, замацаваныя галоўкай, не мелі ні абадоў, ні абручоў, таму абдзіраліся і штохвілінна ламаліся. Дык насельнікі гэтых мясцін, жадаючы прайсці дарогу без затрымкі, мусяць вазіць з сабой пятае ці шостае кола альбо, калі ім гэтага не хочацца, то потым бягуць у бліжэйшую вёску, каб з традыцыйных запасаў жыхароў справіць новае кола. Аглоблі такіх вазоў размешчаны не пасярэдзіне, а па абодвух баках, конь стаіць паміж імі, маючы на загрыўку выгнутае дрэва, якое трымае абедзве аглоблі. Паколькі, аднак, гэтыя аглоблі ледзь перавышаюць даўжыню коней, стаецца, што кожны раз, калі вазы ваяцца на нейкім узгорку, дык аж да крыві здзіраюць коням хвост. Таму хвасты ў коней тых татараў і іншых ліцвінаў былі акрываўленыя і карослівыя.

На досвітку 3 жніўня мы прыйшлі да паселішча Слабодка¹⁹, дзе быў кармеліцкі кляштар, блізка поўдня мы прыйшлі да мястэчка Солы²⁰, вечарам былі ўжо ў Смаргоні²¹, дзе жыды спраўлялі суботу, седзячы купкамі на вуліцах. Мы мусілі збочыць у карчму, у якой была хворая жыдоўка, а калі мы вячэралі, пан Пагорскі пачаў апавядаць пра панаванне тут маравой пошасці і пра нашу небяспечна хворую гаспадыню, чым выклікаў у мяне такую агіду, што я ўжо нічога не мог есці, дык выйшаў да вазоў, што стаялі на смярдзючым месцы, і ў наш воз паклаўся спаць.

У тым паселішчы была царква мясцовых жыхароў-уніятаў, пра што я даведаўся ад яго святара, калі прыйшоў на вячэрню, на якую, аднак, акрамя яго і царкоўнага старосты, ніхто не з'явіўся. Паголены святар наблізіўся да алтара і намаляванаму там святому шматкрат пакланіўся, адышоўшы ад яго, наблізіўся да другога, намаляванага злева, і яму выказаў такую ж пашану і, ціхенька мармычучы нешта, тым імшу скончыў.

¹⁹ Слабодка — в. Ашмянскага пав. Віленскага ваяв. (цяпер — в. Гудагайскага с/с Астравецкага р-на Гродзенскай вобл.).

²⁰ Солы — мяст. Ашмянскага пав. Віленскага ваяв. (цяпер — мяст., цэнтр Сольскага с/с Астравецкага р-на Гродзенскай вобл.).

²¹ Смаргонь — мяст. Ашмянскага пав. Віленскага ваяв. (цяпер — г., цэнтр Смаргонскага р-на Гродзенскай вобл.).

У дзевятую траецкую нядзелю ранкам мы дабраліся праз пушчы да Маркава²², дзе ўзнямаецца дамініканскі кляштар і мае за суседа праваслаўны храм.

Пан Пагорскі, увайшоўшы ў нейкі дом, убачыў дзяжу і калі захацеў ёю пакарыстацца, дык пасунуў і вывернуў велічэзны гаршчок з кіслым малаком. З гэтай нечаканай шкоды матка пачала выкрываць і лямантаваць, яе ж дзеці прыбеглі з вялікай радасцю. Лізалі малако або налівалі яго поўнымі прыгаршчамі сабе ў вусны, але матка іх праганяла, наракаючы, што шведы забралі ўсё, што ў яе, акрамя гэтай драбніцы малака, нічога не засталася, а з яго маглі на некалькі дзён здаволіцца яе згаладалыя дзеці. Калі ж мы кампенсавалі шкоду некалькімі паўтаракамі²³, яе засмучэнне змянілася радасцю, мы, аднак, з маткіных скаргаў і прагнасці дзяцей, якія паглыналі малако з бруднай гліны, даведаліся пра вялікую бяду гэтых жыхароў, прынесеную шведскім войскам, што кватаравала тут зімой.

З Маркава мы наступным днём, шостага жніўня, паехалі да Лябедава²⁴ і пераначавалі ў дождж пад голым небам. Паколькі мы ад татар аддзяліліся і рухаліся да ночы, не ведаючы дарогі, то змораныя, не здагадваючыся, што Лябедава блізка, спыніліся ў лесе з надзеяй і жудой. Страх памножылі нейкія крыкі вяскоўцаў і нейкая жанчына, што выйшла з цемры і прасіла паказаць ёй дарогу. Нашы, аднак, мяркуючы, што яна шпіёнка, прагналі яе з пагрозамі. Вось такая плата за вар'яцкую паспешлівасць даставалася некаторым купцам, якія не хацелі чакаць татараў, хоць я іх штохвіліны прасіў, каб спышаліся памалу.

Каля дзевятай гадзіны наступнага дня мы дабраліся да Радашковіч²⁵, дзе я, увайшоўшы ў жыдоўскую сінагогу, назіраў на ўзвышаным месцы аднаго жыда, які доўга рэцытаваў ціхім спевам, і другога, што стаяў пры сцяне і калаціўся ў часе спеву ўсім целам, і затым іншых, яны, хто павольней, хто хутчэй, падступалі і адступалі, з іх спярша кожны прывязваў на лоб і рукі дзесяць запаветаў, змешчаных у скураную скарбонку, і так чыталі малітвы. Падчас малення яны гутарылі, нават і смяяліся, адразу ж за адным запявалам спявалі амэн, часам з нараканнем, часам адзін, часам удваіх ціха спявалі, часцей усе ўзнімалі голас, быццам бы звар'яцелі або былі ў адцаі. Іх сінагогі паляякі называюць бажніцамі. Складаюцца яны з дзвюх залаў, адна з якіх, знешняя, прызначана для жанчын, іх ад мужчын аддзяляюць сцены, утвора-

²² Маркава — мяст. Ашмянскага пав. Віленскага ваяв. (цяпер — в., цэнтр Маркаўскага с/с Маладзечанскага р-на Мінскай вобл.).

²³ Паўтарак — масавая нізкапробная сярэбраная манета ў 1,5 гроша. У межах Рэчы Паспалітай у абарачэнні знаходзіўся з 1614 г. па сярэдзіну XVIII ст.

²⁴ Маецца на ўвазе Лебедзева — мяст. Ашмянскага пав. Віленскага ваяв. (цяпер — в., цэнтр Лебедзеўскага с/с Маладзечанскага р-на Мінскай вобл.).

²⁵ Радашковічы — мяст. Менскага пав. Менскага ваяв. (цяпер — г. п., цэнтр Радашковіцкага с/с Маладзечанскага р-на Мінскай вобл.).

няя рашоткамі ці перагародкамі, другая, унутраная, мае пасярэдзіне пэўнае ўзвышанае месца з прыступкамі, сцены ж аздоблены разнастайнымі лістамі, скрэсленымі жыдоўскімі літарамі, так што сінагогі даволі мала розныя ад праваслаўных храмаў. І тыя маюць з усіх бакоў знешнія залы; унутраная падзелена на дзве часткі, з якіх адна прызначана для паспалітага людю, другая, раздзеленая заслонай, на самым відным месцы мае большы і меншы алтар і даступная святарам і царкоўным старостам альбо тым, што збіраюцца прымаць таінствы. Але ў жыдоўскіх сінагогах няма вежаў, як у гэтых храмах, якія паўсюдна маюць тры вежы: адну над залай, дзе сядзяць жабракі, другую — над залай, куды ідзе паспаліты люд, трэцюю — над залай, дзе могуць быць толькі святары. Гэтыя вежы, аднак, драўляныя, досыць па-мастацку выгнутыя, скіраваныя ўвысь, з вокнамі, праз іх святло трапляе ва ўнутраныя залы, якія з прычыны размешчаных вакол знешніх залаў святла б не мелі, калі б яно не лілося зверху.

Уся ўнутраная зала распісана разнастайнымі вобразамі са Святога пісання. Там можна бачыць Адама з Евай, Аўраама з Ісаакам, гатовым да ахвяравання, Майсея, Хрыста, Пятра і Паўла і з «Адкрыцця» Яна Багаслова — цмока, што збівае сваім хвастом зоркі, пачвару, што выходзіць з мора і мае сем глагоў і дзесяць рагоў і богазневажальнае імя, таксама жанчыну з імем Вавілон, матку распусніцтва, якая сядзіць на пачвары. Суправаджаецца кожная пастава пэўнымі словамі са Святога пісання. У першую чаргу тут можна ўбачыць святога Мікалая, святога Міхала, блаславенную Панну Марыю і Хрыста, у якога на грудзях ва ўсіх храмах, якія я бачыў, напісаны такія словы: «Прыйдзіце, блаславенныя Майго Айца, атрымавайце ў спадчыну прызначанае вам ад стварэння свету Царства»²⁶. [...] Але пойдзем далей.

Калі мы з'елі ў жыда прыгатаваны для нас абед, то выступілі на тры мілі да мястэчка Бяларучы²⁷, да якога мы дайшлі позняй ноччу, а пераначавалі ля сажалкі ў карчме, гаспадаром якой быў таксама жyd. Яго жонка бэсціла сваю дачку, клянучы яе ўсімі праклёнамі і пагражаючы смерцю за тое, што тая выйшла замуж за хрысціяніна. З гэтага выяўляецца карыслівасць і скваннасць польскіх і літоўскіх уладаў, якія дзеля агіднай выгоды амаль паўсюль перадалі жыдам мытні, даючы ім магчымасць ставіць сінагогі і, не турбуючыся пра небяспеку звесціся, беспакarana дазваляюць шлюб хрысціянскіх дзяцей з жыдамі, нават калі гэта ў іншых, хоць бы ў рыжскім грамадзянскім праве, забараняецца праз пакаранне смерцю.

Раніцай, паколькі нашы фурманы не хацелі чакаць падыходу татараў, якія начавалі пад голым небам дзеля выпасу, вольным ва ўсёй Рэчы Паспалітай, двойчы мы блудзілі, збочыўшы спярша направа, потым налева, ды і воз, на

²⁶ Евангелле паводле Матфея (XXV, 34).

²⁷ Бяларучы — мяст. Менскага пав. Менскага ваяв. (цяпер — в. Бяларуцкага с/с Лагойскага р-на Мінскай вобл.).

якім мы ехалі, неасцярожны фурман на вузкім месцы перакуліў. Ніводны з нас дваіх тады на ім не сядзеў, інакш было б гэта падзенне небяспечным. Фурман не стрымаў коней, якія зацягнулі воз на груд па-за дарогай, таму, калі колы з левага боку ўзняліся, колы справа не маглі ўтрымаць такую вагу і воз перавярнуўся праз камень, бочка з віном бразнулася ў твань і ўсё астатняе паперакульвалася верхам долу не без шкоды для нашых бутэлек. Потым мы заехалі на балоцістае месца, адкуль наш воз шчасліва выбраўся, але воз аднаго купца выехаў толькі пасля доўгага намагання, таму што спадарожнікі, якія ішлі спераду, не захацелі ні чакаць яго, ні дапамагаць яму, а кінулі самотнага пад крутым узгоркам тырчэць у твані не без вялізнага страху і пад пагрозай смерці. Калі мы ўз'ехалі на грэбні пагоркаў, то пераначавалі на іх, бо там было некалькі кінутых хацін і вельмі добрая трава. Нашы купцы, аднак, не адчувалі ніякай небяспекі, павыстрэльвалі ўсе свае пісталеты і аддаліся бесклапотнасці.

Наступным днём мы да дзевяці гадзін раніцы здолелі прайсці дзве мілі і жывыя-здоровыя спуścілься з горных грэбняў да паселішча Смалявічы²⁸, ахопленая чумой, пра што, аднак, не ведаючы, я ўвайшоў у нейкі дом, дзе хлеб быў яшчэ ў печы і я мусіў чакаць яшчэ добрую хвіліну, а калі ўжо еў, то мяне мой пан Пагорскі папярэдзіў, што тут гаспадарыць мор, дык як толькі я гэта слова пачуў, той хлеб мне ўжо болей не хацелася смакаваць, смак змяніла жуда. Тут было б варта трымацца народнай мудрасці: не кажы ўсяго, што пачуеш. Заклапочанасць многім вельмі пашкодзіла.

За горадам мы ўбачылі павешанага дызерціра. Небарака вісеў на адным укапаным у зямлю бярвяне, у якое быў забіты клін для замацавання вяроўкі, што засіліла дызерціру горла; той задушыўся пасля таго, як яму з-пад ног выбілі ўслончык, на якім ногі былі паднятымі над зямлёй не больш чым на дзве пяці. Шведы таксама не ўжываюць тры бярвёны, як і шыбеніцы, зробленыя з двух бярвёнаў, а толькі адно, на якім злачынцы мусяць вешацца самі.

Адтуль мы прыйшлі ў іншае паселішча, таксама заражанае, з назвай Упірэвічы²⁹, дзе мы ў карчме, пад дахам, паўнюткім дзірак, пад дажджом правялі ноч, і я, жадаючы з бяспекай купіць штосьці, спытаўся ў жыхароў, ці не лютуе тут мор, і даведаўся, што ў доме побач з нашай карчмой усе ляжаць смяротна хворыя, а яго гаспадара ў гэты самы дзень пахавалі. Я тут жа аглядзеўся, шукаючы свайго спадарожніка, які, пачуўшы мой покліч, выйшаў якраз з таго дома. Пайшоў туды, жадаючы нешта зварыць, а калі пачуў навіну, узяўшы свой гаршчок, надумаў потайкі зайсці ў іншы дом, але калі я яму гэта забараніў, дык гаршчок адкінуў і застаўся ў карчме ля агню.

²⁸ Смалявічы — мяст. Менскага пав. Менскага ваяв. (цяпер — г., цэнтр Смалявіцкага р-на Мінскай вобл.).

²⁹ Упірэвічы — в. Менскага пав. Менскага ваяв. (цяпер — в. Перасадскага с/с Барысаўскага р-на Мінскай вобл.).

Раніцай у дождж і зноў праз пушчы мы прайшлі больш як дзве мілі да ракі Бярэзіны. Калі мы да яе наблізіліся, дык убачылі на пагорку квадратную пу-стэчу, якая нядаўна служыла маскоўскаму войску месцам дыслакацыі. Тут было відаць тысячы дрэў, ссечаных для спынення наступлення шведаў, была бачная пазіцыя для адной роты і для сотні і будкі, зробленыя з галля, каб хавацца ад націску дажджоў, паабпал ракі таксама вельмі шырокай траншэі з вежамі, на якіх былі парасстаўляны баявыя гарматы, каб перашкодзіць пе-раправе. Але перад з'яўленнем шведаў рускія гэтыя мудрагелістыя насыпы ганебна кінулі і разбурылі два масты, паселішча запалілі і адвар'яваліся на целах і пажытках жыдоў.

Калі мы хацелі пераправіцца праз досыць глыбокую і шырокую раку, мусілі свае вазы паставіць на судзёнца, зламанае рускімі і вельмі дзіравае, якое набірала столькі вады, што перапраўшчыкі не паспявалі яе выліваць, дык мы пагрузіліся так, што барты ледзьве паказваліся. З большай ахвотай мы даверылі б свае асобы малому чоўніку, але тым не менш ніхто з нас не прыкаваў ніякай шкоды, бо нас ахоўваў Бог. Увайшоўшы ў места Барысаў³⁰, мы ўбачылі жыхароў, якія па цыганскім звычай сядзелі супольна пад го-лым небам і гатавалі з вотруб'я немаведама якія стравы. Гэта места было вельмі доўгае і забудаванае даволі прыгожымі будынкамі, калі меркаваць па развалінах жыдоўскіх дамоў і некалькіх захаваных хрысціянскіх дамах, якія маскавіты не вельмі пашкодзілі. Зноў аддзяліўшыся ад нашых татар, мы не ведалі дарогі і пераначавалі пад голым небам недалёка ад лазні, у якой нека-торыя з нас не пабаяліся папацець. Была гэта хатка вельмі чорная, мела малы кацялок і некалькі камянёў, што, палітыя вадой, давалі гарачыню, якою яна напаўнялася — гэта і была славуцая парна́я лазня.

Затым наступным днём мы наблізіліся да моста, насцеленага над ракой, не такой шырокай, але глыбокай. Крайнія бярвёны яго, на якія абапіралася вага астатніх, былі напалову зламаныя і знішчаныя даўнасцю, вельмі ўжо пагружаныя ў ваду, ды і дошкі, пакладзеныя ўпоперак, не былі настолькі шчыльныя, каб ногі коней не маглі праваліцца і загрузнуць, але нашы на-гружаныя вазы неяк неспадзявана для нас усё ж шчасліва прайшлі, разам з мостам то ўзняліся, то апускаліся, часткова пагружаліся, але зусім не пагрузіліся. Безумоўна, і тут я з вялікай удзячнасцю і замілаваннем прыняў Боскае Правядзенне.

Лясамі мы потым насцігалі нашых праваднікоў татараў і нагналі іх у вёсцы Лошніца³¹, дзе мы набылі ў жыдоў смярдзючае піва і падобную на яго га-рэлку, якія ўжывалі як нектар. Чым бліжэй мы такім чынам падыходзілі да

³⁰ Барысаў — г. Менскага пав. Менскага ваяв. (цяпер — г., цэнтр Барысаўскага р-на Мінскай вобл.).

³¹ Лошніца — мяст. Аршанскага пав. (цяпер — в., цэнтр Лошніцкага с/с Барысаўскага р-на Мінскай вобл.).

шведскага лагера, тым большую нястачу ад гэтых рэчаў зведвалі. Я, аддалены ад татараў на стрэл пушкі і не зразумеўшы, што яны хочучь адтуль хутка сыходзіць, паколькі крычаць не мог, то павінен быў іх даганяць паскораным бегам, пакуль не дагнаў. А тыя, што ехалі са мной на адным возе, думачы, што я пайшоў раней, хуткім крокам імчаліся хмызняком, у якім іх немагчыма было заўважыць. Вельмі небяспечна адрывацца ад сваіх спадарожнікаў і на хвіліну.

У чацвер, або [...] жніўня, мы пераначавалі ў Начы ³², правёўшы цэлую ноч пад дажджом, я, аднак, мусіў слухаць усё, што прыходзіла на язык хвораму бурмістру, рыжскаму грамадзяніну, якому дапамагаў, колькі мог, а потым знайшоў у ім добрага сябра. Гэтага небараку, падобнага да нябожчыка, некалі паклалі на наш воз, бо свае людзі яго пакінулі, больш клапацячыся пра яго маёмасць, чым пра яго здароўе, але нарэшце ён усё ж такі ачунаў.

Выправіўшыся з Начы на досвітку, мы завязлі на мосце і вызваліліся з дапамогай татараў. Мы ўпэўніліся, што гэтыя супольнікі, калі ім даваць грошы, гатовыя да любой службы. Нядаўна двое з іх, невядома з якой прычыны пасварыўшыся, раптам кінуліся да сякер і, аглушаючы крыкам, нявечылі і ранілі адзін аднаго, як лютыя зверы.

Убачылі мы тут выпаленыя войскам млыны і ў даўжыню нацягнутыя шведскім войскам масткі. На некаторых балоцістых месцах шведскія грэблі цягнуліся больш за чвэрць мілі, нядаўна зробленыя з высачэзных елак такім чынам, каб вазы маглі зручней разыходзіцца. Маўляў, з неверагоднай імкліваасцю і напружаннем у гэтых некранутых месцах масты былі зробленыя як трывалая памятка пра Карла XII. Хутка мы, аднак, дайшлі да нейкай кінутай вёскі, але паколькі нам у дождж больш хацелася начаваць у карчме, чым мокнуць з татарамі пад неабсяжным небам, то, баючыся вяскоўцаў, мы мусілі па чарзе несці варту. Такім чынам і я быў вартаўніком з нейкім шведскім сцяганосцам, трымаючы ў руках зброю.

На дзесятую траецкую нядзелю мы раніцай дайшлі да паселішча Крупкі ³³, дзе я ўпершыню ўбачыў рускія набажэнствы і размаўляў са святаром, якога тут называюць *пон*, часам *пун*. Гэта быў чалавек не вельмі адукаваны, нават рускія літары не мог як мае быць чытаць і скардзіўся на цяжкасць рускага чытання, па-лацінску не мог ні чытаць, ні гаварыць, але цешыўся са свайго адзення, якое не адрознівалася ад вясковага. Стоячы пры алтары за заслонай, ён нешта спяваў, а хор яму адказваў: «Госпадзі, памілуй!». Узяўшы кадзіла, распаўсюджаў прыемны водар, схіляючыся да асобных абразоў святых, нарэшце вынес дыскас з чашай. Людзі прыносілі нейкія малыя свечкі і

³² Нача — мяст. Аршанскага пав. (цяпер — в., цэнтр Нацкага с/с Крупскага р-на Мінскай вобл.).

³³ Крупкі — мяст. Аршанскага пав. (цяпер — г. п., цэнтр Крупскага п/с і р-на Мінскай вобл.).

запальвалі іх на ўшанаванне святых. Але гэта была ўсё ж уніяцкая царква, бо ў ёй хросны ход адбываўся пад вызвоньванне званоў, пакуль асвечаны хлеб выносілі са службы да хворага і калі ад яго святар вяртаўся да службы.

З Крупак мы прыйшлі ў Вялікі Бобр³⁴, паселішча даволі ахайнага, у якім мы з цяжкасцю змаглі дастаць хлеб, але дасталі багата чарніц (па-славацку *čičoretky*; па-нямецку *die Heudelbeere*) і ялавічыну ў жыда, які толькі што зарэзаў скаціну. Нейкі капітан, які звычайна сваім возам апырэджаў астатніх і татараў не трымаўся, паехаўшы не вельмі вядомай дарогай, паўмілі дарэм-на біўся і, убачыўшы, што застаўся адзін, вярнуўся да горада і накіраваўся следам за нашымі возамі іншым шляхам, плоцячы, асмьяны ўсімі, за сваю неразважлівасць.

За тры мілі ад Вялікага Бабра мы праходзілі праз вёску Славені³⁵, у якой мы першы раз убачылі мясцовыя яблыні і яблыкі, і хоць тыя былі кіслымі, усё адно татары і нашы фурманы іх прагна глыналі. Варта ўвагі тое, што з таго часу, калі мы прыйшлі ў Літву, яшчэ не бачылі ў такіх вялікіх лясах і ніякай птушкі, і ніякага зайца, і ніякіх садовых дрэў у вёсках і гарадах, з чаго можна зрабіць выснову пра ленасць жыхароў. Іх дамы, стоячы на значнай адлегласці, не мелі ў той час ніякіх платоў. А стрэхі былі пасыпаны пяском, некаторыя пакрыты доўгімі дошкамі, некаторыя, аднак, саломай; столь была таксама выгнутая, з дошак, пакладзеных у тры рады, з якіх сярэдні быў узвышаны, а астатнія з абодвух бакоў значна ніжэйшыя.

У той самы дзень мы дайшлі да вёскі Паўлавічы³⁶ і пераначавалі пад голым небам паблізу могілак, на якіх нехта нядаўна пахаваны і пакрыты тонкім слоём накіданай зямлі адганяў нас сваім смуродам ад бяроз, пад якімі мы збіраліся адпачываць. Назіралі мы ў Літве, як затым і ў Казакіі, што могілкі размяшчаюцца за вёскамі на нейкім вышэйшым або адасобленым месцы, аздобленым вельмі высокімі бярозамі, безумоўна, па ўзору жыдоў, якія некалі хавалі нябожчыкаў у садах пад дрэвамі. Ubачылі мы ў некаторых месцах надмагіллі і больш радавітых асоб, пахаваных у лясах паблізу агульнай дарогі, у будыначку, падобным да склепа, складзенага з брусоў. Менш радавітым асобам на паверхні зямлі прыкладаюць да галавы і ног два вялікія камяні, некаторым над грудком ставяць малы драўляны крыж і пры пахаванні аздабляюць кветкамі.

³⁴ Вялікі Бобр — мяст. Аршанскага пав. (цяпер — г. п. Бобр, цэнтр Бобрскага п/с Крупскага р-на Мінскай вобл.).

³⁵ Славені — мяст. Аршанскага пав. (цяпер — в. Слаўнаўскага с/с Талачынскага р-на Віцебскай вобл.).

³⁶ Паўлавічы — в. Аршанскага пав. (цяпер — в. Рубежскага с/с Круглянскага р-на Магілёўскай вобл.).

Наступным днём мы прыйшлі да Цяцерына ³⁷ праз лясы, якія наганялі страх сваёй пустатой. Дачуліся мы таксама апошнім часам у Славенах, што ў тых дні захапілі ў палон валашскага генерала з імем Каніфер і павялі яго да цара ў суседнюю вёску, дзе той чыніў пакаранне і быў, кажучь, вясёлым і бесклапотным.

І нарэшце мы пабачылі шведскае войска, станы і пазіцыі якога, зробленыя з трысця і галля, мы ўгледзелі ў некалькіх месцах. Варта была надзейнаю, але яздой на конях чыніла вялікія шкоды збажыне, якую з усіх бакоў тапталі, касілі і зносілі.

Наш швец, убачыўшы шведаў, выклаў на продаж абутак, і калі прыходзіў той, то гэты і жадаў паглядзець і тых, і другія, і іншыя чаравікі, неасцярожны гандляр страціў некалькі пар, урэшце рэшт усё ж аднаго злодзея ўхапіў, аблаўў яго і адвёў да палкоўніка, які абышоўся са злодзеем па заслугах.

Якім вялікім быў тут мой страх, немагчыма расказаць. Татары ўжо перад тым сьшлі, салдаты нам даводзілі, што дарога небяспечная, надыходзіла ноч. Аднак нечакана прыйшоў той капітан, што суправаджаў нас у дарозе і, прадаўшы бачонкі лепшага рэйнскага віна, да нашага парожняга воза захацеў далучыць свой парожні воз і даганяць татараў. Швец у адзіночку вырашыў чакаць грошы, якія яму за абутак быў павінен заплаціць нейкі полк, а раніцай меўся нас даганяць. Кіруючыся неабдуманым рашэннем, мы выправіліся ў дарогу — пяць асоб — ды праз пустыя лясы ў надзвычай цёмную ноч дайшлі да мястэчка Галоўчына ³⁸, слаўнага нядаўнім паражэннем маскавітаў, што ляжала ля ракі Вабіч ³⁹. Маскавіты гэту раку абкружылі з усіх бакоў канавамі і насыпамі, на ўзвышшы па кутах парастаўлялі вайсковыя гарматы, лінію працягнулі ў даўжыню на паўтары мілі, былі ў значна большай колькасці. Але Карл XII, узяўшы людзей што найменей, найперш сваю каралеўскую варту, і аддаўшы загад, каб ніхто не наважваўся стрэліць з гарматы, а на непрыяцеля каб нападалі з аголенымі шаблямі, першым скочыў у Вабіч з балоцістымі берагамі, выйшаў з яго ўвесь запэцканы глеем, бяспрашна напаў на непрыяцеля, у момант заняў яго траншэі, гнаўся за ім, нагнаў і слаўна перамог. Мы пабачылі тых мудрагелістых траншэі і, ад'ехаўшы ад іх на значную адлегласць, спыніліся на ноч пры дарозе, і я амаль усю ноч рабіў за вартаўніка ля вазоў. Тут мы таксама адчулі Божую Айцоўскую ахову. Упэўнены, што калі б на нас напалі двое наёмнікаў, сьшлі б мы з зямлі. Раніцай мы ехалі сярод мерцвякоў і дагналі нашых татараў, якія затрымаліся на выпасе.

³⁷ Цяцерын — мяст. Аршанскага пав. (цяпер — в., цэнтр Цяцерынскага с/с Круглянскага р-на Магілёўскай вобл.).

³⁸ Галоўчын — мяст. Аршанскага пав. (цяпер — в., цэнтр Галоўчынскага с/с Бялыніцкага р-на Магілёўскай вобл.).

³⁹ Вабіч — р., прыток Друці.

У сённяшнім суправаджэнні былі каралеўскія жыды, якія, жадаючы абысці іншыя вазы, апусціліся да сваркі і праклёну. Але адзін з купцоў, якога жыд абразіў словамі і дзеямі, вельмі доўга хаваў свой боль, аднак, у прыдатны момант рынуўся на жыда ды так махнуў паліцай, што той тут жа і пляснуўся на зямлю, сімуляючы небяспечны ўдар. Калі той знерухомеў, дык купец дадаў удараў і прывёў напаямёртвага ў прытомнасць, той яго адразу абвінаваціў, але купец перапрасіў як належыць і застаўся без пакарання. У гэтай дарозе, дзе ніхто не хацеў быць ніжэйшым за іншых, небяспечным было паказваць сваю перавагу. Крыху пазней нейкі занадта разумны купец не даў другому сябе апярэдзіць і тут ж завяз у балоце, і ўсе яго кінулі, потым яго пакараў яшчэ канфіскацыяй усяго тавару каралеўскага пракурор — за зламоўнасць і ўчыненую бліжняму знявагу. Так дорага абышлося незвычайнае і беспадстаўнае самавольства.

Калі я не мог ехаць на возе, то мусіў увайсці ў непраходныя лясы і натрапіў на забітага руса, абутага ў нямецкія чырвоныя боты. Маскавіты па загадзе царскай вялікасці таксама мусілі насіць нямецкае адзенне, але ім не дазвалялася насіць па старым маскоўскім звычаі доўгую бараду. Тут можна было бачыць шматлікія паламаныя вазы і мноства мёртвых коней, чый смурод ахінаў нас больш за цэлую мілю, амаль да самага Магілёва. Дарага тут была настолькі шырокай, што на адным месцы магло сустрэцца шмат вазоў, і такой наезджанай, што не было бачна ніводнага грудка зямлі.

Убачыўшы Магілёў, мы пераначавалі пад бязмежным небам без вады, без сена, але не без найадчувальнейшай небяспекі для жыцця.

Нас з усіх бакоў абкружалі калмыкі, людажэрныя адкіды чалавецтва, а мы, не ведаючы пра небяспеку для жыцця, засталіся на бязмежным адкрытым полі, прытым што нястачу ўсіх патрэбных рэчаў мы б маглі сцярпець і на прадмесці. Але і на гэтым месцы за нас, неабачлівых, глядзела вока Божае. Каб жа ж мы засталіся з татарамі ў суседнім лесе, але памутнелыя галовы з надзеяй расстарацца піва ляцелі наперад да паселішча, жаданчы — з пагрозай для сябе і сваіх — паклапаціцца хаця б пра сваё чэрава.

Наступнага дня, 16 жніўня, мы ўвайшлі ў горад Магілёў, уладкаваны высокімі валамі і вежамі, з надзвычай разлеглым прадмесцем, хоць сам горад і не такі разлеглы. Гарадская брама⁴⁰ была даволі трывалай і мела двух намалёваных езуітаў з такім надпісам: «Vos estis lux mundi»⁴¹. Я жажнуўся, валасы мае сталі дыбарам, як я пабачыў гэты выхвальны надпіс. У горадзе ёсць прыгожы езуіцкі калегіум, падпарадкаваны Віленскай акадэміі. На ім бачны надпіс: «Johannes Zdanowics, fundator residentiae Mohiloviensis»⁴².

⁴⁰ Верагодна, маецца на ўвазе каралеўская брама, якая знаходзілася побач з езуіцкім калегіумам.

⁴¹ «Вы — святло свету» (лат.). — Евангелле паводле Матфея V, 14.

⁴² «Ян Ждановіч, фундатар рэзідэнцыі Магілёўскай».

Гарадскі касцёл раскошны і вельмі светлы, ганарлівы сваёй трайнай вежай⁴³. У «святла свету» мы пыталі піва, але тыя абскуранты нам адмовілі, ужываючы пустыя адгаворкі.

Мы так спяшаліся ў лагер, які кароль паставіў на другім левым беразе Дняпра, што я не змог знайсці ніякіх прадуктаў, хоць была магчымасць дастаць хлеб, праўда, даволі дарагі. Неразумная прырода, прагна я да навізны, прыспешвае сваё самагубства. Мост праз Барысфен, па-мясцоваму Дняпро, паставіў найяснейшы кароль Карл XII⁴⁴, а паколькі яшчэ некаторыя палкі павінны былі перапраўляцца, дык пераход быў рупліва ўмацаваны вайсковымі гарматамі. Пераадолеўшы раку, мы прыйшлі ля палудня ў каралеўскі лагер, размешчаны на ўзгорку сярод збажыны. Толькі мы туды падышлі, як угледзелі шведа, званага Магнусам, каваля каралеўскай вялікасці, які меў шацёр паблізу Малмберга, і тут жа паручыўся за нас і адвёў да славутага пана доктара Малмберга, спавядальніка яго святой каралеўскай вялікасці і старшыні вайскова-царкоўнай кансісторыі, які хацеў адвесці нас да найсвятлейшага пана графа Піпера⁴⁵, найвышэйшага каралеўскага міністра, сакратара канцэлярыі, сенатара каралеўства і канцлера грэйфсвальдскай акадэміі, але мой спадарожнік, не церпячы адкладу і мяркуючы, што на нешта трэба адважыцца, пераканаў мяне адрэкамендавацца самім. Я прыйшоў паведаміць пану графу пра наш візіт, аднак, слуга адказаў, што пан граф аддаўся звыкламу паўдзённаму сну, і даклад пра наш прыход перанёс на той час, калі граф прачнецца. Нарэшце мы з'явіліся перад графам, пагружаным у глыбінныя думкі, які двойчы перапыніў прывітальную прамову, прыспешваючы, каб я сцісла выказаў сутнасць.

Спалоханы гэтай нечаканай заўвагай, перапыніўшы сваю папярэдне падрыхтаваную прамову, сцісла, прыкладна так звярнуўся да графа: «Найсвяцейшы пан граф, евангеліцкія⁴⁶ колы Венгрыі пасрэдніцтвам нас найніжэйша вітаюць Вашу светласць і найніжэйша просяць, каб спрыяннем Вашай светласці мы атрымалі аўдыенцыю ў яго святой каралеўскай вялікасці». — «Добра, — кажа граф, — заўтра будзеце мець аўдыенцыю». І тут жа з веселейшым тварам: «Што робіцца ў Венгрыі? — пытае. — Які плён маюць вашы справы?». У маім адказе гучала, што як мы былі ў Венгрыі, то мелі плён, але ад пэўнага часу мы не атрымалі з радзімы ніякіх лістоў; граф загадаў нам ісці да пана Гермеліна і паслаў з намі свайго слугу, які вёў нас да шатра яго светласці і загадаў, каб мы там выказалі нашу просьбу. Гэта быў

⁴³ Маюцца на ўвазе дзве вежы і франтон.

⁴⁴ Карл XII (1682–1718) — кароль Швецыі (1697–1718), «генеральны распарадчык» у ВКЛ (1706–1709), прадстаўнік дынастыі Пфальц на шведскім троне.

⁴⁵ Піпер Карл (1647–1716) — дзяржаўны дзеяч Швецыі, каралеўскі стацкі саветнік, барон і граф (з 1698 г.), обер-маршал (з 1705 г.).

⁴⁶ Лютэранскія.

вынік неразважлівасці майго спадарожніка, я пакаюўся, што згадзіўся, але ўжо так сталася.

Найсвяцейшы пан Олаф Гермелін прыняў нас па-сяброўску, адвёў да шатра, прыязна выслухаў, тут жа дадаў сваё меркаванне і абяцаў любую дапамогу. Наступны дзень, 17 жніўня, вызначаўся ва ўсім шведскім войску пастом. У гэты дзень пакаяння мы наведалі ранішняю імшу яго вялікасці караля, у прысутнасці якога годны пан Карл Стэрнэл, святар каралеўскай асабістай варты, вытлумачваў тэкст з Сіраха 4, 33: «Да самай смерці змагайся за працу і Айцец будзе ваяваць за цябе». Тэксты пакаяльных дзён да гэтага пасылаў каралю упсальскі арцыбіскуп, з якіх кароль выбіраў адзін на ранішняю, другі — на вячэрнюю казанні.

Калі ранішняя імша скончылася, найсвяцейшаму каралю, які выйшаў са стану, неабходнаму пры набажэнстве, пан граф Піпер паведаміў пра наш прыход, кароль, аднак, азіраючыся, як толькі ўгледзеў мяне, тут жа ўзняў вочы да неба і цяжка ўздыхнуў, безумоўна, памятаючы пра выбранае казанне з Сіраха. Пан Гермелін, аднак, наблізіўся да мяне і ветліва паведаміў, што аўдыенцыю мы атрымаем апоўдні, паколькі ён не хоча яго святую вялікасць непакоіць у малітве.

Калі ішла вячэрняя імша, я прыйшоў да шатра, прызначанага для службы Богу, і калі пан Гермелін убачыў, што я стаю, то з дапамогай пана доктара Малмберга ўласнай рукой падаў мне крэсла; калі імша скончылася, яго вялікасць увайшоў у шацёр, прызначаны для аўдыенцый. Гэты шацёр быў малы, ледзь сем крокаў у даўжыню і меў адно яркае акенца, зробленае з рагавіны, але не заўважалася ў ім ніякай раскошы. Палатно таксама было таннае і слупы, якія падпіралі сцены, былі без пазалоты, з некалі пазалочанымі, але цяпер ужо абшарпанымі наканечнікамі. У ім знаходзіўся найяснейшы кароль; паблізу акенца, ля дзвярэй справа стаяў граф Піпер, а пан Гермелін злева, за спіной яго вялікасці стаяў ясныя святар Вюртэмбергскі і каралеўскі двормайстар, якога клікалі Хофінтэндэнт. Маленькі шацёр абкружылі шматлікія генералы, увесь двор і каралеўская асабістая варта. Увялі нас без цырымоній, якія каралеўская вялікасць, пэўна, не любіць. Я, аднак, карыстаючыся нагодай дня пакаяння, прывітаў яго найсвяцейшую вялікасць такімі словамі:

«Найяснейшы і наймагутнейшы Кароль, Пане, Пане найміласцівейшы! Шчаслівы і варты векапомнай пашаны той дзень, у які — у часе, як Ваша Найсвяцейшая Вялікасць з усім сваім войскам праз пакаянне набліжаецца да Пана Бога — і мне зрабіў ласку, дапусціўшы блізка бачыць Свой Найяснейшы Твар і мець магчымасць мовіць. [...]».

Гэтую прамову, хіба трохі больш працяглую, яго каралеўская вялікасць слухаў вельмі ўважліва, з прыязна скіраванымі на мяне вачыма і з усмешкай на твары. Стаяў ён, аднак, аддалены ад мяне амаль на адзін крок, з паставай

значна нахіленай да мяне. Калі ж зразумеў, што мая прамова падыходзіць да канца, павярнуўся да пана Гермеліна.

Гэты найадукаванейшы чалавек, тайны радца яго вялікасці і сакратар канцэлярыі, якім стаў з прафесара красамоўства і рэктара Дорптскай акадэміі⁴⁷, адказаў ад імя яго вялікасці, выказваючы кожнаму належную падзяку за пакорнае яго вялікасці мною перададзенае прашэнне, а таксама евангеліцкім суполкам Венгрыі за сардэчныя пачуцці да яго вялікасці, пра якія можна меркаваць пры выглядзе такога клапатлівага пасольства, якое кароль прызнае і падкрэслівае тым суполкам сваю каралеўскую міласць, і калі ад нас прыме пісьмовыя просьбы, то абяцае, што на ўсе дасць сваю найміласцівейшую рэзалюцыю. Такая была сутнасць увогуле больш працяглага ад каралеўскага імя дадзенага адказу.

Я тут жа падаў яго вялікасці даверны ліст, напісаны яго вялікасці венгерскімі евангеліцкімі суполкамі, гаворачы, што нашы суполкі сардэчна яго вялікасці сябе павяраюць. Кароль прыняў яго вельмі прызна і з тварам, прасветленым вялікай радасцю, мяне адпусціў. Гэты ліст, дадзены з пячаткай кансісторыі, гучаў так: [...] ⁴⁸.

Мы выйшлі тады радуючыся і тут жа нас аклікнулі каралеўскія ўраднікі, узрушаныя новай справай; яны дзівіліся працягласцю дарогі. Вечарам мы, аднак, бачылі манарха на вячэры. Радца каралеўскай палаты пан Клінгеншэрн нас паклікаў да стала, які затым пасля сыходу караля занялі некалькі міністраў. Мінімум раз прынеслі стравы на шасці падносах, з якіх кароль па чарзе еў; са срэбнага келіха, аднак, ён піў ваду, якая была напаягаве, бо не піў ні віна, ні піва, ні медавухі, ні гарэлкі. Ежу прымаў з ахвотай, але за ўвесь час абеду альбо вячэры нічога не гаворыць, ды і ўсе маўчаць, колькі сядзяць пры стале, і кожны п'е са свайго келіха. Ёсць тут чалавек, які кроіць ежу і падае яе каралю, але сам пры гэтым стале нічога не есць. Такая вячэра доўжылася больш за чвэрць гадзіны. Няма тут трубачоў, няма музыкі. Каралеўскі паж прачытаў малітву перад ежай і пасля яе. Але да штодзённых ранішніх і вячэрніх малітваў дваранства склікаюць каралеўскія трубачы, іншыя палкі склікаюцца грукатам барабанаў. Я між тым, не маючы ні чарніла, ні шатра, замест століка, выкарыстаўшы свае калені, тры дні таму напісаў гэтую ніжэйшую просьбу: [...].

Гэтае ніжэйшае прашэнне мы занеслі найсвятлейшаму пану Олафу Гермеліну разам з дадаткамі, якія ў ніжэйшым прашэнні ўпаміналіся пад літарамі А, В, С, D, і вусна мы яшчэ падрабязна інфармавалі набожнага мужа, які абяцаў нам усю сваю дапамогу.

Між тым, гэта значыць 18 жніўня, мы ехалі тэрыторыяй калмыкаў, якія ўкрываліся ў лясах і накінуліся ўжо на некалькіх асоб, якія аддаліся ад

⁴⁷ Маецца на ўвазе Дэрпт — цяпер г. Тарту пав. Тартумаа Эстоніі.

⁴⁸ У рукапісе тры чвэрці старонкі пакінутыя пустымі.

іншых на кідок камяня. Каралеўскія воіны абкружалі вазы з абодвух бакоў. Дня 19 жніўня, значыць у адзінаццатую траецкую нядзелю, мы адпачывалі пад адкрытым небам. Мелі ўжо, канешне, не дождж, але летнюю спякоту.

Дня 20 жніўня дарога давяла нас праз вёску Бахаец ⁴⁹ да паселішча Сталка ⁵⁰, за пяць міль ад горада Магілёва, і цэлы тыдзень мы адпачывалі пасярод спелага збожжа, пакуль войска збірала ўраджай з палёў па ўрадлівасці вельмі багатых. Тут у дастатку, але за вялікі кошт прадавалася тое віно, якое прывезлі татары і іншыя нашы праваднікі. Мера «штоф» ⁵¹ — за два рыжскія талеры, гарнец ⁵², аднак, за чатыры.

Сустрэў нас тут наш зямляк, музыкант Ян Клюббер, родам са Шчяўніцы ⁵³, і прапанаваў нам віно за шэсць талераў, якое мы ўтраіх без цяжкасці выпілі.

Тут мяне прыняў на абед пан барон генерал-маёр Кройц і прапанаваў бясплатнае харчаванне. Быў прысутны пан доктар Малмберг, двое прыдворных святароў і двое баронаў, і пілі мы такойсае віно, але трохі. У стравах, прыгатаваных з ялавічыны і бараніны, быў дастатак, але калі іншыя елі чорны, жажлівы з выгляду хлеб, у якім было відаць цэлае зерне і чашуйкі з часцінкамі асяця, то доктару і мне на місе прапанавалі пшанічны хлеб, падавік, несалёны, тоўсты, як мезенец, які мы бралі, як марцыпаны, кончыкамі пальцаў. Войска ўжо пачынала клацаць зубамі, калі Бог перашкаджаў выпечцы хлеба.

Адсюль адышоў наш каралеўскі фурман, і мы далучыліся да рыжскага купца Пятра Грунда, якога мы нанялі за тры рыжскія залатыя на кожны тыдзень шляху. Мы настойвалі на тым, каб нашаму возу вызначылі месца, і атрымалі мы яго паміж каралеўскіх вазоў, іначай бы мусілі заўсёды займаць апошняе, бо іншыя не дазвалялі парушаць парадак сваіх вазоў. Нават калі мы ўжо мелі сталае месца, але калі фурман толькі трохі адставаў, то мы мусілі або многімі просьбамі вымольваць іншае месца, або, паганяючы коней, бегчы так доўга, пакуль свайго месца не дасягалі. У кожным палку былі возмайстры, яны неахвотна дазвалялі парушаць парадак вазоў. Адно каралеўскія вазы везлі кухонныя рэчы, іншыя — зброю, іншыя — адзенне, іншыя — лекі, іншыя — шатры, іншыя — млыны, іншыя — кавальскія прылады, іншыя — пісьмовыя дакументы, іншыя — авёс і г. д., і трымаліся яны свайго

⁴⁹ Бахаец — в. Аршанскага пав. (цяпер — в. Гарбавіцкага с/с Чавускага р-на Магілёўскай вобл.).

⁵⁰ Сталка — в. Аршанскага пав. (цяпер — в. Гарбавіцкага с/с Чавускага р-на Магілёўскай вобл.).

⁵¹ Штоф (або кварта) — мера аб'ёму вадкасцей і сыпучых рэчываў, роўная прыблізна 1-2 літрам.

⁵² Гарнец (або гарц) — мера аб'ёму вадкасцей і сыпучых рэчываў, роўная прыблізна 4 літрам.

⁵³ Маесца на ўвазе Банска-Шчяўніца — цяпер г. цэнтр р-на ў Банскабыстрыцкім краі Славакіі.

парадку, устаноўленага лічбамі I, II, III, IV, V, VI, і вазы, прызначаныя для пэўнага віду рэчаў, не змешваліся з вазамі іншага віду. Асобныя вазы мелі пасярэдзіне знак «XII», што мела на ўвазе Карла XII, побач, аднак, была назва з лічбай воза.

Я заўважыў такія напісаныя назвы:

KÖKS W., KELL. W., SKATE W., APOTHEC W., POST W., BAGAS W., TILT W., ZELT W., ARTOLLERIE W., MÜHL W., SCHMIEDE W., FUTTER W., STALL W., GEWER W., HAF: WAGEN⁵⁴.

Са Сталкі мы дня 27-га жніўня праз рэчку з новым перакінутым мостам рушылі праз лес да вёскі Галоўчыцы⁵⁵, аддаленай на мілю; набліжаючыся да яе, мы ўбачылі аднаго забітага шведамі маскавіта, шпіёна. Калі мы былі ў гэтай вёсцы, нас пачціва апекаваў прападобны пан Міхал Энеман, частаваў нас добрым віном і адвёў нас на абед сваіх калег. Разам абедалі прападобны пан Юрай Нордберг, красамоўны прыдворны прамоўца, прападобны пан Магнус Аўрывілус і пан Карл Стэрнэл, святары каралеўскай асабістай аховы, а таксама пан Міхал Энеман, чыноўнік дварцовай кансісторыі, усе яны атрымлівалі ежу з каралеўскай кухні. Бо, шчыра кажучы, калі б кожны з іх еў асобна, то атрымліваў бы толькі адну і тую ж страву, таму яны палічылі за лепшае есці супольна, каб маглі пакаштаваць іншыя стравы, прыгатаваныя для каралеўскага стала. Што нядаўна назіраў пры стале пана генерала Кройца, тое зведаў і тут — усе шведы запар, запрошаныя на абед або вячэру, першыя келіхі п'юць за здароўе гаспадара, ніводны да мяне не звярнуўся, перш чым не пакаштаваў першы келіх віна. За здароўе караля п'юць келіх апошні, ды яшчэ значна большы ад іншых.

На самым світанні якісьці адчайна смелы польскі хлопец наблізіўся да воза, у якім я спаў, але калі яго хтосьці з нашых заўважыў і ўзняў крык, той кінуўся наўцёкі. Я ўбачыў уцекача і меў уражанне, што той проста ляціць. Рэдкай была ноч, у якую такія палякі ў некага штосьці тайком не ўхапілі.

Дня 18/29 жніўня дарога давяла нас да горада, раскіданага па ўзгорках, названага Чавусы⁵⁶, у якім мы мелі добрую крынічную ваду і ў садах бабовыя.

⁵⁴ Нямецкія і шведскія надпісы: «Кухонны воз, вінны воз, казначэйскі воз, аптэкарскі воз, паштовы воз, багажны воз, шатровы воз, артылерыйскі воз, млынарскі воз, кавальскі воз, прадуктовы воз, стайневы воз, збройны і гарматны воз, фуражны воз».

⁵⁵ Маюцца на ўвазе Галавенчыцы — в. Аршанскага пав. (цяпер — в. Антонаўскага с/с Чавускага р-на Магілёўскай вобл.).

⁵⁶ Чавусы — г. Аршанскага пав. (цяпер — г. цэнтр Чавускага г/с і р-на Магілёўскай вобл.).

Яго вялікасць, аднак, паколькі быў у вёсцы Высокае⁵⁷, выдаў у той самы дзень рэзальцою на нашу ніжэйшую просьбу.

Дня 30 жніўня мы праз шырокія лясы прыйшлі да горада Чэрыкаў⁵⁸, поўнага жыдоў, спыніліся раніцай у дождж на падэшве ўзгоркаў, аднак, хацелася лепей далучыцца са сваімі трыма вазамі да лагера, раскінутага на гары, чым застацца адаленымі ад іншых у небяспецы для жыцця. Была трынаццатая траецкая нядзеля, у якую, як і ў папярэдні дзень, маскавіты стрэламі гармат затрымлівалі пераход праз раку. Каралеўскі шацёр быў раскінуты на чале лагера непадалёку ад непрыяцеляў.

Тут мне была дадзена магчымасць пазнаёміцца з панам Мсерфельтам. Пасля ранішняй імшы скіраваліся мы праз рэчку, злучаную шведскім мостам, пакідаючы пушчу ў васемнаццаць міль шырынёй і занятую наперадзе непрыяцелем, меркавалі, што на яе вузкіх дарогах нам не будуць вельмі шкодзіць, але кароль скіраваў шлях не на Казакію, а на Смаленск, і мы прыйшлі да вёскі Зворы⁵⁹, адаленай ад горада Крычаў⁶⁰ на тры мілі, і адпачывалі паміж канопляў, якіх у гэтых месцах агромістая колькасць, і перавышаюць яны сваёй вышынёй чалавека, якога кольвек доўгага, а многія дасягаюць таўшчынні пальца. Шведы тут па старым календары адзначалі свята Барталамея і калі іх набажэнствы скончыліся, мы працягнулі знаёмства з панам генералам Мсерфельтам, які нам удзячна прапанаваў дапамогу пры высвятленні доступу да пана Рэхнсколда.

Дня пятага верасня мы праз дзікія лясы ішлі да паселішча Бацвінаўка⁶¹, нашы войскі самі пракладалі дарогу, рухаючыся да позняй ночы. Адпачывалі мы на ўскрайку вёскі ў садку ля хаткі. Наступным днём мы наведалі пана Гермеліна і атрымалі копію рэзальцоў яго найсвятлейшай вялікасці.

Варта расказаць, што адбылося ўчора. Яго святая вялікасць, раней прыйшоўшы на адзначанае месца, не захацеў там адпачываць, але, сляшчаючыся ад аднаго палка да другога, сустрэў нас, як мы ехалі на адным возе, і заўважыўшы мяне, калі я знімаў шляпу, пачціў мяне, зняўшы каралеўскую шляпу, едучы далей, ён сустрэў рыжскага купца з імем Дэфло і жагдаў памянніца з ім конем, паколькі каралеўскі, знясілены беганінай сюды і туды,

⁵⁷ Высокае — в. Аршанскага пав. (цяпер — в. Антонаўскага с/с Чавускага р-на Магілёўскай вобл.).

⁵⁸ Чэрыкаў — г. Аршанскага пав. (цяпер — г., цэнтр Сормаўскага с/с і Чэрыкаўскага р-на Магілёўскай вобл.).

⁵⁹ Маюцца на ўвазе Зоры — в. Мсціслаўскага ваяв. (цяпер — в. Сормаўскага с/с Чэрыкаўскага р-на Магілёўскай вобл.).

⁶⁰ Крычаў — г. Мсціслаўскага ваяв. (цяпер — г., цэнтр Крычаўскага р-на Магілёўскай вобл.).

⁶¹ Бацвінаўка — в. Мсціслаўскага ваяв. (цяпер — в., цэнтр Бацвінаўскага с/с Крычаўскага р-на Магілёўскай вобл.).

безумоўна, не мог рушыць наперад. Каралеўская вялікасць таксама звычайна імклівым бегам наведваў свае палкі, размешчаныя нярэдка па некалькіх аддаленых адна ад адной вёсках, таму, напэўна, у некаторыя дні пераадольваў 6, 8, 10, 12, нават і 15 міль у суправаджэнні двух-трох або зусім нязначнай колькасці сваіх асабістых ахоўнікаў, і так яму былі вядомыя дарогі гэтых узаемна звязаных лясоў, як быццам ён у гэтых краях выхоўваўся, таму бяспечна пракладаў сабе дарогу з такім малым суправаджэннем, як быццам не меў ніякіх непрыцяляў, хаця нас з усіх бакоў абкружалі калмыкі.

Найсвяцейшы пан Гермелін, жадаючы перадаць нам каралеўскую рэзалюцыю, найперш прасіў, каб мы прабачылі, што канцылярыя не магла выразней выказаць каралеўскія погляды, што яна таксама мае прычыны, праз якія мусіла спыніцца на агульных выказах. Потым пажадаў, каб я прачытаў дакумент і, калі дзе будзе трэба, каб я ад яго светласці папрасіў вусныя тлумачэнні. Калі я дайшоў да пазіцыі пра Прэшаўскі калегіум⁶², усміхаючыся, прамовіў, што Венгрыя мае залатыя шахты, аднак, мы мусім ужываць медныя манеты, і калі той пажадаў іх убачыць, то я прапанаваў яму з мяшэчка адзін лібертас, які потым паказаў і яго каралеўскай вялікасці.

«Адказ яго святой каралеўскай вялікасці на прашэнне евангеліцкіх суполак з Венгрыі, перададзенае пасланцамі, шматгоднымі і радавітымі мужамі панам Даніэлам Крманам, суперінтэндантам царквы аўгенбургскага⁶³ вызнання, і Самуэлам Пагорскім, дадзены ў лагеры пры вёсцы Высокае на Белай Русі дня 18 жніўня года 1708. [...]».

Калі мы атрымалі гэту рэзалюцыю, то наведалі пана графа Піпера, жадаючы сабе суправаджальны прывілей, які той нам абяцаў з радасным тварам і паведаміў пра прыхільнасць да нас яго вялікасці. Граф дасюль даваў такія прывілеі пад сваім імем, але нам даў з пячаткай і подпісам яго вялікасці, калі мы былі ў вёсцы Забалацце⁶⁴ дня дзесятага верасня.

Я, аднак, прасіў пана Гермеліна, каб у гэтым прывілеі не згадвалася пра маю святарскую ці суперінтэнданцкую пасаду, як нам прыйдзеца ісці праз Польшчу, каб на нас хаця б не напалі праціўнікі нашага набажэнства. Гучыць яна па сутнасці такім чынам:

«Мы, Карл, з божай міласці кароль шведаў, готаў і вендаў, вялікі князь Фінляндыі, Сканіі, Эстоніі, Лівоніі, Карэліі, Брэм, Верды, Штэціна, Памаранска, Кашубіі і Вэндзіі, князь Руяны, уладар Інгерманланда і Вісмару, а таксама граф-ваявода рынскі, баварскі, юліхскі, клеўскі, ваявода бергскі і інш., і інш. [...], якім на вялікі давер згаданы гэты ліст, падпісаны нашай

⁶² Маецца на ўвазе калегіум у г. Прэшаў (цяпер — г., цэнтр р-на ў Прэшаўскім краі Славакіі).

⁶³ Верагодна, маецца на ўвазе «аўгсбургскага».

⁶⁴ Забалацце — в. Мсціслаўскага ваяв. (цяпер — в., цэнтр Забалацкага с/с Мсціслаўскага р-на Магілёўскай вобл.).

рукою, пацвярджаецца і нашай каралеўскай пячаткай. Дадзены ў нашым лагерах ля вёскі Будзішынава⁶⁵ на Белай Русі дня 26 месяца жніўня года 1708.

Месца пячаткі

Карл

граф Піпер уласнаю рукою»

Хача мы спадзяваліся, што ўсё ўжо будзе аформлена, ды нас усё ж расчаравала нагода вяртання, і калмыкі рабілі дарогу меней бяспечнай, таму мы мусілі ісці следам за лагерам. З вёскі Бацвінаўка, якую пасля нашага сыходу нейкія польскія парабкі запалілі, мы прыйшлі дня сёмага верасня да вёскі паблізу мястэчка Маляцічы⁶⁶, і паколькі нашы запасы станавіліся з дня на дзень усё больш сціплымі, я тры дні таму з'еў шмат не вельмі спелага гароху, а ўчорашнім днём, у час уручэння нам каралеўскай рэзалюцыі, быў вельмі расчулены, сённяшняю вчэрэ, аднак, якая складалася з малой колькасці кашы, скончыў вялізарным глытком вады і размовай з нейкім непрыхільнікам венграў, раніцай дня восьмага верасня адчуваў сябе хворым, бо ў той самы дзень мяне жорстка скруціла дызэнтэрыя і з дня на дзень забрала сілы, голадам забрала ў мяне ўсю гладкасць, лютавала ў вантробах. Але не толькі мяне самога марыла гэта вялікая і небяспечная хвароба, я меў незлічоных сяброў у няшчасці, якія ладны кавалак за лагерам — пры лагчынах паблізу, на кожнай пазіцыі, упарадкаванай і схаванай за двума-трыма зялёнымі кустамі, — распаўсюджвалі невыносны смурод і варты спачування рокат з азадкаў. З той вёскі мы дня сёмага верасня дайшлі да мястэчка Маляцічы, выпаленага рускімі, якіх тут два-тры дні таму было мноства, а ў панядзелак пасля чатырнаццатай нядзелі, гэта значыць дзесятага верасня, іх дваццаць тысяч абрынуліся на чатыры шведскія палкі, але не прыспелі шведаў соннымі.

Яшчэ не быў поўны дзень, калі мы, адаленыя на чвэрць мілі, пачулі жахлівы грукат, што трываў чвэрць гадзіны, і спачатку мы меркавалі, што абваліліся стрэхі некалькіх дамоў, з узмацнення адразу следам грукату мы памеркавалі пра непрыяцельскі напад і ўсе мы здзіўляліся, адкуль у праціўнікаў узялося столькі адвагі, калі дагэтуль яны звычайна ўцякалі. Кароль Карл аказаў сваім дапамогу досыць своечасова. У рускіх легла больш тысячы, у шведаў — дзвесце сорок. Наш кароль паклапаціўся, каб і тых і другіх пералічылі і пахавалі. Цяпер я, праўда, першы раз назіраў сутычку.

За ўзгоркам раскінуўся лагер яго царскай вялікасці, і вечарам таго самага дня многімі пушчанымі ў паветра ракетамі шведам паведамлялася пра сваю прысутнасць альбо хуткі наступ. Паміж лагераў цякла рака з занятым шведамі мостам, да якога набліжаліся калмыкі і цэлы дзень гойсалі па палях, але як толькі заўважалі шведаў, то, пятляючы, адыходзілі. Проста насупраць каралеўскага

⁶⁵ Будзішынава — в. Аршанскага пав. (цяпер не існуе).

⁶⁶ Маляцічы — мяст. Мсціслаўскага ваяв. (цяпер — в., цэнтр Маляціцкага с/с Крычаўскага р-на Магілёўскай вобл.).

шатра быў лес, у якім маскавіты парастаўлялі гарматы насупраць шатроў каралеўскага двара, на каторы мы арыентаваліся, раскінуўшы свай шацёр на самым чале, у аддаленні на стрэл гарматы ад калмыкаў, што цягаліся вакол. Але кароль Карл з дапамогай разведчыкаў даведаўся, што ў суседнім лесе знаходзяцца гарматы, і калі мы пачалі класціся на начлег, загадаў усе станы вокамгненна прыбраць, адысціся далей і раскласці вогнішчы. Усю ноч мы рухаліся вялікім крукам, але дайшлі толькі да вёскі з назвай Забалацце, на паўмілі аддаленай ад Маляціч, у якой учора мела свае пазіцыі яго царская вялікасць. У гэтай вёсцы мая хвароба пагоршылася, але яе крыху ўтаймавала кропля чырвонага віна і гарэлкі, якую паслаў пан Гермелін. Тут нам таксама паслалі падарожны прывілей і пан Гермелін, сустрэўшы нас, выказаў радасць з нагоды прысвечанага яму (а. 100) выдання «Глосы» супраць закону езуітаў, як з ружамберакскіх ⁶⁷ актаў і прадпісанняў піетызму ⁶⁸, тэксты якой яго вялікасць прачытаў і ўхваліў. У Караліяўцы я таксама даў пераплесці адзін экзэмпляр «Актаў жылінскіх ⁶⁹, спішка-падградскіх ⁷⁰ і ружамберакскіх», і яго пры пасрэдніцтве пана доктара Малмберга падарыў яго вялікасці разам з «Глосай», выдадзенай супраць закону езуітаў.

З Забалацця праз дзве мілі мы прыйшлі да Бязводзіч ⁷¹ і там адпачывалі ў суботу, нядзелю і ў панядзелак, або, — кажучы паводле вартага ўхвалення звычай палякаў і ліцвінаў, замацаванага доўгім ужываннем, — святак сёмага, першага, другога. Тут мне Крыштоф Гаас, адзін з нашай суполкі, ад голаду падарыў лясныя грушкі, калі я іх усё-такі з'еў, то адчуў, што мая хвароба вылечваецца.

Часцей мы елі рэдзьку, таксама дзеля супакаення голаду, ёю таксама лячылася тая мая хвароба, пра што я не здагадаўся, а потым даведаўся ад доктара медыцыны. Карыстаўся я дапамогай каралеўскага доктара з імем Скраге, рэцэпт якога падаю тут [...].

У тым часе ў маркітанаў можна было дастаць мяса, але многія мусілі яго есці без хлеба. Шасцінку ⁷² пасрэднай гарэлкі куплялі за рэйнскі залаты і дзесяць грошаў.

⁶⁷ Маецца на ўвазе г. Ружамберак (цяпер — г., цэнтр р-на ў Жылінскім краі Славакіі).

⁶⁸ Піетызм — містычны рух унутры лютэранства канца XVII – XVIII ст., які супрацьстаяў прагэстанцкай артадоксіі, ставіў рэлігійныя пачуцці вышэй рэлігійных дагматаў.

⁶⁹ Маецца на ўвазе г. Жыліна (цяпер — г., цэнтр р-на ў Жылінскім краі Славакіі).

⁷⁰ Маецца на ўвазе г. Спішке Падградзе (цяпер — г. у р-не Лявоча Прэшаўскім краі Славакіі).

⁷¹ Бязводзічы — в. Мсціслаўскага ваяв. (цяпер — в. Ходасаўскага с/с Мсціслаўскага р-на Магілёўскай вобл.).

⁷² Шасцінка — паўкварты, шклянны посуд і адзінка вымярэння вадкасці, роўная прыблізна 0,35 літра.

Адышли мы адгэтуль 18 верасня і рушылі вёскамі і палямі, якія яшчэ дыміліся. Таму што цар агнём знішчаў усё, каб шведы не мелі пражытку. Прыйшлі мы да Пацкава ⁷³, дзе быў кляштар, дашчаты, абгароджа якога, як і ў Маляцічах, была разбурана і пайшла на рамонт мастоў. За Пацкавым мы сталі на адкрытых узгорках, многія, аднак, разам з каралём раскватараваліся ў вёсцы, астатнія палкі размясціліся навокал. Тут на два шведскія палкі ў складзе шасцісот асоб выставілі восем тысяч маскавітаў і, калі тыя страцілі пяцьсот сваіх, адышлі. Маскавіты таксама заўважылі, што палкі Дуцкера і Таўбэ з розных прычын паменшыліся, таму іх часцей бралі пад удар.

Адтуль 18 верасня мы рушылі да Мілейкава ⁷⁴, дзе непрыяцель пакінуў свой лагер. Была гэта між тым вялікая вёска і дасюль курэла. Паблізу яе найсвяцейшы кароль Карл размясціў усе свае палкі, на якія нам, што ехалі сярод іх, было ўцехаі глядзець [...].

Меўся адзін полк валахаў, інакш людзей з Малдовы і Валашка, лёгка ўзброеных, палкоўнікам у якіх быў Сандул. Гэтыя ваякі вельмі дапякалі маскавітаў, па прыродзе таксама ваякаў лёгкай зброі.

І хаця іншыя палкі мелі дасканалы рыштунак, усё ж такі кароль сваёй асабістай ахове, — з якой кожны атрымлівае ад караля на кожны месяц трыццаць вялікіх рыжскіх талераў, прытым святарам астатніх палкоў давалася месячная мзда пяць вялікіх талераў, — устанавіў яшчэ больш дасканалыя, толькі ім самім вядомыя вайсковыя правілы.

Дня 20 верасня мы з Мілейкава пасля пахавання аднаго каралеўскага драбанта накіраваліся ўжо не праз лясы, а па раўніне, на якой усё яшчэ значна курэла.

Гэтае пахаванне сваёй прысутнасцю пачціла яго каралеўская вялікасць і ўважліва слухала пахавальную прамову, стоячы з непакрытай галавой. Таму драбанту зрабілі труну з дошак, якія былі пад рукой і пахавалі яго пад нейкай грушай, якая самотна стаяла ў чыстым адкрытым полі. Але астатніх ваякаў хавалі без труны ў ямах, праўда, кідалі некалькі зялёных кустоў, а да галавы і да ног нябожчыка садзілі зялёныя галіны. Святар, набліжыючыся, узяў рыдлёўку і тройчы кінуў на нябожчыка гліну, потым, адклаўшы рыдлёўку, прамовіў з «Genesis» ⁷⁵ трэцяе Божае выслоўе «З зямлі і ў зямлю вернешся» ⁷⁶, дадаў пахавальную малітву і праспяваў псалом.

⁷³ Пацкава — в. Мсціслаўскага ваяв. (цяпер — в. Раздзельскага с/с Мсціслаўскага р-на Магілёўскай вобл.).

⁷⁴ Мілейкава — в. Мсціслаўскага ваяв. (цяпер — в. Падсолтаўскага с/с Мсціслаўскага р-на Магілёўскай вобл.).

⁷⁵ «Быццё» (лац.) — першая кніга Бібліі.

⁷⁶ Быццё III, 19.

У той самы дзень мы дасягнулі самай мяжы Масковіі, паселішча маскавітаў Мігновічы ⁷⁷, размешчанага паміж Смаленскам і Мсціслаўлем ⁷⁸. Тут мы пачулі, што цар шыхтамі рушыў праз Мсціслаў. Калі мы ўсё ж перайшлі на адкрытыя палі, усё наша войска спынілася. Была тут рака, пераправе праз якую маскавіты хацелі пашкодзіць, але дарэмна [...].

Праз вялікую нязручнасць месца мусілі нашы вазы на ноч спыніцца на балоцістым лузе, з якога многія коні з цяжкасцю выбіраліся, так глыбока яны завязлі.

У той самы дзень, гэта значыць 22 верасня, мы былі пакліканы на абед да майстра, кавала з імем Магнус, і калі мы з'явіліся, нам прапанавалі поліўку з ялавічыны і пячонкі, выпілі мы залпам вады і перш чым мы падумалі, абед скончыўся. Усё войска мае за прыклад караля, які хутка прымае ежу і не сядзіць доўга за сталом.

Калі мінуў дзень 16-ты траецкай нядзелі, адмовіўшыся ад далейшай пагоні непрыяцеля, насуперак усім чаканням наступнага дня ўжо на досвітку па трубе дадзенаму сігналу вывеў кароль Карл сваё ўсё знясіленае за гэтае лета войска з земляў Масковіі назад напрамкам на Магілёў. Паколькі меў недахоп збожжа, жадаў хаця б нападаць на непрыяцеля, дзе кольвек магчыма, але больш хацеў ад непрыяцеля, які пры адыходзе ўсё нішчыў польмам, адарвацца, чым бачыць усё сваё і сваіх з дня на дзень больш нябогімі.

Праўдзівай была чутка, што да графа Піпера прынеслі ліст казацкага ваяводы Мазепы, у якім караля Карла клікалі ў Казакію, і што граф Піпер на гэту дарогу караля ўгаворваў з довадам, што калі б да караля далучылася ўся Казакія і яго голадам змучаных салдат забяспечыла досыць харчаваннем, прапанавала б і немалое войска, якое лёгка завербаваць за «жолд» (грашовое забеспячэнне), якога казакі жадаюць. Але граф Рэжнсколд быццам ад гэтай дарогі адгаварыў сур'ёзнымі довадамі і быццам прапаноўваў дарогу на Смаленск да ракі Дзвіна магчыма таму, што пасля вызвалення Дзвіны ад маскавіцкіх гарнізонаў каралеўскае войска мела б дастаткова збожжа з падданага шведскага горада Рыга. Гаварылі, што горад Смаленск настолькі быццам ахоплены панічным страхам, што пра здачу падумаў бы раней, чым шведаў заўважыў. У выніку, аднак, дух ахапіла жаданне атрымаць казакаў і Казакію, вельмі ўрадліваю, да таго ж вельмі ваяўнічую і да моцы. Верылі, што да караля Карла далучыцца дзвесце тысяч ваякаў.

Спяшаліся мы тады цэлы дзень і цэлую ноч, аж коней загналі. Бачыў, што і многія шляхетныя коні, знясіленыя недарэчным бегам, зваліліся на зямлю

⁷⁷ Мігновічы — в. Смаленскай губ. (цяпер — в. Манастыршчынскага р-на Смаленскай вобл. Расійскай Федэрацыі).

⁷⁸ Мсціслаў — г., цэнтр Мсціслаўскага ваяв. (цяпер — г., цэнтр Мсціслаўскага р-на Магілёўскай вобл.).

і зрабілі з вершнікаў пешых, назіраў, што многія вазы былі паламанья, чуў розныя меркаванні войска пра гэтае паспешнае вяртанне.

Зрэшты неставала каралеўскай артылерыі, якая прыхавана яго суправаджала, і замыкалі шарэнгі кавалерыяй. Наваліліся на яго калмыкі, больш напорам галёкання, чым гарматамі, але не было сярод іх нікога, хто б адважыўся затрымаць стрэл шведскай гарматы. Мы, аднак, прайшлі Калоджын ⁷⁹, дзе на пагорку быў касцёл і суседнічала з ім некалькі спаленых маскавітамі дамоў. Вярнуліся мы да Пацкава, і паколькі полк асабістай аховы, у якім наш воз меў азначанае месца, рушыўся вельмі хутка, і, аднак, мусілі знясіленым коням прыйсці на дапамогу сціплымі кармамі, сталася, што мы, адарванія ад таго палка, блудзілі па лясках і мусілі трымацца Масра. З ім мы дайшлі да вёскі Глубіка ⁸⁰, дзе ў дзяцей нейкай жанчыны, хваравітай пэўна ад страху перад шведамі, дастаў шмат радыскі за некалькі капеек. Гэта ад маскавіцкай сярэбранай манеты, роўнай па вартасці польскаму паўтараку. Тая рэдзька, несумненна, была проста асалодай, да спадабы прыйшліся і тыя найтаннейшыя стравы, якімі мы цяпер і потым маглі сілкавацца.

Далінамі і пушчамі мы вярнуліся да Маляціч, адтуль праз узгоркі, аплеценыя гарохам і іншымі спелымі бабовымі, дасягнулі мы да самай ракі з перакінутым новым мостам і нам пашчасціла перайсці сярод першых. Глыбокай ноччу мы дасягнулі да нейкай доўгай вёскі, якую пасля нашага адыходу атакавалі некалькі маскавіцкіх палкоў, але меншыя лікам шведы іх сагналі. Казалі, што з палка Гельма пала ў гэтым баі дзвесце, а маскавітаў — тысяча.

Дня 29 верасня, гэта значыць менавіта на свята святога Міхала, мы дасягнулі вельмі вялікага горада, які называецца Крычаў, раздзеленага на тры часткі, з якіх у адной на ўзвышаным месцы стаіць радзівілаўскі замак, увесь драўляны, у горадзе шмат рускіх цэркваў. Тут мяне адзін святар навучыў чытаць рускія літары. Мы пераначавалі ў нейкім садзе, з якім суседні дом нашы парабкі спустошылі, але раніцай з плачам і вохканнем прыйшлі жанчыны і злодзеі мусілі на мой рашучы загад усё прынесці і вярнуць. Былі яны жыхарамі Рыгі і ўласна Літвы, якім уласціва красці і праклінаць ды і ненасытна жэрці. Сам народ здзекліва называюць Undeutsch. Калі адна з жанчын заўважыла сваю прасціну, змачыла яе слязмі і ўзяла яе з плаксівым спевам, але яе напалову праглынутыя словы не ўдалося зразумець, потым перада мною некалькі разоў схіліла галаву аж да зямлі, і такі звычай я тады ўпершыню ўбачыў.

Дня 30 верасня, значыць у 17 траецкую нядзелю, перайшлі мы праз раку Сож, злучаную двума новымі мастамі, якая цякла ля Крычава, і такім чынам

⁷⁹ Верагодна, маецца на ўвазе цяперашняе Калодзіна — в. Манастыршчынскага р-на Смаленскай вобл. Расійскай Федэрацыі.

⁸⁰ Маюцца на ўвазе Глупікі — в. Мсціслаўскага ваяв. (цяпер — в. Мірная Маляціцкага с/с Крычаўскага р-на Магілёўскай вобл.).

мы дайшлі да малой вёсачкі, якая называлася Касцюковічы⁸¹, і хоць полк, які крочыў наперад, адышоў, а іншы яшчэ не прайшоў, усё ж мы, з усіх бакоў абкружаныя цёмнымі лясамі, прасядзелі пасярод вёскі больш за гадзіну, упэўненыя, што мы па-за ўсялякай небяспекай. Пасярод лясоў ёсць яшчэ другая, меншая за першую, вёска з назвай Канічы⁸², у якой мяне пан граф Піпер, паслаўшы да мяне прападобнага пана Юрая Норберга, прыдворнага прамоўцы, паклікаў, каб я часта прыходзіў да стала яго светласці. На канцы лесу была трэцяя вёска, у якую нам казакі з лясоў, калі мы ўжо падцягнулі жываты, прынеслі хлеб, сыр і яблыкі, атрымалі мы сыр, званы тварог і адзін вялікі хлеб, якім жывіліся шмат дзён. Трэцяга кастрычніка дасталі мы тут і гусыню, пры абскубліванні якой пан Пагорскі правёў шмат гадзін, нарэшце яе абсмаліў, расклаўшы вогнішча, і прапанаваў чорную і куродымную, што ўсё ж нам, аднак, прыйшлася да спадабы.

У наступны дзень мы ўвайшлі ў тарфянік, у якім засталася тырчаць шмат вазоў, але нашы насуперак чаканням досыць хутка перабраліся. У суботні дзень, гэта значыць шостага кастрычніка, мы пераадолелі тыя лясы, дзікасаць якіх немагчыма апісаць ніякім пяром. Усе палкі не трымаліся аднаго шляху, але трыма дарогамі ўвайшлі ў Казаکیю.

Ю. В. Нестерович

ЭКСПЛИКАЦИЯ ТЕРМИНОВ С ТЕРМИНОЭЛЕМЕНТАМИ «ВАРИАНТ», «РЕДАКЦИЯ», «СПИСОК» В РАМКАХ АРХЕОГРАФИИ

При экспликации терминов с терминоэлементами «вариант», «редакция», «список» возникает проблема оптимальности сочетания их с терминоэлементами «текст» и «произведение», что обусловлено неэксплицированностью этих понятий. В рамках методики археографии данная проблема, как будто бы, снимается. Учитывая, что в ней востребованы термины «вариант и редакция основного текста (археографической публикации)». Тем не менее в рамках истории и теории археографии использование терминов с приведенными терминоэлементами востребовано. Их уточнение, а также разрешение выделенной проблемы мы осуществляем в соответствии с концепцией продуктов деятельности с закрепленной информацией [18; 19]. «Текст» определяем

⁸¹ Касцюковічы — в. Мсціслаўскага ваяв. (цяпер — г., цэнтр Касцюковіцкага р-на Магілёўскай вол.).

⁸² Канічы — в. Мсціслаўскага ваяв. (цяпер — в. Бялынкавіцкага с/с Касцюковіцкага р-на Магілёўскай вол.).

как целеупорядоченный логически/синтаксически связный континуум языковых знаков речи либо письма [а также параграфемных (параречевых) элементов], выступающий относительно автономным субстратом социоинформации и воплощением замысла индивида. «Произведение» моделируем как текст в комплексе с содержащейся в нем социальной информацией (сведениями, знаниями), реализующий креативный замысел индивида. Произведению, как и тексту, присущи свойства логической и семантической связности, но в отличие от него оно не обладает свойством синтаксической связности.

В построениях текстологии распространена как «широкая» трактовка варианта произведения — как текста литературного произведения, несущественно расходящегося с другими текстами по ряду параметров, так и «узкая» трактовка — совокупности несущественных различий канонического текста литературного произведения. Д. С. Лихачев отмечал, что варианты (текста) — это «отдельные виды текста в целом, не подпадающие под понятия «редакция» и «извод» [1, с. 18]. С. Н. Азбелев предложил следующую дефиницию: «Вариант текста — текст произведения, возникший в процессе его живого бытования в письменной или устной традиции и отличающийся от других текстов этого произведения, возникших тем же путем» [2, с. 98]. С. А. Рейсер, употребляя термины «вариант» и «разночтение» как синонимы, определяет их как «сравнительно небольшие отличия текста по отношению к принятому за основной» [3, с. 330]. М. П. Штокмар трактовал термин «вариант», используемый в процессе сличения источников текста, как обозначение совокупности различий (текста), которые восходят «непосредственно к автору и отражают поступательный процесс совершенствования им своего произведения» [4, с. 258]. В советском справочном издании по архивоведению 1968 г. представлен термин «варианты документа», который определяется как «тексты одного и того же документа, имеющие различия, не меняющие его основного смыслового значения» [5, с. 13].

В таком определении термина некоторым образом смешаны понятия документа и произведения, поскольку под текстом документа имеется в виду наличествующее в документе (деловое, управленческое либо иное) произведение. Идентичный характер имеет определение термина «вариант текста», данное в советском справочном издании по архивоведению 1982 г., как текста документа, отличающегося от другого текста (других текстов) документа «детальными, не изменяющими смысла и содержания текста» [6, с. 29]. В энциклопедии литературы и искусства «вариант» поясняется как «разночтения текстов литературного произведения, которые возникли в результате его авторской переработки либо правки... Варианты отличаются от других редакций текста того же произведения

тем, что в них отсутствует замена замысла, концепций и идейного содержания произведения» [7, с. 578]. При таком пояснении наличествует смещение понятия варианта и редакции произведения. Замена же замысла произведения равнозначна созданию нового произведения, учитывая наделение понятия произведения базисным признаком воплощения авторского замысла.

В археографических Правилах 1990 г. изложение ведется о вариантах основного текста публикуемого исторического документа; термин «варианты» употребляется в значении источников текста, существенно не отличающихся от основного текста; при этом варианты могут иметь «смысловые различия» [8, с. 37]. В пункте 24 археографических Правил 1956 г. встречаем употребление терминов «варианты текста» и «(основной) текст издания в различиях» как равнозначные [20]. Здесь обращает на себя внимание исхождение применительно к построениям археографии из термина «текст издания» (а не термина «текст») и соответствующего понятия. Хотя точнее говорить не о тексте издания, а о публикуемом тексте материала.

Термин «редакция (текста)» многозначен. В рамках литературоведения он употребляется в качестве синонима термина «редактирование» (например, [9, с. 321]). В соответствии с дефиницией, данной Д. С. Лихачевым («Редакцией текста называется целенаправленная переработка текста, принадлежащая автору или какому-либо другому лицу» [1, с. 13]), термин «редакция текста» возможно трактовать не только «узко», но и «широко». Видами редакции текста памятника письменности он выделял идеологическую, статистическую, расширительную редакции текста [10, с. 133–138]. Е. И. Прохоров, отмечая, что «редакция создается обычно в процессе авторской работы над произведением», поясняет, что «... в древней русской литературе [т. е. литературоведении] термин «редакция» означает такую переработку текста, в которой можно проследить сознательное стремление автора (или переписчика) изменить текст в определенном направлении, чтобы он отражал взгляды создателя этой редакции... В новой русской литературе [т. е. литературоведении] редакцией называется такая переработка текста, в которой существенно меняется концепция произведения, его идейная направленность или художественная форма (стилистически новая редакция)» [11, с. 319]. Я. Н. Щапов употребляет термин «редакция памятника» в значении «крупных, смысловых изменений текста» [12, с. 317]. С. А. Рейсер трактует редакцию текста как его специфический вариант: «Редакция — вариант, охватывающий относительно большой отрезок текста и содержащий важные смысловые отличия». Данная дефиниция противоречива, учитывая трактовку им варианта как «сравнительно небольшого отличия текста» [3, с. 333, 330]. С. А. Рейсер поясняет: когда «вариан-

тивность превышает основной текст, перед нами — другая редакция» [13, с. 37]. В энциклопедии литературы и искусства термин «редакция» определяется как «разновидность (вариант) текста литературного или фольклорного произведения, этап в его творческой истории». Заметим, что распространенная в научном и научно-справочном дискурсе характеристика термина «редакция» как варианта противоречива, учитывая, что термином «вариант» обозначается понятие, которое, как и понятие, обозначаемое термином «редакция», характеризуемо логически как совместимое подчиненное понятие по отношению к текстологическому понятию произведения. Более того, в «Энциклопедії літератури і мистецтва України» употребляются как синонимы термины «редакция» и «новая редакция»: «Новая редакция возникает, как правило, в результате сознательной целенаправленной корректировки произведения, вызванной определенными идейно-художественными задачами...» [9, с. 594].

В советском справочном издании по архивоведению 1968 г. термин «редакция документа» определяется как «тексты одного и того же документа, имеющие разночтения идеологического, фактографического, композиционного характера» [5, с. 43]. При таком определении термина смешаны понятия документа и произведения. В аналогичном издании 1982 г. представлена идентичная (хотя не детализирующая) трактовка его как текста документа, отличающегося от другого текста (других текстов) документа «по смыслу и содержанию» [6, с. 189]. В Правилах 1990 г. изложение ведется о редакциях основного текста публикуемого исторического документа. В них дано следующее пояснение термина «редакция текста»: «Если в рукописных или печатных текстах одного документа обнаружатся значительные расхождения по содержанию или построению, возникшие в результате переработки первоначального текста, то каждый из них составит особую редакцию текста» [8, с. 37]. Характеристика «особая» в пояснении понятия редакции публикуемого текста излишня.

Термин «список» употребляется в литературе по текстологии и археологии обычно в значении неавторской *рукописной* копии документа, материала. Употребляется в литературе по археологии и термин «список текста документа» [14, с. 55]. Термин «список» в качестве обозначения копийного материала (например, «список летописи») употребляется в значении рукописной копии материала. Е. И. Прохоров поясняет: «В древнерусской литературе списком называется любой источник, содержащий текст конкретного произведения: он может быть автографом или копией» [15, с. 371], т. е. конституирует список как ПДЗИ (предмет деятельности с закрепленной информацией) 5-го уровня. С. Н. Азбелев (отождествляя понятия письменного и рукописного текста) определяет термин «список» как «рукописный текст, восходящий к письменному

оригиналу» [2, с. 97], т. е. конституирует список как ПДЗИ 1-го уровня. С. А. Рейсер определяет термин «список» как «неавторскую копию произведения», тем самым относя к спискам и неавторские *печатные* копии. Однако печатные (напечатанные, отпечатанные, распечатанные) копии текста произведения следует относить к факсимильным копиям, исходя из дефиниции факсимиле, которую он предлагает: «Факсимиле — точное воспроизведение рукописи, печатного текста и т. д. механическим способом...» [3, с. 334–335]. Вместе с тем, в литературе по текстологии необоснованно веско заявляется, что к спискам неприемлемо относить неавторские машинописные копии. В советском справочном издании по архивоведению 1968 г. термин «список» определен как «рукописная копия документа или книги». Данное определение термина является противоречивым, учитывая характеристику в словаре книги как документа [5, с. 47, 27]. В советском справочном издании по архивоведению 1988 г. значение этого термина уточняется как «рукописная копия документа (как правило, неавторская), содержащая зачастую непреднамеренные расхождения с текстом оригинала» [16, с. 155]. В «Кратком словаре видов и разновидностей документов» приводятся три значения термина «список», в том числе «обобщающее название некоторых публичных актов (XV–XVII вв.)» [17, с. 76].

Поскольку текст — это графический аспект произведения (субстрат содержащейся в нем социоинформации, а также фантазии), то вести изложение о вариантах и редакциях текста произведения приемлемо, рассматривая текст, существенно отличающийся от исходного, как редакцию текста, а несущественно отличающийся — как вариант текста. При этом, поскольку список (текста) — это текст, списанный с оригинала (архетипа, протографа, антиграфа), как правило, имеющий расхождения с ним, то «список текста» представляется адекватным интерпретировать как неавторский вариант текста. Таким образом, приемлемо вести изложение о вариантах, редакциях, списках и текста, и произведения, отличая при этом, тем не менее, объект изложения. Вариант произведения следует выделять, когда в наличии имеется произведение, несущественно отличающееся тематической композицией, основными идеями, идеологической направленностью от исходного (реализованного в форме текста) произведения. Редакцию произведения, соответственно, — когда в наличии имеются существенные отличия. Вариант текста следует выделять, когда в наличии имеется произведение, несущественно отличающееся, прежде всего, грамматическими и синтаксическими изменениями от исходного текста. Редакцию текста — когда в наличии имеется текст, существенно отличающийся от исходного. Здесь мы имели в виду текст произведения, документа. В случае экстраполяции данной концептуализации на текст научно-справочного аппарата требуется модификация

параметров отличия исходного и измененного текста. Впрочем, в научном дискурсе понятия варианта, редакции текста научно-справочного аппарата сегодня не востребованы. Следует отметить, что термины с терминологическими элементами «вариант», «редакция», «список» востребованы по отношению к текстам произведения, текстам документов, включающих документное (деловое, управленческое, правовое и иное) произведение. В самом деле, два товарных чека могут иметь существенно либо несущественно отличающийся текст, но он не будет текстом произведения.

Уточнив содержание рассматриваемых терминов, приводим их определения. «Вариант текста (произведения)» — текст произведения, несущественно (грамматически, синтаксически) отличающийся от другого текста этого же произведения. «Вариант основного текста (археографической публикации)» — текст документального, нарративного материала, несущественно отличающийся (грамматически, синтаксически) от текста, взятого в качестве основного текста публикуемого материала. «Редакция текста (произведения)» — текст произведения, существенно (грамматически, синтаксически) отличающийся от другого текста этого же произведения. «Редакция основного текста (археографической публикации)» — текст документального, нарративного материала, существенно отличающийся (грамматически, синтаксически) от текста, взятого в качестве основного текста публикуемого материала. «Список текста (произведения)» — неавторская рукописная копия текста произведения (нередко имеющая непреднамеренные расхождения с текстом оригинала). «Вариант произведения» — произведение, несущественно отличающееся (тематическими, композиционными, идейными расхождениями) от его воплощения в другом тексте (изображении). «Редакция произведения» — произведение, существенно отличающееся (тематическими, композиционными, идейными расхождениями) от его воплощения в другом тексте (изображении). «Список произведения» — неавторский вариант (либо редакция) произведения.

Источники и ЛИТЕРАТУРА

1. Лихачев, Д. С. Текстология : краткий очерк. — М., 1964.
2. Азбелев, С. Н. Текстология как вспомогательная научная дисциплина // История СССР. — 1966. — № 4.
3. Рейсер, С. А. Палеография и текстология нового времени. — М., 1970.
4. Основы текстологии / под ред. В. Г. Нечаевой. — М., 1962.
5. Краткий словарь архивной терминологии. — М., 1968.
6. Словарь современной архивной терминологии социалистических стран. — М., 1982.
7. Кенька, М. П. Варьянт / М. П. Кенька, К. П. Кенька // Энциклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі. — Т. 1. — Мінск, 1984.

8. Правила издания исторических документов в СССР. — М., 1990.
9. Чамярыцкі В. А. Рэдакцыя / В. А. Чамярыцкі, Л. М. Мазанік // Энциклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі. — Т. 3. — Мінск, 1986.
10. Лихачев, Д. С. Текстология: на материалах русских летописей X–XVII вв. — М., 1983.
11. Прохоров, Е. Редакция // Словарь литературоведческих терминов. — М., 1974.
12. Щапов, Я. Н. Очерки русской истории, источниковедения, археографии. — М., 2004.
13. Рейсер, С. А. Основы текстологии. — М., 1978.
14. Методическое пособие по археографии / авт. кол. руков. темы О. Ф. Козлов. — М., 1991. — Ч. 1.
15. Прохоров, Е. Список // Словарь литературоведческих терминов. — М., 1974.
16. Словарь современной архивной терминологии социалистических стран; вып. 11. — М., 1988.
17. Краткий словарь видов и разновидностей документов. — М., 1974.
18. Эксплицированное понятие текста и интерпретация термина «текст» в рамках археографии и источниковедения // Архіварыус: зб. навук. паведамл. і арт.; вып. 7. — Мінск: БелНДІДАС, 2009.
19. Нестерович Ю. В. Концепция и классификация продуктов деятельности с закрепленной информацией // Термінологія документознаўства та суміжных галузей знань: зб. навук. праць / за заг. ред. В. В. Бездрабко. — Вып. 3. — К., 2009.
20. Правила издания исторических документов. — М., 1956.

Н. У. Сліж

АСТРОЖЧЫЦКІ ЗАМАК У СЯРЭДЗІНЕ XVI СТ.

Сённяшні Астрашыцкі Гарадок — гэта вёска, якая знаходзіцца на шашы Мінск–Лагойск. Пра яе гісторыю перыяду XVI ст. вядома вельмі мала. У літаратуры згадваецца пра першы выяўлены інвентар гэтай мясцовасці за 1650 г. Таксама адзначана, што называлася яна ў той час Гарадок [2, с. 222], што супярэчыць дакументам. Міхаілам Ткачовым было вызначана месца, дзе раней знаходзіўся замак. Ён слухна адзначыў, што замак быў драўляны і яго апісанню не захавалася [7, с. 131–132].

Выяўлены намі дакумент дазваляе рэканструяваць выгляд Астрожчыцаў у сярэдзіне XVI ст. і ўвесці новыя звесткі па гісторыі гэтага населенага пункта. У дадзеным выпадку мы будзем выкарыстоўваць

назву мясцовасці ў той форме, паводле якой яна фігуравала ў крыніцы. Справа складаецца з розных дакументаў. Значную частку ў ёй складае апісанне Астрожыцкай воласці. Стан захавання аркушаў розны: адны захаваліся добра, іншыя з плямамі ад вады, а частка мае парванія краі, у выніку чаго знішчаны тэкст. Інвентар даволі падрабязна прадстаўляе апісанне замка і прыналежных да яго сёл Астрожычы, Латыголічы, Коргава, Чудзінічы, Дуброва, Гогаліца, Навасёлкі, Ваўчковічы, Смалявічы, Глебковічы, Кандратовічы, двор Мішкоўскі, Гадзенчычы, Дхорніца, Бысковічы, Ройні, Рамуцішкі. У асноўным спісаны падданыя, іх колькасць і падаткі, якія яны павінны плаціць. Пералічана шляхта, якая пражывала на тэрыторыі воласці. На дакуменце няма даты. Але ў ім адзначана, што маёмасць перадаецца новагародскаму ваяводзе Івану Гарнастаю [10, к. 27–166]. Яго можна датаваць 1557 г., бо 26 верасня гэтага года Жыгімонт Аўгуст пацвердзіў продаж Астрожыцаў Станіславам Шэметам Івану Гарнастаю [11]. Як правіла, пры продажы складаўся інвентар маёмасці, па якому яе і перадавалі ад аднаго ўладальніка да другога. Пасля смерці І. Гарнастая ўсе яго ўладанні былі падзелены паміж сынамі, і Астрожычы перайшлі да менскага ваяводы Гаўрылы (1566) [9, к. 142–145].

У дадзеным артыкуле інвентар прадстаўлены фрагментарна. Асноўная ўвага нададзена выгляду замка і прыналежных да яго тэрыторый. Паколькі за гэты час падобных апісанняў захавалася не шмат, то вытрымкі з інвентару прыведзены ў дадатку да артыкула.

Найбольшую цікавасць у дакуменце выклікае апісанне Астрожыцкага замка. Калі зыходзіць з паняцця, што *замак — гэта замкнёны комплекс абарончых збудаванняў жылых і іншых пабудоў, абнесены лініяй умацаванняў з зямлі, дрэва і каменю* [6, с. 401–402], то Астрожыцкі замак можна «ўмоўна» аднесці да гэтага тыпу архітэктурных пабудоў. Але з замкам у нас звыклі атаясамляць Новагародскі, Лідскі, Гарадзенскі і іншыя мураваныя збудаванні. Выгляд Астрожыцкага замка можа проста расчараваць, ён мала чым адрозніваўся ад маёнтка.

Замак акружаў паркан, зроблены з кольяў. Была адна ўязная вежа. На яго тэрыторыі знаходзіліся Кабыліны двары, за імі — мястэчка¹ з 11 дамамі. На мястэчка прыходзіліся тры піўныя карчмы, якія трымалі Ян Балястовіч, Мацей Януцэвіч і Ян Містр. У мястэчку пражывалі два кавалі — Марцін Івашковіч і яго брат Ходар, а таксама агароднікі — Пётр, удава Петрушковая, Марцін, Ерамей, Андрэй і Пракоп [10, к. 131–132]. З апісання замка бачна, што яго ад маёнтка адрознівала наяўнасць паркана. Вежа толькі адна, спалучана з брамай. Унутры няма ніякіх абарончых пабудоў, толькі двары. Не згадваецца пра наяўнасць

¹ Назва «мястэчка» тут выкарыстана на падставе дакумента.

у замку зброі. Ён знаходзіўся на ўзвышшы, пры яго заснаванні былі выкарыстаны геаграфічныя ўмовы [7, с. 131–132]. Паркан зроблены з найбольш распаўсюджанага і таннага матэрыялу для жыхароў ВКЛ — дрэва. Пры пашкоджанні такі замак хутка аднаўляўся. Падобныя драўляныя замкі былі і ў іншых мясцовасцях, што было характэрна для прыватнаўласніцкіх замакаў [7, с. 127–128, 133–134, 164]. Такі замак значна саступаў мураванаму, не быў прызначаны для доўгай асады. Але напярэдадні Інфлянскай вайны нават наяўнасць такога замку была актуальна.

У мілі² ад замка, каля ракі, паміж узвышшамі, знаходзіўся двор Астрожчыцы. Ён быў агароджаны. Уязная брама была пакрытая драўлянай. На яго тэрыторыі знаходзіліся стары склеп, новы склеп з трыма мядовымі пустымі бочкамі і шасцю піўнымі. Каля новага склепа быў свіран на падклеці. У ім захоўваліся мяса, сала, кумпякі, вантробы. Гэты пералік сведчыць аб старажытнай беларускай традыцыі ў захоўванні мясных прадуктаў. У падклеці было толькі тры бочкі жыта. Каноплі, льняное насенне, гарох знаходзіліся ў другім свіране, а ячмень — у трэцім. У пабудовах замкі выкарыстоўваліся з зашчэпкаю і ўнутраныя. На чатырох слупах была пабудавана галубятня. За ёй знаходзіўся новы дом. Зроблены ён быў са склюдаванага³ дрэва. Планіроўка ў ім была наступная: святліца з паліванай печчу, дубовым сталом, лавамі, з трыма вокнамі, дзвярыма на зашчэпцы; сені з двума вокнамі; камора з гліняным комінам. Пры выхадзе з дому знаходзілася фортка, якая вяла да касцёла. Другі новы дом быў пабудаваны побач. У ім былі святліца з сасновым сталом, без печкі, з трыма вокнамі, сені з двума вокнамі і камора з двума вокнамі. Дзверы і вокны былі на жалезных завесах. За домам знаходзіўся вялікі сад, стайні, пяркарыя, кухня, бровар, саладоўня і лазня з сенямі, крытая драўляная [10, к. 57–59]. Па сутнасці, двор уяўляў сабой звычайны маёнтак з неабходнымі гаспадарчымі пабудовамі [1; 3, с. 24–32; 4, с. 44–45; 8, с. 240–244]. Ён быў цалкам прыстасаваны для тагачаснага жыцця: тут можна было як ежу прыгатаваць, так і піва зварыць, а таксама памыцца ў лазні.

Пры тым двары быў дворац, дзе жыла рыкуння (даглядчыца кароў). У ім знаходзіліся грыдня, дзве стайні, пуны. Пералічвалася нявольная чэлядзь: рыкуння Дарота з дачкой Ганнай і сынам, няхрышчаным на той час, Настасся з дочкамі Даротай і Аршуляй, Маніца, Ясюта з дачкой Альжбегай. Каля гэтага двора жылі пяць парабкаў з сем'ямі: Васіль з жонкай Паланскай і трыма сынамі (Марцінец, Мацеец, Янушка), двума дочкамі (Альжбета і Дароціца); Макареў з жонкай Нялюбай, бяздзетныя

² Каля 7 км.

³ Склюдаванае — выключнае, незвычайнае, непадобнае.

на той час; Тумаш з жонкай Марынай, бяздзетныя на той час; Якубец з жонкай Агрэняй і сынам Пракопам; Каспар з жонкай Даротай, сынам Паўлюком, дачкой Альжбеццай [10, к. 60–61]. Такі поўны спіс паднявольнай чэлядзі не так часта прыводзіцца ў дакументах. Ён паказвае склад сям’і, а таксама імёны людзей самага нізкага сацыяльнага стану грамадства. Большасць з іх мела прозвішчы, а імёны былі як поўнай формы, так і змадыфікаваныя.

Каля Астрожчыцкага двара знаходзіліся два храмы: касцёл «лядскі» Панны Марыі і царква Раства Святой Прачыстай. Былі пералічаны касцёльныя рэчы: келіх, кадзільніца, хрысціцільня, арнаты, антыпендыя, дзве кнігі, зvon і інш. Касцёлу належалі дзве карчмы: мядовая і піўная. Князем Болкам для патрэб царквы былі запісаны пяць агароднікаў [10, к. 63, 66]. З апісання вынікае, што храмы былі драўляныя, як і іншыя пабудовы ў маёнтку.

Пры двары працавала мядовая і піўная карчма. У дакуменце прыведзена яе апісанне, што даволі рэдкая з’ява. Святліца ў карчме была вялікая, знаходзілася насупраць чорнай «ізбы». Паміж імі былі сені. Акрамя таго тут яшчэ былі: стайня на 15 коней, стары склеп з клеццо. За працу карчмар атрымліваў сабе кожны чацвёрты «вар» піва. На адлегласці каля мілі ад двара на рэчцы Усяж знаходзіўся стаў [10, к. 66]. На падставе гэтага апісання можна меркаваць, што святліца была прызначана для наведвальнікаў, чорная «ізба» для прыгатавання ежы, у стайні пакідаліся коні. Пры карчме, прызначанай для вандроўнікаў, варылася піва.

Да Астрожчыцкага замка належаў фальварак з дваром і ворнай зямлёю. Ён размяшчаўся ў мілі ад двара і быў агароджаны тынам. На яго тэрыторыі былі новы дом са святліцай, сенямі і каморай, садок, склеп са свіранам, дзве грыдні, дзве стайні, тры свіраны і два ставы. Дом быў больш просты ў параўнанні з домам пры двары. Пры фальварку жыла нявольная чэлядзь: выпушчаная на волю біскупам рыкуння Аксіння, яе дачка Дарота з дачкой Ганіцай, парабак Хохула з сястрой Ганіцаю, парабкі за дваром — Паўлюк Чачкевіч з жонкай Аўдоццяй (вольная) і трыма сынамі (Мікалаец, Стасюк і Шыманец); Бакун Жаваронкавіч з жонкай Ядвігай (вольная) і двума сынамі (Вайцешка і Сцепанец) [10, к. 69–70].

Межаванне Астрожчыцкага ўладання пачыналася ад замка і працягвалася каля вярсты⁴ да двара княгіні Ганны Саламярэцкай Гогаліца, пасля дзяліла стаў пад яе дваром на рацэ Усяж. Адтуль мяжа ішла ўверх па рацэ па маёнтку Гогаліца праз поле, каля ліпы і да ўладання Канстанціна Ратомскага [5, с. 86–121] Беларучча да ліпы. Ад яе мяжа

⁴Каля 1,5 км.

праходзіла праз поле дзве вярсты і пераходзіла ў Чорны Ручай. Па ім — тры вярсты і ў Доўгую Лужу. Апошняя вяла да ўладання Васіля Тышкевіча, сяла Буславічы [10, к. 78]. Замак як галоўны арыенцір дазваляе вызначыць месца знаходжання двара і фальварка, прыблізна вызначыць межы ўладання.

Астрожчыцкае ўладанне было даволі вялікае. Да яго належаў шэраг сёл. На гэтай тэрыторыі знаходзіліся замак, двор, дварац, фальварак, царква, касцёл, гаспадарчыя пабудовы, ставы, млыны, корчмы. Усе яны былі драўляныя. На падставе інвентару можна казаць, што гэта быў шляхецкі маёнтак, у склад якога ўваходзілі тыповыя гаспадарчыя будынкі. Замак, двор і фальварак знаходзіліся на адлегласці адзін ад аднаго. Вылучае Астрожчыцы наяўнасць замка, прычым крыніца яго называе як замак і адзначае, што ён умацаваны парканам. На падставе гэтага апісання можна меркаваць, што ў той час замкам лічылі не толькі вядомыя нам мураваныя замкі, але і іншыя ўмацаванні.

Дадзены інвентар унікальны для Астрожчыцаў. Ён падае новую інфармацыю па тапаніміцы і гісторыі штодзённасці гэтай мясцовасці.

КРЫНІЦЫ І ЛІТАРАТУРА

1. Акты, издаваемые Виленскою Археографическою комиссиею. — Т. 14. Инвентари имений XVI столетия. — Вильна, 1888.
2. Віталева, В. В. Астрашыцкі Гарадок / В. В. Віталева, Ю. А. Якімовіч // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. — Т. 1. — Мінск, 1993.
3. Инвентари магнатских владений Белоруссии XVI–XVIII вв. Владение Сморгонь. — Минск, 1977.
4. Копыцкий, З. Ю. Источниковедение аграрной истории Белоруссии. — Минск, 1974.
5. Сліж, Н. Сямейныя адносіны і шлюбныя стратэгіі Саламярэцкіх у XVI – першай палове XVII ст. // Гістарычны альманах. — 2005.
6. Ткачоў, М. Замак // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. — Т. 3. — Мінск, 1996.
7. Ткачоў, М. Замкі і людзі. — Мінск, 1991.
8. Шаблюк, В. У. Феадальныя сядзібы XVI–XVIII стст. Верхняга Панямоння // Помнікі мастацкай культуры Беларусі эпохі Адраджэння. — Мінск, 1994.
9. Archiwum Główne Aktów Dawnych. Archiwum Potockich z Radzyna. Sygn. 366.
10. Там жа. Sygn. 390.
11. Там жа. Archiwum Radziwiłłów. Dz. 1. Sygn. 541.

ДАДАТАК

Вытрымкі з інвентару Астрожчыцкага замка, 1550-я.

Дакумент напісаны на старабеларускай мове, арыгінал. Пры транслітараванні тэкстаў у аснову пакладзены прынцып палітарнай іх перадачы. Захаваны літары «а», «ш», «аа», «шш», «ѣ», «е». Вынасныя літары вылучаны курсівам. Прапушчаныя літары ў словах пад цітламі адноўлены з улікам асаблівасцяў правапісу старабеларускай мовы і заключаныя ў круглыя дужкі. Устаўкі ад аўтара ўзятыя ў квадратныя дужкі і агаворваюцца ў палеаграфічных падрадкавых заўвагах. Нумарацыя старонак дадзена ў квадратных дужках.

[55] ...При том замкѣ паркан в заметъ кольемъ встрожонъ и вежа вдна кѣды ѣ паркан ѣжддают за парканомъ Кобылины двори за ними мѣстечка 11 домов корчом пивных три ковали два.

Іан Болестович дым шдин корчмѣ пивную мает платитъ грошеи 30

Матеи Іануцевич дым шдин корчмѣ пивную маеть платит грошеи 30

Іанъ Мистръ дым шдин корчмѣ пивную маеть гр(о)шеи 30

Мартин Ивашкович ковал брат его Ходор на шгородех седат плоту никоторог(о) не дают

[56] вдна на замок и на двор што потреба робити повинни тымже ковалем придана земля пустовскаѣ королевщина.

Петръ на шгороде ново шсел

Петрушковаѣ вдова на шгороде седит

Мартин на шгороде седить

Єремѣи на шгороде ново шсел

Андрѣи на шгороде ново шсел

Прокоп на шгороде седить

Тым вси шгородники на которого плоту не дають вдно лете шесть толок повинни служити.

[57] Двор того замку Встрожчицког(о) шт замку в мили также зовуть встрожчичи тот двор стоить на горе под двором речка межи горами двор ѣ круг в земеть шбведен ворота которыми ѣ двор ѣжддають драницами поккрыты за тыми воротаы ѣ дворе будованыя погребец малыи старыи врандичии подде того погреб новобудованыи в нем бочок порожних малых медовых три по два в шати пивных бочок шесть в того погребѣ зъ защепкою замок над тым погребом свирен новыи на подклете в нем маса свиного полчетверта полта сала три кунпяты старых чотырнадцет жолудкии два скилондри десеть в того свирна замок зъ защепкою под тым свирномъ подклеть зъ замкомъ в

нем жита три бочки иншого ничого неть. Подле того свирна другим свирен новы на столпты зь замком в нем гороху бочка вдна конопел полбочки льнаног(о) насена два сита пересвѣтовых трои [58] подле того свирна третии свирен новыи так зь же на столпый зь замком перостымъ нутренным в нем ечмнею бочка вдна за тыми свирнами голубник на чотырех столпохъ зь вазью покрыт драбицами. За тым голубником домъ новыи будованыи з дерева тесаног(о) покрытъ шинделми в том дому светлица с печю поливаною вкон три на завесех железных вболоны полотенный в тои светлицы стол великий дубовыйи и заслонъ лавы при стенах двѣри на завесех зь защепкою к тои свѣтлицы сѣни в нихъ вкон две на завесех и двѣри. С сени комора двѣри зь завесами железными а комин з глины робен. У верху драницами вбит так же ак и светличныи комин с тоеи коморы выход за тым домом фортка до костела за тою форткою домъ так же ново будованыи з дерева круглого побить дошками в том дому светлиц бес печи вкон три на завесех железных зь защепками в тои светлицы стол долгии сосновыи и заслон долгиий в тое светлицы двѣри на завесех железных к тои светлицы сени в тых сенех вкон две на завесех [59] зь защепками железными двѣри в сенех на завесех с тых сени комора без комина в неи вкон две на завесех зь защепками за тым домом в пенке сад великийи за тым домом стаина з дерева круглог(о) робена над двадцет коней. За тою стаинею другаа стаина ново будованаа тек же з дерева круглого робена покрыта драницами з маковицами и з ветреники. За тою стаинею пекарна съ сенми против тое пекарни светлочка с печю простою с тои светлочце стол невеликийи за тою светлочкою кухна рубленаа за кухнею дом низкийи светлица с печю простою къ светлицы сени с тых сени выход за ворота. Бровар в нем котел пивный учотыры вшатки. Подле того бровара солодовна при броваре [...] ⁵ вдин кади две карыга два. За тым броваром лазна съ сенми драницами крыта.

[60] При том дворе дворец где рикуня мешкает в томъ дворце будована гридна съ сенми клети двѣ стаина великаа рубленаа где быдло ховаеть пуна великаа што зиме быдло кормать.

Челед неволнаа што у дворцы мешкает.

Напервей рикуня неволнаа Дорота в нее дочка малаа Аннушица а мужчизна маленкаа еще некрещоно.

Настася жонка неволнаа в нее дочки две малых Дорота а Уршулка.

Маница жонка неволнаа дети не мает

Есюта жонка неволнаа в нее дочка малаа Алажбетица.

[61] Челед неволнаа што подле дворца живеть

Паробков пать.

⁵ Слова неразборлива.

Васил жона в него неволнаѧ Палонеѧ в них детеи патеро сыны три Марти-
нец Матеєц а ЈАнушко девочки две малых Алжбета а Даротица.

Макарец жона в нег(о) волнаѧ Нелюба детеи не маюѧ

Тумаш жона в нег(о) волнаѧ Марина детеи не маюѧ

ЈАкубец жона в нег(о) волнаѧ Угрена в них сын Прокоп

Каспор жона в нег(о) неволнаѧ Дорота детеи в них двое сын шдин Павлюк
дочка малаѧ Алжбетица...

[63] ...Подле двора костел ладский заложене Панны Марии в костеле келих
с патыною контрофаловых мостранцеѧ мосадзоваѧ кадилница мосадзоваѧ
ампулки двеццыновыѧ звонки малых два котелок малыи 8 хрестилници
урнаты камчатый старый два. Антыпендыѧ адамашки желтое простири на
ултари две книги три. При костеле звон невеликии...

[66]... Ут двора недалеко ц(е)рков рускаѧ Св(е)тое Пречистое Р(о)ж(е)ство
к тои ц(е)ркви людеи служоб пать кн(а)зь Болко написал в реестре своем
ино всего шгородников пать.

Корчма дворнаѧ мед и пиво з двора даивали. В тои корчме будована светли-
ца немалаѧ против избы чорнаѧ межи избы и светлицы сени стаина коней
15 погреб старьи на нем клеть.

Корчмит з двух бочок солоду дает копу гр(о)шей а за процу корчмиту дано
четвертым вар пива на себе варити и вышинковати.

Ут двора в мили на речце 8сажи став мелник десетины на год на двор дает
муки бочок 50...

[69]... К тому ж замку шстрожчицкому фолварок з дворомъ с пашнею ут
замку и ут двора в мили тот двор тыном школо шгорожонъ в том дворе
будована дом новобудованыи в том дому светлица в неи печ простаѧ шкон
три к тои светлицы сѣни против комора за тым домом садокъ невѣликии за
садком ворота на поле за ворота погреб новыи на погребѣ свирен за тым
погребом гридна съ сѣни за тою гриднею другаѧ гридна [...] ⁶ съ сѣ-
ни за тыми гриднами свирен [...] ⁷ подклете в том свирне маса свиног(о)
два полти[нено ...] ⁸ бочка 8 подклете ѧрицы две бочки гречиѧ полбоч-
ки муки ржаное пухавое полбочки. Подле того свирна клеть в неи жита зъ
счмѣнем змешано дла семи естѣ бочок пат маку четвертка гороху третак
шатер новыи на тетерич тыи три свирны зъ завесѧми из защепками за тою
клетю ворота драницами покрыты подле тых воротъ стаини две дла коней
wdна рубленаѧ а другаѧ с протесѧ под тымъ [70] двором став невеликии

⁶Плямы залітѧя вадою.

⁷Плямы залітѧя вадою.

⁸Плямы залітѧя вадою.

без млива недалеко вт тог(о) други став поболшии так же без млива зовут его метличинский.

В том дворе челед неволнаа

Рикуня вксиня тую кн(а)зь бискуп на волю выпустил в нее дочка Дорота неволнаа. В тое Дороты дочка Ганица неволнаа Хохула паробок съ сестрою Ганицою неволною.

Паробки што за двором живут Павлюк Чачкевич з жоною Ввдотьсю волною в них сынов малых три Миколаец Стасюк а Шиманец

Бакун Жаваронкович з жоною ІАдвигою волною в них сынов малых 2 Воитешко а Степанец...

[78]... Границы того имѣнья встрожчицкого.

Напервей вт замку встрожчицког(о) граница лежить тут же недалеко вт замку іакобы з версту двор кне(ги)ни Соломирицкое Гоголица прав граница делить став под двором кн(е)г(и)ни Соломирицкое на реце Усажи Уверхъ тое реки Усажи граница пошла з версту а потом с тое реки Усажи тым же именем Гоголацким пошла граница полем инде межа инде в липѣ тогое идет на версту пришла граница к земли ратомскою имена Беларуцкого У липу. Вт липы идет полем межа лежить помежи граница того идет на две верстѣ. И пришла У ручей. Чорный рѣчьем идет на три версты. Пришла тым ручемъ У долгую лѣжу. К тои долгой луже пришла земля п(а)на Василя Тишковича сѣло Буславичи того села селам...

Крыніцазнаўства

З. В. Антановіч

МІЖКАНФЕСІЙНЫЯ ПЕРАХОДЫ Ў МАТЭРЫЯЛАХ МАГІЛЁўСКОЙ РЫМСКА-КАТАЛІЦКАЙ КАНСІСТОРЫІ ЯК КРЫНІЦА ПА ГІСТОРЫІ ШТОДЗЁННАСЦІ КАНЦА ХІХ – ПАЧАТКУ ХХ СТ.

Над веравызнаннем у штодзённасці разумеецца самаўсвядомленая прыналежнасць асобы да пэўнай царквы ў веравучэнні і абраднасці [1]. Пад уплывам рэлігійных дагматаў на працягу жыцця фарміруюцца светапогляд і светаадчуванне, якія перадаюцца нашчадкам у працэсе выхавання. Стагоддзямі рэлігійныя погляды перадаваліся з пакалення ў пакаленне, а асноўным абавязкам святароў было забеспячэнне духоўных патрэб сваіх прыхаджан разам з місіянерскай дзейнасцю. Рэлігійныя плыні ў мінулым і сучаснасці негатыўна ставяцца да міжканфесійных пераходаў, акцэнтуючы ўвагу чалавека на традыцыйнасці зямнога і нябеснага ладу, чым надаюць маральнае адценне выбару. Пры гэтым святарамі ўхваляецца пераход у веру, якую яны прадстаўляюць, тым больш, што ад распаўсюджанасці залежыць уплывовасць канфесіі ў краіне і свеце. З другога боку, на інтэнсіўнасць гэтай з’явы ўплывалі такія фактары агульнапалітычнага характару, як лаяльнасць дзяржаўнай улады або знешнепалітычнага пагроза, аб чым сведчаць шматлікія прыклады беларускай гісторыі.

З канца XVIII ст., калі ўся тэрыторыя сучаснай Беларусі ўвайшла ў склад краіны, дзе шырокай падтрымкай карысталася праваслаўе, асноўнай задачай кіраўніцтва рымска-каталіцкай царквы стала захаванне свайго ўплыву на агульнапалітычным узроўні, што было немагчыма без значнага прадстаўніцтва сярод шырокіх колаў насельніцтва. Падчас адміністрацыйна-тэрытарыяльнай рэарганізацыі каталіцтва былі створаны органы кіраўніцтва і духоўнага суда — кансісторыі, у тым ліку Магілёўская, заснаваная ўказам Кацярыны II ад 17 студзеня 1782 г., якая праіснавала да 1918 г. [2]. Пры гэтым Расія была шматканфесійнай дзяржавай, дзе на пачатку ХХ ст., акрамя праваслаўя і аддзяліўшыхся

ад яго стараабраднасці і сектанцтва, існавалі іншыя хрысціянскія або інаслаўныя (рымска-каталіцкае, армяна-каталіцкае, лютэранска-евангелічнае, евангелічна-аўсбургскае, евангелічна-рэфарматарскае і армяна-грыгарыянскае) і нехрысціянскія веравызнанні (караімскае, іудзейскае, магаметанскае, ламаісцка-будыйскае) [3, с. 235]. У шэрагу прац айчынных і замежных навукоўцаў адлюстраваны іх гісторыя і суіснаванне на працягу стагоддзяў, у тым ліку міжканфесійныя пераходы [4]. Сярод першых найбольш увагі гэтаму пытанню прысвяцілі А. Філатава і В. Яноўская ў сваіх манаграфіях, прысвечаных канфесійнай палітыцы ў першай і другой палове XIX ст. адпаведна [5]. Цікава таксама даследаванне Л. Гарызонтава, у якім разглядаюцца праблемы пераходаў у першай чвэрці XIX ст. [6].

У вызначэнні месца канфесіі на грамадска-палітычнай арэне краіны і яе прывабнасці для пераходу выключная роля належыць заканадаўству. У Расійскай імперыі органы дзяржаўнай улады сваімі нарматыўнымі актамі заахочвалі і часам прымушалі да прыняцця праваслаўя прадстаўнікоў іншых канфесій. Найбольш значнымі матывамі абарачэнняў на працягу XIX ст. былі: набыццё прывілеяў, уступленне ў шлюб, прасоўванне па кар’ернай лесвіцы, спроба пазбегнуць пакарання. У «Зводзе законаў па кіраўніцтву духоўных спраў іншаземных веравызнанняў» падкрэслівалася дамінаванне праваслаўнай царквы на канфесійнай арэне дзяржавы, у прыватнасці, прадстаўнікам іншых веравызнанняў забаранялася нават распаўсюджваць свае рэлігійныя погляды [7, арк. 1172–1174]. Загадам ад 29 ліпеня 1865 г. падкрэслівалася, што ў змешаных шлюбах паміж праваслаўнымі і прадстаўнікамі іншых веравызнанняў супружнікі павінны хрысціць дзяцей па праваслаўнаму абраду [8], а змена веравызнання каралася ад пазбаўлення правоў да высылкі на пасяленне ў Сібір [9, с. 71–72]. Інтэнсіўнасць пераходаў у праваслаўе ўзрасла ў сярэднім з 29–40 разоў штогод у сяр. XIX ст. да 100–102 у 1870-я гг., аднак у 1890-я гг. знізілася амаль да аднаго. Пасля прыняцця ўказу аб верацярпімасці ў 1905 г. праваслаўная царква захавала прывілеяванае становішча, але выхрышчэнне з яе ўжо не каралася. Пры гэтым за кожным чалавекам, які дасягнуў паўналецця (мужчыны — 18 гадоў, жанчыны — 16), прызнавалася права веравызнаўчага самавызначэння [10, с. 111–112].

Дакументальнае афармленне міжканфесійных пераходаў ажыццяўлялася ў двух накірунках. Першы з іх прадстаўлены пераходамі вернікаў з адной хрысціянскай канфесіі ў другую, калі не патрабавалася правядзення абраду хрышчэння. Да іх ліку адносяцца пераходы пераважна з праваслаўя і лютэранства ў каталіцтва лацінскага абраду і наадварот. У іх дакументацыйным забеспячэнні можна вылучыць агульныя падыходы. У першую чаргу, згодна са Статутам іншаземных веравызнанняў пераходы паміж інаслаўнымі веравызнаннямі ажыццяўляліся па прашэнні

прыватнай асобы да губернатара без удзелу канфесійных устаноў, таму гэты від дакументаў адкладаўся ў архіве канцэлярыі губернатара. Нават, калі Д. Л. Лісоўская даслала прашэнне ў Магілёўскую кансісторыю, яно было ёй вернута пад распіску мясцовага прыстава з адзначэннем, што «... з хайдайніцтвам аб пераходзе з лютэранскага ў рымска-каталіцкае веравызнанне ёй, Лісоўскай, належыць звярнуцца да мясцовага губернатара» [11, арк. 6–6 адв.]. Кансісторыя пачынала справы на падставе адпаведных указаў рымска-каталіцкай калегіі, як напрыклад, для непаўналетняй жыхаркі г. Нарвы Юліі-Мацільды-Гермініі Гейзерт па прашэнні яе бацькоў [12, арк. 1].

Аб пераходзе з каталіцтва Магілёўскай кансісторыі паведамлялася з духоўнай кансісторыі той канфесіі, у якую пераходзіла асоба, што часам выклікала інтэнсіўную перапіску [13]. Напрыклад, падчас разгляду пераходу Х. Матушэвіч і яе дзяцей у праваслаўе было складзена 192 дакументы, а разгляд справы зацягнуўся на 5 гадоў і скончыўся ўжо пасля смерці істца [14]. Пры гэтым большая частка інфармацыі адкладвалася ў архіве праваслаўнага або лютэранскага ведамства. Па выніках пасяджэння каталіцкай кансісторыі, якое афармлялася ў выглядзе выпісу з журнала на правым баку аркуша, пры неабходнасці з даведкай па сутнасці справы, дэкану прадпісвалася прадставіць рапарт з дадатковымі звесткамі або паведамленнем аб выкананні рашэння. Запісы аб пераходах уносіліся ў метрычныя кнігі аб хрышчэнні, што паведамлялася кансісторыі. Адначасова святары канфесіі, якую чалавек пакінуў, былі абавязаны адмаўляцца выконваць яму душпастырскія абавязкі, як Ю. Антаневічу [15].

Часам назіраліся злоўжыванні з боку праваслаўнага святарства, асабліва ў дачыненні да непісьменных сялян. Падобныя справы называліся «пакіданнем у веры» і шырока пачалі разглядацца толькі ў канцы XIX ст., калі ўціск на інаслаўныя канфесіі знізіўся. Асабліва сцю іх афармлення з'яўляецца наяўнасць у справе прашэння прыватнай асобы з выкладаннем падрабязных абставінаў далучэння да веравызнання. Так, у 1868 г. пробашч Нясвіжскай Георгіеўскай царквы І. Маскалевіч афіцыйна паведаміў Магілёўскай кансісторыі аб пераходзе Стэфана Гнядзько ў праваслаўе ў сувязі са шлюбам, пасля чаго каталіцкім святарам было забаронена выконваць яму духоўныя трэбы. Сам селянін толькі ў 1887 г. напісаў адваротнае прашэнне, каб яго пакінулі ў веравызнанні продкаў, на што праваслаўны святар А. Гамаліцкі адказаў: «У метрычным выпісу ясна сказана, што ён пры шлюбе не далучаўся да праваслаўя, а пасля шлюбу я не ведаю, а пры гэтым я не абавязаны сачыць за вашымі прыхаджанамі» [16, арк. 11]. У 1886 г. у кансісторыю звярнуўся прыхаджанін Марыенгаўзенскага касцёла П. Паўлаў, які ў 1881 г. даведаўся па аб'яве Сіноду, што з 1866 г. з'яўляецца праваслаўным

па ўласным жаданні, хаця царкву ён не наведаў [17, арк. 1–1 адв.]. Складанасці ў залічэнні да каталіцкіх парафій узніклі сярод звольненых ваеннаслужачых, такіх, як Вікенцій і Марка Мільгуі, якія не маглі дакументальна абгрунтаваць тое, што яны з’яўляліся прыхаджанамі Ракаўскага касцёла [18, арк. 1–2].

Пры пераходзе з каталіцтва ў лютэранства да справы абавязкова давалася распіска асобы, якая абарачалася. У ёй пазначаліся дата і нумар дазволу Міністэрства ўнутраных спраў, а таксама каталіцкая парафія, да якой належала асоба, і прыход, прыхаджанінам якога становілася. Напрыклад, дачка аўстрыйскага падданага Е. Ямі, якая адносілася да парафіі Маскоўскага касцёла св. Пятра і Паўла, у 1888 г. была залічана да паствы старшага пастара евангелічна-лютэранскага прыходу св. Пятра і Паўла [19, арк. 2]. Колькасць дакументацыі рэлігійнага абарачэння павялічвалася, калі справа непасрэдна тычылася каталіцкага святарства, што здаралася рэдка. Так, пры далучэнні да лютэранства краснаярскага курата Ф. Гейта ў 1899 г., акрамя неабходных для дадзеных выпадкаў папер, ён павінен быў прадставіць усе пасведчанні свайго сану [20, арк. 17–19, 25–42 адв.].

Характэрнай рысай міжканфесійных пераходаў у непрызнаныя да 1905 г. плыні хрысціянства (раскол і штундызм) з’яўлялася супрацоўніцтва паміж Магілёўскай кансісторыі і мясцовымі органамі ўлады. Падобныя справы належалі да следчых і ініцыяваліся свецкімі ўладамі. У якасці абавязковых дакументаў дадаваліся пратаколы допытаў вінаватых у пераходзе і сведак, а часам і клятвы ў праўдзівасці сведчанняў з чалаваннем крыжа. Яшчэ адной асаблівасцю з’яўляецца значная колькасць рапартаў мяцовага святара аб праведзеных утаварваннях або згадак аб іх у далучаных журналах пасяджэнняў Магілёўскай кансісторыі, на якія адказчыка дастаўлялі пад адказнасць прыстава, як Я. Андрэева да рэжыцка-надлюбанскага дэкана ксяндза Пятроўскага [21]. З прыняццем указу аб верацярпімасці «раскольнікі» былі падзелены на тры групы: стараверы, сектанты і язычнікі. Першыя дзве з іх далучаліся да інаслаўных веравызнанняў і адпаведна афармляліся міжканфесійныя пераходы. Пераход у язычніцтва караўся па закону [22]. Штундызмам з’яўлялася секта, якая ўзнікла на падставе праваслаўя на поўдні Расіі (Кіеўская губ.) пад уплывам нямецкіх каланістаў. Яе ўзначальвалі сяляне в. Аснова Адэскага павета Анішчанка і М. Ратушны. Паводле вучэння адмаўлялася святасць Багародзіцы і святых, а таксама неабходнасць абразоў як пасрэднага паміж Богам і чалавекам. Паслядоўнікі прытрымліваліся сціслага ладу жыцця, выракаючыся забаў і спіртнога [23]. За «празелітызм» (прапаганду) штундызма, як і іншых сект, да канца XIX ст. прадугледжвалася заключэнне ў турму, а пераход не прызнаваўся, і на асобу накладалася эпітэмія. Аднак дваранін І. Жывульт, прыгавораны да адбыцця эпітэміі ў Аранбургскім

касцёле, на падставе рашэнняў крымінальнага касацыйнага дэпартаменту Сената ад 27 верасня і 11 кастрычніка 1897 г. аб прызнанні баптызма «іншародным на глебе хрысціянскага веравызнання», адмовіўся яе выконваць без наступстваў для сябе [24, арк. 22–22 адв.].

Сутнасць другога накірунку заключалася ў далучэнні да хрысціянства асоб нехрысціянскага веравызнання (іудзеяў, мусульман і інш.). У справаводстве кансісторыі штогод разглядалася ад адной у пачатку XIX ст. да 23 спраў у канцы гэтага ж стагоддзя. Разгляд ажыццяўляўся ваводле «Правілаў прыняцця яўрэяў у іншаземныя хрысціянскія веравызнанні». Дазвол на пераход выдаваўся Міністэрствам унутраных спраў. Выключэнне складалі выпадкі, калі хрысціянства жадалі цяжкахворыя і ваеннаслужачыя. Першыя павінны былі прадставіць пасведчанне лекара. Хрышчэнне ў абодвух выпадках адбывалася ў прысутнасці мясцовага чыноўніка ад грамадзянскага ведамства з абавязковым паведамленнем міністэрству [25, с. 157]. Для гэтага пры рапарце пробашча ў кансісторыю накіроўваліся: прашэнне асобы, метрычны запіс аб нараджэнні і пратакол прадстаўніка органаў улады аб дабравольнасці прыняцця каталіцтва, які складаўся ў прысутнасці двух сведкаў. Абавязковай умовай хрышчэння з’яўлялася далучанае да папер пасведчанне аб веданні асноўных дагматаў канфесіі, да якой жадала далучыцца асоба. Калі хрысціўся адзін з бацькоў, то веравызнанне прымалася па бацькоўскай аб мацярынскай лініі. Пры гэтым непаўналетнія дзеці маглі без узгаднення з бацькамі скарыстаць дазвол міністэрства, што часам выклікала непаразуменні з прыватнымі асобамі і перавышэнні паўнамоцтваў з боку духавенства [25, с. 157]. Напрыклад, у 1895 г. Магілёўскай рымска-каталіцкай кансісторыяй была атрымана скарга Арона-Гіршы Грама на Іллуцкага дэкана аб утрыманні 13-гадовай дачкі першага Дэворы і прымушэнні яе да пераходу ў каталіцтва [26, арк. 1–1 адв.]. Абрад адбываўся ў нядзелю або святочны дзень у гарадскім касцёле пры значным скапленні людзей. Цяжкахворыя аналагічным чынам прымалі прычасце пасля выздараўлення [25, с. 157]. У выпадках, калі жадаючая далучыцца асоба была іншаземнага паходжання, як Г. Разенблом, дадавалася пасведчанне замежнага пасланніка (у дадзеным выпадку — бельгійскага) з перакладам на рускую мову і пашпарт [27]. Пасля разгляду кансісторыяй дакументы прадстаўляліся ў калегію для атрымання дазволу міністра ўнутраных спраў на правядзенне абраду і ўнясення запісу ў метрычныя кнігі. Па завяршэнні следства метрычны выпіс і пашпарт вярталіся прасіцелю пад распіску.

Пасля прыняцця ўказу аб верацярпімасці міжканфесійных пераходны былі спрошчаны варыянт афармлення, за выключэннем пераходу ў праваслаўе. Яны не выклікалі далейшага следства ў справаводстве кансісторыі, што дазваляла паскорыць працэс, і напрыканцы года на пераход складаўся нарад папер. Кожная падобная справа складалася з па-

ведамлення канцылярыі губернатара ў кансісторыю і рапарту пробашча парафіі аб унясенні адпаведных адзнак у метрычныя кнігі. Напрыклад, канонік мітрапалітальнага Санкт-Пецярбургскага касцёла кс. Карэвіч даносіў, што за перыяд з 1 студзеня 1913 г. па 1 студзеня 1914 г. ім было далучана да каталіцтва 9 мужчын і 25 жанчын, з якіх «адна дачка калежскага саветніка, жонка зубнога ўрача, дзве партніхі, 11 асоб хатняй прыслугі і 12 чорнарабочых» [11, арк. 18–19 адв.]. Пры гэтым 14 чэрвеня 1914 г. Ф. Штро атрымаў дазвол Санкт-Пецярбургскага граданачальніка на пераход з евангелічна-лютэранскага веравызнання, а ўжо 24 лістапада таго ж года быў уключаны ў спіс прыхаджан Выбаргскага касцёла [11, арк. 38–40].

Такім чынам, міжканфесійныя пераходы XIX – пачатку XX ст. у Расійскай імперыі прадстаўляюць сабой цікавы комплекс дакументаў, якім характарызуецца канфесійная арэна дзяржавы. На працягу ўсяго перыяду яны падзяляліся на дзве групы, у залежнасці ад неабходнасці правядзення абраду хрышчэння: пераходы з хрысціянскіх канфесій у хрысціянскія (праваслаўе, каталіцтва, лютэранства, стараабраднасць і інш.), пераходы з нехрысціянскіх канфесій у хрысціянскія (іудаізм, іслам). Справы разглядаліся на працягу года і складаліся з дазволу губернатара для хрысціянскіх канфесій або Міністэрства ўнутраных спраў для нехрысціян, выпісу з журнала паяджэння кансісторыі і рапарту дэкана аб унясенні змен у метрычныя кнігі і спісы прыхаджан. Пры гэтым у стаўленні розных канфесій існавалі асаблівасці дакументальнага афармлення пераходаў. Указ аб верацярпімасці 1905 г. стаў пераломным момантам у рэлігійных абарачэннях, калі праваслаўе, захоўваючы дамінуючыя пазіцыі, у цэлым паступілася праследаваннем выхрышчэнцаў, а каталіцтва разам з іншымі канфесіямі атрымала больш магчымасцяў для развіцця сваёй дзейнасці сярод насельніцтва. Дакументальнае афармленне рэлігійных абарачэнняў, якое раней патрабавала разбору на паяджэнні кансісторыі кожнага выпадку, а таксама цеснага супрацоўніцтва падчас следства з праваслаўнымі і інаслаўнымі духоўнымі кіраўніцтвамі, а таксама з органамі дзяржаўнай улады, спрасцілася. Нягледзячы на матывацыю і колькасць пераходаў, рэлігійнае абарачэнне заставалася маральным пытаннем, аб чым сведчаць прашэнні аб намеры застацца ў веравызнанні продкаў. Між тым азначаны від спраў у архіўным фондзе Магілёўскай рымска-каталіцкай кансісторыі прадстаўляе сабой цікавую крыніцу па генеалогіі, гісторыі каталіцкай царквы ў Беларусі і штотдзённасці XIX – пачатку XX ст.

КРЫНІЦЫ І ЛІТАРАТУРА

1. Бажэнаў, В. Ю., Маслыка, Г. А. Веравызнанне / В. Ю. Бажэнаў, Г. А. Маслыка // Рэлігія і царква на Беларусі. — Мінск : БелЭн, 2001. — С. 65.

2. Об учреждении в городе Могилеве архиепископства римско-католического исповедания и о разных распоряжениях относительно устройства Римской церкви в России: именной указ, 17.01.1782 г. // Полное собрание законов Российской Империи с 1649 г. — Собрание первое. — Санкт-Петербург : Тип. II отд. собственной ЕИВ канцелярии, 1830. (ПСЗРИ-I, 1830) — Т. XXI. — С. 383–385.
3. Католическая церковь накануне революции 1917 года: сборник документов / сост. и отв. ред. М. Радван. — Люблин : научное товарищество Католического университета в Люблине, 1999. — С. 233–291.
4. Канфесіі на Беларусі (канец XVIII – XX ст.) / В. В. Грыгор’ева, У. М. Завальнюк, У. І. Навіцкі, А. М. Філатава ; навук. рэд. У. І. Навіцкі. — Мінск : ВП «Экаперспектыва», 1998; Kumor, B. Ustroj i organizacja kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej. 1772–1918 / B. Kumor. — Kraków, 1980; Dzwonkowski, R. Polacy na dawnych kresach wschodnich. Z problematyki narodowościowej i religijnej / R. Dzwonkowski. — Lublin, 1994; Gremza, A. Sytuacja polityczno-religijna kościoła katolickiego w cesarstwie Rosyjskim na przełomie wieków XIX–XX / A. Gremza // Materiały białorusko-polskiej konf. nauk., Mińsk, 9 listop. 2005 r. / БДПУ імя М. Танка ; рэдкал.: А. Ф. Вялікі (і інш.); навук. рэд.: А. Ф. Вялікі і З. Вінніцкі. — Мінск : БДПУ, 2006. — С. 41–46; і інш.
5. Филатова, Е. Н. Конфессиональная политика царского правительства в Беларуси. 1772–1860 гг. / Е. Н. Филатова. — Мінск : Бел. навука, 2006; Яноўская, В. В. Хрысціянская царква ў Беларусі ў 1863–1914 гг. / В. В. Яноўская. — Мінск, 2002.
6. Горизонтов, Л. Е. Парадоксы имперской политики: поляки в России и русские в Польше / Л. Е. Горизонтов. — М. : Индрик, 1999. — 270 с.
7. Управление духовных дел иностранных исповеданий христианских и иноверных. — Кн. 1 : О управлении духовных дел христиан римско-католического и армяно-католического исповеданий // Свод законов Российской империи / сост.: Н. П. Балканов, С. С. Войт , В. Э. Герценберг ; под ред. И. Д. Мордухай-Болтовского. — СПб. : Русское книжное товарищество «Деятель», 1896. — Т. XI. — С. 1172–1202.
8. Именной указ, объявленный Сенату Святейшим Синодом о порядке предоставления церковными причтами епархиальным преосвященным ведомостей о возвратившихся в православие раскольниках и сектантах, присоединенных к православию иноверцах и крещенных православными священниками детей иноверных родителей, а также подписок, даваемых иноверцами, вступающими в брак с православными, о крещении и воспитании детей их в православной вере // ПСЗРИ-I. — 1830. — Т. XL: 1865. — С. 829–830.
9. Грыгор’ева, В. В. Русіфікацыя насельніцтва і канфесіянальная палітыка царызму на Беларусі (1861–1904) / В. В. Грыгор’ева. // Канфесіі на Беларусі (канец XVIII – XX ст.) / В. В. Грыгор’ева, У. М. Завальнюк, У. І. Навіцкі, А. М. Філатава ; навук. рэд. У. І. Навіцкі. — Мінск : ВП «Экаперспектыва», 1998. — С. 58–109.

10. Грыгор'ева, В. В. Канфесіі і грамадска-палітычнае жыццё (1905–1917) / В. В. Грыгор'ева // Канфесіі на Беларусі (канец XVIII – XX ст.) / В. В. Грыгор'ева, У. М. Завальнюк, У. І. Навіцкі, А. М. Філатава ; навук. рэд. У. І. Навіцкі. — Мінск : ВП «Экаперспектыва», 1998. — С. 110–124.
11. НГАБ. Ф. 1781. Воп. 18. Спр. 933. Нарад папер аб пераходах у іншыя веравызнанні, 1914 г.
12. Там жа. Воп. 7. Спр. 54. Справа аб дазvole непаўналетняй Ю. Гейзерт перайсці з евангелічна-лютэранскага ў рымска-каталіцкае веравызнанне, 1886 г.
13. LVIA. F. 604. Ар. 1. В. 3872–3873. Справы Магілёўскай рымска-каталіцкай кансісторыі аб афармленні пераходу розных асоб у праваслаўнае веравызнанне, 1843–1846 гг.
14. НГАБ. Ф. 1781. Воп. 25. Спр. 35. Справа аб пераходзе з праваслаўя ў каталіцтва памешчыцы Х. Матушэвіч і яе дзяцей, 1862–1867 гг.
15. Там жа. Воп. 1. Спр. 128. Справа аб невыкананні душпастырскай дзейнасці ў дачыненні да Ю. Антаневіча, 1843 г.
16. Там жа. Воп. 7. Спр. 84. Справа па прашэнні С. П. Гнядзько аб пакіданні яго ў рымска-каталіцкім веравызнанні, 1887 г.
17. Там жа. Спр. 41. Справа па прашэнні селяніна П. Паўлава аб дазvole яму і яго сям'і вызнаваць рымска-каталіцкую веру, 1886 г.
18. Там жа. Спр. 146. Справа аб прыпісцы салдат Вікенція і Марка Мільгуеў да Ракаўскага касцёла і выкладанні ім духоўных трэб па рымска-каталіцкаму абраду, 1891–1893 гг.
19. Там жа. Спр. 88. Справа аб пераходзе з рымска-каталіцкай у евангелічна-лютэранскае веравызнанне Г. Ямі, 1888 г.
20. НГАБ. Ф. 1781. Воп. 20. Спр. 275. Справа аб пераходзе з рымска-каталіцкага ў лютэранскае веравызнанне Краснаярскага курата кс. Ф. Гейта, 1899 г.
21. Там жа. Спр. 95. Справа аб вераадступніцтве Я. Андрэева з каталіцтва ў раскол, 1895 г.
22. Свод законов гражданских // Свод законов Российской империи / сост.: Н. П. Балканов, С. С. Войт, В. Э. Герценберг; под ред. И. Д. Мордухай-Болтовского. — СПб.: Русское книжное товарищество «Деятель», 1900. — Т. X, ч. 1, кн. 1. — С. 3.
23. Бороздин, А. Штундизм / А. Бороздин. // Энциклопедический словарь / сост.: Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. — Т. XXXIXа. — СПб.: тип. Акц. Об-ва Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона, 1903. — С. 937–939.
24. НГАБ. Ф. 1781. Воп. 20. Спр. 192. Аб спакушэнні жыхароў г. Дербента Э. Кляшчынскага і Р. Свядзінскай з яе дзецьмі да пераходу ў штундзіства г. Жывультам, 1897 г.
25. Управление духовных дел иностранных исповеданий христианских и иноверных. — Приложение: Правила принятия евреев в иностранные христианские исповедания // Свод законов Российской империи / сост.: Н. П. Балканов, С. С. Войт, В. Э. Герценберг; под ред. И. Д. Мордухай-

- Болтовского. — СПб.: Русское книжное товарищество «Деятель», 1896. — Т. XI. — С. 157.
26. НГАБ. Ф. 1781. Воп. 20. Спр. 88. Справа аб ухіленні ад далучэння да хрысціянства малалетняй дачкі Арона-Гіршы Грама і аб вяртанні яе да бацькі, 1895 г.
27. Там жа. Воп. 7. Спр. 82. Справа аб хрышчэнні яўрэя Г. Разенблюма, 1887 г.

В. В. Гарбачова

МАЁНТАК ДЗЯГІЛЬНА І ЯГО ЎЛАДАЛЬНІКІ (1831–1871 гг.)

Сям'я Янушкевічаў, якая валодала ў XIX ст. маёнткам Дзягільна Рудзіцкай воласці Мінскага павета Мінскай губерні (цяпер — Дзяржынскі раён Мінскай вобл.), з'яўляецца свайго роду класічным прыкладам, па якім мажліва прасачыць рэалізацыю рэпрэсіўнай палітыкі царскага ўрада ў дачыненні да прадстаўнікоў вызваленчага руху ў Беларусі першай паловы XIX ст. Тры члены згаданай сям'і — браты Адольф, Яўстафій і Рамуальд Янушкевічы ў 1831 г. выступілі актыўнымі ўдзельнікамі паўстанцкіх падзей. Гэта становіцца прычынай для працяглых судовых разбіральніцтваў, звязаных, між іншым, і са спробай канфіскацыі іх спадчынных уладанняў.

Першыя звесткі аб дачыненні да паўстання Яўстафія Янушкевіча да туюцца красавіком 1831 г. На падставе інфармацыі, высланай у Вільна 24 красавіка, віленскім паліцмайстрам 28 красавіка 1831 г. дасылаецца на імя віленскага і гродзенскага ваеннага губернатара генерал-ад'ютанта М. Я. Храпавіцкага рапарт аб паўстанцкіх дзеяннях сакратара Радзівілаўскай масы Яўстафія Янушкевіча [13, арк. 1–2]. З гэтага часу распачынаецца збор матэрыялаў аб яго супрацьўрадавых дзеяннях, а з моманту заснавання губернскай следчай камісіі адкрываецца асобная следчая справа. Ад арышту Я. Янушкевіча выратавала толькі тое, што ўладам было невядома яго месцазнаходжанне. Сваё рашэнне па справе Яўстафія Янушкевіча Мінская губернская следчая камісія з залічэннем яго да 2-га разраду злачынцаў вынесла 31 жніўня 1833 г. [16, к. 35]¹.

¹ На жаль, поўнай упэўненасці ў дачыненні пазначанай даты мы не маем. Па «Алфавітнаму спісу ўсіх асобаў, у дачыненні якіх вялося ліставанне ў Мінскай губернскай камісіі, Высачэйша зацверджанай, па справах аб былым у 1831 годзе мяцяжы», які знаходзіцца ў НГАБ, гэтае рашэнне праходзіць пад 21 жніўня 1833 г. Аднак абодва дакументы з НГАБ і АГАД, дзе змяшчаецца рашэнне камісіі, не з'яўляюцца яе

Дачыненне да паўстання другога брата, Рамуальда Янушкевіча², робіцца вядома ўладам значна пазней. Яшчэ на 15 лютага 1832 г. месцазнаходжанне Рамуальда і яго дзеянні ў паўстанні высьвятляліся падчас допыту яго маці [17, к. 26], а рашэнне па яго справе з залічэннем завочна ў разрад злачынцаў, якія дзейнічалі са зброяй у руках, выносіцца таксама, як і брату, 31 жніўня 1833 г. [16, к. 35].

Іншая сітуацыя склалася са старэйшым братам Адольфам Янушкевічам. Ён, выконваючы абавязкі ад'ютанта камандзіра коннага атрада Літоўска-Валынскага легіёна, будучы параненым у сакавіку 1831 г. у сутыкненні з расійскімі войскамі пад Мацяёвіцамі, трапляе ў палон [11, s. 19]. Спачатку яго вывозяць праз Брэст, Маскву, Сібірск у Вятку, а затым у снежні 1831 г. перапраўляюць у Кіеў. У лютым 1832 г. распачынаецца судовая справа Адольфа Янушкевіча. 21 лютага 1832 г. палявым аўдытарыятам яму было вынесена рашэнне аб смяротным пакаранні праз павешанне. Па канфірмацыі галоўнакамандуючага 1-й арміі Д. Остэн-Сакена, вынесенай 27 лютага 1832 г., папярэдняе пакаранне было істотна зменена: «Адольфа Янушкевіча пазбавіць насімага ім звання і шляхецкага паходжання і выслаць у Сібір на пасяленне, а ягоны маёнтак канфіскаваць» [14, арк. 155]. У рэчаіснасці на працягу ўсяго судовага працэсу па справе Янушкевічаў на маёнтак Дзязгільна накладалася забарона [8, с. 28; 17, к. 51 v.]³.

Распрацоўка спосабаў пакарання за ўдзел у паўстанні жыхароў заходніх губерній Расійскай імперыі распачынаецца з указа Мікалая I ад 22 сакавіка 1831 г., у адпаведнасці з якім Сенатам быў зацверджаны парадак «аб асуджэнні і выкананні прыгавораў над мяцежнікамі» [2]. Гэтым дакументам закладаецца аснова падзелу паўстанцаў на асобныя групы і адпаведныя ім пакаранні. Шляхецкае саслоўе, якое са зброяй

афіцыйным дакументам і з роўнай доляй верагоднасці могуць утрымліваць памылку [16, к. 35; 14, арк. 155 адв.].

² Матэрыялы аб дзейнасці падчас паўстання Р. Янушкевіча маюцца ў спісе літаратуры і крыніц [1; 9].

³ Забарону перш за ўсё трэба разглядаць як адзін з відаў пакарання, які праводзіўся ў адносінах да маёмасці ўдзельнікаў паўстанцкіх падзей. Ён выступае прамежкавым этапам на шляху да канчатковай канфіскацыі маёмасці. Працэдура выкарыстання гэтага пакарання з'яўляецца ў рускім маёмасным праве з канца XVIII ст. і распрацоўваецца на працягу першай паловы XIX ст. Шляхам увядзення забароны ўладамі накладаліся пэўныя абмежаванні на правы ўласніка распараджацца сваёй маёмасцю, што праяўлялася ў забароне продажу, даравання, закладання маёнтка ці правядзення з ім іншых аперацый. Пры накладанні забароны маёнтак апісваўся, а чысты даход з яго паступаў у прыказ грамадскай апекі. Сам уладар не адхіляўся ад кіравання маёнткам, аднак за яго дзеяннямі ўсталёўваўся пільны нагляд з боку мясцовай цывільнай адміністрацыі.

удзельнічала ў паўстанні, належала судзіць ваенным судом па палявому крымінальнаму ўлажэнню і прыгаворы суда выконваць на месцы «з зацвярджэння асобнага аграднага начальніка», а нерухомую маёмасць забіраць у казну.

Паўныя ўдакладненні ў сістэму пакаранняў уносяцца пастановай ад 17 ліпеня 1831 г. Гэты загад прыводзіць, па сутнасці, да рэарганізацыі папярэдніх карных органаў [3; 4] і заснавання на беларуска-літоўскіх тэрыторыях асобных следчых камісій у Мінскай, Гродзенскай і Віленскай губернях, што тлумачылася, перш за ўсё, неабходнасцю распрацоўкі дакладных правілаў правядзення секвестраў і канфіскацый.

У адпаведнасці з палажэннямі пастановы ад 17 ліпеня пад секвестр і канфіскацыю маглі трапіць не толькі зямельныя ўладанні. Упершыню ў расійскай заканадаўчай сістэме былі названы ўсе тыпы маёмасці, якія могуць быць канфіскаваны. У гэтую катэгорыю трапляла як нерухомая (зямля, населеныя пункты, разнастайныя пабудовы), так і рухомая маёмасць, а таксама капіталы. Акрамя гэтага адчувацца маглі таксама маёнткі па арэнднаму, закладнаму і іншаму праву [4]. У гэтых мэтах у 1831 г. на тэрыторыі дзеяння губернскіх следчых камісій былі ўтвораны часовыя аддзяленні па прыёму ў казну і кіраванню канфіскаванымі маёнткамі, якія дзейнічалі пры казённых палатах [8, с. 63].

Трэба адзначыць, што працэсу канфіскацыі маёмасці папярэднічала некалькі этапаў. Першапачаткова следчымі камісіямі вызначалася ступень вінаватасці асоб, якія былі звязаныя з падзеямі паўстання. У выпадку, калі асоба трапляла да першай ці другой катэгорыі, камісіяй выдавалася распараджэнне аб пошуку маёмасці. Самі камісіі непасрэдна не займаліся вырашэннем праблемаў з маёмасцю паўстанцаў. Іх пастановы накіроўваліся ў ведамствы губернскага кіравання і казённых палат, якія вызначалі чыноўнікаў для прыёму і вопісу маёнтка. Пасля апісання, вылічэння даходаў, вызначэння прыналежнасці маёнтка ён лічыўся асеквестраваным. Надалей інфармацыя аб прысудах перасылалася камісіямі ў вышэйшыя інстанцыі для вынясення канчатковай канфірмацыі. Таксама яна накіроўвалася ў адпаведныя органы суседніх губерній, што было звязана з мажлівасцю знаходжання на іх тэрыторыях маёмасці пакараных [8, с. 63].

Існуючая сістэма, нягледзячы на сваю знешнюю распрацаванасць і дакладнасць, спарадзіла шмат блытаніны, непаразуменняў і бюракратычнай перапіскі [7]⁴. У некаторай ступэні гэта тлумачыцца адсутнасцю сярод вышэйшых дзяржаўных саноўнікаў Расійскай імперыі адзінага

⁴ Канчаткова паслядоўнасць працэсу ажыццяўлення канфіскацыі была замацавана толькі ў 1842 г., калі ўказам ад 29 мая было загадана на маёмасць асоб, якія абвінавачваліся ва ўдзеле ў паўстанні альбо іншых палітычных злачынствах, разам

падыходу да пытання, звязанага з вырашэннем спраў паўстанцаў і іх маёмасці. Значная частка расійскага чыноўніцтва падтрымлівала палажэнні, накіраваныя на змякчэнне пакарання былым паўстанцам. Непаслядоўнасць прасочваецца нават у дзеяннях самога імператара, які з фармулёўкай «манаршай ласкі» вяртаў пэўным асобам, а нават цэлай катэгорыі былых паўстанцаў іх маёмасць [5; 6; 8, с. 71]. А гэта, у сваю чаргу, уплывала на дзейнасць губернскіх улад. Пэўныя складанасці ў адпаведных органаў паўстаюць таксама ў сувязі са спецыфікай мясцовай юрыдычна-прававой базы па захаванні маёмасных правоў шляхты.

У 1831 г. за сям'ёй Янушкевічаў лічыўся спадчынны маёнтак Дзягільна Мінскага павета, які складаўся з вёсак Малое і Вялікае Дзягільна і засценка Садкоўшчына. Маёнтак быў набыты сумесна Міхалам і Тэклія Янушкевічамі ў 1821 г. Папярэдне Дзягільна з'яўляўся ўласнасцю князя Дамініка Радзівіла і перайшоў да Янушкевічаў падчас вырашэння маёмасных спраў роду Радзівілаў [17, к. 8 v.].

Архіўныя дакументы сведчаць, што 26 красавіка 1821 г. быў складзены акт куплі-продажу («купчая») на маёнтак Дзягільна. 29 красавіка акт продажу быў засведчаны ў судзе Радзівілаўскай камісіі [17, к. 29]. 5 мая 1821 г. адміністратарам Койданаўскіх уладанняў кн. Стэфаніі Радзівіл⁵ Юзафам Пашкоўскім, які дзейнічаў ад імя Пракураторыі Радзівілаўскай масы, і мужам і жонкай Янушкевічамі быў падпісаны пракол актыкацыі аб пераходзе маёнтка Дзягільна з засценкам Садкоўшчына ў іх уладанне [17, к. 19]. Дзягільна дасталася Янушкевічам за суму 16 981 руб. 13 кап. срэбрам, што было прызнана сапраўдным 29 красавіка 1821 г. і ўнесена ў акты Мінскага павятовага суда 6 сакавіка 1822 г. [17, к. 10 v.].

Наступным этапам становіцца замацаванне пазначанай уласнасці ў валоданні сям'і Янушкевічаў. 14 лютага 1822 г. складаецца акт аб пераходзе маёнтка Дзягільна ва ўладанне Янушкевічаў. У гэтай справе прадстаўніком інтарэсаў кн. Стэфаніі Радзівіл выступіў галоўны пракуратар Радзівілаўскай масы Міхал Залескі [17, к. 21–24]. 4 мая 1822 г. вышэйгаданая «купчая» была актыкавана ў кнігах Радзівілаўскай камісіі, а 6 ліпеня гэтага ж года па ёй была выканана інтрамісія на імя мужа і жонкі Янушкевічаў [17, к. 50 v.].

3 лютага 1826 г., незадоўга да скону, Міхалам Янушкевічам быў складзены тэстамент, дзе вызначана воля ў дачыненні да спадчыны [17, к. 28; 19, к. 17]⁶. Прадбачлівы Міхал Янушкевіч распарадзіўся толькі сваёй

з прыцягненнем іх да следства перш накладаць забарону, а секвестр — толькі пасля прызнання такіх асоб вінаватымі.

⁵ З 1813 г. Стэфанія Радзівіл, дачка Дамініка Радзівіла, з'яўлялася спадчынніцай ягоных уладанняў.

⁶ Міхал Янушкевіч памёр у Вільні 14 лютага 1826 г.

часткай маёнтка. У адносінах жа другой часткі ён пазначыў, што яна пераходзіць у поўнае распараджэнне жонкі Тэклі з роду Сакалоўскіх. Па тэстаменту палова маёнтка Дзягільна павінна была перайсці да яго чатырох сыноў — Адольфа, Яўстафія, Рамуальда і Януарыя [13, арк. 5 адв.; 15; 18]⁷ толькі пасля смерці маці. Акрамя гэтага ім прадпісвалася неабходнасць выплаты сёстрам Соф’і [18]⁸ і Касільдзе [18]⁹ па 30 тыс. злотых. Што тычыцца яшчэ адной дачкі — Юліі [18]¹⁰, то яна выйшла замуж да 1826 г. і ўжо атрымала пэўную суму ў пасаг, што пазбаўляла яе права атрымання такой жа сумы па тэстаменту [17, к. 51].

Згаданыя абставіны накладвалі пэўныя абмежаванні на рэалізацыю пастановы ад 17 ліпеня 1831 г. у дачыненні да спадчыннага маёнтка Дзягільна. У тых абставінах, што склаліся, ніхто не мог прэтэндаваць на маёнтак Тэклі Янушкевіч. Адзінае пакаранне, якое магло быць накладзена на паўстанцаў Янушкевічаў, гэта пазбаўленне іх спадчынных правоў. Яшчэ адной акалічнасцю з’яўлялася адсутнасць рашэння следчай камісіі аб вінаватасці пазначаных асобаў. Так, у дачыненні да Яўстафія Янушкевіча загад аб яго паімцы і скіраванні ў Вільню быў перасланы да часовага падольскага і валынскага генерал-губернатару В. В. Левашова толькі 3 жніўня 1831 г. [13, арк. 7–7 адв.]. У выніку 18 жніўня 1832 г. Мінскай казёнай палатай прымаецца пастанова аб прыпыненні прэтэнзій з боку казны ў дачыненні маёнтка Дзягільна і засценка Садкоўшчына з паведамленнем аб прынятым рашэнні Мінскага губернскага праўлення [17, к. 27].

Недакладнасць расійскай прававой сістэмы ў сістэме правядзення канфіскацыі патрабавала далейшай распрацоўкі гэтага пытання. Пэўныя змены ў гэтым накірунку з’яўляюцца ў пачатку 1832 г., якія павінны былі паскорыць прыняцце рашэнняў па пытаннях зямельнай уласнасці паўстанцаў 1831 г. У адпаведнасці з пятым пунктам пастановы ад 24

⁷ Янушкевіч Януарый (хр. 30.01.1816), малодшы з чатырох братоў, навучаўся ў Віленскай гімназіі, з 1830 г. распачаў навучанне ў Віленскім універсітэце. Пасля паўстання 1830–1831 гг. адзіны застаўся разам з маці ў Дзягільна. Ажаніўся з Марыяй Булгарынай, меў чатырох дзяцей, якія памёрлі ў маленстве: Станіслаў Яўстафіі (1847–1850), Вітольд Адольф (нар. 1844), Міхал і Касільда (1842–1854).

⁸ Янушкевіч Соф’я (пам. 1876) 17 чэрвеня 1830 г. выйшла замуж за ўласніка маёнтка Шырвінты, былога сябра таварыства філаматаў і філарэтаў, віленскага адваката Казіміра Пясецкага (1798–1882), з якім мела дачок Паўліну, Казіміру і сына Вацлава.

⁹ Янушкевіч Касільда, малодшая сястра, якая выйшла замуж за былога сябра таварыства філарэтаў, удзельніка паўстання 1830–1831 гг. Міхала Кантоўскага, ад якога мела сына Густава і дачку Ізабэлу.

¹⁰ Янушкевіч Юлія выйшла замуж за Міхала Кавалеўскага, з якім мела дачок Міхаліну, Марыю і сына Багдана.

студзеня 1832 г., прынятай Камітэтам па справах Заходніх губерній, пад секвестр і канфіскацыю трапляла маёмасць тых бацькоў, якія самі не лічыліся ўдзельнікамі паўстання, аднак мелі дзяцей-паўстанцаў ці дзяцей, якія перабраліся ў перыяд паўстання ў Каралеўства Польшкае. Гэты загад распаўсюджваўся таксама і на тых асобаў, месцазнаходжанне якіх на момант разгляду іх справы было невядома следчым органам. Самі паўстанцы дадзенай пастановай пазбаўляліся права валодання спадчыннымі ўладаннямі [17, к. 53].

Адносна справы па маёнтку Дзягільна застаецца толькі дзівіцца прадбачлівасці Міхала Янушкевіча пры састаўленні тэстаменту. Як ужо згадвалася, у адпаведнасці з яго воляй спадкаемцы ўладання павінны былі выплаціць сваім сёстрам Соф’і і Касільдзе па 30 тыс. злотых. У абставінах, што склаліся, пазначаную суму абедзве сястры павінны былі атрымаць да моманту перадачы маёнтка ў казну. Праведзеныя чыноўнікамі падлікі паказалі, што ў гэтым выпадку дзяржаве прыйдзеца заплаціць ім па 847 руб. за рэвізскую душу, што, у сваю чаргу, удвая перавышала вызначаную па Мінскай губерні суму, якая існавала пры продажы маёнткаў. У гэтай сітуацыі Мінская губернская следчая камісія канстатуе, што «не предвидится для казны от такого приобретения пользы, но еще явный убыток». І на падставе гэтага выносіць рашэнне пакінуць маёнтка Дзягільна ва ўласнасці Тэклі Янушкевіч і яе сына Януарыя [17, к. 55 v.].

Разам з тым, прынятае па маёнтку Дзягільна рашэнне не сведчыла аб канчатковым прыпыненні дадзенай справы. 31 жніўня 1833 г. Мінскай губернскай следчай камісіяй падчас вынясення рашэння па справе Яўстафія і Рамуальда Янушкевічаў, у выніку чаго іх адносяць да другога разраду злачынцаў [14; 16, к. 35], прымаецца пастанова аб зняцці з Дзягільна забароны. Вынесенае рэзальюцыя прыводзіцца ў выкананне 27 кастрычніка 1833 г. [17, к. 56].

У далейшым афіцыйнымі ўладамі на працягу некалькіх гадоў робяцца неаднаразовыя намаганні змяніць сітуацыю па маёнтку Дзягільна на карысць дзяржавы. У траўні—чэрвені 1834 г. гэта яскрава прасочваецца як у дзейнасці мясцовай адміністрацыі — Мінскай губернскай следчай камісіі, мінскага цывільнага губернатара А. Ф. фон Дэбруша, так і на вышэйшым узроўні — у дзейнасці Камітэта па справах Заходніх губерній [17, к. 67–71, 72]. Так, у адносінах ад 17 мая 1834 г., скіраваных да віленскага ваеннага губернатара, выказваецца меркаванне аб несапраўднасці тэстаменту Міхала Янушкевіча, прадстаўленага на разгляд губернскай следчай камісіі. Гэта, у сваю чаргу, становіцца падставай для адмаўлення мінскім цывільным губернам зацвердзіць рашэнне, вынесенае па дадзенай справе губернскай камісіяй. Губернатарам прапаноўваецца канфіскаваць тую частку маёнтка Дзягільна, якая

з'яўлялася спадчынай Адольфа, Яўстафія і Рамуальда Янушкевічаў, а грашовыя прэтэнзіі, якія паўстануць у гэтай сувязі, прадставіць вырашэнню Мінскай ліквідацыйнай камісіі [16, к. 43].

Пасля разгляду маёмаснай справы Янушкевічаў у Камітэце па справах Заходніх губерній шостага траўня 1834 г. была вынесена пастанова, зацверджаная Мікалаем I і скіраваная для паведамлення ў Сенат і міністру фінансаў: 1) зацвердзіць рашэнне Мінскай губернскай камісіі аб пазбаўленні братаў Янушкевічаў, якія прынялі ўдзел у паўстанні, спадчыннага права; 2) высветліць сапраўднасць тэстамента Міхала Янушкевіча, пакідаючы да гэтага моманту належную яму частку маёнтка Дзягільна пад казённым наглядам [8, с. 26]¹¹; 3) пры ўмове вынясення станоўчага рашэння па тэстаменту дазволіць сыну М. Янушкевіча, не прымаўшаму ўдзел у паўстанні, карыстацца ¼ часткай маёнтка, а іншыя 3 часткі канфіскаваць [16, к. 43–43 v.].

Далейшым этапам па дадзенай справе становіцца высвятленне сапраўднасці тэстамента Міхала Янушкевіча. Гэтае пытанне трапляе ў Мінскі павятовы суд. Галоўнай прычынай, выклікаўшай сумненне афіцыйных уладаў у сапраўднасці дадзенага дакумента, выступае яго актывацыя не ў мінскіх прысутных месцах, а ў Віленскім судзе [16, к. 62 v.]. Выказаная ў дадзеным выпадку прэтэнзія з'яўлялася па сутнасці бюракратычнай хітрасцю або праверкай даведчанасці людзей, што апынуліся ў складаных жыццёвых умовах. У XIX ст. не існавала абавязковай патрэбы актываваць дакументы па месцы размяшчэння маёнтка. Паўсюдна існаваў звычай рэгістрацыі дакументаў па месцы пражывання, што адбылося і ў выпадку з Міхалам Янушкевічам, які на момант складання тэстамента па службовых абавязках пражываў у Вільні [19, к. 7, 31]¹².

У выніку праверка сапраўднасці тэстамента завяршаецца на карысць Янушкевічаў. 9 кастрычніка 1835 г. на імя мінскага цывільнага губернатара С. І. Давыдава прыходзіць паведамленне з Мінскай палаты цывільнага суда па справе М. Янушкевіча. У прадстаўленым дакуменце канстатуецца, што згаданы духоўны тэстамент прызнаны Мінскім павятовым судом сапраўдным [16, к. 74]. Далейшай інстанцыяй становіцца Мінская палата цывільнага суда, якая пасля праведзенай рэвізіі таксама зацвярджае 15 кастрычніка 1835 г. папярэдняе судовае рашэнне [16, к. 75].

¹¹ Дадзены тэрмін выкарыстоўваецца ў дакуменце як адпаведнік секвестра і азначае ўсталяванне часовай казённай адміністрацыі над маёнткам без пазбаўлення ўласніка права пражывання ў ім.

¹² Міхал Янушкевіч перабраўся ў Вільню для выканання абавязкаў прадстаўніка князёў Радзівілаў, як згадвае ва ўспамінах яго сын Яўстафій, яшчэ да 1817 г. і знаходзіўся там да сваёй смерці ў лютым 1826 г.

Тым не менш, вынесенае рашэнне не азначала канчатковага прыпынення справы Янушкевічаў. У шэрагу адпаведных выпадкаў бюракратычная валакіта магла цягнуцца яшчэ не адзін год. Часткова гэта было звязана з дзейнасцю ліквідацыйных камісій, якія займаліся справамі ліквідацыі даўгоў з канфіскаваных маёнткаў. У выпадку Янушкевічаў па загаду віленскага ваеннага губернатара князя М. А. Далгарукава іх справа ў верасні 1834 г. была скіравана ў Падольскую ліквідацыйную камісію. Канчатковага рашэння па гэтай справе не адбылося нават на працягу наступных чатырох гадоў [12]. Адольф Янушкевіч у сваім лісце ад 8/20 чэрвеня 1838 г., дасланым маці з Ішыма, турбуецца аб нявырашанасці спадчыннай справы сваёй сям'і. І тым не менш, Янушкевічы і надалей працягвалі жыць у Дзягільна.

Далейшае развіццё падзей, звязаных з гісторыяй гэтага маёнтка, мажліва прасачыць па ўспамінах Яўстафія Янушкевіча, датаваных 1871 г.: «Што за шкода, што ён ¹³ не ляжыць у Дзягільна, дзе пахаваны маці, Адольф [10; 11, s. 43] ¹⁴, чацвёрта дзетка Януарыя! А якое гэта прыгожае месца для вечнага адпачынку. За былым домам, у якім мы жылі, бо зараз Януарый пабудаваў каля сада новы, працякае па ўскрайку сада да ставу вялікі лячэбны ручай. А цяніны зараслі бярозамі і піхтамі. З другога боку [сада. — В. Г.] уздымаецца капліца, якая зараз апусцела, бо Маск[оўскі] урад забараняе яе аднаўленне, а не даходзячы да яе, сям'я дрэў ляжаць магільні. Дай Божа, каб гэтая каханая Дзягільна не перайшла ў Маскоўскія ру[к]і, што можа і здарыцца, бо Януарый, прызнаваючы яе сваёй, стомлены, змораны турботамі, якія на працягу столькіх гадоў клапацілі Дзягільна, не надта яе любіць. Справядлівей было б, каб Дзягільна дасталася Тадэвушу ¹⁵, сыну Рамуальда, адзінаму мужчыну ў нашым родзе. Пяцьдзсят гадоў [маёнтка. — В. Г.] належыць нам. Ні я, ні Рамуальд не мелі дачынення да кіравання [ім. — В. Г.], няхай жа пасля смерці Януарыя Тадэвуш атрымае яго ў спадчыну» [19, к. 33–34].

КРЫНІЦЫ І ЛІТАРАТУРА

1. Гарбачова, В. В. Уздзельнікі паўстання 1830–1831 гадоў на Беларусі: біябібліяграфічны слоўнік. — 2-е выд. — Мінск, 2006. — С. 380–382.

¹³ Маецца на ўвазе бацька Міхал Янушкевіч, які пахаваны ў Вільні.

¹⁴ Адольф Янушкевіч атрымаў дазвол вярнуцца на радзіму 23 студзеня 1856 г., што становіцца мажлівым на падставе Маніфесту Аляксандра II. 26 чэрвеня ён выехаў у Дзягільна і прыбыў на радзіму 17/26 ліпеня 1856 г. Аднак меней чым праз год, 6 чэрвеня 1857 г., ён памёр і быў пахаваны на мясцовых могілках.

¹⁵ Размова ідзе пра старэйшага сына Рамуальда Янушкевіча Тадэвуша, які нарадзіўся пасля 1857 г.

2. Полное Собрание Законов Российской империи (далее — ПСЗРИ). — Т. VI. — № 4444.
3. Там жа. — № 4535.
4. Там жа. — № 4711.
5. Там жа. — № 4841.
6. Там жа. — Т. VII. — № 5631.
7. Там жа. — Т. XVII. — № 15 697.
8. Радзюк, А. Р. Канфіскацыя прыватнай уласнасці на Беларусі ў канцы XVIII – першай палове XIX ст. : дыс. ... канд. гіст. навук. — Мінск, 2006.
9. Konarska, B. Januszkiewicz Romuald // PSB. — Т. 10. — Wrocław ; Warszawa, 1962–1964. — S. 597–598.
10. Malewski, W. Mowa pogrzebowa na śmierć Adolfa Januszkiewicza. — Paryż, ок. 1857.
11. Odrowąż-Pieniązek, J. Mickiewiczowski Adolf // Januszkiewicz, A. Listy z Syberii / wybór, oprac. i przepisy H. Geber ; przedm. J. Odrowąż-Pieniązek. — Warszawa, 2003.
12. Januszkiewicz, A. Listy z Syberii / wybór, oprac. i przepisy H. Geber ; przedm. J. Odrowąż-Pieniązek. — Warszawa, 2003. — S. 132.
13. Літоўскі дзяржаўны гістарычны архіў (ЛДГА). Ф. 437. Воп. 1. Спр. 457.
14. НГАБ. Ф. 561. Воп. 1. Спр. 5. Арк. 155 адв.–157.
15. Там жа. Ф. 319. Воп. 2. Спр. 3756. Арк. 26 адв.
16. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (далее — AGAD). Zbiór materiałów Mińskiego Koła Warszawskiego Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości (далее — ММК). Nr 21.
17. AGAD. ММК. Nr 36.
18. Biblioteka Jagiellońska (далее — ВJ). Rkps przyb. 33/62. Teka papierów osobistych i korespondencji Eustachego Januszkiewicza (1805–1874). [Справа не пранумаравана].
19. ВJ. Rkps przyb. 257/69. Eustachy Januszkiewicz. Pamiętnik.

А. Л. Гривянёў

**ДАКУМЕНТЫ ФОНДУ «ВІЦЕБСКАЕ ГУБЕРНСКАЕ ПРАЎЛЕННЕ»
НГАБ ЯК КРЫНІЦА ПА ГІСТОРЫІ ВІЦЕБШЧЫНЫ
КАНЦА ХІХ – ПАЧАТКУ ХХ СТ.**

А дзел інфармацыйна-пошукавых сістэм НГАБ ужо не першы год апрацоўвае фонд 1416 «Віцебскае губернскае праўленне», што змяшчае некалькі дзесяткаў тысяч спраў. Яны тычацца розных сфер дзейнасці жыхароў Віцебскай губерні. Гэтыя дакументы звязаны

з гісторыяй дадзенага праўлення — вышэйшай губернскай установы, якая займалася разглядам розных пытанняў па агульным кіраванні грамадскімі ўстановамі. Фонд уключае ў сябе дакументы розных тыпаў: даныя аб службе чыноўнікаў Віцебскай губерні; звесткі аб занятках і сямейным становішчы яе жыхароў розных саслоўяў; матэрыялы грамадзянскіх і крымінальных спраў; даныя аб землеўладальніках, будаўніцтве, выдачы пашпартоў розным асобам і г. д.

Справы фонду, на падставе якіх напісаны дадзены артыкул, тычацца літаратурнай, дабрачыннай і службовай дзейнасці жыхароў губерні — былога настаўніка, які не меў высокіх чыноў, двух павятовых ганаровых міравых суддзяў (адзін з якіх, акрамя дзяржаўнай службы, займаўся і гістарычнай навукай).

Аб літаратурнай творчасці дакументы сустракаюцца не часта. Да іх можна аднесці вершы былога настаўніка Івана С. Дуброўскага, які пражываў у заштатным горадзе Сураж Віцебскага павета Віцебскай губерні, адшуканыя сярод уваходнай дакументацыі Віцебскага губернскага праўлення за 1905–1906 гг. Самі дакументы пра вершы датуюцца 17 снежня 1905 г. – 26 студзеня 1906 г. [5, арк. 6–10].

Спачатку некалькі слоў пра гістарычныя ўмовы, дух таго часу. Гэта быў складаны перыяд не толькі для Віцебскай губерні ці наогул Беларусі, але і для ўсёй Расійскай імперыі — рэвалюцыя 1905 г. На барыкадах лілася кроў. Рабочыя выступалі супраць гаспадароў заводаў і фабрык. Многія сяляне пад кіраўніцтвам партыі сацыялістаў-рэвалюцыянераў хацелі сілай заваяваць зямлю і волю. Дэманстрацыі супраць царскай улады, фізічная ліквідацыя чыноўнікаў высокага службовага становішча і палітычных дзеячаў — гэта будні таго часу.

Вядомы манархіст і вораг Савецкай улады В. В. Шульгін у беларэмігранцкай газеце «Грядущая Россия» 29 снежня 1921 г. у сувязі з выхадам кнігі Дз. С. Меражкоўскага «14 декабря» і «Царство Антихриста» закрануў тэму тэрору — індывідуальнага і масавага. Са старонкі 13-й апошняй кнігі Шульгін цытаваў: «Большевики — сыны дьявола, лжецы и человекоубийцы от начала. Лгут и убивают, убивают и лгут. Покрывают ложь убийством, убийство — ложью. Чем больше лгут, тем больше убивают...». Сам Шульгін успамінаў, як ілгалі і забівалі эсэры: «Убивали без конца, без счета, без края. По данным, оглашенным в Государственной Думе, бомбами и браунингами истребляли за это время 20 000 человек» [2, с. 25].

15 ліпеня 1904 г. баявая група эсэраў пад кіраўніцтвам Барыса Віктаравіча Савінкава, якога потым (разам з кіраўніком Баявой арганізацыі партыі эсэраў Еўнам Фішалевічам Азэфам) называлі «генералам ад тэрору», у Пецярбургу бомбай забіла міністра ўнутраных спраў Плеве [2, с. 10–12]. Пазней быў забіты вялікі князь Сяргей

Аляксандравіч, зроблены замахі на вялікага князя Уладзіміра Аляксандравіча і пецярбургскага генерал-губернатара генерала Трэпава і г. д. [2, с. 28–29] (пасля рэвалюцыі 1905 г. дзесяткі эсэраў засядалі ў Дзяржаўнай думе, а іх Баявая арганізацыя працягвала забіваць дзяржаўных дзеячаў [2, с. 22]).

У канцы 1904 г. рэвалюцыя была ўжо на падыходзе. Увесь 1905 год, які пачаўся сумнавядомай крывавай бойняй у нядзелю 9 студзеня, прайшоў пад знакам забойстваў, стачак, дэманстрацый, «мятежного крика» на браняносцы «Потёмкин», усерасійскай забастоўкі. Так, той жа Б. В. Савінкаў адзначаў, што рэвалюцыю чакалі ўсе — і міністры, і жандары, і рэвалюцыянеры. І для ўсіх яна аказалася неспадзяванай.

Царскі Маніфест 17 кастрычніка 1905 г., абяцанне склікаць Дзяржаўную думу, абвясціць свабоду друку, сумлення, саюзаў, сходаў — усё гэта забытала і нават збынтэжыла ўсе бакі. На фоне такіх гістарычных падзей і былі напісаны вершы [2, с. 40].

У сваім данясенні ад 17 снежня 1905 г. на імя віцебскага губернатара былы настаўнік рускай мовы і гісторыі Суражскай павятовай вучэльні¹ калежскі асэсар Іван Дуброўскі піша аб сваіх вершах, якія ён накіраваў у рэдакцыю «Віцебскіх губернскіх ведамасцей»: «В нынешнее время, когда социал-революционеры своими прокламациями силятся распространить в России революцию и ниспровергнуть законный государственный строй, всем верноподанным нашего Самодержавного Государя открывается благородная обязанность в исполнении присяги верноподданничества: бороться с революцией до совершенной над нею победы Христианства!» З гэтай мэтай ім адсылаецца ў рэдакцыю мноства патрыятычных вершаў, але іх не друкуюць. Гэта і падштурхнула настаўніка звярнуцца напрамую да віцебскага губернатара з мэтай дапамогі надрукаваць вершы ў «Віцебскіх губернскіх ведамасцях» з перадрукам іх ва ўсіх перыядычных губернскіх выданнях — як часопісах, так і газетах. Таксама ён просіць аказаць дапамогу ў распаўсюджанні іх у выглядзе друкаваных брашур і лістовак па гарадскіх упраўленнях, народных чайных, народных вучэльнях, валасных праўленнях для бясплатнай раздачы народу гарадоў і вёсак Віцебскай губерні.

«...Революционеры имеют свои убеждения, мы, Христиане, свои, и надеемся, противопоставив их революционерам, победить их зло нашим добром, пусть не лётся безбожно и бесполезно человеческая кровь в угождение врагу рода человеческого — дьяволу. Во мне: нашла коса революции на камень христианства и будет побеждена!»

¹ У 1905 г. заштатны горад Сураж адносіўся да Віцебскага павета Віцебскай губерні. Павятовым горад быў да 1866 г.

У канцы прашэння аўтар вершаў скардзіцца на спагнанне Віцебскім губернскім праўленнем з яго грашовых пошлін за дасланы патрыятычны верш і адмову праўлення ў грашовай дапамозе па прычыне беднасці яго вялікай сям’і [5, арк. 6–6 адв.]. Пасля змешчаных у канцы прашэння вершаў ён просіць аб надзяленні яго сям’і з васьмі чалавек аднаразовай грашовай дапамогай (атрымліваў 343 рублі пенсіі ў год) да свята Раства Хрыстова [5, арк. 7 адв.].

У грашовай дапамозе Івану Дуброўскаму было адмоўлена ў сувязі з адсутнасцю ў Віцебскага губернскага праўлення вольных сум. Што ж тычыцца друкавання вершаў, то тут праўленне параіла аўтару звярнуцца непасрэдна ў рэдакцыі мясцовых ці іншых газет [5, арк. 8–10].

У фондзе «Віцебская дырэцыя народных вучэльняў» ёсць дакументы, якія, відавочна, адносяцца да дзейнасці самога І. С. Дуброўскага і яго сына Уладзіміра ў якасці выкладчыкаў Суражскай павятовай (з 1902 г. — гарадской) вучэльні [9; 10; 12]. Адзін з іх — пратакол надзвычайнага пасяджэння членаў педагагічнага савета згаданай вучэльні ад 27 кастрычніка 1888 г. аб удзеле ў гэты дзень яе настаўнікаў і навучэнцаў у агульным малебне, які адбыўся ў Петрапаўлаўскай царкве ў гонар выратавання царскай сям’і пры крушэнні імператарскага цягніка на Курска-Харкава-Азоўскай чыгунцы 17 кастрычніка 1888 г. У канцы яго, сярод асабістых подпісаў настаўнікаў горада, іншых асоб, ёсць подпіс настаўніка рускай мовы і гісторыі Івана Дуброўскага — на жаль, пра імя па бацьку і больш канкрэтна аб яго пасадзе ў ім не гаворыцца [9, арк. 5].

Другі дакумент — атэстат выпускніка Харкаўскай губернскай гімназіі сына протаіерэя Івана Дуброўскага, праваслаўнага веравызнання, ад 19 чэрвеня 1864 г., які гаворыць аб заканчэнні ім гімназіі ў гэтым годзе ў 18-гадовым узросце. Сацыяльнае паходжанне і ўзрост дазваляюць дапусціць, што гэта і ёсць будучы настаўнік, аб якім ідзе гаворка, аўтар вершаў, дзе вялікае месца адводзіцца веры ў Бога [10, арк. 1–1 адв.]².

Заклучны з прадстаўленых дакументаў — справа аб праходжанні скаронаных іспытаў сынам калежскага асэсара настаўніка — Уладзімірам Іванавічам Дуброўскім (*10 студзеня 1888 г.)³, праваслаўнага веравызнання, на педагагічным савеце Суражскай чатырохкласнай гарадской

² На вокладцы справы, дзе знаходзіцца толькі дадзены дакумент, ёсць рукапісны заглавак савецкага часу: «Фармулярныя звесткі аб службе настаўніка рускай мовы і гісторыі Суражскай павятовай вучэльні, атэстат калежскага асэсара Дуброўскага Івана Сцяпанавіча» пад датай 17 снежня 1894 г., але справа змяшчае звесткі пра Івана Дуброўскага толькі ў якасці выпускніка Харкаўскай губернскай гімназіі і не гаворыць пра яго імя па бацьку.

³ Знакам * тут і ў наступных выпадках перад датай вызначаецца падзея нараджэння. — *Рэд.*

вучэльні Віцебскага павета на званне настаўніка пачатковых вучэльняў з правам выкладаць у двухкласных сельскіх вучэльнях Міністэрства народнай асветы з 18 лютага — па 12 чэрвеня 1912 г. [12]. Справа гаворыць аб паспяховым праходжанні Уладзімірам дадзеных іспытаў. Ён атрымаў пасведчанне ад Віцебскай дырэкцыі народных вучэльняў [12, арк. 23]. Прыведзеныя факты з вялікай відавочнасцю дазваляюць сцвярджаць, што ён з’яўляецца сынам аўтара вершаў⁴.

Другая справа фонду распавядае пра ахвяраванне кніг для патрэб архіўнай камісіі. Гэта справа аб прысваенні ганароваму міравому суддзі Лепельскага павета калежскаму саветніку Сяргею Аляксандравічу Семянтоўскаму-Курылу чына стацкага саветніка за ахвяраванне ім для Віцебскай вучонай архіўнай камісіі рознага кшталту кніг па гісторыі, археалогіі, нумізматыцы, геаграфіі, этнаграфіі, а таксама мемуараў і перыядычных часопісаў [6].

Але спачатку згадаем пра яго паходжанне. «Беларуская Савецкая Энцыклапедыя» змяшчае матэрыял пра рускага і беларускага археолага, краязнаўца, этнографа і фалькларыста Аляксандра Максімавіча Семянтоўскага (Семянтоўскага-Курылу), які, верагодна, з’яўляўся яго бацькам. Нарадзіўся Аляксандр Максімавіч у 1821 г. У 1860–1890 гг. быў сакратаром Віцебскага губернскага статыстычнага камітэта, рэдактарам «Памятной книжки Віцебскай губерні». З’яўляўся аўтарам прац па археалогіі, статыстыцы, побыту і культуры насельніцтва Віцебшчыны. У пытаннях этнагенэзу беларусаў прытрымліваўся вялікадзяржаўных поглядаў. Памёр у 1893 г. [1, с. 484].

Лістом ад 23 сакавіка 1910 г. віцебскі губернатар барон Бернгард Бернгардавіч Гершау-Флотаў паведамляе Сяргею Аляксандравічу аб прадстаўленні яго да ўзнагароды за прыведзены вышэй факт мецэнатства. Губернатар просіць яго абраць від узнагароды — ордэн ці наступны чын [6, арк. 6–6 адв.]. Сяргей Аляксандравіч выбірае ўзвыдзенне ў чын. У лісце да губернатара, напісанага ў маёнтку Ражаншчына⁵ 7 красавіка 1910 г., ён дае наступны адказ:

⁴ Паміж аркушамі 22 і 23 згаданай справы знаходзіцца фотаздымак Уладзіміра Іванавіча Дуброўскага, датаваны 25 студзеня 1912 г.

⁵ Паводле спіса населеных месцаў Віцебскай губерні маёнтка Ражаншчына (Рожанщина) Ветрынскай воласці Лепельскага павета (пры рацэ Умель) паказаны за праваслаўным дваранінам Семянтоўскім С. А. — відавочна, тым, аб якім ідзе гаворка [3, с. 185]; у дакументах другой архіўнай справы аб дазvole мешчаніну г. Дзісны Віленскай губерні жыду Іофэ Л. П. пражываць у маёнтку Ражаншчына Ветрынскай воласці Лепельскага павета стацкага саветніка Сяргея Аляксандравіча Семянтоўскага-Курылу гаворыцца пра тое, што апошні валодаў там кардонавай фабрыкай [7, арк. 30].

«Только сейчас имел удовольствие получить Ваше письмо от 23 марта, ошибочно адресованное в г. Лепель вместо г. Полоцка. Мое участие в образовании библиотеки Витебской Учёной Архивной Комиссии и-стекает из сочувствия к деятельности этого полезного для Края Общества и конечно не может вызывать никакого поощрения, тем сильнее я тронут высоким вниманием Вашего Превосходительства и, прося принять мою глубокую признательность, сообщаю, что предпочел бы представление к следующему чину» [6, арк. 7–7 адв.].

Прадстаўленне віцебскага губернатара Гершау-Флотава на імя дырэктара Санкт-Пецярбургскага археалагічнага інстытута ад 5 мая 1910 г. гаворыць пра адпраўленне дырэктару ўзнагароднага спіса ганаровага міравога судзі па Лепельскім павеце, які з'яўляецца ганаровым членам Віцебскай вучонай архіўнай камісіі, калежскага саветніка Сяргея Аляксандравіча Семянтоўскага-Курылы. Губернатар просіць узнагародзіць яго чынам стацкага саветніка за вельмі каштоўнае ахвяраванне ў архіўную камісію кніг, мемуараў і перыядычных часопісаў у колькасці 422 экзэмпляраў [6, арк. 8].

Дырэктар Санкт-Пецярбургскага археалагічнага інстытута Мікалай Васільевіч Пакроўскі ад 22 мая 1910 г. просіць віцебскага губернатара даслаць яму ў дадатак да прадстаўлення ад 5 мая 1910 г. копію паслужнога спіса Семянтоўскага-Курылы [6, арк. 9].

Фармулярны (паслужны) спіс калежскага саветніка, які пачаў складацца 17 лютага 1910 г., змяшчае шмат фактаў з яго біяграфіі. Нарадзіўся Сяргей Аляксандравіч 16 ліпеня 1865 г. Веравызнання быў праваслаўнага. Паходзіў з патомных дваран Палтаўскай губерні. Матэрыяльнага забеспячэння не атрымліваў [6, арк. 10 адв., 11 адв.]. У Лепельскім павеце Віцебскай губерні яму належаў радавы маёнтак плошчай 300 дзесяцін. У паходах і бітвах супраць ворагаў не быў. Пад пакаранні ці спагнанні, злучаныя з абмежаваннямі ў прывілеях па службе, не падпадаў. У адпачынках быў у 1902 г. — з 10 жніўня на 2 тыдні; у 1903 г. — з 27 жніўня на 10 дзён; у 1904 г. — з 4 жніўня на 2 тыдні; у 1905 г. — з 3 лютага на 2 тыдні. На момант пачатку складання фармулярнага спіса ў адстаўцы не быў.

Жонкай яго была дачка інжынера тайнага саветніка Алена Аляксандраўна Фецінг, праваслаўнага веравызнання. Дзяцей было чацвёрта: Алена (* 9 снежня 1894 г.), Канстанцін (* 12 красавіка 1896 г.), Міхаіл (* 2 лістапада 1897 г.) і Андрэй (* 1 жніўня 1901 г.).

С. А. Семянтоўскі-Курыла выхоўваўся ў Полацкай ваеннай гімназіі (на момант пачатку складання спіса — кадэцкі корпус), затым у Мікалаеўскай кавалерыйскай юнкерскай вучэльні. У службу ўступіў юнкерам радавога звання 13 верасня 1881 г.

Пачаткам службы Семянтоўскага-Курылы, згодна з § 174 Устава аб вайскай павіннасці, лічыцца 1 кастрычніка 1881 г. Званне унтэр-афіцэра яму было прысвоена 9 жніўня 1882 г., партупей-юнкера — 3 снежня 1882 г. Пасля сканчэння поўнага курса навук па першаму разраду ў Мікалаеўскай кавалерыйскай юнкерскай вучэльні ўказам імператара ад 12 жніўня 1883 г. быў узведзены ў старшыя карнеты сёмага драгунскага Наварасійскага палка [6, арк. 10 адв.—11]. За выхаванне ў вучэльні быў абавязаны з 21 сакавіка 1885 г. несці тры гады тэрміновую службу [6, арк. 10 адв., 11 адв.]. 1 студзеня 1886 г. яму быў прысвоены чын паручніка са старшынствам. Быў камандзіраваны ў штаб Віленскай ваеннай акругі дзеля іспытаў на паступленне ў Мікалаеўскую акадэмію Генеральнага штаба. З камандзіроўкі вярнуўся 18 кастрычніка 1886 г. як непатрапіўшы ў лік трыццаці чалавек, якія падлягалі прыёму ў акадэмію. 26 лютага 1887 г. прысвоены чын штаб-ротмістра. 14 красавіка 1887 г. камандзіраваны ў палявую паездку па Расіенскім павеце Ковенскай губерні для даследавання мясцовасці. Вярнуўся 20 красавіка 1887 г.

8 ліпеня 1887 г. камандзіраваны ў С.-Пецяярбург для папярэдніх іспытаў на паступленне ў Мікалаеўскую акадэмію Генеральнага штаба. Адмовіўся ад іспытаў і вярнуўся 28 верасня 1887 г. 1 кастрычніка 1887 г. прызначаны выконваючым пасаду палкавога ад’ютанта. 11 студзеня 1888 г. зацверджаны на гэтай пасадзе [6, арк. 11 адв.—12]. 7 кастрычніка 1888 г. прызначаны членам Суда таварыства афіцэраў [6, арк. 11 адв., 12 адв.]. 22 сакавіка 1889 г. па ўказу імператара ўзнагароджаны ордэнам Св. Станіслава 3-й ступені. 31 студзеня 1890 г. за здзейснены подзвіг чалавекалюбства па ўказу імператара ўзнагароджаны сярэбраным медалём з надпісам «За ратаванне тых, што гінуць», у памяць царавання імператара Аляксандра III, для нашэння на грудзях на Уладзімірскай стужцы. 24 лістапада 1890 г. прызначаны членам Суда таварыства афіцэраў. Пасля здачы пасады палкавога ад’ютанта (22 снежня 1890 г.) быў прызначаны ўказам імператара па грамадзянскім ведамстве ад 26 ліпеня 1895 г. неадменным членам Себежскай павятовай па сялянскіх справах прысутнасці. Указам імператара па грамадзянскім ведамстве ад 7 чэрвеня 1896 г. № 38 — ганаровым міравым суддзёй Невельскай акругі на трохгоддзе з 1896 г. [6, арк. 10 адв., 11 адв., 12 адв.—13]. Адпаведным указам ад 22 чэрвеня 1896 г. перамешчаны на пасаду неадменнага члена ў Полацкі павет [6, арк. 12 адв., 13 адв.]; 26 лютага 1896 г. у памяць імператара Аляксандра III узнагароджаны сярэбраным медалём для нашэння на Аляксандраўскай стужцы; 4 красавіка 1897 г. на падставе імператарскага ўказу ад 30 снежня 1897 г. атрымаў цёмна-бронзавы медаль за турботы па першым перапісе насельніцтва; 3 студзеня 1898 г. перамешчаны на пасаду неадменнага члена ў Лепельскі павет; 2 верасня 1898 г. быў узведзены ў чын калежскага асэсара; 30 верасня 1899 г.

звольнены з запасу кавалерыі ў адстаўку; 6 снежня 1901 г. узнагароджаны ордэнам Св. Ганны 3-й ступені [6, арк. 13 адв.–14]. 27 жніўня 1901 г. прызначаны земскім начальнікам 2-га ўчастка Лепельскага павета з 1 кастрычніка 1901 г.; 22 сакавіка 1903 г. узведзены за выслугу гадоў у надворныя саветнікі са старшынствам з 26 ліпеня 1899 г.; 7 лістапада 1903 г. узведзены за выслугу гадоў у калезскія саветнікі са старшынствам з 26 ліпеня 1903 г.; 31 снежня 1905 г. на падставе свайго прашэння звольнены ў адстаўку па прычыне хваробы [6, арк. 14 адв.–15]; 5 ліпеня 1908 г. прызначаны ганаровым міравым суддзёй па Лепельскім павеце на трохгоддзе з 1 красавіка 1908 г.⁶; 28 лістапада 1911 г. узведзены за выслугу гадоў у стацкія саветнікі са старшынствам з 30 студзеня 1910 г. [6, арк. 15 адв.–16, 19] (аб гэтым было надрукавана ў «Витебских губернских ведомостях» за 1911 г. у № 280 [6, арк. 20]).

У наступнай справе з гэтага фонду змяшчаюцца звесткі, якія маюць адносіны да біяграфіі вядомага беларускага манархіста і гісторыка, аўтара твораў па гісторыі, этнаграфіі і археалогіі Віцебшчыны Аляксея Парфёнавіча Сапунова. У выданнях, якія былі скарыстаны ў артыкуле, прыведзены ніжэй факт узнагароджання яго светла-бронзавым медалём у гонар 300-годдзя царавання Раманавых не згаданы.

Справа аб узнагароджанні розных асобай медалямі ў памяць 300-годдзя царавання дынастыі Раманавых змяшчае шмат прозвішчаў служачых устаноў губерні, якія атрымалі права на такія медалі. Сярод іх — ганаровы міравы суддзя Віцебскага павета правадзейны стацкі саветнік А. П. Сапуноў. Яго пасада, чын і паходжанне дазваляюць з відавочнасцю сцвярджаць, што гаворка тут ідзе не проста пра чыноўніка высокага службовага рангу, але менавіта пра таго Сапунова, які шырока вядомы ў гістарычных колах як кряззнавец Віцебшчыны [8].

Беларускі гісторык Аляксей Парфенавіч Сапуноў нарадзіўся 15(27) сакавіка 1851 г. (паводле даных сучаснага гісторыка Л. Хмяльніцкай — 1852 г.) у мястэчку Усвят (Усвяты) Суражскага павета Віцебскай губерні (у 1906 г. мястэчка ўжо адносілася да Веліжскага павета той жа губерні), якое належала правадзейнаму стацкаму саветніку і кавалеру Аляксандру Міхайлавічу Пацёмкіну. Гэта адно з самых старажытных паселішчаў Віцебскай губерні, вядомае па летапісных крыніцах з 1020 г. [1, с. 359; 3, с. 61; 4, с. 5]. Бацька яго быў небагатым купцом, а маці — сялянкай [1, с. 359; 4, с. 6, 251]. У 1862–1869 гг. вучыўся ў Віцебскай мужчынскай Аляксандраўскай гімназіі, у 1869–1873 гг. — на гісторыка-філалагічным факультэце Пецярбургскага ўніверсітэта.

⁶ Спіс яго ўзнагародаў за дабрачынную і агульнакарысную дзейнасць па Міністэрству ўнутраных спраў за 1910 г. сведчыць, што на дадзенай пасадзе ён знаходзіўся з 15 ліпеня 1908 г., а не з 1 красавіка.

З 1873 г. — выконваючы абавязкі выкладчыка старажытных моў у Віцебскай мужчынскай Аляксандраўскай гімназіі. У 1874 г. атрымаў пасведчанне аб прысваенні звання настаўніка гімназіі з правам выкладаць гісторыю (выкладчыкам Аляксандраўскай гімназіі працаваў да 1896 г.). У тым жа годзе ажаніўся з Юліяй Садокіеўнай Валковіч. У «Памятнай кніжцы Віцебскай губерні на 1881 год» была змешчана яго першая публікацыя — нарыс «Гістарычныя звесткі пра Віцебскі замак». У 1882 г. абраны правадзейным членам Віцебскага губернскага статыстычнага камітэта. У 1883 г. з друку выйшаў першы том яго вядомай працы «Віцебская даўніна». У 1885 г. абраны сябрам-спяборнікам таварыства старажытнасцяў расійскіх пры Маскоўскім універсітэце [4, с. 251], у 1890 г. — правадзейным сябрам гістарычнага таварыства пры Пецябургскім універсітэце, у 1891 г. — сябрам-карэспандэнтам Маскоўскага археалагічнага таварыства. У 1893 г. удзельнічаў у працы IX археалагічнага з'езда ў Вільні. У тым жа годзе стаў адным з заснавальнікаў Віцебскага царкоўна-археалагічнага музея. Тады ж абраны правадзейным сябрам Рускага геаграфічнага таварыства. У 1894 г. — сябар-супрацоўнік Рускага археалагічнага таварыства, у 1895 г. — сябар-карэспандэнт Курляндскага таварыства «Literatur und Kunst». У 1896 г. прызначаны часова выконваючым абавязкі архіварыуса Віцебскага цэнтральнага архіва старажытных актавых кніг. З 1896 па 1917 г. — ганаровы міравы суддзя Віцебскай акругі. У 1897–1901 гг. працаваў памочнікам інспектара студэнтаў Маскоўскага ўніверсітэта [4, с. 252], у 1901–1907 гг. выконваў абавязкі сакратара Віцебскага губернскага статыстычнага камітэта. 1906 г. быў годам святкавання 25-годдзя яго навуковай і літаратурнай дзейнасці. У 1907–1912 гг. быў сябрам III Дзяржаўнай думы [4, с. 253]. У 1909 г. удзельнічаў у стварэнні Віцебскай вучонай архіўнай камісіі і быў абраны яе ганаровым сябрам [1, с. 359; 4, с. 253]. 31 сакавіка 1911 г. спецыяльным рашэннем Сената прызнаны ў патомнай дваранскай годнасці з правам унясення ў трэцюю частку дваранскай радаводнай кнігі Віцебскай губерні.

У трэцюю частку радаводных кніг уносілася паслужанае на грамадзянскай службе дваранства. Асабістае дваранства ў Расійскай імперыі надавалася пры дасягненні 9-га класа «Табелі аб рангах» (па грамадзянскім чынам — тытулярны саветнік), патомнае — 4-га класа (правадзейны стацкі саветнік). Арыгінал пасведчання аб наданні А. П. Сапунову патомнага дваранства захоўваецца ў фондах Віцебскага абласнога краязнаўчага музея [4, с. 13, 253].

У 1911–1922 гг. ён з'яўляўся ініцыятарам адкрыцця Віцебскага адзялення Маскоўскага археалагічнага інстытута, выкладаў у ім і настаўніцкім інстытуце [1, с. 359]. У 1913 г. зацверджаны на пасадзе выкладчыка Маскоўскага археалагічнага інстытута па кафедры старажытнасцяў

Паўночна-Заходняга краю, абраны прафесарам і ганаровым сябрам гэтага ж інстытута. У тым жа годзе стаў ганаровым сябрам Таварыства вывучэння Магілёўскай губерні. Тады ж у другі раз прызначаны на пасаду сакратара Віцебскага губернскага статыстычнага камітэта, абраны таварышам старшыні Віцебскай навуковай архіўнай камісіі, з 1918 г. — ганаровы сябар Беларускага навукова-культурнага таварыства ў Маскве; працаваў загадчыкам статыстычнага аддзела Віцебскага губвыканкама, пазней — загадчыкам секцыі дэмаграфічнай статыстыкі Віцебскага губстатбюро. Тады ж узяў шлюб з Марыяй Іпацьеўнай Талоцкай [4, с. 253]. У 1919–1922 гг. працаваў архіварыусам Віцебскага губернскага архіва, аглядаў валасныя, сядзібныя і царкоўныя архівы Віцебскага, Сенненскага і Аршанскага павеатаў Віцебскай губерні. У 1921 г. атрымаў ліст з Народнага камісарыята асветы Беларусі з прапановай пераехаць у Менск «у якасці прафесара мясцовых Вышэйшых Навучальных Установаў і сябра Інстытута Беларускай Культуры», а таксама падрыхтаваць да выдання свае працы па беларусазнаўстве. У 1922–1924 гг. працаваў выкладчыкам Віцебскага інстытута народнай адукацыі (пасля 1923 г. — Вышэйшага педагагічнага інстытута), абраны сябрам-карэспандэнтам Цэнтральнага бюро краязнаўства пры Расійскай Акадэміі навук. У 1924 г. удзельнічаў у стварэнні Краязнаўчага таварыства ў Віцебску. Памёр 2 кастрычніка 1924 г. [4, с. 254].

У 1913 г. у Расійскай імперыі адзначалася ўрачыстая падзея — 300-годдзе царавання дынастыі Раманавых. Кожная афіцыйная ўстанова лічыла сваім абавязкам нейкім чынам адгукнуцца на гэту падзею. Рада Віцебскай вучонай архіўнай камісіі на сваім пасяджэнні 10 студзеня 1913 г. абрала спецыяльную дэпутацыю для паднясення гасудару-імператару віншаванняў і ўласных прац, у склад якой увайшлі старшыня ВВАК Клаўдзі Ціхаміраў, Аляксей Сапуноў і Уладзімір Краснянскі. 21 лютага таго ж года Сапуноў, які па сваіх палітычных перакананнях быў манархістам, на ўрачыстым сходзе ў зале Віцебскай жаночай Аляксееўскай гімназіі (прысутнічалі віцебскі губернатар шталмейстар Найвышэйшага двара Міхаіл Віктаравіч Арцімовіч, епіскап полацкі і віцебскі Нікадзім і іншыя высокія асобы) прачытаў даклад «Адносіны царскага дома Раманавых да Беларусі» [4, с. 160–161].

Адносіна старшыні Віцебскага акруговага суда, накіраваная віцебскаму губернатару 14 снежня 1913 г., паведамляе пра ганаровых міравых суддзяў акругі суда, якія маюць права на атрыманне ўзнагароды:

«На основании п. А ВЫСОЧАЙШЕ утвержденного 21 февраля 1913 года Положения о нагрудной медали в ознаменование 300-летия Царствования Дома Романовых, препровождая при сем список Почетных Мировых Судей, округа Вицебскаго Окружнаго Суда, состоящих на

службе к 21 того же февраля, имею честь просить Ваше Превосходительство сделать распоряжение об изготовлении установленных свидетельств на имя указанных в списке лиц на право ношения ими на ленте белого, желтого и черного цветов светло-бронзовой юбилейной медали, каковыя и препроводить мне» [8, арк. 133].

У дадатку да прадстаўленага дакумента маецца вышэйзгаданы спіс ганаровых міравых суддзяў па паведах Віцебскай губерні. Апошнім у спісе, па Віцебскім павеце, пад № 27 значыцца правадзейны стацкі саветнік Аляксей Парфенавіч Сапуноў [8, арк. 134 адв.].

Адносінай ад 18 студзеня 1914 г. Віцебскае губернскае праўленне адказвае старшыні Віцебскага акруговага суда, што адсылае разам са згаданым дакументам 26 пасведчанняў на права нашэння светла-бронзавага медаля ў памяць 300-годдзя царавання дынастыі Раманавых (як адзначана ў спісе ганаровых міравых суддзяў, адзін з унесеных у яго 27-мі чыноўнікаў атрымаў пасведчанне па іншаму ведамству — Віцебскай губернскай земскай управе) [8, арк. 132–132 адв., 134].

Такім чынам, прыведзеныя тут матэрыялы пра жыццё і дзейнасць жыхароў Віцебскай губерні сведчаць аб значных магчымасцях выкарыстання аналагічных дакументаў як у гістарычным, так і ў генеалагічным плане. Так, вялікую каштоўнасць маюць фармулярныя (паслужныя) спісы жыхароў губерні — ад паліцэйскіх і канцылярскіх служачых да чыноўнікаў высокага службовага рангу. Таксама ў фондзе ёсць пасямейныя спісы асоб, сярод якіх фігуруюць прадстаўнікі розных саслоўяў. Шмат цікавых дакументаў можна знайсці сярод уваходнай дакументацыі, прыкладам чаму з'яўляецца ліст І. С. Дуброўскага.

У перспектыве пажадана, каб даследчык, яшчэ не разгарнуўшы справу, мог даведацца праз навукова-даведачны апарат не толькі пра яе змест увогуле, але і пра ўсе асобы і геаграфічныя назвы, якія немагчыма паказаць праз загаловак. Для гэтага неабходна складанне паказальнікаў па ўсіх імёнах і геаграфічных назвах на кожную справу паасобку.

Крыніцазнаўчая вартасць фонду «Віцебскае губернскае праўленне» яшчэ не ацэнена належным чынам, але варта прызнаць, што ён з'яўляецца даволі перспектыўным пры правядзенні даследаванняў па разнастайных накірунках за пазначаны гістарычны адрэзак часу.

Крыніцы і літаратура

1. Беларуская Савецкая Энцыклапедыя. — Т. 9. — Мінск, 1973.
2. Жуков, Д. А. Б. Савинков и В. Ропшин : террорист и писатель // Савинков, Б. В. (В. Ропшин). То, чего не было : роман, повести, рассказы, очерки, стихотворения / вступ. ст., сост., примеч. Д. А. Жукова. — М., 1992.
3. Список населённых мест Витебской губернии. — Витебск, 1906.

4. Хмяльніцкая, Л. Гісторык з Віцебска (жыццяпіс Аляксея Сапунова). — Мінск : Энцыклапедыкс (Бібліятэка часопіса «Беларускі гістарычны агляд»), 2001. — 256 с.
5. НГАБ. Ф. 1416. Воп. 2. Спр. 21 920.
6. Там жа. Спр. 23 949.
7. Там жа. Спр. 24 414.
8. Там жа. Спр. 24 906.
9. Там жа. Ф. 2507. Воп. 1. Спр. 1775.
10. Там жа. Спр. 1992.
11. Там жа. Спр. 2214.
12. Там жа. Спр. 4403.
- 13.

А. А. Лашкевіч

МІНСКАЕ ГУБЕРНСКАЕ ЖАНДАРСКАЕ ўПРАўЛЕННЕ ў ЧАСЫ ПЕРШАЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ

Мэта дадзенага артыкула — вызначэнне асноўных напрамкаў дзейнасці вышэйгаданай установы ў разгар Першай сусветнай вайны да яе ліквідацыі ў выніку Лютаўскай рэвалюцыі 1917 г. Гэтая публікацыя з’яўляецца працягам ранейшых артыкулаў, прысвечаных даследаванню працы Мінскага губернскага жандарскага ўпраўлення і надрукаваных у ранейшых выпусках «Архіварыуса»¹. Крыніцай для яе напісання паслужылі справы фонду «Мінскае губернскае жандарскае ўпраўленне» з НГАБ. У асноўным гэта справы па абвінавачванню розных асобаў у шпіянажы на карысць Германіі і яе саюзнікаў, аб прыналежнасці да нелегальных палітычных арганізацый, праверцы палітычнай і агульнай добранадзейнасці, аб барацьбе з карупцыяй і асабліва цяжкімі і небяспечнымі крымінальнымі злачынствамі, а таксама данясенні і рапарты афіцэраў і унтэр-афіцэраў упраўлення аб праявах незадавальнення і хваляваннях насельніцтва на сацыяльнай глебе.

¹Лашкевіч, А. А. Мінскае губернскае жандарскае ўпраўленне ў канцы XIX – пачатку XX ст. // Архіварыус : зб. навук. паведамл. і арт. ; вып. 5. — Мінск : НГАБ, 2007. — С. 115–121; Яго ж. Аператыўна-следчая праца Мінскага губернскага жандарскага ўпраўлення ў пачатку XX ст. // Архіварыус : зб. навук. паведамл. і арт. ; вып. 7. — Мінск : НГАБ, 2009. — С. 116–125.

У ваенны час значнае месца ў працы ўпраўлення адводзілася супрацьдзеянню актыўнасці германскай і аўстра-венгерскай разведак. Асабліва ўвага надавалася ўзмацненню пашпартнага рэжыму, асабліва праверцы дакументаў бежанцаў з акупаваных германскімі войскамі тэрыторый, паколькі стала вядома, што нямецкія ваенныя ўлады забіралі ў мясцовых жыхароў іх пашпарты з мэтай выкарыстоўвання апошніх сваімі агентамі. Аб гэтым сведчаць адпаведныя цыркуляры памочніка начальніка ўпраўлення ў Мінскім, Барысаўскім і Ігуменскім павятах ад 23 студзеня 1915 г. павятовым спраўнікам і жандарскім унтэр-афіцэрам, дзе пералічваліся канкрэтныя асобы, у якіх адабраны пашпарты [1, арк. 6–7 адв.]. Для аналагічных мэтай спецслужбы Германіі выкарыстоўвалі таксама дакументы ваеннапалонных з ліку грамадзянаў Расійскай імперыі, што добраахвотна паступілі на службу ў бельгійскае і іншыя саюзныя войскі Расіі [1, арк. 53–57].

«Дахам» для разведак Германіі і яе саюзнікаў служылі ў тым ліку і розныя камерцыйныя структуры, у прыватнасці, вядомая фірма па вытворчасці швейнага абсталявання «Зінгер». Таму прадстаўнікам паліцыі і жандармерыі прадпісвалася браць на ўлік усіх яе супрацоўнікаў, што пражывалі на тэрыторыі Мінскай губерні. Асабліва ўвага звярталася на тых асобаў, якія маглі адначасова знаходзіцца на дзяржаўнай службе [1, арк. 152–152 адв.].

У жніўні–верасні 1915 г. памочнік начальніка ўпраўлення ў Мінскім, Барысаўскім і Ігуменскім павятах палкоўнік А. І. Солтан займаўся справаю жыхара Мінска самахвалавіцкага мешчаніна Гершана Бамдаса. Апошні, па звестках, атрыманых ад вайскавай контрразведкі, падазраваўся ў шпіянажы на карысць варожых з Расіяй дзяржаў. Падставаю для гэтага паслужыла тое, што Г. Бамдас гандляваў білетамі германскіх і аўстра-венгерскіх латарэй. Прычым ён вёў значную перапіску з Германіяй і Аўстра-Венгрыяй пераважна праз Бухарэст, сталіцу нейтральнай на той час Румыніі. Следства не знайшло доказаў разведвальнай дзейнасці Гершана Бамдаса на карысць варожых дзяржаў, але пацвердзілася ягоныя зносіны з нямецкімі фінансавымі ўстановамі, у прыватнасці, з Сафійскім і Лейпцыгскім філіяламі банка Штрэдэра, куды ён пераводзіў вялікія грашовыя сумы. Такія дзеянні, на думку палкоўніка А. І. Солтана, наносілі шкоду Расійскай дзяржаве, таму ім была вынесена прапанова хадайнічаць перад мінскім губернатарам аб высылцы Г. Бамдаса за межы мясцовасцяў, што знаходзіліся на ваенным становішчы [2, арк. 4–4 адв., 35–36 адв.].

Супрацоўнікам упраўлення даводзілася прымаць неабходныя захады, каб спыняць распаўсюджванне рознага кшталту плётак і чутак, якія аб'ектыўна маглі паспрыяць дэстабілізацыі грамадскага парадку ў прыфрантавой зоне. Так, у снежні 1915 г. – красавіку 1916 г. вахмістр

дадатковага штату Барычэўскі расследаваў па запыту начальніка контрразведвальнага аддзялення штаба 10-й арміі Заходняга фронту справу наконт узнікнення чутак аб нібыта меўшых месца хваляваннях у Маскве ў канцы 1915 г. У гэтай сувязі ён дапытваў шэраг асобаў, у тым ліку мінскага мешчаніна ўладальніка цукерні Сцяпана Бялановіча (у тагачасных дакументах — Бялонович. — *А. Л.*), жыхара Мінска, агента страховага таварыства «Саламандра» Зельмана Гельмана, якія абверглі сцвярджэнні, што менавіта яны распаўсюджвалі падобныя чуткі [3, арк. 293, 298–299 адв.].

У час ваенных дзеянняў справы аб перавярбоўцы германскімі спецслужбамі расійскай агентуры з ліку мясцовых жыхароў, якія абслугоўвалі разведку і контрразведку армій Заходняга фронту, былі нярэдкай з’явай. Так, начальнік Мінскага губернскага жандарскага ўпраўлення палкоўнік М. Ф. Бабчынскі кіраваў у сакавіку–красавіку 1916 г. расследаваннем дзейнасці селяніна вёскі Дарсунішкі Трокскага павета Віленскай губерні Івана Міхайлоўскага, які быў такім чынам перавербаваны пад пагрозай смяротнага пакарання германскімі вайсковымі ўладамі агентам [4, арк. 89–166].

Упраўленне разам з іншымі паліцэйскімі структурамі вяло назіранне за асобамі, што знаходзіліся пад галосным і негалосным наглядам. У першую чаргу гэта датычылася тых, хто лічыўся палітычна нядобранадзейным. Так, у 1914–1915 гг. аб’ектам такога галоснага нагляду з’яўлялася ўдава інжынера Малка Фрумкіна, якая пражывала ў Мінску ў сваіх бацькоў Янкеля і Берты Ліфшыцаў. Пастановаю Асобай нарады пры Міністэрстве ўнутраных спраў ад 26 студзеня 1913 г. яна перадавалася пад гэтыгляд за прыналежнасць да жыдоўскай сацыял-дэмакратычнай арганізацыі «Бунд» [5, арк. 2–3, 6].

Значнае месца адводзілася працы над запытамі палацавай паліцыі, а таксама сталічнага ахоўнага аддзялення па праверцы добранадзейнасці розных асобаў. Гэтай працэдуры падлягалі асобы, хто імкнуўся паступіць на службу ва ўстановы, падначаленыя Міністэрству імператарскага двара, а таксама ў шпіталі, якія патранаваліся членамі царскай фаміліі і знаходзіліся ў палацавых рэзыдэнцыях; параненыя і хворыя, што праходзілі курс лячэння ў вышэйзгаданых шпіталях.

Праверцы па запытах палацавай паліцыі і вайскавой контрразведкі падлягалі нават прадстаўнікі слынных арыстакратычных родаў Расійскай імперыі. Так, у фондах упраўлення маецца копія загаду ад імя яго начальніка свайму памочніку ў Мінскім, Барысаўскім і Ігуменскім паветах ад 8 верасня 1916 г. аб праверцы добранадзейнасці 25-гадовай графіні Караліны-Сафіі-Марыі Гутэн-Чапскай на падставе запыта рэгістрацыйнага бюро ахоўнай агентуры, падведамаснай палацаваму каманданту. Звестак наконт прычыны гэтага пакуль што не выяўлена.

Маецца толькі копія адказа на яго аб тым, што графіня Караліна-Сафія-Марыя Георгіеўна Гутэн-Чапская па справах палітычнага характару Мінскага губернскага жандарскага ўпраўлення не праходзіла [6, арк. 46–48 адв.].

Сярод прадстаўнікоў вядомых арыстакратычных родаў, што падлягалі праверцы на добранадзейнасць, меліся і члены сям’і князёў Радзівілаў, у прыватнасці, князь Альберт-Станіслаў-Канстанцін Мацвеевіч Радзівіл 47 гадоў і ягоная жонка Пудзязіяна Патрыкіеўна 44 гадоў. Згаданая праверка была звязана з іх пераездам на жыхарства ў Царскае Сяло, адну з імператарскіх рэзідэнцый. Як і ў выпадку з графіняй Каралінаю Гутэн-Чапскаю яна ажыццяўлялася па запыту загадчыка рэгістрацыйнага бюро агентуры палацавага каменданта ў верасні–кастрычніку 1916 г. [6, арк. 479–480 адв.].

Падлягалі праверцы не толькі асобы, якія мелі доступ у палацавыя рэзідэнцыі альбо пражывалі побач з імі, але і тыя, што паступалі на службу ва ўстановы і патранаваліся самім царом ці членамі ягонай сям’і. Аб гэтым сведчыць запыт начальніка палацавай паліцыі кіраўніка Мінскага губернскага жандарскага ўпраўлення ад 6 чэрвеня 1915 г. на конт добранадзейнасці Платона Цясевіча, па саслоўнай прыналежнасці селяніна Нягневіцкай воласці Навагрудскага павета, меўшага намер паступіць «на службу па Імператарскіх Маскоўскіх тэатрах» [6, арк. 342–343 адв.].

Падобная праца праводзілася і па запытах рэгістрацыйнага бюро пры Стаўцы Вярхоўнага галоўнакамандуючага дзеючай арміяй (вайсковая контрразведка). У сувязі з пераносам Стаўкі ў Магілёў ва ўпраўленне сталі паступаць запыты ад кіраўніка бюро на конт добранадзейнасці вайскоўцаў і цывільных службоўцаў, якія служылі і працавалі ў Магілёве, але паходзілі з Міншчыны [6, арк. 2, 9, 16].

Праверку на добранадзейнасць праходзілі таксама навабранцы і тыя, хто прызваўся на вайсковую службу з запасу, а таксама іх бліжэйшыя сваякі. Найперш за ўсё гэта датычылася асоб, якія накіроўваліся ў элітныя злучэнні: войскі гвардыі (у прыватнасці, гвардзейскія флорыя экіпажы, з якіх фарміраваліся каманды суднаў марской аховы імператарскай сям’і), першы чыгуначны полк (у іншых дакументах — уласны яго імператарскай вялікасці чыгуначны полк). Акрамя таго, маюцца звесткі аб праверцы тых вайскоўцаў, што залічваліся ў гарнізоны ваенна-марскіх баз Кранштадта і Севастопаля, Свеаборскай фартэцыі. Інфармацыя аб такіх асобах збіралася з дапамогай агульнай паліцыі, падначаленай павятовым спраўнікам і паліцмайстрам у буйных гарадах, бо правяралася не толькі палітычная, але і агульная добранадзейнасць [7].

Правяраліся і тыя, што прэтэндавалі на вакантныя пасады ва ўстановах ваеннага ведамства, у прыватнасці, вайскавай цэнзуры. Сведчаннем

гэтага з'яўляецца перапіска наконт запыта начальніка ваенна-цэнзурнага аддзялення штаба камандуючага Заходнім фронтам ад 15 лютага 1917 г. аб адстаўным калежскім асэсары Іуліяне Ярмаловічу, які жадаў стаць ваенным цэнзарам [8, арк. 369–373].

У абавязак супрацоўнікаў упраўлення ўваходзіла праверка агульнай і палітычнай добранадзейнасці чыноў паліцыі, а таксама тых, хто збіраўся паступіць на службу ў гэтую структуру.

Упраўленне таксама займалася праверкаю добранадзейнасці асобаў, што атрымоўвалі замежныя пашпарты, замежнікаў, якія прымалі расійскае падданства, вызначала мэтазгоднасць пражывання ў губерні грамадзянаў замежных дзяржаў. Звычайна яно адмоўна ставілася да хадайніцтваў аб вяртанні на ранейшае месца жыхарства тых падданных Германіі і Аўстра-Венгрыі, якія раней пражывалі на Міншчыне і былі дэпартаваны ва ўнутраныя губерні Расійскай імперыі пасля пачатку ваенных дзеянняў. Само нямецкае паходжанне магло стаць падставаю для адмовы нават і ў тых выпадках, калі просьбіт з'яўляўся грамадзянінам іншай дзяржавы. Так атрымалася з адвентысцкім прапаведнікам амерыканцам нямецкага паходжання Тэадорам Бехтэрам, які раней быў германскім падданым [9, арк. 504].

У час суветнай вайны, асабліва пасля паражэнняў расійскага войска ў 1915 г., адбылося падзенне прэстыжу інстытутаў дзяржаўнай улады Расійскай імперыі, што, у сваю чаргу, выклікала ўзмацненне сацыяльнага пратэсту з боку шырокіх слаёў насельніцтва. Так, у сакавіку-кастрычніку 1915 г. памочнік начальніка ўпраўлення ў Пінскім, Мазырскім і Рэчыцкім паветах ротмістр М. М. Архангельскі, а потым змяніўшы яго ротмістр У. П. Агурын займаліся праверкаю атрыманых мясцовай паліцыяй звестак аб антыўрадавых выказваннях селяніна вёскі Карма Скарадненскай воласці Мазырскага павета Мацвея Турчына. Яны прыйшлі да высновы, што ў лютым 1915 г. у час спробы прымусявага продажу ягонага быдла ў лік спагнання грашовай сумы па выканаўчаму лісту на карысць мясцовай абшарніцы барансы А. М. Крудзнер-Струвэ за самавольную распашку яе зямлі Мацвей Турчын сапраўды выступіў супраць павятовых уладаў і паліцыі. Ён спасылаўся на нібыта існуючы ўрадавы загад наконт прыпынення выплаты грашовых запазычанасцяў у ваенныя часы нават па казённых плацяжах. Акрамя таго, М. Турчын казаў, што на фронце людзей б'юць немцы, «а тут рэжа паліцыя». Але паколькі ён раней па справах упраўлення не праходзіў і іншых даных аб ягонай надобранадзейнасці не мелася, было вырашана абмежавацца накладаннем адміністрацыйнага спагнання, што адносілася да кампетэнцыі мінскага губернатара [10, арк. 38–39].

Зніжэнне прэстыжу дзяржаўных інстытутаў, што ўжо адзначалася вышэй, цягнула за сабою і падзенне аўтарытэту самога манарха

і прадстаўнікоў ягонаў сям'і. Дадзеныя абставіны сталі спрыяльнай глебай для ўзнікнення розных плётак і чутак аб іх. Супраць распаўсюджвальніка такіх звестак селяніна вёскі Бычына Якшыцкай воласці Ігуменскага павета Кірылы Рабага памочнік начальніка ўпраўлення ў Мінскім, Барысаўскім і Ігуменскім паветах палкоўнік А. І. Солтан 16 студзеня 1916 г. узбудзіў справу па абвінавачванню ў абразе асобаў імператара і спадчынніка-цэсарэвіча. Сутнасць яе складалася ў наступным. У свой час імператрыца нарадзіла нібыта не сына, як аб гэтым афіцыйна абвясцілі народу, а чарговую дачку. У той жа час адна з палацавых служанак дала жыццё хлопчыку. Таму з мэтай захавання ўстойлівасці і пераемнасці царскай улады дзяцей быццам памянлі. Такім чынам атрымоўвалася, што цэсарэвіч Аляксей не родны сын Мікалая II і Аляксандры Фёдараўны, а прыёмны. У сувязі з адсутнасцю супраць К. Рабага яўных і пераканаўчых доказаў справа была спынена [4, арк. 48–49 адв., 53, 58–59, 62 адв.].

У абавязак жандарскіх афіцэраў і унтэр-афіцэраў уваходзіла і інфармаванне свайго кіраўніцтва наконт рознага кшталту надзвычайных здарэнняў і асабліва цяжкіх злачынстваў (забойствы, разбойныя напады і г. д.). У іх ліку, зразумела, былі і такія, што маглі б мець значныя наступствы сацыяльна-палітычнага характару. Прыкладам гэтага можа быць данясенне унтэр-афіцэра дадатковага штату Мінскага губернскага жандарскага ўпраўлення ў Барысаўскім павеце Бабіча ад 12 жніўня 1915 г. аб недахопе дробнай разменнай манеты ў г. Докшыцы ў канцы ліпеня таго ж года. Пры гэтым гандляры адмаўляліся разменьваць крэдытныя білеты. У выніку шмат хто з сельскіх жыхароў, якія прыбылі на кірмаш, не змог набыць неабходныя тавары. Мясцовае сялянства стала вінаваціць докшыцкіх гандляроў-жыдоў у наўмысным прыхоўванні такіх грошай. Пры гэтым згаданым унтэр-афіцэрам адзначалася, што мясцовымі ўладамі не прымаліся адпаведныя меры, каб выправіць становішча, нягледзячы на інфармаванне аб дадзенай сітуацыі прыстава 3-га стана Барысаўскага павета [11, арк. 25–25 адв.].

Фіксаваліся і выпадкі нядбайнага выканання чынамі мясцовай паліцыі сваіх службовых абавязкаў, а таксама праявы марадзёрства з боку вайскоўцаў у адносінах да цывільнага насельніцтва, што было сведчаннем пачатку працэсу дэградацыі дзяржаўнага ладу Расіі, які набраў поўную моц ужо пасля Лютаўскай рэвалюцыі 1917 г. Але першыя сімптомы гэтай з'явы адчуліся пасля ваеннага парада 1915 г. Так, вахмістр Барысаўскага жандарскага пункта Жук 12 верасня 1915 г. паведаміў памочніку начальніка ўпраўлення ў Мінскім, Барысаўскім і Ігуменскім паветах аб паніцы, што ўзнікла ў Барысаве 7–9 верасня. Яе выклікалі чуткі аб заняцці Докшыцаў нямецкімі войскамі, а таксама аб спыненні працы тэлеграфа на чыгуначнай станцыі Жодзіна. Мясцовая ж

паліцыя не прыняла належных захадаў, каб супакоіць жыхароў горада. Больш таго, прыставы 1-й і 2-й частак і шмат хто з гарадавых 8 верасня самавольна пакінулі Барысаў [11, арк. 30–30 адв.].

Той жа вахмістр 20 верасня 1915 г. праінфармаваў свайго начальніка аб рабаванні кавалерыстамі і казакамі, якія адсталі ад сваіх частак, насельніцтва вёскі Хатаевічы Пleshчаницкай воласці Барысаўскага павета, пераважна жыдоў. У рабунках разам з вайскоўцамі прымалі ўдзел і мясцовыя жыхары [11, арк. 31–31 адв.].

У час вайны на пераеце месца ў працы Мінскага губернскага жандарскага ўпраўлення ставілася задача па нейтралізацыі актыўнасці спецслужбаў Германіі і яе саюзнікаў. Яна вырашалася ў цесным супрацоўніцтве з органамі разведкі і контрразведкі Заходняга фронту. Супрацоўнікі працягвалі трымаць пад увагаю і нелегальныя палітычныя арганізацыі («Бунд» і інш.), тым больш што ў ваенны час іх дзейнасць вольна альбо нявольна спрыяла дэстабілізацыі існуючага грамадска-палітычнага ладу. Як і раней, афіцэры і унтэр-афіцэры ўпраўлення вялі справы па фактах стыхійнага пратэсту і незадавальнення становішчам, што склалася ў дзяржаве. Гэтыя настроі з цягам часу ўсё больш узмацняліся і з'яўляліся відавочнай праявай сацыяльнага крызісу, што ахапіў Расійскую імперыю ў пачатку XX ст. Таксама яны разам з супрацоўнікамі агульнай і вышуковай паліцыі раследавалі асабліва небяспечныя крымінальныя злачынствы.

Супрацоўнікі жандарскага ўпраўлення разам з іх калегамі з вышуковай і агульнай паліцыі прымалі ўдзел у выкрыцці асабліва цяжкіх і небяспечных крымінальных злачынстваў. У прыватнасці, у іх функцыі ўваходзіла выяўленне магчымых злоўжыванняў падчас прызыву на вайсковую службу, да чаго можна аднесці прадстаўленне адтэрміновак альбо наогул поўнае вызваленне ад яго пры адсутнасці належных для гэтага падстаў. Акрамя гэтага вялася барацьба з бандамі дэзерціраў-рабаўнікоў, чыя дзейнасць спрыяла дэстабілізацыі становішча ў прыфрантавай зоне. Дзякуючы намаганням унтэр-афіцэра Бабіча было раскрыта забойства жыхара Докшыцаў скупшчыка Беньяміна Кантаровіча, якое адбылося ў чэрвені 1916 г. [12, арк. 21–24 адв.].

Мінскае губернскае жандарскае ўпраўленне спыніла сваё функцыянаванне ў выніку Лютаўскай рэвалюцыі 1917 г. Афіцыйная ж ліквідацыя мела месца ў сакавіку таго ж года. Справы і вытворчасць упраўлення перадаваліся на захоўванне ў юрыдычны аддзел Камітэта Заходняга фронту Усерасійскага Земскага Саюза, аб чым упэўнаважаны мінскага губернскага камісара Казімір Петрусевіч склаў 15 сакавіка 1917 г. адпаведны акт [13, арк. 15]. Пазней гэтую дакументацыю падзялілі паміж рознымі вайсковымі і судовымі ўстановамі. Справы агульнакрымінальнага і палітычнага характару перадаваліся пракурору

Мінскага акруговага суда; справы, што датычыліся шпіянажу на карысьць варажых дзяржаў, накіроўваліся ў штаб Заходняга фронту; дакументы па страйковай і гаспадарчай частцы — мінскаму павятоваму воінскаму начальніку.

Такім чынам, можна прыйсці да высновы, што і ў перыяд Першай сусветнай вайны Мінскае губернскае жандарскае ўпраўленне як састаўная частка ахоўна-паліцэйскіх структураў Расійскай дзяржавы працягвала выконваць свае функцыі падтрымання стабільнасці існуючага грамадскага ладу краіны.

Крыніцы

1. НГАБ. Ф. 705. Воп. 1. Спр. 49.
2. Там жа. Спр. 58.
3. Там жа. Спр. 57.
4. Там жа. Спр. 47.
5. Там жа. Спр. 38.
6. Там жа. Спр. 41.
7. Там жа. Спр. 39.
8. Там жа. Спр. 42.
9. Там жа. Спр. 45.
10. Там жа. Спр. 53.
11. Там жа. Спр. 43.
12. Там жа. Спр. 71.
13. Там жа. Спр. 93.

В. В. Пичугина-Мобек

Ссылные участники восстания 1863 г. в Поволжье и Приуралье

У сториография ссылки и других форм репрессий, применявшихся российским правительством против участников польско-белорусских восстаний 1830–1831 и 1863–1864 гг., в последние годы обогатилась целым рядом новых коллективных исследований и монографий. Однако внимание исследователей продолжают привлекать ее региональные и локальные особенности, соотношение теоретических принципов организации ссылки и практические меры ее осуществления. В настоящей статье предполагается раскрыть особенности ссылки

во внутренние губернии России, и в частности в Поволжье и Приуралье, с акцентом на организацию института ссылки в Казанской губернии.

В исторической литературе сложился традиционный комплекс проблем, освещаемый в ходе изучения «польской ссылки» в России. Это, прежде всего, вопросы, касающиеся таких аспектов, как:

- 1) законодательная и нормативная регламентация ссылки;
- 2) процесс складывания «польской ссылки» в том или ином регионе;
- 3) взаимоотношения ссылных с властями;
- 4) материальное положение осужденных;
- 5) моральное состояние репрессированных участников восстания, их корпоративные связи;
- 6) взаимосвязь ссылных с населением местностей, в которых они проживали.

Освещение этих вопросов традиционно принято начинать с рассмотрения эволюции законодательной базы, регулировавшей положение ссылных в России в XIX в. В 1832 г. в России появился первый специальный законодательный акт о лишении свободы. Это был «Свод учреждений и уставов о содержащихся под стражею и о ссылных», который вошел в XIV том «Свода законов Российской империи» [9]. Количество статей о ссылных в данном «Своде» в четыре раза превышало количество статей о содержащихся под стражей, что «находилось в полном соответствии с исторической ролью ссылки и тюрьмы в царской России» [1, с. 29].

После переиздания «Свода законов» в 1842 г. тюремное законодательство пополнилось некоторыми новшествами, в том числе и «Уставом об арестантских ротах», которые стали символом милитаризации тюрьмы и превращения тюрем в каторжные казармы [1, с. 33]. Кроме арестантских рот гражданского ведомства существовали и роты инженерные сухопутного и морского ведомств, которые, как свидетельствуют документы Военно-исторического архива, стали важным местом заключения повстанцев 1830–1831 гг. [27]. Положение в арестантских ротах, по свидетельству современников, «немного разнилось от каторжного» [4, с. 41].

В связи с восстанием 1863–1864 гг. и необходимостью расширения сферы применения ссылки политически неблагонадежных людей были выработаны новые правила в отношении ссылных. «Правила полицейского надзора за лицами, обнаружившими вредные политические настроения», а также списки местностей, в которые должны были ссылаться эти лица, были утверждены Александром II 26 апреля 1863 г. Одновременно министром внутренних дел были даны две инструкции для губернаторов и начальников полиции (уездных исправников и

полицмейстеров). Эти правила и инструкции почти на 20 лет установили отношение местной администрации и полиции к политическим ссыльным и легли затем в основу положения о полицейском надзоре (издано в 1882 г.) [3, с. 64].

Кроме того, местные власти в процессе организации надзора за ссыльными руководствовались и многочисленными специальными документами и предписаниями, поступавшими из Министерства внутренних дел. Эти циркуляры регламентировали разные стороны жизни ссыльных (например, возможность заниматься определенной деятельностью, положение и содержание родственников, приезжающих к ним, и т. д.). Свои надежды на облегчение участи и возвращение на родину бывшие повстанцы связывали, прежде всего, с царскими манифестами о помиловании, приуроченными к каким-либо важным событиям, происходившим в царской семье (например, манифест по случаю бракосочетания наследника цесаревича Александра Александровича 28 октября 1866 г.).

Процесс складывания и динамика ссылки в регионе. Первые депортации с территории Западных губерний начались уже в 1862 г., правда, массового характера они не приняли. По подсчетам польского исследователя Л. Заштовта общее количество ссыльных (и членов их семей) и переселенных в европейскую часть России и Сибирь после восстания 1863 г. «можно оценивать в 62 тысячи человек (38 тысяч в Сибирь и 24 тысячи в европейские районы)» [2, с. 168].

Что касается Поволжско-Приуральского региона, то здесь поднадзорных повстанцев было: в Казанской губернии (1863–1864 гг.) — 280 человек [19], в Пермской — 292, в Вятской (на 1870 г.) — 285, в городах Оренбургской и Уфимской губерний в 1865 г. находилось 485 человек. Для пребывания ссыльных в Казанской губернии к концу 1863 г. были определены три уездных города — Царевококшайск, Цивильск и Ядрин. В других городах — Казани, Козьмодемьянске, Лаишеве и Чистополе — размещались либо определенные категории поднадзорных (например, студенты, высланные в Казанский университет), либо ссыльные могли находиться здесь лишь незначительное время.

Приведенные выше цифры дают представление лишь о тех ссыльных повстанцах, которые были высланы «на поселение» под надзор полиции, однако из числа осужденных военными судами по делам восстания в 1864 г. около 60% были приговорены к лишению свободы в местах заключения, а именно: 19% попали на каторгу и 40,6% — в арестантские роты [1, с. 252]. Размещение тысяч осужденных повстанцев по тюрьмам и арестантским ротам европейской России было затруднено в связи с их переполненностью. Для решения вопроса о размещении ссыльных,

приговоренных в арестантские роты на территории Поволжья и Приуралья, власти вынуждены были идти на крайние меры — в Вятке было разрешено использовать винные погреба, в Перми и Казни — уплотнить тюрьмы на двести человек, в Симбирске на двести пятьдесят человек и т. д. [1, с. 253].

Первые участники восстания прибыли в Казанскую арестантскую роту еще в сентябре 1863 г., но это были лишь единичные случаи. Большие группы бывших повстанцев начали поступать сюда с февраля 1864 г. Это были группы численностью от 6 до 90 человек, следовавшие из Владимира по железной дороге до Нижнего Новгорода, а оттуда до Казани этапным порядком, закованными в кандалы. Первоначально командиру Казанской арестантской роты сообщили о том, что к нему «будет направлено 200 человек польских мятежников» [24, л. 24]. Однако реальное число ссыльных арестантов значительно превысило планируемое количество. Тюремное и городское начальство столкнулось с огромными трудностями — согласно «Положению» в Казанской арестантской роте должно было содержаться всего 200 человек, при этом в 1864 г. повстанцы пополняли уже практически полностью укомплектованную роту. Еще более тяжелым и мучительным оказалось положение самих арестантов из западных губерний и Царства Польского, многие из которых, по выражению командира роты, «оставались совершенно без сапог и рубаш» [15, л. 91].

Всего в 1863–1864 гг. в Казанскую арестантскую роту поступили 318 осужденных повстанцев. Подавляющее большинство из них были непосредственными участниками восстания: практически 98% арестантов поступали с формулировкой «за нахождение в шайке». Незначительная часть заключенных — лица, являвшиеся проводниками для восставших или так называемые «праздношатающиеся» в местах боевых действий. В отдельных случаях встречались осужденные «за вербовку людей в банду», а также за недонесение на мятежников. Однако сроки содержания заключенных в роте были различными — от года до 5 лет. Большинство повстанцев, поступивших в Казанскую арестантскую роту, были приговорены к 4 годам содержания в роте (34%), 26% — к 2 годам, 24% — к 3 годам. Минимальный срок заключения в арестантской роте получили 6% повстанцев, а максимальный (5 лет) — 10% [13; 14; 24]. По истечении установленных сроков все они отправлялась в ссылку на жительство в Сибирь.

Другая категория ссыльных, нашедших вынужденное пристанище во внутренних губерниях России, — повстанцы, отданные в солдаты. В частности, в Казань в 1863 г. в штаб четвертой резервной дивизии из Царства Польского были перевезены 280 человек, «в числе коих 66 человек пленных возмутителей» [10, с. 180]. Казанский военный губернатор

дал особое предписание по размещению участников восстания, в котором приказал иметь «при них особый караул и впредь до распределения их и отправления по батальонам из казарм отлучаться им не дозволять и к ним для свидания никого не допускать» [20, л. 4].

В Казанской губернии также оказались некоторые чиновники Царства Польского, уволенные со службы как политически неблагонадежные во время восстания 1863–1864 гг. Их отправляли на жительство «в разные места империи не как арестантов, но при конвое, как лиц, временно удаленных из царства» [17, л. 176], за ними также устанавливался полицейский надзор. Чаще всего это были люди, подвергшиеся административной (внесудебной) ссылке, право на осуществление которой первоначально по Своду законов 1857 г. имели только соответствующие ведомства, но впоследствии этим правом стали пользоваться и губернаторы.

Во второй половине 1860-х – первой половине 1870-х гг. количество ссыльных, находившихся в рассматриваемом регионе, не уменьшается. Начиная с 1865–1866 гг. некоторые повстанцы, проживавшие под надзором в Казанской губернии, получили разрешение вернуться на родину, однако на их место прибывали те лица, которым по высочайшему повелению от 16 апреля 1866 г. разрешено было переселяться из Сибири в Вятскую, Казанскую и Костромскую губернии, а также осужденные, перемещенные из арестантских рот. В эти годы, по воспоминаниям одного из ссыльных, «на возвращение на родину более или менее значительной категории ссыльных ... не было ни какой надежды» [11, с. 88]. Прошения, подаваемые в 1865 г. ссыльными с просьбой о возвращении на родину, даже не передавались начальнику Северо-Западного края, а губернатор Казанской губернии М. К. Нарышкин вообще запретил писать такие прошения: «и на будущее время прошу подобных заявлений мне не представлять» [18, л. 343].

Процесс возвращения участников восстания на родину проходил с некоторыми колебаниями. Знаковым моментом в судьбах ссыльных стало высочайшее повеление от 13 мая 1871 г., согласно которому ссыльные европейских губерний, пробывшие в ссылке два года ко времени его объявления, освобождались от надзора с возвратом «прежнего права состояния». Можно сказать, что к концу 1870-х гг. большинство участников восстания, за редким исключением, получили разрешение вернуться на родину. Некоторые из них, не имея средств для возвращения, оставались в местах ссылки надолго или же оседали здесь навсегда. В единичных случаях ссыльные повстанцы находились под надзором полиции вплоть до манифеста 1894 г., по которому всем лицам, продолжавшим отбывать еще наказание за участие в восстании, было дано

освобождение от полицейского надзора с предоставлением прав повсеместного жительства.

Для каких же «преступников» предназначался сравнительно более благоприятный и не столь удаленный регион Поволжья и Приуралья? Архивные документы свидетельствуют, что это были, прежде всего, те участники восстания, чья вина не была полностью доказана, лица, обвиненные в «недонесении» или просто «потенциально» неблагонадежные в политическом отношении люди. В документах по этому поводу встречаются следующие формулировки: «положительно не изобличен», «оставлен в сильном подозрении», «вредный в политическом отношении» и т. д. Сюда направлялись также участники восстаний, которые добровольно являлись «с повинной». Таким образом, ссылку в Поволжье и Приуралье можно считать сравнительно мягким видом наказания, тех же, кто принимал активное участие в восстаниях или антиправительственных действиях и чья вина была полностью доказана, ждала, в лучшем случае, каторга в Сибири или «отдача» в солдаты.

Взаимоотношения между ссыльными и местной администрацией.

Взаимоотношения между ссыльными и местной администрацией складывались по-разному. Характер этих отношений зависел, прежде всего, от двух факторов: от личности местного начальника (будь то губернатор или уездный исправник) и его отношения к ссыльным и, естественно, от поведения самих повстанцев. Если в одном случае начальство к заключенным явно не благоволило, как в случае с ядринским уездным исправником, который считал, что «присланные под надзор в г. Ядрин все — люди-фанатики» [17, л. 338], в другом — их опасались, как в случае с казанским губернатором С. С. Стрекаловым, который просил повстанцев в большом количестве в Казань не присылать [13, л. 18]. Некоторые представители власти видели и позитивные стороны присутствия уроженцев Западных губерний и Царства Польского в регионе, в частности, вятский губернатор А. И. Середа считал, что «образование и добропорядочность жизни ссыльных людей могут приносить некоторую пользу...» [3, с. 14]. Конечно, важную роль в характере установившихся отношений между прибывшими и местными чиновниками играли и сами ссыльные. В случае оказания сопротивления властям или каких-либо «неблаговидных поступков» меры, применяемые по отношению к ним, ужесточались, усиливались надзор и контроль.

Как бы то ни было, в своих отношениях со ссыльными чиновники должны были опираться, прежде всего, на те законы и инструкции, которые регулировали положение ссыльных. В противном случае, они могли быть обвинены в послаблениях к заключенным или даже в сочувствии и содействии им. Так, царевкокшайский уездный исправник Трояновский

из-за своего «повышенного» внимания и помощи ссыльным лишился своей должности [18, л. 87–88, 258]. Последнее слово в разрешении сложных вопросов, возникавших в процессе взаимодействия ссыльных и местной власти, принадлежало министру внутренних дел, а в некоторых дела вмешивался и лично император [13, л. 21; 28, л. 3, 6].

Вместе с тем, местные органы власти следили за тем, чтобы ссыльные не подвергались дополнительным притеснениям, например, со стороны местных жителей. Так, в 1866 г. поднадзорный Астафий Ячевский, посланный в г. Ядрин, находясь в больнице, подвергся издевательствам и был избит членом земской управы Тихоновым. После жалобы ссыльного, которая поступила на рассмотрение казанскому губернатору, Тихонов вынужден был принести извинения и покинуть место службы [21, л. 1–10]. В Цивильске в 1864 г. ссыльные были защищены полицией от оскорблений, исходивших от трех пьяных местных жителей, пытавшихся спровоцировать драку [18, л. 119].

Практически весь надзор за ссыльными вели местные уездные исправники, «в ведении которых находились не только собственно полицейское управление, но и политический и административно-хозяйственный надзор за населением, деятельностью государственных и частных учреждений уезда» [7, с. 109]. Исправники составляли именные списки поднадзорных, писали ежемесячные и годовые доклады об изменениях состава ссыльных и об их поведении, которые представлялись на имя губернатора. В канцелярию последнего направлялась также вся входящая и исходящая корреспонденция ссыльных. Только после перевода, осуществляемого специальным чиновником, и проверки содержания письма оно отправлялось по указанному адресу.

Тем не менее ссыльные старались изыскивать возможности для отправки писем, которые не проходили бы через руки полиции. Так, в 1864 г. царевкокшайский уездный стряпчий доложил казанскому губернатору, что местный исправник «кажется, плохо наблюдает за перепиской этих лиц». По мнению чиновника, при получении писем исправник, не распечатывая, отдавал их заключенным. Кроме того, ссыльные беспрепятственно вели между собой переписку, минуя почту (через людей), так, «поднадзорный Р. Понсет-де-Сандон получил письмо от такого же поляка из Вятской губернии... Доставил письмо крестьянин А. Ефимов... Может, подобные переписки были не раз» [18, л. 88]. Нередко почтовые служащие польского и белорусского происхождения помогали ссыльным вести переписку, минуя руки жандармов. В г. Малмыж Вятской губернии в 1863 г. начальником телеграфной станции был бывший повстанец Филипович, а почтмейстером — Ян (Иван) Баранцевич, и уездный исправник не без основания полагал, что «корреспонденция проживающих, и в особенности проходящих в Сибирь поляков,

отправляется иногда беспрепятственно и без должной в сем случае осмотрительности» [12, с. 138]. Помощник гражданского уездного исправника Каписов был оштрафован за то, что в посылке на его имя было тайно вложено письмо для повстанца Феликса Долобовского. В Казани письма ссыльным передавал и старший адъютант 4-го округа внутренней стражи Домбровский [16, л. 8].

МАТЕРИАЛЬНОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ССЫЛЬНЫХ. Рассматривая историю польско-белорусской ссылки в Казанской губернии, необходимо сказать, что материальное положение бывших повстанцев, находившихся здесь, было совершенно различным. Некоторые из ссыльных имели возможность вести довольно обеспеченную жизнь, в то время как другие не имели практически никаких средств к существованию.

Так, «чиновники Царства Польского, уволенные от службы и высланные на жительство», должны были получать половину от той суммы жалованья, которую они получали в Польше, и иногда это были довольно крупные суммы. Например, ссыльный Станислав Залевский, служивший защитником в суде, получал, живя в ссылке, 100 рублей [18, л. 91–93]. Члены семьи бывшего минского губернского предводителя дворянства, сосланные в Пермь, тоже «жили зажиточно, привезли с собой повара, имели большую квартиру и принимали каждую неделю» [11, с. 88].

Между тем другие их соотечественники фактически нищенствовали и голодали, постоянно обращаясь с просьбами о материальной помощи к властям, церкви, друзьям и т. д. «Криком» о помощи можно назвать прошение, написанное ядринским ссыльным Юзефом (Иосифом) Янишевским в 1864 г., в котором он с ужасом описывает свое положение: «Я здесь без одежды! Белья! Платий, сапогов! И это на зиму!... Болен, совсем гол!» [18, л. 203]. Он сетует, что на получаемое пособие в 6 рублей жить очень сложно: «Квартира стоит рубля 3 или 2, дрова — 2 рубля, хлеба фунт — 6 или 7 копеек» [18, л. 203] и т. д. Таких ссыльных, которым совершенно не на что было жить, можно было встретить в любой губернии края: в Вятской губернии, в г. Глазов, из 78 ссыльных 55 не получали пособия и не имели никакого занятия [12, с. 143]. Многие из них в теплое время года вынуждены были жить прямо под открытым небом и питаться тем, что находили в лесу, или просить милостыню.

Тяжелое материальное положение преследовало осужденных участников восстания не только при жизни, но и после смерти. В течение ноября–декабря 1863 г. ксендз Остиан Галимский несколько раз приглашался для сопровождения перевозимых из тюремного пересыльного каземата «мертвых тел арестантов-католиков». Это свидетельствует о высокой смертности арестантов на этапах, однако конкретная цифра

умерших в документах не приводится. На их погребение государство выделяло 1 рубль 50 копеек, да и то, если имелось ходатайство родственников о том, чтобы умерших похоронили. В случае его отсутствия трупы сдавали в анатомический театр, а не предавали земле [25, л. 2].

Даже в 1876 г., когда значительная часть осужденных участников восстания была уже освобождена из-под надзора и положение их значительно облегчилось, двое ссыльных ксендзов, не имея денег для возвращения на родину, продолжали жить при казанском костеле «ввиду их совершенной бедности» [26, л. 84]. В рапорте уездного исправника, написанном на имя казанского губернатора, сообщалось, что каждый день к нему приходят по несколько человек с просьбой о материальной помощи. «Требования эти день ото дня усиливаются и делаются все более и более настоятельными, что вполне извинительно ввиду неимения ссыльными решительно никаких средств к дальнейшему существованию» [8, с. 77].

В условиях ссылки бывшие участники восстания пытались поддерживать друг друга, в том числе и материально, помогая деньгами самым неимущим. Временные пособия, выдаваемые правительством, были «столь ничтожны, что не достигали никакой цели. И современные ссыльные поляки принуждены делать складчины не только добровольные, но и обязательные, т. е. для богатых взносы имели значение подати» [4, с. 84]. Так называемые «польские кассы взаимопомощи», образовывавшиеся из взносов ссыльных и денег, присылаемых из Царства Польского и Западных губерний, насчитывали иногда по несколько тысяч рублей. Документальные источники показывают, что такие кассы были и у ссыльных Казанской губернии: так, в Царевококшайске деньги, предназначенные для бедных ссыльных, распределял доктор Роберт Понсет-де-Сандон [18, л. 287–288]. В конце XIX в. при католических костелах, имевшихся в Поволжье, создаются уже официальные благотворительные общества для поддержки бедных католиков.

Чтобы не обременять казну дополнительными расходами, правительство разрешало ссыльным получать денежную помощь из Царства Польского от родственников и знакомых. Так, ссыльный Шарль Гоше писал из г. Ядрина письма знакомым в Париж с просьбами выслать денег [18, л. 24]. Родственники и друзья из Западных губерний и Царства Польского, зачастую не зная, куда были отправлены их близкие, посылали деньги на имя какого-либо известного и уважаемого земляка, проживавшего в той же губернии, в надежде, что через него деньги дойдут до ссыльных. Иногда письма с деньгами трудно и долго «искали» своих адресатов: письма передавались из одних рук в другие, наводились справки о том, где может находиться человек, которому предназначена

корреспонденция, и после безрезультатных поисков могли быть отправлены назад. Были случаи, когда жители Царства Польского собирали и отправляли деньги в глубь России не для кого-то конкретно, а просто для поддержания самых неимущих ссыльных.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ И ОБЩЕСТВЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ССЫЛЬНЫХ.

Возможности профессиональной и хозяйственной деятельности для ссыльных участников восстания в Казанской губернии были сильно ограничены. В первую очередь это было обусловлено тем, что всякая профессиональная и общественная деятельность ссыльных жестко регламентировалась различными запретами и ограничениями. Кроме того, слабое экономическое развитие уездных городов, отсутствие промышленности затрудняли поиск соответствующих занятий. Не удивительно, что ссыльные больше сетовали на праздность, чем на свою бедность, и эти жалобы упоминаются во многих воспоминаниях и документах. Не только отсутствие возможности заработать деньги, но и невозможность самореализации в профессиональной сфере или учебе заставляли ссыльных писать многочисленные прошения начальству: о разрешении закончить высшее учебное заведение (такие прошения поступали даже от лиц, отданных в солдаты) [18, л. 196], о поступлении на государственную службу [18] и даже о переводе в Сибирь, так как в местах высылки не было промышленных предприятий [18]. Ответы на подавляющее большинство этих прошений были отрицательными. Например, дворянин Гродненской губернии Ричард Блажевский, находившийся в ссылке в Цивильске, подавал прошение о поступлении в Казанский университет, однако оно не было удовлетворено [23, л. 262 об.–263]. Другой уроженец Гродненской губернии Иван (Ян) Верпаховский просил разрешения переехать в соседний уезд для работы управляющим имением, но также получил отказ.

Если до 1863 г. осужденным уроженцам Западных губерний и Царства Польского были запрещены только некоторые виды деятельности (обучение и воспитание детей в частном порядке, проведение служб ссыльными священниками) и достаточно часто встречались случаи привлечения ссыльных к государственной службе (так, Томаш Зан и Онуфрий Петрашкевич смогли в ссылке сделать чиновничью карьеру), то в соответствии с распоряжениями, сделанными после восстания 1863–1864 гг., ссыльным была запрещена служба в присутственных местах, они не допускались к обучению детей, даже если обучение предполагалось проводить в учебных заведениях. Естественно, что при таком запрете на многие виды трудовой и общественной деятельности ссыльным очень сложно было реализовать свой культурный и образовательный потенциал в тех регионах, в которых они были размещены.

Зачастую эти обстоятельства, наряду с проблематичностью возвращения на родину, отнимали у ссыльных последнюю надежду и порождали пессимистические настроения. «Политический ссыльный приносит убеждение, что весь итог прожитой жизни утрачен безвозвратно и потому или кажется совершенно равнодушным ко всему окружающему, или является раздражительным и беспокойно-нервным... Сдержанность и замкнутость остаются навсегда характерными чертами этих людей во всех их сношениях с остальными» [4, с. 84–85]. К счастью, замкнутость и уныние, порождаемые суровыми условиями, в которые попали повстанцы, характеризовали не всех ссыльных. Многие из них, несмотря на все тяготы, избрали конструктивную модель поведения, которая выразилась в профессиональной активности ссыльных (в рамках существовавших ограничений) и во взаимодействии с местным населением.

Ссыльные участники восстания старались по мере своих возможностей принимать участие в культурной жизни региона. В ноябре 1864 г. ссыльным Михаилом Станкевичем в здании гражданского уездного училища был дан благотворительный фортепианный концерт. Сбор от концерта, на котором присутствовали и ссыльные, и жители Цивильска, составил 40 рублей серебром и был направлен пострадавшим от пожара жителям Симбирска [18, л. 86]. Некоторые ссыльные (Ибянский, Вакре, Гоше) давали уроки французского языка в семьях ссыльных и взрослым местным жителям. В марте 1867 г. губернатор дал разрешение ссыльному Люциану Крашевскому открыть «фотографическое заведение» в Цивильске, но потребовал расписку о представлении исправнику экземпляра всех фотографий [6, с. 88].

С 1867 по 1869 г. в ссылке в Цивильске находился и будущий ученый с мировым именем, пионер физики низких температур Сигизмунд Врублевский. Дворянин Гродненской губернии, бывший студент, оказавшись в ссылке, согласно аттестации исправника, занимался исключительно изучением математики [22, л. 12–19]. Находясь в Цивильске, Врублевский подавал прошение о вызове его в Санкт-Петербург для представления своего научного доклада, но получил отказ из Министерства просвещения с предложением отправить свой труд либо в Академию наук, либо в Казанский университет. Ему удалось все же отправить свою научную работу для публикации в журнале «Дело».

Среди ссыльных врачей в Казанской губернии наибольшую признательность местных жителей да и самих ссыльных заслужили Цезарий Ибянский, Рудольф Шимкевич, Роберт Понсет-де-Сандон и др. Дворянин Гродненской губернии Роберт Понсет-де-Сандон характеризовался как человек чрезвычайно развитый, отлично образованный и крайне осторожный, следовательно, со стороны местной полиции было

«обращено на него особое внимание». В 1867 г. Понсет-де-Сандон получает разрешение занять должность земского врача; работать земским врачом в Цивильске он продолжил и после снятия с него полицейского надзора. Медицинская деятельность ссыльных сыграла огромную роль в деле становления медицинского обслуживания в регионе и распространения санитарно-гигиенических знаний среди местного населения.

В 1873 г. вятский губернатор В. И. Чарыков издал распоряжение о запрещении ссыльным заниматься написанием просьб для крестьян. Это было обусловлено тем, что многие из них, используя свои знания, помогали крестьянам составлять юридически грамотные и обоснованные просьбы и жалобы. Так, например, ссыльный Кабитович, по донесению начальника губернского жандармского управления, «пишет татарам просьбы более сильного содержания, старается представить татарам их положение в самом мрачном виде и, доказывая незаконность обращенных к ним правительственных требований, обещает освободить их от оных» [5, с. 148]. Тем не менее некоторые ссыльные в Казанской губернии (Вонсовский, Островский и др.) продолжали работать в качестве писмоводителей у частных лиц и мировых посредников.

Таким образом, в Поволжско-Приуральском регионе были представлены практически все виды ссылки (кроме каторжных работ), использовавшиеся имперской властью после подавления восстания 1863–1864 гг. Однако благодаря сохранившимся регулярным отчетам уездных исправников и различным прошениям самих ссыльных на имя губернатора, архивные материалы позволяют нам гораздо более подробно раскрыть различные аспекты ссылки повстанцев, направленных «на жительство», и в административном порядке. Можно констатировать существование разных типов отношения к поднадзорным со стороны представителей местной власти: от полонофобии и притеснений до защиты законных прав ссыльных. Сосланные на жительство имели возможность вести переписку, получать посылки, обращаться с прошениями и в некоторых случаях выезжать на короткое время на родину. Их положение, в этом смысле, значительно отличалось от суровых условий содержания осужденных в арестантских ротах: арестанты не вели переписку с родными, практически не имели возможности обращаться с прошениями к начальству. Ссылка на жительство в данный регион может считаться сравнительно мягким видом наказания, предназначавшимся, как было показано, для лиц, не принимавших активного участия в восстании, или для осужденных, перемещаемых из Сибири (с конца 1860-х гг.). Несмотря на моральные и материальные тяготы, на значительные ограничения, которым подвергалась жизнь ссыльных, многие из них находили возможность работать, занимаясь ремеслом или находясь в услужении. Некоторым из ссыльных, врачам, музыкантам, художникам, удалось

использовать свой образовательный и интеллектуальный потенциал, и тем самым участвовать в культурном и экономическом развитии региона.

Источники и ЛИТЕРАТУРА

1. Гернет, М. Н. История царской тюрьмы : в 5-ти т. — М., 1960. — Т. II.
2. Заштовт, Л. Депортация и переселение польского населения из западных губерний в глубь Российской империи после январского восстания 1863–1864 гг. // Польская ссылка в России XIX–XX веков : региональные центры. — Казань, 1998.
3. Луппов, П. Н. Политическая ссылка в Вятский край. — М., 1933.
4. Максимов, С. В. Сибирь и каторга : в 3-х ч. — СПб., 1891. — Ч. 3.
5. Михайлова, С. М. Этнографические и социокультурные аспекты польской ссылки в Волго-Камье (30е–60е гг. XIX в.) / С. М. Михайлова, О. Н. Коршунова // Польская ссылка в России XIX–XX веков : региональные центры. — Казань, 1998.
6. Павлов, В. А. Губернские и уездные органы власти и политическая ссылка в Российской империи (на материалах ссылки в Казанскую губернию участников польского восстания 1863–1864 гг.). — Чебоксары, 2006. — С. 88.
7. Павлов, В. А. Польская политическая ссылка в Казанской губернии во второй половине 19 века. — Дис. ... канд. и. н. — Чебоксары, 2004.
8. Павлов, В. А. Польские ссыльные в Чувашии // Польская ссылка в России XIX–XX веков : региональные центры. — Казань, 1998.
9. Свод законов Российской империи. — СПб., 1832. — Т. 14. — Ч. 5.
10. Русско-польские революционные связи : в 2-х т. — М., 1963. — Т. 2.
11. Стшижевская, С. Участники восстания 1863 г. в Пермской ссылке // Польская ссылка в России XIX–XX веков : региональные центры. — Казань, 1998.
12. Фоменкова, В. М. Вятка 40-х годов XIX века в письмах Генриха Каменского // Вопросы истории Кировской области. — Киров, 1974.
13. Национальный архив Республики Татарстан (НАРТ). Ф. 1. Оп. 2. Д. 7.
14. Там же. Д. 116.
15. Там же. Д. 1728.
16. Там же. Д. 1744.
17. Там же. Д. 1851.
18. Там же. Д. 1852.
19. Там же. Д. 1857. Ч. 1, 2.
20. Там же. Д. 1926.
21. Там же. Оп. 3. Д. 104.
22. Там же. Д. 1771.
23. Там же. Д. 2136.

24. Там же. Ф. 388. Оп. 1. Д. 755.
25. Там же. Ф. 709. Оп. 3. Д. 1.
26. Там же. Оп. 5. Д. 2.
27. Центральный государственный военно-исторический архив Российской Федерации (ЦГВИА РФ). Ф. 478. Д. 46. Ч. 1–2.
28. Там же. Ф. 801. Оп. 109/86. Св. 18. Д. 1.

А. Р. Радзюк

**ФОНДЫ ВАЕННА-ПАВЯТОВЫХ НАЧАЛЬНИКАЎ ЯК КРЫНЦА
ПА ГІСТОРЫІ РАЗВІЦЦЯ І ПАДАЎЛЕННЯ НАЦЫЯНАЛЬНА-
ВЫЗВАЛЕНЧАГА РУХУ ПАДЧАС ПАЎСТАННЯ 1863–1864 ГГ.
(па матэрыялах Гродзенскай губерні)**

Праблема дзейнасці ваенна-павятовых начальнікаў ужо была прадметам асобнага даследавання на старонках «Архіварыгуса» ў 2004 г. [1]. У працяг узнятай тэмы, а таксама пашыраючы яе геаграфічныя межы, хацелася б спыніцца на асаблівасцях функцыянавання дадзенага інстытута ўлады ў межах тагачаснай Гродзенскай губерні.

На пачатку некалькі заўваг да характарыстыкі азначаных фондаў, што захоўваюцца ў Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі ў г. Гродна¹, гісторыі іх фарміравання, ступені захавання і рэпрэзентатывнасці дакументаў па вызначанай тэме. Адрозна трэба адзначыць слабую ступень захаванасці дадзенага тыпу дакументаў, іх фрагментарнасць альбо поўную адсутнасць фондаў некаторых павятовых начальнікаў. Гэ-таму ёсць свае прычыны. У сваёй працы, прысвечанай фарміраванню Мураўёўскага архіва ў Вільні, польскі даследчык Рышард Мянціцкі прыводзіць шматлікія прыклады таго, у якім стане на мяжы XIX–XX стст. знаходзіліся архіўныя справы, што тычыліся паўстання 1863–1864 гг.: іх на пуды прадавалі жыдам, звальвалі ў кучы на гарышчах розных канцылярскіх устаноў ці проста знішчалі [3]. Зразумела, што з тых часоў мінула яшчэ сто гадоў і прайшлі дзве сусветныя вайны, колькасныя і якасныя характарыстыкі дадзенай групы крыніц толькі пагоршыліся. Аб гэтым сведчаць адзнакі ў вопісах, зробленыя сучаснымі архівістамі, насупраць некаторых спраў аб тым, што яны «выбылі» альбо «выдзелены ў макулатуру». Звяртае на сябе ўвагу кепская захаванасць фонду слонімскага вайсковага начальніка, у якім многія справы пашкоджаны

¹ Далей — НГАБ ў г. Гродна.

вадой. У выніку падобнага ўздзеяння запісы ў ніжэйшай частцы старо-нак многіх спраў цалкам нечытабельныя.

Па сваіх колькасных характарыстыках фонды ваенна-павятовых начальнікаў прадстаўлены нераўнамерна. Ніжэй прыводзяцца даныя аб гэтых архіўных зборах у адпаведнасці са ступенню іх захаванасці: «Кобрынскі ваенны начальнік», чатыры вопісы, 207 спраў за 1863–1870 гг. (ф. 1159); «Слоніўскі ваенны начальнік», два вопісы, 168 спраў за 1863–1867 гг. (ф. 1624); «Ваўкавыскі ваенны начальнік», два вопісы, 76 спраў за 1863–1868 гг. (ф. 970); «Беластоцкі ваенны начальнік», два вопісы, 73 справы за 1863–1871 гг. (ф. 506); «Сакольскі ваенны начальнік», адзін вопіс, 28 спраў за 1863–1867 гг. (ф. 947); «Бельскі ваенны начальнік», два вопісы, 16 спраў за 1863–1864 гг. (ф. 974); «Брэсцкі ваенны начальнік», адзін вопіс, 10 спраў за 1863 г. (ф. 1715); «Вілейскі (Мінская губ.) ваенны начальнік», адзін вопіс, адна справа за 1863 г. (ф. 1091).

Адсутнічаюць або не выяўлены фонды гродзенскага і пружанскага вайсковых начальнікаў. Разам з тым, да гэтай групы крыніц можна аднесці фонды станавых ваенных начальнікаў. Пералічаныя пасады ў іерархіі расійскіх ваенных уладаў былі створаны ў 1863 г. Кожны павет падзяляўся на некалькі «станаў», на чале якога ставіўся афіцэр царскай арміі з падпарадкаваннем яму невялікай колькасці войска. Акрамя аказання дапамогі павятовым камандзірам дадзены інстытут улады павінен быў ажыццяўляць кантроль за мясцовым насельніцтвам, яго перамяшчэннем, палітычнай надзейнасцю і г. д. У НГАБ (г. Гродна) адклаліся матэрыялы, якія тычацца станавых начальнікаў, што дзейнічалі ў Слоніўскім павеце. Гэта фонды 1716–1719, якія разам складаюцца з 15 спраў за 1863–1864 гг.

Нягледзячы на няпоўны, фрагментарны характар, многія фонды змяшчаюць надзвычай каштоўныя звесткі па гісторыі разгортвання нацыянальна-вызваленчага руху на Гродзеншчыне ў 1863 г. і рэпрэсіўнай палітыцы ўлад, накіраванай на яго падаўленне. Што тычыцца першага, то дакументы гэтай групы прадстаўлены рапартамі і данясеннямі вайсковых начальнікаў аб пошуку, праследаванні і вайсковых сутычках з паўстанцкімі атрадамі ў межах губерні, нешматлікімі сведчаннямі асоб, што былі захоплены ў палон ці добраахвотна здаліся ўладам. Загады вышэйшага камандавання і саміх павятовых начальнікаў даюць магчымасць прасачыць за тактыкай барацьбы царызму з паўстаннем. У падпарадкаванні кожнага начальніка павега знаходзілася ад 7 да 12 рот інфантарыі, казакі, а таксама іншыя дапаможныя сілы. Напрыканцы ліпеня 1863 г. дыслакацыя войскаў, што знаходзіліся ў распараджэнні мясцовых камандзіраў, выглядала наступным чынам: Гродзенскі павет — 12 рот інфантарыі, эскадрон улан, 2 батарэі артылерыйскай

брыгады і сотня казакоў; Бельскі павет — 12 рот інфантарыі, эскадрон улан, 1 батарэя артылерыйскай брыгады, 75 казакоў; Брэсцкі павет — 8 рот інфантарыі, эскадрон улан, сотня казакоў; Кобрынскі павет — 8 рот інфантарыі, эскадрон улан, 50 казакоў; Пружанскі павет — 7 рот інфантарыі, 50 казакоў; Слонімскае павет — 8 рот інфантарыі, 50 казакоў; Ваўкавыскі павет — 8 рот інфантарыі, эскадрон улан, 50 казакоў [4].

Акрамя таго, пад іх камандаванне аўтаматычна трапілі ўсе іншыя вайсковыя фарміраванні, якія ўступалі ў межы павета. Ваенныя начальнікі самастойна вызначалі месца размяшчэння падпарадкаваных ім войскаў. Галоўным пры гэтым з'яўлялася імкненне заняць асноўныя стратэгічныя пункты павета і ахапіць вайсковай прысутнасцю як мага большую тэрыторыю. Дзеля ажыццяўлення жорсткага кантролю за падуладнай тэрыторыяй, адсочвання сітуацыі і выяўлення паўстанцкіх атрадаў царскія войскі павінны былі знаходзіцца ў руху, «ажыццяўляць рэагнасіроўку» мясцовасці. Дакументы сведчаць, што калі на пачатку паўстання ў падобных мерапрыемствах былі задзейнічаны значныя вайсковыя сілы, то адначасова са зніжэннем актыўнасці ўзброенай барацьбы царызм пераходзіць да тактыкі дзеянняў невялікімі «лятучымі атрадамі». З мэтай узгаднення сваіх дзеянняў павятовыя начальнікі знаходзіліся ў цесным кантакце як з вышэйшым камандаваннем, так і са сваімі калегамі з Гродзенскай і іншых губерняў.

Аналіз дакументаў згаданых фондаў дазваляе зрабіць выснову, што ваенна-павятовыя начальнікі фактычна з'яўляліся органамі надзвычайнай улады з амаль што неабмежаванымі паўнамоцтвамі ў межах паветаў. Прававая база існавання і дзейнасці азначаных вайсковых інстытутаў была закладзена адмысловымі «інструкцыямі», якія былі падрыхтаваны і выдадзены віленскімі генерал-губернатарамі У. Назімавым і М. Мураўёвым у 1861 і 1863 гг. адпаведна. Акрамя таго, пасля прызначэння М. Мураўёва іх правы і паўнамоцтвы ўвесь час удакладняліся і пашыраліся. Разнастайныя інструкцыі і іх дапаўненні, распараджэнні і цыркуляры вышэйшых улад з'яўляюцца адным з найбольш грунтоўна прадстаўленых тыпаў дакументаў па ўсіх фондах мясцовых вайсковых начальнікаў. Вялікая колькасць пісьмовых крыніц гэтага тыпу і іх змест, а таксама факты даволі частай «ператасоўкі» на азначанай пазіцыі з мэтай пошуку найбольш адпаведнай і «здольнай» асобы, сведчаць аб той ролі, якую вышэйшае камандаванне адводзіла дадзенаму інстытуту вайсковай улады.

Разам са звесткамі аб вайсковых дзеяннях па падаўленню ўзброенай барацьбы крыніцы азначанай групы даволі поўна адлюстроўваюць асноўныя напрамкі карнай палітыкі царызму ў 1863 г. і ў наступныя гады. Менавіта ваенна-павятовыя начальнікі былі тым інстытутам, на які ўсклалі абавязкі па рэалізацыі на месцы элементаў праводзімай палітыкі

і які паўплываў на фарміраванне яе рэгіянальных адметнасцяў. Аб гэтым, між іншым, сведчаць факты трактовак і спосабаў выканання (ці адхілення ад ажыццяўлення) некаторых мураўёўскіх распараджэнняў ці інструкцый. Так, напрыклад, у адпаведнасці з ліпеньскім удакладненнем «Інструкцыі па арганізацыі ваенна-цывільнага кіравання» яны атрымалі права на ажыццяўленне ваенна-палявога суда над паўстанцамі ў 24 гадзіны, канфірмаванне яго пастановы і прывядзенне ў выкананне рашэння [2]. Але сярод усіх вайсковых начальнікаў паветаў Гродзенскай губерні толькі два — беластоцкі (палкоўнік Мантэйфель) і кобрынскі (палкоўнік Польш) — скарысталіся гэтым правам. Найбольш поўна апошні выпадак адлюстраваны ў фондзе кобрынскага ваеннага начальніка. Матэрыялы справы ў найдрабнейшых дэталях прадстаўляюць працэс прыняцця рашэння аб перадачы палявому суду аднаго, а пасля яшчэ двух паўстанцаў і аргументацыі свайго рашэння, пошуку кáта для ажыццяўлення пакарання, распрацоўкі працэдуры вышэйшай меры і яе зацвярджэння Полем і, нарэшце, непасрэднага выканання экзекуцыі 5 кастрычніка 1863 г. на плошчы, што на Аградніцкай вуліцы ў Кобрыне [6]. Таксама вельмі паказальным у гэтым выпадку з’яўляецца прыклад са знішчэннем шляхецкіх ваколіц на Гродзеншчыне. Адным са сваіх распараджэнняў, якое было накіравана вайсковым камандзірам паветаў, М. Мураўёў патрабаваў «некалькі селішчаў, асабліва шляхецкіх ваколіц, жыхары якіх будуць выяўлены вінаватымі ў садзейнічанні мяцежнікам, знішчыць ... жыхароў браць пад варту для перасялення іх з сем’ямі ўнутр Расіі» [7]. Але не ўсе з тых, да каго быў скіраваны мураўёўскі цыркуляр, пагадзіліся браць на сябе яго выкананне. Напрыклад, начальнік Ваўкавыскага павета палкоўнік Казанлі нават пасля паўторнай просьбы-ўказання гродзенскага губернатара І. Скварцова даслаць заключэнне, ці «не патрабуе ваколіца Карэвічы прыняцця супраць яе адмыслова строгіх мер», адказаў адмовай [5]. Падобны дакумент-намёк «звярнуць асаблівую ўвагу на шляхецкія ваколіцы і прадставіць меркаванні» быў накіраваны ў Бельск. Але генерал-маёр Амонтаў ці то не зразумеў намёк, ці то не захачеў рабіць гэтага. У хуткім часе ён быў заменены. Адступіўся ад свайго першапачатковага намеру высласць усіх жыхароў ваколіцы Эйсманты-Надтабальскія гродзенскі павятовы начальнік палкоўнік Брант.

Далейшы аналіз фондаў ваенна-павятовых начальнікаў дазваляе вылучыць наступныя прыярытэтыя накірункі іх рэпрэсіўнай дзейнасці:

- пошук і затрыманне найбольш актыўных удзельнікаў і кіраўнікоў паўстання;
- правядзенне мерапрыемстваў, накіраваных на ўзмацненне кантролю за перамяшчэннем насельніцтва (выдача «білетаў»), барацьба з

- «бадзяжніцтвам», складанне «абывацельскіх кніг» і г. д.), асабліва асоб несялянскага паходжання;
- выяўленне і арышт «нядобранадзейных» асоб, а таксама прадстаўленне сваіх меркаванняў аб спосабе і ступені іх пакарання вышэйшым уладам;
 - правядзенне «чыстак» мясцовых штатаў чыноўнікаў і служачых, замена іх на надзейных, карэнных рускіх;
 - зняцце (у некаторых выпадках выбіванне сілай) паказанняў з былых паўстанцаў і вызначэнне ступені іх віны;
 - кантроль за т. зв. пенітэнцыярнай сферай (размяшчэннем зняволеных), у тым ліку вырашэнне праблем недахопу турэмных памяшканняў;
 - вызначэнне месцаразмяшчэння і заснаванне т. зв. сялянскай варты, вырашэнне праблем яе фінансавання і ўзбраення;
 - правядзенне вобыскаў у прысутных месцах, у сельскіх старшын і настаўнікаў, касцёлах, кляштарох і капліцах, гандляроў і рамеснікаў, у маёнтках «падазронных» памешчыкаў і г. д.;
 - спагнанне т. зв. праэнтнага збору. Пры гэтым меркаванні павятовых начальнікаў улічваліся як пры яго раскладцы па павеце, так і ў выпадках змяшэння гэтага віду грашовага спагнання ў дачыненні да некаторых асоб. Сюды ж можна аднесці сістэму штрафавання мясцовага насельніцтва за невыкананне абмежавальных інструкцый;
 - накладанне вайсковых экзекуцый на той ці іншы населены пункт ці маёнтка. Гэты від пакарання азначаў забеспячэнне войскаў харчаваннем і фуражом праз мясцовых жыхароў на працягу пэўнага тэрміну;
 - закрыццё касцёлаў і кляштароў. Ваенныя начальнікі паведаў у некаторых выпадках самастойна выказвалі жаданне закрыцця, скасавання ці ператварэння ў праваслаўныя храмы каталіцкіх культавых пабудоў. Але разам з тым начальства цыркулярна прадпісвала ім выказаць свае асабістыя меркаванні адносна «новай арганізацыі рымска-каталіцкіх прыходаў». На падставе гэтых прапаноў адбываўся далейшы працэс «памяншэння шкоднага ўплыву касцёла»;
 - арганізацыя пераходу мясцовага каталіцкага насельніцтва ў праваслаўе [8].

Вышэйпералічаныя аспекты далёка не вычэрпваюць усяго пераліку дзейнасці ваенна-павятовых начальнікаў у азначаны перыяд. У якасці дапаўнення можна ўзгадаць, што ім у межах паведаў была падпарадкавана ўся цывільная сфера. Гэта прывяло да таго, што мясцовыя вайсковыя камандзіры фактычна пераўтварыліся ў органы апошняй інстанцыі, за

якімі заставалася ці не рашаючае слова ў вырашэнні любога пытання ў межах вызначаных тэрытарыяльных адзінак. Даследаванне матэрыялаў фондаў павятовых начальнікаў дае магчымасць не толькі аднавіць карціну паўстанцкага руху і рэпрэсіўнай дзейнасці царызму, але і выявіць каштоўныя звесткі біяграфічнага характару аб дзеях гэтага руху, зрабіць зрэд сацыяльна-канфесійнага становішча ў рэгіёне і пра-сачыць за яго дынамікай, азнаёміцца са зменамі ў эканамічным жыцці пачатку і сярэдзіны 60-х гг. XIX ст., адшукаць шмат цікавых фактаў па гісторыі населеных пунктаў і культавых пабудов Гродзеншчыны і інш.

КРЫНІЦЫ І ЛІТАРАТУРА

1. Лашкевіч, А. А. Барацьба мясцовых уладаў з паўстанцкім рухам 1863–1864 гг. у Мінскай губерні (па матэрыялах фондаў «Вайскова-павятовыя начальнікі 60-х гадоў XIX ст.») // *Архіварыус* : зб. навук.-папул. паведамл. і арт. ; вып. 2. — Мінск, 2004. — С. 59–71.
2. Цылов, Н. И. Сборник распоряжений графа Михаила Николаевича Мурavyева по усмирению польского мятежа в северо-западных губерниях 1863–1864. — Вильна, 1866. — С. 125.
3. Mienicki, R. *Archiwum Murawjewskie w Wilnie* (R. 1898–1901–1936). — Warszawa, 1937.
4. НГАБ у г. Гродна. Ф. 970. Воп. 2. Спр. 2. Арк. 161.
5. Там жа. Ф. 970. Воп. 2. Спр. 7. Арк. 84.
6. Там жа. Ф. 1159. Воп. 3. Спр. 21. Арк. 328–330, 334.
7. Там жа. Ф. 1624. Воп. 2. Спр. 3. Арк. 71.
8. Там жа. Ф. 1715. Воп. 1. Спр. 2. Арк. 147.

М. Савіцкі

АРТЫЛЕРЫЯ ЖОЛКАЎСКАГА ЗАМКА ў XVII ст.¹

Ныватныя магнацкія замкі ў Рэчы Паспалітай лічыліся важным элементам абароназдольнасці дзяржавы, а ўзяўшы пад увагу слабасць сістэмы фіскальнага ўліку, рабіліся сапраўды адзіным з нешматлікіх яе элементаў. Тагачасныя замкі былі ўсяляк звязаны з

¹ Артыкул пабачыў свет дзякуючы фінансавай падтрымцы Бюро Дадатковай Адукацыі і Міжнароднага Абмену пры Міністэрстве Навукі і Вышэйшай школы ў рамках навуковага праекту «Сапезынскі дом 1668–1698. Дарога да гегемоніі на Літве», рэалізаванага ў 2008 г. падчас знаходжання аўтара на тэрыторыі Беларусі. Пераклад артыкула з польскай мовы — В. В. Урублеўскі, З. В. Антановіч.

аховай ад знешняга ворага, а таксама ўплывалі і на жыццё мясцовай грамадскасці. Акрамя абарончых функцый замак-цвярдыня выконваў ролю адміністрацыйнага цэнтра. Па прычыне ваеннага характару замак XVII ст. усё больш прадстаўляецца вынікам інжынернай справы, а не архітэктурнай будоўлі, як у сярэднявеччы. Усё менш дбаецца аб яго эстэтычным выглядзе, а больш увагі надаецца тэхнічнай карыснасці ў адносінах да магчымай асады [3, s. 53–55].

Неабходнасць узнікнення замак на тэрыторыі Рэчы Паспалітай вынікала перш за ўсё з яе тэрытарыяльных памераў. У момант свайго вышэйшага росквіту яна ахоплівала тэрыторыю ў мільён квадратных кіламетраў, што рабіла яе адной з найвялікшых еўрапейскіх дзяржаў. У склад польска-літоўскай дзяржавы ўваходзілі розныя абшары ў адносінах як геаграфічных, так і грамадскіх. Тая тэрыторыя была адносна лёгкадаступная для непрыяцеля, не бяручы пад увагу рознага роду натуральныя перашкоды. На развіццё сістэмы тагачасных замак вялікі ўплыў аказвала знешняя небяспека, у якой апынулася Рэч Паспалітая, што праявілася ў такім цікавым нас рэгіёне, як Украіна, з 1569 г. уваходзячая ў склад Кароны. Небяспека, галоўным чынам, была звязана з частымі спусташальнымі нападмі татарскіх атрадаў [3, s. 71–75].

Замак Жолкаў быў закладзены пры польным каронным гетмане Станіславе Жалкеўскім на грунтах вёскі Віннікі. Геаграфічнае становішча спрыяла ўзнікненню на тым месцы ўмацаванага паселішча. Мясцовасць характарызувалася наяўнасцю вышыннай пляцоўкі, з паўднёвага захаду акружанай лясамі. Уздоўж узгорка, на якім размяшчалася паселішча, таксама знаходзілася возера, што стварала ідэальныя ўмовы для пабудовы ўмацаванага горада [1, s. 5; 6, s. 819]. Пасля аднаго з татарскіх набегаў у 1594 г. Станіслаў Жалкеўскі распачаў працу па ўмацаванні вёскі Віннікі, якая ў канцы XVI ст. ператварылася ў горад і атрымала назву — Жолкаў². 22 лютага 1603 г. новы горад атрымаў прывілей ад Жыгімонта III, які надаў яму магдэбургскае права і права на чатыры кірмашы [1, s. 8–12]. Пасля смерці Станіслава Жалкеўскага тая маёмасць стала ўласнасцю Яна Даніловіча, ваяводы рускага, мужа дачкі гетмана польнага кароннага — Сафіі, які скончыў працэс умацавання горада і замака. Дачкой Сафіі і Яна была Тэафіля, жонка Якуба Сабескага і матка Яна III, што ў выніку прывяло да пераходу Жолкава да Сабескіх. Яны валодалі названым умацаваным горадам да смерці Якуба, сына Яна III, у снежні 1737 г., хаця фактычна гэтай жа ўласнасцю яшчэ да 1740 г. валодала дачка Якуба Марыя Караліна дэ Бавільён. У тым самым годзе яна прадала сваю маёмасць Міхалу Казіміру Радзівілу. У 1787 г. Радзівілы былі вымушаны схіліцца да продажу сваіх уладанняў у

²Цяпер Жолкаў у межах Львоўскай вобл. Украіны. — Рэд.

Галіцыі, разам з імі і Жолкава, з прычыны неплацёжаздольнасці Караля Радзівіла [6, s. 819].

На канец XVI ст. і асабліва на пачатак XVII ст. прыпадае перабудова гарадскіх муроў Жолкава на манер вялікага пяцібаковага ўмацавання [2, s. 97]. Сістэма мураваных бастыёнаў можа паходзіць непасрэдна з сярэднявечнай, якую найбольш нагадвала група фартыфікацыйных збудаванняў. Рабілася тое часта для стварэння правільных бастыёнаў, шматвугольнай формы з перавагай чатырохвугольных, рагавых, нярэдка таксама размешчаных пасярэдзіне заслон. Менавіта такім прыкладам з'яўляецца Жолкаў, хоць яго ўмацаванне было шасці- і васьмібаковай разнавіднасці, сярэдняй формы паміж паўкруглым бастыёнам і ўласна бастыёнам [2, s. 103–105]. Тыповая вежавая канструкцыя знайшла двухбаковае прымяненне. Па-першае, у форме дыска, выступаючы адным краем у бок найбольшай пагрозы ў супроцьвагу да лініі іншых флангавых элементаў (веж, вежак), умацняла тым самым абарону на кірунку, якому пагражае непрыяцель. Па-другое, у выглядзе браніраваных вуглоў, чатырохвугольных, рэгулярных закладанняў, што таксама з'явіліся ў сярэдзіне XVI ст., а іх росквіт на прыкладзе Жолкава прыпадае на 1606 г.

Ва ўступленні, якое высвятляе праблематыку магнацкіх фартыфікацый у Рэчы Паспалітай, у тым ліку Жолкава, дадзеная з'ява акрэслена вельмі агульна, бо не з'яўляецца прадметам зацікаўленасці аўтара, а павінна быць аднесена да прынцыповага пытання, звязанага са станам артылерыі згаданай крэпасці ў 90-я гг. XVII ст. Для адлюстравання вышэйсказанага скарыстаем трыма інвентарамі жолкаўскай артылерыі. Першы адносіцца да 1692–1693 гг., другі — 1697 г., трэці — 1699 г. Два першыя з'яўляюцца друкаванымі [4], трэці — рукапісны і захоўваецца ў Мінску [9]. Паколькі апошнія са згаданых інвентароў былі спісаны пасля смерці караля, то навукоўцамі прымаецца пад увагу іх фактычны стан, але не надаецца акцэнт дапаўненням, што адзначаліся там у прамежак часу ад аднаго да трох гадоў і падзялялі смерць манарха ад апошняга спісання жолкаўскіх гармат. Замак працягваў заставацца ў валоданні сям'і Сабескіх. Складанне тых спісаў з 90-х гг. можа адлюстравать магчымую дынаміку развіцця альбо заняпаду вайсковай справы ў прыватным Жолкаўскім замку Яна III Сабескага. Абмеркаванне дадзенай праблематыкі распачнем, вядома, з першага па храналогіі дакумента 1692–1693 гг.

ТАБЛІЦА 1. АРТЫЛЕРЫЯ ЖОЛКАЎСКАГА ЗАМКА ў 1692–1693 гг.

ГАРМАТЫ	Коль- касць	Памер у стопах	Памер у локцях	Калібр у фунтах	Калібр у лотях
Медная гармата, усталяваная акуратна на лафеце, з надпісам: « <i>Rugit ante ruinas</i> ». Перад запалам «інсыгнія» ЯКМ з надпісам: « <i>Joannes III Dei Gratia Rex Poloniae Magnus Dux Lithuaniae etc. Gloriam suam Incremento Hostium Tormento Fortalitorum Monumento me fieri iussit ut ignita Domini proferam Eloquia Nomenque eius resonem coram Gentibus Anno Domini M.D.C.L. XXVII Regni vero Anno IV</i> », адліта ў Гданьску.	1	4	–	12	–
Доўгая гармата, на якой віднеєцца пугач з надпісам: « <i>Vlulans in Funera Bubo</i> ». Перад запалам надпіс « <i>Joannes III etc. Similiter ut supra</i> ». Гармата ўсталявана на акуратным лафеце.	1	4	–	12	–
Медная гармата, усталяваная на акуратным лафеце. Перад запалам герб «Дружына» з літарамі S.L.C.W.P.R.S.S.B.D.Z.K. <i>Capitaneus</i> ¹	1	2½	–	12	–
Медная гармата на акуратным лафеце, надпісы і герб такія, як і ў папярэдняй.	1	2½	–	12	–
Медная гармата на акуратным лафеце з гербам «Дружына» з літарамі S.L.C.W.P.R.S.S.B.R.D.C. ²	1	2¼	–	6	–
Медная доўгая гармата з гербам «Баран», без надпісу, на акуратным лафеце.	1	3	–	6	–

¹ Ініцыялы належаць Станіславу Любамірскаму [4, s. 143].² Ініцыялы належаць Станіславу Любамірскаму [4, s. 143].

ГАРМАТЫ	Коль-касць	Памер у стопах	Памер у локцях	Калібр у фунтах	Калібр у лотах
Медная гармата на лафеце. Перад запалам герб «Карыбут», у сярэдзіне месяца зорка. Вакол гербу літары D.I. K.X.N.W.I.Z.W.W.P.Ch.B.K.W.L.B.K.S.S.D. ³	1	2	–	4	–
Медная гармата на лафеце. Перад ручкамі надпіс па-нямецку. Перад запалам герб «Падкова» з рагамі ўніз. Над ёй і пасярэдзіне два крыжы з літарамі S.Z.C.L.H.P.C. ⁴ Адліта ў Гданьску ў 1599 г.	1	2½	–	1½	–
Медная гармата з Яварова з гербам «Падкова», рагамі ўніз, на лафеце. Над ёй крыж. Літары вакол гербу: менавіта K.K.CH.K.S.S. ⁵	1	2	–	1	–
Медная гармата, прывезеная з-пад Казімежа ў 1689 г. На ёй месціцца каралеўскі герб (двухгаловы арол) з надпісам « <i>Ferdinandus II Rom.</i> » Адліта ў Ведню ў 1632 г.	1	3½	–	30	–
Медная гармата з тым самым гербам і надпісам, як вышэй. Адліта ў Ведню ў 1630 г.	1	3½	–	30	–
Медная гармата з гербам, як вышэй. Прывезена з-пад Казімежа. Надпіс « <i>Ferdinandus III Rom.</i> ». Адліта ў 1649 г.	1	3½	–	30	–
Медная гармата з гербам і надпісам, як вышэй. Адліта ў 1650 г.	1	3½	–	30	–
Медная гармата размешчана на шаньцу, на лафеце. Без надпісаў і гербу.	1	3¼	–	36	–

³ Ініцыялы належаць Дзмітрыю Юрыю Карыбуту Вішнявецкаму [4, s. 143].

⁴ Ініцыялы належаць Станіславу Жалкеўскаму [4, s. 143].

⁵ Ініцыялы належаць Крыштофу Канецпольскаму [4, s. 143].

Гарматы	Коль-касьць	Памер у стопах	Памер у локцях	Калібр у фунтах	Калібр у лотах
Медная гармата, доўгая, на акуратным лафеце. Пад ручкамі надпіс панямецку, а пад ім герб «Грыф» з мячом. Гармата належала Яну Даніловічу, памерламу ў 1628 г., дзеду Яна III Сабескага па лініі маці. Адліта ў 1615 г.	1	3¼	–	4	–
Медная гармата размешчана на валу, над звярынцам. Пад запалам герб «Дружына» з літарамі S.L.C.W.P.R.S.S.B.R.D.C. ⁶	1	2¼	–	6	–
Медная гарматка на лафеце.	1	–	3½	–	5
Медная гарматка на лафеце.	1	–	¾	–	4
Медная гарматка на лафеце.	1	–	¾	–	4
Медная гарматка, добра ўсталяваная на лафеце.	1	–	1¼	–	1
Медная гарматка, гладкая, без надпісаў і лафет ⁷ .	5	–	4	½	–
Медная гармата, гладкая, без надпісу і лафета.	1	–	4	36	–
Медная гармата, доўгая ⁸ .	1	–	–	–	8
Медная гармата, карацей, чым вышэйзгаданая, на якой выбіты герб — арол двухгаловы і надпіс « <i>Mathias etc.</i> ». Без лафета ⁹ .	1	–	–	–	6
Медная гармата без надпісаў і лафета ¹⁰ .	1	–	3½	–	5

⁶ Ініцыялы належаць Станіславу Любамірскаму [4, s. 143].

⁷ Гарматы ў студзені 1692 г. былі адасланы да Злочава, адкуль у тым жа годзе было вернута 4 штукі [4, s. 132].

⁸ Гармата адаслана да Яварова [4, s. 132].

⁹ Верагодна гаворка ідзе аб князю Мацею. Гармата адаслана да Яварова [4, s. 144].

¹⁰ Гармата адаслана да Памаран 29 лютага 1692 г. [4, s. 132].

ГАРМАТЫ	Коль-касць	Памер у стопах	Памер у локцях	Калібр у фунтах	Калібр у лотах
Медная гарматка, гладкая, без надпісу і лафета — трэснутая ¹¹ .	2	—	3½	3½	—
Медная гарматка, на якой віднеесца герб: месяц і зорка, а таксама турэцкая мячэць. На канцы запалу знаходзіцца невялікае жалезнае кола. Без лафета.	1	—	3	1	—
Медная гарматка, паўгранёная, на якой выбіты герб: Рука зброяная трымае паляўнічы ражок. Воўк пажырае сабаку. У версе над гербам: «інфула» біскупа. Пры запале размешчаны нямецкія літары: « <i>Helle. God und Maria</i> ». За ручкамі таксама надпіс нямецкі. У канцы гарматы пашча цмока. Не належыць да выкарыстання.	1	—	4	2	—
Гарматка, кароткая, выслана да Яварова, потым да Памаран, не належыць да выкарыстання, адаслана назад да Жолкава.	1	—	—	—	—
Медная гарматка атрымана ад Давіда Бучацкага — кепска адліта вагой у 37 камянёў, 8½ фунтаў ¹² .	1	—	—	2	—
Медная гарматка, доўгая, на лафеце.	1	—	—	—	4
Латунная гарматка, малая, на лафеце. Даслана ў ліпені 1692 г. з Яварова.	1	—	—	—	—
Медная гарматка, малая, на лафеце, для кідання гранат. Даслана ў ліпені 1692 г. з Яварова.	1	—	—	—	—
Скураная гарматка, рыфамі меднымі збіта, на лафеце акуратна прымайстравана. Гарматка разам з поўным артылерыйскім рыштункам.	1	—	—	1	—

¹¹ Гарматка адаслана да Яварова ў лютым 1692 г. [4, s. 132].

¹² У лютым 1692 г. гарматка адаслана да Яварова [4, s. 132].

ГАРМАТЫ	Коль- касць	Памер у стопах	Памер у локцях	Калібр у фунтах	Калібр у лотах
Жалезная гарматка, на лафетах. Усталявана на манер гакаўніц. Круціцца вакол уласнай восі. Гарматка разам з поўным артылерыйскім рыштункам. Адаслана да Яварова ў лютым 1692 г.	3	–	–	–	–
Гармата жалезная ангельская, без лафета і надпісаў.	1	2 ½	–	6	–
Гармата жалезная ангельская, без лафета і надпісаў.	1	2 ½	–	6	–
Гарматка жалезная ангельская, без лафета і надпісаў.	1	2 ½	–	6	–
Гармата жалезная ангельская, без лафета і надпісаў.	1	2 ½	–	6	–
Гарматка жалезная, доўгая, прывезена ў 1690 г. з Яварова. Раней была ў Гневе.	1	3	–	3	–
Гарматка жалезная для штурма, без лафета.	1	2¾	–	4	–
Гарматка жалезная для штурма, кароткая, без лафета.	1	2½	–	4	–
Гарматка жалезная для штурма, без лафета.	1	2½	–	4	–
Медная марціра, гданьская, на якой знаходзіцца клейног Яна III і надпіс « <i>Joannes III D.G.R. Poloniae etc.</i> ». Пад ручкамі надпіс « <i>Laedens illaese per ignes</i> ». Перад запалам барэльф саламандры. Без лафета. Адліта ў 1679 г.	1	–	–	50	–
Медная марціра, гданьская, з клейнотамі Яна III і надпісам « <i>Joannes etc.</i> ». Пад ручкамі надпіс « <i>Pro Vndis evomit ignes</i> ». Перад запалам барэльф кіта. Без лафета. Адліта ў Гданьску ў 1679 г.	1	–	–	50	–

ГАРМАТЫ	Коль- касць	Памер у стопах	Памер у локцях	Калібр у фунтах	Калібр у логах
Медная марціра на лафцеце і колах.	1	—	—	40	—
Латунная марціра на лафцеце, без колаў. Адліта ў Варшаве.	1	—	—	40	—
Марцірка жалезная малая, даўняя.	1	—	—	4	—

Крыніца: Materiały źródłowe do dziejów kultury i sztuki XVI-XVIII / oprac. Mieczysław Gębarowicz. — Wrocław, 1973. — S. 130–134.

З вышэйпрыведзенай табліцы вынікае, што Жолкаўскі замак меў у распараджэнні даволі вялікую колькасць гармат і марцір. Іх агульная колькасць — 55 штук, у тым ліку гармат і марцір вялікага калібру — 21. Цікавай з’яўляецца параўнальна невялікая колькасць жалезных гармат і марцір — 10, у прапарцыянальных адносінах да бронзавых, вытворчасць якіх была куды больш затратнай. Адліўка жалезнай гарматы або марціры патрабавала меншай сумы, якая складала 10–12% ад кошту бронзавай. Гэта можа сведчыць аб заможнасці ўласніка горада-замка [5, s. 164].

Чарговы спіс артылерыі Жолкаўскага замка адносіцца да 1697 г., гэта значыць, быў падрыхтаваны праз год пасля смерці манарха.

ТАБЛІЦА 2. ІНВЕНТАР ГАРМАТ З ЖОЛКАЎСКАГА ЗАМКА,
СКЛАДЗЕНЫ КАЛЯ 1697 Г.

ГАРМАТЫ	Коль- касць	Даўжыня (у стопах)	Даўжыня (у локцях)	Калібр (у фунтах)
Медная гармата з гербам «Тарча» і надпісам: « <i>Joanes Tertius Dei gratia Rex etc.</i> », на якім выбіты быў бык з надпісам « <i>Dum mugio ferio</i> », без лафета. Адліта ў Гданьску ў 1692 г.	1	4	—	6
Жалезная гармата, апраўленая скурай.	1	—	—	—
«Шмігоўніцы» жалезныя, у лусцы карпавай, якія круцяцца на невялікіх колах.	3	—	—	—
«Скамераніцы» жалезныя.	3	—	—	6

Гарматы	Коль-касць	Даўжыня (у стопах)	Даўжыня (у локцях)	Калібр (у фунтах)
Медная марціра, гданьская, на якой клейнот ЯКМ Яна III, пад ручкамі маецца запіс: « <i>Laedens illaesa per ignes</i> »; перад запалам саламандра, на лафеце, адліта ў 1679 г.	1	—	—	50
Медная марціра, гданьская, на якой клейнот ЯКМ і там жа надпіс « <i>Pro undis evomit ignes</i> », перад запалам выбіты кіт, на лафеце, адліта ў 1679 г.	1	—	—	50
Медная марціра, усталяваная на лафеце з коламі, марціра ад баварскага электара Максімільяна Эмануэля.	1	—	—	40
Латунная марціра, адлітая ў Варшаве.	1	—	—	10
Старая марціра, малая.	1	—	—	4
Марцірка ручная, медная.	1	—	—	—
Марцірка ручная, медная, не ўсталяваная.	1	—	—	—
«Шмігоўніцы кашовыя» ў чорнай аправе, падобныя на стрэльбу, адным кіем усталяваны, з другога боку маюць два прыклады.	2	—	3¼	—
«Шмігоўніцы» ў чорнай аправе з высечанымі замкамі.	2	—	—	—

Крыніца: Materiały źródłowe do dziejów kultury i sztuki XVI-XVIII / oprac. Mieczysław Gębarowicz. — Wrocław, 1973. — S. 155–157.

Інфармацыя табліцы 2, у параўнанні з папярэдняй, у пэўным сэнсе здзіўляе. Толькі за чатыры гады пасля напісання згаданага інвентара стан артылерыі паменшыўся з 55 адзінак амаль да 19. Большасць займае цяжкае ўзбраенне. Настолькі сціплае становішча ўзбраення магло тлумачыцца дзвюма прычынамі. Асоба, якая складала інвентар, магла гэта зрабіць нядбайна, апісаўшы толькі тое, што ўбачыла. Гэта пацвярджаюць, у параўнанні з табліцай 1, недахопы ў той частцы інвентара, якая тычыцца даўжыні зброі. Так, толькі для двух гармат з 19-ці адзначана

даўжыня. З другога боку, гэта магло вынікаць з ваенных планаў памерлага караля і вывадзення часткі артылерыі з крэпасці. Чарговай прычынай падобнага стану рэчаў магло быць перамяшчэнне некаторых гармат у іншыя мясціны, якія знаходзіліся недалёка і належалі Сабескім.

Чарговае апісанне жолкаўскай артылерыі, якое адбылося праз тры гады пасля смерці Яна III, прадстаўлена ў наступным выглядзе:

ТАБЛІЦА 3. ІНВЕНТАР ГАРМАТ ЖОЛКАЎСКАЙ КРЭПАСЦІ 1699 г.

ГАРМАТЫ	Коль-касць	Даўжыня ў стопах	Даўжыня ў локцях	Калібр у фунтах	Калібр у лотах
Медная гармата, на якой меўся герб: двухгаловы арол і надпіс <i>Ferdinandus II</i> . Адліта ў Вене ў 1632 г.	1	3½	–	30	–
Медная гармата з гербам і надпісам, як вышэй. Адліта ў Вене ў 1630 г.	1	3½	–	30	–
Медная гармата з гербам і надпісам, як вышэй прывезеная ў 1649 г.	1	3½	–	30	–
Медная гармата, як вышэй. Адліта ў 1650 г.	1	3½	–	30	–
Медная гармата, вялікая, на лафэце, на якой быў выгравіраваны герб «Леў» з надпісам <i>Rugitante Quinas</i> (?). Перад запалам клейнот ЯКМ. Адліта ў Гданьску.	1	4	–	36	–
Медная гармата, на лафэце, на якой выгравіраваны герб «Пугач». Перад запалам надпіс <i>Ululas in funem Bubo</i> .	1	4	–	12	–
Медная гармата, на лафэце. Перад запалам выгравіраваны герб «Дружына».	1	2½	–	12	–
Медная гармата такая, як вышэй.	1	2½	–	12	–

Гарматы	Коль-касць	Даўжыня ў стопах	Даўжыня ў локцях	Калібр у фунтах	Калібр у лотах
Медная гармата новая, на лафеце, з гербам «Дружына».	1	2¼	–	6	–
Медная гармата, доўгая, на якой выгравіраваны герб «Барань», без надпісаў і гербу на лафеце.	1	3	–	6	–
Медная гармата, на лафеце, перад запалам герб «Дружына».	1	2¼	–	6 (?)	–
Медная гармата, доўгая, без лафета. Адліта ў Гданьску.	1	4	–	6	–
Медная гармата без лафета, на якой выгравіраваны блізняты. Адліта ў Гданьску ў 1692 г.	1	4	–	6	–
Медная гармата, без лафета. Перад запалам герб «Тарча». Адліта ў Гданьску ў 1692 г.	1	4	–	6	–
Медная гармата, якая круціцца ў два бакі, з гербам «Тарча».	1	2	–	3	–
Медная гармата на лафеце з гербам «Тарча».	1	–	–	3	–
Медная гармата на лафеце. Пад ручкамі нямецкі надпіс, над надпісам грыф з мячом.	1	–	–	4	–
Медная гармата, на якой рука з грошам, што трымае ражок, а таксама воўк, што пажырае пса.	1	4	–	2	–

Гарматы	Коль-касць	Даўжыня ў стопах	Даўжыня ў локцях	Калібр у фунтах	Калібр у лотах
Медная гарматка, сапсаваная. Пад ручкамі нямецкі надпіс. Перад запалам герб «Падкова» рагамі ўніз. Адліта ў Гданьску ў 1599 г.	1	2½	–	1½	–
Медная гарматка на лафеце, з гербам «Падкова» рагамі ўніз, над ёю крыж, літары вакол герба.	1	2	–	1	–
Медная гарматка без лафета. Жалезнае кола. На ім герб: турэцкі месяц і зорка на канцы.	1	–	3	1	–
Медная гарматка, малая, на лафеце.	1	–	3	–	4
Медная гарматка на лафеце.	1	–	1½	1½	–
Медная гарматка на лафеце.	1	–	1½	–	2
Медная гарматка на лафеце.	1	–	1½	–	2
Медная гарматка, гладкая, без лафета.	1	–	¾	–	1
Медная гарматка, гладкая, без лафета.	1	–	¾	–	1
Латунная гармата, малая, на лафеце.	1	–	–	–	–
Медная гармата на лафеце з сям'ю дзіркамі, на якіх выгравіравана змяя з сям'ю галавамі. Адліта ў Гданьску.	1	–	–	–	–
Медная гармата на лафеце з сям'ю дзіркамі, на якіх герб: чатыры палі і тры ружы. Адліта ў Гданьску.	1	–	–	–	–

Гарматы	Коль-касць	Даўжыня ў стопах	Даўжыня ў локцях	Калібр у фунтах	Калібр у лотах
«Шмігоўніца» з гербам караля Яна III, з надпісам <i>hoc tegmine fortior.</i>	2	–	–	–	8
Жалезная гармата, на якой выгравіраваны шчыт з надпісам <i>Joannes Tertius.</i>	1	–	–	–	6
Жалезная гармата з гербам і надпісам, як вышэй.	1	–	–	–	6
Жалезная гармата англійская, гладкая, з такім жа надпісам. Адліта ў 1688 г.	1	–	–	–	–
Жалезная гармата, гладкая, без надпісу. Узятая ў Снавіцк.	1	–	–	–	3
Жалезная гармата, фунтовая, пафарбаваная ў зялёны колер.	1	–	–	–	1

Крыніца: НГАБ. Ф. 694. Воп. 2. Спр. 2511. Арк. 2–6 адв.

Дадаткова ў інвентары Жолкаўскай крэпасці 1699 г. адзначаны дзве жалезныя шасціфунтовыя гарматы, якія знаходзіліся ў Ярычаве, дзве двухфунтовыя медныя, якія былі ў Кукізаве. Інвентар таксама ўзбагачае інфармацыя аб зброі, якая знаходзілася ў Дзядзілаве — дзве жалезныя шасціфунтовыя гарматы і ў Жаўтаньцах — адна жалезная трохфунтовая гармата і адна медная аднафунтовая [10, арк. 6 адв.]. Уключэнне згаданага артылерыйскага ўзбраення ў спіс, які тычыцца горада Жолкава, верагодна, з’яўляецца вынікам блізкасці гэтых мястэчак да крэпасці, што давала магчымаць хутка даставіць зброю ў выпадку вайны. Неабходна таксама адзначыць верагодны недахоп складоў для зброі ў гэтых мясцовасцях, якія б запашвалі гарматы для бліжняга і дальняга бою.

Табліца 3 прадстаўляе зусім іншы выгляд жолкаўскай артылерыі, чым табліца 2. У крэпасці знаходзілася 37 гармат і марцір рознага калібру, у тым ліку 14 цяжкіх. Самі гарматы апісаны добра і дакладна, з улікам даўжыні, якая лічылася ў стопах або локцях, а калібр — у фунтах або лотах. Цікавы той факт, што іх стан у 1692–1693 гг. невядомы. Гэта азначае, што напярэдадні і пасля смерці караля значная частка гармат

была вывезена з крэпасці і іх вярнуць не ўдалося, што магло тлумачыцца іх пазнейшым выкарыстаннем падчас ваеннай кампаніі або перамяшчэннем у іншыя гарады-крэпасці, якія належалі Яну III або пасля яго смерці Якубу.

З аналізу табліц відавочна, што Жолкаў Яна III Сабескага або ў выпадку 1697 і 1699 г. сям’і Сабескіх — гэта ўзор добра забяспечанай рознага віду гарматамі і марцірамі прыватнай магнацкай крэпасці. Найбольш дакладным і адначасова ілюструючым буйны стан маёнтка з’яўляецца інвентар 1692–1693 г. — 55 гармат і марцір. Таму цікаваць прадстаўляе наступная табліца, у якой адлюстравана колькасць зброі на жолкаўскім складзе ў 1692–1693 гг.

ТАБЛІЦА 4. ЗБРОЯ НА ЖОЛКАЎСКІМ СКЛАДЗЕ ў 1692–1693 гг.

Зброя	Колькасць
Гранаты вялікія	201
Гранаты 12-фунтовыя	17
Ручныя гранаты	35
Кулі 30-фунтовыя	18
Кулі 12-фунтовыя	95
Кулі шасціфунтовыя	72
Кулі чатырохфунтовыя	112
Кулі трохфунтовыя	124
Кулі двухфунтовыя	102
Карцечы 12-фунтовыя	6
Карцечы бляшаныя, шасціфунтовыя	7
Карцечы драўляныя, шасціфунтовыя	9
Карцечы бляшаныя, трохфунтовыя	21
Карцечы драўляныя, трохфунтовыя	28
Карцечы бляшаныя, двухфунтовыя	12
Карцечы драўляныя, двухфунтовыя	8
Карцечы бляшаныя, аднафунтовыя	6

Зброя	Колькасць
Карчечы драўляныя, аднафунтовыя	3
Трубы з жалезнымі кулямі	7
«Вянец агністы»	1
Кулі агнястрэльныя	10
Кнаты, звязак малых і вялікіх	60

Крыніца: Materiały źródłowe do dziejów kultury i sztuki XVI-XVIII / oprac. Mieczysław Gębarowicz. — Wrocław, 1973. — S. 142.

У замку, як было згадана вышэй, знаходзілася 55 гармат і марцір. Звяртае на сябе ўвагу невялікая колькасць наяўных куль, гармат і карчечы. У ліпені 1692 г. у Жолкаў з Яварова прывезена 51 штука куль шасціфунтовых, што рашуча не змяніла фатальныя запасы зброі. Не лепш прадстаўлена колькасць бочак з салетрай, а таксама парохавых вырабаў. У суме іх было 101 рознай вагі, але агульная колькасць неабходнага матэрыялу таксама прадстаўлялася незадавальняючай [4, s. 142–143]. На жаль, мы не маем апісання складу для зброі 1699 г., таму складана параўнаць, але нязначнасць згаданай колькасці патрабуе невялікага каментарыя. У 1692 г. у прыватнай літоўскай крэпасці Стары Быхаў, якая належала віленскаму ваяводу і гетману Вялікага княства Літоўскага Казіміру Яну Сапегу, колькасць зброі была прадстаўлена наступным чынам.

ТАБЛІЦА 5. ПЕРАЛІК ЗБРОІ КРЭПАСЦІ СТАРЫ БЫХАЎ У 1692 Г.

Зброя	Колькасць
Гранат вялікіх парожніх	125
Гранат вялікіх «наладжаных»	29
Гранат меншых «наладжаных для абарны пры аблозе»	60
Гранат ручных жалезных, парожніх	200
Форм драўляных, заточаных для кідання гранат з рукі	12
Гранат шкляных ручных сапсаваных	35
Гранат шкляных запраўленых	30

Зброя	Колькасць
Карцечаў запраўленых вялікіх дзесяціфунтовых	50
Карцечаў запраўленых шасціфунтовых	59
Карцечаў запраўленых трохфунтовых	115
Карцечаў запраўленых бляшаных чатырохфунтовых	12
Карцечаў парожніх дзесяціфунтовых	143
Карцечаў меншых парожніх	175
Куль для гармат вялікіх, якія не падыходзяць да мясцовых гармат	1500
Куль «да мясцовых вялікіх гармат або меншых звыш двухфунтовых»	560
Куль двухфунтовых жалезных, аблітых волавам	150

Крыніца: Віленская Універсітэцкая Бібліятэка (далей ВУБ). Ф. 4. Спр. 34133 (А-1533). Арк. 3–4.

Аналізуючы табліцы 4 і 5 і пры гэтым звяртаючы ўвагу непасрэдна на зброю, відавочна, што Старыхаўская фартэцыя выглядае значна лепш у параўнанні з Жолкавым. Неабходна таксама адзначыць, што ў Старым Быхаве было толькі 34 гарматы рознага калібру, аднак пераважная большасць меншых [8, арк. 2–2 адв.]. Падобны стан рэчаў у месцы роду Сабескіх маглі выклікаць многія прычыны. Можна заўважыць недакладнасць пры складанні інвентара жолкаўскага складу, што малаверагодна пры ўліку дакладнага спісу гармат. Магчыма, яго аўтара не цікавілі кулі, карцечы і гранаты, а толькі ўзбраенне. Чарговай і найбольш праўдападобнай гіпотэзай, якая апраўдвае нязначнасць забеспячэння замка гарматнай амуніцыяй, з’яўляецца магчымасць яе адносна хуткага дастаўлення з Яварова, Злочава або Памаран. Існуе, аднак, і іншае тлумачэнне падобнага стану амуніцыі. Магчыма, гэта звязана са спадам металургічнага промыслу напрыканцы жыцця Яна III Сабескага, на што звяртае ўвагу Магдалена Уйма [7, s. 260–261]. Сапраўды, у Жолкаве дзейнічалі цэхавыя арганізацыі, якія разам з мясцовымі ўладамі былі абавязаны назапасіць кулі і порах на выпадак абароны горада, але ў канцы 60-х гг. XVII ст. працавала толькі адна кузня. У 1694–1695 гг. у горадзе не было ніводнага каваля і медніка. У 1695 г. не заўсёды было па аднаму пазументніку, мечніку і медніку. Пры гэтым было аж пяць слесараў, што, аднак, значна не паўплывала на выраб амуніцыі [7, s. 255, 260–262].

У кантэксце вышэйзгаданых разважанняў належыць таксама звярнуць увагу на кошт вырабу некаторай артылерыйскай зброі або амуніцыі. З вядомых нам рахункаў Жолкаўскай крэпасці вынікае, што ў 1690–1691 гг. толькі акаваць лафет для шасціфунтовай гарматы каштавала каля 36 золотых, ці менавіта так ацаніў сваю працу каваль, які гэта выконваў. Пры гэтым лафет для вялікай гарматы, на жаль, невядома колькі фунтовай, каштаваў ужо 80 золотых разам з коштам матэрыялаў. Падаецца, што гэтыя кошты павінны былі быць падобнымі або набліжанымі да коштаў у Жолкаўскім замку, тым больш, што яны належалі аднаму ўладальніку — Яну III Сабескаму [9, арк. 33]. Пры гэтым кошт вырабу амуніцыі вядомы толькі ў выпадку карцечы і з 1695 г. Выраб аднафунтовай карцечы каштаваў каля сямі грошаў, а трохфунтовай — дзесяць грошаў³. Улічваючы вышэйзгаданае, а таксама артылерыю і склад зброі, можна сцвярджаць, што ўтрыманне такой крэпасці было дарагім і не кожны магнат мог сабе дазволіць падобныя выдаткі.

У выніку аналізу стану артылерыі ў Жолкаве трэба адзначыць, што замак быў добра забяспечаны магнацкай сядзібай. Пасля 1697 г. у яго распараджэнні знаходзілася дастатковая колькасць гармат і марцір рознага калібру з перавагай цяжкіх. Гарматы пераважна былі новымі, адлітымі пры жыцці Яна III Сабескага, а што найбольш важна, яны былі выкананы з медзі — матэрыялу больш каштоўнага, чым жалеза. Няшмат можна знайсці гармат, зробленых у пачатку XVII ст. Тэрэтычна замак павінен быў вытрымаць працяглую аблогу непрыяцеля. Пры гэтым звяртае на сябе ўвагу забеспячэнне амуніцыяй, аб якім гаварылася вышэй. Згадваючы праблемы з кулямі і порахам, можна зрабіць выснову, што разгледжаныя інвентары адлюстроўваюць своеасаблівую дынаміку. Пры жыцці Яна III Сабескага крэпасць была добра забяспечана гарматамі і марцірамі рознага калібру. Пасля смерці манарха назіраецца відавочны спад, а затым і заняпад у стане артылерыі. Да канца 90-х гг. XVII ст. яна не дасягнула ўзроўню 1692–1693 гг.

Згаданыя інвентары апісваюць розную зброю, што з'яўляецца цікавай матэрыялам для гісторыкаў мастацтва. Тыя ж дакументы, якімі пацвярджаецца становішча артылерыі Жолкаўскага замка, заслгоўваюць асобнага каментарыя. Яны незвычайна дакладныя. У іх апісваецца не толькі знешні выгляд гарматы, часам з пазначэннем, што яна сапсавана, лафет з апісаннем — добры ён або не, а таксама даўжыня ў локцях або стопах,

³ Рэстр вырабленай для злачоўскага цэхаўзу карцечы з 16 кастрычніка 1695 г. [9, арк. 478]. М. Уйма заўважае, што ў 1689 г. кавалёў у Злачоўскай крэпасці было два. Затым на працягу шасці гадоў іх колькасць паменшылася да аднаго, які займаўся гэтым рамяством, што павінна было паўплываць на колькасць вырабленай зброі [7, s. 260].

калібр віду зброі. У іх таксама можна знайсці дакладнае апісанне гербаў і надпісаў на лафетах гармат, якое сведчыць, што інвентары замка з любога пункту гледжання прадстаўляюць незвычайную гістарычную крыніцу.

КРЫНІЦЫ І ЛІТАРАТУРА

1. Barącz, S. Pamiątki miasta Żółkwi. — Lwów, 1852.
2. Bogdanowski, J. Architektura obronna w krajobrazie Polski : od Biskupina do Westerplatte. — Warszawa ; Kraków, 2002.
3. Dybaś, B. Fortece Rzeczypospolitej : studium z dziejów budowy fortyfikacji stałych w państwie polsko-litewskim w XVII wieku. — Toruń, 1998.
4. Materiały źródłowe do dziejów kultury i sztuki XVI–XVIII / oprac. Mieczysław Gębarowicz. — Wrocław, 1973.
5. Sawicki, M. Artyleria litewska w latach osiemdziesiątych XVII wieku : organizacja i finansowanie // Artyleria polska : historia-teraźniejszość-przyszłość (myśl wojskowa, szkolnictwo artyleryjskie, technika i uzbrojenie / pod red. W. Rezmera, M. Giętkowskiego i J. Ślipca. — Toruń, 2008.
6. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / pod red. B. Chlebowskiego. — T. 14. — Warszawa, 1895.
7. Ujma, M. Latyfundium Jana Sobieskiego. — Opole, 2005.
8. ВУБ (Віленская Універсітэцкая Бібліятэка). Ф. 4. № 34133 (А-1533).
9. НГАБ. Ф. 694. Воп. 2. Спр. 2457.
10. Там жа. Спр. 2511.

Ю. М. Снапкоўскі

БЕЛАРУСКІЯ АДДЗЯЛЕННІ РАСІЙСКАГА БІБЛЕЙСКАГА ТАВАРЫСТВА (1816–1826 ГГ.): СТРУКТУРА І ПРЫНЦЫПЫ ДЗЕЙНАСЦІ

Дзейнасць дзяржаўных устаноў і грамадскіх арганізацый — ледзь не галоўнае праблемнае поле айчыннай гісторыі. Разам з тым, неабходна прызнаць, што многія ўстановы мінулага да гэтага часу знаходзяцца ў забыцці альбо іх дзейнасць вывучана павярхоўна і аднабакова. Не з’яўляюцца выключэннем і беларускія¹ аддзяленні Расійскага Біблейскага таварыства эпохі Аляксандра І.

¹ Пад беларускімі аддзяленнямі ў дадзеным артыкуле маюцца на ўвазе тая аддзяленні Расійскага Біблейскага таварыства, якія дзейнічалі на тэрыторыі сучаснай Беларусі.

Расійскае Біблейскае таварыства ўяўлялася болей дзяржаўна-рэлігійна-асветніцкую арганізацыю, асноўнай мэтай якой было распаўсюджванне сярод насельніцтва Расійскай імперыі кніг Свяшчэннага Пісання на розных мовах. Пачатак гэтай інстытуцыі пакладзены царскай рэзалюцыяй ад 6 снежня 1812 г. [48]. Да верасня 1814 г. Расійскае Біблейскае таварыства называлася Санкт-Пецябургскім і мела статус аўтаномнага аддзялення Брытанскага і Замежнага Біблейскага таварыства (The British and Foreign Bible Society).

Прэзідэнтам Расійскага Біблейскага таварыства быў абраны галоўны кіраўнік духоўнымі справамі замежных веравызнанняў князь Аляксандр Мікалаевіч Галіцын. Кіруючым органам Таварыства з'яўляўся Камітэт, створаны 11 студзеня 1813 г. у Санкт-Пецябургу. Камітэт перавыбіраўся штогод, у розны час у яго састаў уваходзілі выдатныя дзяржаўныя дзеячы (В. П. Качубей, П. С. Мяшчэрскі, С. С. Увараў, М. М. Сперанскі і інш.), а з 1814 г. — прадстаўнікі духавенства розных хрысціянскіх канфесій (праваслаўнай, рымска-каталіцкай, уніяцкай, армянскай, лютэранскай і евангеліцка-рэфармацкай). Расійскае Біблейскае таварыства знаходзілася пад патранатам імператара Аляксандра I, які ахвяраваў на яго карысць 25 000 руб. аднаразова і штогод выплачваў па 10 000 руб. [50, с. 10].

Камітэт Расійскага Біблейскага таварыства, арыентуючыся на шырокія колы грамадства, імкнуўся шляхам распаўсюджвання кніг Свяшчэннага Пісання спрыяць асвеце народаў Расійскай імперыі ў духу хрысціянскага добрасумлення. «Гэтакая агульнакарысная мэта, — пісаў прэзідэнт Таварыства князь Галіцын у 1816 г. гродзенскаму губернатару Станіславу Урсын-Нямцэвічу, — заслугоўвае, безумоўна, павагу ад кожнага таго, хто ведае, цэнніць па вартасці чытанне Слова Божага і перакананы ў тым сардэчна, што яно спрыяе ўкараненню маральнасці, сапраўднай пабожнасці і часовай і вечнай дабрашчаснасці» [44, арк. 1]. Дзея гэтага ў губернскіх гарадах ствараліся аддзяленні Расійскага Біблейскага таварыства, а ў павятовых — біблейскія сутаваарыствы, якія фактычна з'яўляліся філіяламі губернскіх аддзяленняў. Іх узначальвалі прадстаўнікі мясцовага духавенства, цывільныя і ваенныя чыноўнікі. У 1826 г. у межах імперыі дзейнічала 58 аддзяленняў Расійскага Біблейскага таварыства і 234 біблейскія сутаваарыствы [13, с. 400].

Дзейнасць Расійскага Біблейскага таварыства і яго правінцыяльных філіялаў была прыпынена згодна з найвысачэйшым рэскрыптам Мікалая I ад 12 красавіка 1826 г. у сувязі з павялічаным уплывам найбольш кансерватыўных колаў урада і Рускай праваслаўнай царквы [8]. Па звестках агента Брытанскага і Замежнага Біблейскага таварыства Роберта Пінкертана, агульная колькасць кніг Свяшчэннага Пісання, выдадзеных Расійскім Біблейскім таварыствам, складала 876 106 экзэмпляраў [60, р. 381–382].

Феномен Расійскага Біблейскага таварыства неаднаразова прыцягваў да сябе ўвагу як расійскіх, так і заходніх даследчыкаў. Гісторыя гэтай установы ўпершыню была асветлена ў працах А. М. Пыпіна [51] і І. А. Чыстовіча [55, с. 16–109]. Прадаўжальнікамі іх ініцыятывы сталі амерыканскія даследчыкі Сцюарт Томпкінс [61], Джудзіт Зацэк [62; 63; 64] і Стывен Баталдэн [1; 57; 58]. У апошнія гады цікаvasць да вывучэння дадзенай тэмы праявілі расійскія гісторыкі Ю. Я. Кандакоў [15], З. П. Цініна [53, с. 123–177], А. А. Вішлянкова [3; 4, с. 97–134], а таксама італьянскі даследчык Рафаэла Фаджыаната [59].

Аднак пытанні, разглядаемыя ў названых працах, сканцэнтраваны, галоўным чынам, вакол дзейнасці цэнтральнага Камітэта Расійскага Біблейскага таварыства ў Санкт-Пецярбургу, належнай увагі да правінцыяльных аддзяленняў гэтай установы не нададзена. У некаторых дарэвалюцыйных даследаваннях па канфесійнай гісторыі праблема рэгіянальных, у прыватнасці, беларускіх аддзяленняў Расійскага Біблейскага таварыства закраналася [2, с. 182–234; 12, с. 19–28], але якога-небудзь гістарыяграфічнага рэзанансу ў далейшы час так і не атрымала. Толькі ў 1990-я гг. з’яўляюцца артыкулы С. А. Кузнецвай, дзе на падставе архіўных матэрыялаў асвятляецца гісторыя біблейскага руху ў Беларусі [16; 17; 18]. Спраба даследавання дзейнасці Расійскага Біблейскага таварыства на ўзроўні асобнай губерні (Гродзенскай) была зроблена В. В. Шведам [56].

Задача дадзенага артыкула — больш выразна і дакладна, у параўнанні з вышэйзгаданымі працамі, ахарактарызаваць структуру і прынцыпы дзейнасці беларускіх аддзяленняў Расійскага Біблейскага таварыства з выкарыстаннем шырокага кола крыніц, разгледзець склад справаводнай дакументацыі гэтых устаноў.

На тэрыторыі Беларусі першае аддзяленне Расійскага Біблейскага таварыства было адчынена 2 лістапада 1816 г. у Магілёве па ініцыятыве архіепіскапа Магілёўскага і Віцебскага Данііла Наток-Міхайлоўскага (Мірдамскага), аднаго з самых шчырых і перакананых удзельнікаў біблейскага руху ў Расійскай імперыі [12, с. 25]. Апроч архірэя, віцэ-прэзідэнтамі Магілёўскага аддзялення былі абраны намінат Магілёўскай рымска-каталіцкай архіепархіі Мацвей Маздзянеўскі і магілёўскі цывільны губернатар граф Дз. А. Талстой [49, с. 20–21]. Згодна з прадпісаннем Магілёўскай духоўнай праваслаўнай кансісторыі ад 12 красавіка 1817 г. у гарадах Магілёве, Шклове, Оршы, Чавусах, Беліцы, Чэрываве, Клімавічах, Мсціславе, Копысі, Быхаве і Чачэрску адчыняліся біблейскія сутаварыствы, падначаленыя Магілёўскаму аддзяленню Расійскага Біблейскага таварыства [38, арк. 3 адв.]. Следам за Магілёўскім аддзяленнем 8 лістапада 1816 г. па ініцыятыве агента Брытанскага і Замежнага Біблейскага таварыства Роберта Пінкертона і

беларускага ваеннага губернатара герцага Аляксандра Вюртэмбергскага адбылося адкрыццё Віцебскага аддзялення Расійскага Біблейскага таварыства [11]. Разам з ваенным губернатарам новую ўстанову на пасадах віцэ-прэзідэнтаў узначалілі уніяцкі архіепіскап Іаан Красоўскі і віцебскі цывільны губернатар П. П. Тармасаў [52, с. 391]. Пры Віцебскім аддзяленні дзейнічалі біблейскія сутаварыствы ў павятовых гарадах Веліжы, Полацку, Люцыне, Лепелі [13, с. 385].

12 сакавіка 1817 г., у шаснаццатую гадавіну ўступлення на прастол імператара Аляксандра I, былі адчынены адразу тры аддзяленні Расійскага Біблейскага таварыства — Мінскае, Пскоўскае і Гродзенскае [54, с. 215, 216, 218]. Мінскае аддзяленне заснавана па ініцыятыве архіепіскапа Мінскага і Літоўскага Анатолія (Максімовіча), які разам з мінскім цывільным губернатарам К. А. Сулістроўскім заняў пасаду віцэ-прэзідэнта [47, с. 20]. Пры аддзяленні дзейнічала Мозырскае Біблейскае сутаварыства [13, с. 391]. Адкрыццё Гродзенскага аддзялення адбылося дзякуючы намаганням цывільнага губернатара С. Ф. Урын-Нямцэвіча, які ўзначаліў яго разам з ксяндзом Томашам Стургулёўскім [54, с. 218].

Камітэты беларускіх аддзяленняў Расійскага Біблейскага таварыства, па слушнай заўвазе С. А. Кузняевай, «фарміраваліся аднатыпова, капіруючы на губернскім узроўні структуру сталічнага камітэта» [18, с. 604]. Адпаведна ўстаноўленым правілам у састаў камітэтаў павінны былі ўваходзіць два віцэ-прэзідэнты, шэсць-восем дырэктараў, скарбнік і адзін-два сакратары [39, арк. 14–14 адв.]. Структура ж камітэтаў біблейскіх сутаварыстваў, якія дзейнічалі, галоўным чынам, у павятовых гарадах, адрознівалася адсутнасцю ў іх пасады віцэ-прэзідэнтаў [27, арк. 4]. Змешаны характар камітэтаў аддзяленняў і сутаварыстваў праяўляўся ў тым, што іх сябрамі абіраліся, з аднаго боку, цывільныя і ваенныя чыноўнікі, з другога — прадстаўнікі духавенства, прычым усіх хрысціянскіх канфесій.

Скарбнікі губернскіх аддзяленняў і біблейскіх сутаварыстваў адказвалі за захаванне і перасылку ў вышэйстаячыя камітэты ахвараваных сум, улік прыходу і расходу грошай. Скарбнікам Магілёўскага аддзялення быў абраны рэктар Магілёўскай духоўнай семінарыі архімандрыт Венядзікт (Грыгаровіч) [49, с. 21], Мінскага — скарбнік Мінскага дваранскага дэпутацкага сходу А. І. Навасельскі [47, с. 21], Гродзенскага — тытулярны саветнік Ю. Нелюбовіч [54, с. 219]. На сакратароў ускладаўся абавязак весці журналы пасяджэнняў і здзяйсняць справядную перапіску. Сакратарамі Магілёўскага аддзялення былі абраны кусташ віцэ-афіцэр Антоній Маеўскі і Магілёўскі благачынны Іаан Вансевіч [49, с. 22], Віцебскага — палкоўнік М. С. Шчулепнікаў і настаўнік Віцебскай гімназіі Княгніцкі [52, с. 391], Мінскага — калежскі сакратар К. І. Багдановіч і перакладчык В. І. Бярнадскі [47,

с. 22], Гродзенскага — камер-юнкер расійскага двара І. Э. А. Ляхніцкі і тытулярны саветнік М. І. Віцяноўскі [54, с. 219].

Ніводнае з чатырох беларускіх аддзяленняў Расійскага Біблейскага таварыства не мела свайго ўласнага будынка: сябры камітэтаў збіраліся ў памяшканні якой-небудзь установы ці ў доме прыватнай асобы, а памяшканні пад кнігасховішча і бібліятэку выдзяляліся пры адной з устаноў духоўнага ведамства. У той жа час для некаторых іншых рэгіянальных аддзяленняў Расійскага Біблейскага таварыства адводзіліся асобныя дамы [7, с. 78].

Кожнае губернскае аддзяленне Расійскага Біблейскага таварыства мела сваю ўласную пячатку. На ёй была выяўлена раскрытая кніга («Святая Библия»), азораная сонечнымі промнямі і апраўленая кругавым надпісам «ПЕЧАТЬ РОССИЙСКОГО БИБЛЕЙСКОГО ОБЩЕСТВА», а пад кнігай пазначана назва аддзялення, якому пячатка належала [25, арк. 2а адв., 4 адв., 5 адв.]. Змацаваныя такой пячаткай «усе пісьмы, пакеты і пасылкі» прыраўноўваліся да казённай карэспандэнцыі і таму перасылаліся па пошце бясплатна [44, арк. 15].

У справаходстве беларускіх аддзяленняў Расійскага Біблейскага таварыства выкарыстоўвалася папера расійскай вытворчасці. Так, напрыклад, расшыфраваныя філіграні на паперы выходных дакументаў Магілёўскага аддзялення маюць наступны змест: «Братъев Библиных» [24, арк. 6, 7; 26, арк. 1, 6; 28, арк. 6 адв., 7 адв., 9 адв., 10; 29, арк. 13 адв., 19], «Бумага Усачева» [33, арк. 15 адв.—16], «Дорогобужского уезда село Алексино» [24, арк. 2, 60; 27, арк. 2 адв., 3; 28, арк. 1 адв., 5; 29, арк. 3, 4 адв.; 31, арк. 20 адв., 21, 38, 39 адв., 50, 51 адв., 54, 55 адв.; 34, арк. 12, 28 адв.; 35, арк. 3, 3а адв.], «Медынская фабрика А. Гончарова» [32, арк. 5, 6 адв.; 34, арк. 1 адв., 2; 37, арк. 1 адв., 4], «Московской округи фабрика Елизаветы Баташевой» [24, арк. 40–41; 34, арк. 22 адв., 27; 36, арк. 5, 9 адв.], «Угличская фабрика купцов Попова, Кузнецова» [33, арк. 28 адв.], «Угличская фабрика Лаврентия Попова» [33, арк. 17 адв.], «Фабрика Дмитрия Яковлева» [33, арк. 13 адв.—13а], «Ярославская мануфактура фабриканта Яковлева» [25, арк. 1, 2а, 3, 4; 29, арк. 20, 20а адв.] і інш.

Пасля завяршэння кожнага штотысячнага сходу сябраў цэнтральнага Камітэта Расійскага Біблейскага таварыства з журнала пасяджэння рабіліся выпіскі, якія затым у друкаваным выглядзе рассылаліся па камітэтах губернскіх аддзяленняў, а тымі, у сваю чаргу, — па камітэтах біблейскіх сутаварыстваў. Штогадоваму генеральнаму сходу Расійскага Біблейскага таварыства папярэднічалі штогадовыя генеральныя сходы яго філіялаў: у снежні — біблейскіх сутаварыстваў, а ў студзені наступнага года — губернскіх аддзяленняў. На генеральных сходах аддзяленняў і сутаварыстваў заслухоўваліся справаздачы іх камітэтаў

за мінулы год і перавыбіраліся дырэктары. Штогадовыя справаздачы камітэтаў біблейскіх сугаварыстваў разам з імяннымі спісамі іх сябраў і дабрачынцаў, а таксама копіямі «вартых увагі лістоў» адсылаліся ў вышэйстаячыя камітэты губернскіх аддзяленняў. Там на падставе атрыманай дакументацыі, а таксама дакументацыі саміх губернскіх аддзяленняў складаліся штогадовыя справаздачы апошніх, якія, у канчатковым выніку, дастаўляліся ў Санкт-Пецярбург. На падставе звестак цэнтральнага і правінцыяльных камітэтаў складаліся штогадовыя «Отчеты Комитета Российского Библийского общества», якіх на працягу 1814–1823 гг. было выдадзена дзесяць. У 1824 г. іх змянілі штотомесячныя «Известия о действиях и успехах библийских обществ в России и других государствах» — афіцыйны друкаваны орган Камітэта Расійскага Біблейскага таварыства [14].

Асноўная задача цэнтральнага Камітэта Расійскага Біблейскага таварыства ў адносінах да падначаленых камітэтаў губернскіх аддзяленняў заключалася ў дастаўцы апошнім неабходнай колькасці кніг Свяшчэннага Пісання на розных мовах: стараславянскай, рускай, польскай, яўрэйскай, французскай, нямецкай, італьянскай і інш. З Санкт-Пецярбурга Бібліі маглі перасылацца як «з поштаю», невялікімі партыямі, так і «на наёмных падводах», калі кнігі патрабаваліся ў вялікай колькасці [44, арк. 109–109 адв.]. Пры кожным аддзяленні Расійскага Біблейскага таварыства стваралася кнігасховішча, у якім «заўсёды была б некая колькасць экзэмпляраў Біблей і Новых Запаведаў на ўсіх тых мовах, на якіх тыя мець у губерні патрэбна» [44, арк. 13 адв.]. Кнігасховішчам загадваў кнігасхоўца, у яго абавязкі ўваходзіла складанне ведамасцей аб прададзеных ці раздадзеных бясплатна кнігах Свяшчэннага Пісання. Вядома, што пасаду кнігасхоўцы Мінскага аддзялення Расійскага Біблейскага таварыства займаў протаіерэй Мінскага кафедральнага Петрапаўлаўскага сабора Якаў Шыманаўскі [22, арк. 19 адв.]. Штогод ён складаў у таблічнай форме «Генеральный счет о приходе, расходе и остатке книг Священного Писания» [20, арк. 1 адв.–4; 21, арк. 19].

Апроч кнігасховішча, пры губернскіх аддзяленнях Расійскага Біблейскага таварыства стваралася бібліятэка, якая папаўнялася «час ад часу экзэмплярамі кожнага новага выдання Бібліі ці Новага Запавету, якія ў Расіі ад Таварыства выданне маюць» [44, арк. 14].

З друкаванай прадукцыі, разам з кнігамі Свяшчэннага Пісання, цэнтральны Камітэт Расійскага Біблейскага таварыства прысылаў у падначаленыя камітэты губернскіх аддзяленняў прапагандысцкія брашуры [10], штогадовыя справаздачы [5], «Известия о действиях и успехах библийских обществ в России и других государствах» [14], выпіскі з журналаў пасяджэнняў [6], прэйскуранты на выдадзеныя кнігі Свяшчэннага Пісання [30, арк. 3], розныя лістоўкі [26, арк. 8–9; 34, арк. 4–5].

У сваю чаргу, камітэты губернскіх аддзяленняў рассылалі атрыманыя з Санкт-Пецярбурга матэрыялы па біблейскіх сугаварыствах, духоўных праўленнях і заказах, цэрквах, манастырах, а таксама прыватным асобам.

Як ужо адзначалася, мэта заснавання аддзяленняў Расійскага Біблейскага таварыства — «прыводзіць у большае ўжыванне Біблію» [39, арк. 14]. Гэта абумовіла стварэнне асобай групы ўнутранай дакументацыі — спецыяльных кніг для запісу прыходу добраахвотных грашовых ахвяраванняў з боку грамадскасці. Гродзенскае аддзяленне на кожны павет завяло па адной такой кнізе на польскай мове — «XIEGA dla Powiatu N do wpisywania dobrowolnych ofiar corocznych i na ieden raz na Towarzystwo Biblijne wydziału Grodzieńskiego; sporządzona przez Komitet Biblijny Grodzieński dnia N Roku N» [40; 41; 42; 43]. Кнігі вырабляліся друкарскім спосабам, мелі цвёрды пераплёт, з абодвух бакоў аркушаў друкаваліся табліцы, якія павінны былі запаўняцца па меры ўнясення грашовых ахвяраванняў. Табліцы складаліся з чатырох граф: 1) «Data»; 2) «Jmiona i Nazwiska wpisujących się»; 3) «Srebrem»: a) «Złote», b) «Grosze»; 4) «Asygnatami»: a) «Ruble», b) «Kopiey». Аднак фармальнасцяў гэтых не прытрымліваліся: у межах табліц пазначаліся толькі імя і прозвішча ахвяравальніка, а таксама сума ягонага аднаразовага ці (і) штогадовага грашовага прынашэння. Зробленыя ў кнігах запісы сведчаць аб тым, што колькасць добраахвотных ахвяраванняў на карысць Расійскага Біблейскага таварыства з боку жыхароў Гродзенскай губерні была невялікай. Так, з 27 аркушаў кнігі па Ваўкавыскаму павету былі спісаны толькі 4 аркушы [40, арк. 8–11 адв.], па Пружанскаму — 6 з 48 [41, арк. 8–13], па Гродзенскаму — 7 з 48 [42, арк. 8–14 адв.], па Навагрудскаму — 4 з 48 [43, арк. 8–11]. У кожнай кнізе спачатку пералічваліся імёны 61 сябра ці дабрачынца, якія знаходзіліся ў самім Гродна, і толькі потым — імёны ўступіўшых у Гродзенскае аддзяленне Расійскага Біблейскага таварыства на месцах. З 81 чалавека ў 1817 г. у яго ўступіла: 61 — па Гродзенскаму павету, 16 — па Пружанскаму, 4 — па Ваўкавыскаму і ніводнага — па Навагрудскаму павету [56, с. 108].

Магілёўскае аддзяленне Расійскага Біблейскага таварыства адносна збораў грашовых ахвяраванняў дзейнічала больш інтэнсіўна і паспяхова. Яго віцэ-прэзідэнт архіепіскап Магілёўскі і Віцебскі Данііл, «натхнёны абавязкам свайго звання», на працягу 1816–1818 гг. актыўна распаўсюджаў па епархіі складзеныя ім красамоўныя друкаваныя адозвы, у якіх праваслаўнае насельніцтва заклікалася «да насычэння і асалоды ўрадлівымі нівамі Слова Богага і да распаўсюджвання яго па ўсіх мясцінах для сасмаглых і прагнучых гэтага хлеба жыцця і вады, цякучай у жыццё вечнае» [23, арк. 11 адв.]. Так, зборы добраахвотных

грашовых ахвяраванняў на карысць Расійскага Біблейскага таварыства суправаджаліся адпаведным ідэалагічным абгрунтаваннем. Замест выдадзеных у друкарні кніг для запісу прыходу ахвяраванняў па паведах Магілёўскае аддзяленне распаўсюджвала ў вялікай колькасці спецыяльныя «біблейскія сшыткі» [23, арк. 12]. Адзін такі сшытак уяўляў сабой некалькі аркушаў, складзеных удвая, прашытых і змацаваных пячаткаю Камітэта Магілёўскага аддзялення. На аркушах ад рукі была расчэрчана табліца, у левай (шырокай) графе якой пазначаліся імёны асобаў, што ўносілі грашовыя ахвяраванні, а справа — ахвяраваная сума. Пры адкрыцці Магілёўскага аддзялення ў лістападзе 1816 г. «біблейскія сшыткі» былі раздадзены яго сябрам і дабрачынцам — прадстаўнікам духавенства, цывільным і ваенным чыноўнікам, на якіх ускладалася адказнасць прапагандаваць біблейскую справу і падаваць сшыткі жадаючым. Запоўненыя сшыткі павінны былі дастаўляцца разам з сабранымі сумамі назад у Камітэт аддзялення.

Большую частку сшыткаў «для ўпісвання спрыяльных на распаўсюджванне Слова Божага ахвяраванняў» Камітэт Магілёўскага аддзялення Расійскага Біблейскага таварыства рассылаў па біблейскіх сугаварыствах, духоўных праўленнях і загазах [23, арк. 12]. Цяжар адказнасці па збору грашовых ахвяраванняў ускладаўся на асоб духоўнага звання і чыноўнікаў мясцовых устаноў. У верасні 1818 г., паводле пастановы Камітэта Магілёўскага аддзялення, у кожным прыходзе епархіі была ўведзена пасада калектара. Абраныя з ліку царкоўных старац калектары з дапамогай «біблейскіх сшыткаў» арганізавалі збор штогадовых і аднаразовых грашовых ахвяраванняў, галоўным чынам з боку сялян [23, арк. 15 адв.].

З мэтай схіліць да ананімных грашовых ахвяраванняў шырокія масы сялянскага насельніцтва ў месцах продажу кніг Свяшчэннага Пісання ўсталёўваліся спецыяльныя скарбонкі для капеечных унёскаў [23, арк. 4–5 адв.]. Малазабяспечаным асобам кнігі маглі адпускатца бясплатна. Наконт гэтага ў шостым пункце Правіл камітэтаў біблейскіх сугаварыстваў гаварылася: «Сябры Камітэта сугаварыства наведваюць, па магчымасці, самі селішчы бедных людзей, паведамляючы пра патрэбу іх у кнігах Свяшчэннага Пісання і пра сродкі на іх набыццё; дастаўляюць патрэбныя экзэмпляры за вызначаны кошт, ці калі пры моцным жаданні чытаць Слова Божае назіраецца ў якой сям’і самая крайняя беднасць, тады і дарма» [27, арк. 4 адв.]. Гэта быў той самы выпадак, калі ўдзельнікі біблейскага руху, па выразу С. А. Кузнецвай, «у літаральным сэнсе пайшлі ў народ са Словам Божым» [18, с. 605]. Аднак, у якой ступені і ці выконваўся наогул на справе ў беларускім рэгіёне гэты пункт аб «бедных людзях», сказаць цяжка.

Пры фарміраванні спраў у губернскіх аддзяленнях Расійскага Біблейскага таварыства ініцыятыўнымі дакументамі, як правіла, выступалі розныя выходныя дакументы цэнтральнага Камітэта: прадпісанні аб распаўсюджванні дастаўленых кніг Свяшчэннага Пісання, дастаўцы ў Санкт-Пецярбург сабраных грашовых ахвяраванняў і штогадовых справаздач, рассылцы па розных установах прапагандысцкіх брашур і друкаваных выпісак з журнала пасяджэнняў; цыркулярныя пасланні аб прыняцці новых захадаў па збору грашовых ахвяраванняў на карысць Расійскага Біблейскага таварыства; паведамленні аб адкрыцці ў Расіі новых аддзяленняў і сугаварыстваў і іншыя дакументы. Біблейскія сугаварыствы атрымлівалі ад вышэйстаячых губернскіх аддзяленняў аналагічную дакументацыю. Выходнымі дакументамі губернскіх аддзяленняў і біблейскіх сугаварыстваў былі рапарты аб атрыманні і выкананні прадпісанняў, ведамасці аб прададзеных кнігах Свяшчэннага Пісання, справаздачы аб сваёй дзейнасці, данясенні аб неабходнай колькасці Бібліі. Камітэты губернскіх аддзяленняў розных рэгіёнаў маглі абменьвацца паміж сабой паведамленнямі аб распаўсюджванні Бібліі, а таксама штогадовымі друкаванымі справаздачамі аб сваёй дзейнасці. Мела месца і перапіска паміж сябрамі аднаго Камітэта губернскага аддзялення ці біблейскага сугаварыства па розных арганізацыйных пытаннях.

Найвысачэйшы рэскрыпт Мікалая I ад 12 красавіка 1826 г. на імя мітрапаліта Санкт-Пецярбургскага і Наўгародскага Серафіма (Глагалеўскага), у якім імператар загадваў «прыпыніцца ва ўсіх яго (Расійскага Біблейскага таварыства. — Ю. С.) дзеяннях без выключэння», фактычна ліквідаваў Расійскае Біблейскае таварыства як інстытут. З гэтай прывесці «ў дакладную вядомасць усю наяўную маёмасць гэтага таварыства, рухомую і нерухомую, якая ў дамах, землях, кнігах, матэрыялах, наяўных капіталах грошай, паўсюль маецца», мітрапаліт Серафім разаслаў копію найвысачэйшага рэскрыпта па камітэтах губернскіх аддзяленняў Расійскага Біблейскага таварыства, а тыя — па камітэтах біблейскіх сугаварыстваў [8; 37, арк. 1–2]. У хуткім часе «ўся наяўная маёмасць» Расійскага Біблейскага таварыства была ацэнена ў 2 000 000 руб. і паводле чарговага ўказа Мікалая I ад 15 ліпеня 1826 г. перададзена ў распараджэнне Свяцейшага Сінода [46].

Паколькі беларускія аддзяленні Расійскага Біблейскага таварыства не мелі ўласных будынкаў і зямельных участкаў, прадпісанні Сінода адносна далейшага лёсу іх маёмасці тычыліся, у асноўным, толькі кніг Свяшчэннага Пісання, якія знаходзіліся ў бібліятэках і кнігасховішчах аддзяленняў, грашовых капіталаў і справаводнай дакументацыі. На архірэяў Магілёўска-Віцебскай і Мінска-Літоўскай епархій ускладалася адказнасць прыняць наступныя меры [45, арк. 49–49 адв.]:

- сабраць статыстычныя звесткі аб скасаваных аддзяленнях Расійскага Біблейскага таварыства;
- арганізаваць перасылку ў Сінод грашовых капіталаў былых губернскіх аддзяленняў і біблейскіх сугаварыстваў;
- скласці ведамасці аб кнігах Свяшчэннага Пісання, якія маюцца ў наяўнасці пры аддзяленнях;
- пераслаць у Сінод пячаткі губернскіх аддзяленняў;
- справаводную дакументацыю губернскіх аддзяленняў «змясціць у які-небудзь архіў».

Разгледзім рэалізацыю гэтых мер на прыкладзе Гродзенскага аддзялення Расійскага Біблейскага таварыства.

Задавальняючы просьбу архіепіскапа Мінскага і Літоўскага Анатолія, Гродзенскае губернскае праўленне даручыла свайму саветніку Мартыну Явароўскаму і пісару Гродзенскага гарадавога магістрата Антонію Жышкевічу «сабраць звесткі аб дзеяннях Гродзенскага Біблейскага таварыства, якое тут існавала» [45, арк. 8]. У чэрвені 1827 г. у іх распараджэнне была прадстаўлена ўся справаводная дакументацыя Гродзенскага аддзялення Расійскага Біблейскага таварыства былым яго скарбнікам тытулярным саветнікам Юзэфам Нелюбовічам [45, арк. 17–17 адв.]. Атрымаўшы неабходныя звесткі, губернскае праўленне накіравала іх разам з грашовым капіталам Гродзенскага аддзялення ў памеры 1 чырвонца золатам, 8 руб. 40 кап. срэбрам і 664 руб. 67 кап. асігнацыямі да архіепіскапа Анатолія ў Мінск. У сярэдзіне 1828 г. лёс маёмасці Гродзенскага аддзялення Расійскага Біблейскага таварыства быў вырашаны канчаткова: ягоная пячатка дастаўлена ў Сінод, 95 кніг Свяшчэннага Пісання на розных мовах перададзены ў Гродзенскі Сафійскі сабор «пад распіску» протаіерэя Васілія Папова, а справаводная дакументацыя здадзена ў архіў Гродзенскага губернскага праўлення [45, арк. 49–50].

Такім чынам, пасля афіцыйнага закрыцця беларускіх аддзяленняў Расійскага Біблейскага таварыства іх справаводная дакументацыя была здадзена ў архівы мясцовых устаноў (духоўных праваслаўных кансісторый і губернскіх праўленняў) і хутка страціла якую-небудзь практычную значнасць. Дакументы ж біблейскіх сугаварыстваў былі размешчаны ў архівах адпаведных духоўных праўленняў, загазаў і благачынняў. Што тычыцца кніг Свяшчэннага Пісання, то яны, паводле найвысачэйшага рэскрыпта Мікалая I ад 12 красавіка 1826 г., яшчэ працяглы час «па вызначаным для іх кошце» распрадаваліся са складоў скасаваных аддзяленняў. Так, Бібліі, якія знаходзіліся ў распараджэнні былога кнігасхоўцы Мінскага аддзялення Расійскага Біблейскага таварыства протаіерэя Якава Шыmanoўскага, распаўсюджваліся па Мінскай епархіі да 1840-х гг. [19].

КРЫНІЦЫ І ЛІТАРАТУРА

1. Баталден, С. Наследие Российского библейского общества в русской библеистике XIX и XX веков // Библия в духовной жизни, истории и культуре России и православного славянского мира : к 500-летию Геннадиевской Библии : сборник материалов международной конференции (Москва, 21–26 сентября 1999 г.). — М. : Библейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2001. — С. 212–220.
2. Бобровский, П. О. Русская греко-униатская церковь в царствование императора Александра I : историческое исследование по архивным документам. — СПб. : Типография В. С. Балашева, 1890. — 412 с.
3. Вишленкова, Е. Забота о душах подданных : религиозная политика в России первой четверти XIX века. — Саратов : Издательство Саратовского университета, 2002. — 467 с.
4. Вишленкова, Е. А. Религиозная политика : официальный курс и «общее мнение» России Александровской эпохи. — Казань : Издательство Казанского государственного университета, 1997. — 188 с.
5. Второй отчет Комитета Российского Библейского общества за 1814 год. — СПб. : Типография Правительствующего Сената, 1815. — 495 с.
6. Выписка из журнала и описание девятого генерального собрания Российского Библейского общества (26 июня 1822 г.). — СПб. : Типография Н. Греча, 1822. — 8 с.
7. Выписка из журнала путешествия г[осподина] Александра Патерсона, члена шотландской колонии, по Крымскому полуострову, в продолжении лета 1816 года // Четвертый отчет Комитета Российского Библейского общества за 1816 год. — СПб. : Типография Н. Греча, 1817. — Прибавление к отчету. — № XXXI. — С. 69–79.
8. Высочайший рескрипт митрополиту Серафиму : 12 апреля 1826 г. // Сборник исторических материалов, извлеченных из архива Собственной его императорского величества канцелярии / под ред. Н. Дубровина. — СПб. : Государственная типография, 1903. — Вып. XII. — С. 379.
9. Гендерсон, Э. Библейские разыскания и странствия по России, включая путешествие по Крыму и переход через Кавказ с обзором положения евреев, раввинистов и караимов, магометан и языческих народов, обитающих в южных губерниях Российской империи, с картами и рисунками / пер. с англ. В. Л. Вихновича, А. А. Алексева. — СПб. : Российское Библейское общество, 2006. — 352 с.
10. Голицын, А. (князь). Его императорскому величеству от главноуправляющего духовными делами иностранных исповеданий всеподданнейший доклад [об учреждении в Санкт-Петербурге Библейского общества], 6 декабря 1812 г. — [СПб., 1812]. — 2 с.
11. Г[осподина] Пинкертон к г[осподину] секретарю Общества Попову : Витебск, 8 ноября 1816 // Четвертый отчет Комитета Российского Библейского общества за 1816 год. — СПб. : Типография Н. Греча, 1817. — Прибавление к отчету. — № XXVIII. — С. 59–62.

12. Жудро, Ф. (свящ.). Даниил Натток-Михайловский (Мирдамский), архиепископ Могилевский и Витебский. — [Могилев, 1907]. — 30 с.
13. Записка исправляющего должность секретаря Российского Библейского общества коллеж[ского] асессора Николая Серова митрополиту Серафиму : 12-го февраля 1826 г. // Сборник исторических материалов, извлеченных из архива Собственной его императорского величества канцелярии / под ред. Н. Дубровина. — СПб. : Государственная типография, 1903. — Вып. XII. — С. 379–401.
14. Известия о действиях и успехах библейских обществ в России и других государствах. — СПб. : Типография Н. Греча, 1824. — № 1–10.
15. Кондаков, Ю. Е. Духовно-религиозная политика Александра I и русская православная оппозиция (1801–1825). — СПб. : Нестор, 1998. — 225 с.
16. Кузнецова, С. Расійскае біблійнае таварыства і беларускія яўрэі // Беларусіка=Albaruthenica : кн. 4. Яўрэйская культура Беларусі і яе ўзаемадзеянне з беларускай і іншымі культурамі. — Мінск : Навука і тэхніка, 1995. — С. 65–69.
17. Кузнецова, С. А. Біблійскія таварыствы // Энциклапедыя гісторыі Беларусі. — Мінск : БелЭн, 1994. — Т. 2. — С. 27–28.
18. Кузнецова, С. А. Российское библейское общество и Белоруссия // Наш радавод. — Кн. 4, ч. 3. — Матэрыялы міжнароднай навуковай канферэнцыі «Царква і культура народаў Вялікага княства Літоўскага і Беларусі XIII – пач. XX ст.» (Гродна, 28 верасня – 1 кастрычніка 1992 г.). — Гродна, 1992. — С. 603–608.
19. НГАБ. Ф. 136 (Мінская духоўная праваслаўная кансісторыя). Воп. 1. Спр. 7104.
20. Там жа. Ф. 1646 (Мінскае аддзяленне Расійскага Біблейскага таварыства). Воп. 1. Спр. 2.
21. Там жа. Спр. 3.
22. Там жа. Спр. 4.
23. Там жа. Ф. 2482 (Месціслаўскае Біблейскае сутаварыства). Воп. 1. Спр. 1.
24. Там жа. Ф. 3024 (Беліцкае Біблейскае сутаварыства). Воп. 1. Спр. 2.
25. Там жа. Спр. 5.
26. Там жа. Спр. 6.
27. Там жа. Спр. 7.
28. Там жа. Спр. 9.
29. Там жа. Спр. 10.
30. Там жа. Спр. 16.
31. Там жа. Спр. 17.
32. Там жа. Спр. 18.
33. Там жа. Спр. 20.
34. Там жа. Спр. 22.
35. Там жа. Спр. 23.
36. Там жа. Спр. 24.

37. Там жа. Спр. 25.
38. Там жа. Ф. 3100 (Чачэрскі духоўны заказ). Воп. 1. Спр. 38.
39. Там жа. Спр. 175.
40. НГАБ у г. Гродна. Ф. 1193 (Гродзенскае Біблейскае таварыства). Воп. 1. Спр. 1.
41. Там жа. Спр. 2.
42. Там жа. Спр. 3.
43. Там жа. Спр. 4.
44. Там жа. Спр. 6.
45. Там жа. Спр. 7.
46. О возложении на Святейший Синод ведения и распоряжения имущества Российского Библейского общества // Полное собрание законов Российской империи. — Собрание 2-е. — СПб.: Типография II отделения Собственной его императорского величества канцелярии, 1830. — Т. I. — № 475. — С. 785.
47. Об открытии Минского отделения Российского Библейского общества. — СПб.: Типография Н. Греча, 1817. — 24 с.
48. Об учреждении Библейского общества в Санкт-Петербурге // Полное собрание законов Российской империи, с 1649 года. — СПб.: Типография II отделения Собственной его императорского величества канцелярии, 1830. — Т. XXXII. — № 25 287. — С. 471–476.
49. Об учреждении Могилевского отделения Российского Библейского общества и о Комитете оногo. — СПб.: Морская типография, 1817. — 26 с.
50. Первый отчет Комитета Российского Библейского общества за 1813 год. — СПб.: Морская типография, 1814. — 304 с.
51. Пыпин, А. Н. Российское Библейское общество: 1812–1826 // Вестник Европы. — 1868. — № 8. — С. 639–712; № 9. — С. 231–297; № 11. — С. 222–285; № 12. — С. 708–768.
52. [Снапковский, Ю. Н.] Витебское отделение Российского Библейского общества // Витебская губерния: государственные, религиозные и общественные учреждения (1802–1917) / сост. Т. Е. Леонтьева, Д. Л. Яцкевич. — Минск: БелНИИДАД, 2009. — С. 390–392.
53. Тинина, З. П. Самодержавие и Русская Православная Церковь в первой четверти XIX века. — Волгоград: Издательство Волгоградского государственного университета, 1999. — 284 с.
54. Четвертый отчет Комитета Российского Библейского общества за 1816 год. — СПб.: Типография Н. Греча, 1817. — 420 с.
55. Чистович, И. А. История перевода Библии на русский язык. — 2-е изд. — СПб.: Типография М. М. Стасюлевича, 1899. — 356 с.
56. Швед, В. Расійскае Біблейскае таварыства на Гродзеншчыне: да гісторыі канфесійнай палітыкі царызму // Культура Гродзенскага рэгіёну: праблемы развіцця ва ўмовах поліэтнічнага сумежжа: зборнік навуковых прац / адк. рэд. А. М. Пяткевіч. — Гродна: Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы, 2003. — С. 105–111.

57. Batalden, S. K. Printing the Bible in the Reign of Alexander I: Toward a Reinterpretation of the Imperial Russian Bible Society // Church, Nation and State in Russia and Ukraine / ed. by Geoffrey A. Hosking. — London : Macmillan and University of London School of Slavonic and East European Studies, 1991. — P. 65–78.
58. Batalden, S. K. The BFBS Petersburg Agency and Russian Biblical Translation, 1856–1875 // Sowing the Word: The Cultural Impact of the British and Foreign Bible Society, 1804–2004 / ed. by Stephen Batalden, Kathleen Cann and John Dean. — Sheffield : Sheffield Phoenix Press, 2004. — P. 169–196.
59. Faggionato, R. From a Society of the Enlightened to the Enlightenment of Society: the Russian Bible Society and Rosicrucianism in the Age of Alexander I // The Slavonic and East European Review. — 2001. — Vol. 79. — № 3. — P. 459–487.
60. Pinkerton, R. Russia: or, Miscellaneous Observations on the Past and Present State of that Country and Its Inhabitants. Compiled from Notes Made on the Spot, during Travels, at different Times, in the Service of the Bible Society, and a Residence of Many Years in that Country. — London : Seeley & Sons, 1833. — 512 p.
61. Tompkins, S. R. The Russian Bible Society — A Case of Religious Xenophobia // American Slavic and East European Review. — 1948. — Vol. 7. — № 3. — P. 251–268.
62. Zacek, J. C. The Russian Bible Society and the Catholic Church // Canadian Slavic Studies. — 1971. — Vol. 5. — № 1. — P. 35–50.
63. Zacek, J. C. The Russian Bible Society and the Russian Orthodox Church // Church History. — 1966. — Vol. 35. — № 4. — P. 411–437.
64. Zacek, J. C. The Russian Bible Society, 1812–1826 : Ph. D. thesis. — Columbia University, 1964.

Ф. В. Чарняўскі

Да жыццяпісу Тодара Валадковіча, пісара земскага менскага, у 1665–1688 гг.¹

Сярод Валадковічаў, якія амаль тры стагоддзі дамінавалі ў палітычным жыцці Менскага павета, Тэадор Аляксандр Валадковіч, пісар земскі Менскага ваяводства, займае асаблівае месца. На працягу досыць доўгага, нават па сённяшніх мерках, жыцця прымаў удзел у многіх войнах, якія вяліся ВКЛ у XVII ст. Ён не займаў высокіх пасадаў у сістэме кіравання княствам, але аказваў вялікі ўплыў на падзеі, якія

¹ У артыкуле імя Тодар і іншыя імёны пададзены так, як яны сустракаюцца ў дакументах. — *Рэд.*

адбываліся ў яго родным павеце. Пра яго жыццё захавалася вельмі мала сведчанняў, ды і тое, што ўдалося знайсці, яшчэ не раз будзе правярацца і асэнсоўвацца. Бліжэйшае знаёмства з гэтай асобай дазволіць нам лепей зразумець гісторыю ВКЛ у XVII ст.

Тэадор (да 40-х гг. XVII ст. ва ўсіх дакументах мянованы Фёдарам), сын Марціна Валадковіча, судзі земскага Менскага ваяводства, і Дароты з Дарагастайскіх, ваяводзянкі смаленскай, нарадзіўся каля 1600 г. Дакладных звестак пра час яго нараджэння не захавалася.

Яго бацька, Марцін Валадковіч, спачатку паборца, потым падсудак, нарэшце, пасля смерці Рыгора Макаровіча ў 1618 г. — судзя земскі Менскага ваяводства, двойчы ўступаў у шлюб. Першая жонка судзі земскага — пані Шчасная Аляксандра нарадзіла яму Крыштофа, будучага ваяводу навагародскага, і, на нашу думку, дзвюх дачок. У другім шлюбе Марціна Валадковіча з Даротай Дарагастайскай нарадзілася яшчэ некалькі сыноў і дачок. Не ўсе яны дажылі да сталасці, некаторыя з іх памерлі ўжо ў маленстве. Старэйшыя браты Тэадора, што нарадзіліся ў другім шлюбе Марціна Валадковіча, Пётр і Геліяш Аляксандр, судзічы земскія менскія, уступілі ў шлюб з жанчынамі, старэйшымі за сябе па ўзросце, якія жылі ўдовамі пасля смерці сваіх мужоў. Не разлічваючы на хуткае атрыманне бацькоўскай спадчыны, маладыя людзі ў тыя часы ўступалі ў шлюб з «маетнымі» жанчынамі ў гадах, добра забяспечанымі грашыма і маетнасцямі. Прычым уступаць у другі шлюб дазвалялася ўжо праз шэсць месяцаў пасля смерці мужа або жонкі. Гэтак жа вырашылі свае маёмасныя патрэбы і Валадковічы.

Пётр Валадковіч узяў шлюб з Гальшкай Камаеўскай, у першым шлюбе Адамавай Юдыцкай, на 1617 г. падстарасцінай судовай Вількамірскага павета [1, s. 463, № 3497]. У іх нарадзіліся Міхал Станіслаў, падсудак, а потым і судзя земскі, і Марцін Казімір, гараднічы і падстароста судовы гродскі, а пасля смерці Тэадора Валадковіча і пісар земскі менскі, якія аказалі вялікі ўплыў на развіццё падзей у Менскім павеце ў канцы XVII ст. У 1631 г. Пётр Валадковіч выбіраецца ў склад Галоўнага Трыбунала ВКЛ, што працаваў на сваёй менскай кадэнцы пад маршалкоўствам Ежы Яна Зяновіча, судзі земскага Віленскага ваяводства [2, s. 204]. Памёр Пётр Валадковіч да 1650 г.

Наступны па ўзросту брат Тэадора — Геліяш Аляксандр пабраўся шлюбом з Евай Сутоцкай, зямлянкай Мсціслаўскага ваяводства, якая прынесла яму ў пасаг зямельныя валоданні ў межах Смаленскага і Мсціслаўскага ваяводстваў. У 1635 г. Геліяш Аляксандр Валадковіч, судзя гродскі мсціслаўскі, выбіраецца шляхтай ваяводства ў Галоўны Трыбунал ВКЛ [2, s. 217]. Ён памёр у 1649 г. [3, арк. 597], не пакінуўшы нашчадкаў. Ева Сутоцкая Геліяшавая Валадковічавая, страціўшы большую частку сваіх зямель на Смаленшчыне, у 1667 г. дажывала свой век

у невялікай мсціслаўскай вёсачцы Лешчанка, дашчэнту зруйнаванай за гады страшэннай вайны, якая налічвала пяць дымоў падданных і адзін млын [4, s. 39].

Здаецца, што з трох дачок Марціна Валадковіча, суддзі земскага менскага, толькі Рэгіна нарадзілася ў шлюбе з Даротай Дарагастайскай. На 1627 г. яна была ў шлюбе з Янам Уніхоўскім, зямлінам Навагародскага ваяводства [5, арк. 70]. Ян і Рэгіна Уніхоўскія вельмі рана сыйшлі з гэтага свету, пакінуўшы непаўналетнюю дачку Вікторыю (Гальшка — у тэстаменце Марціна Валадковіча, суддзі земскага менскага). Па дасягненні «гадоў зупольных» (паўналецця) яна стала законніцай у адным з менскіх уніяцкіх манастыроў [6, арк. 957].

На працягу жыцця Тэадор Валадковіч уступаў у шлюб не менш за чатыры разы. Першая жонка войскага менскага памерла да 30 верасня 1633 г. Адзінае сведчанне пра гэта захавалася ў паведамленні пра ўступленне ў шлюб Ганны, старэйшай дачкі Фёдара Валадковіча. Шлюб харужага мазырскага Мікалая Богуша і Ганны Валадковічаўны адбыўся да 1643 г., самае большае праз дзевяць гадоў пасля шлюбу самога войскага менскага з Даротай Калантаёўнай. Зразумела, што ўступіць у шлюб Ганна Валадковічаўна магла толькі пры дасягненні 17–18 гадоў ад нараджэння. На нашу думку, яна нарадзілася да 1625 г. У шлюб з маці Ганны Богушавай Тэадор Валадковіч уступаў у пачатку 20-х гг. XVII ст., амаль адначасова з уступленнем у шлюб свайго зводнага брата Крыштофа з Аляксандрай Дамінікоўскай.

Да 1635 г. Тэадор Валадковіч уступаў у другі шлюб з пані Даротай Калантаёўнай. Як і Валадковіч, пані Дарота аўдавала да 30 верасня 1633 г. Яе першы муж Францыск (у дакументах Францк) Валентынавіч Каўнацкі памёр, не пакінуўшы нашчадкаў. Тэстамент нябожчыка Каўнацкага, які нямала паваяваў пад харугвамі Стэфана Баторыя і Жыгімонта III і паслужыў Айчыне пад Смаленскам і Масквой, складзены 15 сакавіка 1633 г., а актыкаваны 30 верасня гэтага ж года ў Галоўным Трыбунале ўжо пасля яго смерці. Як вядома, усе дакументы судоў Менскага ваяводства і Галоўнага Трыбунала ВКЛ менскай кадэнцыі (пасяджэння) згарэлі ў польмі вялікага пажара, што цалкам знішчыў у пачатку 60-х гг. XVIII ст. драўляны Менск. Цудам захаваны дакумент данёс да нас паведамленне аб доўгім судовым працэсе, які пачалі сёстры нябожчыка Каўнацкага [7, арк. 869]. Уршула Каўнацкая Янавая Кунцэвічавая, Еўфімія Каўнацкая Пятрова Булгаковая, Дарэўская і Багуфалавая і іншыя яго кроўныя ўзбудзілі судовы працэс па справе фальсіфікацыі Тэадорам і Даротай Валадковічамі тэстамента Францыска Валентынавіча Каўнацкага па маетнасці Волма ў Менскім павеце. Усю сваю рухомасць і значныя сумы грошай Каўнацкі запісаў на вечнасць брату Тэафілу. На думку кроўных, Валадковічы ўнеслі ў тэстамент дапаўненне, па яко-

му палову ўсёй маёмасці Францыск Каўнацкі аддаў на вечнасць сваёй жонцы. Ёй жа засталася і Волма, набытая Каўнацкімі 28 верасня 1621 г. у княгіні Гальшанскай. Вялікі гнеў у сясцёр памерлага выклікалі дзеянні Валадковічаў па захопу маёмасці Тэафіла Каўнацкага, які шмат гадоў правёў у шэрагу харугваў Вялікага княства Літоўскага. З самага пачатку маскоўскай вайны, што адбылася ў пачатку XVII ст., ваяваў у харугве Войцаха Дарагастайскага, ваяводзіча смаленскага. Часу на вайне Тэафіл Каўнацкі не траціў дарма: «прывёз з вайны многа золата, зброі, каштоўных шатаў». Аднак крэўныя не змаглі пакарыстацца яго набыткамі, яны ўсе засталіся ў руках Тэадора і Дароты Валадковічаў.

Памёр Тэафіл Каўнацкі ў сакавіку 1634 г., а звесткі аб яго смерці і пахаванні радня атрымала толькі 1 ліпеня гэтага ж года. Магчыма, радня і перабольшвала памеры багаццяў брата, але адно тое, што толькі сваёй унучцы Кацярыне Булгакаўне Тэафіл Каўнацкі запісаў 200 коп грошай, выклікала ў яго крэўных вялікае незадавальненне. Родныя не маглі паверыць, што іх любімы брат перад смерцю не паклапаціўся пра ўмацаванне іх памяці і любові. На судовым пасяджэнні Валадковічы тлумачылі, што Волма набывалася Каўнацкімі за агульныя грошы, а потым Францыск Каўнацкі пад заставу сваёй часткі маетнасці пазычыў у Дароты Калантаёўны вялікія грошы і не вярнуў. Крэўным братам Каўнацкіх не пашанцавала: суд прызнаў довады Валадковічаў слухнымі і пакінуў ім Волму. Сяло даўно ўжо было падзелена на невялікія, па некалькі службаў кавалкі, і Валадковічы не былі адзінымі гаспадарамі Волмы.

У ВКЛ Каўнацкія перасяліліся з Кароны. Каралі польскія і вялікія князі літоўскія адзначылі вялікія заслугі ваяроў з гэтага роду ў абароне Рэчы Паспалітай надзеямі зямель у Гарадзенскім і Менскім паветах. У 1607 г. Аўгуштын Мікалаевіч Каўнацкі, зямлянін Гарадзенскага павета, прадае Пуцькаўшчыну, атрыманую ім ад бацькі, Філону Катавіцкаму [8, арк. 147]. У Менскім павеце Каўнацкія пражывалі ўжо ў канцы XVI ст. Шчасны Каўнацкі на працягу значнага часу служыў Богу ў званні плябана кацялёрскага і гаенскага. Валенты Каўнацкі, бацька Францыска, Яраша, Тэафіла, Уршулы і Еўфіміі, сустракаецца ў судовых запісах яшчэ ў 1582 г. На 1624 г. у Івянецкай парафіі побач з землямі плябаніі і Адама Ваньковіча, знаходзіліся зямельныя валоданні і Войцаха Каўнацкага, вядомага на той час адваката [9, арк. 743].

Верагодна, вялікія зямельныя і грашовыя багацці Дароты Калантаёўны абумовілі гэты шлюб. Пані Дарота была значна старэйшая за свайго другога мужа. Аб гэтым прама запісана ў скарзе сясцёр Францыска. Звычайна перад імем старэйшага запісвалася азначэнне «взглядом старшэнства мальжэнскага». У гэтым дакуменце яно стаіць перад імем і прозвішчам пані Дароты Калантаёўны, у першым шлобе Францыскавай Каўнацкай, а цяпер Тэадоравай Валадковічавай. Пацяр-

джэнне гэтаму знойдзена ў квітацыйным запісе Тэафіла Каўнацкага, які ён выдаў Францыску і Дароце Каўнацкім 6 чэрвеня 1616 г. Аказваецца, яшчэ 3 кастрычніка 1611 г., выпраўляючыся разам з братам Ярашам у складзе харугвы ваяводзіча смаленскага пад Маскву, ён пазычыў у Францыска і Дароты Каўнацкіх 1600 коп грошай лічбы літоўскай [10, арк. 1778]. Нават калі Дарота Калантаёўна і ўступіла ў першы шлюб у 1611 г., маючы менш 17 гадоў ад нараджэння, то ў 1633 г. ёй было каля сарака гадоў.

У шлюбе з Тэадорам Валадковічам, як і з Францкам Каўнацкім, у пані Дароты не было дзяцей. Ёсць звесткі аб тым, што ў Валадковіча ў двух першых шлюбах нарадзіліся і акрамя Ганны дзеці, якія паміралі пасля нараджэння.

Некаторыя, дарэчы, нешматлікія звесткі пра Тэадора Валадковіча пры ўважлівым разглядзе не заўсёды вытрымліваюць крытыку. Так, Андрэй Валадковіч паведамляе, што Тэадор Валадковіч атрымаў урад войскага менскага ў 1632 г., хаця Адам Ваньковіч склаў свой тэстамент толькі ў студзені 1636 г. [11, s. 5]. Тытулы і пасады ў ВКЛ надаваліся пажыццёва, і толькі незвычайныя абставіны або пераход на больш высокі ўрад маглі прывесці да пераходу ўрада на іншую асобу. Пошукі ў архіве прывялі да знаходкі прывілея Уладзіслава IV, унесенага ў актывыя кнігі Менскага гродскага суда 5 чэрвеня 1642 г. [12, арк. 454]. Кароль падпісаў гэты прывілей у Коўне 3 сакавіка 1636 г., праз паўтара месяца пасля складання Адамам Ваньковічам свайго тэстамента. Як адзначаецца ў дакуменце, тытул надаваўся «ўдзельніку многіх ваенных экспедыцый, за заслугі Фёдара Валадковіча на рэч (карысьць. — *Ф. Ч.*) Айчыны мілай з ушчэрбкам (страгай. — *Ф. Ч.*) нямалых дастаткаў сваіх і адвагу ў кожнай патрэбе аказаную».

Справа з атрыманнем ганаровага тытула да канца яшчэ не вытлумачана. На тытул маглі прэтэндаваць дарослыя сыны Адама Ваньковіча ад яго першага шлюбу, што нарадзіліся да 1600 г. Вядома, што нашчадкі Адама Ваньковіча ў канцы XVII ст. і ў першай палове XVIII ст. дабіваліся і атрымлівалі каралеўскія прывілеі на гэты ўрад. У некаторых дакументах сцвярджаецца аб атрыманні Стэфанам, сынам Адама Ваньковіча, да 5 лістапада 1670 г. вайскоўства менскага [13, № 3504, s. 464]. Некаторы ўплыў на адсутнасць супраціву братаў наданню Валадковічу тытула магло аказаць і сваяцтва з Валадковічамі: пасля смерці першай жонкі Адама Ваньковіч каля 1600 г. уступіў у шлюб са стрыечнай сястрой Крыштофа і Тэадора Валадковічаў Евай Станіславаўнай Дуброўскай. Паміж Адамам Ваньковічам, войскам менскім, і Валадковічамі існавалі сапраўдныя сяброўскія адносіны: па тэстаменту памерлага войскага менскага апекуном яго сям'і і дыспазытарам яго добраў прызначаны Крыштоф Валадковіч, пісар земскі менскі [14, арк. 200]. Магчыма,

на наданне Валадковічу вайскоўства менскага паўплывала адсутнасць аселасці (валоданне землямі) малодшых Ваньковічаў у межах Менскага павета. Абодва сыны былога войскага пасля шлюбу атрымалі зямельныя валоданні ў Вількамірскім павеце і ва ўсіх вядомых нам выпадках выступалі як зямляне гэтага ж павета. Несумненна, значны ўплыў на наданне каралём Уладзіславам Вазай прывілея Тэадору Валадковічу аказаў і Крыштоф Валадковіч, які, на нашу думку, дабіўся аўдыенцыі ў караля падчас яго знаходжання ў Коўна. Яшчэ пры жыцці Дароты Калантаёўны Валадковічавай старэйшая дачка Тэадора Валадковіча Ганна да 1643 г. уступіла ў шлюб з Мікалаем Богушам, харужым мазырскім. Зусім верагодна, што шлюб меў месца яшчэ ў 1641 г. 12 кастрычніка 1641 г. пані Крыштофавая Богушавая Аляксандра Ваўчкоўна, стольнікавая мазырская, маці Мікалая, атрымала кансэнс Уладзіслава IV на перадачу ў леннае пажыццёвае валоданне Мікалаю Богушу, дэпутату сойма Рэчы Паспалітай, шасці служб у сяле Філіпавічы [15, арк. 201]. 29 снежня 1643 г. яна дабіваецца атрымання ад Уладзіслава Вазы каралеўскага кансэнса на яшчэ адну перадачу ленных правоў на сёлы Лушчыцы, Хваёвае, Ванюжыцы і некаторыя іншыя на сына і яго жонку, пані Ганну Валадковічаўну [16, арк. 321]. Дарэчы, для самой пані Ганны шлюб з Богушам быў, як і для яе бацькі з Калантаёўнай, таксама другім. Звесткі пра час яе ўступлення ў першае замужжа і смерць яе мужа, пана Яна Вітольда, не захаваліся [17, арк. 645]. Каралі і вялікія князі літоўскія шчодра ацанілі вайсковыя заслугі Крыштофа Богуша, стольніка мазырскага, бацькі Мікалая, праз наданне яму значных маетнасцяў у межах Мазырскага і Пінскага паветаў. Толькі ў сваім родным павеце Крыштоф Богуш, стольнік Мазырскага павета, і яго жонка Аляксандра Ваўчкоўна атрымалі ад Жыгімонта III Ванюжыцы і Новаельню. Пані Аляксандра Маклакоўна Фёдаравая Богушавая, падваяводзіна і войская навагародская, маці Крыштофа, пакінула сыну па тэстаменту ад 1 сакавіка 1618 г. ленную маетнасць Філіпавічы і Навасёлкі і 6000 злотых улакаваных, на маетнасці Скепня, размешчанай у Навагародскім павеце [18, арк. 313–315]. Потым гэтыя валоданні перайшлі да Мікалая і Ганны з Валадковічаў Богушаў, харужых мазырскіх. Нешматлікія гістарычныя крыніцы, што захаваліся, сведчаць пра існаванне на працягу многіх гадоў сяброўскіх адносін паміж Богушамі і Валадковічамі. Яшчэ ў 1697 г. Паланея Фёдараўна Богушаўна, вайшчанка і падваяводзянка навагародская, выйшла замуж за Рыгора Валадковіча, судзіча земскага менскага, стрыя (дзядзьку) Тэадора і Крыштофа Валадковічаў. 6 красавіка 1633 г. Крыштоф Богуш ахрысціў у мазырскім парафіяльным касцёле Бенядыкта, сына Міхала і Рэгіны Валадковічаў [19, к. 30]. На нашу думку, Міхал быў сынам Рыгора і Паланеі з Богушаў Валадковічаў. Можна здагадацца, што Крыштофа Богуша, брата Паланеі Рыгоравай Валадковічавай,

звязвала з Марцінам, суддзёй земскім менскім, і яго сынамі баявое сяброўства, якое склалася і ўмацавалася ў часы войнаў за інтарэсы Айчыны. Крыштоф Богуш пад харугвай Самуэля Паца ўдзельнічаў у экспедыцыі, як тады называлі ваенныя паходы, пад Хоцін.

На той час Валадковічы, якія дзейнічалі сумесна, нярэдка дабіваліся ўплывовых пасадаў і ўрадаў у абыход іншых шляхцічаў. Для атрымання Янам Валадковічам, гараднічыцам менскім, стрыечным братам, войскага менскага, пасады падсудка земскага Менскага ваяводства яго кроўныя ўчынілі сапраўднае «паляванне» на кандыдатаў на гэтую пасаду. Моцна пацярпеў ад няпраўных учынкаў Валадковічаў Вацлаў Горскі, харужыц віленскі, які карыстаўся ў павеце вялікім уплывам сярод павятовай шляхты. Зразумела, што гэта выклікала варожасць да прадстаўнікоў гэтага роду. Шляхта, абдзеленая ўрадамі, выказвала жаданне «заліць крывёю Валадковічаў» вуліцы Менска ў час чарговага соймака. Вакол Тэадора і Казіміра Нарбутаў і параднёнага з імі Мікалая Булгака аб'ядналіся абывацелі павета, незадаволеныя ростам уплыву Валадковічаў. Свае намеры змоўшчыкі здзейснілі ў пачатку лютага 1645 г., напаўшы на начаваўшых у сяле Доры Пятра Валадковіча, гараднічыца менскага, стрыечнага брата войскага і суддзі гродскага менскага, і Мікалая Богуша, харужага мазырскага, зяця Тэадора Валадковіча. Ад атрыманых ран асобна памёрлі [20, арк. 595–604]. Праз некаторы час пасля смерці Мікалая Богуша ленныя землі Філіпавічы і Ванюжычы, якія знаходзіліся ў яго пажыццёвым карыстанні, па каралеўскаму дэкрэту ад 16 лютага 1649 г. перайшлі ў валоданне іншай асобе [21, арк. 180.]. Пахаваўшы сына, 14 студзеня 1649 г. склала тэстамент і сыйшла з гэтага свету і пані Аляксандра Ваўчоўна Крыштофавая Богушавая, стольнікавая мазырская [22, арк. 314]. У шлюбе Мікалая Богуша і Ганны Валадковічаўны нарадзіліся Крыштоф і Аляксандр. У 1671 г. старэйшы сын харужага мазырскага Аляксандр Міхал Богуш, падчасы Мазырскага павета, абіраецца суддзёю Галоўнага Трыбунала ВКЛ [23, s. 315].

Да 1652 г. удава па Мікалаю Богушу пані Ганна Валадковічаўна выйшла замуж за Гераніма Набароўскага. Апошнія вядомыя нам паведамленні пра Набароўскіх, якія пражывалі ў Навагародскім павеце, датычацца 16 студзеня 1667 г. [24, арк. 78]. Каралеўскі ротмістр Аляксандр Юдыцкі, староста ясвонскі, атрымаў баніцыю на Гераніма і Ганну з Валадковічаў Набароўскіх. Яшчэ ў 1652 г. яны мелі неасцярожнасць пазычыць грошы, забяспечаныя коштам сяла Ратам'я. Каралеўскі дваранін Давыд Міцкевіч, прыехаўшы ў маетнасць для спагнання грошай, сустрэў каля вёскі нагоўп узброеных падданых Набароўскіх. Не выканаўшы сваіх абавязкаў, каралеўскі дваранін вярнуўся ў Менск. Суды ВКЛ усклалі на Набароўскіх баніцыю і вялікі штраф памерам у суме 9 625 злотых. Ганна Валадковічаўна Геранімавая Набароўская сыйшла з

гэтага свету да 1687 г. У гэтым жа годзе Геранім Набароўскі, ужо войскі мазырскі, сам выступаў у судах княства, абараняючы свае маёмасныя правы [25, арк. 251]. Тэадор Антоні Ваньковіч, стольнік менскі, чалавек вялікай адвагі, не рашыўся прыбыць у Навагародак на чарговую кадэнцыю Галоўнага Трыбунала, дзе павінна была слухацца яго справа з Набароўскім, прадчуваючы сваю смерць ад людзей войскага мазырскага. Аколаў, давераная асоба стольніка менскага, выехаў у Навагародак толькі пасля атрымання каралеўскага заручнага (ахоўнага) ліста.

Вядома, як паважалі абывацелі ВКЛ працу Галоўнага Трыбунала, вышэйшай судовай інстанцыі княства. На грамнічным ваяводскім соймаку ў пачатку лютага 1636 г. менская шляхта ўпершыню абірае Тэадора Валадковіча дэпутатам (суддзёй) Трыбунала. Да ўварвання маскоўскіх і казацкіх войскаў у межы ВКЛ Тэадор Валадковіч, войскі менскі, яшчэ тройчы, у 1644, 1648 і 1654 гг., засядаў у Галоўным Трыбунале ВКЛ [23, s. 220, 246, 260, 279].

Верагодна, у маладыя гады Валадковіч вучыўся за мяжой княства і атрымаў надрэнную юрыдычную адукацыю. Ужо ў канцы 1649 г. яго запрашаюць прыняць удзел у працы гродскага суда ў якасці кіраўніка на час адсутнасці самога падстаросты судовага гродскага, які хоча і прысутнічаў на пасяджэнні, але па законах княства не меў права ў гэты дзень кіраваць працай гродскага суда. Ваяводскі соймак прызначыў яго паборцам, адказным за збор падаткаў з абывацеляў павета, і падстароста ўносіў у актавыя кнігі дакумент з вынікамі сваёй дзейнасці.

Урады не надаваліся асобам, што ўхіляліся ад выканання свайго абавязку бараніць Радзіму. Тым жа, хто па закліку станавіўся са зброяй у руках у шэрагі харугваў ВКЛ, шчодро надаваліся землі і ўрады. 8 сакавіка 1650 г. Ян Казімір падпісвае прывілей на Стэкаўшчыну Менскага павета. Гэтая зямля некалі была нададзена за вайсковую службу, але сам ваяр памёр. Каралеўскі кансэнс (згода) на пераход дажывотных (пажыццёвых) правоў карыстання маетнасцю на яго жонку не быў своечасова атрыманы. Да таго ж жонка памерлага ўступіла ў новы шлюб і валодала землямі бяспраўна. Як пазначана ў дакуменце, маетнасць надавалася войскаму менскаму за яго былыя вайсковыя заслугі [26, арк. 119].

Пацвярджаюцца звесткі Андрэя Валадковіча аб атрыманні ў канцы 1653 г. Тэадорам Валадковічам яшчэ аднаго ўрада — пасады суддзі гродскага менскага [27, s. 5]. Сапраўды, яшчэ ў красавіку 1653 г. гэтую пасаду займаў Мікалай Дамінік Булгак, а ўжо 7 кастрычніка гэтага ж года Тэадор Валадковіч, войскі і суддзя гродскі менскі, прымаў удзел у разглядзе судовай справы аб пабоях, узбуджанай братамі Платкоўскімі супраць Юр'я Літавора Храптовіча, старосты гаенскага [28, арк. 1367].

Звесткі аб яшчэ адным шлюбе Тэадора Валадковіча захаваліся сярод папер Яна Бародзіча, менскага адваката, і параднёнага з ім

чашніка менскага Міхала з Галеева Галеёўскага, унесеныя у актавыя кнігі Менскага гродскага суда 14 лістапада 1752 г., а складзеныя у другой палове ліпеня 1750 г. Згодна з гэтым дакументам, прабабка Яна Бародзіча, пані Ганна з Галеёўскіх, у 1620 г. уступіла ў шлюб з Крыштофам Бародзічам і нарадзіла яму шасцёра сыноў. Пасля смерці Бародзіча пані Ганна ўзяла шлюб са Стэфанам Войшнарам, нашчадкам былога пісара гродскага суда Менскага ваяводства. Шлюб быў недаўгавечны, і пасля 1651 г. яна ўступіла ў трэці, апошні, шлюб з Тэадорам Валадковічам, войскім і суддзёю гродскім менскім. Як занатавана ў паперах, памерла Ганна з Галеёўскіх Тэадоравая Валадковічавая 15 чэрвеня 1666 г. Усю сваю маёмасць і грашовыя сумы яна запісала дзецям ад першых двух шлюбаў. Паколькі ў шлюбе з Валадковічам не было дзяцей, яму Галеёўская пакінула толькі грошы [29, арк. 185–187]. Гэты дакумент выклікае некаторае сумненне: Тэадор Валадковіч, згодна з яго асабістым запісам, у шлюб з Рэгінай Кастравіцкай уступіў 16 чэрвеня 1666 г. Іншых пацвярджэнняў гэтай падзеі мы не маем.

Невядома, як далей павярнуліся б падзеі ў жыцці Валадковіча, калі б не ўварванне ў 1654 г. на тэрыторыю цэнтральных ваяводстваў Вялікага княства Літоўскага пераўзыходзячых сіл запарожскіх казакоў і палкоў маскоўскага цара. Войскі княства, зняможаныя шматгадовай вайной, адчувалі сябе не лепшым чынам і не маглі арганізаваць дзейнага супраціву. Перадавыя часткі наступаючага ворага аказаліся ў межах Берасцейскага ваяводства, нарэшце, была ўзята Вільня. Тэадор Валадковіч аказаўся сярод той часткі праваслаўнай шляхты, якая вітала прыход Масквы і запарожскіх казакоў, бачачы ў іх збавіцеляў ад узмоцненага рэлігійнага ўціску і звязанага з гэтым абмежавання правоў беларускай неакаталічанай шляхты. Зразумела, што некаторая частка шляхты не жадала пакідаць на волю лёсу свае небагатыя набыткі і прыняла прысягу новым уладам як непазбежную меру дзеля аховы сваіх маетнасцяў. Разам з Крыштофам Кавячынскім, падкаморыем менскім, Пятром Капашчэўскім, падстаростам судовым гродскім менскім, Аляксандрам і Янам Цэдроўскімі, Юр'ем Стэцкевічам, падкаморычам браслаўскім, Крыштофам Уніхоўскім, інстыгатарам ВКЛ, Янам Валіцкім і многімі іншымі зямлянамі Менскага ваяводства Тэадор Валадковіч 21 чэрвеня 1656 г. падпісвае пісьмо маскоўскаму цару Аляксею Міхайлавічу аб узнаўленні раней існаваўшых судовых устаноў, абяцаючы захоўваць адданасць новым уладам і паслухмянасць пры выкананні іх загадаў [30, арк. 188]. У рэшце рэшт спадзяванні Тэадора Валадковіча спраўдзіліся: у пачатку сакавіка 1657 г. адбыліся выбары і мясцовая шляхта на павятовым сойміку абрала Тэадора Валадковіча суддзёю земскім менскім [30, арк. 206].

Мірныя адносіны паміж маскоўскімі ваяводамі і прысяглай шляхтай Менскага павета існавалі нядоўга. Надзеі мясцовай шляхты на ўсталяванне ўзаемаразумення з новай ваяводскай адміністрацыяй не спраўдзіліся. Заваёўнікі, ці то адчуваючы няпэўнасць свайго становішча ў захопленых землях, ці то зусім іншага, чым у новых хаўруснікаў менталітэту, адносіліся да сваіх прыхільнікаў не лепш, чым да ворагаў. Маёмасць, правы, а нават і жыццё прысяглай шляхты былі пад пастаянай пагрозай. У канцы 1658 — пачатку 1659 г. пачалося паступовае ачышчэнне Менскага ваяводства ад заваёўнікаў. Мясцовая праваслаўная шляхта пачала ў масавым парадку пераходзіць на бок войскаў Вялікага княства Літоўскага і прымаць дзейны ўдзел у выгнанні захопнікаў з тэрыторыі княства. На нашу думку, на працэс вяртання пад родныя сцягі аказаў вялікае ўздзеянне яшчэ адзін чыннік — перабегчыкам вярталіся ўсе пасады, якія яны раней займалі, а таксама канфіскаваныя за здраду маетнасці. Для асоб, якія мелі ўплывовых сяброў або радню, як гэта было у выпадку з Тэадорам Валадковічам або Пятром Капашчэўскім, родная сястра якога была замужам за Мірскім, стражнікам ВКЛ, справа была яшчэ больш лёгкай.

У працэс мірнага вяртання пад родныя сцягі лыжку дзёгцю ўнесла скарбовая камісія ВКЛ: за гады вайны захаваліся ўсе паперы, і камісія адразу ж пасля ачышчэння тэрыторыі княства ад варожых войскаў запатрабавала выплаты падаткаў за мінулыя гады. Зразумела, што Тэадор Валадковіч, як і яго сябры, забыўся пра неабходнасць своечасовага пагашэння запазычанасці перад скарбам. У студзені 1661 г. скарбовая камісія ВКЛ унесла ў акты дэкрэт аб нявыплаце менскімі ўраднікамі Пятром Капашчэўскім, падстоіем і падстаростам судовым гродскім, Тэадорам Валадковічам, войскам і суддзёю гродскім, Янам Валадковічам, суддзёю земскім, і Андрэем Карказевічам, паборцам, з іх маёнткаў падымнага, пачынаючы з далёкага 1651 г. Пан Завіша, маршалак ВКЛ, з маетнасці Бакшты не заплаціў падымнага з 1654 г. Такіх неплацельшчыкаў аказалася доволі шмат. Як ні было шкада грошай, але прыйшлося ўсім думаць аб разліках са скарбам [31, арк. 409–410].

Тэадору Валадковічу вярнулі тытул войскага і пасаду судзі гродскага менскага. Пасля спынення ваенных дзеянняў на тэрыторыі ВКЛ і ўзнаўлення працы вышэйшай апеляцыйнай судовай установы княства Валадковіча, як войскага і суддзю гродскага менскага, выбіраюць у пачатку 1662 г. у Галоўны Трыбунал [32, s. 286]. На нашу думку, значны ўплыў на абранне на пасаду войскага менскага і Яна Цэдроўскага, падчашага навагародскага, дэпутатамі Трыбунала аказаў Багуслаў Радзівіл, канюшы літоўскі, абраны дырэктарам соймака. Здаецца, што гэта адзінкавы выпадак, калі прадстаўнік дома Радзівілаў удзельнічаў у працы павятовага менскага соймака ў якасці яго кіраўніка. Улічваючы

кароткатэрміновае супрацоўніцтва Тэадора Валадковіча і Яна Цэдроўскага з захопнікамі, дабіцца згоды шляхецкага сходу на абранне іх прадстаўнікамі ў вышэйшую судовую ўстанову ВКЛ было нялёгкай справай. Вядома, што ў пачатку 60-х гг. XVII ст. шляхта, што вярнулася дамоў з палёў ваенных дзеянняў або з маскоўскага палону, вельмі варожа ставілася да той часткі свайго стану, якая прынесла прысягу на вернасць маскоўскаму цару Аляксею Міхайлавічу. У Менскім павеце ўдзельнікі вайны пад харугвамі ВКЛ групаваліся вакол пляменніка вайскага менскага Марціна Казіміра Валадковіча, гараднічага менскага і пісара Менскага гродскага суда Аляксандра Танаеўскага і прадстаўлялі сур'ёзную палітычную сілу.

10 ліпеня 1663 г. Тэадор Валадковіч, яшчэ войскі і суддзя гродскі менскі, прымае ўдзел у працы гродскага суда. Якраз у гэты дзень у гродскім судзе ў прысутнасці самога старосты судовага гараднічага менскага Андрэя Казіміра Завішы павінна была слухацца справа па скарызе Станіслава Антонія Іваноўскага на яго суседа і былога сябра Самуэля Барздынскага і яго жонку Гелену Станькаўну. Справа пачалася яшчэ 26 жніўня 1657 г. Адбылося шмат пасяджэнняў судаў самага рознага ўзроўню. Здаецца, што і на гэтым пасяджэнні справа не была вырашана. Станіслаў Іваноўскі абвінаваціў Барздынскіх у спробе з дапамогай чараўніцтва звесці яго самога і ўсю сям'ю з гэтага свету. «Яны (Самуэль Барздынскі і яго жонка) падклалі пад стог Іваноўскага шрот мяса быдлячага. Ад гэтага памерлі Кацярына, дачка Іваноўскага, яго сястра Паланя, а таксама шляхетны хлапец Ян Хлявінскі і нямала чэлядзі». Гэтым Барздынскія, па словах Іваноўскага, не абмежаваліся. Яны ў свой час «казакоў і Маскву на яго двор навялі». На шчасце Барздынскіх, Андрэй Казімір Завіша, пісар ВКЛ і староста судовы менскі, не верыў у розныя нагаворы і варажбу. Заслухаўшы абодва бакі, староста судовы прызнаў Барздынскіх невінаватымі.

Адчуваючы сябе моцна пакрыўджаным, Самуэль Барздынскі пасля апраўдання тут жа пазваў у суд за паклёп Станіслава Іваноўскага. Па павеце пайшлі чуткі аб яго знаёмстве з вядзьмарствам і, верагодна, многія суседзі пастараліся звесці свае адносіны з Барздынскімі да мінімуму. Для ўмацавання сваіх пазіцый Самуэль Барздынскі з дапамогай Пятра Капашчэўскага, падстоля і падстаросты судовага гродскага менскага, і Тэадора Валадковіча, войскага і суддзі гродскага менскага, задоўга да судовага пасяджэння склаў адмысловы дакумент, дзе прывёў усе абвінавачванні Іваноўскага ў свой адрас. Валадковіч і Барздынскі звярнуліся да ўсёй шляхты павета з запрашэннем выказацца па сутнасці справы. 17 красавіка 1662 г. на штогадовым кірмашы ў Ракаве яны абыйшлі ўсе вазы на рынку і гасподы (наёмныя кватэры) шляхетных абывацеляў у горадзе. Апрошвалі не толькі іх. Звярталіся да «месцічаў і

ракаўскіх жыдоў: шапачнікаў, гандляроў, краўцоў і купцоў. Пасведчылі дакумент войт места Ракаўскага і стары чалавек Андрэй, каваль». Ліст з подпісамі шанюўнай шляхты і жыхароў Ракаўскай парафіі Барздынскі спрабаваў уручыць старосце судоваму менскаму, але беспаспяхова. Завіша заўважыў, што Статутам складанне такога дакумента не прадугледжана. Судзіць Станіслава Іваноўскага за паклёп на Барздынскага судовы староста менскі адмовіўся [33, арк. 1639].

Толькі ў канцы 1664 – пачатку 1665 г. Тэадор Валадковіч, нарэшце, заняў урад пісара земскага менскага. На нашу думку, атрыманню Валадковічам высокай пасады папярэднічалі перамовы Крыштофа Валадковіча з прадстаўнікамі каралеўскай адміністрацыі і ўладамі княства па ўзгадненню магчымасці надання брату прывілея на пісарства земскае менскае. Вядома, што Крыштоф Валадковіч атрымаў урад ваяводы навагародскага ў 1658 г. пасля смерці былога ваяводы Пятра Вяжэвіча. Узнікла неабходнасць у прызначэнні новага чалавека на вельмі ўплывовую пасаду. Зразумела, што ў сям’і Валадковічаў узнікла жаданне захаваць за кланам гэту важную пасаду. Справа здавалася лёгкай да вырашэння, таму што ў Менскім земскім судзе ўрад суддзі займаў стрыечны брат Тэадора і Крыштофа Валадковічаў — Ян Валадковіч. Да ўсяго гэтага Крыштофа Валадковіча вельмі высока цанілі пры каралеўскім двары за паслугі, якія ён аказваў Кароне і ВКЛ. Былі зроблены адпаведныя захады і справа дайшла да паспяховага завяршэння. Трэба думаць, што Валадковічам дзеля дасягнення поспеху выдаткавалі значныя сумы грошай. Неабходна ўлічваць і тое, што па Статуту на земскія пасады шляхта на сваіх соймках выбіралася з свайго асяроддзя чатырох, найбольш годных для выканання абавязкаў, электаў (кандыдатаў). Спіс прадстаўляўся каралю і ўжо той прызначаў аднаго з чатырох на вакантную пасаду. Былі выпадкі, калі шляхта, незадаволеная выбарам электаў, уносіла пратэстацыі і рабіла немагчымым заняцце пасады той асобай, да якой у шляхецкім асяроддзі меўся недавер.

Выказваў гарачае жаданне сесці за стол пісара земскага менскага і Марцін Казімір Валадковіч, гараднічы менскі, пляменнік Тэадора Валадковіча. Правёўшы ўсе гады вайны на чале невялікага почта (атрада), які ўтрымліваў за свой асабісты кошт, пад харугвай свайго дзядзькі Крыштофа Валадковіча, ваяводы навагародскага, гараднічы менскі спадзяваўся атрымаць поўную падтрымку сваіх намераў у кіруючых колах краіны. Аднак яго надзеі не спраўдзіліся: прывілей на жаданую пасаду атрымаў Тэадор Валадковіч. Паведамленне пра дзеянні пакрыўджанага Марціна Казіміра Валадковіча захоўваюцца ў актах Берасцейскага гродскага суда. Вышэйшыя ўраднікі каралеўства і Вялікага княства Літоўскага ўнеслі 2 траўня 1665 г. скаргу на дзеянні паслоў на каронны сойм ад Менскага ваяводства Марціна Казіміра Валадковіча і

Фёдара Лукомскага, які далучыўся да яго. Крыштоф Пац, вялікі канцлер літоўскі, Мікалай на Пражмове Пражмоўскі, вялікі каронны канцлер, епіскап луцкі, і Міхал Пац, ваявода смаленскі, польны гетман літоўскі, абвінавацілі абодвух паслоў у невыкананні інструкцыі шляхты Менскага ваяводства і ўсяго ВКЛ. Марцін Валадковіч і Фёдар Лукомскі, вяртаючыся з сойму, спыніліся 8 красавіка 1665 г. у Слоніме і ўнеслі пратэстацыю на рашэнні сойма Рэчы Паспалітай, што адбыўся 12 сакавіка гэтага ж года. Паслы Менскага ваяводства абвінавацілі сойм і каронную адміністрацыю ў адсутнасці мер па забеспячэнню войскаў належнай аплатай. Войску не плацілі ўжо даўно за яго крываваю працу і невядома, якім чынам, пры такім стане спраў, будзе забяспечана абарона межаў ВКЛ. Самае ж галоўнае, чым былі не задаволены Валадковіч і Лукомскі — гэта дзеянні Кароны па ўвядзенню ва ўжыванне на тэрыторыі княства жалезнай манеты. Аднак высокія ўраднікі Рэчы Паспалітай лічылі, што дзеянні Валадковіча і Лукомскага былі накіраваны толькі на дасягненне асабістых інтарэсаў. На іх думку, «Фёдар Лукомскі, вечны баніта, хацеў свой гонар рэпараваць, а Марцін Казімір Валадковіч хацеў адабраць пасаду земскага пісара ад свайго дзядзькі Тэадора Валадковіча, былога войскага менскага, чалавека пачцівага і годнага». Асноўнай жа мэтай паслоў ад Менскага ваяводства, на думку Пацаў і Пражмоўскага, было аслабленне уніі кароны і ВКЛ. Са сваімі прапановамі на сойме ні Валадковіч, ні Лукомскі не выступалі [34, арк. 342].

Справа скончылася палобоўна. Марцін Казімір Валадковіч, гараднічы менскі, атрымаў у дадатак яшчэ і ўрад падстаросты судавага менскага і спыніў свае спробы. Верагодна, Пятра Капашчэўскага, падстоля менскага, прымусілі адмовіцца ад пасады.

Пасля зацвярджэння Тэадора Валадковіча на пасадзе пісара земскага менскага да яго шматлікіх абавязкаў па працы ў Менскім земскім судзе далучылася і праца ў Галоўным Трыбунале ВКЛ. Праз год, з сярэдзіны верасня і да канца снежня, на працягу 12 тыдняў у Менску праходзілі кадэнцыі (пасяджэнні) Галоўнага Трыбунала, які разглядаў скаргі зямляна Вялікага княства Літоўскага на выракі і дэкрэты земскіх, гродскіх і падкаморскіх судаў ваяводстваў і павегаў і выносіў судовыя дэкрэты па апеляцых. У абавязкі трыбунальскага пісара ўваходзіла вядзенне запісаў на судовых пасяджэннях, складанне і сведчанне трыбунальскіх дэкрэтаў, давядзенне да ведама каралеўскага, задворнага асэсарскага судаў пра вынясенне баніцый, інфамій і вываланняў. Пры гэтым у абавязкі пісара ўваходзіла і правядзенне актыкацыі (натарыяльнага сведчання) тэстаментаў, дакументаў па продажу і куплі зямель, аб пазыхах і падараваннях.

У чарговы і на гэты раз апошні шлюб Тэадор Валадковіч уступіў з Рэгінай з Кастравіцкіх, удавой па віленскім купцу Самуэлю Філіповічу,

райцы віленскага магістрата. Тэстамент Самуэля Філіповіча, першага мужа Рэгіны Кастравіцкай, быў унесены ў акты 10 красавіка 1663 г., а складзены 8 лютага гэтага ж года [35, арк. 492–495]. Незадоўга перад яго складаннем Самуэль Філіповіч звярнуўся ў Віленскі гродскі суд з абвінавачаннем сваіх суседак: Янавай — пякаркі і Мікалаевай — пастушкі, якія, пасля вяртання Самуэля Філіповіча да роднага дому на Субочай вуліцы ў Вільні ў 1662 г. пасля шасцігадовага знаходжання ў выгнанні, перад зымнімі святкамі хадзілі па вуліцы і, нібыта, сурочылі, гаворачы: «Хто тут будзе жыць, ніколі не разжывецца і не ўцешыцца». Суседкі, вядома ж, не хацелі вяртання Самуэля Філіповіча і стараліся выжыць яго. Падзейнічалі ці не замовы суседак невядома, аднак гэты чалавек, па яго словах, ніколі раней не хварэўшы, раптам моцна захварэў і ў канцы лютага — пачатку сакавіка 1663 г. памёр. Ад першага шлюбу з Даротай Дарафеявічаўнай у Самуэля Філіповіча засталіся сын Андрэй, прызначаны быць «дыспазітарам» (выканаўцам апошняй волі бацькі), і дзве дачкі, пані Мігуравая і пані Федаровічавая. У другім шлюбе з Рэгінай Кастравіцкай нарадзіліся дочки Гелена і Марыяна і сыны Юзаф, Даніэль, Базыль і Ян. Сыны Самуэля Філіповіча адыгрывалі важную ролю ў палітычным жыцці Менскага ваяводства ў пачатку XVIII ст. На нашу думку, шлюб Тэадора Валадковіча і Рэгіны з Кастравіцкіх адбыўся незадоўга да 16 чэрвеня 1666 г. Рэгіна Кастравіцкая прынесла ў дом Тэадора Валадковіча значныя грашовыя сумы і вялікія маетнасці, што перайшлі да Самуэля Філіповіча за пазыкі на правах застаўнага трымання. Найбольш вялікай з іх была маетнасць Вязынка або Вязынь. Значную зямельную ўласнасць і грашовыя сумы, некалі ўнесеныя Рэгінай Кастравіцкай у дом Філіповіча ў якасці пасагу, таксама перайшлі ў карыстанне Тэадора Валадковіча. Адначасова і ён склаў і ўнёс дароўны запіс жонцы на ўсю сваю ўласнасць у дзень шлюбу.

Рэгіна паходзіла з вельмі заможнага і ўплывовага роду менскіх месцічаў Кастравіцкіх. Андрэй Валадковіч лічыў, што Рэгіна была дачкой Кастравіцкага, скарбніка мсціслаўскага [36, s. 5]. На нашу думку, дачкой скарбніка Мсціслаўскага ваяводства Стэфана Кастравіцкага, роднага брата Рэгіны, была Гелена Кастравіцкая, жонка пляменніка Тэадора Валадковіча — падстаросты судавага гродскага і гараднічага менскага Марціна Казіміра Валадковіча. У самым пачатку XVII ст. Кастравіцкія пераехалі ў Менск і на працягу значнага часу выбіраліся бурмістрамі ў склад менскага гарадскога самакіравання. У Менску было вельмі мала асоб, якія маглі б параўнацца па сваёй заможнасці з Янам Багданавічам Кастравіцкім, бацькам пані Рэгіны. Дарэчы ў дакуменце аб пазыцы Багуслава Радзівіла Базыль Багданавіч Кастравіцкі памылкова названы віленскім месцічам, хаця на 1652 г. выконваў абавязкі бурмістра ў Менскай магдэбургіі [37, арк. 1447–1448]. Ян і Базыль Багданавічы

Кастравіцкія разам з Самуэлем Філіповічам былі, бадай, ці не самымі значнымі ліхвярамі ў Менску і Вільні і, сумесна выкарыстоўваючы свае фінансавыя рэсурсы, давалі пазыкі многім магнатам ВКЛ, забяспечваючы ім магчымасць узбраення атрадаў для вайны. У самым пачатку вайны з Масквой і запарожскімі казакамі Багдана Хмяльніцкага Багуслаў Радзівіл, канюшы літоўскі, наймаючы ваяроў у свае асабістыя харугвы, заставіў (перадаў у часовае карыстанне) 19 чэрвеня 1652 г. за 70 000 злотых маёнтак Вязынку, з усімі прылежнымі да яго сёламі і фальваркамі, Яну і Базылю, бурмістру менскаму, Кастравіцкім і Самуэлю Філіповічу [37, арк. 1447–1448]. У дзяржаўнай скарбніцы не аказалася патрэбнай сумы грошай і магнат за свае ўласныя наняў войска, з якім і павёў змаганне з захопнікамі. Канюшы літоўскі займаў не толькі ў Кастравіцкіх і Філіповіча. Праз шмат гадоў пасля згаданых падзей многія сярэднія і дробныя шляхцічы прад’яўлялі пазыковыя лісты Багуслава Радзівіла на 500 і 2 000 коп грошай літоўскіх, выдадзеных ім у 1652 г. пад заставу радзівілаўскіх ворных зямель і сенажацяў. Як і сям’я Самуэля Філіповіча, Кастравіцкія пакінулі стаўшую небяспечнай для іх Вільню і пераехалі ў Крулявец, працягваючы і там даваць грошы пад заставу маетнасцяў. У ліпені 1658 г. Ян, Базыль, Даніэль, Казімір і Стэфан Кастравіцкія атрымалі каралеўскія рэскрыпты, згодна з якімі ўся іх маёнасць, якая засталася на тэрыторыі ВКЛ, падпадала пад каралеўскую пратэцыю і ахову [38, арк. 552–555]. Цікава, што каралеўская адміністрацыя не выдала такіх ахоўных дакументаў і Самуэлю Філіповічу. Яго дзецям, народжаным у шлюбе з Рэгінай з Кастравіцкіх, прыйшлося прыкласці шмат намаганняў для забеспячэння за сабой спадчыны па бацьку.

Грошы для выкупу застаўленых маетнасцяў нашчадкі канюшага літоўскага не знайшлі. У апошнія гады жыцця пісара земскага менскага Радзівілы рабілі спробы сілай вярнуць у свае рукі Волму, Вязынь, Крысава і іншыя маетнасці, застаўленыя Багуславам Радзівілам. Радзівілаўскія ўраднікі на чале натоўпу слуг і падданных некалькі разоў спрабавалі са зброяй у руках выбіць Валадковічаў з гэтых маетнасцяў. Здаецца, што гэтыя высілкі мелі апраўданне. У Вязыні і Крысава, што знаходзіліся ў карыстанні жонкі пісара земскага, колькасць падданных перавышала 70 дымоў [39, арк. 9]. Адчуваючы вялікую небяспеку ад дзеянняў эканоміаў радзівілаўскіх добраў Тэадор Валадковіч актыкуе (праводзіць натарыяльнае сведчанне) у 1673 г. застаўны запіс Багуслава Радзівіла на 70 000 злотых у каптуровым судзе (часовы суд, які дзейнічаў у перыяд міжкаралеўя) Менскага ваяводства [40, арк. 1447–1448].

Ян і Рэгіна Дубавічоўна Кастравіцкія пасля сябе пакінулі шмат дзяцей: Стэфана, названага сябе ў 1666 г. скарбнікам Менскага ваяводства, хаця ў сапраўднасці быў толькі скарбнікам месціслаўскім, Даніэля, мечнага Лідскага павета, Самуэля, Габрыэля, Канстантыя, Рэгіну і

Крыстыну. Вядома, што Ян Кастравіцкі перадаў сваёй старэйшай дачцэ частку Вязыні ў якасці яе пасагу. Другая частка той жа маетнасці, а менавіта сяло Крысава, трапіла ў рукі яе старэйшага брата Самуэля Кастравіцкага.

У дакументах, датычных пані Рэгіны з Кастравіцкіх, знойдзена вельмі мала ўпамінанняў аб яе адносінах з братамі і сёстрамі. Можна меркаваць, што яны склаліся непрыязнена пасля несправядлівага, на думку пані Рэгіны Кастравіцкай, падзелу бацькоўскай і мацярынскай спадчыны. Неўзабаве пасля шлюбу Тэадор Валадковіч і пані Рэгіна з Кастравіцкіх, а менавіта 12 ліпеня 1667 г., пазвалі яе братоў Самуэля, Габрыэля, Канстантыя і сястру Крыстыну ў суд. Не толькі бацькоўская спадчына цікавіла Валадковічаў. Некалі бацька Рэгіны пазычыў у Самуэля Філіповіча грошы і не вярнуў. Акрамя грошай Філіповіч перадаў сваяку і такія каштоўныя рэчы, як два залатыя пярсцёнкі. Асноўныя прэтэнзіі былі прад'яўлены да часткі сяла Крысава Вязынскага, што перайшла ў валоданне Самуэля Кастравіцкага [41, арк. 181–182]. Здаецца, што гэты судовы працэс братамі Кастравіцкімі быў поўнасцю прайграны. Інтэрэсы Тэадора і Рэгіны Валадковічаў у судзе абараняў самы лепшы адвакат Менска — Аляксандр Мянтыцкі.

Праз некалькі дзён па завяршэнні гэтага судавага працэсу з братамі і сястрой пані Рэгіны Валадковічавай, судзінай земскай менскай, 30 ліпеня 1667 г. Тэадор Валадковіч запісвае жонцы «да жывата яе» (да смерці) усе свае грашовыя і зямельныя набыткі.

Як вынікае з аднаго запісу, складзенага Тэадорам Валадковічам, значныя сумы грошай, прынесеныя ў дом Рэгінай з Кастравіцкіх, аказаліся вельмі дарэчы. За кароткі час Тэадор і Рэгіна змаглі набыць такія вялікія зямельныя ўладанні, як Замошша, частка Гараўца, Ніўкі і Дамашкевічы з двума фальваркамі, размешчанымі ў межах Менскага павета. Ад Клеменса Крыштофа Трызны, законніка ў кляштары Базыля Вялікага, была набыта частка Дзядзілавіч. Крыштоф Адамавіч на Галдове Трызны вельмі доўга не згаджаўся на перадачу Дзядзілавіч. Менскі гродскі суд пад старшынствам самога Андрэя Казіміра на Бахштах Завішы, старосты судавага менскага, цалкам падтрымаў намаганні Валадковіча. Да Валадковіча, пісара земскага Менскага ваяводства, перайшлі і дзве часткі маетнасці Мсціж: адна навечна, а Мсціж Саковічаўскі — толькі ў заставу. Паколькі грошай у ранейшых гаспадароў былой Саковічаўскай часткі Мсціжа на выкуп не знайшлося, то і засталася яна ў Валадковічаў, пісараў земскіх Менскага ваяводства, і іх нашчадкаў навечна. Некалі гэтая маетнасць была адным з найбуйнейшых уладанняў Мікалая Сапегі, кашталяна віленскага. Набыўшы 25 верасня 1636 г. Мсціж кашталян віленскі за некаторы час павялічыў памеры гэтага ўладання амаль ўдвая.

Значная частка межаў набытых зямель не была дакладна ўстаноўлена. Таму заўсёды існавала магчымасць прад'яўлення прэтэнзій з боку суседзяў або кроўных ранейшых уладальнікаў, нейкім чынам пазбаўленых правоў на ўдзел у продажы маёнткаў. Пасля заняцця пасады пісара земскага менскага Тэадор Валадковіч пражыў яшчэ амаль чвэрць веку. У асноўным гэтыя гады былі запоўнены змаганнем з суседзямі. З 1673 г. цягнуліся судовыя працэсы з Казімірам Крыштофам на Галдове Трызнай, сынам сябра бацькі Тэадора Адама Трызны, з-за лясоў у Нястанавічах. Падданыя Казіміра Адамавіча Трызны нашчэнт высыкалі запаведныя лясы вакол Нястанавіч. Справа доўга і беспаспяхова разглядалася ў мясцовых судах і толькі пасля яе разгляду ў Галоўным Трыбунале ВКЛ была скончана на карысць Валадковічаў. За шкоды, нанесеныя пісару земскаму менскаму, падчас нападу слуг Казіміра Трызны на Дзядзілавічы, апошняму прыйшлося выкласці са сваёй кішэні 14 500 злотых [42, арк. 813–816].

У пачатку 1675 г. распачалася і доўга цягнулася спрэчка за сумежныя землі з Цэдроўскімі. Пётр Цэдроўскі, удзельнік бітвы пад Хоцінам, быў забіты слугамі Тэадора Валадковіча падчас наведвання спрэчных азярышчанскіх грунтоў пад Далькевічамі, якія таксама перайшлі ў рукі Валадковічаў. 14 верасня 1675 г. Стэфан Цэдроўскі, чашнік мсціслаўскі, і яго жонка Крыстына Казлоўская паскардзіліся ў Менскі гродскі суд на Тэадора і Рэгіну Валадковічаў. «Яны, не маючы хрысціянскіх пацунцяў, тыранскі і нялюдскі забілі іх сына Пятра, які ўдзельнічаў у бітве пад Хоцінам і вярнуўся адтуль здаровы і без ганьбы». Пётр Цэдроўскі са сваёй жонкай Зосыяй з Храпавіцкіх і пазней з Жыжэмскіх Цэдроўскай, скарбнікавай менскай, а таксама разам з жонкай брата і роднай сястрой паехаў наведаць грунты Азярышчанскія, некалі адзеленыя ад Далькевіч іх ранейшымі ўладальнікамі. Зразумела, што Тэадор Валадковіч дзеянні ранейшых гаспадароў Далькевіч не прызнаваў і лічыў гэтыя грунты за свае ўласныя. Ён сам не забываў Пятра Цэдроўскага. Па яго загаду спрабаваў не дапусціць у Далькевічы ваяра, які пабываў пад Хоцінам, ураднік дзядзілаўскі Станіслаў Высоцкі, які і застрэліў Цэдроўскага [43, арк. 135–139]. Водгук пра гэтую трагедыю быў знойдзены ў актах ажно за 1793 г.

Да 1678 г. палепшыліся адносіны паміж Тэадорам Валадковічам і яго пляменнікам Марцінам Казімірам, гараднічым і падстаростам судовым гродскім менскім. Магчыма, на гэта паўплываў Андрэй Завіша, які як староста судовы менскі кіраваў справамі гродскага суда. Тэадор Валадковіч і яго зводны брат Крыштоф, ваявода навагародскі, уваходзілі ў бліжэйшае акружэнне Завішаў, што адыгрывалі ў гэты перыяд у княстве вельмі значную ролю. 12 чэрвеня 1678 г. пісар земскі менскі прадае Марціну Казіміру Валадковічу Воўчкавічы, усяго толькі праз сем гадоў пасля набыцця ў Марціна Макавецкага [44, арк. 11].

У Тэадора і Рэгіны з Кастравіцкіх, былой Самуэлевой Філіповічавай, Валадковічаў нарадзіліся дзве дачкі: Петранэла і Ізабэла. У шлюб яны ўступілі пасля 1680 г.

Петранэла Ганна Валадковічаўна, пісараўна земская менская, двойчы спраўляла вяселле. У першы шлюб у 1685 г. яна ўступіла з Янам Міхалам Завішам, старасцічом судовым менскім, які ў год шлюба, нягледзячы на свае досыць маладыя гады (меў ад нараджэння толькі дваццаць пяць гадоў), зрабіўся старостам судовым менскім. У гэтым жа годзе па невядомай нам прычыне малады староста судовы менскі, атрымаўшы прывілей на Менскае староства дзякуючы цэсіі (згодзе) свайго бацькі Андрэя Казіміра Завішы, пісара вялікага ВКЛ і старосты судавага менскага, чалавека, які карыстаўся вялікім уплывам на Яна Казіміра, караля польскага і вялікага князя літоўскага, памёр. Маладая жанчына гаравала нядоўга. Праз год яна была ў шлюбе з Аляксандрам з Самсонаў Падбярэзскім. Аляксандр Падбярэзскі, сын Рыгора, пісара гродскага аршанскага на 1648 г., а ў канцы жыцця — рэгіментара каралеўскіх войскаў і ваяводы смаленскага, упіцкага судавага і гульбінскага старосты, і Рудамінянкі, дасягнуў значных поспехаў у жыцці. На 1697 г. ён маршалак Упіцкага павета [45, s. 341]. У Падбярэзскіх, маршалкаў упіцкіх, нарадзілася дачка Канстанцыя. Аляксандр і Петранэла з Валадковічаў Падбярэзскія памерлі да 15 красавіка 1720 г. Менавіта гэтым днём пазначаны каралеўскі прывілей на перадачу іх ленных добраў (дзяржавы Грычын у Віленскім ваяводстве) палкоўніку каралеўскіх войскаў Яну Струцінскаму [46, арк. 181]. У канцы дакумента зроблена прыпіска «post fata» (па смерці) Аляксандра Падбярэзскага, маршалка упіцкага, і Петранэлы Валадковічаўны.

Ізабэла Валадковічаўна ўступіла ў шлюб з Міхалам Дамінікам Дзерналовічам, які паходзіў з шляхты Берасцейскага ваяводства, спачатку скарбніка смаленскага, а потым, да канца свайго жыцця, стольніка гэтага ж ваяводства. Для Міхала Дзерналовіча гэта быў другі шлюб. Яго першай жонкай была Ізабэла княжна Палубіцкая, судзянка земскай слонімскай. Як і ў першым шлюбе, сумеснае жыццё з Валадковічаўнай было нядоўгім, праз некалькі гадоў пасля вяселля яна сыйшла з гэтага свету. На нашу думку, Ізабэла Валадковічаўна, пісараўна земская менская, памерла яшчэ пры жыцці свайго бацькі, да 1688 г. У сваім тэстаменце Тэадор Валадковіч успамінае толькі дачку Петранэлу Аляксандравую Падбярэзскую.

Пачынаючы з другой паловы 70-х гг. XVII ст. Міхал Дзерналовіч усе свае судовыя справы вядзе адзін, не ўпамінаючы Ізабэлу Валадковічаўну. У яе шлюбе з Дзерналовічам нарадзіўся сын Ян, на 1730 г. — скарбнік Рэчыцкага павета. Памёр Ян Казімір Дзерналовіч, скарбнік Рэчыцкага павета, да 7 верасня 1744 г. Яго ленныя землі ў розных паветах і

ваяводствах ВКЛ пасля верасня гэтага ж года перайшлі ў пажыццёвае карыстанне іншых асоб. У шлюбe Яна Дзерналовіча з Геленай з Войнаў патомства не было [47, s. 260]. Міхал Дзерналовіч, стольнік смаленскі, памёр да 13 верасня 1726 г. На наступны дзень пасля смерці бацькі сыны стольніка смаленскага забралі ў яго трэцяй жонкі ўсе бацькоўскія паперы на пазыкі і застава зямель і нават асабістыя каштоўнасці [48, арк. 1054].

Памёр Тэадор Валадковіч 28 ліпеня 1688 г. Як запісаў Станіслаў Незабытоўскі: Тэадор Валадковіч, пісар земскі менскі, «у доўгай старасці скончыў сваё жыццё» [49, s. 318]. Перад смерцю пісар земскі Менскага ваяводства пастараўся прывесці ў парадак свае грашовыя і маёмасныя справы і забяспечыць матэрыяльна жонку і дачку Петранэлу. Тэадор Валадковіч запісаў жонцы ў дажывотнае ўсе грошы на той частцы Волмы, якую змог выкупіць у яе братоў. У дадатак да ўсяго гэтага ён запісвае пані Рэгіне і 30 816 злотых, улакаваных (забяспечаных коштам) на Вязыні і Крысаве. Разам з тымі грашовымі сумаі, якія ёй запісаў Самуэль Філіповіч на гэтых жа сёлах (каля 54 500 злотых), давала магчымасць Кастравіцкай не хвалявацца за хлеб надзённы. З грашовых сум, пакінутых пісарам земскім, пані Рэгіна з Кастравіцкіх павінна была выплаціць сваім сынам ад першага шлюбe — Даніэлю, Міхалу і Базылю Філіповічам — іх долю ў бацькоўскай спадчыне. Сама маётнасць, ачышчаная ад усіх выплат, па тэстаменту пераходзіла да яго дачкі Петранэлы [50, k. 849–852].

Рэгіна з Кастравіцкіх Тэадоравая Валадковічавая надоўга перажыла свайго мужа. Гады жыцця без мужа былі запоўнены змаганнем з суседзямі, у якіх з'явілася магчымасць паквітацца за былыя крыўды, атрымання ад пісара земскага менскага. Добра захаваліся дакументы менскіх судоў за перыяд пасля 1690 г., дзе амаль кожны год разглядаліся справы, узбуджаныя пераважна самой Рэгінай з Кастравіцкіх. У жніўні 1690 г. у задворным аэсарскім і Галоўным Трыбунале ВКЛ разглядалася яе скарга на Тэадору Зафею Трызнянку Мікалаевую Пацавую, ваяводзіну троцкую. Справа вялася яшчэ Тэадорам Кастравіцкім у 1670 г. і 25 жніўня 1677 г. Аднак яе вынікі былі на карысць пісара земскага менскага, з чым не маглі прымірыцца прадстаўнікі роду Трызнаў. Пасля смерці пісара земскага менскага пачаліся напады слуг і падданных пані Зафеі Трызнянкі, пагрозы на жыццё і здароўе пані пісаравай [51, арк. 469]. Да 6 красавіка 1693 г. праявіў інтарэс да правоў на валоданне Вязынню і Крыспін Кіршэнштайн, падчасы ВКЛ. Улічваючы асаблівую значнасць разглядаемай справы, пасяджэнне гродскага суда праходзіла пад кіраўніцтвам самога Крыштофа Станіслава на Бакштах Завішы, старосты судовага гараднічага менскага [52, арк. 785]. Асабліва шмат судовых спраў з удзелам пані пісаравай земскай разглядалася судамі

княства ў 1698–1699 гг. У пачатку 1685 г. на Старынке, што знаходзіліся ў застаўным валоданні Рэгіны Валадковічавай, пісаравай земскай, напалі слугі Гераніма Клакоцкага, стольніка рэчыцкага. Лазаровіч, эканом уладанняў Клакоцкага, і Габрыэль Ліхадзіеўскі звезлі яе падданных, не забыўшыся прыхапіць быдла, коней і ўвесь хатні спрэт (хатняе начынне) [53, арк. 502]. Геранім Клакоцкі на суд не з’явіўся і яго аб’явілі вечным банітам і вываланцам (выгнаннікам). Здаецца, што на стольніка рэчыцкага судовы дэкрэт не аказаў вялікага ўплыву. Ён так і не вярнуў звезеных падданных.

Не трэба думаць, што пані пісаравая земская менская была безабароннай. Пры неабходнасці на яе выратаванне маглі падыйсці вайсковыя харугвы яе сыноў ад першага шлюбу. На іх учынку неаднаразова скардзіўся Міхал Рдултоўскі. Судовая справа з удзелам Міхала Рдултоўскага, падчашага чарнігаўскага, і пані Рэгіны прымусіла суддзяў моцна падумаць перад вынясеннем судовага выраку (пастановы). Справа была ў тым, што ў Вязыні землі Рдултоўскіх і Валадковічаў падзяляла рака, якая штогод мяняла сваё рэчышча. Па нейкіх прычынах яна набліжалася да двара Рдултоўскіх, знішчаючы на сваім шляху яго агарод. Услед за рэчышчам Валадковічы пераносілі свае памежныя знакі і праз некалькі гадоў атрымалі ў падарунак ад прыроды добры кавалак зямлі. Міхал Рдултоўскі, у якога бераг нечакана аказаўся пад самымі вокнамі сядзібы, зразумела, не мог з гэтым пагадзіцца. Спачатку спрабаваў угаворваць, але беспаспяхова [54, арк. 506]. Прышлося пазваць Рэгіну з Кастравіцкіх Валадковічавую ў суд.

Памерла Рэгіна з Кастравіцкіх Тэадоравая Валадковічавая, пісаравая земская менская, да 27 кастрычніка 1710 г. У гэты дзень яе дзеці ўнеслі ў актавыя кнігі рээстр маёмасці, які застаўся пасля яе смерці [55, арк. 194]. Пасля смерці Рэгіны з Кастравіцкіх Тэадоравай Валадковічавай, пісаравай земскай менскай, Вязынка была падзелена толькі паміж нашчадкамі Самуэля Філіповіча. Ужо ў сакавіку 1713 г. пачалася судовая справа па яе новаму падзелу. Элеанора з Рдултоўскіх Базыльёвая Філіповічавая, стольнікаявая рэчыцкая, і яе дзеці пазвалі ў суд Даніэля Філіповіча і Ганну з Адынцоў, абозных менскіх [56, арк. 182].

КРЫНІЦЫ І ЛІТАРАТУРА

1. Urzędnicy Wielkiego księstwa Litewskiego : spisy : Tom I : Województwo Wileńskie XIV–XVIII wiek. — Warszawa : Wydawnictwo DiG, 2004.
2. Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego księstwa Litewskiego (1582–1696) : spisy / pod red. Andrzeja Rachuby ; opracowali: Henryk Lulewicz i Andrzej Rachuba. — Warszawa : Wydawnictwo DiG, 2007.
3. АВАК. Т. 8.

4. Metryka Litewska : rejestry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego Województwo Mścisławskie : 1667 r. / opracował Andrzej Rachuba. — Warszawa : Wydawnictwo DiG, 2008.
5. НГАБ. КМФ 18. Воп. 1. Спр. 455.
6. Там жа. Ф. 1727. Воп. 1. Спр. 3.
7. Там жа. Спр. 34.
8. Там жа. Ф. 1755. Воп. 1. Спр. 18.
9. Там жа. Ф. 1769. Воп. 1. Спр. 6.
10. Там жа. Ф. 1727. Воп. 1. Спр. 2.
11. Wolodkowiczowie herbu Radwan : studium genealogiczne w opracowaniu Andrzeja Wolodkowicza (1928–1995). — Ottawa, 1978.
12. НГАБ. Ф. 1727. Воп. 1. Спр. 2.
13. Urzędnicy Wielkiego księstwa Litewskiego : Tom I : Województwo Wileńskie XIV–XVIII wiek / pod redakcją Andrzeja Rachuby ; opracowali: Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk ; przy współpracy Uładzimira Jemialianczuka i Andrzeja Macuka. — Warszawa : Wyd. DiG, 2004.
14. Собрание древних грамот и актов городов Минской губ. православным монастырям, церквям и по разным предметам. — Минск : Губернская типография, 1848.
15. НГАБ. КМФ 18. Воп. 1. Спр. 118.
16. Там жа. Спр. 114.
17. Там жа. Ф. 1727. Воп. 1. Спр. 34.
18. Гербоўнік беларускай шляхты. — Т. 2. — Мінск : НАРБ, 2007.
19. VUB (Віленская ўніверсітэцкая бібліятэка). F. 5A-56/10342, k-30. Са збораў А. Рахубы.
20. НГАБ. Ф. 1727. Воп. 1. Спр. 34.
21. Там жа. КМФ 18. Воп. 1. Спр. 124.
22. Гербоўнік беларускай шляхты. — Т. 2. — Мінск : НАРБ. — 2007.
23. Deputaci Trybunalu Głównego Wielkiego rsięstwa Litewskiego (1582–1696) : spisy / pod red. Andrzeja Rachuby ; opracowali: Henryk Lulewicz i Andrzej Rachuba. — Warszawa : Wyd. DiG, 2007.
24. НГАБ. КМФ 18. Воп. 1. Спр. 355.
25. Там жа. Ф. 1727. Воп. 1. Спр. 36.
26. Там жа. КМФ 18. Воп. 1. Спр. 125.
27. Wolodkowiczowie herbu Radwan : studium genealogiczne w opracowaniu Andrzeja Wolodkowicza (1928–1995). — Ottawa, 1978.
28. НГАБ. Ф. 1727. Воп. 1. Спр. 34.
29. Там жа. Спр. 12.
30. Беларускі Архіў. — Т. 3. — Менск, 1931.
31. НГАБ. Ф. 1703. Воп. 1. Спр. 1.

32. Deputaci Trybunalu Głównego Wielkiego księstwa Litewskiego (1582–1696) : spisy / pod red. Andrzeja Rachuby ; opracowali: Henryk Lulewicz i Andrzej Rachuba. — Warszawa : Wyd. DiG, 2007.
33. НГАБ. Ф. 1727. Воп. 1. Спр. 34.
34. АВАК. Т. 3.
35. АВАК. Т. 9.
36. Wołodkowiczowie herbu Radwan : studium genealogiczne w opracowaniu Andrzeja Wołodkowicza (1928–1995). — Ottawa, 1978.
37. НГАБ. Ф. 1727. Воп. 1. Спр. 10.
38. Там жа. КМФ 18. Воп. 1. Спр. 133.
39. Падымнае Менскага ваяводства на 1667 г. Са збораў М. Спірыдонова.
40. НГАБ. Ф. 1727. Воп. 1. Спр. 10.
41. Там жа. Спр. 35.
42. Там жа.
43. Там жа. Спр. 31.
44. Там жа. Ф. 1710. Воп. 1. Спр. 41.
45. Niesiecki, K. Herbarz Polski. — Т. VII. — Lipsk : Wyd. N. Bobrowicz.
46. НГАБ. КМФ 18. Воп. 1. Спр. 158.
47. Boniecki Adam Jozef Feliks. — Herbarz Polski. — Т. IV.
48. НГАБ. Ф. 1727. Воп. 1. Спр. 51.
49. Nezabitowski, St. Dzenniki 1695–1700 rr. — Poznań, 1998.
50. LVIA. SA 17. K. 849–852. Са збораў А. Рахубы.
51. НГАБ. КМФ 18. Воп. 1. Спр. 388.
52. Там жа. Ф. 1727. Воп. 1. Спр. 36.
53. Там жа. Спр. 50.
54. Там жа.
55. Там жа. Спр. 7.
56. Там жа. Спр. 51.

Тенеалогія і геральдыка

Г. В. Гайдук

ДОКУМЕНТЫ РОДА ЦЯПИНСКИХ

В данной статье приведены новые документальные сведения по истории рода Цяпинских. Согласно родоводу Слушков-Цяпинских (Омельяновичей), опубликованному В. Веревкиным-Шелютой [1], родоначальником Цяпинских ¹ выступает Амельян, у которого был сын Иван. У последнего были сыновья Николай и Мацей, у Николая — Василь, Ждан и Иван-Война, у Мацея — Мартин, Иван и Василь ².

Кроме ранее опубликованных исследований, в настоящее время установлено, что в Российском государственном историческом архиве (далее — РГИА) в фондах Правительствующего Сената департамента Герольдии находятся два дела с документами, относящимися к роду Цяпинских ³ [7; 8], ряд документов хранится в НИАБ в фонде Витебского ДДС (Дворянского депутатского собрания).

Из представителей рода Цяпинских, упоминаемых В. Веревкиным-Шелютой, отмечены: в ревизии Полоцкого воеводства 1552 г. — Мацей и Николай Ивановичи, в других документах — Мартин Матвеевич и его

¹ Род Слушков в данной статье не рассматривается, описан у К. Несецкого [12, т. VIII, с. 413–416].

² В настоящее время предполагается, что именно он является переводчиком и издателем Евангелия Цяпинского. Предположительное время жизни просветителя 1530–1600 гг.

³ Несецкий упоминает Феликса и Стефана (1700) Цяпинского (Ciepiński) [12, т. III, с. 121] и Стефана и Казимира (1700) Цяпинских (Czapińskich) [12, т. III, с. 169], первые — из Олькиников Браславского повета, а вторые — из Олькиников Ошмянского повета.

потомки. Подробно описан род Цяпинских от Мацея Ивановича, но в документах нет сведений о его детях — Иване и Василии, как не встречаются и записи о представителях этого рода, упомянутых в акте от 18 марта 1600 г., обнаруженном О. Бобковой [11].

Коротко остановимся на определении рода Цяпинских из Витебского ДДС за 1834 г., где приведены фрагменты основных документов рода [3, л. 324–333]:

«1834 года октября 5 дня по указу его Императорского Величества в Витебском Дворянском Депутатском Собрании рассматривали выводное дело рода Цяпинских вступившее при прошении Лепельского уезда помещика двуйменного Игнатия-Иосифа Казимира сына Цяпинского 28 августа текущего года поданном, в каковом деле из учиненного просителем объяснения ниже приложенных при оном документе значит, что род Цяпинских, издревле пользуясь дворянскими преимуществами и владея недвижимыми имениями во ознаменованье своего достоинства, употребляют герб «Остоя», который в летописе Евариста Андрея графа Куропатницкого в части третьей на странице 37 следующее изображается, в красном поле две желтые неполные луны хребтами одна ко другой обращенные между коими белый обусечный меч рукояткою вверх, острием вниз, на шлеме пять страусовых перьев. Сим гербом печатуюсь показанный на поколенной росписи родоначальник Иван Цяпинский владел недвижимым дворянским имением Цяпино прозываемым в Полоцком Воеводстве лежащем, которое, наследуя сыновья его Матвей и Николай Цяпинский во времена царствования короля польского Сигизмунда-Августа в 1552 году, обязаны были по наряду поставлять на службу его Королевского Величества с оногo по одной лошади. А из них от Матвея Ивановича Цяпинского произошел сын Мартин Слушка-Цяпинский ротмистр его Королевского Величества, который, соединяясь законным браком с Еленой Васильевной Миткевичевою Нацкою, получил за нею в приданное половинную часть имения Нача прозываемого с крестьянами и в продолжении жизни своей имел трех сыновей Степана, Ивана и Христофора Цяпинских, из коих Степан наследственный владелец имения Цяпино и Должиц состоял в супружестве по первому браку с Богданаю Корсаковою, с коюю прижил двух дочерей Федору и Марьяну, а сына Григория, а по второму браку с княжною Свирскою, от которой происшедшее потомство не достигло возраста, и по третьему с Анною Кублицкою, от коей родилось три сына Христофор, Евстафий и Гавриил, да две дочери Гальшка и Полония. Сим детям Степан Цяпинский при кончине жизни своей в 1631 году отказал все свои имения и движимость. Иван же, Мартинович Цяпинский и брат его Христофор (по другим источникам Криштоф) владели материнским имением Нача и из них Иван от супружеской жизни с урожденною Софиею Голубиц-

кою имел двух сыновей Владислава и Даниила, Христофор одного Казимира, о чем удостоверяют следующие акты ⁴:

1. 1552 года составленная, а 1773 г. января 27 в Полоцком Провинциальном Земском Суде явленная ревизия Полоцкого Воеводства помещиков владеющих недвижимыми имениями, в числе коих Матвей ⁵ и Николай ⁶ Ивановичи Цяпинские владельцами имения Цяпина показаны;
2. 1580 года февраля пятого дня писанной, а 1791 ноября 15 дня в земском Суде Полоцкого Воеводства явленный, а текущего года 18 дня за № 727 из Лепельского Уездного Суда в копии выданной ассекурационный документ от Николая Есьмана о съезде в Полоцк для раздела имений Начи, *Горспля*, Зелск, *Холявичи* и *Никовиков* ротмистру его королевского Величества: Мартину Матвеевичу Цяпинскому выданный;
3. 1592 года февраля 15 дня дележный документ означенных имений после смерти Василия Миткевича Нацкого между зятьями его и дочерьми учиненный ⁷; после коего часть имения Начи досталось Мартину Матвеевичу Цяпинскому ⁸ и жене его Елене уроченной Миткевичевой.
4. 1602 года июня 15 раздел того же имения Начи между Мартином Цяпинским и Авраамом Лещинским с их супругами по решению Полоцкого Земского Суда учиненный.
5. 1631 года января 10 дня писанное, а 12 февраля того же года в Полоцком Городском Суде явленное Духовное Завещание Степана Мартиновича Цяпинского ⁹ коим как имение Цяпино и Должице, так равно и всю движимость, записал жене своей Анне Ку-

⁴ В документе перечень не пронумерован. В данной статье документы пронумерованы для удобства ссылок.

⁵ В акте под № 71.

⁶ В акте под № 72.

⁷ У Василия Миткевича было пять дочерей: Елена — супруга Мартина Цяпинского, Мартина — супруга Авраама Лещинского, Марта — супруга Василия Богдановича Реута, Любовь — супруга Петра Врублевского, София — супруга Ивана Захаревича [7, л. 12–13].

⁸ Судя по тому, что Мартин Цяпинский в 1592 г. получил часть имения Нача от отца жены Василия Миткевича, то во время распри братьев Цяпинских (Ивана и Василия Матвеевича) и гибели просветителя Василия Николаевича он был уже достаточно зрелым человеком.

⁹ В документе говорится о трех браках Степана Цяпинского: с Богданой Михайловной Корсаковой имел дочерей Федору и Марьяну и сына Григория; с княжной Свирскою двух, они умерли; с Анной Петровной Кублицкой сыновей Христофора, Остафияна, Гавриила и дочерей Гальшку и Полонею [7, л. 18–19].

- блицкой в пожизненное, а сыновьям Григорию, Христофору, Евстафию и Гавриилу в вечное и потомственное владение. В сем же завещании и братья Степановы Иван и Христофор упоминаются.
6. 1612 года июня 19 выданная, а 22 того же месяца в Полоцком Земском Суде совершенная закладная крепость на половину имения Начи от Ивана Мартиновича Цяпинского жене его Софии урожденной Голубицкой и 23 июня того же года отказ ввозного по сей же крепости учиненный.
 7. 1645 года сентября 10 дня Свидетельство следующих дворян Владиславу и Даниилу Ивановичам Цяпинским по делу с Самуилом Могильницким выданное. О потомстве Григория и Христофора Степановичей Цяпинских не известно, а Евстафий Степанович Цяпинский прижил сына Венедикта, который в 1623 году с женою своею Петронелею Жоховскою заключил взаимную дарственную запись на все имущество, а в 1626 году имел от отца своего поручение поискивать принадлежность сего с имения Сымоновичев Горновских. От него остался один сын Люцеуш, который по документу от Великого Гетмана Михайлы Паца владел десятью уволокми земли в экономических имениях. Гавриил же Степанович Цяпинский имел сына Адама, соединившегося в последствии времени законным браком с урожденною Христиною Новицкою, с кою имел одного сына Якова и владел по закладной крепости от Владислава Цяпинского в имении Начи землями Елевачино, Карандишево и Балтрулево прозываемыми, а после смерти его означенная супруга, повторив брак с Николаем Лицецким, сии земли записала ему в пожизненное владение с тем, что по кончине его должны оные остаться прижитому с первым мужем сыну Якову Цяпинскому, а за неявкою его имеют поступить прямому наследнику Луке Цяпинскому, родившемуся от Даниила Ивановича Цяпинского и жены его Софии Корсаковой, которые имели также и дочь Еву, вышедшую в замужество за Самуила Добкевича. Означенный Лука Цяпинский состоял в звании мостовничего Могилевского, в 1673 году уплатил сестре своей Еве Цяпинской по мужу Добкевичевой денежную сумму, принадлежащую ей с имения Начи, наследниками которого оставил двух сыновей, родившихся от жены Терезии Беганской Петра и Егора. Из них первому по объявлению бабки их Софии Даниловичевой¹⁰ Цяпинской о совершеннолетии его в Полоцком Земском Суде учиненному, передано опекунское управление делами и

¹⁰ Здесь, как и в ряде других случаев, имеется в виду принадлежность к фамилии мужа.

- имуществом покойного отца его Луки Цяпинского, а в 1699 году сей же Петр с братом Егором Лукичи Цяпинские о неправильном владении Полоцким мостовничим Михайлом Шпаковским присужденными имениями Дзехцеровщизна и Овдеевщизна, Гавиловщизна прозываемыми в Полоцком Гродском суде подавали манифестацию. Сие изъясняет в 1693 г. июня 3 дня дарственная запись всего имущества супругами Венедиктом Евстафиевичем и Потронелею урожденной Жоховскою Цяпинскими взаимно между ними учиненная.
8. 1696 года мая первого дня таковая же от Евстафия Цяпинского на производство взыскания с имения Сымоновичев Горновских сыну Венедикту выданная, в коей и брат Евстафия Григорий упоминается.
 9. 1677 г. января 23 дня учиненное, а 27 того же месяца в Дзисненские ратушовые книги вписанное Духовное завещание урожденной Христины Степановой Новицкой по первому браку Адамовой Цяпинской, а по второму Николаевой Лисецкой, которым распределила закладные земли Елевачино, Карандшиevo, Балтруево к имению Начи принадлежащие супругу своему Лисецкому в пожизненное, и сыну с первого брака Якову Цяпинскому в вечное владение, за невякою же его Луке Даниловичу Цяпинскому.
 10. 1643 года мая 24 дня закладная крепость от Даниила и Софии урожденной Корсаковой Цяпинских на луг в имении Начи Полоцкой Городничим Еве Явгелловой выданная.
 11. 1673 июня 26 дня квитационный документ от Самуила и Евы урожденной Цяпинской Добкевичев в получении за наследственную часть с имения Начи денежной суммы Могилевскому мостовничему Луке Цяпинскому данный, в коим и Казимир Христофорович Цяпинский упоминается.
 12. 1727 года декабря 22 дня Документ Каштеляна и Великого Княжества Литовского Гетмана Михайлы Казимира Паца на содержание десять уволок земли в економических деревнях Долги, Маху и Цереках в Осовецком Войтовстве лежащих Люцидину Цяпинскому.
 13. 1688 года октября шестого дня объявление Софии Даниловой Цяпинской о совершеннолетии внука её Петра Лукича Цяпинского в Полоцком Земском Суде учиненное на основании чего по судебному разрешению опекунское управление передано сему же Петру Цяпинскому.
 14. 1699 года июля 9 дня Манифестация Петра и Егора Лукичев Цяпинских о неправильном владении мостовничим Полоцким Михайлом Шпаковским присужденными им деревнями

Дзехцеровщизна или Овдеевщизна, Гавиловщизна прозываемы-ми в Полоцкий Гродский Суд подаванная. От Люцицина (Люция-на) Венедиктова Цяпинского произошел сын Михаил, который имел трех сыновей Антония, Трояна и Викентия, из коих первые два, яко действительные потомки выше означенных предков, вместе с отцом своим производили тяжбу с Горновскими, Островскими и Цехановецкими о той принадлежности, которая изъяснена в прописанном уже переказном документе.

15. 1696 года от прадеда Евстафия Деду Венедикту Цяпинскому выданном, от Якова Адамовича Цяпинского произошло два сына Иван и Петр в 1694 году производившими тяжбу с Андреем Шишкою о крестьянах; по нем также осталось два сына Иван и Иосиф, кои как по отце, так равно и после дяди Ивана, единственными были наследниками и состояли под опекою двоюродного дяди своего Полоцкого скарбника Иосифа Цяпинского происходящего от Петра Луки сына Цяпинского и супруги его Катерины Гейдройцевны, который в 1730 году по отцовскому завещанию получил всю по ней движимость, и 1732 года по ассекурационному документу матери Катерины Петровой Цяпинской имение Нача состоящее в закладном её от супруга владении и капиталы...»

Даже фрагменты документов дополняют родословную Цяпинских. В фондах РГИА в делах Правительствующего Сената Департамента Герольдии по роду Цяпинских [7; 8] имеются копии перечисленных документов, но многие из них не очень хорошо сохранились. От Матвея Цяпинского и его сына Мартина, его внуков — Стефана, Христофора и Ивана разделяются три ветви. Первый, Степан, владевший потомственным имением Цяпин и Должице¹¹, видимо, был старшим сыном. Христофору [4; 6] и Ивану [7; 8] досталась часть имения Нача, описанного Василием Матвеевичем своей дочери Елене и зятю Мартину Цяпинскому.

В завещании Степана Цяпинского мы читаем следующее:

«...Тело же мое грешное для предания земли, из которой вышел, вручаю любезной моей супруге, Оршанского Подсудка дочери г. Анне Петровне Кублицкой, которая тело мое похоронить имеет обыкновенном порядком в присутствии священников, в имении моем Цяпин в собственной моей Церкви, где мои дети похоронены, не делая никакого погребения... мо в землю зарыть, которыми похоронами тела моего родный брат жены моей а любезный шурин мой г. Христоф... Кублицкий заведывать имеет, без излишних издержек, известив о том родных бра-

¹¹ В копии завещания [7, л. 18–19] между буквами «л» и «ж» вставлено «о», а ниже имение названо Доножице, что противоречит названию в документе НИАБ [3].

тьев моих гг. Ивана и Христофора Цяпинских в течении не более двух недель...» [7, с. 18 об.].

Необходимо еще немного остановиться на линии рода от Христофора Мартиновича Цяпинского. Христофор имел сына Казимира, супруга Казимира — Катерина из Бояновских [6, л. 281–282]. Их дочь Кристина вышла замуж за Ивана Малаховского (Герб «Наленч», Nałęcz), принесла в качестве приданного части имени Начи — Миховщизна и Черным ручьем называемые. Род Малаховских Полоцкого воеводства от Ивана Малаховского¹² сильно разветвился, сохранилось много документов как в НИАБ, так и в РГИА [4; 5; 6]. Среди прочих имеются документы и о судебных разбирательствах с Лукашем Владиславом Казимировым Цяпинским [4, л. 199 об. –200 об.].

В дворянском деле Цяпинских [7] приведены основные документы утверждения в дворянстве: Указ Герольдии от 30.06.1836 № 7425 и 25.11.1847 № 17805; выводные протоколы Витебского ДДС от 5.10.1834, 12.02.1846, 8.03.1866, 18.06.1876. Родовое древо Цяпинских расписано в приложении 1 [7, л. 11 об.].

В другом деле рода Цяпинских о причислении к роду [8, л. 11] после Иосифа Венедикта (17.14) идут потомки от Адама и Катерины, урожденной Старжинской, Цяпинских: Казимир-Иван (27 мая 1848), Владислав-Алексей (17 июля 1849), Иосиф (31 августа 1850), Адели-Катерина (17 сентября 1851).

Будем надеяться, что дальнейшие исследования документов архивов откроют нам еще не одну историю прославленного рода.

ЛИТЕРАТУРА И ИСТОЧНИКИ

1. Вярoўкін-Шалюта, У. Васіль Цяпінскі і род Слушкаў-Цяпінскіх у 16 стагодззі // Годнасьць : выданьне згуртаваньня беларускае шляхты. — 1994. — № 1. — С. 15–21.
2. Клімаў, І. Да біяграфіі Васілія Цяпінскага // Беларускі Гістарычны Агляд. — 2002. — Т. 9. — С. 31–54.
3. НИАБ. Ф. 2512. Оп. 1. Д. 226. Л. 324–333.
4. Там же. Оп. 2. Д. 11. Т. 2. Л. 199 об.–200 об.
5. Там же. Оп. 1. Д. 248. Л. 94 об.–97 об.
6. РГИА. Ф.1343. Оп. 25. Д. 758. Л. 281–282.
7. Там же. Оп. 29. Д. 4140 (Витебский уезд 1854). Л. 4–21.
8. Там же. Д. 4141 (Витебский уезд 1858). Л. 11–19.
9. Там же. Оп. 51. Д. 616. Л. 153 об.
10. Саверчанка, І. В. Сымон Будны : гуманіст і рэфарматар. — Мінск, 1993.

¹²В поколенной росписи показан под № 1 [4, л. 199 об.–200 об.].

11. Бабкова, В. История Беларуси XI–XVIII веков // Спадчына. — 1991. — № 3. — С. 15–19.
12. Niesiecki, Ks. Casper. Herbarz polski. — Т. 1–10. — Lipsk : Wydanie Jana Nep. Bobrowicza, 1836–1846.

ПРИЛОЖЕНИЕ 1

Слушко-Цяпинские Герб «Остоя»

1. Иван

↓

2. 1 Матвей

↓

3. 2 Мартин

↓

4. 3 Иван

↓

5. 4 Владислав 6. 4 Даниил

↓

7. 6 Лука

↓

8. 7 Петр 9. 7 Егор

↓

10. 8 Иосиф

↓

11. 10 Иван 12. 10 Казимир 13. 10 Онуфрий

↓

14. 12 Игнатий

↓

15. 14 Адам-Никифор¹³ 16. 14 Сигизмунд-Августин

17. 14 Иосиф-Венедикт 18. 14 Мечислав-Изидор

19. 14 Воцлав-Алиозий

¹³ По определению Витебского ДДС 5 октября 1834 года род Слушков-Цяпинских, в том числе Адам-Никифор, признан в дворянстве с внесением в шестую часть родословной книги и в том достоинстве утвержден Указом Герольдии от 30 июля 1836 года за № 7425. Дело о причислении детей от 16 декабря 1857 года; рапорт ДДС от 14 ноября 1857 г. за № 1931; Указ Герольдии от 30.07.1856 за № 7425 [8].

Я. Чарнецкі

ПАЎЛОЎСКІЯ ГЕРБА «ЛЯЛІВА» З НАВАГРУДСКАГА ВАЯВОДСТВА¹

Род Паўлоўскіх герба «Ляліва» згадваецца ў шматлікіх спісах шляхты і належыць да сілезкага рыцарства [14, s. 306; 33, s. 267; 34, s. 44–45]. Яго радавым гняздом было паселішча Паўловіцы (па-польску Pawłowice), што знаходзіцца на сілезка-мараўскім памежжы — паміж паселішчамі Ястрэмбе-Здруй і Пшчына [26, s. 174–175]. Адна з першых згадак пра гэты маёнтак прыпадае на 1239 г., калі князь раціборскі Пжэмыслаў пацвердзіў Паўловіцам даўні мясцовы прывілей, чым пашырыў правы валодання ўласніка Вояна. Напрыканцы XIX ст. у Паўловіцах існавалі парафіяльны касцёл, пабудаваны ў 1586 г. аламунецкім епіскапам Паўлоўскім, а таксама замак [28, s. 910].

Даўнейшыя геральдысты адносна роду Паўлоўскіх сведчылі, што ён паходзіў з Літвы. Насуперак гэтаму даследчык радаводаў сілезкага рыцарства Раман Сянкоўскі, звяртаючы ўвагу на польскую ідэнтычнасць асобных прадстаўнікоў роду Паўлоўскіх у другой палове XVI ст., дапусціў, што яго прашчурцы паходзілі з Асвецімскага княства, хаця ў тамтэйшых земскіх кнігах і не ўдалося знайсці пацвярджэння гэтай гіпотэзе [26, s. 175]. Такой жа думкі маглі трымацца і самі Паўлоўскія, аднак вядомы геральдыст Барташ Папроцкі недарэмна занатаваў у «Гербоўніку рыцарства польскага» пра той род герба «Ляліва» наступнае: «Паўлоўскія ў Асвецімскім альбо Заторскім наветах, з якіх Станіслаў быў біскупам аламанецкім; вучоны і прыкладны біскуп» (апублікавана ў 1584 г.) [20, s. 384; 21, s. 489]. Праз некалькі гадоў, пасля бітвы пад Бічынаю (24 студзеня 1588 г.) апынуўся сярод пераможаных і знайшоў прытулак у Маравіі і Чэхіі [10, s. 383; 22, s. 1118], у прыватнасці, у згаданага раней епіскапа Паўлоўскага [26, s. 175]. Гэты факт дазваляе дапусціць, што Папроцкі і Паўлоўскі маглі быць знаёмыя і раней, на момант напісання «Гербаў». Цікава, што ў Маравіі Папроцкі і надалей пражыў непасрэдна пры двары епіскапа Станіслава Паўлоўскага, а яго чарговая праца на генеалагічна-геральдычную тэматыку «Люстэрка слаўнага мараўскага марграфства» была надрукавана ў Аламуныцы² ў 1593 г. [15, s. 178–180].

¹ Тры роды Паўлоўскіх былі запісаны ў радаслоўную кнігу Гродзенскай губ., часткі — 1, 2, 6; два — у аналагічную кнігу Магілёўскай губ., частка 6. Пераклад з украінскай мовы — В. В. Урублеўскі.

² Аламунец — сучасны Аламоўц, цэнтр Аламоўцкага края ў Чэхіі.

У XIV ст. Паўлоўскія перасяліліся ў Малапольшчу, Маравію і Прускае каралеўства, а з часам і ў Вялікае княства Літоўскае [18, s. 262; 24, s. 253]. Прадстаўнікі малапольскай лініі ў XVI–XVIII стст. займалі розныя ўрады пераважна ў Бецкім павеце Кракаўскага ваяводства [24, s. 253]. З мараўскай лініі найбольш вядомы вучоны, дыпламат, аўтар некалькіх лацінамоўных прац, аламунецкі епіскап Станіслаў Паўлоўскі (памёр у 1598 г.) [26, s. 175, 177; 24, s. 253–254; 29, s. 225] і яго малодшы брат Вацлаў (1548–1600) — рыцар Святой Труны (быў пасвечаны 20 ліпеня 1580 г. падчас паломніцтва да Святой Зямлі) і генеральны пракуратар рыцараў Святой Труны ў Маравіі і Сілезіі³. Унук апошняга Эрдман-Фердынанд Паўлоўскі (1629–1683) у 1666 г. атрымаў тытул чэшскага барона і быў уладальнікам шматлікіх маёнткаў [26, s. 176–177]. Пра прускую лінію Паўлоўскіх герба «Ляліва», прадстаўнікі якой пісаліся з Божага Поля ў Паморскім ваяводстве, Ян-Кароль Дахноўскі ў сваім гербоўніку (укладзены ў другой чвэрці XVII ст.) зазначыў, што яны прыходзіліся даволі блізкімі родзічамі аламунецкаму епіскапу Станіславу Паўлоўскаму [13, s. 208].

У Вялікім княстве Літоўскім Паўлоўскія герба «Ляліва» згадваюцца ўжо напрыканцы XVI ст. Напрыклад, да гэтага роду адносяць Тамаша Паўлоўскага, які быў абатам бенядыктынскага манастыра ў Троках у 1597 г., упрыгожыў яго і заснаваў там бібліятэку. Памёр у 1653 г. [24, s. 253].

Ад Міхала-Антонія Паўлоўскага, які ажаніўся не пазней 1666 г. і меў маёнтка на абшарах Віцебскага ваяводства, выводзілі сябе Паўлоўскія герба «Ляліва» перад земскім судом Віцебскай правінцы. Прадстаўнікі гэтай галіны некалькі пакаленняў запар валодалі маёнткам Станіслававічы (па-польску *Stanisławowicze*) [19, s. 91–92].

У другой палове XVIII ст. у Віленскім ваяводстве пражывалі браты Стафан і віленскі земскі пісар Міхал Паўлоўскія, сыны Матэвуша, якія падзялілі бацькоўскую спадчыну. Стафан валодаў маёнткам Палессе (па-польску *Polesie*) у Трабскай рымска-каталіцкай парафіі Ашмянскага павета, а Міхал — маёнткам Дзяляцічы (па-польску *Dalatydze*). Палессе дасталося ў 1773 г. Юрыю і Аляксандру Паўлоўскім, сынам Стафана. 6 жніўня 1820 г. Віленскі дваранскі дэпутацкі сход прызнаў дваранскую годнасць нашчадкаў Матэвуша Паўлоўскага, зазначыўшы, што «фамілія тая, ад незапамятных часоў клейнодам шляхецтва надзеленая» [11, s. 174; 12, s. 314]. З часам на тэрыторыі Віленскай губерні былі зацверджаны

³ Такія звесткі прадставіў Р. Сянкоўскі [26, s. 175, 177], аднак вядома, што ў 1560 г. папа Пій IV далучыў ордэн рыцараў Святой Труны да іанітаў — яны ж гаспітальеры, або Мальтыйскі ордэн [1, s. 1479].

і засведчылі сваю прыналежнасць да роду Паўлоўскіх герба «Ляліва»: Антоні, сын Яна з сынам Станіславам; Ян і Тамаш, сыны Мацея (у 1847 г.); таксама сыны Антонія — Францішак, Станіслаў і Каятан з сынам Янам (у 1852 г.) [24, s. 253].

З Навагрудскага ваяводства, як яны самі сцвярджалі, паходзілі Паўлоўскія герба «Ляліва», жыхары сяльца Бяспечная Васількаўскага павета Кіеўскай губерні [36, арк. 11]. 19 ліпеня 1832 г. яны падалі на разгляд Кіеўскага дваранскага дэпутацкага сходу прашэнне аб прызнанні іх дваранскай годнасці. Разам з прашэннем Паўлоўскія прадставілі шэраг дакументаў, што павінны былі засведчыць іх шляхецкае паходжанне. Найдаўнейшай з іх была вытрымка з сеймавай канстытуцыі аб наблітацыі Лукаша Паўлоўскага [36, арк. 2].

Таварыш панцарнай роты кароннага надворнага падскарбія Лукаш Паўлоўскі быў наблітаваны ў 1685 г. за вайсковыя заслугі з рэкамендацыі каронных гетманаў [35, s. 356; 9, s. 454; 24, s. 258]. Варта заўважыць, што каронным надворным падскарбіям у 1684–1687 гг. быў холмскі староста Міхал-Фларыян Жавускі [30, s. 130]. Тым часам нейкі Лукаш Паўлоўскі падпісаўся ў 1697 г. на элекцыі караля Аўгуста II з Холмскай зямлі [16, s. 266]. Улічваючы службу наблітаванага ў 1685 г. Лукаша Паўлоўскага ў харугві холмскага староствы, выглядае верагодным, што ён мог атрымаць у часовую ўласнасць які-небудзь маёнтак альбо яго частку ў Холмскім старостве і падпісаць элекцыю 1697 г. разам з іншымі прадстаўнікамі шляхты Холмскай зямлі. Хаця яго прагэктар Міхал-Фларыян Жавускі памёр яшчэ ў 1687 г., аднак Лукаш Паўлоўскі мог працягнуць службу ў Станіслава-Матэвуша Жавускага, другога сына Міхала-Фларыяна, які ў 1692 г. згадваецца як холмскі староста. Увогуле нашчадкі Міхала-Фларыяна Жавускага трымалі Холмскае староства да 1760-х гг. [25, s. 373].

Вядома пра двух сыноў Лукаша Паўлоўскага. Адным з іх быў брацлаўскі чашнік Казімір Паўлоўскі [36, арк. 2 адв.]. З кастрычніка 1740 г. у Дубна ён атрымаў ад астрожскага ардыната, мечніка Вялікага княства Літоўскага, графа на Вішняўцы, Тарнове і Яраслаўлі, князя на Белым Коўлі, Смалянах, Заслаўі і Астрогу Януша-Аляксандра Любартавіча-Сангушкі запіс на пажыццёвае валоданне ўрочышчам Грыняўцы або Кліценшчына (па-польску Hruniówce / Klitenszczyzna) Чуднаўскай воласці, якое знаходзілася ў Жытомірскім павеце Кіеўскага ваяводства. Запіс змяшчаў засцярогу адносна таго, што Казімір Паўлоўскі не меў права перадачы дадзенага маёнтку родзічам або іншым асобам [36, арк. 2–2 адв., 19–19 адв., 20–20 адв.]. Відавочна, што гаворка вядзецца пра пазнейшае сяльцо Грыніўцы на рацэ Случ, якое ў XIX ст. уваходзіла ў склад Любарскай рымска-каталіцкай парафіі ў Жытомірскім павеце Валынскай губерні. У 1867 г. Грыніўцы складаліся

з 78 хат і мелі драўляную царкву. Належала сяльцо на пачатку 1880-х гг. Мікулічам [27, s. 194]⁴.

Яшчэ адным сынам Лукаша і прамым продкам Паўлоўскіх з Бяспечнай быў Юзаф. У 1745 г. ён згадваецца ў званні таварыша панцырнага знаку каралевіча Ксаверыя [36, арк. 2 адв., 23 адв.]. Вядома пра некалькі маёнткаў, якімі Юзаф Паўлоўскі валодаў на застаўным і пажыццёвым праве.

Напрыканцы 1720-х гг. ён на застаўным праве быў уласнікам урочышча Вольхаў у Кіеўскім ваяводстве. Тое ўрочышча належала Паўлу Сікорскаму [36, арк. 15, 17]. 20 снежня 1730 г. у Оўручы Паўлоўскі саступіў братам Шыману і Міхалу Сікорскім за пэўную суму застаўны маёнтак Вольхаў. Ужо 29 снежня таго ж года адступны запіс быў унесены ў актавую кнігу Жытомірскага гродскага суда [36, арк. 2, 16, 18]. Можам дапусціць, што размова вядзецца пра сяльцо Вольхава, якое знаходзіцца побач з сялом Давідкі (у сучасным Народзіцкім р-не Жытомірскай вобл.), якое адносна недалёка ад Оўруча [2, с. 59]. У першай трэці XIX ст. Валынскі дваранскі дэпутацкі сход прызнаў высакароднае паходжанне роду Сікорскіх з Оўруцкага павета з унясеннем іх да шостаі часткі (як старажытнае дваранства) радаводнай кнігі. Тыя Сікорскія выводзілі сябе ад Міхала, сына Юрыя [3, с. 116; 6, с. 416–417], што можа быць адным з братоў, якім Юзаф Паўлоўскі саступіў Вольхаў.

8 студзеня 1745 г. у Жытоміры Юзаф Паўлоўскі атрымаў ад жытомірскага гродскага бургграфія⁵ Тамаша на Лешні Лешніцкага, які даў ад імя свайго брата, уласніка Чырвоненскай воласці, жытомірскага староства Аляксандра на Лешні Лешніцкага, давечны запіс на трох сялян у сяле Красаўка (па-польску Krasówka) Чырвоненскай воласці ў Кіеўскім ваяводстве. У той жа дзень гэты запіс быў унесены ў актавую кнігу Жытомірскага гродскага суда [36, арк. 2 адв., 21, 23]⁶. Варта заўважыць, што ўрад жытомірскага староства Аляксандр на Лешні Бажанец-Лешніцкі трымаў з 1733 г. Памёр ён у 1747 або 1748 г. Валодаў мястэчкам Чырвонае з прылеглымі сёламі, сярод якіх была і Красаўка [8, s. 174; 17, s. 109; 23, s. 346–347; 31, s. 294]. У 1744 г. Аляксандр на Лешні

⁴ Пасля Другой суветнай вайны гэта сяльцо знаходзілася ў складзе Пядынскай сельскай рады Любарскага р-на Жытомірскай вобл. [7, с. 117].

⁵ Бургграфі — гарадскі ўраднік, які выконваў абавязкі судзі ў горадзе з магдэбургскім правам. Тэрмін быў распаўсюджаны на Украіне і ў Польшчы.

⁶ З сярэдзіны XIX ст. сяло Красаўка належала да Бярдычаўскага пав. Кіеўскай губ., а мястэчка Чырвонае — да Жытомірскага пав. Валынскай губ. Аднак перад далучэннем Бярдычава да Кіеўскай губ. сяло і мястэчка, верагодна, належалі да Жытомірскага пав. Пасля Другой суветнай вайны гэты населены пункт уваходзіў у склад адпаведна Бярдычаўскага і Андрушаўскага р-наў Жытомірскай вобл. [2, с. 15, 22; 5, с. 227].

Лешніцкі падараваў 53 дзесяціны зямлі пабудаванай тады ж царкве святога Мікалая ў суседнім з Красаўкаю сяле Чэхі, пры гэтым ён працягвае называцца жытомірскім старостай [5, с. 227]. Малодшы брат Аляксандра, трэмбавельскі падчашы Тамаш Лешніцкі не згадваецца ў найўнай літаратуры як жытомірскі гродскі бургграфі [17, s. 110; 23, s. 347]. У цэлым, Тамаш Лешніцкі пераважна заставаўся ў цені свайго больш вядомага брата, хаця ў сваёй кар’еры ён крочыў яго сцяжынай⁷.

Нашчадкі Юзафа Паўлоўскага — сын Тодар і ўнук, таксама Тодар — валодалі на застаўным праве хутарам Корчаў (па-польску Korczow). Канец гэтаму валоданню наступіў 30 кастрычніка 1775 г., калі малодшы Тодар Паўлоўскі на хутары Корчаў выдаў вяльможнаму Міхалу Рыбінскаму квіт пра атрыманне ад яго 614 польскіх злотых за гэты маёнтак. Гэты дакумент быў унесены да актавых кніг Жытомірскага земскага суда [36, арк. 2 адв., 26]. Можна дапусціць, што размова вядзецца пра будучае сяльцо Корчаўка, размешчанае недалёка ад сёл Гарбулаў і Торчын у Радамышльскім павеце Кіеўскай губерні. У 1751 г. Торчын належаў Міхалу Рыбінскаму, а ў 1784 г. разам з сяльцом Піліпавічы яго сыну, кіеўскаму падкамор’ю Тадэвушу-Лукашу Рыбінскаму. Нарэшце ў 1790 г. увесь гэты маёнтак перайшоў у спадчыну сынам Тадэвуша-Лукаша [5, с. 151]. Варта зазначыць, што Торчын, Піліпавічы і Корчаўка склалі адну парафію, хаця быў такі перыяд, калі Корчаўка належала да Гарбулаўскай парафіі [5, с. 151]. У гісторыі валодання Корчаўкай, вядомай у межах 1730–1760-х гг., Рыбінскія не згадваюцца [4, с. 136–137], хаця яны маглі валодаць ёю на застаўным або пажыццёвым праве.

Пасля вяртання Рыбінскаму хутара Тодар Паўлоўскі стала асеў у Белацаркоўскім графстве вялікага кароннага гетмана Францішка-Ксаверыя Браніцкага. Пра гэта сведчыць метрычны запіс пра яго вячанне 13 студзеня 1776 г. у Белацаркоўскім касцёле з Магдалінай Пятроўскай [36, арк. 2 адв., 76]. І далей лёс гэтай галіны Паўлоўскіх герба «Ляліва» звязаны з Белацаркоўскім графствам. Большая частка нашчадкаў Тодара і Магдаліны з Пятроўскіх пражывала ў сяльцы Бяспечная і, акрамя гэтага радовага гнязда, згадваюцца таксама ў сяле Ябланюўка, сяльцы Пішчана і мястэчку Белая Царква Васількаўскага павета Кіеўскай губерні.

Падсумаваўшы прадстаўлення звесткі, варта адзначыць, што пачатак роду Паўлоўскіх герба «Ляліва» быў пакладзены, магчыма, у XIII ст. уладальнікамі маёнтка Паўловіцы на сілезка-мараўскім памежжы. Ужо

⁷ Неабходна заўважыць, што пра тое сведчыць і факт займання ўрада падчашага трэмбавельскага спачатку Аляксандрам Бажанец-Лешніцкім, а з часам і яго братам Тамашом, хаця паміж імі гэтую пасаду займалі яшчэ каля двух дзясяткаў асоб [32, s. 91–92].

з XIV ст. асобныя галіны роду былі заснаваны ў Малапольшчы, Маравіі, Прускім каралеўстве і з часам у Вялікім княстве Літоўскім. У XVI–XVIII стст. род быў прадстаўлены некалькімі вядомымі дзяржаўнымі і царкоўнымі дзеячамі, а таксама шматлікімі земскімі ўраднікамі. У Вялікім княстве Літоўскім у гэты перыяд Паўлоўскія герба «Ляліва» былі дробнымі землеўласнікамі, нашчадкі якіх у другой палове XVIII – пачатку XIX ст. ужо апынуліся ў асяроддзі чыншавай шляхты. Сярод іх была і галіна роду, якая паходзіла, па іх сведчанню, з Навагрудскага ваяводства. Найбольш ранні прадстаўнік гэтай галіны таварыш панцырнай роты Лукаш Паўлоўскі жыве ў другой палове XVII ст., а ў 1680–1690 гг. належаў да ліку службоўцаў Жавускіх і мог быць звязаны з іх Холмскім староствам. Яго сыны, унук і праўнук на працягу 1730–1770 гг. былі застаўнымі і пажыццёвымі ўласнікамі розных дробных маёнткаў або іх частак у Кіеўскім ваяводстве. Апошнім іх валоданнем быў застаўны хутар у будучым Радамышльскім павеце, адкуль напрыканцы XVIII ст. сям’я пераехала ў Белацаркоўскае графства, дзе і пражывала далей сярод чыншавай шляхты сяльца Бяспечная і іншых паселішчаў.

Крыніцы і літаратура

1. Гроб Господень // Католическая энциклопедия : Том I. — М. : Издательство Францисканцев, 2002.
2. Житомирська область. Адміністративно-територіальний поділ. — Київ : Видавництво Київського університету, 1972. — Видання четверте.
3. Легітимована правобережна шляхта (кінець XVIII – середина XIX ст.) : Том V : список легітимованої шляхти Волинської губернії / укладачі С. Лисенко, Є. Чернецький. — Біла Церква : Видавець О. Пшонківський, 2006.
4. Похилевич, Л. І. Кразназвчі праці. — Біла Церква : Видавець О. Пшонківський, 2007.
5. Сказания о населенных местностях Киевской губернии или Статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся / собрал Л. И. Похилевич. — Біла Церква : Видавець О. Пшонківський, 2007.
6. Список дворян Волынской губернии. — Житомир : Волынская губернская типография, 1906.
7. Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. — Київ : Видавництво політичної літератури України, 1969.
8. Aftanazy, R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej : Tom 11 : Województwo kijowskie oraz uzupełnienia do tomów 1–10. — Wrocław ; Warszawa ; Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo, 1997.

9. Album armorum nobilium Regni Poloniae XV–XVIII saec. : herby nobilitacji i indygenatów XV–XVIII w. / wstęp, opracowanie i edycja Barbara Trelińska. — Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2001.
10. Buszewicz, E. Paprocki Bartłomiej (Bartosz) // Słownik pisarzy polskich / pod red. A. Latuska. — Kraków : Zielona Sowa, 2005.
11. Ciechanowicz, J. Herbarz polsko-rosyjski : Tom II. — Warszawa : BEL Studio, 2006.
12. Ciechanowicz, J. Rody rycerskie Wielkiego Księstwa Litewskiego : Tom IV. — Rzeszów : Fosze, 2001.
13. Dachnowski, J. K. Herbarz szlachty Prus Królewskich z XVII wieku / odczytał, wstępem i przypisami opatrzył Z. Pentek. — Kórnik : Biblioteka Kórnicka PAN, 1995.
14. Dunin-Borkowski hr., J. S. Spis nazwisk szlachty polskiej. — Lwów : Gubrynowicz i Schmidt, 1887.
15. Dworzaczek, Wł. Paprocki Bartłomiej (Bartosz) // Polski Słownik Biograficzny. — Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk : Wydawnictwo PAN, 1980. — Tom XXV/1. — Zeszyt 104.
16. Elektorów poczet którzy niegdyś głosowali na elektów Jana Kazimierza roku 1648, Jana III roku 1674, Augusta II roku 1697 i Stanisława Augusta roku 1764, najjaśniejszych królów polskich, wielkich książąt litewskich i t. d., i t. d., i t. d. / ułożył O. Zaprzaniec. — Lwów : W. Pisz, 1845.
17. Herbarz polski : Część I : wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich / ułożył i wydał A. Boniecki. — Warszawa : Gebethner i Wolff, 1911. — Tom XIV.
18. Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S. J. powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza. — Lipsk : Breitkopf i Haertel, 1841. — Tom VII.
19. Herbarz szlachty witebskiej / redaktor odpowiedzialny dr. prof. F. Piekosiński. — Kraków : Czas, 1898.
20. Herby rycerstwa polskiego na pięcioro xiąg rozdzielone przez Bartosza Paprockiego zebrane y wydane. — Kraków : M. Garwółczyk, 1584.
21. Herby rycerstwa polskiego przez Bartosza Paprockiego zebrane i wydane r. p. 1584 / wydanie K. J. Turowskiego. — Kraków : Biblioteka polska, 1858.
22. Krukowski, J. Paprocki Bartłomiej (Bartosz) // Słownik biograficzny historii Polski / pod red. J. Chodery i F. Kiryka. — Wrocław ; Warszawa ; Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydawnictwo, 2005.
23. Rodzina : herbarz szlachty polskiej / opracowany przez S. hr. Uruskiego przy współudziale A. A. Kosińskiego, wykończony i uzupełniony przez A. Włodarskiego. — Warszawa : Gebethner i Wolff, 1911. — Tom VIII.
24. Rodzina : herbarz szlachty polskiej / opracowany przez S. hr. Uruskiego przy współudziale A. A. Kosińskiego, wykończony i uzupełniony przez A. Włodarskiego. — Warszawa : Gebethner i Wolff, 1916. — Tom XIII.
25. Rodzina : herbarz szlachty polskiej / ze zbiorów S. hr. Uruskiego i materiałów archiwalnych opracowany przez A. Włodarskiego. — Warszawa : Gebethner i Wolff, 1931. — Tom XV.

26. Sękowski, R. Herbarz szlachty śląskiej. Informator genealogiczno-heraldyczny. Tom VI (O–Po). — Katowice : Videograf II ; Fundacja «Zamek Chudów», 2008.
27. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich : Tom III. — Warszawa : Wiek, 1882.
28. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich : Tom VII. — Warszawa : Wiek, 1886.
29. Stupnicki, H. Herbarz polski i imionospis zasłużonych w Polsce ludzi wszystkich stanów i czasów. — Lwów : K. Piller, 1855.
30. Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku : spisy / opracowali K. Chłapowski, S. Ciara, Ł. Kądziera, T. Nowakowski, E. Opaliński, G. Rutkowska, T. Zielińska; pod redakcją A. Gąsiorowskiego. — Kórnik : Biblioteka Kórnicka, 1992.
31. Urzędnicy województw kijowskiego i czernihowskiego XV–XVIII wieku : spisy / opracowali E. Janas i W. Kłaczewski. — Kórnik : Biblioteka Kórnicka, 2002. — Wydanie drugie, przejrane i uzupełnione.
32. Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku (ziemie halicka, lwowska, przemyska, sanocka) : spisy / opracował K. Przyboś. — Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk ; Łódź : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1987.
33. Znamierowski, A. Herbarz rodowy : kompendium. — Warszawa : Świat Książki, 2004.
34. Żernicki-Szeliga, E. Die Polnischen Stammwappen ihre Geschichte und ihre Sagen. — Hamburg : H. Grand, 1904.
35. Volumina legum. — Petersburg : J. Ohryzko, 1860. — Tom V.
36. Дзяржаўны архіў Кіеўскай вобласці (ДАКВ). Ф. 782. Воп. 1. Спр. 8623.

А. І. Шаланда

ГЕРБАВАЯ ПАЛАНІЗАЦЫЯ ШЛЯХТЫ ГАРАДЗЕНСКАГА ПАВЕТА ВКЛ У ДРУГОЙ ПАЛОВЕ XVI – ПЕРШАЙ ПАЛОВЕ XVII ст.

Другая палова XVI ст. унесла ў палітычнае жыццё ВКЛ значныя перамены. У 1569 г. у выніку Люблінскай уніі адбылося аб'яднанне ВКЛ і Польшчы ў адзіную федэратыўную дзяржаву — Рэч Паспалітую. Палітычная інтэграцыя суправаджалася збліжэннем шляхецкіх саслоўяў дзвюх краін, пачатак якому быў пакладзены яшчэ падчас папярэдніх уніяў канца XIV–XV ст. Сярод мэтаў новага аб'яднання галоўнай з'яўлялася задача поўнага зліцця шляхты ВКЛ і Польшчы ў «адзіны народ» [1, с. 152]. Адбывалася гэта на аснове

пераймання беларуска-літоўскай шляхтай польскіх узораў грамадскага ладу, пераходу ў каталіцтва і далучэння да польскай культуры і мовы.

Адлюстраваннем сацыяльна-палітычных і культурных працэсаў, што адбываліся ў ВКЛ, была шляхецкая геральдыка. За некалькі гадоў да аб'яднання вялікі князь літоўскі і кароль польскі Жыгімонт Аўгуст у сваім прывілеі ад 7 чэрвеня 1563 г., скасоўваючы пэўныя дыскрымінацыйныя і састарэлыя нормы Гарадзельскага прывілея 1413 г., цэлы пункт прысвяціў непасрэдна гербам. Паводле яго «...всеиные стану рыцерского и шляхецкого яко литовского, так и руского народу, одно бы были веры хрестиянское и те ж которых предкове клейнотов альбо гербов с Коруны Польское не брали, одинако и заровно того всего вечными часы уживати и с тых вольностей веселитися мають...» [1, с. 142].

Такім чынам, беларускай і літоўскай шляхце незалежна ад веры адчыняўся шырокі шлях да польскіх гербаў. Прывілеяй 1563 г. падкрэсліў іх высокі сацыяльны статус, прывязаўшы менавіта польскія шляхецкія гербы да ўсіх «вольностей и прав земских». Тым самым за імі ўзмацнялася функцыя сапраўдных доказаў шляхецтва, што было асабліва важна ва ўмовах канчатковага афармлення шляхецкага саслоўя ў ВКЛ у разглядаемы перыяд [2, с. 17, 24].

Рост ролі і значэння польскіх шляхецкіх гербаў у ВКЛ спрыў паступовай гербай паланізацыі беларуска-літоўскай шляхты. Гэта добра відаць на прыкладзе гербаў шляхты Гарадзенскага павета, які пасля далучэння да Польшчы Падляшша 12 сакавіка 1569 г. [3, с. 10] стаў непасрэдна межаваць з кароннымі землямі.

Сярод шляхоў гербай паланізацыі шляхты ВКЛ вылучаюцца два: афіцыйны і неафіцыйны. Да першага адносілася гербавая адопцыя, пачатак якой быў пакладзены яшчэ ў 1413 г. у Горадлі і якая пацвярджалася прывілеем Жыгімонта Аўгуста ад 1563 г. Вынікам адопцыі была даволі распаўсюджаная сярод шляхты ВКЛ у другой палове XVI – першай палове XVII ст. з'ява двухгербавасці, калі прадстаўнікі аднаго роду карысталіся адначасова двума гербамі — уласным і польскім. Так, на пячатцы вознага Гарадзенскага павета Паўла Унучкі (1599 г.) быў яго ўласны клейнавы герб у выглядзе літары «М» з крыжам [4, арк. 1 адв.], але яшчэ адным гербам Унучкаў, паводле Барташа Папроцкага, быў польскі герб «Ястрабец» [5, с. 855]. Як вынікае з пячаткі Станіслава Валянцінавіча Гліндзіча, таксама гарадзенскага вознага, ён карыстаўся спачатку гербам у выглядзе петляпадобнага знаку канцамі ўніз, які нагадваў схематычна выкананы польскі герб «Наленц» і які быў, верагодна, клейнавага паходжання (1599 г.) [6, арк. 1 адв.]. Пазней, у 1617 г. на іншай яго пячатцы быў змешчаны польскі герб «Пабог»: падкова канцамі ўніз з крыжам наверх [7, арк. 1 адв.].

Неабходнасць выкарыстання польскіх гербаў вынікала шмат у чым з простага жадання беларускага і літоўскага баярства падмацаваць сваё шляхецтва. Яно штурхала шляхту ВКЛ на неафіцыйны шлях атрымання польскага герба, да якога належалі стварэнне ўласнага на ўзор польскага і паланізацыя клейнавага герба.

У першым выпадку гаворка ідзе не аб звычайным перайманні ці, дакладней, самавольным прысваенні польскага герба, а аб тым, што беларускі ці літоўскі шляхціч, выкарыстоўваючы вядомыя яму польскія геральдычныя выявы, імкнуўся да стварэння для сябе і сваёй сям'і падобнага, але адметнага герба. Так, герб Венслава Мацяевіча, возага Гарадзенскага павета, нагадваў польскую «Ляліву», але на адной яго пячатцы (1593 г.) ён выглядаў так: на тарчы месяц рагамі ўлева, паміж якімі сяміпрамянёвая зорка [8, арк. 1 адв.], а на другой (1606 г.) — на тарчы месяц рагамі ўправа, паміж якімі крыж і шасціпрамянёвая зорка [9, арк. 1]. Яшчэ адзін варыянт пад «Ляліву» быў у гарадзенскага зямлініна Фёдара Касіяновіча (1590 г.). Ягоным гербам была выява месяца рагамі ўлева, з шасціпрамянёвай зоркай паміж імі і з крыжам на верхнім рагу месяца [10, арк. 1 адв.].

Варыянты на тэму польскага герба «Дружына» былі на пячатцы Грыгорыя Зіноўевіча Дзельніцкага, гарадзенскага земскага падсудка (1582 г.): на тарчы пас, выгнуты накішгалт перавернутага лацінскага літары «S», злева ад якога шасціпрамянёвая зорка, над тарчай — гелм з каронай, але без клейнота, вакол тарчы — намёт [11, арк. 1 адв.].

Павышэнне ролі і значэння польскага герба сярод шляхты ВКЛ закрунула яе клейнавую геральдыку. Распачаўся даволі інтэнсіўны працэс паланізацыі клейнавых гербаў беларуска-літоўскай шляхты або ператварэнне мясцовых гербавых знакаў-клейнаў у польскія выявы шляхам натуралізацыі. Пад апошній трэба разумець такую мастацкую расшыфроўку знакаў-клейнаў, пры якой яны цалкам раскладаліся на зразумелыя элементы натуралістычнага і рэалістычнага характару. Ва ўмовах узмацнення ў ВКЛ уплываў польскай культуры і геральдыкі часта ў якасці ўзору бралася выява польскага шляхецкага герба.

Галоўнай падставай для паланізацыі клейнавага герба з'яўлялася яго падабенства, нават аддаленае, на нейкі польскі герб. Так, на пячатцы Войны Матфеевіча Грычыновіча, перстунскага і лабенскага староства (1557 г.), быў змешчаны наступны герб: на тарчы тры котвіцападобныя крукі, злучаныя веерам [12, арк. 1]. Война Грычыновіч быў родапачынальнікам вядомага ў нашай гісторыі роду Войнаў, які адносіўся да польскага герба «Трубы» [13, с. 348]. Апошні відаць ужо на пячатцы сына Войны Матфеевіча — Лаўрына Войны, каралеўскага двараніна, дзяржаўцы kwasоўскага і красніцкага (1562 г.): на тарчы тры паляўнічыя трубы з матузкамі, злучаныя веерам [14, арк. 1 адв.].

Параўноўваючы гербы бацькі і сына, можна з упэўненасцю гаварыць аб гербавай паланізацыі, бо няма ніякіх падстаў ужо ў гербе Войны Магфеевіча бачыць польскія «Трубы», недасканала выразаныя рэзчыкам пячаткі. Гэта выключана тым, што на пячатцы Раіны Вайновой, ігуменні пінскага манастыра святой Варвары (1592 г.), быў змешчаны такі ж самы герб: на тарчы тры злучаныя веерам крукі [15, с. 43].

Яшчэ больш дакладна прасачыць паланізацыю клейнавай гербавай выявы можна на прыкладзе гербаў зямянаў Гарадзенскага павета Эйсымантаў. Кароткая даведка пра род Эйсымантаў (Эйсмантаў) змешчана ў «Малым гербоўніку Халопеніцкай шляхты» З. Л. Яцкевіча [21, с. 70]. На пячатках *Якуба Яскевіча*¹ (1560 г.), *Шымка Андрэйкевіча* (1560 г.) *Эйсымантаў* прасочваецца агульнае радавое кляймо ў выглядзе дугі канцамі ўгору з крыжам пасярэдзіне [16, арк. 1]. Паступова клейнавы знак Эйсымантаў пачынае ператварацца ў выяву карабля. Пераходная форма захавалася ў гербах Шчаснага Паўлавіча Навіцкага (1576 г.) і Адама Пашкевіча Эйсымантаў (1576 г.) [17, арк. 1]. Але ўжо ў сына згаданага вышэй Шымка Андрэйкевіча — *Грыгорыя Шымковіча Эйсыманта* (1570 г.) герб уяўляў сабой у полі тарчы

**Грыгоры Шымковіч
Эйсымант,**
зямянін гаспадарскі
Гарадзенскага павета,
1570 г.

**Шымко Андрэйкевіч
Эйсымант,**
зямянін гаспадарскі
Гарадзенскага павета,
1560 г.

**Якуб Яскевіч
Эйсымант,**
зямянін гаспадарскі
Гарадзенскага павета,
1560 г.

**Ян Пятровіч
Торкач Эйсымант,**
зямянін гаспадарскі
Гарадзенскага павета,
1599 г.

¹ Курсівам вылучаны прозвішчы асобаў, чые гербавыя пячаткі падаюцца на малюнках. Апошнія друкуюцца з дазволу кіраўніцтва фондаў Гродзенскага дзяржаўнага гісторыка-археалагічнага музея (ГДГАМ), за што аўтар выказвае шчырую падзяку.

карабель з мачтай і канатамі [18, арк. 1 адв.]. Узорам для яго быў польскі герб «Кораб»: у чырвоным полі залаты карабель з залатой мураванай вежай на ім, у кляйноце — такі ж самы карабель з вежай [19, s. 79]. Што датычыць кляйнота ў гербе Эйсмантаў, то, як сведчыць пячатка Яна Пятровіча Торкача Эйсманта (1599 г.), там замест паўтарэння гербавай выявы з тарчы былі змешчаны пер’і [20, арк. 1 адв.].

Такім чынам, у другой палове XVI – першай палове XVII ст. у ВКЛ рознымі шляхамі паступова расце колькасць польскіх шляхецкіх гербаў. Аб’яднанне Княства з Каронай Польскай у Рэч Паспалітую паскорыла канчатковае афармленне беларуска-літоўскага шляхецкага саслоўя на ўзор польскага, у сувязі з чым узняўся статус польскіх гербаў як доказ прыналежнасці да яго. Разам з тым, двухгербавасць, а таксама зменлівасць польскіх гербавых выяў і кляйнотаў сведчаць на карысць раўнавагі ў адзначаны час паміж асноўнымі элементамі шляхецкай геральдыкі ВКЛ — кляйнавым і польскім. Гербы шляхты Гарадзенскага павета не з’яўляліся нейкім выключэннем, і таму яны пацвярджаюць агульную тэндэнцыю па збліжэнні геральдычных сістэм ВКЛ і Польшчы ў межах Рэчы Паспалітай.

КРЫНІЦЫ І ЛІТАРАТУРА

1. БЭФ : сборник документов и материалов : в 3 т. — Минск : Изд-во АН БССР, 1959. — Т. 1. — 516 с.
2. Грыцкевіч, А. Шляхта Вялікага княства Літоўскага да Люблінскай уніі 1569 году // Годнасьць. — 1993. — № 1. — С. 16–27.
3. Чаропка, В. «Братэрская любоў» // БМ. — 1995. — № 1. — С. 7–10.
4. ГДГАМ. КП № 15 195.
5. Paprocki, W. Herby rycerstwa polskiego : 1584. — Kraków, 1858. — 964 s.
6. ГДГАМ. КП № 9216/1.
7. Там жа. КП № 9219/1.
8. Там жа. КП № 8732/1.
9. Там жа. КП № 9216/2.
10. Там жа. КП № 9219/2.
11. Там жа. КП № 9219/3.
12. Там жа. КП № 8232/2.
13. ЭГБ : у 6 т. — Минск : БелЭн, 1994. — Т. 2. — 537 с.
14. ГДГАМ. КП № 8732/3.
15. Цітоў, А. Пячаткі старажытнай Беларусі: нарысы сфрагістыкі. — Минск : Польша, 1993. — 239 с.
16. ГДГАМ. КП № 8732/4.
17. Там жа. КП № 8732/5.
18. Там жа. КП № 9219/4.

19. Górczyński, S. Herby szlachty polskiej /S. Górczyński, J. Kochanowski. — Warszawa, 1992. — 175 s.
20. ГДГАМ. КП № 9219/24.
21. Яцкевіч, З. Л. Малы гербоўнік Халопеніцкай шляхты. — Мінск : Беларускі кнігазбор, 1999. — С. 70.

З. Л. Яцкевіч

МАЛЫ ГЕРБОЎНІК РАГАЧОЎСКОЙ ШЛЯХТЫ

Дадзены артыкул з'яўляецца працягам распачатай у шостым і сёмым выпуску «Архіварыуса» публікацыі звестак аб шляхецкіх родах Рагачоўскай правінцыі [1; 2], якая як адміністрацыйная адзінка пасля першага падзелу Рэчы Паспалітай у 1772–1776 г. знаходзілася ў складзе Магілёўскай губ. (гэтая тэрыторыя раней уваходзіла ў склад Рэчыцкага пав.) [3]. Увазе чытачоў прадстаўляецца яшчэ 31 шляхецкі радавод. Курсівам пазначаны прадстаўнікі роду, якія клалі дадзены вывад.

УМОЎНЫЯ СКАРАЧЭННІ:

арк. — аркуш	
Арш. — Аршанскі гербоўнік	кс. — ксёндз
в. — вёска	маёнт. — маёнтак
вак. — ваколіца	мяст. — мястэчка
ваяв. — ваяводства	Нав. г. — Навагародскі гербоўнік
Віц. г. — Віцебскі гербоўнік	п. — пан, пані
ВКЛ — Вялікае княства Літоўскае	пав. — павет
вол. — воласць	РК — радаводная кніга
воп. — вопіс	р. — рака
востр. — востраў	с. — сяло
г. — горад	стар. — староства
губ. — губерня	ур. — уроджаны
ДДС — Дваранскі дэпутацкі сход	фальв. — фальварак
ж. — жонка	ч. — частка
засц. — засценак	ЯКМ — яго каралеўскай міласці
зм. — зменены	Рг. — пратапласта
кар. — кароль, каралеўскі	» — беспатомны
кн. — князь	

34. Маліноўскія герба «Побаг»

Прадставілі шэраг разнастайных дакументаў, у тым ліку выпісы з друкаваных кніг Папроцкага і Акольскага аб наданні ў 1401 г. герба «Побаг» (і яго апісанне) роду Маліноўскіх кар. Казімірам, першым сынам кар. Мешкі, а таксама пералік пасадаў, якія займалі асобы з гэтым прозвішчам.

Рг. Уладзіслаў, чашнік чарнігаўскі, валодаў шматлікімі спадчыннымі маёнт. Польшчы, на Падоллі, Палессі, а таксама ў Бэлзкім, Сандамірскім і Кракаўскім ваяв. Пасля вайны з туркамі ён ажаніўся з Ганнай Язерскай і пераехаў у край Беларускай, дзе меў судовыя справы з лідскім харужым Бускім наконт уладанняў Падольскіх, аб чым засведчыў маніфест (30.12.1688) з Рэчыцкага гродскага суда. Уладзіслаў пакінуў трох сыноў: Юзафа-Марціна», Станіслава» і Яна-Самуэля.

Юзаф-Марцін, войскі латычэўскі, судзіўся ў Рэчыцкім гродскім судзе наконт маёнт. Крыкаў (рэстытуцыя на 40 тыс.) персанальна з Андрэем Лэнчыцкім, падкаморыем інаўроцлаўскім, а таксама з Запольскай-Камароўскай аб маёнт. Язеркоўскім і Півах і бацькоўскіх маёнт. Варанж у Бэлзкім ваяв., Калбушава і Валі ў Кракаўскім ваяв., Астрашэцін у Сандамірскім ваяв. са сваімі сваякамі. Выпіс гэтага працэсу (13.02.1700) атрымалі Юзаф-Марцін і яго родны брат Станіслаў, канюшы рэчыцкі.

Трэці сын Уладзіслава Ян-Самуэль, чашнік чарнігаўскі, меў шэсць сыноў: Міхала, Войцаха», Мікалая, Якуба, Марціна і Яна. У апошняга быў сын Юры, ротмістр рэчыцкі. Міхал, згодна прывілею кар. Аўгуста II (04.07.1717) крайчы рэчыцкі, пакінуў пяць сыноў: Данілу», Лявона», Юзафа, Тодара і Антона, канюшага і пісара рэчыцкага.

Міхал, старэйшы сын Яна-Самуэля, атрымаў маніфест Рэчыцкага гродскага суда аб нападзе на яго маёнт. Лозава сотні калмыкаў і знішчэнні маёмасці і радавога архіва (06.02.1709). Разам з бацькам Янам-Самуэлем маніфеставаў у тым жа судзе на п. Халецкага, абознага ВКЛ, аб нявыплаце грошай і забранні маёнт. Барталамееўка (12.03.1712). Міхал валодаў Галавачоўскім староствам, якое абмяняў на Мярколавічы з Міхалоўскім, чашнікам оўруцкім, што было зафіксавана ў Рэчыцкіх гродскіх кнігах (22.05.1720). Разам з родным братам Войцахам судзіўся з Баляславам Біспінгам наконт бацькоўскіх маёнт. Доўск і Валасовічы. Тодар, сын Міхала, пакінуў частку маёнт. Сіманаў сваёй дачцэ. Лявон, сын Міхала, ад'ехаў у Польшчу.

Мікалай, сын Яна-Самуэля, меў чатырох сыноў: Вінцэнта, Рыгора (староста стаўпінскі)», Мікалая» і Антона. Якуб, сын Яна-Самуэля, таксама меў чатырох сыноў: Юзафа, Міхала, Мацея, Ігната. Марцін, сын Яна-Самуэля, застаўся пры дзядзьку Станіславу, канюшым рэчыцкім, пакінуў чатырох сыноў: Яна, Адама, Самуэля» і Антона», які быў рэзідэнтам земскім рэчыцкім.

Вінцэнт, сын Мікалая, меў пяць сыноў: Дамініка (ротмістр рэчыцкі), Рыгора, Жыгімонта, Францішка і Міхала. Антон, сын Мікалая, пакінуў сыноў: Яна, Базыля і Караля. У Юзафа, сына Якуба, былі сыны: Жыгімонт, Цыпрыян і Баніфацы. У другога сына Якуба — Міхала, прэзідэнта судоў земскіх Рагачоўскай правінцыі, таксама былі тры сыны: Францішак, Караль і Аляксей. Трэці сын Якуба Мацей меў сыноў Яна і Якуба, чацвёрты сын Якуба Ігнат — Пятра, Аляксандра і Адама.

Сын Марціна Ян, канюшы рэчыцкі, меў трох сыноў: Паўла, Адама, прэзідэнта земскіх судоў правінцыі Рагачоўскай, і Юліяна.

Прызнаны ў дваранстве 17.02.1777 г.¹

35. *Марачэўскія герба* *

Паходзілі з Плоцкага ваяв.

Рт. Мацей, прыехаў у Рэчыцкі пав., ажаніўся з Зузанай Біспінг, удавой Якуба Чарняхоўскага, за якую атрымаў частку маёнт. Слабада Малыніцкая ў Рэчыцкім пав. Затым, згодна прывілею кар. Яна Казіміра (16.06.1665), атрымаў дадзены маёнт. у спадчыннае ўладанне, што было актыкавана (08.02.1698) у Рэчыцкім гродскім судзе. У 1682 г. яны набылі палову маёнт. Слабада Малыніцкая ў Гальшкі Чэмяшоўны-Куроўскай, па мужу Чарняўскай, і яе сыноў Яна і Марціна Чарняўскіх, змян Рэчыцкага пав., што было зафіксавана (05.10.1699) у Рэчыцкім гродскім судзе. У тым жа судзе Мацеєм М. двойчы (25.01.1700, 02.03.1704) быў пацверджаны квiт, прадстаўлены рэгентам Грушэўскім для аплаты падымнага падатку з маёнт. Малынічы і Слабада Малыніцкая.

Сыны Мацея і Зузаны — Ян і Станіслаў у дадатак да спадчынных маёнт. у 1709 г. набылі валоку грунту паміж валокамі мескімі чачэрскімі і сенажаць паміж Бердыжам і Сожам у п. Багдана, Якуба, Юзафа і Бенедыкта Зборамінскіх-Аношкавічаў, а таксама грунты ля паселішча Востраў над р. Чачорай у Пятра Малыніцкага-Шалюты. Першае набыццё было зафіксавана 06.02.1726 г., другое — 06.02.1709 г. у гродскім судзе Рэчыцкага пав. Ян, сын Мацея, ажаніўся з Марыянай Анушка і пакінуў трох сыноў — Мікалая», Тамаша» і Базыля. Апошні ажаніўся з Барбарай Маліноўскай і пакінуў сына *Сымона*. Паводле попісаў войска 1765 і 1774 гг., падпісаных Юзафам Лявонам Дзярновічам, харужым і палкоўнікам Рэчыцкага пав., Сымон як уладальнік маёнт. Слабада Малыніцкая ў Чачэрскай парафiі служыў павятовай харугве Рэчыцкага пав. і Чачэрскай парафiі.

¹ У тых выпадках, калі месца прызнання роду ў дваранстве не пазначана, маецца на ўвазе Рагачоўскі правінцыйны земскі суд.

Другі сын Мацея Станіслаў узяў шлюб з Марыянай Шалютай і меў сыноў Казіміра, Тамаша і Стэфана. Апошнія разам са сваімі стрыечнымі братамі Базыльём, Мікалаем і Тамашам Янавічамі М. (07.02.1747) падзялілі папалам бацькоўскія ўладанні, а таксама (23.11.1752) атрымалі прывілей кар. Аўгуста III на валоданне на ленным праве валокай грунту ў Чачэрску і трэцюю частку лугоў сенажатных каля Бердыча сабе і сваім дзецям. Казімір, сын Станіслава, ажаніўся з Кацярынай Пакаршынскай і пакінуў двух сыноў: Мікалая (езуіт) і Мацея (ротмістр янычарскай будавы польскай ВКЛ). Тамаш, сын Станіслава, разам з ж. Феліцыянай Руткоўскай меў сына Логвіна. Трэці сын Станіслава Стэфан узяў шлюб з Марыянай Падбярэзскай і меў трох сыноў: Юзафа, Антона і Яна.

Прызнаны ў дваранстве 17.10.1773 г.

* Герб не пазначаны.

36. Мышкоўскія герба ўласнага

Паходзілі з Мсціслаўскага ваяв., адкуль прадставілі пасведчанне аб шляхецтве (23.01.1773).

Выводзіліся браты *Антон* і *Тодар*, якія валодалі спадчынным маёнт. Шыдлоўчы. Антон прадставіў таксама выпіс дэкрэта аб шляхецкім паходжанні, які быў актыкаваны (28.02.1775) у земскім судзе Рагачоўскай правінцыі.

Прызнаны ў дваранстве 09.02.1777 г.

37. Нестаровічы герба «Побаг» зменены *

Пры вывадзе прадставілі прывілей кар. Жыгімонта-Аўгуста ад 1540 г. свайму продку Іллі Карнеевічу, якому за адвагу, вайсковыя заслугі і службу земскую надаваліся дзве зямлі — Санкоўская і Ханкоўская ў водрубе Лужынскім Чачэрскай вол. Акрамя гэтага быў прадстаўлены дэкрэт вывадовы * з Галоўнага земскага суда Магілёўскай губ. (03.07.1773), які быў запісаны на карце пад № 155. Пры актыкацыі генеалогіі Нестаровічаў, якія прыйшлі адпаведна позве вознага (28.01.1777) у суд Рагачоўскай правінцыі, дзе іх прадстаўляў іх патрон Марцін Лашкевіч, каморнік Рэчыцкага пав., прысутнічалі Міхал з сынам *Янам*, *Тамаш-Савелі* з сынамі *Янам*, *Ігнатам* і *Кандратам*, *Мацей* з сынамі *Янам*, *Габрыэль* з сынамі *Пятром*, браты *Міхал*, *Базыль*, *Ян* і другі *Ян*, а таксама *Ян*, якія жылі ў вак. Енцы, а таксама *Тодар* з сынамі *Тодарам* і *Якубам*, *Кузьма*, *Карп* з сынамі *Лукашам* і *Тодарам* і *Павел*, якія жылі ў вак. Вараноўшчына.

Прызнаны ў дваранстве Магілёўскім галоўным земскім судом 14.07.1773 г.; Магілёўскім ДДС з аднясеннем да 6-й ч. РК — 28.07.1821 г.

* Дыплом аб гэтым і генеалогію ў 10 пакаленняў (112 асоб) атрымалі (11.01.1823) шляхцічы Рагачоўскага пав. Якуб, сын Яна, і Рыгор, сын Яна, Нестаровічы.

38. Няронскія герба ўласнага

Паходзілі з Навагародскага ваяв., дзе валодалі рознымі маёнткамі.

Прадставілі розныя дакументы, а таксама метрыкі хросныя і пасведчанне аб шляхецкім паходжанні ад ураднікаў і шляхты Рэчыцкага пав. ад 07.03.1774 г.

Браты Міхал і Ян Н. пераехалі з Навагародскага ваяв. у Рэчыцкі пав., дзе набылі частку вак. Сенажаткі. У Міхала быў сын *Людвік*, у Яна — *Павел*, аб чым засведчылі метрыкі хросныя, выдадзеныя (19.09.1773) кс. Францішкам Скібіцкім, вікарным Глускага касцёла.

Прызнаны ў дваранстве 22.02.1777 г.

39. Палонскія герба «Ляліва» *

Паходзілі з Берасцейшчыны.

Рт. Павел, валодаў спадчыннымі маёнт. Сяненча (Сяменча) і Палонка ў Пружанскай парафіі Берасцейскага ваяв., якія пакінуў свайму сыну Аляксандру. Апошні ажаніўся з Крысцінай Пальчыхай, меў двух сыноў — Уладзіміра» і Пятра, які быў чашнікам берасцейскім. Аб гэтым засведчыў абліг ад п. Бенклеўскіх за маёнт. Сяменча і дэкрэт маніфеста з Галоўнага Трыбунала ВКЛ аб знішчэнні вышэйзгаданых дакументаў, які быў актыкаваны ў Навагрудскім гродскім судзе (01.10.1776). Пётр разам са сваімі сынамі Феліцыянам, Дамінікам», Каралем», Антонам», Паўлам» і Андрэем пераехалі з Берасцейскага ў Навагародскае ваяв., дзе, згодна рэверсу (23.04.1699), трымалі застаўным правам ад п. Вераштаў, скарбнікаў берасцейскіх, маёнт. Гатаўшчына і Жэляркоўшчына. Пасля смерці бацькі і дасягнення паўналецця Антон, Павел, Караль, Феліцыян і Дамінік з дапамогай свайго апякуна Станіслава П., мастаўнічага Навагрудскага ваяв., (12.01.1724) дамагаліся ў Навагрудскім земскім судзе ад свайго айчыма Барталамея Галынскага валодання спадчыннымі ўладаннямі, якія потым падзялілі паміж сабою. Феліцыян пакінуў сына Антона.

Андрэй, сын Пятра, яшчэ маладым пераехаў у Беларускі край, у Рэчыцкі пав. Там ён трымаў правам застаўным (04.03.1740) ад п. Юзафа Дамініка і ж. Тэклі з Хлявінскіх Фашчаў, суддзяў спачатку гродскіх, затым земскіх рэчыцкіх. Ён жа набыў (25.06.1757) ад свайго швагра Мікалая Воўк-Левановіча, святара, частку маёнт. Азарычыцы ў Гомельскай парафіі Рэчыцкага пав. Андрэй пакінуў сына Антона-Гіпаліта (суддзя земскі Рагачоўскай правінцы), які меў сына *Андрэя-Юзафа*.

Прызнаны ў дваранстве 18.02.1777 г.

* Паводле Віц. г. (арк. 162) Палонскія з Віцебскага ваяв. карысталіся гербам «Любіч».

40. Паплаўскія герба «Дрэвіца»

Паходзілі з Аршанскага пав.

Рг. Ян (18.03.1690) набыў шостую частку маёнт. Воранаўшчына ў тракце Чачэрскім Рэчыцкага пав. у Сяргея Шостака і маці яго Марыяны Жлабянкі, зямян Рэчыцкага пав. Гэты маёнтак ён пакінуў сваім сынам Ціхану, Захарыяшу і Амьяляну». У Ціхана быў сын Якім і ўнук *Максімілян* Якімавіч. Захарыяш меў сыноў Марціна і Кандрата. Апошні пакінуў сына Яна. Марцін, другі сын Захарыяша, валодаў спадчынным маёнт. Воранаўшчына, які перадаў у спадчыну сваім сынам *Яну*, *Лявону*, *Нічыпару* і *Рыгору*.

Прызнаны ў дваранстве 12.10.1773 г., 13.02.1777 г.

41. Плескі герба «Тарнава»

Прадставілі шэраг разнастайных дакументаў аб валоданні маёнт. Рогава, Дзятлавічы, Плёсы, Брылёва, у тым ліку квіты аплаты паддымнага, атэстаты папісовыя, маніфесты пад датамі (04.11.1632, 12.03.1651, 18.03.1661, 12.08.1667, 30.09.1671, 27.09.1675, 10.02.1703, 07.03.1704).

Рг. Харка Малевіч П. паводле экстракту з Метрыкі ВКЛ (12.12.1738) атрымаў прывілей кар. Жыгімонта I (25.06.1542) на в. Супрановічы ў Навозе ці Рогаўка ў Гомельскай вол. (падчас вываду знаходзілася ў межах Маларасійскіх), якую пакінуў свайму сыну Паўлу. Апошні (08.05.1591) адпісаў свае маёнт. Плёсы, Дзятлавічы і Рогаў у Рэчыцкім пав. сваёй жонцы, з якой меў сыноў Анісіма і Сымона. Сымон прадставіў у Рэчыцкім гродскім судзе (20.03.1633) пратэстацыю аб спаленні падчас нападу маскоўскага войска маёнт. Плёсы, а таксама спадчынных прывілеяў і інш. дакументаў на маёнт. Плёсы, Рогаў, Дзятлавічы і пляцы ў мяст. Гомлі на прадмесці.

У Сымона былі сын Восіп і ўнукі Ян», Юзаф, Стэфан і Уладзіслаў. Юзаф меў сына Цімафея, Стэфан — Рыгора, Стэфана і Пятра, якія жылі ў Мсціслаўскім ваяв., Уладзіслаў — Багдана і Іахіма.

Анісім, сын Паўла, пакінуў трох сыноў — Гурына, Тодара і Мацвея, якія, згодна пасведчанню (10.09.1661), выдадзенаму п. Скакоўскім, камендантам гомельскім, былі ў Гомлі падчас аблогі маскоўскім войскам. Тодар П. набыў маёнт. Брылёва, атрымаў канфірмацыйны прывілей кар. Яна Казіміра (04.02.1664), які быў актыкаваны (20.07.1691), на маёнт.

Супрановічы ці Рогава з трыма службамі і селішчамі ў Рылаўшчыне і Саямаўшчыне з астравамі, рэчкай, вагай, а таксама селішчам Плэса на р. Сож і службай у в. Дзятлавічы, хатамі ў мяст. Гомлі і пляцам агародным на прадмесці.

Тодар меў сыноў: Багдана», Андрэя», Пятра» і Данілу, у якога былі сын Мацей і ўнукі Андрэй і Базыль *. Гурын пакінуў сыноў Андрэя і Багдана з сынамі Бенедыктам, Стэфанам (якія не мелі мужчынскага патомства), Якубам і Базыльм. Апошні меў сына Зміцера, які жыў у Кіеўскім ваяв. У Якуба былі сыны Ян і Андрэй, якія жылі падчас вываду. Андрэй, сын Гурына, пакінуў сыноў Яна, Сымона, Тодара, Базыля і Канстанціна, які разам з сынамі Самуэлем і Станіславам жыву ў Пінскім пав. Сымон, сын Андрэя, меў сына Яна. Ян, сын Андрэя, меў трох сыноў: Андрэя, Яна і Сымона з сынам Францам. У Яна, сына Яна, былі сыны Міхал, Лявон і Караль.

Прызнаны ў дваранстве 20.10.1773 г.

* Падпісаў дадзены дакумент.

42. Разановічы герба * «Сляпы воран»

Паходзілі з Валыні.

Прадставілі шэраг разнастайных дакументаў, у тым ліку метрыкі з канвенту мазырскіх кс. бернардынаў пад датай 12.01.1725 г. і маніфест (12.04.1718) з Аршанскага гродскага суда на Аляксандра Антона Ляснеўскага, рэгента гродскага і земскага, аб захопе іх каня.

Рг. Багдан, валодаў маент. у Крамянецкім пав., меў сына Аляксандра і ўнука Самуэля. Апошні пакінуў сына Яна, які пераехаў у Мазырскі пав., дзе набыў зямлю. Меў трох сыноў — Сільвестра (не вярнуўся пасля службы ў войску), Пятра (вярнуўся да сваякоў на Валынь) і Міхала. У апошняга былі сыны Антон і Тадэвуш, які ўзяў шлюб у Расіі і там застаўся. Антон пакінуў шэсць сыноў — *Вацлава, Ізната, Фаўстына, Вінцэнта, Яўстаха і Юзафа* **, які набыў зямлю ў вак. Жабіна Рагачоўскай правінцыі.

Прызнаны ў дваранстве 28.10.1773 г.

* Шляхціч Чэрыкаўскага (1794–1799), затым Магілёўскага пав. Тадэвуш, сын Стэфана, Разановіч атрымаў генеалогію з гербам «Сляпы воран» (30.10.1805) і дыплом аб прызнанні роду ў дваранстве Магілёўскім ДДС (23.06.1804) з аднясеннем да 6-й ч. РК. Люберскія-Разановічы (Рэзановічы) герба «Рагаля» былі прызнаны Мінскім ДДС (19.12.1802), але не зацверджаны Сенатам (15.02.1828).

** Ён і падпісаў акт генеалогіі.

43. Развадоўскія * герба «Рагалья»

Паходзілі з Мсціслаўшчыны, адкуль прадставілі пасведчанне.

Браты Ян і Базыль валодалі зямлёю ў вак. Свезер'е Мсціслаўскага ваяв. Старэйшы брат памёр, а Базыль ** пераехаў у Рэчыцкі пав., дзе набыў зямлю ў вак. Крукі Чачэрскай вол. Гэтае ўладанне ён пакінуў сыну *Юзафу*, пры вывадзе прадставіў пасведчанне аб шляхецкім паходжанні ад шляхты Мсціслаўскай правінцыі (05.11.1776), якое было актыкавана ў земскім судзе Мсціслаўскай правінцыі (16.11.1776).

Прызнаны ў дваранстве 25.02.1776 г.

* Паводле гербоўніка С. Урускага Р. былі прызнаны ў дваранстве па Ковенскай губ., а затым прызнаны Сенатам.

** У выпісу, відаць, памылкова напісаны Ян Р.

44. Ракіція герба «Равіч»

Паходзілі з Ашмянскага пав., пры вывадзе прадставілі шэраг дакументаў, у тым ліку пасведчанне аб шляхецкім паходжанні ад патрыётаў Рагачоўскай правінцыі.

Р. Мікалай, валодаў спадчынным маёнт. Ракішкі ў Войстамскай парафіі Ашмянскага пав., які пакінуў сыну Антону. Апошні, у сваю чаргу, перадаў вак. Ракішкі свайму сыну Пятру. Сын Пятра *Адам* пераехаў у Рэчыцкі пав., дзе набыў маёнт. у п. Гатальскіх. Менавіта Адам прадставіў пры вывадзе выпіс дэкрэта аб шляхецкім паходжанні свайго роду, які быў актыкаваны (28.02.1775) у земскім судзе Рагачоўскай правінцыі*.

Прызнаны ў дваранстве 17.07.1777 г.; Магілёўскім ДДС 29.04.1808 г. з аднясеннем да 1-й ч. РК**.

* Не захаваўся.

** Род Ракіцкіх герба «Равіч» быў прызнаны ў дваранстве, аб чым выдадзены дыплом і генеалогія (28.04.1816) шляхцічу Рагачоўскага пав. Яну, сыну Адама Р. У гербоўніку С. Урускага згадваюцца Ракіцкія герба «Рагалья» і Ракіцкія герба «Равіч», прычым прадстаўнікі апошняга роду адносіліся аўтарам да Ашмянскага пав.

45. Сервірогі герба «Прус III» зменены

Паходзілі з Аршанскага пав., адкуль прадставілі шляхецкі вывад свайго роду, актыкаваны ў Аршанскім земскім судзе (16.10.1773).

Р. Браніслаў, меў сыноў Міхала», Самуэля і Рыгора, у якога былі сыны Ян і Юзаф. Апошні пакінуў трох сыноў: Уладзіслава, Базыля і Рыгора. Ян, сын Рыгора, меў сына Аляксандра. Самуэль, сын Браніслава,

пакінуў Пятра, Рыгора і Яна з сынам Мікалаем. У Рыгора былі сыны Ян і Андрэй з сынам Станіславам. Пётр меў трох сыноў — Якуба, Ігната і Данілу * з сынам *Стэфанам*.

Прызнаны ў дваранстве 02.03.1773 г. **

* Прадстаўляў род пры вывадзе.

** Шляхціч Чэрыкаўскага пав. Мікалай, сын Сымона С., быў прызнаны ў дваранстве Магілёўскім ДДС (26.04.1827) з аднясеннем да 6-й ч. РК.

46. *Сліва-Скарыновічы герба «Агоньчык»*

Паходзілі з Польшчы, дзе ў Ліўскай зямлі валодалі спадчынным маёнт.

Рт. Мацей, скарбнік Закрачымскага пав., меў ж. Тэклію Дамброўскую і сына Стэфана, які быў жанаты на Кунігундзе Цецішэўскай. Апошнія мелі сына Марціна, што было засведчана ў ягонаў хроснай метрыцы, выдадзенай (22.09.1773) кс. Янам Ласоцкім, камендантам плябаніі Ліўскай, і актыкавана (29.11.1773) у земскім судзе Рагачоўскай парафіі.

Марцін набыў маёнт. Алокчын Мсціслаўскага ваяв. у п. Францкевічаў. Ягонья сыны Ян» і Ігнат» уступілі ў закон кармеліцкі. Яшчэ адзін сын *Юзаф* * набыў маёнт. Пабужкі ў Гомельскай вол., які належаў да ўладанняў Хальчанскіх.

Прызнаны ў дваранстве 22.02.1777 г. **

* Падпісаў дадзены дакумент.

** Выпіс гэтага дакумента быў выдадзены Рамуальдам Ордам, рэгентам земскім рагачоўскім (15.06.1821).

47. *Случаноўскія герба «Тры зоркі»*

Рт. Андрос Случыц Ярмаковіч, атрымаў (03.07.1552) прывілей кар. Жыгімонта-Аўгуста на чатыры пустоўшчыны: Асакоўскую і Ланкоўскую ў в. Абакуновічы, Апыхмоўскую ў в. Васькавічы і Купічную Хвехаўшчыну ў в. Закрачыме, якія знаходзіліся ў Прапойскай вол. Рэчыцкага пав. Згодна прывілею ён павінны быў несці службу земскую ў войску ВКЛ. Андрос С. пакінуў некалькі сыноў, у тым ліку Хведара Случыца Капачэўскага, у якога былі тры сыны: Самуэль», Андрэй і Ян. Апошні прадаў сваю частку спадчынных уладанняў у в. Бакуновічы (Абакуновічы?), Васькавічах і Закрачыме Яну Солтану, падсудку рэчыцкаму, што было актыкавана на трох каралеўскіх рочках Рэчыцкага земскага суда. Самуэль С. заставіў сваю частку спадчыннай зямлі ў в. Бакуновічы і Васькавічы за шэсць тысяч злотых п. Барбары Краскоўскай, што было зафіксавана (06.10.1650) у кнігах Аршанскага

земскага суда. Пазней Самуэль яшчэ раз заставіў свой маёнт. у Васькавічах п. Міхалу Каношцы з жонкай, аб чым засведчыў ліст падаўчы (інтрамісійны) (04.07.1654).

Падчас паўстання казакоў і халопаў Ян С. ледзь уратаваўся з жонкай і дзецьмі ў Крычаўскім замку, а затым ваяваў у павятовай харугве, аб чым засведчыў атэстат (1649), выдадзены ў Мсціслаўскім ваяв. Яго сын Хведар, згодна квіту папісавому з маёнт. Васькавічы (17.12.1697), служыў у паспалітым рушэнні, дзе пазней, у 1700 г., браў удзел сын Хведара Ян (квіт папісовы (29.09.1700)). Апошні ажаніўся з Ядвігай Янкоўскай, маці якой паходзіла з роду Барэйшаў. Ядвіга атрымала ў спадчыну ад свайго дзядзькі Міхала Барэйшы маёнт. Навасёлкі, што было зафіксавана ў яго тэстаменце (18.06.1718), у актах гродскіх гарадзенскіх (18.07.1718).

Ян і Ядвіга С. мелі сыноў *Гераніма, Захара, Яна, Андрэя*, Станіслава, Міхала і Мікалая. Андрэй і Ян валодалі бацькоўскім маёнт. Васькавічы, с. Бакуновічы, Мікалай, Міхал, Станіслаў, Захарыяш * і Геранім — маёнт. Навасёлкі, што пацвердзіў дэкрэт асэсарскі (27.01.1756) з п. Шэметаі, падстаростамі ваўкавыскімі. У Мікалая былі сыны Юры і Матэвуш, у Міхала — Юры, у Яна — Ігнат і Ян. Станіслаў пакінуў дачку Марыяну, якая выйшла замуж за Галынскага.

Прызнаны ў дваранстве 17.10.1773 г.

*06.02.1815 г. калезжскі рэгістратар і падкаморы Рагачоўскага пав. Юзаф, сын Захарыяша С., атрымаў дыплом аб прызнанні ў дваранстве Магілёўскага ДДС (04.03.1814).

48. *Перасвет-Солтаны герба «Сыракомля зм.» («Солтан»)*

Рг. Базыль, падстолі старадубаўскі, падпісаў лаўдум шляхты гэтага пав. (02.07.1615, 1616) і пакінуў сыноў: Пятра (пісар рэчыцкага земскага суда) і Гераніма-Уладзіслава (падкаморы старадубаўскі). Апошні валодаў спадчыннымі маёнт. Хіжава, Петравічы, Гарадзец, Задуб’е, Рогінь, Лушава і Ваўкаўшчына, што было замацавана прывілеем (19.05.1667) кар. Яна-Казіміра. У сына Гераніма-Уладзіслава — Лявона-Міхала, маршалка старадубаўскага, былі тры сыны: Віктар, маршалак старадубаўскі, Марцыян і Антон.

Другі сын Базыля Пётр набыў маёнт. Новы Паболаў у Рэчыцкім пав. у Гераніма і Марыяны з Фашчаў Зянківічаў, што было прызнана (20.05.1639) у Рэчыцкім земскім судзе, акрамя гэтага ён валодаў маёнт. Бірчы і Туркі, што было зафіксавана ў мандаце (24.03.1645) на задворскія суды п. Міхалу Траяну-Шаблоўскаму. Сыну Пятра Крыштапу яго стрыечны брат Лявон-Міхал падарыў (03.03.1700) маёнт. Лушаў у Рэчыцкім пав. Крыштап меў чатырох сыноў — Міхала, Паўла, Антона і Фларыяна, якому Віктар, сын Лявона-Міхала С., пацвердзіў бацькоўскае

наданне маёнт. Лушаў (20.03.1733), адзеленага ад маёнт. Рогінь, што было зафіксавана (25.04.1733) у каптуровым судзе Гарадзенскага пав. Фларыян пакінуў сыноў Мікалая, Крыштапа, Міхала, Антона і Франца, яго брат Міхал — сына *Лявона* *, трэці брат Павел — Бенядыкта і Ігната, чацвёрты брат Антон — *Яна* **, Юзафа, Вінцэнта і Базыля.

Прызнаны ў дваранстве 14.10.1773 г.

* Падпісаў дадзены дакумент.

** Атрымаў дадзены дакумент.

49. Стракоўскія герба «Лазанка»

Прадставілі пасведчанне ад мясцовай шляхты (10.10.1773) аб сваім шляхецкім паходжанні і валоданні спадчыннымі маёнт. у Рэчыцкім пав.

Рт. Бенядыкт, спадчынны ўладальнік маёнт. Шараеўшчына ў Бабруйскай парафіі Рэчыцкага пав., які пакінуў свайму сыну Аляксандру. Апошні меў трох сыноў — Яна», Стэфана і Фларыяна, які прадаў бацькоўскі маёнт. Шараеўшчына кн. Радзівілам, ваяводам навагародскім. Стэфан меў нашчадкаў па жаночай лініі. Фларыян за ж. з роду Эпімахавічаў атрымаў маёнт. Волатавы ў Гомельскай парафіі, які пакінуў сынам Аляксандру, *Францішку* і Паўлу. Яны ж прадалі бацькоўскі маёнт. Волатавы п. Красінскім, старостам гомельскім. Затым Павел набыў маёнт. Філіпкавічы ў Бабруйскай парафіі. Францішак, у сваю чаргу, набыў частку маёнт. Малынічы ў Чачэрскай парафіі.

Прызнаны ў дваранстве 25.10.1773 г. *

* Выпіс гэтай генеалогіі быў выдадзены п. Стракоўскім (17.04.1798).

50. Сяліцкія герба «Корчак»

Паходзілі з Полацкага ваяв. Пры вывадзе прадставілі два лісты ад Міхала Сяліцкага, рэгента ВКЛ, да Хадановічаў, Караткевічаў, Лапіцкіх і Гатальскіх (24.08.1760) і яго ж да Маліноўскага, прэзідэнта Рагачоўскай правінцыі (04.12.1773).

Рт. Павел, валодаў спадчыннымі маёнт. у Полацкім ваяв., узяў ж. з Хадановічаў-Трухановічаў, за якой атрымаў у пасаг частку маёнт. Струмень Чачэрскага пав. Гэтае ўладанне перайшло ў спадчыну іх сынам *Аўдакіму*, *Мірону*, *Савелію* і *Мікіце*, аб чым засведчыў дакумент ад Барыса Трухановіча (01.02.1737), які быў актыкаваны першапачаткова (10.02.1756) у Рэчыцкім гродскім судзе, а затым у Чавускай магдэбургіі (20.04.1756).

Прызнаны ў дваранстве 16.02.1777 *.

*Паводле Халопеніцкага гербоўніка Сяліцкія прызнаны ў дваранстве (19.07.1795). Сяліцкія герба «Корчак» былі прызнаны ў дваранстве Мінскім ДДС (20.09.1826) з аднясеннем да 6-й ч. РК. Шляхціч Рагачоўскага пав. Ян, сын Мікіты, С. падаваў просьбы аб прызнанні ў дваранстве Беларускай губ., а таксама 13 дакументаў (06.02.1793, 07.07.1799). Як высветлілася з просьбаў, С. першапачаткова былі прызнаны ў дваранстве, аднесены да 6-й ч. РК і атрымалі дэкрэт вывадовы (04.02.1777) у Галоўным земскім судзе Магілёўскай губ., прычым тады яны прадставілі камісарскі ліст аб валоданні зямлёю ў вак. Пячоры Магілёўскай каралеўскай эканоміі, датаваны 30.04.1680 г.

51. Тычынскія герба «Танор»

Паходзілі з Кіеўскага ваяв.

Рг. Рыгор, валодаў спадчыннымі маёнт. у Жытомірскім пав. Кіеўскага ваяв., якія пакінуў сынам Стэфану, Тодару і Паўлу. У Паўла былі сыны Ян, Самуэль і Міхал, якія разам з нашчадкамі жылі ў Жытомірскім пав. Міхал валодаў вак. Малыя Шанявы ў Жытомірскім пав., які пакінуў сынам Яну, Аляксандру, Тодару, Юзафу, Самуэлю і *Юрыю* *. Апошні пераехаў у Рэчыцкі пав., дзе ажаніўся з Тэафіліяй Курака. У пасаг за ж. Тэафіліяй ён атрымаў (16.05.1768) частку маёнт. Верамейкі, што было актыкавана (14.08.1769) у Рэчыцкім земскім судзе. Акрамя гэтага, (13.11.1773) Юры Т. атрымаў пасведчанне аб паходжанні свайго роду, якое было зафіксавана (18.11.1773) у Жытомірскім гродскім судзе.

Прызнаны ў дваранстве 28.02.1775 г.

* Ён жа прадстаўляў род і падпісаў гэты дакумент.

52. Усціновічы герба *

Бацька родапачынальніка Ждан Апанасавіч за вялікія заслугі перад Айчынай паводле каралеўскага прывілея атрымаў уладанні ў Рэчыцкім пав. Самуэль, Рыгор і Кір'ян У. прадставілі квіты папісовыя пад датамі 1648, 1650, 1651, 1653, 1671, 1679 і 1681 гг., выдадзеныя харужымі Рэчыцкага пав.

Рг. Усцін, сын Ждана Апанасавіча, атрымаў (09.03.1555) ад кар. Жыгімонта-Аўгуста канфірмацыйны прывілей на ўладанні маёнт. Лаўровічы (Чалехаў) у межах маларасійскіх, а таксама маёнт. Ухава, Сеўрукі і Любна ў тракце Гомельскім і дом у мяст. Гомлі, якія пакінуў сваім сынам Ждану, Уласу, Багдану, Паўлу, Кір'яну, Пятру» і Яну». Ждан, сын Усціна, разам са шляхтай чачэрскіх ваколці і падданымі з в. Галодна ці Рэчкі (25.02.1590) актыкаваў дэкрэт у Чачэрскім замку.

Таксама яму разам з братамі (07.09.1613) быў выдадзены квіт папісовы, дзе згадваліся іх спадчынныя маёнт. Ухава, Чалехаў (Лаўровічы) і Сеўрукі.

Ждан пакінуў сына Яна, Улас — Стэфана, Багдан — Бенядыкта», Павел — Самуэля, Кір'ян — Іахіма, аб чым засведчылі квіты папісовыя (1648, 1650, 1651, 1653, 1671, 1679 і 1681). Самуэль (06.02.1664) атрымаў канфірмацыйны прывілей ад кар. Яна-Казіміра на спадчынныя ўладанні Усціновічаў — Лаўровічы або Чалехаў, Ухава, Сеўрукі, Любна і інш. Пазней, праз некалькі дзесяткаў гадоў, ён разам са сваімі нашчадкамі з'ехаў у Польшчу.

Іахім, сын Кір'яна, меў сына Андрэя, унука Базыля і праўнука Яна. У Стэфана, сына Уласа, былі сыны Канстанцін» і Ян. Апошні пакінуў сына Самуэля і ўнука Мацея. Сыны Яна Ждановіча — Рыгор» і Кір'ян, сыны якога Ян, Сымон, Канстанцін» былі спадчыннікамі маларасійскіх уладанняў (Чалехаў). Сымон Кір'янавіч меў сыноў — *Юзафа*, Тодара і Яна з сынам Антонам.

Прызнаны ў дваранстве 08.10.1773 г. **

* Герб не пазначаны.

** Усціновічы герба «Ястрабец» былі прызнаны ў дваранстве Магілёўскім ДДС (11.07.1804) з аднясеннем да 6-й ч. РК. Аб гэтым сведчаць дыплом і генеалогія ў васьмі пакаленнях, якія атрымаў шляхціч Рагачоўскага пав. Анціп, сын Яна Усціновіча. Шляхціч Магілёўскага пав. Тамаш, сын Базыля, Ждановіч-Усціновіч атрымаў дыплом і генеалогію ў сямі пакаленнях (17.02.1815), згодна з якім род быў прызнаны ў дваранстве Магілёўскім ДДС (09.09.1804) з аднясеннем да 6-й ч. РК і карыстаўся гербам «Роў» (?). Паводле справы аб дваранскім паходжанні род Усціновічаў герба «Любіч» быў прызнаны ў дваранстве Мінскай губ. (06.08.1804) і зацверджаны Сена-там (22.12.1841). Родапачынальнікам лічыўся Кір'ян, сын Яна Ждановіча-Усціновіча, які разам са сваякамі атрымаў дэкрэт трыбунальскі наконт спадчыннага маёнт. Любна.

53. Усціновічы герба «Ястрабец»

Пры вывадзе іх прадстаўляў Ян У. Была прадстаўлена позва Бенядыкта * У., які валодаў зямлёю у вак. Шыдловічы Рэчыцкага пав., на суседа п. Калячэцкага за абразы, што было актыкавана ў Рэчыцкім гродскім судзе і падпісана Казімірам Скакоўскім, старостам рэчыцкім. Акрамя гэтага, іх шляхецкую годнасць засведчылі суседзі па вак. Шыдловічы п. Хількевічы, а таксама маніфест Усціновічаў (14.05.1755) аб знішчэнні пажарам у двары Шыдловіцкім іх радавога архіва.

Рг. Мікалай, (20.11.1685) набыў частку маёнт. Шыдловічы ў Фё-дара Ламянтовіча, што было актыкавана ў Рэчыцкім гродскім судзе (09.10.1754), якую пакінуў сваім сынам Марціну і Бенядыкту. У

Марціна былі сыны Ян і Пётр, у Бенядыкта — Ян і Аляксандр. Ян, сын Марціна, меў сыноў: *Яна, Арцёма, Міхала, Базыля і Габрыэля (?)*. Пётр, сын Марціна, пакінуў *Яна, Андрэя і Караля*. У Яна, сына Бенядыкта, быў сын *Марцін*, у роднага брата Яна — Аляксандра — сыны *Лявон і Антон*.

Прызнаны ў дваранстве 23.10.1773 г.; Магілёўскім ДДС — 15.12.1794 г. з аднясеннем да 6-й ч. РК **.

* Магчыма, сына Багдана Уладзіслава У. (гл. папярэдні артыкул).

** Дыплом аб гэтым быў выдадзены шляхцічу Рагачоўскага пав. Яну, сыну Яна, Усціновічу (24.08.1795).

54. Фаішчы герба «Прус II»

Рг. Ян, сын Міхала, паручнік войск ВКЛ, упершыню згадваецца ў 1560 г. як уладальнік пашняў, сенажацяў, данін мядовых ва ўрочышчах Сутызнская і Занькоўская, зямлі пры с. Насовічы і востр. Дуравіцкі пры с. Юркавічы на р. Сож. Праз два гады за ваенныя заслугі Ян Ф. атрымаў прывілей кар. Жыгімонта-Аўгуста (02.05.1562) на маёнт. Насовічы з зямлямі і маёнт. Галавішчы ў Рэчыцкім пав. Гэтыя наданні былі пацверджаны яшчэ двума каралеўскімі прывілеямі, датаванымі 31.05.1565 г., якія былі прадстаўлены ў выглядзе экстрактаў з Метрыкі ВКЛ. Свае ўладанні Ян пакінуў тром сынам: Аляксандру, Станіславу» і Марціну», якія таксама служылі ў войску, дзе і загінулі Станіслаў і Марцін. Згодна кансэнсу кар. Жыгімонта III (22.11.1622) Аляксандр валодаў в. Баравішча ў Старадубаўскім пав., якую набыў у Балтазара Стравінскага, старосты мазырскага, а таксама плячам і гародам у Старадубаўскім замку. Да таго ж па прывілею кар. Жыгімонта III Ф. перадаваліся вёскі Ханінск, Зэбва, Слабада Збова, Грыдзянкі, Лозы, Харомны, Гудава і Ельна, селішча Крывошы на р. Сноў, якія адносіліся да маёнт. Асавы ў Старадубаўскім пав.* Згодна прывілею Аўгуста II (05.11.1762) правы на валоданне двума дварамі ў Гомеле атрымаў Аляксандр Ф.

Выводзіліся: ротмістр і дэпутат Рагачоўскай правінцыі Фелікс, суддзі земскія Рэчыцкага пав. *Аляксандр* **, *Ігнат і Пракоп*.

Прызнаны ў дваранстве Магілёўскім галоўным земскім судом 28.11.1775, Рагачоўскім земскім судом — 13.02.1776 г.; Магілёўскім ДДС — 12.01.1821 г. з аднясеннем да 6-й ч. РК, затым зацверджаны Сенатам.

* Далей у справе адсутнічаюць аркушы.

** Шляхціч Беліцкага пав. Дзям'ян, сын Аляксандра, атрымаў у Магілёўскім ДДС (09.06.1826) дыплом і генеалогію ў васьмі пакаленнях.

55. Трухановічы-Хадановічы *

Родапачынальнікам роду Трухановічаў-Хадановічаў, напэўна, быў нейкі Трухан, бацька Аўрама» і, верагодна, Хадона. Апошні пры атрыманні сваімі сынамі Якавам, Аўдзеям і Ярашам сумесна з дзядзькам Аўрамам прывілея кар. Жыгімонта-Аўгуста (15.06.1663) ужо не жыву. Згодна гэтаму прывілею Аўрам Трухановіч з пляменнікамі атрымалі за службу земскую вайсковую землі Касцянеўскую і Жаркоўскую, зямлю кунічную Козінскую і пустаўшчыны Іванаўшчыну і Струмень у Чачэрскай вол. У выніку спрэчкі наконт Струменскіх грунтоў са старостам і старостам чачэрскім Крыштапам Зяновічам Аўрам Трухановіч атрымаў (15.05.1599) ад павятовай шляхты мандат на суды задворскія асэсарскія, а затым (04.03.1600) дэкрэт асэсарскі па гэтай справе.

Якаў пакінуў сыноў Васіля і Мікалая, у якога быў сын Пётр. У Васіля былі два сыны: Пракоп і Андрэй. Аўдзеі меў трох сыноў: Аляксандра, Міхала і Зміцера з сынамі Гарасімам. Міхал пакінуў сына Гаўрылу, а Аляксандр — Паўла. Андрэй, сын Васіля, меў двух сыноў: Яна і Дзям'яна, Пракоп — Ярмолу. У Паўла быў сын Селівон, у Гарасіма — Атрох.

У пацвярджэнне прадставілі наступныя дакументы: квіты папісовыя Святаміхальскія, адрасаваныя Яну Хадановічу (верагодна, сыну Васіля), аб тым, што ён у 1681, 1682, 1690 гг. выстаўляў па адным кані; квіты аплаты падымнага Пятром і Паўлам Струменскімі-Хадановічамі (18.10.1683); ахоўны ліст, атрыманы Янам, Паўлам, Гарасімам і іншымі Хадановічамі (08.03.1686) на свае ўладанні ў Струмені ад каменданта войск казачых Захара Шытковіча і гетмана імператарскага войска Івана Самуйловіча; справу аб спрэчках наконт межаў спадчынных уладанняў Струменскіх і грунта Каракіўшчыны з Караткоўскім і Мацеевічам, уладальнікам Кармянскага маёнт., засведчаную (09.11.1688) Паўлам Геранімам Кельчэўскім, пісарам Рэчыцкага пав.; ахоўныя лісты Хадановічам ад кар. Яна Казіміра (03.03.1679) і віленскага ваяводы, гетмана польнага ВКЛ Яна Казіміра Сапегі (08.04.1683) на маёнт. Струмень; дэкрэт (15.01.1752) Рыгору Хадановічу аб тым, што, едучы ў Варшаву ў суды задворскія асэсарскія з дакументамі сваімі і ваколічнай шляхты, якія патанулі ў р. Буг, а разам з імі такі лёс напаткаў і іншыя дакументы, датычныя дзейнасці Галоўнага Трыбунала, судоў гродскага і земскага Рэчыцкага пав.

У Ярмолы быў сын Тодар, які меў сына Мікалая. Апошні пакінуў сына Барыса. Андрэй, сын Васіля, меў двух сыноў: Яна і Дзям'яна з сынамі Якубам. Апошні пакінуў сына Саву з сынамі Стэфанам. У Яна, сына Андрэя, былі два сыны — Габрыэль і Марцін з сынамі Базылём, у якога, у сваю чаргу, быў сын Стэфан. Габрыэль, сын Яна, пакінуў чатырох сыноў: Луку, Аўрама, Мірона і Габрыэля з сынамі Рыгорам і Марцінам.

У Селівона, сына Паўла, быў сын Мікалай з сынамі Лук'янам, Васілём, Паўлам і Эпімахам. Апошні меў сына Аўтаха, Павел — Ярмолу, Васіль — Тодара, Лук'ян — Стадзья і Нічыпара. Атрох, сын Гарасіма, пакінуў сына Тамаша з сынам Цітам. Апошні, у сваю чаргу, меў двух сыноў: Кандрата і *Харытона*.

Рыгор Хадановіч (магчыма, Гаўрыла, сын Міхала) пакінуў сына Саву з сынам Міхалам. У брата Рыгора Яхіма былі два сыны — Дзям'ян і Іяхім з сынам Платонам. Апошні пакінуў сына Іяхіма. Дзям'ян меў сына Данілу, у якога быў сын *Аляксей*.

Прызнаны ў дваранстве 21.10.1773 г., прызнаны Магілёўскім ДДС і затым зацверджаны Сенатам з аднясеннем да 1-й ч. РК.

* Без герба, у 1795 г. Хадановічы з Рагачоўскага пав. прадставілі 13 дакументаў ДДС Беларускай губ.

56. Хадасовічы герба «Едзешка»

Прадставілі шмат разнастайных дакументаў аб выплаце падаткаў, попісаў, у тым ліку 76 квітоў са спадчыннага маёнт. Хадасовічы за перыяд з 1671 г. па 1771 г.

Рг. Сава, атрымаў прывілей ад кар. Боны на маёнт. Хадасовічы ў Рэчыцкім пав., што было затым пацверджана яе сынам кар. Жыгімонтам-Аўгустам. Сава пакінуў маёнт. свайму сыну Сымону, а той — свайму сыну Марку. Тодар, сын апошняга, падчас вайны з казакамі 1648–1651 гг. закапаў родавы архіў у сваім маёнт. Хадасовічы, што і было ім засведчана ў актавых кнігах Рэчыцкага земскага суда (02.03.1673).

Сын Тодара Навум меў сыноў Фларыяна, Сымона» і Юзафа. У апошняга былі сыны Андрэй, Аляксандр і Ян. Базыль разам з сынамі *Марцінам*, *Войцахам* і *Францам* жыву ва Украіне. Фларыян пакінуў *Мацея**, *Габрыэля*, *Андрэя* і *Яна*.

Прызнаны ў дваранстве 23.11.1773 г.

* Мацей падпісаў дадзены дакумент.

57. Окша-Чахоўскія герба «Окша»

Паходзілі з Берасцейшчыны. Прадставілі шмат розных дакументаў, у тым ліку пасведчанне аб шляхецкім паходжанні ад ураднікаў і шляхты Берасцейскага ваяв., выдазенае Станіславу, Міхалу і Пятру О.-Ч. *

Рг. Пётр, валодаў спадчынным маёнт. Збужы ў Берасцейскім ваяв., аб чым сведчылі судовыя справы з Сапегам, мінскім ваяводам **, і Сапегам, старостам берасцейскім ***, у тым ліку выпіс ліста ўпамінальнага з актавых кніг Берасцейскага гродскага суда (17.06.1577), а таксама працэс

і скарга на п. Кругельскага аб забіцці апошнім падданага. Ён жа набыў у мужа і ж. Пазбікроўскіх, старостаў драгічынскіх, частку спадчыннага маёнт. Кругель у Камянецкім тракце Берасцейскага ваяв., што было актыкавана ў Берасцейскім гродскім і земскім судах (02.03.1580). Свае маёнткі Пётр пакінуў сынам — Юзафу, Аляксандру і Станіславу.

Станіслаў ажаніўся з Катарынай Асалінскай, з якой меў сыноў Лявона і Уладзіслава, дачку Соф’ю, якая была замужам за Балтазарам Струілоўскім, што быў забіты і не меў нашчадкаў. Аб гэтым засведчыў праэс Станіслава О.-Ч. ад імя зяця на п. Якуба Хелстоўскага аб непрызнанні права застаўнага на маёнт. Скокі Берасцейскага ваяв., а таксама дэкрэт кантумацыйны Аляксандра О.-Ч. на кн. Стэфана Шуйскага аб забіцці Балтазара Струілоўскага (11.04.1771). Ж. Станіслава Катарына перад смерцю (10.03.1671) склала тэстамент, актыкаваны ў Берасцейскім гродскім судзе, дзе адпісала шмат уласнасці на розныя кляштары. Аляксандр О.-Ч., каморнік берасцейскі, прадаў маёнт. Скокі (07.03.1673) п. Серпутоўскаму, атрымаў ліст упамінальны ад п. Курча, маршалка каптуровага (15.10.1674). Меў двух сыноў — Рыгора і Яна.

Выводзіліся *Станіслаў, Міхал і Пётр*.

Прызнаны ў дваранстве 18.12.1773.

* У справе не хапае аркушаў.

** У 1576 г. менскім ваяводам быў Мікалай Паўлавіч Сапега.

*** Старостам берасцейскім у другой палове XVI ст. быў Леў Іванавіч Сапега.

58. Шалоты герба * «Кальварыя»

Пры вывадзе прадставілі шэраг дакументаў, у тым ліку прывілей кар. Жыгімонта-Аўгуста (24.03.1565) Іллі Іванавічу Шалюце і яго сынам на ўладанне на ленным праве сяльцом Свяцілавічы ў Чачэрскім тракце за службу земскую копную, а таксама канфірмацыйны прывілей кар. Жыгімонта III (25.08.1625) на гэтае сяльцо ўнукам Іллі Іванавіча Шалоты — Цімафею, Хведару» і Івану».

Рг. Цімафей, меў чатырох сыноў: Якуба, Пятра, Тодара» і Яраша»». Яны засведчылі наступныя дакументы: маніфест, складзены на Івана Залатарэнку, наконт спадчыннага маёнт. Свяцілавічы, актыкаваны ў Менскім гродскім судзе (10.08.1660); квіты папісовыя і аплаты падымнага (10.03.1669, 19.09.1674, 23.07.1677, 23.07.1679); маніфест (08.02.1681) з п. Янам Касмерам наконт межаў яго маёнт. Нямковічы з маёнт. Свяцілавічы.

Якуб пакінуў шэсць сыноў: Рамана, Базыля, Максіміліяна, Яна, Марціна (рэгент гродскі рэчыцкі) і Уладзіслава. У Рамана былі чатыры сыны: Тамаш, Якуб, Андрэй і Міхал, будаўнічы Рэчыцкага пав.

У Базыля — Ян, Андрэй і Міхал; у Максімілляна — Пётр, Канстанцін і Ян; у Марціна — Францішак, чашнік Рэчыцкага пав., Антон, законнік, Феліцыян і Юзаф.

У Пятра, сына Цімафея, было пяць сыноў: Амяллян, Ярмола, другі Амяллян, Цімох, Ігнат з сынам Андрэем. Амяллян, першы сын Пятра, пакінуў Васіля і Гераніма. Другі Амяллян таксама пакінуў двух сыноў: Ігната і Хведара; Ярмола, сын Пятра, меў трох сыноў: Пятра, Рыгора і Сідара; Цімафей — Ерамея і Ціхана.

Ян з сынамі *Ігнатам*, падчасым ражанскім, *Янам*, *Андрэем*, *Якубам*, *Станіславам*, *Каралём*, *Тамашом* і *Юзафам* з маёнт. Бердзьж; *Геранім* з сынамі *Юрыем*, *Якубам*, *Тамашом* і *Кандратам*; *Ян*, *Ерамеюш*, *Марцін*, *Радзівон*, *Аляксандр*, *Міхал*, *Ян*, *Базыль*, *Лявон*, *Юзаф* і другі *Міхал* з маёнт. Свяцілавічы судзіліся ў судах задворных асэсарскіх з кн. Марцыбелай Завішай, маршалкавай надворнай, і кн. Міхалам Агінскім, на той час пісарам польным, а затым вялікім гетманам ВКЛ, наконт маёнт. Свяцілавічы і ў выніку атрымалі дэкрэт (02.01.1752).

Прызнаны ў дваранстве 15.10.1773 г., Магілёўскім ДДС з аднясеннем да 6-й ч. РК — 18.04.1801 г., а затым зацверджаны Сенатам.

* Шляхціч Рагачоўскага пав. Кузьма (альбо Казімір), сын Яна Вяроўкіна-Шалюты, атрымаў дыплом аб прызнанні Магілёўскім ДДС (26.10.1808), а таксама генеалогію з гербам «Кальварыя» ў сямі пакаленнях з наяўнасцю 149 асоб.

59. Шымкевічы герба «Прус»

Паходзілі з Ашмянскага пав.

Рг. Ян, пераехаў у Рэчыцкі пав., пакінуў сына Аляксандра, які атрымаў два квіты аб удзеле ў паспалітым рушэнні Рэчыцкага пав.: першы за подпісам п. Дамініка Халецкага, харужага рэчыцкага (29.09.1713), другі — п. Міхала Юдыцкага, харужага рэчыцкага (16.03.1716). Аляксандр быў жанаты з Ганнай Беразецкай, якая ад маці Барбары з Хлявінскіх Беразецкай атрымала ў пасаг частку маёнт. Малынічы. З гэтага маёнтка ён выплаціў грошы на фураж для маскоўскіх войскаў падчас вайны, аб чым засведчыў квіт пад датай 19.07.1734. Яго сын Юры разам з Маліноўскім заплаціў падатак з маёнт. Малынічы паводле ўхвалы гарадзенскіх камісараў (05.03.1737). Частку гэтага спадчыннага маёнтка Юры пакінуў сваім сынам *Адаму* і *Антону* (19.10.1754), што было актыкавана ў земскім падкаморскім судзе (21.10.1754). Антон Ш. атрымаў універсал ад п. Дзерналовіча, харужага рэчыцкага (03.10.1765).

Прызнаны ў дваранстве 23.11.1773 г.

60. Шэмякі герба * «Праўдзіч»

Прадставілі шэраг дакументаў аб аплаце падымнага падатку са спадчыннага маёнт. Шымава (26.09.1665, 26.03.1679), а таксама атэстацыю (07.05.1697), выдадзеную п. Мусевічам, харужым Лідскага пав., п. Уладзіміру, Мікалаю, Юрыю і Яну Ш.

Рг. Уладзімір, валодаў спадчынным маёнт. Шымава (Сырэва?) у Лідскім пав., які падзяліў паміж сынамі Юрыем» і Бенядыктам. Апошні меў двух сыноў: Мікалая» і Аляксандра, які пакінуў Яна, Юзафа» і Станіслава. Ян пакінуў сыноў Аляксандра, Багуслава і Вінцэнта. У Станіслава былі сыны *Матэвуш, Дамінік, Антон, Юры, Сымон і Траян* **, які прадставіў пасведчанне ад шляхты Лідскага пав. (15.10.1773).

Генеалогія актыкавана ў лістападзе 1773 г. ***

* Род Шэмякаў герба «Праўдзіч» быў прызнаны ў дваранстве (28.02.1811) па прашэнні Станіслава, сына Антона Ш., шляхціча Беліцкага пав.

** Траян прадстаўляў род пры актыкацыі генеалогіі.

*** Экстракт дадзенай генеалогіі быў выдадзены 12.08.1821 г.

61. Шэндзікоўскія герба «Любіч»

Рг. Юзаф, валодаў часткай вак. Сябровічы ў Рэчыцкім пав., якую пакінуў сынам *Ігнату, Станіславу* і Антону, аб чым засведчылі квіты аплаты падымнага падатку з 1722 па 1741 г., а таксама тэстамент Антона Ш. (07.11.1756), які меў сыноў: *Ваўжынца* *, *Яна, Тодара, Сымона*. Дэкрэт 03.03.1777 г. (актыкаваны 14.06.1777).

* Прадстаўляў род пры вывадзе.

62. Юшкевічы герба «Сляпы воран»

Паходзілі з Берасцейшчыны. Прадставілі шэраг дакументаў і маніфестаў аб валоданні часткай маёнт. Вярбічаў.

Рг. Базыль, валодаў маёнт. у Берасцейскім ваяв., служыў у Рэчыцкім пав., дзе і пакінуў сына Яна, які набыў у п. Шацілаў частку маёнтка Вярбічаў у Рэчыцкім пав., які па першаму падзелу застаўся ў Рэчы Паспалітай. Аб гэтым засведчыла аб'юрата дымоў часткі маёнт. Вярбічаў 1699 г. Згодна свайму тэстаменту (05.03.1708) Ян падзяліў гэты маёнт. паміж сваімі сынамі Аляксандрам, Францам» і Міхалам. Апошні меў двух сыноў: *Антон* * і Францішка, якія служылі ў п. Ігната Халецкага, сына маршалка Рэчыцкага пав. У Аляксандра таксама быў сын Францішак, які служыў у п. Казіміра Вышчынскага, скарбніка і судзі гродскага Рэчыцкага пав.

Прызнаны ў дваранстве 28.10.1773 г., Магілёўскім ДДС — 15.01.1803 г. з аднясеннем да 6-й ч. РК.

* Шляхціч Рагачоўскага пав. Баніфацы, сын Антона Ю., атрымаў дыплом і генеалогію роду Ю. герба «Сляпы воран» (30.06.1805).

63. Левальт-Язерскія герба «Рагаля»

Прадставілі канфірмацыйныя прывілеі і кансэнсы ад кар. Уладзіслава IV (23.10.1637) і Яна Казіміра (23.03.1654).

Рг. Кузьма, валодаў маёнт. Мірагошча Рэчыцкага пав., які пакінуў сваім сынам Парфёну, Рыгору, Тодару, Дзям'яну, Міколу і Ярашу. Парфён, сын Кузьмы, ажаніўся з Марыянай Жабай і меў сына Базыля. Рыгор, сын Кузьмы, узяў шлюб з Анастасіяй Хлявінскай і, акрамя бацькоўскай часткі маёнт. Мірагошча, атрымаў у пасаг 1,5 службы ў в. Езерах (Азэрах) у Прапойскім старостве Рэчыцкага пав. Яны адпісалі свайму пляменніку Базылю і яго ж. Еве Пашнецкай палову службы ў в. Езеры, што было зафіксавана ў кансэнсе кар. Уладзіслава IV і занесена ў акты метрыкі ВКЛ (12.10.1637). Тодар, сын Кузьмы, пакінуў сына Якуба». Мікалай, сын Кузьмы, таксама валодаў паловай службы ў Езерах*.

Выводзіўся *Стэфан Я.*

Прызнаны ў дваранстве 14.10.1773 г.

* Далей у справе не хапае аркушаў.

64. Якімовічы-Янковічы герба «Яніна»

Рг. Васіль *Янковіч*, за вайсковыя заслугі атрымаў прывілей кар. Жыгімонта-Аўгуста, які памылкова датаваны 05.07.1573 г., на с. Лужанскае. Яго сын Якім, ад імя якога ўтварылася патранімічнае прозвішча, меў сыноў Карпа і Коцьку. Апошні стаў пачынальнікам роду Кацькоўскіх і меў сына Антона, унукаў Луцьку» і Стэфана, праўнука Філіпа Стэфанавіча К., ксяндза. Антон Кацькоўскі аплаціў квіты са сваёй часткі маёнт. Лужкі і Янцаў, што і было зафіксавана ў Рэчыцкім гродскім судзе (05.11.1662, 07.02.1698).

Менавіта Коцька разам з братам Карпам мелі судовую справу аб межах с. Лужанскае, Янцаў, Вараноўшчына і Жабіна з п. Лашкевічамі, Курбацкімі, Несцяровічамі і інш., што адбылося праз п. Солтана, суддзо земскага, і Базыля Скакоўскага, падстаросту судавага Рэчыцкага пав. (16.03.1636). У Рэчыцкім земскім судзе той жа Коцька меў справу з п. Рафалам Цескім, дзяржаўцам расошыцкім, наконт незаконнага далучэння апошнім да вышэйзгаданай дзяржавы грунтаў с. Лужанскае, Янцава і Вараноўшчына. У выніку, паводле дэкрэту, Якімовічам-Янковічам былі

вернуты ўрочышча і крыніцы каля р. Сож (03.11.1644). Працяг гэтай справы наконт грунтаў Лужанскіх зафіксаваны ў дэкрэце Рэчыцкага земскага суда (16.06.1645), дзе супраць п. Уейскага выступаюць Хадзей і Цімох Жлобы, а таксама родныя браты Карп Якімовіч і Коцька Янковіч. У чарговым дакуменце Рэчыцкага земскага суда (04.07.1645) згадваюцца сыны Карпа Рафал і Даніла як спадчыннікі бацькоўскіх уладанняў. Два квіты аб аплаце падымнага Данілам Я. з маёнт. Янцы і Лужок (16.03.1669, 18.03.1680) былі атрыкаваны ў Рэчыцкім гродскім судзе.

Рафал, сын Карпа, згодна пісам войска Рэчыцкага пав. (13.10.1662), служыў у павятовай харугве. Ён пакінуў дзяцей Стэфана і Тэадору, якая выйшла замуж за Лычкоўскага. У Стэфана былі сыны Рыгор» і Тодар. Апошні, згодна дэкрэту задворнага асэсарскага суда (15.01.1752), меў маёмасную справу з Марцыбелай Завішынай, маршалковай надворнай ВКЛ, і Міхалам Агінскім, пісарам польным ВКЛ, старостам чачэрскім, у асэсарскім судзе, дзе ізноў спасылаўся на прывілей Жыгімонта-Аўгуста Васіліо Янковічу. Тодар, сын Рафала, меў сыноў *Сымона, Яна і Навума*.
Прызнаны ў дваранстве 12.10.1773 г.

65. Янушкевічы герба * «Любіч»

Паходзілі з Берасцейшчыны, адкуль прадставілі шэраг дакументаў аб валоданні спадчыннымі маёнткамі.

Рг. Эліяш, чашнік берасцейскі, валодаў спадчыннымі маёнт. Камень і Корсунь у Берасцейскім ваяв. **, якія пакінуў сынам Каралю, скарбніку берасцейскаму, і Мацею. Апошні прадаў свае спадчынныя маёнт. і выехаў у Жмудзь. Караль меў сыноў Міхала і Антона» і валодаў бацькоўскімі ўладаннямі, аб чым засведчыў квіт з Берасцейскага гродскага суда (13.07.1667), а таксама дэкрэт кантумацыйны (07.07.1695) з таго ж суда на п. Юзафа Верашчаку, стольніка драгічынскага.

У Міхала былі два сыны: Ян і Стэфан. Апошні валодаў спадчынным маёнт. Камень Берасцейскага ваяв. і меў сына Апалінарыя, які падпісаў пасведчанне аб шляхецкім паходжанні роду разам з іншай шляхтай Берасцейскага ваяв. (23.05.1774). Ян пакінуў сыноў *Юзафа* *** і Міхала.

Прызнаны ў дваранстве 07.02.1774 г., Магілёўскім ДДС — 28.05.1807 г. з аднясеннем да 6-й ч. РК, Мінскім ДДС — 28.05.1807 г. ****

* Шляхціч Рагачоўскага пав. Юзаф, сын Яна Мерла Я., стольнік Мсціслаўскага ваяв. (11.01.1811), атрымаў дыплом і генеалогію (28.05.1811) аб прызнанні Я. герба «Любіч» у дваранстве Магілёўскім ДДС.

** У справе аб дваранскім паходжанні роду Мерла Я. герба «Любіч», што захоўваецца ў фондзе Мінскага ДДС, гэты факт падаецца як няпэўны.

*** Падпісаў дадзены дакумент.

**** Зацверджаны Сенатам 21.05.1837 г. з аднясеннем да 6-й ч. РК.

КРЫНІЦЫ І ЛІТАРАТУРА

1. Яцкевіч, З. Л. Малы гербоўнік Рагачоўскай шляхты // *Архіварыус* : зб. навук. паведамл. і арт. ; вып. 6. — Мінск : БелНДДАС, 2008. — С. 250–261.
2. Яцкевіч, З. Л. Малы гербоўнік Рагачоўскай шляхты // *Архіварыус* : зб. навук. паведамл. і арт. ; вып. 7. — Мінск : БелНДДАС, 2009. — С. 267–281.
3. Вялікае княства Літоўскае ; т. 1–2. — Мінск : БелЭн, 2005–2006.

Постаці архівістаў

А. М. Латушкін

АРХІВІСТЫ НЯСВІЖСКАГА АРХІВА РАДЗІВІЛАЎ XVII – ПЕРШАЙ ПАЛОВЫ XX СТ.

А ртыкул з’яўляецца трэцяй часткай і працягам публікацыі біяграфічнага даведніка архівістаў Нясвіжскага архіва Радзівілаў, распрацаванага аўтарам падчас падрыхтоўкі кандыдацкай дысертацыі ¹.

Дмухоўскі Язэп, памочнік архівіста, архівіст Нясвіжскага архіва. Пачаў працаваць у архіве з 1807 г. Пасля звальнення 1 жніўня 1809 г. папярэдняга загадчыка архіва *А. Ёдкі*, па даных апошняга, *Я. Дмухоўскі* загадваў архівам да ўстанаўлення апекі над Стэфаніяй Радзівіл — 1814 г. Аднак гэта супярэчыць больш дакладным даных аб *Ф. Асіповічы* як архівісце ў 1809–1810 гг. Выконваў абавязкі загадчыка архіва да часу замены яго на пасадзе ў 1817 г. *Л. Вайніловічам*. Ратаваў архіў падчас рабунку Нясвіжскага замка ў канцы 1812 г. Пасля перамяшчэння архіва ў Вільню ў 1818 г. быў прызначаны памочнікам архівіста Генеральнага архіва Радзівілаўскай масы. Знаходзіўся ў штаце архіва на 4 ліпеня 1835 г. У гэты час займаўся пераважна абслугоўваннем запытаў суда Камісіі, капіраваннем дакументаў. Памёр не пазней 1835 г.

Крыніцы: НГАБ. Ф. 694. Воп. 1. Спр. 411. Інструкцыя архівістам аб вядзенні і ўпарадкаванні архіва; справаздачы архівістаў і перапіска з імі. Вопісы архіўных дакументаў, 1736–1892 гг. Арк. 21–23 адв., 25–25 адв.; Там жа. Спр. 412; Вопіс архіўных дакументаў і спісы польскіх, замежных газет і

¹ Латушкін А.М. Архівісты Нясвіжскага архіва XVII – першай паловы XX ст. // Архіварыус: зб. навук. паведамл. і арт. ; вып. 6. — Мінск : БелНДДАС, 2008. — С. 278–285; вып. 7. — Мінск : БелНДДАС, 2009. — С. 302–310.

часопісаў, перададзеных з Нясвіжскага архіва ў Берлін. Інвентарны вопіс Нябораўскага архіва. Частка дакладной запіскі архівістаў Шылановіча і Форстэра аб стане архіва, 1745–1904 гг. Арк. 12–13, 50 адв.; Там жа. Воп. 4. Спр. 1383. Арк. 35–35 адв., 52; Там жа. Ф. 1280. Воп. 1. Спр. 116. Матэрыялы аб стане Нясвіжскага архіва пасля вайны 1812 г., 1813–1818 гг.; Archiwum główny akt dawnych (далей — AGAD). Archiwum Radziwiłłów t. zw. Warszawski (далей — AR). Dz. XXVII. Sygn. 96. Oryginały listów otrzymanyh i brulionu wysyłanych z lat 1837–1845 rr. S. 11–12.

ДУБІСКІ БЕРНАРД, памочнік *М. Маліноўскага*, архівіста Генеральнага архіва Радзівілаўскай масы ў Вільні, найранейшая згадка — 27 верасня 1829 г.

Крыніцы: AR. Dz. XXVII. Sygn. 96. Oryginały listów otrzymanyh i brulionu wysyłanych z lat 1837–1845 гг. S. 11–12; НГАБ. Ф. 1280. Воп. 1. Спр. 114. Матэрыялы па справе Пракураторыі Радзівілаўскай масы з былым нясвіжскім бібліятэкарам Квяткоўскім К. па абвінавачанні апошняга ў прысвойванні кніг, рукапісаў і інш. гістарычных каштоўнасцяў, 1809–1837 гг. Арк. 22.

Ёдка Ануфрый, архівіст архіва Радзівілаў у Нясвіжы і Генеральнага архіва Радзівілаўскай масы, межавы суддзя (1819), служачы па маёмасна-фінансавых справах у адміністрацыі Дамініка Гераніма Радзівіла. Пасаду загадчыка архіва з рознымі перапынкамі займаў тройчы: з 1807 г. (найранейшая згадка — 26 жніўня 1807 г.) па 1 жніўня 1809 г.; з 20 ліпеня 1818 г. па 1 сакавіка 1823 г.; з 24 лютага 1824 г. па 11 кастрычніка 1828 г. Першы раз у абавязкі архівіста Нясвіжскага архіва А. Ёдка быў уведзены пасля звальнення *Ф. Асіновіча*. Архіў дастаўся яму неўпарадкаваным і неапісаным. Паперы пасля вяртання з Варшавы знаходзіліся ў некалькіх дзесятках пакункаў. Акрамя дзейнасці па ўпарадкаванні архіва, А. Ёдка выконваў запыты адміністрацыі Дамініка, вёў пошукі патрэбных дакументаў і інфармацыі як у Нясвіжскім архіве, так і ў архівах дзяржаўных устаноў; прадстаўляў дакументальныя доказы па справах Радзівілаў, што судзіліся ў Другім дэпартаменце Галоўнага суда ў Вільні. Вёў пэўную працу па пошуку архіўных дакументаў, вяртанні дакументальных матэрыялаў Радзівілаў. Па яго меркаванні, месцамі захоўвання падобных актаў былі: архіў прускага караля, архівы апекуноў князя Дамініка, архівы Хадкевічаў як былых уладальнікаў Слуцкага і Капыльскага княстваў. Князь высока ацэньваў работу архівіста: пры звальненні А. Ёдкі 1 жніўня 1809 г. ён узнагародзіў яго сумай у 12 000 пол. зл. Зыходзячы са сваёй службы, А. Ёдка, па ўласным яго сцвярджэнні, пакінуў архіў упарадкаваным, аднак не апісаным. У жніўні 1810 г. ужо выступаў у дакументах як суддзя.

Пасля стварэння Камісіі і Пракураторыі і перамяшчэння Нясвіжскага архіва ў Вільню 20 ліпеня 1818 г. А. Ёдка заняў пасаду яго загадчыка

з заробкам 1800 рублёў срэбрам у год. Працай быў незадаволены. Пазней прэтэндаваў на пасаду інспектара даходаў у Пракураторыі, аднак няўдала, у выніку чаго 1 сакавіка 1823 г. звольніўся з папярэдняй пасады. Вярнуўся на пасаду 24 лютага 1824 г. Разам з загадваннем архівам А. Ёдка павінен быў выконваць працу ў Пракураторыі: скончыць разбор межавых і ўрэгуляванне некаторых спрэчных фінансавых і маёмасных спраў. Ён уваходзіў у склад камісіі па размежаванні паміж Радзівіламі лясоў уладання Грэск, ацэначнай камісіі па Слуцку; займаўся ўдакладненнем вынікаў рэвізіі душ 1825 г. у Мінскай губерні; удзельнічаў у межавых спрэчках паміж Любчай і лаўрышаўскімі ксяндзамі базыльянамі.

На пасадзе кіраўніка архіва як пры Дамініку, так і пры Пракураторыі А. Ёдка займаўся пераважна дакументальным забеспячэннем і непасрэдным вырашэннем шматлікіх маёмасных спраў, фактычна выконваў функцыі юрыста. Нагляд жа за архівам, у асноўным, застаўся ў кампетэнцыі памочніка *Ю. Велямоўскага*, пазней — *Я. Дмухоўскага*. Унутрыархіўная дзейнасць А. Ёдкі па ўпарадкаванні і апісанні дакументаў не была значнай. Акрамя таго, падчас яго кіраўніцтва з-за адсутнасці кантролю над выдачай спраў з архіва, была страчана вялікая колькасць каштоўных дакументаў. 11 кастрычніка 1828 г. па ўласнай просьбе А. Ёдка быў вызвалены ад абавязкаў. Пракураторыя загадала здаць архіў, аднак належным чынам перадачы новаму архівісту не адбылося. Наступным архівістам *М. Маліноўскім* да А. Ёдкі былі выстаўлены прэтэнзіі аб недавальняючым стане архіва. Аднак, нягледзячы на шматлікія заявы ў Суд Камісіі, на спецыяльную рэзалюцыю ўлад па дадзенаму пытанню, А. Ёдка пад рознымі тлумачэннямі ўхіляўся ад дапамогі і сустрэчы з *М. Маліноўскім* для здачы архіва. Ён абмежаваўся толькі некалькімі пісьмовымі адказамі.

Валодаў фальваркам Лапухі. У сакавіку 1828 г. пракуратарам *М. Залескім* яму былі прададзены маёнткі Залыскаўшчызна і Жачкава з прылегламі ўладаннямі, а таксама мястэчка Пясэчна. Быў замешаны ў незаконным гандлі маёмасцю Радзівілаў. Вядома, што А. Ёдка прадаў маршалку Ігуменскага павета дакументы на права валодання пяццю фальваркамі, адным мястэчкам і 21 сялом у Ігуменскім пав. У руках новага гаспадара яны пратрымаліся з 1830 па 1833 г. — часу, калі *Ю. Сальмановіч*, новы пракуратар, ініцыяваў следства і судовы працэс па справе. А. Ёдка быў пазбаўлены пасады, а маёнткі вернуты законным уладальнікам.

Крыніцы: НГАБ. Ф. 694. Воп. 1. Спр. 411. Інструкцыя архівістам аб вядзенні і ўпарадкаванні архіва; справаздачы архівістаў і перапіска з імі. Вопісы архіўных дакументаў, 1736–1892 гг. Арк. 22 адв.; Воп. 4. Спр. 174. Іск пракуратора Галоўнай адміністрацыі радзівілаўскіх маёнткаў *Юзафа Сальмановіча* да *Ануфрыя Ёдкі*, маршалка Ігуменскага павета, аб незаконным завалоданні

апошнім пяццю фальваркамі, адным мястэчкам і 21 вёскай у Ігуменскім павеце, 1833 г. Арк. 47; Воп. 7. Спр. 416, 450, 470, 496, 541, 582, 619а, 646, 765, 766, 768, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 782, 786, 872, 880, 884, 887, 896, 897, 902, 903, 906, 909, 910, 911, 912, 917, 925, 930, 934, 944, 956, 975, 985, 995, 997, 1060. Дакументы, звязаныя з дзейнасцю архіваў Радзівілаў: вопісы дакументаў на асобныя маёнткі, паказальнікі да вопісаў, журналы фіксавання бягучай дакументацыі XVII–XX стст.; AR. Dz. V. Sygn. 6110. Jodko Onufry, 1806–1810 гг. S. 14–23, 48, 51; AR. Dz. XXVII. Sygn. 98. Oryginały listów otrzymanyanych i bruliony wysyłanych z lat 1851–1855 гг. S. 4.

ЗАВАДСКІ БРУНА, з 1 ліпеня 1885 г. па 18 ліпеня 1887 г. займаў пасаду архівіста і адначасова бібліятэкара пры Нясвіжскім архіве князёў Радзівілаў. Яго прыярытэтнай задачай, што ставілася Радзівіламі, было ўпарадкаванне бібліятэкі, архіў жа займаў другараднае месца. Зборы бібліятэкі, амаль цалкам страчаныя ў 1772, 1812 гг., у другой палове XIX ст. пачалі папаўняцца буйнымі комплексамі літаратуры. Да іх далучыліся бібліятэкі скасаваных нясвіжскіх ордэнаў бенедыктынаў у 1864 г., бенедыктынак у 1873 г. На 1873 г. пры архіве захоўваліся і кнігі з бібліятэкі ордэна бернардынаў. У 1880 г. у Нясвіж быў перавезены кнігазбор Антонія Генрыка Радзівіла (1775–1833). Сам Б. Завадскі перадаў Марыі Дароце дэ Кастэлян свой віленскі кнігазбор з аўтографамі Міцкевіча, Славацкага і Снядэцкага, які застаўся яму ад бацькі Юзафа Завадскага, вядомага бібліяфіла і выдаўца. На 1886 г. бібліятэка Нясвіжскага замка налічвала каля 10 000–12 000 кніг, брашур, друкаў.

Такім чынам, задачамі Б. Завадскага былі разбор, апісанне, складанне тэматычнага і алфавітнага каталогаў, інвентара кнігазбора. Менавіта дадзенымі відамі дзейнасці ён, у асноўным, займаўся ў першы 1885/86 год працы, аднак з-за розных перашкод дзейнасць гэта была не вельмі выніковай. Як высветлілася, структура архіва, яго ўпарадкаванасць у значнай ступені аказаліся парушанымі. Б. Завадскі пісаў: «З таго, што заўважыў, найсумнейшым з’яўляецца тое, што праца маіх папярэднікаў Сымановіча і Шышкі, за выключэннем лістоў і часткі гістарычнага аддзела, цалкам зруйнавана ў выніку перамяшэння папак, нумароў, адсутнасці пазначэння ў каталозе месцаразмяшчэння канкрэтных папак і актаў». У адноснам парадку знаходзіліся толькі аддзел лістоў (каля 15 000) і частка гістарычнага аддзела, апрацаваных *М. Богушам-Шышкай*. Архівіст адзначаў, што выкананы да яго аб’ём працы складаў толькі невялікую частку таго, што трэба было яшчэ зрабіць у архіве. Гэта ўказвае на памылковасць існуючых меркаванняў аб суцэльнай апрацоўцы архіва *М. Богушам-Шышкай* і *Р. Сымановічам*. Звяраючы каталогі з наяўнымі дакументамі, архівіст знайшоў 156 адзінак, не ўлічаных у каталозе *М. Богуша-Шышкі*. Акрамя таго, прозвішчаў, улічаных *М. Богушам-Шышкай* у асабовым паказальніку лістоў (194), на

справе аказалася значна болей. Праглядаючы каталогі лістоў, Б. Завадскі занатаваў 279 прапушчаных прозвішчаў. Па ацэнцы архівіста, адзел лістоў пануючых асоб быў упарадкаваны і апісаны не цалкам, а толькі на $\frac{2}{3}$.

У частцы *Р. Сымановіча* ўпарадкаванасць дакументаў парушана ў значна большым маштабе — была цалкам збіта нумарацыя матэрыялаў, папак. Разам з тым, у каталозе адсутнічала пазначэнне месцаразмяшчэння дакументаў. Б. Завадскі пісаў: «Столькі згублена часу, столькі напісана і добра напісана, а які ў той працы вынік? І хто ў тым вінаваты? Дакладна, што ані Сымановіч, ані Шышка». Варта цытавання ў гэтым кантэксце і такое выказванне архівіста: «Толькі неабходна памятаць наступнае: трэба шанаваць тое, што зроблена, а іначай, працы ніколі не будзе канца». Б. Завадскі адзначаў, што праца *М. Богуша-Шышкі* была вельмі падрабязнай, адрознівалася думкай і мэтай, а «тэорыю», якую ён прымяняў пры апрацоўцы гістарычнага аддзела, неабходна выкарыстоўваць і далей, дапаўняючы яе толькі з практычнага боку. Аднак пазней ён заўважаў няслушнась адмаўлення *М. Богушам-Шышкай* і *Р. Сымановічам* пры сістэматызацыі лістоў ад падзелу іх згодна з больш раннім прыняцям на тая, якія належаць «да спраў агульных» (г. зн. да прыватных інтарэсаў) і «да спраў публічных». Гэта на думку Б. Завадскага дазволіла б «аддзяліць зерне ад пустацвету».

Архівіст звяртаў увагу на праблему захавання пячатак, прапаноўваў абцягваць сукном васкавыя і змяшчаць у драўляныя аправы сургучныя пячаткі (тычылася, відаць, пераважна прывесістых пячатак). Існавалі планы выдання каталогаў архіва, прычым як наяўных, так і страчаных дакументаў. Ёсць звесткі і пра наданне Б. Завадскаму інструкцыі па апрацоўцы архіва, аднак дакладны тэкст яе невядомы.

Неабходна адзначыць, што адзіная вядомая справаздача Б. Завадскага (1885/86 г.) раскрывае архівіста як літаратуразнаўца, чалавека, надзеленага пісьменніцкім талентам. Справаздача мае адметны мастацкі стыль, насычаны вобразнымі літаратурнымі параўнаннямі, філасофскімі роздумамі, паэтызаваннем архіўнай справы, згодна стэрэатыпам пыльна-сухой, аднастайнай і малапрывабнай. У якасці прыкладу можна прывесці параўнанні кшталту: «зерне — плевелы» ў адносінах да ступені каштоўнасці дакументаў. Працэс рэканструкцыі даследчыкамі складу вывезенай у 1772 г. Нясвіжскай бібліятэкі Завадскі параўноўвае з аднаўленнем палеантолагамі выгляду «дапатоных» жывёлаў па рэштках касцей ці адбітках у скамянеласцях; у якасці вызначэння справы расшыфроўкі дакументаў, напісаных іерогліфамі, выкарыстоўвае паняцце «адлічбаванне» («odcyfrowanie» — sic!).

Крыніцы: НГАБ. Ф. 694. Воп. 1. Спр. 438. Справаздачы аб стане Нясвіжскага архіва і аб рабоце ў ім даследчыкаў з Пецярбурга і Вільні (са звесткамі па

гісторыі архіва). Справаздача аб працы бібліятэкі архіва, 1853–1886 гг. Арк. 70, 72–72 адв., 74–83 адв.; AR. Dz. XXVII. Sygn. 102. «Głównoje upravljenje dziełami Jego Sijatelstwa Kniazia Antona [Wilgelma] Radziwiłła (1833–1904). Dzieło odnosiaszczesjesia k wydannym iz Nieswiżskogo Archiwa kopii raznych G[r]uju Bijanu dla Rumunskoj Akademii», 19.09.1886–24.11.1887; Biblioteka Narodowa Польшчы (далей — BN). Rękopis 9067. Część 2. Tuhan-Taurogiński, B. Z dziejów Archiwum Radziwiłłów oraz wartość zbiorów dla nauki polskiej. — Warszawa, 1969. — S. 13, 85; Barwiński, E. Archiwum ks. Radziwiłłów w Niewświeżu : rys jego historii i sprawozdanie z poszukiwań / E. Barwiński // Archiwum Komisji Historycznej PAU. — 1913. — T. 11 : 1909–1913. — S. 6; Chwalewik, E. Zbiory polskie : archiwa, biblioteki, gabinety, galerje, muzea i inne zbiory : w 2 t. / E. Chwalewik. — Warszawa : Wyd. J. Mortkowicza, Tow. wyd., 1926–1927. — T. 1 : A–N. — S. 450, T. 2 : N–Ż. — S. 143; Jankowski, R. Archiwum Radziwiłłów z Nieświeża od 1838 R. do XX w. / J. Jankowski // Miscellanea historico-archivistica. — 2001. — T. 13. — S. 143.

ЗАМОРСКИ ВАЎЖЫНЕЦ, памочнік архівіста *Я. Вэселя* ў 1740–я гг. У 1749 г. ужо звольнены з пасады. На сакавік 1749 г. згадваецца як рэвізор князя.

Крыніцы: AR. Dz. V. Sygn. 17177. Wessel Józef, podstarości ks. nieświeskiego i archiwarjusz archiwu nieświeskiego, 1739–1782 гг. S. 63–64, 86–89, 91–92, 94–96; НГАБ. Ф. 694 «Радзівілы, князі». Воп. 4. Спр. 1663. Справа аб арэндзе маёнтка Сверхань Навагрудскага пав. (польск., руск.), 1637–1841 гг., 75 с. Арк. 62.

ЗДАНОВІЧ, памочнік архівіста *Я. Вэселя* ў 1740–я гг.

Крыніцы: AR. Dz. V. Sygn. 17177. Wessel Józef, podstarości ks. nieświeskiego i archiwarjusz archiwu nieświeskiego, 1739–1782 гг. S. 63–64, 86–89, 91–92, 94–96.

ІВАНОЎСКИ АНТОНІ, з 1908 г. да верасня 1939 г. займаў пасаду архівіста архіва Нясвіжскай ардынацыі князёў Радзівілаў у Нясвіжы і Варшаве. Правёў класіфікацыю і ўпарадкаванне архіва шляхам падзелу яго на 35 аддзелаў. У 1915 г. удзельнічаў у эвакуацыі архіва. У перыяд з 1915 г. па 1929 г. не пакідаў пасаду, аднак абавязкі архівіста па прычыне войнаў, перамяшчэнняў архіва, часовага захоўвання яго ў розных месцах выконваў нерэгулярна. У 1917 г. жыў у Магілёве і аказваў кансультацыі адміністрацыі Нясвіжскай і Клецкай ардынацыі па складзе архіва і пошуку дакументаў. У 1919 г. кіраваў перавозам часткі яго ў Варшаву. У 1920 г. удзельнічаў у перадачы каштоўнейшых дакументаў архіва на захоўванне ў Бібліятэку ардынацыі Красінскіх у Варшаве. У 1923 г. як «захавальнік архіва» ў Варшаве прымаў камісію даследчыкаў з Швецыі. Са жніўня 1923 г. наладзіў прыём даследчыкаў падчас размяшчэння архіва на вуліцы Бялянскай, 14. Жыў у гэты час у Варшаве па адрасе:

вул. Познаньская (Poznańska), 22, кватэра 29; у 1937 г. — па адрасе: Жалібаж–Дружбака (Żoliborz–Drużbacka), 5. Падчас размяшчэння архіва па адрасу: вул. Маршалкоўская, 113 (з 1929 па 1939 г.), акрамя абавязкаў архівіста займаўся вядзеннем бухгалтэрыі архіва, адміністраваннем. У 1930 г. была распачата маштабная інвентарызацыя дакументаў. Яе мэты і прынцыпы абапіраліся на традыцыі, закладзеныя ў 1850-х – пачатку 1870-х гг. *Р. Сымановічам і М. Богушам-Шышкай*. Памочнікам архівіста з’яўляўся *Б. Таўрагінскі*.

Жанаты ўжо ў 1907–1909 гг. На 1938 г. жонка — Баляслава-Ванда.

Крыніцы: AR. Dz. XXVII. Sygn. 103. Oryginały listów otrzymanych i bruliony wysyłanych z lat 1889–1917 rr. S. 4, 33, 37; AR. Dz. XXVII. Sygn. 104. Oryginał listu otrzymanego i kopie wysłanych w 1923 r. S. 1–3; AR. Dz. XXVII. Sygn. 107. Oryginały listów otrzymanych i bruliony wysyłanych z 1936 r. S. 28–31; AR. Dz. XXVII. Sygn. 108. Oryginały listów otrzymanych i bruliony wysyłanych z 1937 r. S. 42–43, 80, 85; AR. Dz. XXVII. Sygn. 109. Oryginały listów otrzymanych i bruliony wysyłanych z 1938 r. S. 64; BN. Rękopis 9067. Część 1. Tuhan-Taurogiński, B. Geneza powstania Archiwum Radziwiłłów oraz wartość zbiorów dla nauki polskiej. — Warszawa, 1955. — S. 1, 75; Materjały do życiorysu i twórczości Ignacego Krasickiego : w 2 cz. / wyd. L. Bernacki. — Lwów : s. n. 1933. — Cz. 1 : Notatki. — 140 s.; Jankowski, R. Archiwum Radziwiłłów z Nieświeża od 1838 R. do XX w. / J. Jankowski // Miscellanea historico-archivistica. — 2001. — T. 13. — S. 166.

ІГНАТОВІЧ, у ліпені–снежні 1855 г. памочнік архівіста *Р. Сымановіча*. Падчас працэсу падзелу Нясвіжскага архіва паміж Радзівіламі і Вітгенштэйнамі прызначаны з боку Радзівілаў, павінен быў капіраваць дакументы, удзельнічаў у інвентарызацыі збору. Адміністрацыя Радзівілаў часта выкарыстоўвала яго ў сваёй дзейнасці, што стрымлівала тэмпы ўпарадкавання архіва і выклікала нараканні архівіста *Р. Сымановіча*, адміністрацыі ўладанняў Л. П. Вітгенштэйна. Згодна з данымі *Б. Таўрагінскага* — памочнік *Р. Сымановіча*. Па сведчанні *Р. Янкоўскага* — памочнік у 1855–1856 гг.

Крыніцы: НГАБ. Ф. 694. Воп. 1. Спр. 438. Справаздачы аб стане Нясвіжскага архіва і аб рабоце ў ім даследчыкаў з Пецярбурга і Вільні (са звесткамі па гісторыі архіва). Справаздача аб працы бібліятэкі архіва, 1853–1886 гг. Арк. 19–20; AR. Dz. XXVII. Sygn. 97. Oryginały listów otrzymanych i bruliony wysyłanych z lat 1846–1850 rr. S. 67; AR. Dz. XXVII. Sygn. 98. Oryginały listów otrzymanych i bruliony wysyłanych z lat 1851–1855 rr. S. 4; AR. Dz. XXVII. Sygn. 99. Oryginały listów otrzymanych i bruliony wysyłanych z lat 1856–1860. S. 2–4; BN. Rękopis 9067. Część 2. Tuhan-Taurogiński, B. Z dziejów Archiwum Radziwiłłów oraz wartość zbiorów dla nauki polskiej. — Warszawa, 1969. — S. 36; Jankowski, R. Archiwiści i instrukcje archiwalne napisane dla nich w Archiwum Głównym Radziwiłłów w Nieświeżu / R. Jankowski // Archiwista Polski. — 2000. — № 2(18). — S. 37.

Іовіч, згодна з крыніцамі на 17 верасня 1939 г. выступаў як дырэктар архіва Радзівілаў у Нясвіжы. Пасля падзей верасня 1939 г., падчас мерапрыемстваў па вывазе архіва і бібліятэкі ў Мінск, Іовіч разам з намеснікам *Галынскім* інфармавалі савецкія ўлады і, у прыватнасці, супрацоўнікаў АН БССР аб складзе, інвентарызаванасці, месцазнаходжанні дакументаў архіва. Ад іх удалося даведацца аб вывазе Радзівіламі ў Варшаву часткі Нясвіжскага архіва ў 1919–1939 гг. Акрамя таго, як паведамлялі архівісты, пачынаючы з 1935 г. з пакінутых аддзелаў архіва дакументы таксама вывозіліся ў Варшаву для прад’яўлення ў суд (адбываўся судовы працэс паміж Радзівіламі з-за спадчыны). Існавалі і іншыя прычыны пазнейшага вывазу, якія, згодна з крыніцай, былія архівісты замоўчвалі, што ўказвае на неахвотнасць іх супрацоўніцтва з Савецкай уладай. У сувязі з вышэйадзначаным віцэ-прэзідэнт АН БССР унёс просьбу да ЦК КП(б)Б і СНК БССР аб прыняцці адпаведных мер для вяртання з Польшчы матэрыялаў Нясвіжскага архіва.

Крыніцы: НАРБ. Ф. 4. Воп. 27. Спр. 364. Нарыс Нясвіжскага архіва (пераклад з польскай мовы), 1941 г. Арк. 265.

Калакуцкі Антоні, у 1755 г. згадваецца як «фэксмістр» (вахмістр) пры двары Міхала Казіміра Радзівіла. У якасці дырэктара яго архіваў згадваецца 11 мая 1759 г., займаўся перамяшчэннямі і аховай архіва ў 1760—1770-я гг. падчас эміграцыі Караля Станіслава Радзівіла. Прабыў на пасадзе, як мінімум, да красавіка 1793 г. У 1776 г. атрымліваў 50 пол. зл., у 1778 і 1781 гг. — 60. Прэміраваны ў 1789 г. (1000 пол. зл.) і 1791 г. (500 пол. зл.), верагодна, за эвакуацыю архіва ў таёмнае месца па загаду Караля Станіслава і Мацяя Радзівілаў. У 1791–1792 гг. на пасадзе дырэктара архіва атрымліваў 5 чырвоных золотых у месяц. Валодаў невялікім участкам зямлі ў раёне звярынца Альба. Прасіў князя вызваліць яго маёмасць ад павіннасцей. Меў сяцёр Кацярыну (жыла ў 1769 г. у Ішкалдзі), Мар’яну, Тэлю. Апошнія згадкі аб ім адносяцца да красавіка 1793 г. Памёр у адзіноце і нястачы. Пасля яго смерці за Радзівіламі засталася запазычанасць архівісту ў суме 2196 пол. зл. Сёстры Калакуцкага спрабавалі вярнуць грошы.

Крыніцы: НГАБ. Ф. 694. Воп. 1. Спр. 412. Вопіс архіўных дакументаў і спісы польскіх, замежных газет і часопісаў, перададзеных з Нясвіжскага архіва ў Берлін. Інвентарны вопіс Нябораўскага архіва. Частка дакладной запіскі архівістаў Шылановіча і Форстэра аб стане архіва, 1745–1904 гг. Арк. 2–3 адв.; AR. Dz. V. Sygn. 6292. Kałakucki Antoni, archiwista nieświejski, 1760–1781 rr. S. 9–12, 15; AR. Dz. V. Sygn. 6293. Kałakucka Katarzyna, 1769 r. S. 1; AR. Dz. V. Sygn. 6294. Kałakucka Marjana, 1761 r. S. 1; AR. Dz. V. Sygn. 6295. Kałakucki Mikołaj, 1745–1754 rr. S. 4–7; AR. Dz. V. Sygn. 17177. Wessel Józef, podstarości ks. nieświejskiego i archiwariusz archiwu nieświejskiego, 1739–1782 rr. S. 176; AR. Dz. XXI. Sygn. K 9. Kałakucki, dyrektor archiwum.

Asygnacje i kwity na pensję, listy, oraz próśba żony o zasługi męża, 1762–1793 rr. S. 6, 7, 9, 11, 27, 47–49, 51, 61, 65, 71; AR. Dz. XXI. Sygn. B 67. Bernatowicz Adam, archiwista. Rota przysięgi na służbu, asygnacje, kwity, 1785–1792 rr. S. 6, 10, 22, 26.

КАЛУПАЙЛА ЛЕАНАРД АДАМАВІЧ (1845–?), памочнік архівістаў *Р. Сымановіча* і *М. Богуша-Шышкі* са жніўня 1861 г., працаваў яшчэ ў 1868 г. Паходзіў з дваран Навагрудка.

Крыніца: Рыбчонак, С. А. Насельнікі Нясвіжскага замка ў сярэдзіне XIX ст. / С. А. Рыбчонак // *Архіварыус*; вып. 2. — Мінск, 2004. — С. 73.

КАНДРАТОВІЧ ЛЮДВІК (Уладыслаў Сыракомля; 1823–1862), паэт і пісьменнік, у літаратуры згадваецца як супрацоўнік архіва каля 1840 г. Згодна з *Б. Таўрагінскім*, памочнік архівіста *Р. Сымановіча*. Р. Янкоўскі трактуе яго і як памочніка, і як «супрацоўніка» архіва. Аднак, акрамя дадзеных паведамленняў, згадак у літаратуразнаўчых працах і агульных апісаннях архіва, у творах самога У. Сыракомлі, больш дакладныя пацвярджэнні гэтага факту пакуль адсутнічаюць. Кандратовіч (без імя) згадваецца ў 1842 г. у матэрыялах Нясвіжскага архіва як аплікант або кандыдат на пасаду пры аддзеле экспедытуры ўпраўлення ўладаннямі ў Нясвіжы (заробак 120 рублёў срэбрам у год). Нясвіжскі замкавы архіў і архівіст (ім тады быў *Р. Сымановіч*) з памочнікамі ўваходзілі ў Прававы адзел. Форма працы У. Сыракомлі непасрэдна ў архіве магла быць эпизадычнай і чыста даследчыцкай. У 1852 г. напярэдадні выдання свайго вядомага твора «Вандроўкі па маіх былых ваколіцах» У. Сыракомля спрабаваў атрымаць дазвол на доступ у архіў з навуковымі мэтамі (10 чэрвеня 1852, Веркі). Магчыма, якраз тады ён падрыхтаваў матэрыял аб Нясвіжскім архіве, даволі, аднак, павярхоўны і сціслы, які пазней увайшоў у яго працу.

Крыніцы: НГАБ, Ф. 694. Воп. 1. Спр. 417а. Асабістыя дакументы архіварыуса Нясвіжскага архіва Сымановіча, 1794–1873 гг. Арк. 21; AR. Dz. V. Sygn. 6293. Kałakucka Katarzyna, 1769 r. S. 458; AR. Dz. XXVII. Sygn. 97. Oryginały listów otrzymanych i bruliony wysyłanych z lat 1846–1850 rr. — S. 37–38; BN. Rękopis 9067, część 2. Tuhan-Taurogiński, B. Z dziejów Archiwum Radziwiłłów oraz wartość zbiorów dla nauki polskiej. — Warszawa, 1969. — S. 5; Сыракомля, У. Вандроўкі па маіх былых ваколіцах. Успаміны, даследаванні гісторыі і звычайў / У. Сыракомля. — Мінск : Мастацкая літаратура, 2002. — С. 37; Chwalewik, E. Zbiory polskie. Archiwa, biblioteki, gabinety, galerje, muzea i inne zbiory : w 2 t. / E. Chwalewik. — Warszawa : Wyd. J. Mortkowicza, Tow. wyd., 1926–1927. — T. 2 : N–Ż. — S. 9; Jankowski, R. Archiwiści i instrukcje archiwalne napisane dla nich w Archiwum Głównym Radziwiłłów w Nieświeżu / R. Jankowski // *Archiwista Polski*. — 2000. — № 2(18). — S. 37; Jankowski, R. Archiwum Radziwiłłów z Nieświeża od 1838 R. do XX w. / R. Jankowski

// *Miscellanea historico-archivistica*. — 2001. — Т. 13. — S. 135; Jelski, A. h. Nieśwież / A. Jelski // *Słown. geograf. Król. Polsk. i in. krajów słowiań* : w 16 t. / pod red. F. Sulimierskiego [i in.]. — Warszawa, 1886. — Т. 7. — S. 119; Stępiak, W. *Archiwum Warszawskie Radziwiłłów a program UNESCO «Pamięć świata»* / W. Stępiak // *Miscellanea historico-archivistica*. — 1997. — Т. 7. — S. 8; Syrokomla, W. *Zamek w Nieświeżu* / W. Syrokomla // *Tygodnik ilustrowany*. — 1862. — Т. 5, № 143. — S. 246–249.

Квяткоўскі Каятан (1769–1852), шамбелян пры двары караля польскага і вялікага князя літоўскага Станіслава Аўгуста Панятоўскага, бібліяфіл, публіцыст, перакладчык, гісторык, бібліятэкар Дамініка Радзівіла ў Нясвіжы. Бацька — Язэп Квяткоўскі, скарбнік трэмбувельскі, спадчынный ўладальнік маёнтка Люткаўка ў Мазавецкім княстве, маці — верагодна, Марыяна Баркоўская (другая жонка Язэпа).

Упершыню стаў вядомым як перакладчык выдадзеных у Варшаве ў 1789 г. «Сялянак» («Sielanki») С. Гэснэра і іншых твораў («Першы матрос», «Ноч і выява патопу», «Школа шчасця, або вобраз грамадскіх каштоўнасцей...»).

Каралеўскі шамбелян з 1790 г. У перыяд Чатырохгадовага сейму далучыўся да рэфармацарскай дыскусіі шляхам выдання твора пад назвай «Проба піра апалітычнага грамадзяніна над станам цяперашнім і будучым Польшы ад К... К...» («Próbka pióra bezstronnego obywatela nad stanem terażniejszym i przyszłym Polskiej przez K... K...»), што пабачыў свет з дазволу караля Станіслава Аўгуста ў Варшаве ў 1791 г. Падпісаў 2 жніўня 1792 г. акт Варшаўскай канфедэрацыі. У якасці чэнзара пры паўнамоцтвах, дадзеных Таргавіцкай канфедэрацыяй, разам з Я. Станішэўскім праводзіў рэвізію кніжных складоў у Варшаве. Уваходзіў у кола ўплывовых кіраўнікоў паўстання Т. Касцюшкі, паколькі ў 1794 г. яго прызначылі асэсарам Выканаўчай дырэкцыі дэпартаменту паліцыі (27 красавіка), у варшаўскай акрузе — камісарам парадкавай камісіі Мазавецкага княства (30 красавіка) і асэсарам Дырэкцыі білетаў казны (2 жніўня).

Пасля трэцяга падзелу РП прадаў свой дом у Варшаве па вуліцы Пжэязд. Займаў пасаду шамбеляна пры двары Дамініка Радзівіла. З 1804 г. (па асабістых дакументах — як мінімум, з 20 ліпеня 1806 г.) па 10 кастрычніка 1810 г. працаваў бібліятэкарам у Нясвіжскім замку. Па даных Я. Івашкевіча, на 1812 г. быў загадчыкам архіва, што іншымі крыніцамі не пацвярджаецца. У 1808 г. спрабаваў атрымаць фальварак, прызначаны для яго Дамінікам Радзівілам. У 1810 г. быў звольнены князем з узнагародай у 6 000 пол. зл. Згодна з яго ж паведамленнем, бібліятэка была ўкладзена і перададзена ва ўсёй сваёй паўнаце і ў належным парадку харужаму Мацкевічу. Аднак ужо 15 верасня 1810 г. з Навагрудка апеляваў да Дамініка ў сувязі са звальненнем яго з пасады

бібліятэкара, даказваў несправядлівасць такога рашэння. Апеляцыя дазваляе дапусціць, што яго абвінавачвалі ў невыкананні абавязкаў (не інвентарызаваў збор). Абвінавачванняў у прысваенні матэрыялаў, верагодна, тады яшчэ не прад'яўлялася. Як сведчыць Б. Кракоўскі, пасля выезду з Нясвіжа К. Квяткоўскі займаўся галоўным чынам навукова-даследчыцкай дзейнасцю, сканцэнтраванай вакол Варшаўскага таварыства аматараў навук. Аднак, згодна са сцвярджэннямі самога К. Квяткоўскага, пасля Нясвіжа ён выехаў да Беластока і працаваў пазней ураднікам у Аўгустоўскім ваяводстве.

16 чэрвеня 1818 г. выйшла пастанова Камісіі да былых ураднікаў князя Дамініка з патрабаваннем вяртання ўсіх мажлівых будучых у іх папер, якія маглі б адносіцца да спраў Радзівілаў. Да К. Квяткоўскага ніякіх прэтэнзій прад'яўлена не было, але ён трымаў у сябе 20 найменняў кніг і дакументаў, пакінутых, па яго ўласным сцвярджэнні, Я. Расінскім, касірам у Заблудаўскім графстве. К. Квяткоўскі 19 ліпеня 1819 г. перадаў іх паўнамоцнаму прадстаўніку Пракураторыі Я. Паплаўскаму, што пацвярджаў атрыманы ім рэверс. Гэты факт стаў прычынай абвінавачванняў, выказаных К. Квяткоўскаму, у беспадстаўным трыманні дакументаў Радзівілаў, якія не мелі нічога агульнага з абавязкамі бібліятэкара і, больш таго, да судовых прэтэнзій аб прысваенні ім княжскіх кніг, дакументаў, старажытных манет і г. д. Абвінавачванні перыядычна распачыналіся судом Камісіі пры кожным новым пракуратары. Адзін з іх, М. Залескі, быў генеральным паўнамоцным прадстаўніком Дамініка падчас працы К. Квяткоўскага і сведчыў на судзе на карысць невінаватасці апошняга, што пасля прысягі К. Квяткоўскага 28 студзеня 1824 г. перад Трыбуналам першай інстанцыі Мазавецкага ваяводства прывяло да зняцця абвінавачванняў.

Нягледзячы на гэта, судовыя разбіральніцтвы па справе К. Квяткоўскага аднавіліся ў 1829 г., калі генеральнага пракуратара М. Залескага змяніў на пасадзе І. Сальмановіч. Адметна, што доказы да абвінавачванняў для чарговага працэсу былі падрыхтаваныя *М. Маліноўскім* (па замове Пракураторыі). З 1828 г. ён займаў пасаду «начальніка аддзела Генеральнага Архіва Пракураторыі масы ўладанняў Радзівілаў і Вітгенштэйнаў». *М. Маліноўскім*, між іншым, былі падрыхтаваны аб'ёмныя інфарматыўныя судовыя паведамленні, сярод іх — «Зява ў Суд Камісіі на К. Квяткоўскага».

Аднак суд, згодна з выпісам дэкрэта Камісіі ад 11/23 студзеня 1837 г., прызнаў яго невінаватым не толькі па гэтай справе, але і па справе прэтэнзій да яго графа Т. Дзяльнскага.

Тым не менш многія даследчыкі адзначалі прысутнасць каштоўных кніг і дакументаў з Нясвіжскіх бібліятэкі і архіва ў зборах К. Квяткоўскага (арыгінальныя дакументы 1530–1547 гг., рукапісы, забраныя ім на

пачатку XIX ст. з Нясвіжскага архіва, а пазней купленыя Т. Дзялынскім), а таксама графа Т. Дзялынскага ў Курніку.

У шлюбе з Тэжляй Вангродскай меў дачок: Анэлю (выйшла замуж за Я. Салецкага), Феліцыю (выйшла замуж за Я. Драўноўскага), сыноў: Караля (мецэната, жанатага на К. Баярскай), Аляксандра, Канстанціна (памёр малым). Вядома, што Дамінік Радзівіл выдаткаваў на патрэбы адукацыі аднаго з сыноў (Караля) у 1808 г. 2000 пол. зл.

Крыніцы: НГАБ. Ф. 694. Воп. 1. Спр. 411. Інструкцыя архівістам аб вядзенні і ўпарадкаванні архіва; справаздачы архівістаў і перапіска з імі. Вопісы архіўных дакументаў, 1736–1892 гг. Арк. 11–16; Спр. 439. Дакументы аб перадачы манускрыптаў з фонду Радзівілаў у Варшаўскі архіў, 1853 г. Арк. 13–14 адв.; AR. Dz. V. Sygn. 8129. Kwiatkowski Kajetan, 1806–1810 rr. S. 1, 3, 4–6; AR. Dz. XXI. Sygn. K 317. Kwiatkowski Kajetan, 1807–1809 rr. S. 1, 9; Галенчанка, Г. Я. Архівы Радзівілаў / Г. Я. Галенчанка // Энцыкл. гісторыі Беларусі : у 6 т. / рэдкал.: М. В. Біч [і інш.]. — Мінск : БелЭн, 1993–2003. — Т. 1 : А – Беліца. — 1993. — С. 171; Iwaszkiewicz, J. Z dziejów wielkiej fortuny / J. Iwaszkiewicz // Biblioteka Warszawska. — 1911. — Т. 4. — S. 496–497; Krakowski, B. Kwiatkowski Kajetan h. Jastrzębiec (1769–1852) / B. Krakowski // Pol. słow. biograf. / Polska Akad. Nauk. — Kraków, 1971. — Т. 16. — S. 356–358; Radziszewski, F. Wiadomość historyko-statystyczna o znakomitszych bibliotekach i archiwach publicznych i prywatnych / F. Radziszewski. — Kraków : Druk. Wł. L. Anczyca i Sp., 1875. — S. 52.

КЕРСНОЎСКІ КАНСТАНЦІН, у 1886–1887 гг. пры архівісце *Б. Завадскім* капіраваў дакументы для Румынскай Акадэміі навук у Бухарэсце па замове Г. Біану, прафесара і бібліятэкара той жа акадэміі. Быў наняты, верагодна, часова для выканання замовы Г. Біану.

Крыніцы: AR. Dz. XXVII. Sygn. 102. «Głównoje uprawnienije dziełami Jego Sięcielstwa Kniazia Antona [Wilgelma] Radziwiłła (1833–1904). Dzieło odnosiasz-czejesia k wydannym iz Nieswiżskiego Archiwa kopii raznych G[ru]nu Bijanu dla Rumunskoj Akademii», 19.09.1886–24.11.1887. S. 61, 77.

КОРДА ЯЎГЕНІЯ МІХАЙЛАЎНА, з 12 мая 1944 г. апрацоўвала матэрыялы архіва Радзівілаў у Мінску, верагодна, памочніца *В. Гісберт-Студніцкага*. Згадваецца ў дакументах фонду 249 НАРБ, дзе змяшчаецца пратакол допыту. Паведамляла, што «...у Радзівілаўскім архіве знаходзіліся дакументы роду князёў Радзівілаў, акрамя таго, туды перавезлі з Мінскага архіва ўсе дваранскія акты і Слуцкія метрыкі». Усе матэрыялы былі вывезены ў Трапау *В. Гісберт-Студніцкім*.

Крыніцы: НГАБ у г. Гродна. Ф. 249. Воп. 8. Спр. 5. План вывазу дакументаў ЦДГА БССР і Дзяржаўнага архіва Мінскай вобласці нямецка-фашысцкімі акупантамі, 1943–1944 гг. Арк. 291.

КОРЗАН, згодна з данымі *Б. Таўрагінскага*, памочнік архівіста *Р. Сьмановіча* падчас працэсу падзелу Нясвіжскага архіва паміж Радзівіламі і Вітгенштэйнамі. У абавязкі ўваходзілі капіраванне дакументаў, інвентарызацыйная праца.

Крыніцы: BN. Rękopis 9067. Część 1. Tuhan-Taurogiński, B. Geneza powstania Archiwum Radziwiłłów oraz wartość zbiorów dla nauki polskiej. — Warszawa, 1955. — S. 37.

В. В. Урублеўскі

АРХІВІСТЫ МІНСКАГА ДВАРАНСКАГА ДЭПУТАЦКАГА СХОДУ (ЧАСТКА I, ЛІТАРЫ А–В)

Дадзеным артыкулам мы распачынаем серыю публікацый аб архівістах саслоўнага органа дваранскага самакіравання ў Беларусі — Мінскага дваранскага дэпутацкага сходу, заснаванага загадам Кацярыны II ад 3 мая 1795 г. [1] і адкрытага 27 верасня 1795 г. [2, с. 66–67]. На чале дваранскага сходу ў губерні знаходзіўся губернскі маршалак шляхты, павятовага — павятовы маршалак дваранства. Раз у тры гады на губернскім сходзе з ліку павятовых маршалкаў дваранства выбіраліся два «прадстаўнікі» (кандыдаты), з якіх губернатар і прызначаў губернскага маршалка дваранства. Павятовыя маршалкі выбіраліся сходам дваран павета, які са свайго асяроддзя абіраў земскага спраўніка, т. зв. начальніка павета [3, с. 84].

Чарговыя ці звычайныя сходы праводзіліся галоўным чынам для таго, каб на іх абраць на пасады маршалкаў дваранства, судовых засядацеляў, канцылярыстаў, асобных дваранскіх дэпутатаў для сумеснага з губернскім маршалкам складання дваранскіх радаслоўных кніг.

Справаводства Мінскага ДДС ажыццяўлялася штатам канцылярыстаў, у склад якога ўваходзілі пісары, рэгістратары, пратакалісты, сталаначальнікі, перакладчыкі і архіварыусы. Нягледзячы на розніцу ў найменнях, усе акрэсленыя службовыя пасады былі шчыльна звязаны з пытаннямі ўліку і забеспячэння захаванасці дакументацыі, як створанай у выніку іх дзейнасці, так і ўваходнай.

Пісары ДДС вялі перапіску з іншымі грамадскімі і дзяржаўнымі ўстановамі. Рэгістратары займаліся рэгістрацыяй уваходнай дакументацыі, пратакалісты — складаннем пратаколаў на пасяджэннях вывадовых камісій, сталаначальнікі — выдачай пашпартоў і разглядам прашэнняў, перакладчыкі — перакладамі ў асноўным польска- і

лацінамоўных тэкстаў на рускую мову, архіварыусы адказвалі за захаванне дакументацыі.

Фармулярныя (паслужныя) спісы ўраднікаў Мінскага дваранскага дэпутацкага сходу з’яўляюцца базіснымі крыніцамі па гісторыі ўнутрыаслоўнага кіраўніцтва, справаводства і штодзённасці службы лага дваранства і мяшчанства перыяду знаходжання тэрыторыі сучаснай Беларусі ў складзе Расійскай імперыі. Яны з’яўляліся асноўнымі дакументамі, якія выкарыстоўваліся ў справаводстве Мінскага ДДС па асабістаму складу чыноўніцтва. Звесткі паслужных спісаў прадстаўляліся ў тым ліку ў органы дзяржаўнай улады, таму адыгрывалі выключную ролю ў лёсе кожнага ўрадніка. Большасць спраў, унесеныя у вопіс № 3, з фонду 319 «Мінскі дваранскі дэпутацкі сход» НГАБ, прадстаўляюць сабой менавіта фармулярныя спісы (227 спраў), дзе падаваліся звесткі біяграфічнага характару [6]. Многія з іх складаліся на аднаго і таго ж чалавека ў розныя перыяды яго дзейнасці. Так, на дэпутата ад Навагрудскага павета Івана Вяржбоўскага было складзена шэсць паслужных спісаў, на сакратара Мінскага ДДС Мацвея Бардскага — пяць. Прадстаўленыя біяграмы складзены непасрэдна на падставе фармулярных спісаў, а таксама дадатковых звестак, галоўным чынам «Гербоўніка беларускай шляхты» [4; 5]. Першыя 10 біяграм прысвечаны дзейнасці ўраднікаў з прозвішчамі, якія пачынаюцца на літары А–В.

Умоўныя скарачэнні:

арк. — аркуш	руб. — рубель
вол. — воласць	с. — старонка
воп. — вопіс	св. — святы
г. — горад	спр. — справа
губ. — губерня	т. — том
ДДС — Дваранскі дэпутацкі сход	тыс. — тысяча
дзес. — дзесяціна	ф. — фонд
кап. — капейка	фальв. — фальварак
маёнт. — маёнтак	чал. — агульная колькасць прыгонных
муж. — колькасць прыгонных мужчын	* — дата нараджэння
пав. — павет	† — дата смерці

БІЯГРАМЫ ўРАДНІКАў МІНСКАГА ДДС

АБЬРЫЦКІ АДАМ УЛАДЗІСЛАВАВІЧ (* 27.08.1872). З дваранскага роду герба «Прус І», каталіцкага веравызнання. Запісаны ў мяшчане г. Навагрудка. Паступіў на службу ў Мінскі ДДС па вольным найме (02.01.1890). Пасля сканчэння Слонімскай павятовай вучэльні залічаны

ў штат канцэлярыскіх служачых (07.02.1895). Зацверджаны на гэтай пасадзе (07.03.1895). Прызначаны выконваючым абавязкі сталаначальніка па разглядзе прашэнняў і выдачы пашпартоў (26.06.1896). Пастановай дваранскага сходу ад 07.03.1897 звольнены са службы па асабістым прашэнні. Заробку атрымліваў 180 руб. у год.

Крыніца: Ф. 319. Воп. 3. Спр. 243. Арк. 2, 53 адв.–54.

АДАМОВІЧ ВОСП ЛУКІЧ (* 17.05.1868). З мяшчан Вілейскага пав. Вілейскай губ., каталіцкага веравызнання. Па сканчэнні курса навучання ў Вілейскай павятовай вучэльні (14.06.1882) паступіў на службу ў Мінскі ДДС (22.04.1885), залічаны ў штат канцэлярыі пісарам, месца якога з'яўлялася вакантным пасля адстаўкі Барташэвіча-Жука (14.03.1889). Загадам па грамадзянскаму ведамству прызначаны канцэлярыскім службоўцам Мінскага ДДС (11.05.1895). Па пастанове ДДС звольнены са службы па прашэнні (03.03.1897). Заробку атрымліваў 180 руб. у год.

Крыніца: Ф. 319. Воп. 3. Спр. 90. Арк. 12, 62 адв.–63, 66.

БАГУЦКІ ЮСІФ АЛЬБЕРТАВІЧ (* 1805). З дваранскага роду, каталіцкага веравызнання. Па сканчэнні курса навук у Віленскім універсітэце і атрыманні патэнта на ступень правадзейнага студэнта юрыдычнага факультэта паступіў на стацкую службу ў лік штатных канцэлярыскіх служкаў Мінскай крымінальнай палаты (16.08.1833). Па прашэнні быў перамешчаны ў штатныя канцэлярысты пры мінскім павятовым маршалку (19.07.1834). Па загаду мінскага губернатара перамешчаны ў мінскую гарадскую паліцыю сталаначальнікам, затым атрымаў пасаду перакладчыка Мінскага ДДС, на якой зацверджаны губернскім праўленнем (16.01.1836). Падчас праходжання службы ўзводзіўся ў чыны: губернскага сакратара (11.12.1833), калежскага сакратара (12.07.1836), тытулярнага саветніка (12.07.1840). Жонка дваранка Ізабэла Навіцкая, каталіцкага веравызнання.

Крыніца: Ф. 319. Воп. 3. Спр. 101.

БАРДСКІ МАЦВЕЙ КАРЛАВІЧ (* каля 1798/1799). З дваранскага роду герба «Шашор», зацверджанага загадам Герольды ад 30 красавіка 1835 г. № 4809; каталіцкага веравызнання. Спадчыннік маёнт. Паложын Ігуменскага пав. Мінскай губ. Паступіў на службу канцэлярыстам ігуменскай павятовай прысутнасці (06.05.1812), дзе даслужыўся да сталаначальніка (04.12.1812). Пасля закрыцця прысутнасці ўладкаваўся ў канцэлярыю ігуменскага павятовага маршалка дваранства пісьмаводам (знаходзіўся на гэтай пасадзе: 15.09.1816–17.10.1817), дзе атрымаў чын

губернскага рэгістратара (05.09.1817). Па ўласным прашэнні пераведзены ў Мінскі губернскі межавы суд (18.09.1820), дзе быў пратакалістам і архіварыусам, а затым сакратаром (25.02.1826). Абіраўся дваранствам Мінскай губ. сакратаром Мінскага ДДС (30.10.1835, 27.09.1841, 04.10.1847). За беззаганную службу ўшанаваны знакам адметнасці (22.08.1841). Мінскім губернскім камітэтам быў абраны для надзору за правільнасцю продажу алкагольных напояў (выконваў абавязкі: 18.11.1842–03.10.1844). На пасадзе справавода Мінскага губернскага камітэта ўдзельнічаў у разглядзе і складанні інвентароў памешчыцкіх маёнт. (14.06.1844). Падчас праходжання службы ўзводзіўся ў чыны: калезскага рэгістратара (31.12.1824), губернскага сакратара (31.12.1827), калезскага сакратара (31.12.1830), тытулярнага саветніка (31.12.1833). Узнагароджаны ордэнам св. князя Уладзіміра IV ступені (22.09.1846) і Св. Ганны III ступені (20.12.1846). Жонка Роза Марсенці, дзеці: Уладзімір (*1829), Казімір (*1830), Станіслаў (*1831), Антаніна (*1833), Людвіг (*1834), Аўрэлі (*1837), каталіцкага веравызнання.

Крыніцы: Ф. 319. Воп. 3. Спр. 92–95; 96. Арк. 22 адв.–25, 39 адв.–40; Ф. 333. Воп. 9. Спр. 211. Арк. 406; Гербоўнік беларускай шляхты. — Т. 2. — Мінск, 2007. С.150.

БАРТАШЭВІЧ-ЖУК АЛЯКСАНДР ІГНАТАВІЧ (* каля 1822). З дваранскага роду, каталіцкага веравызнання. Спадчынік маёнт. Прудок Рэчыцкага пав. (3 муж.). Па сканчэнні поўнага курса Мазырскай павятовай пяцікласнай дваранскай вучэльні ў 1836 г. паступіў на службу ў канцелярыю Мінскага ДДС (03.11.1850) з прызначэннем на пасаду канцелярыста Мінскага губернскага праўлення (15.12.1850). Апошні раз называецца чыноўнікам Мінскага ДДС — 07.08.1887. Заробку атрымліваў 114 руб. 27 кап. у год.

Крыніца: Ф.319. Воп.3. Спр. 97. Арк. 1 адв., 2, 20.

ВАЙСЯТА ІВАН ЮЛЬЯНАВІЧ (* каля 1836). З дваранскага роду, каталіцкага веравызнання. Атрымаў выхаванне ў Мінскай губернскай гімназіі, дзе скончыў поўны курс навук. На службу паступіў у Віцебскі ДДС пісарам са званнем канцелярскага службоўцы I разрада (11.07.1855). Падаў прашэнне ў Мінскі ДДС аб уладкаванні на працу ў штат канцелярыі (05.09.1856). Перамешчаны да спраў Мінскага ДДС на пасаду пісара (16.10.1857). Падчас праходжання службы быў узведзены ў чыны: калезскага рэгістратара са старшынствам (11.07.1856), губернскага сакратара са старшынствам (11.07.1859). Звольнены са службы па сямейных абставінах на падставе ўласнага прашэння (17.10.1861).

Крыніца: Ф. 319. Воп. 3. Спр. 122. Арк. 6 адв.–7, 10 адв.–11, 13–13 адв.

ВАЛЫНЕЦ ФАДЗЕЙ КАНДРАТАВІЧ (* 21.08.1860). Зсялян, прываслаўнага веравызнання. Скончыў курс навучання у Нясвіжскай настаўніцкай семінарыі (15.06.1879). Па пастанове Мінскай дырэкцыі народных вучэльняў займаў пасаду настаўніка пачатковай народнай вучэльні (01.09.1879—01.09.1891). Мінскім губернскім праўленнем прызначаны ў штат канцылярскіх службоўцаў Слуцкай дваранскай апекі і па распараджэнні павятовага маршалка шляхты надзелены паўнамоцтвамі сакратара Слуцкай павятовай па сялянскіх справах прысутнасці (17.07.1893). Пастановай Віленскай казённай палаты выключаны з ліку сялян Рабуньскай вол. Вілейскага пав. (21.12.1893), што замацавана прадпісаннем Мінскага губернскага праўлення (24.12.1897). Затым прызначаны ў штат Мінскага ДДС канцылярскім службоўцам (24.12.1897). Узнагароджаны цёмна-бронзавым медалём за працу па першаму перапісу насельніцтва 1897 г. Жонка Аляксандра Аляксеўна Шэнец, дачка псаломшчыка, дзеці: Вера (* 14.04.1883), Уладзімір (* 13.05.1886), Фёдар (* 08.02.1893).

Крыніца: Ф. 319. Воп. 3. Спр. 126. Арк. 5 адв.—6.

ВАНЬКОВІЧ КАЗІМІР ЭДУАРДАВІЧ (* 20.01.1831). З дваранскага роду, каталіцкага веравызнання. У валоданні яго бацькі знаходзіліся маёнт. Сляпянка і Сцьклева Мінскага пав. (193 рэвізскія душы), Слабодка і Палееўка Барысаўскага пав. (296 душ), Князеўка (199 душ), Турэц (242 душы), Зазер'е (315 душ) Ігуменскага пав. Мінскай губ., Пяцеша Вілейскага пав. Віленскай губ. (143 душы). Па сканчэнні поўнага курса навук у Мінскай губернскай гімназіі (1848 г.) — пісар Мінскага ДДС. Падчас праходжання службы быў узведзены ў чын калежскага рэгістратара (10.05.1852).

Крыніца: Ф. 319. Воп. 3. Спр. 109. Арк. 4 адв.—5, 15.

ВАНЬКОВІЧ СТАНІСЛАЎ ЭДУАРДАВІЧ (* каля 1819). З дваранскага роду, каталіцкага веравызнання. У валоданні яго бацькі знаходзіліся маёнт. Сляпянка Мінскага пав. (172 душы), Слабодка Барысаўскага пав. (237 душ), Князеўка Ігуменскага пав. (419 душ). Па сканчэнні курса навук у Мінскай губернскай гімназіі прызначаны канцылярыстам па справах Мінскага ДДС (22.11.1837), затым знаходзіўся ў адстаўцы (06.07.1840—30.10.1844). Пасля ўзнаўлення на працы ў Мінскім ДДС з 1844 г. знаходзіўся на пасадзе пісара. Па атрыманні чына губернскага сакратара (15.03.1849) быў абавязаны Мінскім казначэйствам да выплаты грашовай пошліны ў суме 16 руб. 42,5 кап. За атрыманне чына калежскага сакратара (1854) быў абавязаны выплаціць 18 руб. 30 кап.

Крыніца: Ф. 319. Воп. 3. Спр. 110. Арк. 15 адв.–16, 31, 80, 89 адв.–90, 92.

Вяржбоўскі Іван Сцяпанавіч (* каля 1795). З дваранскага роду, каталіцкага веравызнання. Уладальнік маёнт. Вертнікі (115 рэвізскіх душ). З’яўляўся дэпутатам Навагрудскага пав. Гродзенскай губ. у вырашэнні пытанняў вайсковага забеспячэння (14.05.1812), адказваў за збор квітанцый у абывацеляў, атрыманых імі ад вайсковых улад за прадстаўленыя войску прыпасы і матэрыялы (07.01.1813). Камандзіраваны пад падначаленне віленскага вайсковага генерал-губернатора Рымскага-Корсакава для правядзення люстрацыі і паверкі па розных пытаннях (18.05.1813). Удзельнічаў у апісанні і рэвізіі казённых старостваў (15.07.1813). На падставе распараджэння Гродзенскай секвестрацыйнай камісіі ўдзельнічаў у залічэнні ў секвестр і апісанні маёнткаў князя Даменіка Радзівіла (09.08.1813). Займаўся ўлікам справаздач хлебных магазінаў, сабраных падчас вайны 1812 г. (09.03.1815), апісаннем і ўлікам сярэдняй колькасці дымоў (24.10.1827). Абраны суддзёй Навагрудскага гродскага суда ў 1827 г. Наглядчык Старасельскага ключа (1831–1832). Засядацель Мінскага совеснага суда (з 16.10.1835 па 1838). Дзеці: Артур (* 1824), Ганна (* 1825), Вільгельм (* 1826), каталіцкага веравызнання.

Крыніца: Ф. 319. Воп. 3. Спр. 114, 119.

КРЫНІЦЫ І ЛІТАРАТУРА

1. ПСЗРИ. — Т. 23. — Ст. 17327.
2. Смородский, А. П. Столетие Минской губернии. — Минск, 1893. — С. 66–67.
3. Минская губерния : государственные, религиозные и общественные учреждения (1793–1917). — Мінск : БелНИИДАД, 2006. — 392 с.
4. Гербоўнік беларускай шляхты : Т. 1. — Мінск : БелНДЦДАС, 2002. — 493 с.
5. Гербоўнік беларускай шляхты : Т. 2.Б. — Мінск : НАРБ, 2007. — 672 с.
6. НГАБ. Ф. 319. Воп. 3. Спр. 90, 92–95, 96–97, 101, 109–110, 114, 119, 122, 126, 243.

Хроніка і бібліографія

С. В. Жумарь

О ВРЕДЕ НЕКОТОРЫХ «ПОЛЕЗНЫХ СОВЕТОВ» (замечания к статье Т. В. Купревич «Повреждение архивных документов микроскопическими грибами») ¹

В прошлом году автор этих строк, рецензируя макет очередного выпуска «Архіварьуса», рекомендовал исключить из его содержания статью Т. В. Купревич «Повреждение архивных документов микроскопическими грибами», так как она не соответствует уровню научного издания, не содержит ничего нового, а некоторые ее рекомендации или сомнительны, или вредны ². Статья все-таки была напечатана, что обусловило необходимость критического разбора ряда ее положений.

В последнее время некоторые госархивы по непонятным причинам стремятся инициировать проведение исследований видового состава плесневых грибов, споры которых имеются в хранилищах. Суть этого стремления не вполне понятна, так как знание видового состава грибов не влечет за собой разработку и использование неких дифференцированных методов биологической защиты документов. Эти методы универсальны, независимо от того преобладают ли в хранилищах споры

¹ Наукова палеміка і крытыка з'яўляюцца неабходнымі мерамі для выпрацоўкі новых пазітыўных падыходаў у галіне развіцця і ўдасканалення архіўнай справы. На старонках «Архіварьуса» аўтарам даецца магчымасць даводзіць сваю пазіцыю па найбольш спрэчных дыскусійных пытаннях. Па гэтай прычыне ўвазе чытачоў прадстаўляецца водгук на артыкул, які пабачыў свет у папярэднім, сёмым, выпуску «Архіварьуса» ў 2009 г. — *Рэд.*

² Купревич, Т. В. Повреждение архивных документов микроскопическими грибами // Архіварьус ; вып. 7. — Мінск, 2009. — С. 288–301.

Chaetomium, Stachybotrys, Aspergillus или еще какие-либо из более чем двухсот видов грибов-вредителей, встречающихся в архивохранилищах (около сорока являются их постоянными обитателями). Видовой состав грибов исследовался различными организациями (в основном Всероссийским научно-исследовательским институтом документо-ведения и архивного дела (далее — ВНИИДАД)) с начала 1960-х гг. В 1970-х гг. Т. Н. Смолкиной подготовлен достаточно подробный аналитический обзор, в котором представлен видовой состав грибов в архивохранилищах с классификацией по исходным субстратам (бумага целлюлозная, тряпичная, кожаные переплеты, пергамент, киноплёнка). Эти исследования периодически возобновлялись и позднее. Однако реальный практический результат для архивов дали не столько они, сколько разработка в 1980-х и 1990-х гг. разнообразных методов и методик биологической защиты архивов, экспериментирование с целью определить эффективность различных фунгицидов универсального действия и подбор препаратов, использование которых не наносит ущерб документам.

Тем не менее в достаточно фундаментально исследованную проблему было решено внести наш национальный колорит, и в НИАБ соответствующие исследования по поиску «наших» грибов были проведены под эгидой Института экспериментальной ботаники НАН Беларуси им. В. Ф. Купревича. Все бы ничего — в конце концов, можно исследовать, что угодно, но опубликованные в «Архіварыусе» материалы свидетельствуют, мягко говоря, об ограниченной компетенции автора в вопросах, о которых она пишет. Статья компилятивна в части, выходящей за рамки непосредственных авторских исследований в хранилищах НИАБ. Объект компиляции — главным образом, работы Ю. П. Нюкши. При этом автор совершенно незнаком с работами ВНИИДАД по рассматриваемой ею теме, не знает фундаментальных трудов В. Ф. Привалова, Ж. В. Поляковой, абсолютно не владеет основами архивной климатологии.

В статье Т. В. Купревич масса общих мест и элементарных сведений по обеспечению сохранности документов, известных каждому архивисту. Например, данные по оптимальному температурно-влажностному режиму в хранилищах. Столь же элементарны сведения по биологии микромицетов. Конечно, они меньше известны архивистам, но уместные в методическом пособии совершенно ни к чему в научном издании, даже с учетом того, что указанное издание гуманитарного профиля.

Автор пишет о влиянии грибов на организм человека, которое также систематически изучалось. Эпидемиологическая роль грибов, встречающихся в архивах, исследовалась Т. Н. Смолкиной. Известна и простейшая методика микологического обследования, позволяющая

определять, является ли ситуация в хранилище благополучной, — она рекомендована архивистам к использованию. Сомнителен вывод автора о том, что если на бумаге с видимым грибным поражением грибные споры не выявлены, значит грибок утратил жизнеспособность «с течением времени». Просто ранее листы бумаги были подвергнуты полистной дезинфекции.

Рекомендации автора основаны, по ее словам, исключительно на «литературных данных». Одна из рекомендаций — «регулярное проветривание». Конечно же, проветривание, вентиляция воздуха угнетают плесневые микроорганизмы, особенно при колебаниях влажности. Но, по-видимому, автору неизвестно такое понятие, как рациональное проветривание, которое проводится после необходимых климатических измерений и расчетов с целью нормализации или приближения относительной влажности комнатного воздуха к оптимальному значению 50–55%. Ни в коем случае нельзя проводить проветривание хранилища без прогнозирования его целесообразности.

Далее Т. В. Купревич рекомендует наносить на документы алмазоподобные углеродные или полимерные пленки. Однако отсутствуют экспериментальные данные о влиянии этих действий на климатические особенности документа и динамику его старения в долговременной перспективе, не говоря уже о неоправданно высокой стоимости процесса. Предложен к использованию ряд фунгицидов, многие из которых уже давно используются в архивах. Причем не показано, чем один отличается от другого, какой из них лучше, как не обозначена и оптимальная концентрация рекомендуемых препаратов.

Рекомендации осуществлять кварцевание документов — это рекомендации совершенно некомпетентного человека. Общеизвестно, что свет — основной деструктивный фактор негативного воздействия на документы. Особенно быстро разрушаются светом органические вещества. Бумага, картон, клеи под действием света желтеют, теряют прочность, становятся хрупкими. Под действием света разрушаются кожаные переплеты, большинство текстов выцветает. Свет обесцвечивает все виды изображений, в состав которых входят органические красители: цветные тексты, штампы, красочные миниатюры, фотоотпечатки и т. п. При воздействии солнечного света многие из них полностью выцветают за 50–200 часов.

Световая активность излучения быстро возрастает с увеличением в спектре коротковолновых, в частности ультрафиолетовых лучей. Поэтому для документов особо опасно даже кратковременное облучение солнечным светом, а также другими источниками, содержащими ультрафиолет: ртутно-кварцевыми (ДРЛ и др.), бактерицидными, некоторыми люминесцентными лампами (ЛУФ), мощными лампами накаливания. При равной освещенности люминесцентные источники света пример-

но в три раза опаснее, чем лампы накаливания. При работе ртутно-кварцевых ламп, кроме того, образуются химически активные газы, которые разрушают документы: озон, окись азота и др. Если по совету автора использовать кварцевание, то как основа, так и текст документов будут необратимо повреждены задолго до того, как их приведут в негодность плесневые грибы.

Реальный итог исследований автора — перечень нескольких десятков видов плесневых грибов (на латыни), который едва ли представляет даже академический интерес. Впрочем, у автора отзыва не было бы возражений против публикации этих безобидных материалов (например, под названием «Микологические исследования в хранилищах НИАБ»), если бы работа, подготовленная к изданию, не была бы столь претенциозна, компилятивна и поверхностна. С учетом особенностей содержания статьи Т. В. Купревич хочется рекомендовать столь уважаемому изданию как «Архіварыус» впредь более критично подходить к отбору публикаций. По крайней мере, эти публикации не должны содержать неких рекомендательных действий, реализация которых нанесет вред документам.

Ю. Н. Снапковский, Д. Л. Яцкевич

**ФЕДОР АНДРЕЕВИЧ ЖУДРО –
ИСТОРИК, АРХЕОГРАФ, КРАЕВЕД, ПУБЛИЦИСТ
(опыт биобиблиографии)**

Данная публикация преследует двоякую цель. Во-первых, она является продолжением предпринятой во второй половине 1990-х гг. одним из ее авторов инициативы по изучению жизни и деятельности дореволюционного церковного историка Федора Андреевича Жудро, ныне несправедливо забытого [9; 10; 11]. Во-вторых, она призвана обеспечить интеллектуальные круги белорусской общественности более или менее полной библиографией трудов Ф. А. Жудро, которые не остались невостребованными.

Время лишь подтверждает сказанные на исходе 1990-х гг. одним из авторов данной публикации слова о том, что «плён яго [Ф. А. Жудро] працы не застаўся незадзейнічаны і яшчэ не аднойчы будзе запатрабаваны» [11, с. 200]. Так, например, вышедшие из-под пера Ф. А. Жудро очерки по истории отдельных белорусских церквей и монастырей на сегодняшний день являются едва ли не единственным сосредоточением справочных сведений о деятельности соответствующих фондообразо-

вателей НИАБ, сотрудники которого не раз обращались к наследию белорусского церковного историка для написания предисловий к описям фондов конфессиональных учреждений Могилевской губернии. Труды Ф. А. Жудро оказались востребованными и при составлении справочника «Могилевская губерния: государственные, религиозные и общественные учреждения (1772–1917)», над которым в настоящее время работают сотрудники отдела публикации документов НИАБ.

Историографическое наследие Ф. А. Жудро как таковое, в своей совокупности, не исследовано и концептуально не осмыслено. То же самое можно сказать о жизни и деятельности историка, которые требуют специального исследования. В свою очередь, как следует не разработана соответствующая источниковая база, что не позволяет пока прийти к каким-либо интересным и обоснованным заключениям. Все, что нам известно о личности Ф. А. Жудро, — это лишь отдельные вехи его биографии, которые отражены в ряде документов НИАБ, а также на страницах дореволюционных «Могилевских епархиальных ведомостей».

Федор Андреевич Жудро происходил из белорусского православного священнического рода. Он родился 12 ноября 1864 г. в семье священника Кузьминичской Рождество-Богородицкой церкви¹ Андрея Ивановича Жудро [5, л. 3 об.–4]. Наиболее полное на сегодняшний день жизнеописание историка на основе его послужного списка за 1915 г. и некоторых других архивных документов дано в статье Д. Л. Яцкевича «Забыты гісторык праваслаўнай царквы», опубликованной в 1-ом выпуске ежегодника «Архіварыус» в 2001 г. [12]. К имеющейся в этой статье информации генеалогического характера следует добавить обнаруженные недавно нами сведения о том, что старший брат Федора Никодим, помощник классных наставников Могилевской гимназии, в 1877 г. женился на дочери коллежского советника Анне Иосифовне Пальчевской [4, л. 34 об.].

В дополнение к уже известным в литературе сведениям о жизни историка хотелось бы также обратить внимание на найденную нами в неофициальной части 35-го номера «Могилевских епархиальных ведомостей» от 11 декабря 1899 г. заметку, в которой изложены обстоятельства расставания Ф. А. Жудро со своими бывшими учениками после его назначения законоучителем Гомельской мужской гимназии и рукоположения в сан священника. «Пред отъездом его [Ф. А. Жудро] в г. Гомель бывшие его воспитанники и воспитанницы пожелали с ним проститься и, нельзя не заметить, — расставание это носило сердечный характер». Здесь же

¹ Село Кузьминичи Гомельского (до 1854 г. — Белицкого) уезда Могилевской губернии.

говорится и о духовно-нравственных качествах священника Ф. А. Жудро: его воспитанники видели в нем «педагога, относившегося к своим питомцам с отеческою любовью». На прощание он «сказал бывшим своим воспитанникам теплое и назидательное слово. Положив в основание своей речи заповедь Спасителя о взаимной любви, он сделал широкое приложение этой заповеди к быту самих учеников» [1, с. 541–542].

Ф. А. Жудро был произведен в надворные советники (1897), награжден орденами св. Станислава 3-й степени (1898) и св. Анны 3-й степени (1911). 6 мая 1914 г. он был удостоен сана протоиерея, что видно из его послужного списка, составленного в 1915 г. [3, л. 78 об.]. О дальнейшей судьбе Ф. А. Жудро до недавнего времени можно было только догадываться, пока преподавателем Гомельского государственного университета В. М. Лебедевой в фонде «Гомельский революционный трибунал» Государственного архива Гомельской области не были обнаружены документы, свидетельствующие о его причастности как священника к Стрекопытовскому мятежу, произошедшему в Гомеле в марте 1919 г.² Однако дата и место смерти Ф. А. Жудро до сих пор остаются неизвестными.

В наши дни историографическое наследие Ф. А. Жудро имеет особое значение. Дело в том, что при написании своих работ историк активно обращался к архивам Могилевской духовной православной консистории, церковью и монастырем, документы которых к настоящему времени в значительной своей массе безвозвратно утеряны. Именно по этой причине его очерки и статьи, фактографические по своему характеру и не представляющие ценности чисто с методологической точки зрения, и сегодня продолжают вызывать интерес у исследователей. Без преувеличений можно сказать, что многие работы Ф. А. Жудро приобрели значение первоисточников.

В течение 20 лет им было написано около 30 очерков истории конфессиональных учреждений и жизни православных архиереев, а также около 18 различных заметок и некрологов. Примерно 20 его работ, прошедших апробацию в «Могилевских епархиальных ведомостях», увидели свет в виде отдельных изданий. Таким образом, наследие нашего историка, археографа, краеведа и публициста составляет около 70 работ.

Наиболее полно и выразительно церковно-историографические задумки Ф. А. Жудро воплотились в изданном в 1906 г. 1-ом томе 3-го выпуска историко-статистического описания «Могилевская епархия». Им были написаны все статьи этого тома, изобилующие ссылками

² См. публикацию В. М. Лебедевой в настоящем выпуске «Архіварыуса» в разделе «Публікація і археографічна апрацоўка архіўных дакументаў».

на архивные и опубликованные источники и литературу. Его очерки истории конфессиональных учреждений города Могилева запечатлели судьбы архиерейского дома, Богоявленского братского монастыря, Кафедрального Иосифовского собора, семи приходских и шести домовых церквей [2].

Как видно из последнего раздела составленной нами библиографии, наследие Ф. А. Жудро включает до семи документальных публикаций, пять из которых представляют собой непосредственно материалы, посвященные жизни и деятельности архиепископа Могилевского и Белорусского Георгия Конисского (1717–1795), одна — документ по истории Борколабовского женского монастыря и одна — материалы, проливающие свет на историю издания творений Кирилла Туровского.

Самыми крупными из этих публикаций являются «Документы, относящиеся к посольству Георгием Конисским иеромонаха Иоанна Тудоровича в Петербург с доношениями о нуждах епархии 1756–1758 гг.», которые увидели свет в 1893 г. в виде отдельного издания, а также «Письма преосвященного Георгия Конисского к членам Могилевской духовной консистории из Петербурга, Варшавы и других мест, преимущественно по делам епархиального управления», опубликованные в неофициальной части «Могилевских епархиальных ведомостей» за 1894 г.

В начале XX в. в поле зрения Ф. А. Жудро попали находившиеся «в частных руках» документы из личного архива бывшего епископа Минского и Туровского Евгения (Шершилова, 1826–1897), инициатора и вдохновителя издания творений святителя Кирилла Туровского [8, с. 171–172]. Среди сохранившихся документов историк обнаружил четыре письма покойного профессора Киевской духовной академии И. И. Малышевского (1828–1897) к епископу Евгению за 1879–1880 гг., в которых отражена история издания творений Кирилла Туровского, осуществленного в 1880 г. И. И. Малышевским совместно с профессорами той же академии С. Г. Голубевым и Ф. А. Терновским [7]. Ф. А. Жудро опубликовал эти письма в неофициальной части 7-го номера «Минских епархиальных ведомостей» от 1 апреля 1908 г., предварив их небольшим предисловием [8].

Все это позволяет нам говорить об определенном вкладе Ф. А. Жудро и в отечественную археографию.

В основу публикуемой ниже библиографии работ Ф. А. Жудро легли книги и брошюры, обнаруженные в книгохранилищах Научно-справочной библиотеки НИАБ, Национальной библиотеки Беларуси, Центральной научной библиотеки им. Я. Коласа Национальной академии наук Беларуси, Фундаментальной библиотеки Белорусского государственного университета, а также очерки и заметки, публиковавшиеся

в разное время на страницах «Могилевских епархиальных ведомостей»³ и «Могилевских губернских ведомостей», и очерки, вошедшие в состав историко-статистического описания «Могилевская епархия». Аббревиатуры мест хранения книг и брошюр указаны в круглых скобках после выходных данных.

При составлении библиографии нами было решено разбить ее на четыре раздела и расположить все работы автора в порядке хронологии их издания, что позволяет, на наш взгляд, не только облегчить исследователям поиск необходимых наименований, но и показать творческую продуктивность Ф. А. Жудро в виде нарастающей прогрессии.

До своего рукоположения в сан священника (1899) Ф. А. Жудро подписывал свои работы «Ф. Жудро» («Ф. А. Жудро»), криптонимами⁴ «Ф. Ж.» и «Ж.», а после принятия сана — «Свящ. Ф. Жудро», криптонимами «Свящ. Ж.» и «Ж.».

Перечисленные в библиографии отдельные издания работ Ф. А. Жудро, как и номера «Могилевских епархиальных ведомостей», увидели свет в Могилеве, в скоропечатне и литографии мещанина Шмерки Фридланда, располагавшейся в Пожарном переулке⁵.

Источники и ЛИТЕРАТУРА

1. Известия и заметки: Сердечное расставание воспитанников Могилевской духовной семинарии и воспитанниц женского училища духовного ведомства с своим бывшим преподавателем // Могилевские епархиальные ведомости : 1899. — Могилев-на-Днепре : Скоропечатня и литография Ш. Фридланда, 1899. — Часть неофициальная. — № 35. — С. 541–542.
2. Могилевская епархия : историко-статистическое описание : Т. 1, вып. 3 / Издание Историко-статистического комитета при Могилевской духовной семинарии. — Могилев-на-Днепре : Скоропечатня и литография Ш. Фридланда, 1906. — 200 с.
3. НИАБ. Ф. 2301. Оп. 1. Д. 693.
4. Там же. Д. 33.
5. Там же. Ф. 2952. Оп. 1. Д. 1.
6. Там же. Д. 49.
7. Творения святого отца нашего Кирилла, епископа Туровского, с предварительным очерком истории Турова и Туровской иерархии до XIII века / издание преосв. Евгения, епископа Минского и Туровского (ныне Астраханского и Енотаевского). — Киев : Типография Киево-Печерской Лавры, 1880. — 398 с.

³ Почти все номера «Могилевских епархиальных ведомостей» в подшивках хранятся в Научно-справочной библиотеке НИАБ.

⁴ Криптонимы — разновидность псевдонимов.

⁵ Название переулка сохранилось до сегодняшнего дня.

8. Четыре письма профессора Киевской [духовной] академии И. И. Малышевского к епископу Минскому Евгению // Минские епархиальные ведомости. — 1908. — Часть неофициальная. — № 7. — С. 170–181.
9. Яцкевіч, З. Жудро Хведар Андрэвіч // Энциклапедыя гісторыі Беларусі. — Мінск : БелЭн, 1996. — Т. 3. — С. 372.
10. Яцкевіч, Зм. Л. Хведар Жудра і Гомель // Гомельшчына : старонкі мінулага : нарысы. — Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 1996. — Вып. 2. — С. 54–56.
11. Яцкевіч, З. Л. Забыты гісторык праваслаўнай царквы на Магілёўшчыне // Гісторыя беларускага Падняпроўя (да 130 г. Магілёўскага абласнога краязнаўчага музея) : матэрыялы навуковай канферэнцыі 13–14 лістапада 1997 г. — Магілёў : Абласная друкарня, 1999. — С. 198–200.
12. Яцкевіч, Зм. Л. Забыты гісторык праваслаўнай царквы // Архіварыус : зборнік навукова-папулярных паведамленняў і артыкулаў ; вып. 1. — Мінск : НГАБ, 2001. — С. 51–55.

СОКРАЩЕНИЯ

МГВ — Могилевские губернские ведомости.

МинЕВ — Минские епархиальные ведомости.

МогЕВ — Могилевские епархиальные ведомости.

НББ — Национальная библиотека Беларуси.

Неоф. — Неофициальная часть «Епархиальных ведомостей».

НСБ НИАБ — Научно-справочная библиотека Национального исторического архива Беларуси.

ФБ БГУ — Фундаментальная библиотека Белорусского государственного университета.

ЦНБ НАНБ — Центральная научная библиотека им. Я. Коласа Национальной академии наук Беларуси.

МАТЕРИАЛЫ К БИОГРАФИИ И ГЕНЕАЛОГИИ Ф. А. ЖУДРО

І. Документы Национального исторического архива Беларуси

1. Ф. 2100 (Гомельская городская управа). Оп. 1. Д. 15. Л. 23. Список священно- и церковнослужителей Гомельского городского округа благочиния, достигших 25-летнего возраста, жительствовавших в Гомеле не менее года и потому имеющих право участия в выборах в Государственную Думу. № 6.
2. Ф. 2301 (Могилевская духовная православная консистория). Оп. 1. Д. 693. Л. 78 об.–81. Послужной список протоиерея Ф. А. Жудро за 1915 г.
3. Ф. 2301. Оп. 11. Д. 33. Метрическая книга Могилевской Воскресенской церкви о бракосочетавшихся за 1877 г. Л. 34 об.–35. № 4.

4. Ф. 2952 (Кузьминичская Рождество-Богородицкая церковь). Оп. 1. Д. 1. Ведомость о церкви за 1879 г. Л. 2 об.–4.
5. Ф. 2952. Оп. 1. Д. 49. Метрическая книга церкви об умерших за 1885 г. Л. 56 об. № 50.
6. Ф. 3021 (Белицкое духовное правление). Оп. 4. Д. 648. Ревизская сказка Кузьминичской Рождество-Богородицкой церкви Белицкого уезда Могилевской губернии (25 сентября 1850 г.). Л. 116 об.–117.

II. Опубликованные источники

1. Могилевское епархиальное церковное древлехранилище // МогЕВ. — 1897. — Неоф. № 33. — С. 461–463.
2. Известия и заметки : сердечное расставание воспитанников Могилевской духовной семинарии и воспитанниц женского училища духовного ведомства со своим бывшим преподавателем // МогЕВ. — 1899. — Неоф. № 35. — С. 541–542.
3. Преобразование бывшего «Древлехранилища» в «Церковно-археологический музей» // МогЕВ. — 1904. — Неоф. № 30. — С. 477–478.

III. Литература

1. Масанов, И. Ф. Словарь псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей. — М. : Издательство Всесоюзной книжной палаты, 1958. — Т. 3. — С. 191.
2. Бібліяграфія па гісторыі Беларусі : феадалізм і капіталізм / склад. М. Г. Крэканэ, А. А. Сакольчык. — Мінск, 1969. — № 376. — С. 37 ; № 1385. — С. 124 ; № 2229. — С. 191.
3. Саламевіч, Я. Слоўнік беларускіх псеўданімаў і крыптанімаў (XVI–XX стст.). — Мінск : Мастацкая літаратура, 1983. — С. 121.
4. Кніга Беларусі : 1517–1917 : зводны каталог / склад. Г. Я. Галенчанка і інш. — Мінск : БелСЭ, 1986. — С. 357–358. — № 730–740 ; С. 405–406. — № 1446.
5. Яцкевіч, З. Жудро Хведар Андрэвіч // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. — Мінск : БелЭн, 1996. — Т. 3. — С. 372.
6. Яцкевіч, Зм. Л. Хведар Жудра і Гомель // Гомельшчына : старонкі мінулага : нарысы. — Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 1996. — Вып. 2. — С. 54–56.
7. Яцкевіч, З. Л. Забыты гісторык праваслаўнай царквы на Магілёўшчыне // Гісторыя беларускага Падняпроўя : да 130-г. Магілёўскага абласнога краязнаўчага музея : матэрыялы навуковай канферэнцыі 13–14 лістапада 1997 г. — Магілёў: Абласная друкарня, 1999. — С. 198–200.
8. Яцкевіч, Зм. Л. Забыты гісторык праваслаўнай царквы // Архіварыус : зборнік навукова-папулярных паведамленняў і артыкулаў ; Вып. 1. — Мінск : НГАБ, 2001. — С. 51–55.
9. Яцкевіч, З. Жудро Хведар Андрэвіч // Асветнікі зямлі Беларускай (X – пачатак XX ст.): энцыклапедычны даведнік. — Мінск : БелЭн, 2001. — С. 165–166.

10. Яцкевіч, З. Жудро Хведар Андрэвіч // Асветнікі зямлі Беларускай (X – пачатак XX ст.) : энцыклапедычны даведнік / 2-е выд. — Мінск : БелЭн, 2006. — С. 165–166.

Библиография изданных работ Ф. А. Жудро

I. Отдельные издания

1. История Могилевского Богоявленского братства. — Могилев-на-Днепре, 1890. — 112 с. (НББ; ЦНБ НАНБ).
2. Спасский монастырь в Могилеве. — Могилев-на-Днепре, 1892. — 26 с. (НББ; НСБ НИАБ; ЦНБ НАНБ).
3. Архирейский дом в Могилеве. — Могилев-на-Днепре, 1892. — 25 с.
4. Основание и первые годы Могилевской духовной семинарии (1757–1780 гг.). — Могилев-на-Днепре, 1893. — 8 с. (НСБ НИАБ).
5. Речь в день годовичного собрания Могилевского Богоявленского братства, 28 февраля 1893 г. — Могилев-на-Днепре, 1893. — 4 с. (НСБ НИАБ).
6. Бельничский Рождество-Богородицкий монастырь. — Могилев-на-Днепре, 1894. — 24 с. (НББ; НСБ НИАБ; ФБ БГУ; ЦНБ НАНБ).
7. Могилевская Спасо-Преображенская церковь. — Могилев-на-Днепре, 1894. — 10 с. (НББ; НСБ НИАБ; ЦНБ НАНБ).
8. Богоявленский Братский монастырь в г. Могилеве. — Могилев губ., 1899. 56 с. (НББ; НСБ НИАБ; ЦНБ НАНБ).
9. Иосиф Волчанский, одиннадцатый епископ Могилевский. — Б. м., б. г. — 50 с. (ЦНБ НАНБ).
10. Буйничский Свято-Духовский монастырь Могилевской епархии. — Могилев-на-Днепре, 1904. — 88 с. (НББ).
11. Могилевская епархия : историко-статистическое описание ; Т. 1, вып. 3 / Издание Историко-статистического комитета при Могилевской духовной семинарии. — Могилев-на-Днепре, 1906. — 200 с. (НСБ НИАБ).
12. Борколабовский Свято-Вознесенский женский монастырь Могилевской епархии. — Могилев-на-Днепре, 1906. — 64 с. (НСБ НИАБ).
13. К истории единоверия в Могилевской епархии. — Могилев, 1906. — 60 с. (НСБ НИАБ).
14. Могилевский кафедральный Иосифовский собор. — [Могилев, 1906]. — 34 с. (НСБ НИАБ).
15. Даниил Нагток-Михайловский (Мирдамский), архиепископ Могилевский и Витебский (6 июля 1813 г. – 31 мая 1821 г.). — [Могилев, 1907]. — 30 с. (НСБ НИАБ).
16. Миссионерские курсы в Гомеле. — Б. м., 1908. — 25 с. (НББ; ЦНБ НАНБ).
17. На заре возрождения церковной школы в Могилевской епархии. — [Могилев, 1909]. — 24 с. (НСБ НИАБ).

18. Город Гомель (Могилевская губ.): [географическо-статистический очерк]: с 68 автотипями / отдельный оттиск из «Записок Северо-Западного отдела Императорского Русского географического общества». — Вильна: Типография А. Г. Сыркина, [1911]. — 63 с. (в соавт. с И. А. Сербовым и Д. И. Довгялло).

II. Очерки, заметки, некрологи в различных изданиях

1. История Могилевского Богоявленского братства // МогЕВ. — 1889. — Неоф. № 29. — С. 451–456; № 30–31. — С. 468–476; № 34–35. — С. 533–549; 1890. — № 1–2. — С. 1–15; № 3–4. — С. 33–41; № 5. — С. 55–59; № 6–11. — С. 69–77; № 12–15. — С. 85–101; № 16. — С. 119–131; № 17–18. — С. 135–146; № 19. — С. 174–179.
2. К истории Спасского монастыря в Могилеве // МогЕВ. — 1891. — Неоф. № 1–2. — С. 18–23.
3. Иоиль Труцевич, первый игумен Кутеинских монастырей // МогЕВ. — 1891. — Неоф. № 8. — С. 102–106; № 9. — С. 119–134; № 10. — С. 148–153.
4. Спасский монастырь в Могилеве // МогЕВ. — 1891. — Неоф. № 27. — С. 291–299; № 28–29. — С. 303–306.
5. Архиерейский дом в Могилеве // МогЕВ. — 1891. — Неоф. № 32. — С. 381–385; № 33. — С. 397–403; № 34. — С. 419–425 № 36. С. 469–473 (НСБ НИАБ); 1892. — № 1. — С. 1–4; № 8. — С. 113–114.
6. Чудотворная икона Божией Матери в Могилевском Братском монастыре // МогЕВ. — 1892. — Неоф. № 8. — С. 115–117.
7. Основание и первые годы Могилевской духовной семинарии (1757–1780 гг.) // МогЕВ. — 1893. — Неоф. № 5. — С. 97–100; № 6. — С. 118–122.
8. Речь в день годовичного собрания Могилевского Богоявленского братства 28 февраля 1893 г. // МогЕВ. — 1893. — Неоф. № 9. — С. 170–173.
9. «Свеча» (Белорусский церковно-бытовой праздник) // МогЕВ. — 1893. — Неоф. № 13. — С. 232–236.
10. Петров пост // МогЕВ. — 1893. — Неоф. № 16. — С. 279–281.
11. Буйничский приют для сирот-девочек духовного звания, Могилевской епархии // МогЕВ. — 1893. — Неоф. № 17. — С. 298–300.
12. Праздник Рождества Предтечи Христова // МогЕВ. — 1893. — Неоф. № 18. — С. 315–318.
13. Бельничский Богородичный монастырь // МогЕВ. — 1893. — Неоф. № 27–28. — С. 488–496; № 29. — С. 515–526.
14. Игумен Орест // МогЕВ. — 1894. — Неоф. № 1–2. — С. 28–29.
15. Заботы Георгия Конисского о развитии проповедничества в Могилевской епархии // МогЕВ. — 1894. — Неоф. № 28. — С. 577–582.
16. Могилевская Спасо-Преображенская церковь // МогЕВ. — 1894. — Неоф. № 35. — С. 706–710; № 36. — С. 735–739.

17. Заботы Георгия Конисского о сохранении земельных владений Могилевской кафедры от расхищения // МогЕВ. — 1895. Неоф. № 4. — С. 62–65.
18. Библиографические заметки // МогЕВ. — 1895. — Неоф. № 21. — С. 368–370. — № 27–28. — С. 511–513.
19. Основание и первые годы Могилевской духовной семинарии (1757–1780 гг.) // Виленский календарь на 1895 г. — Вильна : Типография А. Г. Сыркина, 1895. — С. 175–182.
20. Приходская Белорусская церковь в XVI и XVII вв. : историческая заметка // МогЕВ. — 1895. — Неоф. № 35. — С. 669–673.
21. Краткая историческая заметка о чудотворной Балыкинской иконе Божией Матери, находящейся в Мазоловском монастыре // МогЕВ. — 1896. — Неоф. № 7. — С. 113–114.
22. Обстоятельства переименования Могилевской Иосифовской церкви в кафедральный собор : историческая справка // МогЕВ. — 1896. — Неоф. — № 9–10. — С. 155–160.
23. Из истории взаимных отношений между православными и униатами во «Мстиславщине» в конце XVI и первой половине XVII в. // МогЕВ. — 1896. — Неоф. № 13–14. — С. 229–232 ; № 15. — С. 267–273.
24. Народные училища в Белоруссии, открытые императрицею Екатериною II : к столетию со времени ее кончины // МогЕВ. — 1896. — Неоф. № 31. — С. 587–595.
25. Николай Александрович Карножицкий : некролог // МогЕВ. — 1896. — Неоф. № 36. — С. 690–696.
26. Важность и необходимость устной исповеди пред духовником в таинстве покаяния // МогЕВ. — 1897. — Неоф. № 8. — С. 89–97.
27. Богоявленский Братский монастырь в г. Могилеве // МГВ. — 1898. — № 76, 78, 81, 83, 85, 88, 98 ; 1899. — № 3, 6, 7, 29.
28. Варкалабовская чудотворная икона Божией Матери // МГВ. — 1898. — № 54. — С. 1–2 ; Могилевская старина : сборник статей «Могилевских губернских ведомостей» / под ред. Е. Р. Романова. — Могилев губ. : Могилев губ. типография губернского правления, 1900. — Вып. 1.
29. К истории Васильевского и Тереховского приходов Гомельского уезда // МГВ. — 1898. — № 78. — С. 1 ; Могилевская старина : сборник статей «Могилевских губернских ведомостей» / под ред. Е. Р. Романова. — Могилев губ. : Типография губернского правления, 1900. — Вып. 1.
30. Буйничский Свято-Духовский женский монастырь // МогЕВ. — 1903. — Неоф. № 8. — С. 121–126 ; № 11. — С. 147–152 ; № 13. — С. 169–173 ; № 19. — С. 265–273 ; № 20. — С. 281–284 ; № 21. — С. 297–300 ; № 22. — С. 313–323 ; № 23. — С. 329–337 ; № 24. — С. 345–349 ; № 25. — С. 365–370 ; № 26. — С. 380–386 ; № 27. — С. 393–398 ; № 31. — С. 441–448 ; № 32. — С. 561–570.
31. Известия и заметки: О некоторых особенностях в архитектуре белорусских церквей // МогЕВ. — 1903. — Неоф. № 12. — С. 166–167.

32. Священник о. Василий Ржеусский : некролог // МогЕВ. — 1903. — Неоф. — № 30. — С. 436–439.
33. Святой Митрофан, епископ Воронежский : по поводу празднования 200-летнего юбилея со дня блаженной кончины святителя 23 ноября 1903 года // МогЕВ. — 1903. — Неоф. № 36. — С. 637–640.
34. Достойное памяти распоряжение // МогЕВ. — 1903. — Неоф. № 36. — С. 640–642.
35. Барколабовский женский монастырь (корреспонденция) // МогЕВ. — 1903. — Неоф. № 36. — С. 642–644.
36. Варлаам Шишацкий, бывший архиепископ Могилевский и Витебский // МогЕВ. — 1904. — Неоф. № 8. — С. 134–137; № 9–10. — С. 156–164; № 11. — С. 178–184; № 12. — С. 200–203; № 13. — С. 212–214; № 18. — С. 299–305.
37. Известия и заметки : несколько слов об одной усердно распространяемой молитве // МогЕВ. — 1904. — Неоф. № 14. — С. 231–233.
38. К истории единоверия в Могилевской епархии // МогЕВ. — 1905. — Неоф. № 3. — С. 91–93; № 4. — С. 107–111; № 5. — С. 125–132; № 8. — С. 185–193; № 10. — С. 240–245; № 19. — С. 509–514; 1906. — № 3. — С. 86–97; № 4. — С. 135–145; № 5. — С. 175–179.
39. Борколабовский Свято-Вознесенский женский монастырь Могилевской епархии // МогЕВ. — 1906. — Неоф. № 7. — С. 233–245; № 9. — С. 323–341; № 11. — С. 385–396; № 12. — С. 419–422; № 13. — С. 470–478; № 16. — С. 569–576.
40. Даниил Нагток-Михайловский (Мирдамский), архиепископ Могилевский и Витебский // МогЕВ. — 1906. — Неоф. № 18. — С. 628–632; № 19. — С. 655–664; 1907. — № 7. — С. 248–252; № 8. — С. 268–278.
41. Особо чтимая икона Богоматери «Утоли моя печали» в соборной церкви г. Сенна // МогЕВ. — 1907. — Неоф. № 16. — С. 577–580.
42. Скитковская икона Божией Матери : библиографическая заметка // МогЕВ. — 1907. — Неоф. — № 21. — С. 781–782.
43. Миссионерские курсы в Гомеле // МогЕВ. — 1908. — Неоф. № 10. — С. 341–346; № 17. — С. 653–660; № 18. — С. 685–690; № 19. — С. 725–734; № 20. — С. 771–774.
44. Священник о. Александр Грицкевич : некролог // МогЕВ. — 1908. — Неоф. № 13. — С. 519–522.
45. На заре возрождения церковной школы в Могилевской епархии // МогЕВ. — 1908. — Неоф. № 22. — С. 830–837; № 23. — С. 871–874; 1909. — № 1. — С. 23–28; № 2. — С. 61–65; № 3. — С. 102–105.
46. Преосвященный Варлаам (Шишацкий), семнадцатый епископ Могилевский // Могилевская епархия : историко-статистическое описание ; т. 1, вып. 2, ч. 2 : иерархия 1797–1910 гг. / издание Историко-статистического комитета при Могилевской духовной семинарии. — Могилев : Типография И. Б. Клаза, 1910. — С. 47–82.
47. Преосвященный Даниил (Нагток-Михайловский), восемнадцатый епископ Могилевский // Могилевская епархия. Историко-статистическое

- описание ; т. 1, вып. 2, ч. 2 : иерархия 1797–1910 гг. / издание Историко-статистического комитета при Могилевской духовной семинарии. — Могилев : Типография И. Б. Клаза, 1910. — С. 83–114.
48. Преосвященный Иоасаф (Сретенский), девятнадцатый епископ Могилевский // Могилевская епархия. Историко-статистическое описание ; т. 1, вып. 2, ч. 2 : иерархия 1797–1910 гг. / издание Историко-статистического комитета при Могилевской духовной семинарии. — Могилев : Типография И. Б. Клаза, 1910. — С. 115–120.
49. Преосвященный Павел (Морев), двадцатый епископ Могилевский // Могилевская епархия : историко-статистическое описание ; т. 1, вып. 2, ч. 2. — Иерархия 1797–1910 гг. / издание Историко-статистического комитета при Могилевской духовной семинарии. — Могилев : Типография И. Б. Клаза, 1910. — С. 121–126.
50. Город Гомель : географическо-статистический очерк // Записки Северо-Западного отдела Императорского Русского географического общества. — Вильна : Типография А. Г. Сыркина, 1911. — Кн. 2. — С. 293–353 (в соавт. с И. А. Сербовым и Д. И. Довгялло).

III. Документальные публикации

1. Материалы по истории Могилевской епархии : время архиепископа Георгия Конисского : № 1 : документы, относящиеся к посольству Георгием Конисским иеромонаха Иоанна Тудоровича в Петербург с доношениями о нуждах епархии 1756–1758 гг. — Могилев-на-Днепре : Типолитография Ш. Фридланда, 1893. — 64 с. (НСБ НИАБ).
2. Письма преосвященного Георгия Конисского к членам Могилевской духовной консистории из Петербурга, Варшавы и других мест, преимущественно по делам епархиального управления // МогЕВ. — 1894. — Неоф. № 6. — С. 110–118 ; № 7. — С. 135–138 ; № 8. — С. 149–153 ; № 9. — С. 168–171 ; № 10. — С. 189–193 ; № 11. — С. 215–217 ; № 12–13. — С. 330–334 ; № 14. — С. 348–355 ; № 15. — С. 362–371 ; № 16. — С. 386–392 ; № 17. — С. 404–406 ; № 18. — С. 414–420 ; № 19. — С. 426–432 ; № 20. — С. 439–447 ; № 21. — С. 456–465.
3. Предложения преосвященного Георгия Конисского Могилевской духовной консистории, данные им в 1773 и 1774 гг. // МогЕВ. — 1894. — Неоф. № 31. — С. 627–632 ; № 32–33. — С. 650–654.
4. Письма пр. Георгия Конисского к чрезвычайному русскому послу в Польшу Гроссу и полномочному министру князю Волконскому : 1757 года // МогЕВ. — 1895. — Неоф. № 1. — С. 6–12 ; № 2. — С. 28–35.
5. Речь архиепископа Георгия (Конисского), сказанная 15 марта 1789 года при открытии в Могилеве главного народного училища // МогЕВ. — 1895. — Неоф. № 21. — С. 363–365.
6. Из материалов по истории Могилевской епархии : лист интронизационный на ввод во владение монахинь Борколабовского монастыря пожертвованной ему от пана Богдана Стеткевича землей в острове Борок 1641 г. // МогЕВ. — 1906. — Неоф. № 11. — С. 414–415.

7. Четыре письма профессора Киевской [духовной] академии И. И. Малышевского к епископу Минскому Евгению // МинЕВ. — 1908. — Неоф. № 7. — С. 170–181.

В. В. Урублеўскі

НАЦЫЯНАЛЬНЫ ГІСТАРЫЧНЫ АРХІЎ ІСПАНІІ ЯК ЗАХОДНЕЕЎРАПЕЙСКІ АНАЛАГ НАЦЫЯНАЛЬНАГА ГІСТАРЫЧНАГА АРХІВА БЕЛАРУСІ

У архіўнай сістэме кожнай краіны пачэснае месца займаюць гістарычныя архівы, якія зберагаюць для грамадзян дакументальныя каштоўнасці мінулых гістарычных эпох, спрыяюць іх захаванню, уліку і трываламу выкарыстанню. Грамадства забяспечана будучыняй толькі тады, калі мае за плячыма істотны гістарычны падмурак. Дадзеная публікацыя асвятляе гісторыю, унутраную структуру і асноўныя бакі дзейнасці заходнееўрапейскага аналага НГАБ — Нацыянальнага гістарычнага архіва Іспаніі (el Archivo Histórico Nacional de España).

Для напісання даведкі выкарыстаны манаграфія Н. В. Бржастоўскай «Архивы и архивное дело в зарубежных странах: учебное пособие» (М., 1971) і сайт <http://www.mcu.es/archivos/MC/AHN>.

Сістэма архіўнай справы ў Іспаніі мае шэраг цікавых асаблівасцей, якія вылучаюць яе з кола астатніх заходнееўрапейскіх краін. Іспанія мае на сваёй тэрыторыі 50 правінцый, 17 з якіх уяўляюць сабой аўтаномныя вобласці (у т. л. Мадрыд, Балеарскія і Канарскія астравы). Архіўная справа ў амаль кожнай аўтаномнай вобласці пабудавана на свой асобны лад. Так, у Галісіі яна значна адрозніваецца ад архіўнай справы Басконіі, архіўная сістэма Андалусіі ад адпаведнай сістэмы ў Каталоніі. За крытэрыі, у аснову якога пакладзены падзел, выступаюць гістарычныя асаблівасці фарміравання архіўнай сістэмы ў той ці іншай правінцыі, а таксама розныя прынцыпы камплектавання архіваў.

У Іспаніі існуюць прыватныя, ведамасныя, правінцыяльныя і дзяржаўныя архівы. Статус дзяржаўных маюць 11 архіваў (Нацыянальны гістарычны архіў, архіў Кароны Арагона, Генеральны архіў дзяржаўнага кіравання, Генеральны архіў грамадзянскай вайны ў Іспаніі, архіў канцылярыі Вальядоліда, Генеральны архіў Індый, Генеральны архіў у Сіманкасе, архіў гістарычнай правінцыі Элаба, архіў гістарычнай правінцыі Гіпускоа, архіў гістарычнай правінцыі Біскайя, Цэнтральны архіў міністэрства культуры). Гэты статус маюць таксама

служба рэпрадукцыі дакументаў, цэнтр дакументальнай інфармацыі і адзін з аддзелаў Нацыянальнага гістарычнага архіва Іспаніі, што змяшчае дакументы, звязаныя з гісторыяй дваранства гэтай краіны.

Кіраванне дзяржаўнымі архівамі ажыццяўляе Галоўнае ўпраўленне архіваў і бібліятэк у складзе Міністэрства асветы і шасці абласных архіўных інспекцый.

XIX ст. у Іспаніі было багатым на рознага кшталту гістарычныя падзеі, якія былі накіраваны на канчатковы падрыў старога парадку, таму менавіта ў гэты час іспанскія дзяржаўныя ўстановы зведалі значныя змены. Вынік і наступствы гэтых падзей адбіліся на рэформах ва ўпраўленні дзяржавай. Архівы з'яўляюцца неабходнымі ў дзяржаўным адміністрацыйным апарате ўстановамі як месцы сацыяльнай памяці, і таму на падставе іх матэрыялаў можна ў прыватнасці прасачыць галоўны змест гэтых рэформаў, а ў цэлым асаблівасці гістарычнага развіцця дадзенай дзяржавы.

Вырашальныя адміністрацыйныя змены супалі ў гэты час з узнаўленнем ідэі аб стварэнні дзяржаўнага архіва, якая была падтрымана яшчэ ў XVIII ст. донам Санцьяго Аўгустынам Рыолем і айцом Бурыэлем, што выказваліся за стварэнне архіўнай установаў, якая б з'явілася фактычным паслядоўнікам традыцый архіва Сіманкас як найгалоўнейшага архіва краіны. Гэты праект быў прадстаўлены Ізабэлай II сваім міністрам, аднак канчаткова з пэўнай колькасцю змяненняў і перапрацовак быў зацверджаны толькі ў сярэдзіне XIX ст., калі фінансавая рэформа дзяржавы спрыяла ўзнікненню новай падставы для стварэння архіва, які б мог змяшчаць значную колькасць каштоўных дакументаў (галоўным чынам, дыпламаў) па іспанскай гісторыі.

Гэтая рэформа Міністэрства фінансаў вызначыла ўсю шматлікую дакументацыю культурных рэлігійных устаноў, неабходных для гістарычнага захавання ў сувязі з вялікай колькасцю наяўных там каштоўных матэрыялаў. Загадам ад 18 жніўня 1850 г. было вырашана шматлікую манастырскую дакументацыю змясціць у Рэальнай акадэміі гісторыі ў Мадрыдзе.

Акадэмія з'яўлялася першым дакументальным архівасховішчам гэтых царкоўных фондаў і фактычна зрабілася ядром для будучага Нацыянальнага гістарычнага архіва Іспаніі. Яна сутыкнулася з вялікімі праблемамі, якія былі пастаўлены перад ёю для кантролю і арганізацыі такой каштоўнай дакументацыі. Таму акадэмікі папрасілі міністра асветы аб стварэнні архіва, які б паслужыў месцам захавання дадзенай інфармацыі. Каралёўскі загад ад 28 сакавіка 1866 г. аб'явіў аб стварэнні Нацыянальнага гістарычнага архіва Іспаніі. У дадатковым дапаўненні да загада міністр асветы і прэзідэнт Рэальнай акадэміі гісторыі дон Антонія Агілар-і-Рэмень, маркіз дэ ла Вега-Арміхо прасіў аб прадстаўленні

архіву права публічнасці, а таксама права пакінуць яго пры каралеўскім двары, каб «ён мог быць карысным як супрацоўнікам акадэміі, так і простым аматарам гісторыі».

Створаны такім чынам архіў знаходзіўся ў залежным ад акадэміі становішчы да канца XIX ст. У гэты час дырэктары архіва павялічваюць старыя і арганізуюць новыя фонды, наколькі гэта дазвалялі рабіць матэрыяльныя сродкі.

У канцы XIX ст. архіў перамяшчаюць у т. зв. Палац бібліятэк і нацыянальных музеяў, затым у Нацыянальную бібліятэку, паўночнае крыло якой ён займаў да пераезду ў сучасны будынак.

Дарожны старадаўні слуп ля будынка Нацыянальнай бібліятэкі ўзведзены ў 1896 г. Менавіта з гэтага часу адзначаюцца дзве значныя падзеі з гісторыі архіва — згаданае вышэй перамяшчэнне ў Нацыянальную бібліятэку і прызначэнне на пасаду дырэктара дона Вісэнтэ Вігнаў-і-Бальестэра. Тады ж паўстала неабходнасць падзелу дакументаў паводле храналагічнага прынцыпу, пачаў з'яўляцца шэраг фондаў, што закраналі падзеі зусім нядаўняга часу.

Росквіт архіва адпавядае таму перыяду, калі ён знаходзіўся ў будынку Нацыянальнай бібліятэкі з 1896 па 1952 г. Наяўнасць значнай тэрыторыі, адведзенай пад архівасховішча, абумовіла прыток вялікай колькасці новых дакументаў, якія тычыліся дзейнасці дзяржаўных устаноў. З-за гэтых станючых зменаў можна лічыць час знаходжання архіва ў Нацыянальнай бібліятэцы найбольш плённым і знакавым у яго гісторыі.

У 1952 г. для архіва побач з Міністэрствам адукацыі на вуліцы Сэррано (Горнай), 115 быў адчынены новы будынак, дзе архіў працягнуў працэс арганізацыі архівасховішчаў, атрымаўшы папярэдне статус дзяржаўнага архіва Іспаніі.

Сучасная рэзідэнцыя гістарычнага архіва пад красамоўнай назвай «Суайчыннік» адчыніла дзверы для шырокіх колаў грамадства і пачала працаваць з 13 кастрычніка 1953 г. Яна размешчана ў адной з зонаў адбудаванага Мадрыда, паміж будынкамі Вярхоўнай Рады і інстытута навуковых даследаванняў, пабудаваных у франкісцкі перыяд гісторыі Іспаніі па праекту Мануэля Чумільяса.

Архітэктурна будынак складаецца з двух даволі размежаваных у перыметры карпусоў. Пярэдні прамавугольны корпус узвышаецца на трох слупах, падобных на тры расліны, і ўтварае паўкола. Звернуты на поўдзень задні корпус, дзе змешчаны архівасховішчы, уяўляе сабой завершаны квадрат, размешчаны на цэнтральным унутраным двары.

Неабходна адзначыць, што на сённяшні час чытальныя залы і непасрэдныя адзелы архіва маюць у сваім распараджэнні 3000 квадратных метраў паверхні. Даследчыкі павінны прайсці працэс акрэдытацыі і

рєгістрацыйнага прыняцця ў кола наведвальнікаў. У зале для кансультацый і непасрэднай працы з матэрыяламі для іх прадугледжана 60 месцаў. Для агульнаграмадскіх мэтаў прызначаецца актавая зала, разлічаная на 80 чалавек. У сутарэнні знаходзяцца лабараторыі рэстаўрацыі, ксеракопіі, мікрафільмавання і інфарматызаваных сістэм.

Архівавасховішча гістарычнага архіва «Суайчыннік» складаецца з сямі ўзроўняў, стэлажоў, адзін з якіх з'яўляецца рухомым. У іх змяшчаецца архіўная картатэка з дакументамі агульнага характару па аддзелах і секцыях. Адзін са стэлажоў мае картатэку на спецыяльныя дакументы. Кожны ўзровень займае прыблізна 858 квадратных метраў паверхні, якія дазваляюць утрымліваць дакументы, змясціўшы адзін ля аднаго і расцягнуць іх на адлегласць у 42 кіламетры. Гэта выдатна сведчыць аб насычанасці архіва на сённяшні час дакументальнымі матэрыяламі.

Нацыянальны гістарычны архіў Іспаніі мае на захаванні вялікую колькасць разнастайных дакументаў, размеркаваных па пяці асобных аддзелах: установы манархічнага ладу, установы сучаснасці, установы па справах рэлігіі, прыватныя архівы і калекцыі.

Першы адзел фарміруецца за кошт дакументаў, якія паступаюць з дзяржаўных устаноў манархічнага ладу па дазволу Рады сакратароў дзяржавы і парламента. У канцы XIX ст. дзяржаўная адміністрацыя зрабіла пастаўку ў архіў такой колькасці дакументацыі з Рэальнага архіва Сіманкас, што, дзеля таго каб размясціць усё гэта, спатрэбілася стварэнне асобнага аддзела, які атрымаў назву аддзела старадаўняга часу. Гэта разнастайная дакументацыя тычыцца заканадаўчай палаты Касціліі, Саветаў Касціліі і Арагона, Міністэрства фінансаў, гісторыі крыжовых паходаў, інквізіцыі, манаскіх ордэнаў і г. д.; акрамя гэтага змяшчаюцца дакументы, што маюць адносіны да некаторых пантыфікаў рымска-каталіцкай царквы, да рыцарства, каралеўскага двара і іншых пытанняў. 51 фонд размяшчаецца ў наступных секцыях аддзела — у секцыях саветаў, інквізіцыі, ваенных парадкаў, старадаўніх рукапісаў і сфрагістыкі. Некаторыя з іх з часам папаўняюць фонды іншых дзяржаўных архіваў, такіх, як Сіманкас, архіў Індый і Кароны Арагона.

Адзел аб'яднанняў фарміруецца дакументамі ўстаноў, гісторыя якіх пачынаецца з часоў сярэднявечча і працягваецца па наш час. У якасці прыкладу можна назваць гільдыю жывёлаводаў, такія універсітэты, як Алькала і Сігуэнса, а таксама дваранскую семінарыю. Гэта 10 фондаў, якія захоўваюцца ў секцыях універсітэтаў, старадаўніх рукапісаў і сфрагістыкі.

У архіве таксама існуе адзел устаноў сучаснасці (32 фонды). Адзел быў арганізаваны на падставе значнай часткі дакументаў, пашкоджаных падчас пажару Агульнага архіва Цэнтральнага ўпраўлення ў грамадзянскую вайну. Належнымі да пытанняў судовага кіравання з'яўляюцца

фонды «Вярхоўны суд», «Рэгіянальны суд Мадрыда» і г. д. Да агульнага ўпраўлення дзяржавай адносяцца фонды цэнтральнай адміністрацыі (ваенны даведнік Рыверы, фонды цэнтральнага ўніверсітэта Мадрыда, фонды Міністэрстваў фінансаў, правасуддзя, заморскіх краінаў і г. д.) і іншых адміністрацый, уключаючы кансультатыўныя. У раздзел мясцовага і лакальнага ўпраўлення ўваходзіць дакументацыя, што тычыцца каланіяльнага ўпраўлення Кубай (інфармацыя з гэтага фонду дадае аналагічную інфармацыю, што змяшчаецца ў агульным архіве Індыі) і Філіпінамі. Акрамя вышэйназваных у дадзеным раздзеле існуюць секцыі іншых заморскіх краін, установаў ваеннага парадку, касцельнага кліра, старадаўніх рукапісаў і сфрагістыкі.

Адзел па рэлігійных справах сфарміраваўся адпаведнымі ўстановамі, дакументацыя якіх найбольш старажытная (IX–XIX стст.). Яны трапілі ў архіў у выніку паступовай лібералізацыі дзяржавы наогул і архіўнай справы ў прыватнасці. У аддзеле змешчана інфармацыя аб 26 рэлігійных ордэнах. Усяго там маецца 1 393 фонды, што адносяцца як да мужчынскіх, так і да жаночых ордэнаў. Таксама існуюць яшчэ 96 фондаў сабораў, 2 011 — прыходскіх цэркваў, саборных цэркваў і скітаў, чатыры фонды братстваў і 110 бальніц і дамоў прытулку. Захавалася і дакументацыя 11 манастыроў ваенных іспанскіх ордэнаў (Санчэяга, Калатрава, Алькантара і інш.) і шырокі спектр дакументаў, якія тычацца Святога Хуана Іерусалімскага. З кожным годам гэтая дакументацыя павялічваецца, асабліва ў секцыях кліра, ваенных адзнак, старадаўніх рукапісаў і сфрагістыкі.

У аддзеле прыватных архіваў захоўваецца 40 асабістых і сямейных архіваў, куды ўваходзяць дакументы XV–XX стст., звязаныя са знакамітымі асобамі ў сферы навукі (Ісаак Пераль-і-Кавальера), палітыкі (Маргарыта Нелкен, Марцаліна Паскуа), літаратуры (Луіс Расалес Камачо, Хуан Рамон Хіменэс), дыпламатыі (Хуан Антонія Раскун Наварра), ваеннай справы (Віцэнтэ Роха, Валерыяна Вэйлер-і-Нікалаў) і г. д. Яны знаходзяцца пад асобым дзяржаўным кантролем і захоўваюцца ў разнастайных секцыях згаданага аддзела.

Існуюць 30 дакументальных як рэальных, так і ўмоўных калекцый, што датуюцца X–XX стст. Яны трапілі ў архіў шляхам куплі-продажу альбо дарэння.

Значнай часткай архіва з’яўляецца адзел па гісторыі шляхты, але ён мае статус асобнай юрыдычнай адзінкі ў іспанскай архіўнай сістэме, і таму не закранаецца намі ў дадзеным паведамленні.

Прыведзеная разнастайнасць фондаў садзейнічае таму, каб Нацыянальны гістарычны архіў прадстаўляў сабой «архіў архіваў» з вялікімі ўмяшчальнымі магчымасцямі і шырокімі храналагічнымі рамкамі (з IX да XX ст.).

Дапаможная бібліятэка архіва ўзнікла ў той жа час, што і сама ўстанова, з мэтай забеспячэння пэўным навуковым і метадычным матэрыялам як даследчыкаў, так і саміх архіварыусаў.

Аднак з моманту стварэння архіва да сённяшняга дня бібліятэка прайшла доўгі, а таму складаны шлях, які надае ёй даволі значнае і пачэснае месца сярод адпаведных бібліятэк іспанскай архіўнай сеткі.

Яе фонды спецыялізуюцца па двух адпаведных накірунках: архіўнаму і гістарычнаму. Гэта садзейнічала паступленню ў калекцыю каля дваццаці пяці тысяч розных манаграфій, а таксама дазволіла стварыць малы аддзел перыёдыкі, складзены з чатырохсот газет і часопісаў. У кіпах гэтых каштоўных выданняў можна знайсці часопісы ад пачатку XX ст. да сучаснасці.

Акрамя гэтага архіў мае фонд старажытных выданняў, які каталагізаваны службай калектыўнага каталога бібліяграфічнай маёмасці Міністэрства культуры і даступны на вэб-старонцы сайта архіўнай сеткі іспанскіх архіваў.

У чыгальнай зале архіва можна карыстацца электронным каталогам бібліятэкі, якая дае доступ да 15 тысяч манаграфій. У распараджэнні даследчыкаў і карыстальнікаў таксама маецца звычайны карткавы каталог, які да гэтага часу працягвае складаць значную неапрацаваную частку фондаў.

Перыядычна ў бібліятэцы друкуецца т. зв. «бюлетэнь навізны» з новымі каштоўнымі дакументамі і паперамі рэтраспектыўнай каталагізацыі (апісанне наяўных каталогаў), якія ўведзены ў электронную сістэму пошуку і маюцца ў чыгальнай зале.

У наш час бібліятэка падпарадкоўваецца не толькі моцнаму працэсу інфарматызацыі (рэтраспектыўная каталагізацыя фондаў, перавод вопісаў у лічбавую форму і г. д.), але таксама і інтэнсіўнаму працэсу мадэрнізацыі і абнаўлення, у якім ажыццяўляюцца ўсе новыя тэхналогіі і важныя прасоўванні ў абароце інфармацыі.

Нацыянальны гістарычны архіў Іспаніі выконвае шэраг функцый, звязаных з аказаннем паслуг адносна тых пытанняў, што ўзнікаюць у даследчыкаў і аматараў-карыстальнікаў падчас працы. Сюды адносяцца: служба заказу дакументаў па тэлефоне, кансультацыя працы ў бібліятэцы, служба ксеракопіі, арганізацыя заказных археаграфічных экспедыцый, праца над генеалагічнымі запытамі.

Архіў змяшчае выставу (знаходзіцца ў вестыбюлі), якая ўяўляе сабой прадстаўлены для ўсеагульнага назірання збор копіяў, выкананых у стылі барока, які змяшчае пэўную інфармацыю аб пісьменніках і мастаках, што працавалі ў гэтым вядомым накірунку (Лопэ дэ Вега, Кальдэрон, Веласкес і інш.). Таксама архіў супрацоўнічае з іншымі ўстановамі па пытаннях арганізацыі выстаў арыгіналаў дакументаў.

Нацыянальныя гістарычныя архівы Беларусі і Іспаніі ўзніклі ў розныя перыяды, на розных тэрыторыях, пад уплывам розных гістарычных фактараў і традыцый, што, галоўным чынам, і вызначыла як аднолькаваць, так і рознасць паміж імі.

У заключэнне неабходна згадаць аб вялікім значэнні, якое мае кожны гістарычны архіў у захаванні нацыянальнай памяці, у прыватнасці, і ў функцыянаванні ўсёй архіўнай сістэмы ў цэлым.

Рэцэнзіі

Галенчанка, Г. Я. Невядомыя і малавядомыя помнікі духоўнай спадчыны і культурных сувязей Беларусі XV – сярэдзіны XVII ст. / Г. Я. Галенчанка. — Мінск : Беларуская навука, 2008. — 458 с.

Бібліяграфічнае апісанне рукапісных і друкаваных помнікаў пісьменства прадстаўляецца важнай вехай у даследаванні духоўнай спадчыны Беларусі. Дадзенае пытанне знайшло адбітак у працы беларускага даследчыка Г. Я. Галенчанкі, прысвечанай даследаванню невядомых ці малавядомых помнікаў беларускай пісьмовай культуры XV – сярэдзіны XVII ст., адшуканых у архівах сховішчах, музейных і бібліятэчных зборах Беларусі, Польшчы, Расіі, Літвы, Украіны, Латвіі.

Асноўнай мэтай прадстаўленай манаграфіі з’яўляецца праверка гіпотэзы аб патэнцыяльных магчымасцях (ці бесперспектыўнасці) канкрэтных эўрыстычных пошукаў у айчынных і пераважна замежных архівах. Па словах аўтара, сабраныя і часткова прадстаўленыя матэрыялы, а таксама галоўная мэта даследавання абумовілі прыкладную (умоўную) структуру працы, якая падзяляецца на восем асноўных глаў, змяшчае дадаткі і ўмоўныя абазначэнні.

У першай главе разглядаецца кароткая гісторыя асноўных комплексаў пісьмоўных помнікаў (вытокі архіўнай справы, бібліятэчныя зборы XVI–XVII стст.), пададзена інфармацыя аб асноўных айчынных і некаторых замежных сховішчах наратыўных і дакументальных помнікаў, апісваюцца бібліяграфічныя даведнікі і кнігазнаўчыя працы. Дадзеная частка з’яўляецца ўступнай да агляду цэлага комплексу рукапісных і друкаваных помнікаў мінулага, прадстаўленых ніжэй у сямі главах.

Другая глава прысвечана сцісламу апісанню некаторых рэдкіх помнікаў Святога Пісання, а таксама кананічнага і традыцыйнага царкоўна-рэлігійнага пісьменства Беларусі. Падкрэсліваецца актуальнасць, але недастатковая вывучанасць большасці біблейскіх зводаў. Усяго ў главе прадстаўлены 23 помнікі, ад 1460 г. (Апостальскія паслання з тлумачэннямі) да 1651 г. (Куцеінскі пеўчы ноталінейны Ірмалой).

Трэцяя глава прысвечана помнікам канфесійнай і свецкай пісьменнасці. Апісваюцца такія арыгінальныя і разнастайныя па сваіх жанравых рысах помнікі свецкай пісьмовай культуры, як гістарычная праца Самуэля Доўгярда «Генеалогія, альбо кароткае апісанне (спраў) вялікіх князёў літоўскіх», палемічныя творы І. Пацея, Т. Намыслоўскага, А. Дубовіча, рэдкія панегірыкі і казанні. Усяго — 26 помнікаў з храналагічнымі межамі ад пачатку XVI ст. (Хранограф заходнярускай рэдакцыі) да 1642 г. (панегірыкі Я. С. Гарабурды на ўшанаванне віленскага каноніка Марцыяна Трызны і А. Дубовіча на смерць Януша Скуміна Тышкевіча).

Чацвёртая глава прысвечана некаторым помнікам заканадаўства і права, дзе прадстаўлены разнастайныя дакументы, сярод якіх вылучаюцца: кормчныя кнігі (дзе — канца XVI і сярэдзіны XVII ст.), Статут ВКЛ 1588 г. у розных рэдакцыях і інш. Пэўную цікавасць выклікае тэстамент Юрыя Іллініча, заснавальніка Мірскага замка. Усяго — 14 помнікаў з храналагічнымі межамі ад XV ст. («Устаў князя Яраслава») да 1638 г. (пацвярджэнне праў і прывілеяў манахам Свята-Духаўскай царквы на Віленскае брацтва).

Пятая глава даследавання мае спецыфічны характар. Нягледзячы на невялікую колькасць дакументаў у параўнанні з іншымі главамі працы, тут прадстаўлены некалькі разнастайных помнікаў дзяржаўнага і прыватнага справаводства, у тым ліку знойдзены арыгінал «Попіса войска ВКЛ» 1567 г. — найбольш важнай крыніцы для даследавання арганізацыі шляхецкага паспалітага руху ў ВКЛ, дэмаграфіі, землеўладання прывіляваных колаў, высвятлення іншых праблем. Акрамя «Попіса войска ВКЛ», варта адзначыць прыватныя рэестры маёмасці Радзівілаў, прыходна-расходныя і іншыя падобныя кнігі, што захоўваюцца ў НГАБ. Усяго — 6 помнікаў з храналагічнымі межамі ад 1567 г. (Попіс войска Вялікага княства Літоўскага) да XVIII ст. (Кніга прывілеяў г. Віцебску, выдадзеных ці зацверджаных у XVI–XVIII стст.).

Шостая глава прысвечана міжнародным культурным сувязям Беларусі, якія значна ўзмацніліся ў XVI – першай палове XVII ст. пад уплывам розных палітычных і іншых фактараў. Тут знайшлі адбітак як навуковыя («Медычная навука» Яна Гаслера з Берна (1578), «Гісторыка-храналагічнае апісанне славянскіх цэркваў...» Адрыяна Рэгенвольсціўса (1652)), так і мастацкія творы («Песня пра зубра» Міколы Гусоўскага (1523)). У датах да некаторых загаловаў главы маюцца недакладнасці (так, «Песня пра зубра» памылкова датуецца 1623 г. замест 1523 г.; «Аб перамозе на Уле» — 1654 г. замест 1564 г.). Усяго — 22 помнікі з храналагічнымі межамі ад 1397 г. (Кіеўскі псалтыр) да 1650 г. (Каталог асоб, атрымаўшых ступені дактароў,

ліцэнзіятаў, магістраў і бакалаўраў у Віленскай езуіцкай акадэміі, з працягам да 1773 г.).

Сёмая глава змяшчае помнікі духоўнай спадчыны Беларусі, унікальныя па сваім змесце, духоўнай, царкоўна-этнічнай і палітычнай накіраванасці, адлюстраванні новых асветніцкіх працэсаў, пашырэнні навуковай, у тым ліку навукова-тэарэтычнай і прыкладной пісьменнасці. У прадмове да выдання аўтарам найбольш вылучаюцца: «Пасланне да папы рымскага Сікста IV», «Альбом Бернардоні», «*Silva Regum*», «Банкет, альбо Гісторыя аб тым, як Адам банкетаваў трох сваіх жанатых сыноў з родзічамі і сябрамі». Усяго — 14 помнікаў з храналагічнымі межамі ад 1476 г. («Пасланне да папы рымскага Сікста IV») да 80-х гг. XVII ст. («Зборнік «*Silva Regum*» ігумена полацкага брацкага манастыра Ігнація Іеўлевіча і Епіфанія Полацкага»).

Восьмая глава ўключае некаторыя тэксты, фрагменты і пераклады з асобных помнікаў. Найбольш цікавымі тут здаюцца новыя спісы знакамітых сатырычных твораў беларускага пісьменства першай паловы XVII ст. — «Прамова Мялешкі» і «Ліст да Абуховіча». Усяго — 5 помнікаў з храналагічнымі межамі ад 1589 г. («Прамова смаленскага кашталяна Івана Мялешкі на вальным варшаўскім сойме») да 1657 г. («Партрэтная галерэя Радзівілаў»).

У дадатках да працы змешчаны дапоўненая аўтарская публікацыя «Дакументы Скарыны ў кантэксце рэальнай крытыкі» (з улікам некалькіх новых дакументаў) і выбарная бібліяграфія па некаторых тэмах кнігі.

Інфармацыйная даведка па кожнаму помніку змяшчае заглавак, фармат, вокладку, склад крыніцы, гісторыю яе даследавання, кароткі змест, пазначэнне месцазнаходжання, бібліяграфію (спіс публікацый крыніцы, пералік асноўных даследаванняў).

Дадзенае даследаванне, безумоўна, з'яўляецца вельмі важным для вызначэння навуковай вартасці каштоўнейшай скарбонкі нацыянальнай гісторыі і культуры — рукапісных і друкаваных дакументаў, што асвятляюць разнастайныя палітычныя, рэлігійныя і культурныя аспекты гісторыі Беларусі.

Праца адкрывае перад даследчыкамі беларускіх рукапісаў і старадрукаў новыя шляхі даследавання. У ёй звяртаецца ўвага на друкаванне саміх помнікаў, актуальныя праблемы гістарыяграфіі, на адсутнасць публікацый па многіх перспектывных накірунках. Так, напрыклад, закранаецца праблема беларускіх сумарыўшаў.

Праца будзе цікава ўсім, хто займаецца пытаннямі гісторыі, бібліяграфіі, крыніцазнаўчай эўрыстыкі.

В. В. Урублеўскі, З. Л. Яцкевіч

Калечыц, І. Л. Дапаможныя гістарычныя дысцыпліны: вучэб.-метадыч. дапам. / І. Л. Калечыц. — 2-е выд. — Мінск: БДПУ, 2009. — 140 с.

На сённяшні час паўнаважнае гістарычнае даследаванне не можа абыходзіцца без метадаў спецыяльных гістарычных дысцыплін, якія дазваляюць асвятліць разнастайныя спецыфічныя пытанні, звязаныя з аб'ектам доследу. Сярод такіх гістарычных дысцыплін традыцыйна вылучаюцца палеаграфія, эпиграфія, геральдыка, сфрагістыка, метралогія, нумізматыка, храналогія, анамастыка. Дадзеныя дысцыпліны ўвайшлі ў вучэбна-метадычны дапаможнік «Дапаможныя гістарычныя дысцыпліны», выдадзены намаганнямі супрацоўніцы Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта Інны Леанідаўны Калечыц. Непрадстаўленымі ў зборніку апынуліся такія не менш важныя дысцыпліны, як кадэкалогія, генеалогія, фалерыстыка, археаграфія, дыпламатыка і інш.

Дзіўным з'яўляецца факт прымянення аўтарам адносна вышэйназваных дысцыплін тэрміна «дапаможныя», які даўно выведзены з навуковага дыскурсу і замяняецца больш падыходзячым азначэннем «спецыяльныя», чым падкрэсліваецца наяўнасць у кожнай з дысцыплін прадмета, аб'екта і задач даследавання, сваёй метадыкі і тэхнічных прыёмаў, класіфікацыі даследуемых матэрыялаў. Тэрмін «дапаможныя» больш характэрны для савецкага часу. Яго прымяненне зараз нельга лічыць дапусцімым.

Вучэбна-метадычны дапаможнік змяшчае ўводзіны, дзевяць глаў і заключэнне.

Ва ўводзінах падкрэсліваецца мэта дапаможніка — «вызначыць напрамку, якімі павінны кіравацца студэнты пры авалоданні ведамі ў галіне дапаможных гістарычных дысцыплін».

Дадзеныя напрамкі акцэнтуюцца ў першай главе, прысвечанай «дапаможным гістарычным дысцыплінам у сістэме гістарычных навук». Тут пералічваюцца ўсе колькі-небудзь вядомыя і значныя дысцыпліны, да якіх часам адносяць філагэлію і філакартыю (усяго 19). Пры гэтым аўтар заўважае, што ўсяго іх колькасць вагаецца ад 12 да 14, што выклікае адпаведнае пытанне да яго. У гэтай жа главе разглядаюцца асаблівасці станаўлення спецыяльных дысцыплін, спрэчныя пытанні, звязаныя з драбленнем старых і з'яўленнем з іх ліку новых, сувязь з іншымі навукімі (археалогія, лінгвістыка, геаграфія і інш), прыёмы выкарыстання дапаможных гістарычных дысцыплін у працы настаўніка гісторыі.

Другая глава прысвечана палеаграфіі (даследуюцца знешнія прыкметы помнікаў пісьменства), якая займае 27 старонак даведніка, больш чым астатнія дысцыпліны. Падрабязна характарызуецца сама дысцыпліна, яе гісторыя, сувязь з іншымі навукімі. Ухіл зроблены на асвятленне

асноўных відаў пісьменнасці на землях усходніх славян: рунічнае і кірылічнае пісьмо (устаў, паўустаў, скорапіс, вязь, надрадковыя знакі, скарачэнні, аздабленне тэксту, абазначэнне лічбаў). Значны акцэнт зроблены на крыніцы палеаграфічнага даследавання (летапісы, богаслужэбныя кнігі, граматы), а таксама матэрыял (васковыя дошкі, пергамент, бяроза, папера) і прылады для пісьма (пер'е і атрамант). Аднак не звяртаецца ўвагі на пісьмо лацінкай па-польску, якое ўжывалася ў справаводстве XVII–XVIII стст. Наяўнасць у фондах НГАБ вялікай колькасці польскамоўных дакументаў на лацінцы робіць дадзены раздзел мала прысасаваным да патрэб як прафесійнага палеографа, так і студэнта-практыканта.

Пры характарыстыцы паперы падаецца інфармацыя пра філіграні. Апошнія месцамі называюцца вадзянымі знакамі, тэрмінам, які таксама паступова выводзіцца з навуковага ўжытку. Гісторыя паперы і філігранезнаўства з'яўляюцца вартымі асобных раздзелаў даведніка. Заслугай дадзенага раздзела трэба прызнаць наяўнасць значнай колькасці табліц (пяць) і малюнкаў (дзесяць, пазначаны «рыс.»), якія падаюць інфармацыю аб кірылічным і глаголічным алфавітах, формах устаўнага, паўустаўнага і скарапіснага пісьма, скарачэнных слоў, абазначэннях лічбаў; аб устаўным, паўустаўным, скарапісным пісьме, пісьме вязью, элементах аздаблення тэксту (застаўка, ініцыял, калафон) і інш.

У главе, прысвечанай эпиграфіцы, дысцыпліне, якая вывучае надпісы, нанесеныя на традыцыйна не прызначаныя для пісьма паверхні, увага акцэнтуюцца на разгляд надпісаў на камяні, дрэве, метале, гліне, косці, скуры, шкле, сценах пабудоў.

Глава, прысвечаная геральдыцы, таксама характарызуецца немалым памерам у 24 старонкі. Геральдыка даследуе дзяржаўныя, гарадскія, асабістыя гербы, гербы ўстаноў і аб'яднанняў, а таксама займаецца апісаннем існуючых гербаў і стварэннем новых па строга акрэсленых правілах. Асвятляюцца так званыя знешнія і ўнутраныя прычыны з'яўлення геральдыкі, пералічваюцца крыніцы яе вывучэння (пісьмовыя помнікі, пячаткі і манеты, прадметы побыту, зброя, кафля, архітэктурныя збудаванні і інш.), характарызуецца гісторыя даследавання геральдыкі (пачынаючы ад Стакгольмскага рукапісу XV ст. да сучасных прац у гэтай галіне беларускіх даследчыкаў С. Я. Расадзіна і А. К. Цітова), вызначана сувязь з іншымі навукамі. Значная ўвага нададзена асвятленню шэрагу аспектаў «тэарэтычнай геральдыкі», яе тэрміналогіі (герольд, герб, шчыт). Асобным раздзелам дысцыпліны прадстаўляюцца выявы на гербах (фініфіцы або каляровыя эмалі, металы (золата, срэбра) і футры (гарнастаевыя, вавёркавыя і інш.)), геральдычныя (слуп, пас, чало, аканечнасць і інш.) і негеральдычныя фігуры (выявы людзей, прылад працы, міфалагічных істот).

Аўтарам праводзіцца непасрэднае апісанне гербаў. Вылучаюцца чатыры групы: дзяржаўныя, мескія або гарадскія, гербы згуртаванняў і ўласныя. Асабліва ўвага пры разглядзе гісторыі беларускай геральдыкі нададзена тром апошнім групам. Цікавымі прадстаўляюцца пяць метадаў аднаўлення гербавай сімволікі, прапанаваныя аўтарам. Заклучныя раздзелы па геральдыцы падаюць інфармацыю аб сучасных геральдычных установах Рэспублікі Беларусь і далейшым напрамку развіцця згаданай дысцыпліны, якім лічыцца эмблематыка (даследаванне знакаў новых сацыяльных утварэнняў, знакаў уласнасці). У гэтай главе, як і ў папярэдняй, таксама маецца вялікая колькасць малюнкаў (20 штук), змешчаны дзве табліцы (класіфікацыі металаў, эмаляў і асобна футраў).

Сфрагістыка — навука, якая даследуе пячаткі, а таксама гісторыю іх узнікнення і існавання. У главе прасочваецца сувязь сфрагістыкі з іншымі навукамі, гісторыя яе развіцця, разглядаюцца метады даследавання сфрагістычнага матэрыялу, асвятляюцца асноўныя этапы гісторыі пячатак (старажытныя пячаткі X ст., пячаткі сярэдзіны XI–XIII стст., пячаткі XIV–XVII стст., пячаткі XVIII ст., пячаткі канца XVIII ст. – 1917 г.), закранаюцца пытанні тэарэтычнай сфрагістыкі, пералічваюцца віды пячатак. Але прапушчанымі застаюцца польскамоўныя пячаткі на лацінцы XVII–XVIII стст.

Метралогія вывучае ўзнікненне, развіццё, утварэнне, ужыванне і змяненне розных мер (даўжыні, плошчы, вагі і аб'ёму). У даведніку крыніцы даследавання метралогіі прадстаўлены пытаннямі практычнай метралогіі, звесткамі па гісторыі і асноўных адзінках метралогіі ад старажытнасці да пачатку XX ст.

Сёмая глава прысвечана нумізматыцы, дысцыпліне, што даследуе паходжанне манет, гісторыю ўзнікнення і развіцця грашова-вагавых сістэм, грашовага абарачэння і манетнай вытворчасці. У главе асвятляецца сувязь нумізматыкі з іншымі навукамі, гісторыя яе развіцця, тэарэтычныя пытанні, звязаныя са знешнімі (поле, аверс, рэверс, гурт і інш.) і матэрыяльнымі прыкметамі манет (лігатура, стапа, проба, намінал). Практычная нумізматыка прысвечана пытанням грашовага абарачэння на тэрыторыі Беларусі ад старажытнасці да нашых дзён (асвятляюцца перыяды рымскага дынарыя, куфічнага дырхема, заходнееўрапейскага дынарыя, пражскага гроша і інш.). Адзначаецца важнасць скарба як асноўнай крыніцы для нумізматычных даследаванняў.

Восьмая глава змяшчае звесткі па храналогіі, якая даследуе ўзнікненне, развіццё і існаванне розных сістэм летапісання, а таксама спосабы вызначэння, пераводу, удакладнення дат гістарычных падзей у сучаснай сістэме летапісання. Падаюцца звесткі па гісторыі храналогіі, вызначаюцца яе асноўныя тэарэтычныя адзінкі (суткі, месяц, год,

эра, індыкт), сістэмы злічэння часу (месяцовыя, сонечныя, месяцова-сонечныя), сістэмы летазлічэння (вавілонскае, грэчаскае, кітайскае, мусульманскае, егіпецкае, рымскае), календары (старажытнаяўрэйскі, грыгарыянскі, юліянскі, новаюліянскі). Асобная ўвага акцэнтавана на вымярэнне часу ва ўсходніх славян, французскі рэвалюцыйны календар, спробы стварэння сусветнага календара, матэматычныя разлікі адносна пераводу дат візантыйскай эры, вызначэння дня тыдня, індыкта, дат па царкоўных святых, уруцэлета, кругоў месяца, Вялікадня, адпаведнасці сакавіцкага, ультрасакавіцкага, вераснёўскага і студзенскага стыляў. Апошнім чагыром са згаданых разлікаў прысвечаны адпаведна чатыры табліцы главы. Даволі дзіўна, што пры апісанні грыгарыянскага календара не згадваецца дакладная дата яго з'яўлення ў Беларусі (1583 г.).

Заклучная глава, прысвечаная канкрэтным гістарычным дысцыплінам, адносіцца да гістарычнай анамастыкі, якая вывучае гісторыю існавання ўласных імён: іх узнікненне, развіццё, знікненне і адраджэнне. Вылучаюцца такія накірункі анамастыкі: тапаніміка (геаграфічныя назвы), антрапаніміка (імёны ўласныя), тэаніміка (імёны багоў), касманіміка або астраніміка (назвы нябесных цел), этнаніміка (назвы народаў) і зааніміка (мянушкі жывёл). Найбольшая ўвага нададзена асноўным заканамернасцям з гісторыі тапанімікі. Яе асноўнымі накірункамі называюцца: гідраніміка (водныя аб'екты), айканіміка (населеныя пункты), мікратапаніміка (невялікія географічныя аб'екты). На наш погляд, мікратапаніміку варта адмяжоўваць ад пералічаных накірункаў, бо дробныя географічныя аб'екты могуць быць адначасова гідронімамі (непрацяглы ручай), айконімамі (хутар), дрымонімамі (невялікі лес) і інш. Аўтарам акцэнт робіцца таксама на антрапаніміку (утварэнне і фарміраванне імён, імён па бацьку і прозвішчаў людзей). Як і пасля кожнай з пералічаных вышэй глаў, у канцы згаданай падаецца спіс літаратуры, дзе найбольш поўна прадстаўлены працы па тапаніміцы В. А. Жучкевіча. У той жа час зусім не згаданы працы В. П. Лемцоговай па айканіміцы, І. Я. Яшкіна па мікратапаніміцы. Не надаецца значэнне архіўным дакументам, якія могуць значна асвятліць паходжанне той ці іншай назвы.

У заключэнне аўтарам робіцца выснова аб значнасці спецыяльных гістарычных дысцыплін у пытаннях выкладання гісторыі ў розных навучальных установах (галоўным чынам, у ВНУ). Аднак аб перспектыўнасці іх навукова-даследчага ўжытку тут замоўчваецца.

У даведніку шырока прадстаўлены раздзелы па храналогіі, геральдыцы і нумізматыцы, але мала ўвагі надзяляецца эпіграфіцы і анамастыцы.

Падсумоўваючы, неабходна зрабіць выснову, што дапаможнік акцэнтаваны на разгляд практычных і тэарэтычных пытанняў, якія ставяцца

перад гісторыкамі сучаснай навукай, але ён змяшчае ў сабе значную колькасць недаробак, якія патрабуюць свайго выпраўлення. Даведнік можа выкарыстоўвацца для працы студэнтамі малодшых курсаў ВНУ, аднак мала падыходзіць пры правядзенні гістарычных даследаванняў прафесійнымі даследчыкамі.

В. В. Урублеўскі, З. Л. Яцкевіч

Папко, В. М. *Род Дзягонскіх і іх маёнткі на Брэстчыне ў XIX–XX стст. / В. М. Папко. — Брэст : Альтернатыва, 2009. — 232 с., [12] л. фот.*

Даследаванне гісторыі і сямейна-роднасных сувязяў шляхецкага саслоўя, якое аказвала прынцыповы ўплыў на грамадска-палітычнае, сацыяльна-эканамічнае і культурнае жыццё Беларусі, з’яўляецца на сённяшні момант актуальным напрамкам айчыннай генеалогіі. Выданне артыкулаў і манаграфій, прысвечаных генеалогіі канкрэтных шляхецкіх родаў, садзейнічае даследаванню падзей дзяржаўнай, саслоўнай і рэгіянальнай гісторыі. Кожная навуковая праца па шляхецкай генеалогіі — важная веха для беларускай навукі.

Рэцэнзуемая манаграфія кандыдата гістарычных навук, дацэнта кафедры філасофіі і культуралогіі Брэсцкага дзяржаўнага тэхнічнага ўніверсітэта Вольгі Мікалаеўны Папко прысвечана гісторыі і генеалогіі шляхецкага роду Дзягонскіх герба «Кораб», першы прадстаўнік якога Амброзі-Серафін Дзягонскі (жыў у пачатку XVI ст.) паходзіў з в. Дзяньконе Падлянскага ваяводства. Род Дзягонскіх цесна звязаны з Беларуссю, бо валодаў маёнткамі на тэрыторыі Берасцейшчыны да пачатку Другой сусветнай вайны. Аўтар упершыню вывучае дзве галіны гэтага роду, якія называе «пятровіцкай» і «галіной Яна Валынца». У даследаванні таксама закранаецца гісторыя пародных з Дзягонскімі родаў Кернажыцкіх, Бяртольдзі, Тарасовічаў, Трэмбіцкіх.

Праца ўключае спіс скарачэнняў, уводзіны, характарыстыку крыніц і гістарыяграфію праблемы, чатыры главы, заключэнне, 22 дакументы па сацыяльна-эканамічнай гісторыі роду. У канцы пададзены выбраныя вершы аднаго з прадстаўнікоў роду — паэта Альбіна-Міхала Дзягонскага (1892–1940), спіс выкарыстаных крыніц і літаратуры, асабовы і геаграфічны паказальнікі. На рускай, англійскай і польскай мовах змешчана рэзюмэ.

У невялікім крыніцазнаўчым і гістарыяграфічным аглядзе аўтар пералічвае асноўныя групы дакументаў з беларускіх архіваў, што былі выкарыстаны ў даследаванні (НГАБ, НГАБ у г. Гродна, Дзяржаўны архіў Брэсцкай вобласці). Галоўным чынам, гэтыя матэрыялы носяць

генеалагічны (метрычныя кнігі Крупчыцкага кляштара кармелітаў 1830–1863 гг. (з НГАБ у г. Гродна) і Кобрынскага касцёла 90-х гг. XIX ст. (з НГАБ)) і сацыяльна-эканамічны характар (матэрыялы куплі-продажу, статыстычныя апісанні, галоўным чынам, з фондаў НГАБ у г. Гродна за другую палову XIX – пачатак XX ст. і з фондаў ДАБВ за 20–30-я гг. XX ст.). Асаблівую цікавасць прадстаўляюць матэрыялы следства аб падзеях 1863 г. у Горы-Горках, якія тычацца Караля Дзяконскага, і «акт генеалогіі дому Дзяконскіх» з гродскіх кніг Гродзенскага павета за 1797 г. (НГАБ), а таксама фамільны фонд роду Быхаўцаў, што знаходзіўся ў сваяцкіх сувязях з Дзяконскімі (НГАБ у г. Гродна). Даецца характарыстыка матэрыялаў з аддзела спецыяльных збораў Нацыянальнай бібліятэкі Польшчы, якія закранаюць дакументы XVIII–XIX стст., што звязаны з жыццядзейнасцю розных галін роду. Пры характарыстыцы гістарыяграфіі аўтарам робіцца акцэнт на тое, што гісторыя дадзенага роду не была прадметам даследавання ні беларускіх, ні польскіх даследчыкаў. Выдаваліся асобныя невялікія артыкулы, прысвечаныя канкрэтным яго прадстаўнікам. Асобная ўвага пры гэтым надзялялася паэту Альбіну-Міхалу Дзяконскаму і генералу Казіміру Дзяконскаму (1779?–1849).

У асноўнай частцы працы аўтар асвятляе гісторыю роду Дзяконскіх у XVII – пачатку XX ст. У другой главе асобна разглядаецца гісторыя пятровіцкай галіны роду Дзяконскіх у 1810–1919 гг. На наш погляд, лагічнай было б уключыць гэту главу ў склад першай. У трэцяй главе па гісторыі роду Дзяконскіх у XX ст. закранаюцца аспекты сямейна-роднаснага плану, у чацвёртай за той жа перыяд вядзецца размова аб сацыяльна-эканамічных працэсах ва ўладаннях Дзяконскіх у міжваенны час, а таксама распавядаецца аб лёсе іх маёнткаў пасля Другой сусветнай вайны. Прытрымліваючыся храналагічнага прынцыпу, варта было б і тут не адмяжоўваць чацвёртую главу ад трэцяй.

Дакументы, пададзеныя ў дадатку, прадстаўляюцца найбольш цікавымі для асвятлення і характарыстыкі маёмасных і спадчынных спраў роду Дзяконскіх у другой палове XIX – першай палове XX ст. Першы дакумент — апісанне маёнтка Пятровічы датуецца 1854 г., апошні — спіс пакупнікоў надзелаў з маёнтка Пятровічы быў складзены ў 1929–1934 гг. Усяго прадстаўлена 22 дакументы. Апублікаваныя тут ускосныя генеалагічныя звесткі аб сялянах (дадаткі № 8, 10, 14, 17, 18, 20, 21, 22) з’яўляюцца даволі значнымі пры рэканструкцыі сялянскай генеалогіі рэгіёна.

Навуковасць манаграфіі пацвярджаецца наяўнасцю асабовага і геаграфічнага паказальнікаў. Рэзюмэ на трох мовах заклікана адпавядаць высокім стандартам сучаснага гісторыка-генеалагічнага даследавання.

Цікавай акалічнасцю з'яўляецца тое, што большая частка вершаў Альбіна Дзяконскага перакладзена з польскай мовы самім аўтарам.

У манаграфію ўключаны складзеныя аўтарам генеалагічныя схемы родаў Дзяконскіх, Кернажыцкіх, Бяртольдзі і Тарасовічаў, 14 табліц, якія характарызуюць розныя аспекты з гісторыі ўладанняў Дзяконскіх, багаты фатаграфічны матэрыял, які тычыцца выяў герба «Кораб» і сядзіб роду на Берасцейшчыне (Геранімава, Магілёўцы, Пятровічы, Чахец), партрэтаў яго прадстаўнікоў і тых асоб, што маюць да іх непасрэднае дачыненне.

Дадзенае даследаванне безумоўна з'яўляецца выдатным прыкладам разгляду гісторыі аднаго малавядомага ў Беларусі шляхецкага роду, які аказаў значны ўплыў на падзеі сацыяльна-эканамічнага і грамадска-палітычнага жыцця Берасцейшчыны. Арыентаванасць працы на канкрэтную тэрыторыю набліжае яе да маштабаў рэгіянальнай гісторыі, якая прадстаўляецца вельмі важным накірункам айчыннай гістарычнай навукі.

Аднак варта зазначыць, што праца не пазбаўлена пэўных недахопаў. Аўтар не звярнула ўвагу на дастаткова перспектыўныя для даследавання гісторыі і сямейна-роднасных дачыненняў Дзяконскіх фонды Пружанскага земскага суда (ф. 1780, 26 спраў, 1780–1825 гг.), Пружанскага (ф. 1735, 32 справы, 1796–1817 гг.) і Кобрынскага гродскіх судаў (ф. 1719, 4 справы, 1794–1808 гг.) з НГАБ. Засталіся нявыкарыстанымі матэрыялы Расійскага дзяржаўнага гістарычнага архіва (РДГА) у Санкт-Пецярбургу.

Да дробных недакладнасцей манаграфіі варта аднесці непазначэнне аўтарам назваў фондаў айчынных архіваў, якія былі выкарыстаны ў даследаванні. Гэта не дазваляе вызначыць найбольш перспектыўныя для аналагічных доследаў комплексы дакументаў па азначанаму рэгіёну (Падляшша, Берасцейшчына).

Даследаванне будзе карысна гісторыкам, спецыялістам па генеалогіі і сацыяльна-эканамічнай гісторыі, літаратуразнаўцам, краязнаўцам, выкладчыкам і студэнтам ВНУ гуманітарнага профілю, усім, хто цікавіцца гісторыяй Беларусі.

В. В. Урублеўскі

Чарняўскі, Ф. В. Ураднікі (пасады, тытулы) Менскага ваяводства XVI–XVIII стагоддзяў: біяграф. даведнік / Ф. В. Чарняўскі. Вып. III: канюшыя, абозныя, крайчыя, мастаўнічыя і будаўнічыя. — Мінск: ТАА «Белпрынт», 2010. — 288 с.

Даследаванне важных пытанняў сацыяльна-эканамічнага і палітычнага ладу, функцыянавання судова-працэсуальнай сістэмы шчыльна звязана са зваротам увагі да жыцця і дзейнасці прадстаўнікоў шляхты, якія прымалі непасрэдны ўдзел у кіраўніцтве дзяржавай. Стан айчыннай гістарыяграфіі ў галіне біяграфістыкі і генеалогіі патрабуе новых і якасных звестак пра асоб, якія займалі не апошнюю ролю ў мяцовым кіраванні XVI–XVIII стст.

Сэлета быў выдадзены трэці выпуск біяграфічнага даведніка, прысвечанага ўраднікам Менскага ваяводства XVI–XVIII стст. Ён уключае звесткі аб канюшых (раздзел № 23 — 30 біяграм), абозных (раздзел № 24 — 25 біяграм), крайчых (раздзел № 26 — 14 біяграм), мастаўнічых (раздзел № 27 — 25 біяграм) і будаўнічых (раздзел № 28 — 12 біяграм) Менскага ваяводства. Усяго 5 раздзелаў, 106 біяграм.

Большую частку згаданага выпуску даведніка займаюць біяграмы, створаныя на падставе архіўных крыніц з фондаў НГАБ, падрабязнае і дасціпнае даследаванне якіх падкрэслівае навуковую вартасць дадзенай працы і з'яўляецца безумоўнай заслугай самога аўтара. Трэба прыгадаць і дакладную перадачу аўтарам выдання тых моўных асаблівасцей, што маюць месца ў пісьмовых крыніцах і прасочваюцца, галоўным чынам, праз імёны, найменні і прозвішчы.

Як ужо адзначалася ў рэцэнзіі да першага выпуску згаданага выдання, дадзены даведнік з'яўляецца вынікам самастойнай і руплівай працы Фёдара Віктаравіча, да таго ж выдадзенай за ўласныя сродкі¹.

Акрамя звароту да архіўных крыніц, якія захоўваюцца ў НГАБ і Галоўным архіве старажытных актаў у Варшаве (з матэрыялаў А. Рахубы), аўтар звярнуў увагу на працы, прысвечаныя ўраднікам, якія маюць адносіны да Вялікага княства Літоўскага, над якімі ў свой час працавалі яго папярэднікі, польскія даследчыкі Ю. Вольф («Сенатары і дыгнітары») і А. Рахуба («Ураднікі Віленскага ваяводства», «Ураднікі Смаленскага ваяводства», «Дэпутаты Трыбунала Галоўнага ВКЛ (1582–1696; 1697–1794)»). Акрамя гэтага, аўтар шырока карыстаўся інфармацыяй з прац В. Каяловіча («Кампендум»), А. Банецкага («Гербоўнік польскі»). Таксама былі выкарыстаны наступныя апублікаваныя крыніцы: «Перапіс

¹ Чарняўскі, Ф. В. Ураднікі (пасады, тытулы) Менскага ваяводства XVI–XVIII стагоддзяў: біяграф. даведнік / Ф. В. Чарняўскі. — Баранавічы: БелАніГал, 2007. — 256 с. // *Архіварыус*: зб. навук. арт. і паведамл.; вып. 6. — Мінск: БелНДДАС, 2008. — С. 315–318 (рэцэнзія В. В. Урублеўскага і З. Л. Яцкевіча).

войска ВКЛ 1528 г.», «Падымнае Менскага ваяводства на 1667 г.», «Падымнае Мсціслаўскага ваяводства на 1667 г.», «Падымнае Віленскага ваяводства на 1690 г.», «Падымнае Брэсцкага ваяводства на 1690 г.», «Крыжапрывадная кніга шляхты ВКЛ 1655 г.», «Гісторыка-юрыдычныя матэрыялы па Віцебскай і Магілёўскай губерням», «Гербоўнік Наваградскай шляхты» і інш.

Выданне складаецца са зместу, спіса скарачэнняў крыніц і літаратуры, выкарыстаных пры падрыхтоўцы даведніка, прадмовы, дзе адзначаюцца асаблівасці напісання біяграфічных давадак на ўраднікаў, уласна біяграфічных давадак, асабовага паказальніка, дадаткаў. Кожная біяграма пачынаецца з асвятлення абставін, якія папярэднічалі набыццю шляхцічам урада, затым падаюцца звесткі па генеалогіі роду ўрадніка (калі ён з'яўляўся найбольш раннім прадстаўніком роду, што займаў урады), яго біяграфічныя звесткі, асвятляюцца сямейна-роднасныя сувязі. У дадзеным выпуску аўтар пачынае друкаваць звесткі пра старшых менскіх езуіцкіх кляштароў. Першым апублікаваны спіс рэктараў Менскага езуіцкага калегіума з пазначэннем вядомых дат знаходжання іх на гэтай пасадзе.

Варта адзначыць, што многія заўвагі, прыведзеныя намі раней, да першага выпуску, былі ўлічаны аўтарам. Неабходную сур'ёзнасць і змястоўнасць працы надаюць пералікі выкарыстаных у кожным артыкуле крыніц, а таксама асабовы паказальнік, змешчаны ў канцы выдання. Важным элементам ідэнтыфікацыі ўрадніка неабходна лічыць яго родавы герб. У параўнанні з першым выпускам даведніка ў гэтым такіх звестак куды больш, што значна дапаўняе выданне. Аднак у тэкстах часта сустракаюцца прыкрыя граматычныя памылкі, верагодна, звязаныя з недаглядам пры правядзенні карэктуры. Біяграфічныя даведкі ў сваёй структуры часта змяшчаюць паўторы і элементы мастацкага стылю, таму варта параіць аўтару звярнуцца да паслуг кваліфікаванага навуковага рэдактара. Адносна назвы даведніка ёсць пэўная заўвага. Наяўнасць у дужках пасля слова «ураднікі» пазначэння «пасады, тытулы» робіць незразумелым прысвечаны зборнік канкрэтным асобам ураднікаў або самім урадам (іх сутнасці, функцыям).

Нельга не заўважыць, што прапанаваны аўтарам раней план выдання выпуску біяграфічнага даведніка аб урадніках па тэхнічных прычынах так і не ажыццявіўся. Хацелася б пажадаць шанюўнаму Фёдару Віктаравічу як мага хутчэй і якасней выдаць усе запланаваныя выпускі надзвычай патрэбнага для беларускай гістарычнай навукі выдання «Ураднікі Менскага ваяводства».

Даведнік будзе карысны найперш гісторыкам, краязнаўцам, генеалагам, а таксама ўсім тым, хто цікавіцца і займаецца гісторыяй Беларусі.

В. В. Урублеўскі

Рэзюмэ

АНТАНОВІЧ ЗІНАІДА ВАСІЛЬЕЎНА, загадчык аддзела аўтаматызаваных архіўных тэхналогій НГАБ.

«Міжканфесійныя пераходы ў матэрыялах Магілёўскай рымска-каталіцкай кансісторыі як крыніца па гісторыі штодзённасці канца XIX – пачатку XX ст.»

На прыкладзе фонду Магілёўскай рымска-каталіцкай кансісторыі разглядаецца праблема міжканфесійных пераходаў, вызначаюцца асноўныя віды пераходаў, праводзіцца іх падзел на дзве групы.

ВІШНЕЎСКИ ІЛЛЯ АЛЯКСЕЕВІЧ, выкладчык Магілёўскага бібліятэчнага каледжа.

«Архив митрополита Данила Громова в фонде Белорусского обновленческого православного синода».

Аналізуецца комплекс дакументаў з фонду НГАБ «Белорусский православный Священный Синод», што адносіцца да архіва апошняга мітрапаліта абнаўленчай царквы Беларусі ў 1928–1935 гг. — Данііла Грамавенкі.

ГАЙДУК ГАЛІНА ВІКТАРАЎНА, пазаштатны супрацоўнік Інстытута гісторыі прыродазнаўства Расійскай акадэміі навук (РАН).

«Документы рода Цяпинских».

На падставе архіўных дакументаў з фондаў РДАСА (Расійскага дзяржаўнага архіва старажытных актаў) і НГАБ даследуецца радавод знакамітага беларускага шляхецкага роду Слушкаў-Цяпінскіх (Амельяновічаў) герба «Астоя», публікуюцца фрагменты дакументаў і генеалагічная схема 11 пакаленняў роду, дзе згаданы 19 асоб.

ГАЛУБОВІЧ ВІТАЛЬ УЛАДЗІМІРАВІЧ, кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры тэорыі і права Гродзенскага філіяла Беларускага інстытута правазнаўства.

«Инвентары Полацкой эканоміі першай трэці XVII ст.»

Публікуюцца два інвентары Полацкай эканоміі за 1616 і 1630 гг., адшуканыя ў «архіве Кішкаў» з радзівілаўскага фонду ГАСА (Галоўнага архіва старажытных актаў) у Варшаве.

ГАРБАЧОВА ВОЛЬГА ВАСІЛЬЕЎНА, кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры этналогіі, музейялогіі і гісторыі мастацтва гістарычнага факультэта БДУ.

«Маёнтак Дзягільна і яго ўладальнікі (1831–1871 гг.)».

На прыкладзе маёнтка Дзягільна Мінскай губерні ўласнасці Янушкевічаў асвятляюцца асаблівасці функцыянавання расійскіх судова-следчых органаў улады, якімі вырашаўся лёс маёмасцяў удзельнікаў паўстання 1830–1831 гг. Выкарыстоўваюцца матэрыялы Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі (НГАБ), Літоўскага дзяржаўнага гістарычнага архіва (ЛДГА), Галоўнага архіва старажытных актаў (ГАСА), Ягелонскай бібліятэкі.

ГРЫБ АНТОН ВАЛЕР’ЕВІЧ, студэнт IV курса гістарычнага факультэта БДУ.

«Канфірмацыйны прывілей Дзісне на магдэбургскае права ад караля Аўгуста II ад 29.07.1699 г.».

Публікуецца прывілей г. Дзісна на магдэбургскае права, канфірмаваны (пацверджаны) каралём Аўгустам II. Згадваюцца прывілей, атрыманыя горадам ад Жыгімонта Аўгуста (1565, 1566, 20.01. і 28.11.1569), Жыгімонта III Вазы (20.05.1600), Яна Сабескага (13.03.1676), Аўгуста II (26.07.1699).

ГРЫВЯНЁЎ АЛЯКСАНДР ЛЕАНІДАВІЧ, старшы навуковы супрацоўнік аддзела інфармацыйна-пошукавых сістэм НГАБ.

«Дакументы фонду «Віцебскае губернскае праўленне» НГАБ як крыніца па гісторыі Віцебшчыны канца XIX – пачатку XX ст.».

На прыкладзе трох асобных архіўных спраў ацэньваецца крыніцазнаўчая вартасць фонду НГАБ «Віцебскае губернскае праўленне».

«Яго ж»: «Ліст чачэнца Магамета Мутушава ў Віцебскае губернскае праўленне ад 03.04.1908 г.».

Увазе чытачоў прадстаўлены ліст чачэнца М. Мутушава ў Віцебскае губернскае праўленне, які сведчыць аб магчымасці ўладкавання на пасадах паліцэйскіх стражнікаў Віцебскай губерні прадстаўнікоў чачэнскай народнасці.

ЖУМАР СЯРГЕЙ УЛАДЗІМІРАВІЧ, кандыдат гістарычных навук, намеснік дырэктара Беларускага навукова-даследчага інстытута дакументазнаўства і архіўнай справы.

«О вреде некоторых «полезных советов» (замечания к статье Т. В. Купревич «Повреждение архивных документов микроскопическими грибами»)».

Публікуецца водгук на артыкул Т. В. Купрэвіч, апублікаваны ў сёмым выпуску «Архіварыуса». Адзначаюцца павярхоўны характар і невысокі навуковы ўзровень згаданага мікалагічнага даследавання.

КОРСАК ВОЛЬГА МІКАЛАЕЎНА, аспірантка кафедры тэарэтычнага і славянскага мовазнаўства філалагічнага факультэта БДУ.

«Тэстамент Тамаша Крыштапанавіча Пядзевіча, актыкаваны 09.05.1730 г.».

Публікуецца тэстамент шляхціча Тамаша Пядзевіча, адшуканы ў кнігах Лідскага магістрата, праводзіцца яго лексічны аналіз, разглядаюцца іншамовныя запазычанні, у асноўным лацінізмы.

ЛАТУШКІН АНДРЭЙ МІКАЛАЕВІЧ, кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры крыніцазнаўства гістарычнага факультэта БДУ.

«Архівісты Нясвіжскага архіва Радзівілаў XVII – першай паловы XX ст.».

Змешчаны біяграфы 16 архівістаў Нясвіжскага архіва XVII – першай паловы XX ст., сярод якіх найбольшая ўвага нададзена Каятану Квяткоўскаму.

ЛАШКЕВІЧ АЛЯКСАНДР АЛЯКСАНДРАВІЧ, кандыдат гістарычных навук, вядучы навуковы супрацоўнік аддзела старажытных актаў НГАБ.

«Мінскае губернскае жандарскае ўпраўленне ў часы Першай сусветнай вайны».

На падставе матэрыялаў НГАБ апісваецца дзейнасць, якая ажыццяўлялася Мінскім губернскім жандарскім упраўленнем падчас Першай сусветнай вайны ў барацьбе са шпіянажам, эканамічнай злачыннасцю, нелегальнымі палітычнымі арганізацыямі і г. д. Прыводзяцца прыклады спраў, якія вяліся супрацоўнікамі ўпраўлення.

ЛЕБЕДЗЕВА ВАЛЯНЦІНА МІХАЙЛАЎНА, старшы выкладчык кафедры беларускай культуры і фалькларыстыкі Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Ф. Скарыны.

«Святар Хведар Жудро і Стракапытаўскі мяцеж 1919 г. у Гомелі».

Артыкул прысвечаны невядомым фактам з біяграфіі царкоўнага гісторыка, публіцыста і археографа Хведара Андрэевіча Жудро. Публікуюцца шэсць дакументаў, якія сведчаць аб яго ўдзеле ў Стракапытаўскім мяцежы.

ЛЯШУК ВІКТОРЫЯ МАРЛЕНАЎНА, кандыдат філалагічных навук, лектар беларусістыкі кафедры славістыкі Прэшаўскага ўніверсітэта (г. Прэшаў, Славакія).

Разам з Яцкевічам З. Л. (гл. ніжэй): «Падарожны дзённік Даніэла Крмана».

Упершыню на беларускую мову перакладзена частка «Падарожнага дзённіка» славацкага місіянера Д. Крмана, у якой падрабязна апавядаецца пра яго вандраванне па тэрыторыі Беларусі ў след за арміяй Карла XII у 1708 г.

НЕСЦЯРОВІЧ ЮРЫЙ УЛАДЗІМІРАВІЧ, кандыдат гістарычных навук, старшы навуковы супрацоўнік аддзела археаграфіі БелНДДАС.

«К вопросу о совершенствовании архивоведческой терминологии».

У артыкуле робіцца акцэнт на вырашэнне праблемы выпрацоўкі несупярэчлівай схемы суадносінаў базісных паняццяў агульнага архівазнаўства.

Яго ж: «Экспликация терминов с терминологическими элементами «вариант», «редакция», «список» в рамках археографии».

Разглядаецца праблема прымянення тэрмінаэлементаў «варыянт», «рэдакцыя» і «спіс» у спалучэнні з тэрмінаэлементамі «тэкст» і «твор» пры агульным аб'яднанні ў адзін тэрмін.

ПІЧУГІНА-МОБЕК ВАЛЕРЫЯ ВАЛЕР'ЕЎНА, кандыдат гістарычных навук, дацэнт Растоўскага дзяржаўнага ўніверсітэта.

«Ссылные участники восстания 1863 года в Поволжье и Приуралье».

На падставе архіўных крыніц з Нацыянальнага архіва Рэспублікі Татарстан (НАРТ) разглядаюцца складанне і дынаміка працэсаў высылкі паўстанцаў у рэгіёны Паволжа і Прыўралля, ўзаемаадносіны паміж высланымі і мясцовай адміністрацыяй, матэрыяльны дабрабыт высланых, іх прафесійная і грамадская дзейнасць.

РАДЗЮК АЛЯКСАНДР РЫГОРАВІЧ, кандыдат гістарычных навук.

«Фонды ваенна-павятовых начальнікаў як крыніца па гісторыі развіцця і падаўлення нацыянальна-вызваленчага руху падчас паўстання 1863–1864 гг. (на матэрыялах Гродзенскай губерні)».

Артыкул напісаны на падставе матэрыялаў фондаў Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі ў г. Гродна, датычных дзейнасці ваенна-павятовых начальнікаў, якія ажыццяўлялі рэпрэсіўную палітыку царызму на тэрыторыі Гродзенскай губерні падчас падаўлення паўстання 1863–1864 гг. Разглядаюцца праблемы фарміравання і захаванасці азначанага тыпу крыніц, уводзяцца ў навуковы зварот дакументы з некаторых неапісаных фондаў.

САВІЦКІ МАРЫЮШ, доктар гісторыі Апольскага ўніверсітэта (г. Аполе, Польшча).

«Артылерыя Жолкаўскага замка ў XVII ст.».

На падставе інвентарных даных 1692–1693, 1697 і 1699 гг., а таксама дадатковых крыніц, апісваецца артылерыйскае аснашчэнне Жолкаўскага замка, уласнасці Жалкеўскіх, Сабескіх, Радзівілаў.

Слж Наталя Уладзіміраўна, кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры мовазнаўчых дысцыплін ПУА «БІП-Інстытут права», Гродзенскі філіял.

«Астрожчыцкі замак у сярэдзіне XVI ст.».

На старабеларускай мове шляхам палітэрнай перадачы тэксту публікуюцца вытрымкі з інвентару Астрожчыцкага замка, датаванага каля 1557 г. і выяўленага ў Галоўным архіве старажытных актаў у Варшаве. Прыведзена гаспадарчае апісанне самога замка і некаторых прыналежных да яго аб'ектаў.

Снапкоўскі Юрый Мікалаевіч, вядучы навуковы супрацоўнік аддзела публікацыі дакументаў НГАБ.

«Беларускія аддзяленні Расійскага Біблейскага таварыства (1816–1826 гг.): структура і прынцыпы дзейнасці».

Асвятляюцца структура і асноўныя прынцыпы дзейнасці беларускіх аддзяленняў Расійскага Біблейскага таварыства, разглядаецца склад справаводнай дакументацыі згаданых устаноў, праводзіцца бібліяграфічны агляд па тэме.

Разам з Яцкевічам З. Л. (гл. ніжэй): «Федор Андреевич Жудро — историк, археограф, краевед, публицист (опыт биобиблиографии)».

Робіцца спроба складання першай біябібліяграфіі твораў Хведара Жудро, матэрыялы якой падзелены на біяграфічна-генеалагічныя і ўласна бібліяграфічныя, дзе змешчаны спіс выдадзеных прац гісторыка.

Урублеўскі Вадзім Валер'евіч, вядучы навуковы супрацоўнік аддзела публікацыі дакументаў НГАБ.

«Архівісты Мінскага дваранскага дэпутацкага сходу (частка I, літары А–В)».

Змешчана 10 біяграм архівістаў Мінскага ДДС на літары А–В, складзеных на падставе фармулярных спісаў.

Яго ж: *«Нацыянальны гістарычны архіў Іспаніі як заходнееўрапейскі аналаг Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі».*

Разглядаюцца гісторыя, структура і прынцыпы дзейнасці Нацыянальнага гістарычнага архіва Іспаніі.

Яго ж рэцэнзія на: Папко, В. М. Род Дзяконскіх і іх маёнткі на Брэстчыне ў XIX–XX стст. / В. М. Папко. — Брэст: Альтэрнатыва, 2009. — 232 с., [12] л. фот.

У рэцэнзіі асвятляюцца асноўныя бакі і даецца ацэнка гісторыка-генеалагічнаму даследаванню В. М. Папко, якое прысвечана шляхецкаму роду Дзяконскіх герба «Кораб», што валодалі маёнткамі на Берасцейшчыне.

Яго ж рэцэнзія на: Чарняўскі, Ф. В. Ураднікі (пасады, тытулы) Менскага ваяводства XVI–XVIII стагоддзяў : (біяграф. даведнік) / Ф. В. Чарняўскі. Вып. III : канюшыя, абозныя, крайчыя, мастаўнічыя і будаўнічыя. — Мінск : ТАА «Белпрэнт», 2010.

Рэцэнзуецца трэці выпуск (другі па парадку выдання) біяграфічнага даведніка, прысвечанага біяграфам канюшых, абозных, крайчых, мастаўнічых і будаўнічых. Адзначаюцца станоўчыя бакі выдання і яго недахопы.

Разам з Яцкевічам З. Л. (гл. ніжэй) рэцэнзія на: Галенчанка, Г. Я. Невядомыя і малавядомыя помнікі духоўнай спадчыны і культурных сувязей Беларусі XV – сярэдзіны XVII ст. / Г. Я. Галенчанка. — Мінск : Беларуская навука, 2008. — 458 с.

Рэцэнзуецца і аглядаецца выданне Г. Я. Галенчанкі, прысвечанае апісанню невядомых ці малавядомых помнікаў беларускай пісьмовай культуры XV – сярэдзіны XVII ст., адшуканых у архівавасховішчах, музейных і бібліятэчных зборах Беларусі, Польшчы, Расіі, Літвы, Украіны, Латвіі. Адзначаецца важнасць і перспектыўнасць згаданага даследавання.

Разам з Яцкевічам З. Л. (гл. ніжэй) рэцэнзія на: Калечыц, І. Л. Дапаможныя гістарычныя дысцыпліны : вучэб.-метад. дапам. / І. Л. Калечыц. — 2-е выд. — Мінск : БДПУ, 2009. — 140 с.

У рэцэнзіі дэтальна разглядаюцца структура выдання, яго раздзелы. Звяртаецца ўвага на недахопы дапаможніка.

ЧАРНЕЦКІ ЯЎГЕН, аспірант Украінскага навукова-даследчага інстытута архіўнай справы і дакументазнаўства.

«Паўлоўскія герба «Ляліва» з Навагрудскага ваяводства».

Даследуецца радавод шляхецкага роду Паўлоўскіх герба «Ляліва», прадстаўнікі якога пражывалі на тэрыторыі Віленскага і Віцебскага ваяводстваў. Асабліва пільная ўвага нададзена Паўлоўскім, што вывядзілі сябе з Навагрудскага ваяводства і пражывалі на тэрыторыі Украіны.

ЧАРНЯЎСКІ ФЁДАР ВІКТАРАВІЧ, гісторык.

«Да жыццяпісу Тодара Валадковіча, пісара земскага менскага, у 1665–1688 гг.».

Даследуюцца факты біяграфіі, сямейна-роднасныя сувязі і маёмаснае становішча грамадска-палітычнага дзеяча, пісара зямскага Тодара Валадковіча. На прыкладзе жыццядзейнасці адной асобы асвятляюцца працэсы сацыяльна-эканамічнага і палітычнага жыцця Рэчы Паспалітай XVII ст.

Шаланда Аляксей Іванавіч, кандыдат гістарычных навук, загадчык сектара геральдыкі і нумізматыкі аддзела спецыяльных гістарычных дысцыплін і інфармацыйна аналітычнай работы НАНРБ.

«Гербовая паланізацыя шляхты Гарадзенскага павета ВКЛ у другой палове XVI–першай палове XVII ст.»

На падставе матэрыялаў геральдыкі і сфрагістыкі даследуецца феномен гербавай паланізацыі шляхты Гарадзенскага павета, асвятляецца сутнасць гэтага працэсу і яго асноўныя шляхі.

Шумейка Міхаіл Фёдаравіч, кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры крыніцазнаўства гістарычнага факультэта БДУ.

«Белорусское общество архивистов: история и современность (К 20-летию создания Белорусского общества архивистов)».

Артыкул надрукаваны да 20-годдзя з дня стварэння Беларускага таварыства архівістаў. У ім разглядаюцца гісторыя і сучасны стан згаданага грамадскага аб'яднання, вызначаюцца яго асноўныя дасягненні і перспектывы.

Шупляк Галіна Уладзіміраўна, галоўны архівіст аддзела публікацыі дакументаў НГАБ.

«Архивный фонд Витебского учительского института в НИАБ».

На падставе матэрыялаў НГАБ даследуецца гісторыя Віцебскага настаўніцкага інстытута, адзначаецца ўзровень забяспечанасці яго фонду дакументамі на разнастайную тэматыку.

Яцкевіч Зміцер Лявонцьевіч, загадчык аддзела публікацыі дакументаў НГАБ.

«Малы гербоўнік Рагачоўскай шляхты».

Артыкул прадстаўляе сабой працяг публікацыі звестак па генеалогіі шляхты Рагачоўскай правінцыі. Змешчана інфармацыя пра 31 шляхецкі род, пазначаецца паходжанне родаў, называюцца іх прадстаўнікі, пададзены фамільныя сувязі, а таксама займаемыя пасады.

Змест

АРХІВАЗНАЎСТВА

М. Ф. Шумейко

Белорусское общество архивистов: история и современность
(К 20-летию создания Белорусского общества архивистов) 3

И. А. Вишневский

Архив митрополита Даниила Громовенко в фонде Белорусского
обновленческого синода. 10

Ю. В. Нестерович

К вопросу о совершенствовании архивоведческой терминологии 19

Г. В. Шупляк

Архивный фонд Витебского учительского института в НИАБ. 22

ПУБЛІКАЦЫЯ І АРХЕАГРАФІЧНАЯ АПРАЦОЎКА АРХІЎНЫХ ДАКУМЕНТАЎ

В. У. Галубовіч

Інвентары Полацкай эканоміі першай трэці XVII ст. 33

А. В. Грыб

Канфірмацыйны прывілей Дзісне на магдэбургскае права
ад караля Аўгуста II ад 29.05.1699 г. 42

А. Л. Грывянёў

Ліст чачэнца Магамета Мутушава ў Віцебскае губернскае
праўленне ад 03.04.1908 г. 71

В. М. Корсак

Тэстамент Тамаша Крыштапавіча Пядзевіча,
актыкаваны 09.05.1730 г. 72

В. М. Лебедзева

Святар Хведар Жудро і Стракапытаўскі мяцеж 1919 г. у Гомелі 78

В. М. Ляшук, З. Л. Яцкевіч

Падарожны дзённік Даніэла Крмана 89

Ю. В. Нестерович

Экспликация терминов с терминологическими
«вариант», «редакция», «список» в рамках археологии 115

Н. У. Сліж

Астрожыцкі замак у сярэдзіне XVI ст. 121

КРЫНІЦАЗНАЎСТВА

З. В. Антановіч

Міжканфесійныя пераходы ў матэрыялах Магілёўскай
рымска-каталіцкай кансісторыі як крыніца па гісторыі
штодзённасці канца XIX – пачатку XX ст. 130

В. В. Гарбачова

Маёнтак Дзягільна і яго ўладальнікі (1831–1871 гг.) 138

А. Л. Грывяннёў

Дакументы фонду «Віцебскае губернскае праўленне» НГАБ
як крыніца па гісторыі Віцебшчыны канца XIX – пачатку XX ст. 146

А. А. Лашкевіч

Мінскае губернскае жандарскае ўпраўленне ў часы
Першай сусветнай вайны 157

В. В. Пичугина-Мобек

Ссылные участники восстания 1863 г. в Поволжье и Приуралье 164

А. Р. Радзюк

Фонды ваенна-павятовых начальнікаў як крыніца па гісторыі
развіцця і падаўлення нацыянальна-вызваленчага руху падчас
паўстання 1863–1864 гг. (па матэрыялах Гродзенскай губерні) 177

М. Савіцкі

Артылерыя Жолкаўскага замка ў XVII ст. 182

Ю. М. Снапкоўскі

Беларускія аддзяленні Расійскага Біблейскага таварыства
(1816–1826 гг.): структура і прынцыпы дзейнасці. 200

Ф. В. Чарняўскі

Да жыццяпісу Тодара Валадковіча, пісара зямскага менскага,
у 1665–1688 гг. 213

ГЕНЕАЛОГІЯ І ГЕРАЛЬДЫКА*Г. В. Гайдук*

Документы рода Цяпинских 235

Я. Чарнецкі

Паўлоўскія герба «Ляліва» з Навагрудскага ваяводства 243

*А. І. Шаланда*Гербавая паланізацыя шляхты Гарадзенскага павета ВКЛ
у другой палове XVI – першай палове XVII ст. 250*З. Л. Яцкевіч*

Малы гербоўнік Рагачоўскай шляхты 255

ПОСТАЦІ АРХІВІСТАЎ*А. М. Латушкін*Архівісты Нясвіжскага архіва Радзівілаў
XVII – першай паловы XX ст. 277*В. В. Урублеўскі*Архівісты Мінскага дваранскага дэпутацкага сходу
(частка I, літары А–В) 289**ХРОНІКА І БІБЛІАГРАФІЯ***С. В. Жумарь*О вреде некоторых «полезных советов»
(замечания к статье Т. В. Купрович «Повреждение архивных
документов микроскопическими грибами») 295*Ю. Н. Снапковскі, Д. Л. Яцкевіч*Федор Андреевич Жудро – историк, археограф, краевед, публицист
(опыт биобиблиографии) 298*В. В. Урублеўскі*Нацыянальны гістарычны архіў Іспаніі як заходнееўрапейскі аналаг
Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі 310**Рэцэнзіі***Галенчанка, Г. Я.* Невядомыя і малавядомыя помнікі духоўнай
спадчыны і культурных сувязей Беларусі XV – сярэдзіны XVII ст. /
Г. Я. Галенчанка. — Мінск : Беларуская навука, 2008. — 458 с. 316*Калечыц, І. Л.* Дапаможныя гістарычныя дысцыпліны : вучэб.-метад.
дапам. / І. Л. Калечыц. — 2-е выд. — Мінск : БДПУ, 2009. — 140 с. 319

Папко, В. М. Род Дзяконскіх і іх маёнткі на Брэстчыне ў XIX–XX стст. / В. М. Папко. — Брэст : Альтэрнатыва, 2009. — 232 с., [12] л. фот.	323
Чарняўскі, Ф. В. Ураднікі (пасады, тытулы) Менскага ваяводства XVI–XVIII стагоддзяў : біяграф. даведнік / Ф. В. Чарняўскі. Вып. III : канюшыя, абозныя, крайчыя, мастаўнічыя і будаўнічыя. — Мінск : ТАА «Белпрынт», 2010. — 288 с.	326
Рэзюмэ	329

*Адказнасць за дакладнасць перадачы тэксту дакументаў,
цытат і спасылак нясуць аўтары артыкулаў і публікацый.*

Архіварыус: зб. навук. паведамл. і арт. ; вып. 8 / рэд.: Ю. М. Бохан [і інш.]. — Мінск : НГАБ, 2010. — 340 с. — (Серыя «Гісторыя, архівазнаўства, крыніцазнаўства»).

Нацыянальным гістарычным архівам Беларусі падрыхтаваны восьмы выпуск штогодніка «Архіварыус». На яго старонках асвятляецца шырокае кола пытанняў гісторыі, архівазнаўства, археаграфіі, крыніцазнаўства і іншых спецыяльных гістарычных дысцыплін. У навуковы ўжытак уводзіцца шэраг новых, раней невядомых, дакументаў і фактаў.

Прызначаецца гісторыкам, архівістам, крязаўцам і ўсім, хто цікавіцца старонкамі мінулага Беларусі.

УДК [930.22+94(476)«15/19»(082)]
ББК 79.3(Бел)+63.3(4Бел)41

Навуковае выданне

*Серыя «Гісторыя,
архівазнаўства, крыніцазнаўства»*

Архіварыц

Зборнік навуковых
паведамленняў і артыкулаў

Выпуск 8

Адказны за выпуск *З. Л. Яцкевіч*

Рэдактар *Дзятчык Н. М.*

Макет, вокладка, камп'ютарная вёрстка *Я. А. Мальдзіца*

Малюнак эмблемы на вокладцы *А.М. Леўчыка*

Карэктары *В. Р. Лук'янава, Ю. М. Снапкоўскі, В. В. Урублеўскі*

Зборнік падрыхтаваны да выдання аддзелам публікацыі
дакументаў Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі

Падпісана да друку 05.05.2009. Фармат 60×84 1/16.

Гарнітура Times. Друк афсетны.

Ум. друк. арк. ____ . Ул.-выд. арк. ____ .

Тыраж 100 экз. Заказ ____ .

Надрукавана з арыгінал-макета заказчыка

ў друкарні ПУП «Ходр» ГА «БелТІЗ».

Вул. Вызвалення, 9, 220004, г. Мінск.

Ліцэнзія ЛП № 02330/0150482 ад 29.03.2009 г.